Emil Moscalu

CERAMICA TRACO-GETICĂ

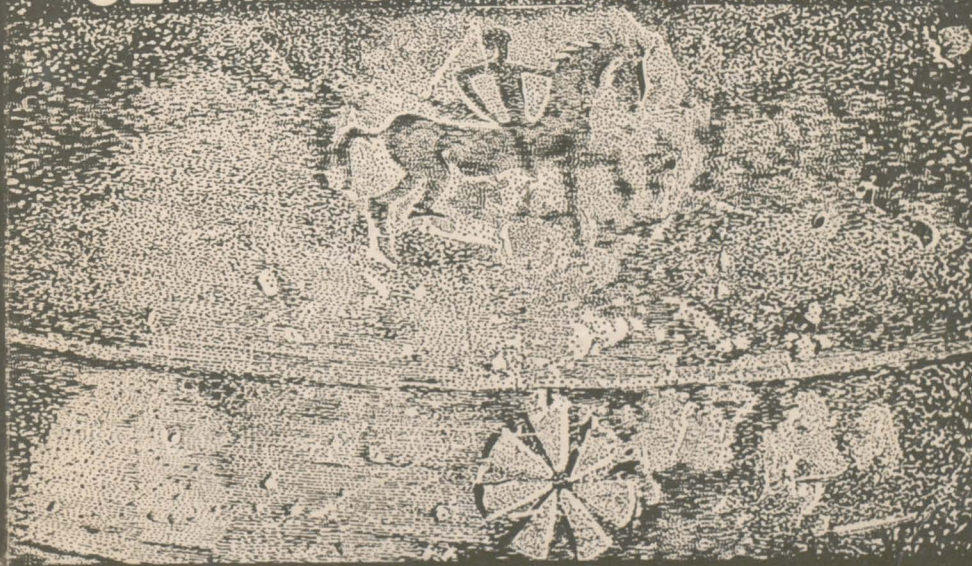

biblioteca BM muzeologică

MUZEUL NAȚIONAL DE ISTORIE

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

biblioteca
BM
muzeologică

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

MUZEUL NAȚIONAL DE ISTORIE

Emil Moscalu

CERAMICA TRACO-GETICĂ

București
1983

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Secretar de redacţie: Al.D.Vasile

Coperta: Gheorghe G.Marinescu

Desene: Domniţa Rafailidis
Elena Becheş

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

I. INTRODUCERE

Am început studiul culturii materiale a traco-geto-dacilor din sec. VI-III î.e.n. în anul 1966 elaborînd lucrarea "Cultura sud-tracică în a doua epocă a fierului", prezentată ca lucrare de diplomă. În anul 1968, la propunerea prof. Ion Nestor am primit această temă de lucru în cadrul planului de cercetare al secţiei Istoria comunei primitive a Institutului de Arheologie din Bucureşti - limitată însă la zona Dunării de Jos.

Studierea acestei probleme - amplă şi totodată majoră pentru istoria veche a României - se impunea, ţinînd seama mai ales de absenţa unei lucrări de sinteză asupra culturii materiale a geto-dacilor timpurii.

Preocupaţi de cunoaşterea obiectiv-necesară, adîncită şi detaliată, a tezaurului de valori create de geto-daci ca ramură a tracilor, un prim rezultat al activităţii noastre o constituie publicarea lucrării de faţă.

În momentul cînd am început studiul perioadei menţionate, din zona sudică a ţării noastre erau publicate doar materialele din cele trei bordeie de la Alexandria, tumulul de la Teliţa, un număr restrîns de vase de la Frumuşiţa, cîteva morminte getice de la Cernavoda, parţial publicate necropolele getice de la Satu Nou şi Murighiol. Existau, în fine, săpăturile de la Zimnicea şi Poiana, de asemenea parţial publicate.

Pentru realizarea unei lucrări care să rezolve fie şi în parte problematica complexă a perioadei investigate dispuneam de un fond de materiale cu totul insuficient. Se impunea de aceea efectuarea unor intense cercetări de teren prin prospecţiuni, pentru descoperirea unor noi monumente arheologice de epocă, şi săpături sistematice, pe cît posibil exhaustive, în acestea. Am reuşit ca prin săpăturile efectuate în perioada 1967-1976 să aduc în discuţie un important lot de materiale, pe care le-am folosit integral în lucrarea de faţă.

În anii 1967-1968 am practicat săpături în cetatea de la Albeşti, apoi în perioada 1969-1974 am investigat cetatea de la Orbeasca de Sus, ambele în jud. Teleorman. Între anii 1969-1974 am cercetat integral necropola getică de la Canlia (jud. Constanţa), săpături care au dus la descoperirea a 78 de morminte din sec. IV-III î.e.n. şi a patru morminte din epoca romană (sec. II e.n.). În 1971-1972 am săpat integral necropola de la Kfureni (jud. Vîlcea), care conţinea 8 tumuli de tip Ferigile şi o necropolă plană de incineraţie hallstattiană timpurie, cu peste 90 de morminte. În 1975 am investigat necropola tumulară de la Ostrovul Mare (jud. Mehedinţi) cu 10 tumuli. Toate aceste săpături mi-au oferit un bogat material, cuprinzînd aproape întregul repertoriu de forme al ceramicii geto-dacice timpurii.

Pe parcursul elaborării lucrării s-a ivit necesitatea lărgirii analizei şi a culturii getice şi tracice din sudul Dunării, ca şi a celeia din zonele tiso-slovace şi din Carpaţii nordici.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Activitatea mea a fost mult uşurată de apariţia în 1969 a lucrării lui I.H.Crişan: "Ceramica daco-getică. Cu specială privire la Transilvania". Nu am utilizat în lucrarea mea sistemul adoptat de I.H.Crişan, de a analiza ceramica geto-dacică pe faze. Am preferat să analizez fiecare tip ceramic de la origini pînă la dispariţia sa, pentru că în acest fel dobîndeam posibilitatea de a cunoaşte evoluţia fiecărei forme.

Stabilirea tipurilor fundamentale, cu variantele lor ca şi cartarea acestora au evidenţiat cu toată claritatea unitatea culturii materiale a traco-geto-dacilor în sec.VI-III î.e.n. şi faptul că în această perioadă ceramica nu suferă modificări importante. În această situaţie stabilirea unor faze în evoluţia ceramicii, aşa cum s-a făcut în alte lucrări (faza I-a în sec.V-IV şi faza a II-a în sec.III-II î.e.n.) nu are decît o valoare pur cronologică, permiţînd încadrarea vaselor de lut ars pe unităţi de timp mai reduse.

Schimbări importante în cadrul ceramicii geto-dacice au loc în perioada cuprinsă între sfîrşitul sec.III î.e.n. şi începutul sec.II î.e.n., mutaţii care mi-au permis divizarea Latène-ului geto-dacic în două etape principale: etapa I între 450/$\pm$ 400 - $\pm$ 200 î.e.n.; şi etapa a II-a, între $\pm$ 200 î.e.n. - 106 e.n. Studiul ceramicii permite constatarea că faza a doua derivă din prima.

Am observat că ceramica geto-dacică timpurie, ca de altfel şi cea din faza a doua, dispune de o standardizare tipologică, şi mai rar dimensională, perfectă. Ea duce la ideea lucrării ei în anumite centre specializate. Aceasta ne-a permis elaborarea unei tipologii stricte pentru toate tipurile cu variantele lor, ce compun repertoriul ceramicii traco-geto-dacice, cunoscută pînă acum. Am tratat toate tipurile cu variantele lor strict tipologic, cronologic şi chorologic.

Standardizarea ceramicii traco-geto-dacice ne-a permis prin cartarea tipurilor şi variantelor evidenţierea unităţii sale în spaţiul cuprins între sudul munţilor Balcani şi Carpaţii nordici, în cadrul căreia există şi unele particularităţi locale. Am utilizat o ilustraţie bogată din dorinţa de a pune la îndemîna cititorului specialist, ca şi a celui neavizat, tot ceea ce deţinem astăzi în materie de ceramică traco-geto-dacică timpurie şi a uşura astfel înţelegerea evoluţiei sale printr-o tratare cronologică. Ceramica este documentul arheologic fundamental care defineşte o cultură materială.

Am căutat să precizez originea fiecărui tip ceramic din sec.VI-III î.e.n. şi pentru aceasta am fost nevoit să depăşesc cadrul cronologic al Hallstattului timpuriu tracic, ţinînd seama că unele forme apar încă din epoca timpurie a bronzului, aşa cum este cazul tipurilor III şi IX, care îşi încep evoluţia încă din culturile Otomani, faza I, ca şi în cultura Tei, Gîrla Mare şi Monteoru. Acestea sînt forme care rămîn fundamentale pe tot parcursul Hallstattului tracic şi rămîn specifice şi geto-dacilor timpurii din sec.VI-III î.e.n. Sînt forme care rămîn neschimbate în cultura traco-geto-dacică mai mult de 1500 de ani, demonstrînd tradiţionalismul ei.

Consider că, datorită vastităţii ariei de locuire a traco-geto-dacilor, noţiunea de traci sudici nu mai poate fi utilizată doar pentru zona

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

sud-balcanică. În noţiunea de traci sudici trebuie să fie inclusă şi aria traco-getică din spaţiul balcano-carpatic. Linia de demarcaţie dintre tracii sudici şi cei nordici trebuie stabilită pe versantul sudic al Carpaţilor meridionali pînă la vărsarea Dunării. Am stabilit-o în chip cu totul convenţional pentru că una din constatările importante, permisă de elaborarea acestei lucrări, este aceea că nici Dunărea şi nici Carpaţii n-au constituit o graniţă pentru traco-geto-daci. Ceramica - componentă de bază a culturii lor - o demonstrează cu prisosinţă.

Studiind evoluţia ceramicii din sec. VI-III î.e.n. se impune constatarea că după cultura Basarabi nu mai putem vorbi de "culturi" în cadrul ariei de răspîndire a traco-geto-dacilor. În întreaga arie formele fundamentale sînt unice. În acest caz termenul cel mai indicat pentru sublinierea particularităţilor zonale este acela de "aspecte culturale". În cadrul ceramicii acestor aspecte culturale există deosebiri nu din punct de vedere tipologic, ci din punct de vedere al detaliilor tipologice.

Se pare că în Hallstattul timpuriu nord sau sud-tracic, care aduce cu sine începînd din sec. XII-XI î.e.n. o uniformizare culturală, mai este indicată utilizarea termenului de "cultură", deşi formele fundamentale sînt identice.

Lucrarea de faţă reflectă stadiul actual al cunoştinţelor asupra problemei. Ea va fi completată prin propriile cercetări viitoare sau ale altor specialişti. Pentru elaborarea acestei lucrări am studiat materiale aflate în peste 35 de muzee. Am desenat 95% din vasele ce compun ilustraţia, circa 75% din piese fiind desenate după originalele aflate în patrimoniul diferitelor muzee; cele care nu mi-au fost accesibile le-am reprodus după publicaţii. Realizarea definitivă a ilustraţiei într-o ţinută pe deplin corespunzătoare normelor ştiinţifice aparţine Elenei Becheş (pentru reproducerea formelor şi ornamentelor ceramicii) şi Domniţei Rafailidis (pentru execuţia hărţilor şi tabelelor).

Am reprodus multe materiale provenind din descoperiri întîmplătoare sau din săpături sistematice care mi-au fost puse la dispoziţie cu multă amabilitate de colegi din muzee şi cercetători, cărora ţin să le mulţumesc. De asemenea ţin să mulţumesc celor care mi-au permis studierea unor materiale edite sau inedite. În acest context ţin să mulţumesc şi colegilor de la institutele de arheologie şi muzeele din R.P. Bulgaria şi R.P. Ungară, care mi-au permis studierea materialelor aflate în patrimoniul instituţiilor lor.

Am folosit materialele publicate de mai multe generaţii de arheologi, aşa încît este evident că o atare lucrare materializează un efort colectiv.

Mulţumesc totodată conducerii Muzeului de Istorie al R.S. România şi îndeosebi tovarăşului director, profesor dr. Florian Georgescu pentru condiţiile create necesare elaborării şi publicării acestei lucrări.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

II. ISTORICUL CERCETĂRILOR

Începuturile studierii ceramicii traco-geto-dacice se situează în general pe la începutul secolului nostru, cu ocazia publicării unor materiale descoperite în tumuli, aşezări sau necropole. La noi în ţară aceste începuturi se datează pe la 1871, cînd C. Bolliac face primele sondaje în cetatea şi necropola de la Zimnicea, prilej cu care se descoperă şi cunoscutul chiup ornamentat cu rozetă şi călăreţi de tip 1. Gr. Tocilescu, în lucrarea "Dacia înainte de romani", apărută în 1880, şi I. Andrieşescu, în lucrarea "Contribuţie la Dacia înainte de romani", Iaşi, 1912, au pus bazele studiului istoriei traco-geto-dacilor pe baza materialelor şi cunoştinţelor de care dispuneau atunci. Dar bazele studiului ceramicii geto-dacice sînt puse de I. Andrieşescu în monografia "Piscul Crăsani", Bucureşti, 1924, care se referă însă la etapa a doua a Latène-ului geto-dacic din perioada de dinainte de domnia lui Burebista şi din timpul său.

V. Pârvan, în monumentala lucrare "Getica" apărută la Bucureşti în 1926, pe lîngă aprofundarea problemei ceramicii de la Piscul Crăsani, Zimnicea şi Sighişoara, analizează şi izvoarele istorice scrise referitoare la geto-daci. Multe din rezolvările date de el au rămas valabile şi astăzi. Tot V. Pârvan analizează istoria şi cultura geto-dacilor şi relaţiile ei cu lumea scitică, getică şi greacă, continuînd linia cercetărilor cuprinse în "Getica" în lucrarea "Dacia: an outline of the early civilizations of the Carpatho-Danubian countries", Cambridge, 1928. Ea a apărut şi în româneşte, cu titlul: "Dacia, civilizaţiile străvechi din regiunile carpato-danubiene", Bucureşti, 1937, fiind tradusă de prof. R. Vulpe. Ediţia a patra a acestei lucrări sub aceeaşi îngrijire a apărut în 1967.

În 1930 apare la Paris lucrarea prof. R. Vulpe "L'âge du fer dans les régions thraces de la Peninsule Balcanique", care are un capitol consacrat ceramicii tracice. Ea reprezintă prima sinteză elaborată asupra culturii materiale tracice din Balcani, din perioada sec. VI-III î.e.n.

În 1933, în monografia sa "Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien", Ion Nestor introduce în literatura de specialitate conceptul de cultură Bordei-Herăstrău, datată în sec. IV-III î.e.n., iar în 1940, publicînd descoperirile celtice de la Mediaş, arată că în Dacia Latène-ul nu începe sub influenţa culturii celtice, ci a celei sud-tracice. În 1949 şi 1950 acelaşi autor face cunoscute rezultatele preliminare ale săpăturilor din cetatea şi necropola getică de la Zimnicea din a doua jumătate a sec. IV- sec. I î.e.n.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

În 1953 M.Petrescu-Dîmboviţa publică vasele getice de la Frumuşiţa. În 1956 apare studiul elaborat de D. Berciu şi E. Comşa asupra cercetărilor din necropolele de la Balta Verde şi Gogoşu.

În 1957 D. Berciu publică mormintele getice de la Cernavoda, din sec. V î.e.n., punînd pentru prima dată problema originilor ceramicii getice, estimînd că Latène-ul la Dunărea de Jos începe la mijlocul sec. V î.e.n. Acelaşi autor, în articole şi monografii apărute în 1957, 1960, 196 ,1965,1966, analizează factorii care au dus la apariţia Latène-ului în Dacia, considerînd că ceramica din sec.VI-IV î.e.n. lucrată cu roata aparţine traco-geţilor.

Între 1955-1961, E.Bujor publică necropola getică din sec. IV î.e.n. de la Murighiol. În 1959-1961 şi 1970, C. Preda analizează descoperirile din aşezarea de la Alexandria, arătînd că Latène-ul la Dunărea de Jos începe în sec. V î.e.n. şi că ceramica cenuşie lucrată la roată aparţine geţilor. Între 1957 şi 1961 S.Morintz publică necropola geto-dacică de la Bîrseşti, din sec.VI-V î.e.n. Apoi B.Mitrea, C. Preda şi N.Anghelescu fac cunoscută parţial necropola getică de la Satu Nou, între 1960 şi 1962.

În 1965 E.Condurache analizează ceramica lucrată la roată de la Alexandria, arătînd că ea este de import şi că Latène-ul în Dacia începe pe la 300 î.e.n.

În 1967 S.Teodoru publică un articol asupra ceramicii geto-dacice din sec.III-II î.e.n. din Moldova, iar în 1969, 1974 şi 1975 comunică materialele din aşezările geto-dacice de la Botoşana şi Cucorani. În 1968 C.Buzdugan aduce la lumină materialele din necropola geto-dacică datată în a doua jumătate a sec.V î.e.n., de la Slobozia.

În 1966, 1968, 1971, A.C.Florescu publică rezultatele săpăturilor din cetăţile geto-dacice din sec.V-III î.e.n. de la Stînceşti, Cotnari şi Moşna. În 1972 şi 1976 M.Ignat publică materialele getice de la Bosanci şi Volovăţ. În 1968 V.Culică comunică cîteva morminte getice de la Grădiştea-Călăraşi, datînd din a doua jumătate a sec.IV î.e.n.

În 1968, 1969, 1971, 1973, M.Irimia publică necropolele de la Bugeac-Ostrov, Corbu şi alte descoperiri geto-dacice din Dobrogea. G. Simion publică parţial în 1971, 1974 şi 1976 marea necropolă de la Enisala, din sec.IV î.e.n.

În 1967 apare monografia lui A.Vulpe asupra necropolei de la Ferigile iar în 1970 acelaşi autor elaborează un studiu de sinteză asupra perioadei sec.VI-III î.e.n.

A. Vulpe şi E. Popescu publică în 1972 necropola de tip Ferigile de la Tigveni. În 1961 şi 1975 A. Aricescu face cunoscute cîteva descoperiri getice din Dobrogea.

În 1967 apare monografia elaborată de S.Dimitriu şi P. Alexandrescu asupra necropolei de la Histria, în care este analizată ceramica autohtonă. M.Coja publică în 1968 ceramica cenuşie de la Histria, iar în 1970 ceramica lucrată cu mîna din sec.V-I î.e.n., de asemenea de la Histria. P. Alexandrescu publică în 1971-1972, 1974 şi 1976 studii asupra datării ceramicii greceşti de lux din mediul traco-getic şi scitic.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

constituind un preţios element de datare a acestor monumente arheologice.

În 1969, apare monografia lui I.H. Crişan, "Ceramica daco-getică. Cu specială privire asupra Transilvaniei", care reprezintă prima încercare de sinteză asupra ceramicii geto-dacice din sec. VI î.e.n. - I e.n.

I. Nemeti publică în 1972 necropola din sec. V î.e.n. de la Sanislău. În 1973-1976 V. Vasiliev face cunoscute noi materiale din necropolele din sec. VI-V î.e.n. de la Ozd, Cipău, Ogra, Teiuş, Băiţa.

Evoluţia studiilor de tracologie din România este amplu analizată în mai multe studii consacrate de prof. R. Vulpe acestei probleme: "Un secol de cercetări despre epoca fierului în România", Historica, I, 1970, "Cercetări tracologice în România" publicate în "Revista de Istorie" nr. 6 şi 7 din 1976, şi în "Thraco-Dacica", apărut în 1976 cu ocazia celui de al II-lea Congres internaţional de tracologie ţinut la Bucureşti.

În 1921 şi 1923 R. Popov publică ceramica din tumulii cercetaţi la Bailovo, apoi, în 1931, materialele aflate în tumulul de la Endje (Ţarevbrod), iar în 1934 vasele tracice descoperite la Madara. În 1925 B. Diacovici face cunoscute materialele de la Kukuva Moghila.

În 1931 I. Velcov publică materialele rezultate din săparea tumulului tracic Mušovița Moghila de la Duvanli; în 1934 face cunoscute materialele din tumulii de la Brezovo. Tot el în 1937, aduce la lumină materialele de la Mezek şi Svilengrad. În 1934, B. Filov împreună cu I. Velcov şi V. Micov publică o amplă monografie asupra tumulilor de la Duvanli din sec. V-IV î.e.n.; în acelaşi an, G. Feher comunică materialele din tumulii de la Mumdjilar.

În 1951 D. Bucinski publică tumulul de la Liliace, iar în acelaşi an K. Juglev comunică descoperirile efectuate în tumulul din a doua jumătate a sec. al IV-lea şi în sec. al III-lea î.e.n. de la Koprinka (Seuthopolis).

În 1948 D. Conçev publică tumulul de la Orizovo, iar în 1953 acelaşi autor elaborează studiul său "La ceramique grise thraces".

În 1963 şi 1965 M. Čičicova realizează noi studii asupra ceramicii tracice: "Devellopement de la ceramiques thraces à l'epoque classique et hellenistique" şi "Les ceramiques thraces". În 1970 aceeaşi cercetătoare bulgară comunica tumulul cu ceramică cenuşie de la Kaloianovo, tot atunci publicînd parţial şi ceramica de la Seuthopolis.

În 1962 M. Mircev publică necropola geţilor crobizi de la Ravna şi în 1965 necropola de la Dobrina din sec. VI-V î.e.n. În 1955 T. Dremsizova face cunoscută necropola de la Iankovo, iar în 1963 publică ceramica din cîteva morminte de la Sini Vir, Divdiadovo, Kiulevcia, Ţărkvița, Ovciarovo, Malamir. În 1962, 1965 şi 1966 aceeaşi autoare publică descoperirile din necropolele de la Branicevo, Kiulevcia şi Drumevo, din sec. V-IV î.e.n.

În 1965, G.I. Smirnova şi K.V. Berniakovici publică un studiu asupra originii şi cronologiei descoperirilor de tip Kustanovice.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

În 1968 G.I.Smirnova publică tumulul de la Kruglik cu ceramica lucrată la roată, din a doua jumătate a sec. VI î.e.n.

În 1954 apare studiul elaborat de A.I.Meliukova despre descoperirile traco-getice de la Solonceni, Vihvatinţî şi Butuceni, iar în 1958 un nou studiu asupra ceramicii traco-getice din sec. X-III î.e.n. din R.S.S. Moldovenească. In 1965 aceeaşi autoare analizează elementele scitice din cultura getică. A.I.Meliukova publică de asemenea în 1969 un studiu consacrat graniţei dintre traci şi sciţi, pe care o situează pe Nistru, iar în 1975 publică o monografie asupra aşezării scito-getice de la Nicolaevka. In 1969 apare o lucrare asupra tracilor din nordul Mării Negre, în care I.D.Zlatkovskaia şi L.L.Polevoi publică un repertoriu al cetăţilor geto-dacice din sec. IV-III î.e.n. din R.S.S. Moldovenească, cuprinzînd 29 de monumente. Autorii consideră că stăpînirea regelui get Dromichaites trebuie localizată în această zonă.

În 1972, I.T.Niculiţă publică un studiu asupra necropolei getice de la Hanska-Lutăria. In 1974, V.I.Lăpuşnean, I.T.Niculiţă, M.A. Romanovskaia realizează un repertoriu al descoperirilor traco- geto -dacice din R.S.S.Moldovenească, din sec. X-I î.e.n., care cuprinde 85 de aşezări şi necropole aparţinînd Hallstattului tracic şi 31 de cetăţi getice, 77 de aşezări şi 4 necropole din sec. IV-III î.e.n.

În 1974 apare studiul lui K.K.Marcenko asupra traco-geto-dacilor din zona Bugului inferior şi de la Olbia şi Berezan, din perioada sec. VII-I î.e.n.

În 1955 A.Botyan publică ceramica provenind din mai multe descoperiri din sec. VI-V î.e.n. din zona Tisei. Intre 1952-1955 M. Parducz publică necropola din sec. VI-V î.e.n. de la Szentes-Vekerzug, în 1966 publică necropola de la Tápiószele, iar în 1969 pe cea de la Vámosmikola. Intre anii 1958-1962, P. Patay publică necropola de la Alsotelek, din sec. VI-V î.e.n. In 1969, I.G.Szabo publică un studiu asupra perioadei sec. VI-V î.e.n. pe baza necropolei de la Heves.

În 1936 I.Böhm şi A.I.M.Iancovich publică tumulii din sec. VI-III î.e.n. de la Kustanovice. In 1960, I.Lengyel publică un studiu asupra originii aspectului cultural Kustanovice, iar în 1958 Z.Cilinska comunică mormîntul aparţinînd aspectului cultural Kustanovice de la Mihalovce.

În 1968, G.Balasa publică necropola de la Preselany Nad Iplom din sec. al IV-lea î.e.n. In 1961, 1964, 1971 M.Duşek elaborează o serie de studii asupra perioadei sec. VI-III î.e.n. din Slovacia, în care atribuie necropolele şi aşezările acestei perioade tracilor. In 1966 elaborează monografia marii necropole tracice de la Chotin, iar în 1974 scrie un important studiu asupra tracilor din spaţiul sud-balcanic şi nord-carpatic, în care încearcă să sintetizeze probleme principale ale Hallstattului tîrziu şi Latène-ului timpuriu în aria traco-geto-dacică.

Studiul de faţă îşi are punctul de plecare în lucrarea noastră de diplomă: "Cultura sud-tracică în a doua epocă a fierului", elaborată sub conducerea prof. D.Berciu şi susţinută în 1966 la absolvirea Facultăţii de istorie din Bucureşti.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

III. DE CÎND PUTEM VORBI DE TRACI ȘI CE SÎNT GETO-DACII

Problema apariției geto-dacilor a făcut obiectul mai multor studii întreprinse de-a lungul anilor de către Vasile Pârvan[1], Constantin Daicoviciu[2], Gheorghe Ștefan[3], Ion Horațiu Crișan[4], Alexandru Vulpe[5], Hadrian Daicoviciu[6].

Prima mențiune a geților o datorăm lui Hecateu (550–470 î.e.n.), fiind păstrată la Ștefan din Bizanț; ea ni-i face cunoscuți pe trizii și crobizii geți din sudul Dobrogei.

Herodot (484–425 î.e.n.), IV, 93, îi menționează la sud de Dunăre cu prilejul expediției lui Darius din anul 513 î.e.n. împotriva sciților: "înainte de a ajunge la Istru birui mai întîi pe geți, care se cred nemuritori...geții însă fiindcă s-au purtat nechibzuit, au fost imediat robiți, măcar că ei sînt cei mai viteji și cei mai drepți dintre traci"[7].

Tucidide (460-396 î.e.n.), II,91,1, pe la 429 î.e.n. îi cunoaște la nord de munții Haemus (Balcani) ca făcînd parte din "regatul"odrid:

"...(Sitalces) pornește așadar de la odrizi, punînd în mișcare mai întîi pe tracii care locuiesc între Haemus și Rodope și care se aflau sub stăpînirea sa pînă la Mare (Pontul Euxin și Helespont), după aceea pe geții peste care dai dacă treci munții Haemus...Geții și populațiile din acest ținut se învecinează cu sciții, au aceleași arme și sînt toți arcași călări..."[8].

Faptul că la sfîrșitul sec. VI î.e.n. strămoșii poporului român sînt menționați de izvoare ne îndreptățește să credem că oricum începînd cu secolul amintit putem vorbi de geți. Aceștia locuiau zonele sudice ale țării noastre și la sud de Dunăre pînă la munții Balcani.

Geții sînt pomeniți în izvoarele literare grecești, iar dacii sînt numiți în special de izvoarele literare romane (numele referindu-se la autohtonii ce locuiau în zonele centrale și vestice ale țării). Totuși, o inscripție de la Atena, din sec. IV-III menționează un sclav cu numele de Daos (Dacul)[9].

Geto-dacii formează aceeași populație fiind o ramură a tracilor. Se poate afirma că aspectul cultural Ferigile-Bîrsești, din a doua jumătate a sec. VII - sec. VI î.e.n., cît și aspectul cultural Canlia, de la sfîrșitul sec. IV-II î.e.n. aparțin geto-dacilor.

I.H. Crișan, citîndu-l pe P. Boch Ghimpera, arată că tracii existau la sfîrșitul epocii bronzului[10]. Dar H. Schmidt, încă din 1904 a demonstrat pe cale arheologică faptul că culturile bronzului tîrziu din Transilvania aparțin tracilor. Cu prilejul analizei originii fiecărui tip de ceramică, vom vedea că geto-dacii timpurii derivă direct din cele două mari aspecte culturale care aparțin Hallstattului timpuriu tracic: Gáva - Holihrady, care are ca arie de răspîndire zonele Tiso-Slovace, Transilva-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

nia şi zonele Prutului şi Nistrului superior, şi aspectul cultural Pčeničevo - Insula Banului - Babadag - Cozia, care acoperă zonele extracarpatice ale ţării noastre, pînă în sudul Balcanilor şi Asia Mică, pînă la Troia.

In Iliada, XIII, 4-6, se vorbeşte de traci şi misoi, dar aşa cum a demonstrat M. Vasilescu la al II-lea Congres de tracologie, menţionarea tracilor nu s-a produs decît în sec. VIII î.e.n.

Insă originile ceramicii traco-geto-dacice se găsec întotdeauna în epoca bronzului. Am constatat că dintre toate tipurile ceramicii traco-geto-dacice timpurii doar puţine îşi păstrează nealterată forma din epoca bronzului pînă în sec. III î.e.n.: vasul de tip III şi IX şi strachina cu patru mînere aşezate sub margine.

In acest caz, cultura Otomani-Füzesabony, care apare în bronz A_2, ca şi Egyek, Piliny şi Vatina, care participă direct la formarea aspectului hallstattian timpuriu tracic de tip Gáva, pot fi considerate ca aparţinînd tot bronzului tracic. In acelaşi mod pot fi considerate cultura Žuto-Brdo-Gîrla Mare - Novo Selo, care dă naştere aspectului hallstattian timpuriu tracic de tip Insula Banului, din Oltenia şi aspectului Meri din vestul Munteniei, aspecte foarte apropiate în ce priveşte ceramica (în aria vestică a culturii Tei).

Cultura Monteoru, prin intermediul aspectului Sihleanu, participă la formarea aspectului Babadag I, care în faza a II-a este puternic influenţat de ornamentica cu cercuri concentrice de tip Gîrla Mare. Deci culturile Vatina, Otomani, Egyek, Piliny, foarte probabil grupul cultural Berkesz Demecer, Žuto-Brdo-Gîrla Mare-Novo Selo II, din epoca paleometalică pot fi considerate ca aparţinînd bronzului tracic.

Pentru cultura Noua - al cărei caracter netracic a fost subliniat, şi a cărei participare la formarea aspectului hallstattian timpuriu Gává-Holihrady rămîne încă îndoielnică - lucrurile par a fi mai clare. Necla-ră rămîne încă situaţia culturilor Wietenberg, Tei, Coslogeni, Verbicioara şi Zimnicea-Plovdiv, deoarece, după datele existente astăzi, participarea lor la formarea Hallstattului timpuriu tracic rămîne încă de demonstrat.

Totuşi, în mediul culturii Wietenberg există decorul canelat, vasul de tip III şi strachina cu patru mînere, ca şi în cultura Tei, unde în toate fazele se constată prezenţa vasului de tip III şi IX. Aceasta arată că culturile în discuţie nu pot fi excluse definitiv din categoria ascendenţilor posibili ai Hallstattului tracic timpuriu.

Se pare însă că majoritatea acestor culturi sfîrşesc înainte de formarea Hallsttatului.

In această situaţie va trebui să admitem că şi culturile menţionate aparţin epocii brozului tracic. Dar nimic nu ne împiedică şi nu ne obligă să credem că la formarea culturii Hallsttatului tracic nu au participat şi culturi netracice.

Recent, G. Tončeva, abordînd problema originilor tracilor, arată că în această privinţă s-au exprimat următoarele opinii:

1) tracii ar fi o populaţie autohtonă în Peninsula Balcanică din neolitic;

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

2) tracii ar fi triburi noi venite dinafara Peninsulei Balcanice: a) în epoca bronzului timpuriu; b) în epoca tîrzie a bronzului; c) la începutul epocii fierului;

3) tracii ar fi triburi care au apărut ca o comunitate etnică în sec. IX-VIII î.e.n. formată din emigranţi şi autohtoni[11].

După ce analizează toate culturile perioadei de trecere de la neolitic şi din epoca bronzului, autoarea ajunge la concluzia că sec. XI-X î.e.n. constituie prima etapă a formării etnosului trac, iar a doua jumătate a sec. VII î.e.n. este etapa finală a formării definitive a tracilor[12].

Se poate considera însă că în sec. XII-XI î.e.n., fenomenul de hallstattizare, privit din punctul de vedere al culturii materiale, evidenţiată de ceramică, era încheiat, iar tracii erau definitiv formaţi la nivelul culturilor Gává-Holihrady şi Babadag-Insula Banului-Cozia-Pšeničevo. Inceputul fenomenului se situează în sec. XIII-XI î.e.n. Culturile din epoca bronzului enumerate mai sus, care au constituit baza etnică prin a căror fuziune s-au format tracii, pot fi considerate ca aparţinînd epocii "bronzului proto-tracic".

Desigur că apariţia culturilor bronzului timpuriu are la bază o puternică componentă etnică din masa triburilor neo-eneolitice - Cucuteni, Gumelniţa şi Tissa-Polgar şi o componentă răsăriteană, dar faptul nu ne îndreptăţeşte să vorbim de traci la acest nivel. Influenţa cimeriano-scitică, din sec. VIII-VI î.e.n. nu modifică structura culturii tracice şi geto-dacice timpurii, privită din punctul de vedere al ceramicii. Nu este cazul să insistăm mai mult asupra acestor probleme, pentru că S. Morintz şi B. Hänsel au elaborat monografii consacrate sfîrşitului epocii bronzului şi Hallsttatului timpuriu din zona balcanică şi carpatică.

În orice caz, în sec. XII-VI î.e.n. tracii locuiesc din sudul Balcanilor pînă în zona nord-carpatică. Este binecunoscută următoarea afirmaţie a lui Herodot (V, 3): "după indieni, neamul tracilor este cel mai mare dintre toate popoarele; dacă ar avea o singură conducere şi ar fi uniţi în cuget ei ar fi, după părerea mea, de neînfrînt, şi cu mult cei mai puternici dintre toate seminţiile pămîntului. Dar unirea lor e cu neputinţă, şi nu-i chip să se înfăptuiască, de aceea sînt ei slabi".

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

IV. CERAMICA LUCRATĂ CU MÎNA

TIPUL I. VASE BITRONCONICE.

Varianta I/a. În această variantă am încadrat vasele bitronconice care au de obicei gîtul cilindric, uneori cu marginea răsfrîntă spre exterior sau dreaptă. Ele au pe linia diametrului maxim sau sub ea patru mînere plate, iar pe linia de întîlnire a gîtului cu corpul patru butoni conici sau rotunzi. De obicei sînt vase de dimensiuni mari, adeseori lustruite în exterior. Cele mai multe provin din necropolele geților crobizi de la Ravna (pl. II/1, 2 şi pl. III/1)[13], Sini Vir (pl. II/3, 4)[14], Nevşa[15], Dobrina (pl. I/1-4)[16]. În aceeaşi variantă se pot încadra şi recipiente care nu au cei patru butoni mici, cum sînt cele de la Ravna (pl. III/2) şi Sini Vir (pl. II/4)[17].

Vase asemănătoare există şi în necropola de la Ferigile, încadrate în tipul V/A1 şi A2, prezente în toate fazele[18], ca şi în necropola de la Balta Verde II, din Ha A-B2 (pl. II/5)[19].

Tipul I/a din această lucrare corespunde tipului I stabilit de I.H. Crişan pentru ceramica proto-dacică din zonele intercarpatice[20], cu deosebire că vasele de la Cipău, din sec. VII î.e.n. au forma gîtului uşor diferită faţă de cele din seria Ravna I - Dobrina I. Se pare că nu există diferenţe notabile între tipul I şi II, stabilite pentru zonele intracarpatice.

Ele au însă o origine comună derivînd din aşa-numitele vase "de tip Villanova" existente în bronzul mijlociu şi Hallstattul timpuriu. Ele există în cultura Vatina tîrzie şi Dubovač (fig. 1)[21], în aspectul cultural Berkesz-Demecer, din Br D-Ha A[22], în cultura Piliny, din Br C - Ha A[23], în aspectul cultural Gáva, din Ha A2-B[24] şi în cultura Plateniče (Slovacia) din Ha C[25]. Vase de acest tip există şi în Moldova, la Trifeşti[26], în sudul şi nordul munţilor Balcani[27], ca şi în Banat, din Ha A, la Pecica, Bobda, Cruceni, Timişoara, Cornuţel, Arad-Gai, Sîntana, Satu Mare şi Susani (fig. 2/ 1-3, 5-8, 11-12)[28]. Recipiente de acest tip au mai fost găsite la Conţeşti şi în cetatea de la Orbeasca de Sus (jud. Teleorman)(fig. 3/3) unde datează din Ha A-B[29], ca şi în mediul iliric, la Vače, în Ha C[30].

Evoluţia vasului de "tip Villanova" din bronzul mijlociu pînă în Hallstattul timpuriu a fost stabilită de E. Patek[31] (fig. 1).

In ceea ce priveşte datarea variantei I/a de la Dunărea de Jos s-au exprimat mai multe păreri. Datarea necropolei de la Ferigile a fost recent ridicată în a doua jumătate a sec. VII î.e.n. şi în cursul sec. VI î.e.n.[32] A. Vulpe consideră că faza I-a a necropolei de la Dobrina datează de la mijlocul sec. V î.e.n.[33] Recent P. Alexandrescu datează oinohoia greacă găsită în mormîntul 5 din tumulul II de la Dobrina în sec. VI (prima jumătate ?), ceea ce implică datarea fazei I a acestei necropole în cursul sec. VI î.e.n., începînd din prima jumătate.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Tumulul 23 de la Dobrina este datat de acelaşi autor, pe baza lekitoilor greceşti, la sfîrşitul sec. IV î.e.n. şi începutul sec. III î.e.n., formînd faza a II-a a acestei necropole[34].

M. Mircev datează necropola de la Dobrina la sfîrşitul sec. VI î.e.n. şi începutul sec. V î.e.n.[35], iar prima fază a necropolei de la Ravna în prima jumătate a sec. VI î.e.n.; iar faza a doua, la sfîrşitul sec. V î.e.n. pînă la sfîrşitul sec. IV î.e.n.[36]

M. Čičicova datează Dobrina I şi Ravna I la sfîrşitul sec. VI î.e.n. şi începutul sec. V î.e.n., iar Ravna II în a doua jumătate a sec. V î.e.n.[37]

P. Alexandrescu datează Ravna I în sec. V î.e.n. (a doua jumătate) iar Ravna II în sec. IV î.e.n.[38]

B. Hänsel datează Ravna I - Dobrina I în sec. VII î.e.n., fază ce se sfîrşeşte la mijlocul sec. VI î.e.n., iar faza a 3-a a necropolei de la Ravna, în jurul datei de 500 î.e.n.[39] A. Vulpe datează Ravna II la nivelul etapelor timpurii de la Zimnicea, ceea ce implică datarea fazei a II-a începînd de la mijlocul sec. IV î.e.n.[40]

Dar faza a doua a necropolei de la Ravna poate fi datată, pe baza căniilor de tip II de la Apollonia[41], în a doua jumătate a sec. V î.e.n. În acelaşi fel datează şi T. Dremsizova[42]. Nu avem însă certitudinea că recipientul de tip II de la Apollonia (tip 6/a în lucrarea noastră) apare abia în a doua jumătate a sec. V; căni de acest tip se pare că există şi la Sarinasuf, din a doua jumătate a sec. VI î.e.n., ca şi la Histria[43] şi la Curteni (jud. Vaslui)[44]. In acest fel va trebui ridicată cronologia Ravna II la sfîrşitul sec. VI î.e.n., deşi acesta nu este singurul element, şi poate nu este cel mai elocvent, pentru a îndreptăţi o astfel de datare.

Deocamdată însă, pînă la publicarea acestor materiale, putem opera numai cu datarea căniei de tip 6/a, care ne dă posibilitatea să datăm Ravna II în a doua jumătate a sec. VI î.e.n. şi nu la nivelul etapelor timpurii de la Zimnicea, din a doua jumătate a sec. al IV-lea î.e.n.

Aceeaşi datare a elaborat şi M. Čičicova pentru faza Ravna II, dar cu o argumentare diferită: fibulele de tip Glasinač I, de la Ravna şi Dobrina sînt însoţite în alte descoperiri din Bulgaria, de fibule de tip Glasinač II şi piese de centură ajurate, care la Ferigile sînt datate în a doua jumătate a sec. VI î.e.n., iar la Donja Dolina în faza II/b (600-500 î.e.n.)[45].

Noua datare a necropolei de la Ferigile în a doua jumătate a sec. VII şi pînă după mijlocul sec. VI î.e.n. ne împiedică a considera că necropola de la Ferigile a continuat să mai existe şi în sec. V î.e.n.

Necropola de la Gogoşu a fost recent datată în Ha C2-D2 (650-450 î.e.n.), Donja Dolina II/b în Ha C2-D1 (650-550 î.e.n.), necropola de la Balta Verde III, în Ha C1 (750-650 î.e.n.), necropola de la Basarabi, în Ha C1-D2 (750-450 î.e.n.), iar necropola de la Ferigile, în Ha C1-D3 (750-300 î.e.n.)[46].

Necropola de la Gogoşu a fost datată în sec. V î.e.n. şi chiar în sec. IV î.e.n., iar cea de la Balta Verde între 650-500 î.e.n. şi între 650-550 î.e.n.[47].

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

I. H. Crişan datează necropola de la Balta Verde III înaintea anului 600 î.e.n., între 750-625 î.e.n., iar necropola de la Gogoşu în sec. VI î.e.n., pe baza cronologiei fibulei cu scut beotic specific Glasinac IV/c, datată între 625-500 î.e.n.[48] Dar faza Glasinac IV/c a fost recent datată în Ha D2-D3, care, raportată la cronologia Hallstattului din Slovenia elaborată de S. Gabroveč, utilizată de autor, înseamnă în cronologie absolută perioada 500-300 î.e.n.[49]

Am arătat că A. Lang datează necropola de la Ferigile în a doua jumătate a sec. VII î.e.n. şi prima jumătate a sec. VI î.e.n. Argumentarea unei astfel de cronologii se întemeiază pe cronologia fibulelor cu placă triunghiulară, a fibulelor cu scut beotic şi a fibulelor cu placă dreptunghiulară şi buton, care la Gogoşu şi Donja Dolina apar împreună cu fibulele Navicella, ceea ce permite datarea celui mai vechi orizont de la Ferigile la sfîrşitul sec. VII î.e.n. Descoperirile mai noi de la Ferigile, care nu conţin nimic scitic, se datează în prima jumătate şi la mijlocul sec. VI î.e.n. Aceeaşi autoare arată că influenţa scitică se face simţită la Ferigile la sfîrşitul sec. VII î.e.n. şi începutul sec. VI î.e.n., pe baza topoarelor care sînt de acelaşi tip cu cele din mormîntul scitic de la Čukur Liman (Taman), datate pe baza unei oinohoe rhodiene la sfîrşitul sec. VII î.e.n.[50]

Aşadar cele trei tipuri de fibule de la Ferigile nu trec cu mult de mijlocul sec. VI î.e.n. La Ferigile fibulele cu scut beotic şi placă dreptunghiulară şi buton apar în fazele I şi II, iar fibulele cu placă triunghiulară apar şi în faza III/B (tumulul 40)[51].

Aceleaşi tipuri de fibule există şi la Gogoşu. Pentru datarea fibulelor cu placă triunghiulară dispunem de noi elemente, care nu au fost încă utilizate în aşezarea de la Tariverde şi în necropolele geţilor crobizi de la Dobrina, Ravna şi Kragulevo din nord-vestul Bulgariei.

În aşezarea de la Tariverde, pe baza săpăturilor s-au deosebit două nivele arhaice. Fibula cu placă triunghiulară a apărut în nivelul I sau II arhaic, în bordeiul 1[52]. Locuirea arhaică de la Tariverde se datează începînd din al doilea sfert al sec. VI î.e.n.[53] Faza I-a a necropolei de la Dobrina se datează pe baza oinohoiei greceşti, aşa după cum am văzut, în sec. VI î.e.n. (prima jumătate), ceea ce permite datarea fibulelor cu placă triunghiulară din mormintele primei faze de la Dobrina în sec. VI, poate chiar în prima jumătate a acestui veac.

În necropola de la Kragulevo (Tolbuhin) s-au găsit de asemenea două fibule cu placă triunghiulară, care datează după părerea autoarei săpăturilor, L. Bobceva din sec. VI-V î.e.n.[54]

Însă există o fibulă cu picior triunghiular în Muşovita Moghila (Duvanli) care datează de la sfîrşitul primei jumătăţi a sec. V î.e.n.[55], ceea ce ne-ar permite constatarea că în zona sud-balcanică acest tip de fibulă continuă să fie utilizat pînă către mijlocul sec. V î.e.n. În acelaşi mormînt apare însă şi o fibulă tracică[56], constituind cea mai timpurie piesă tracică bine datată, cunoscută pînă acum. Ea constituie un important argument pentru apariţia fibulei de tip tracic deocamdată în prima jumătate a sec. V î.e.n., şi numai în mediul tracilor odrido-bessi din sudul Balcanilor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Fibula tracică de la Duvanli ne permite în acelaşi timp constatarea că situaţia din tumulul de aici marchează foarte probabil momentul de început al înlocuirii fibulelor de tip Glasinac de către fibulele de tip tracic. În acest caz, momentul se situează în prima jumătate a sec. V î.e.n., iar înlocuirea se produce în mediul tracic sud-balcanic. In această situaţie este necesar să formulăm serioase rezerve atunci cînd se datează un monument arheologic pe baza altuia, situat la o distanţă de sute de kilometri şi uneori la mii de kilometri. Pentru zona nord-dunăreană, în mediul geto-dacic nu dispunem de nici o descoperire care să ne permită datarea fibulei de tip tracic în sec. V î.e.n., toate fibulele tracice cunoscute în zonele intra şi extra-carpatice datînd exclusiv din sec. IV-III î.e.n.[57] Nu este mai puţin adevărat că la nord de Dunăre şi în Dobrogea nu cunoaştem decît puţine monumente arheologice din sec. V î.e.n.: Cernavoda, Cernica, Slobozia. Aceasta înseamnă că este de aşteptat ca viitoarele cercetări să ne permită situarea apariţiei fibulei tracice în sec. V î.e.n. şi în aceste zone.

În acest context trebuie discutată şi fibula de tip Glasinac cu placă triunghiulară, din necropola de la Ravna, tip de fibulă care apare aici în mormîntul nr. 14/b[58].

Pe baza elaborării stratigrafiei orizontale s-a stabilit existenţa a trei zone funerare în cadrul necropolei de la Ravna; în acest fel, mormîntul nr. 14/b este situat în zona a doua a necropolei. Cartarea în planul necropolei de la Ravna a cănilor de tip II de la Apollonia cu variantele sale (cf. tip. 6/a în această lucrare), arată că ele există numai în zonele II şi III[59]. Conform cronologiei actuale a cănii de tip 6/a ar urma ca zona a II-a a necropolei de la Ravna să fie datată chiar în a doua jumătate a sec. VI î.e.n., ceea ce implică şi datarea fibulei din mormîntul nr. 14/b în această perioadă. Am văzut însă că există căni lucrate la roată de acest tip la Sarinasuf (550-500 î.e.n.) şi Histria, încă inedite, poate chiar din a doua jumătate a sec. VII î.e.n. Faptul ne permite ridicarea cronologiei zonelor II şi III de la Ravna începînd poate din a doua jumătate a sec. VI î.e.n. (dacă nu şi mai devreme). Această ultimă datare coincide cu cea elaborată de B. Hänsel pentru necropola de la Ravna, pe care am menţionat-o. Autorul priveşte cu multe rezerve datarea cănii de tip 6/a din necropola de la Histria sat în sec. V î.e.n.[60], arătînd că această cană se situează în zona de nord-vest a necropolei de aici, care datează din sec. VI î.e.n.[61] B. Hänsel îşi întemeiază datarea fazelor Dobrina I-Ravna I pe datarea în sec. VI î.e.n. a oinohoiei greceşti de la Dobrina, fiind în dezacord cu datarea ei în sec. V î.e.n. El arată că fibula din tumulul nr. 9 de la Dobrina, avînd corpul torsionat, constituie un tip vechi în cadrul perioadei de utilizare a acestui tip[62]. Autorul datează limita dintre zona a doua şi a treia a necropolei de la Ravna în jurul sau după data de 500 î.e.n.[63] Aceasta situează fibula cu placă triunghiulară din mormîntul nr. 14/b de la Ravna în sec. VI î.e.n. Se pare că o asemenea datare a necropolei de la Ravna este cea mai veridică.

Deci fibulele cu placă triunghiulară de la Tariverde datează din

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

perioada 575-550 î.e.n., cea de la Dobrina, foarte probabil din prima jumătate a sec. VI î.e.n., iar exemplarul de la Ravna din a doua jumătate a sec. VI î.e.n., dacă nu chiar din prima jumătate. În acest fel nu vom putea evita datarea aşezării de la Alexandria în a doua jumătate a sec. VI î.e.n. şi poate în prima jumătate a sec. V î.e.n., deşi s-a arătat că ea datează din sec. VI î.e.n.[64]

Această aşezare nu dispune de alte elemente de datare mai sigure.

Pentru datarea fibulelor cu placă dreptunghiulară şi buton prezente la Gogoşu şi Ferigele dispunem de noi precizări. Oinohoia greacă din tumulul nr. 2 de la Ateniča[65] datează din al treilea sfert al sec. VI î.e.n.[66] În acest fel obţinem şi datarea fibulei cu placă dreptunghiulară şi buton din tumulul I de la Ateniča, în a doua jumătate a sec. VI î.e.n.

Totuşi, la Kačanj există fibule cu placă dreptunghiulară şi buton, care datează de la mijlocul sec. V î.e.n.[67] Această datare a fost utilizată şi la încadrarea necropolei de la Ferigele[68].

Însă la Kačanj s-au găsit două morminte. Primul mormînt conţinea scheletele a patru indivizi, în care se aflau patru coifuri greco-illirice, o oinohoe greacă în firnis negru şi fragmentele unei hydrii greceşti cu firnis negru. Al doilea mormînt conţine un singur schelet, în care se afla schyphosul cu figuri roşii. M. Parović - Peşikan critică părerea lui Z. Marić, care a considerat că toate mormintele de la Kačanj datează de la mijlocul sec. V î.e.n., estimînd că primul mormînt cu patru schelete se plasează la sfîrşitul sec. VI î.e.n. şi cel mai tîrziu pe la începutul sec. V î.e.n. şi că mormîntul cu un singur schelet, în care se afla şi skyphosul cu figuri roşii, datează din prima jumătate a sec. V î.e.n.[69]

E. G. Jerem admite datarea mormintelor de la Kačanj la mijlocul sec. V î.e.n.[70]; mai recent însă aceeaşi autoare admite plasarea complexului arheologic de aici la sfîrşitul sec. VI î.e.n. şi începutul sec. V î.e.n.[71] Ni se pare dificil ca pe baza datării fibulelor de la Kačanj să putem data şi necropola de la Gogoşu în secolul V î.e.n.

Pe baza noilor datări ale fibulelor Glasinać cu placă triunghiulară şi cu placă dreptunghiulară şi cu buton se poate data şi necropola de la Gogoşu în sec. VI î.e.n., dar este posibil ca ea să fi existat în prima parte a sec. V î.e.n. însă nu şi mai tîrziu.

În această situaţie trebuie să constatăm că pentru datarea fibulelor de tip Glasinać, cunoscute la nord de Dunăre, în a doua jumătate a sec. V î.e.n., şi cu atît mai puţin în sec. IV î.e.n., nu dispunem încă de elemente sigure. S-a afirmat însă că fibulele din zona Vrača datează din sec. IV î.e.n.[72], ceea ce nu se poate demonstra.

— Cana lucrată la roată de la Gogoşu nu contrazice datarea în perioada 600-450 î.e.n. În această privinţă se adaugă o cană care provine din necropola de la Dobrina. În muzeul de la Varna se păstrează o cană lucrată cu roata din pastă cenuşie-cărămizie de tip 6/c, ca şi cana de la Gogoşu, care are o angobă lustruită, de culoare neagră-cenuşie, cu nuanţe cafenii[73]. Cana pe care am desenat-o la Varna (pl. LXXIII/7) are marcat numărul de inventar 1013, ceea ce ne asigură că ea provine din necropola de la Dobrina. M. Mircev a publicat tot o cană lucrată cu

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

roata din tumulul nr.12 de la Dobrina, care avea acelaşi număr de inventar 1013, dar cu profil diferit[74]. În tumulul nr.5 de la Dobrina există o cană lucrată cu roata, care prezintă însă un profil asemănător cu cea pe care am desenat-o, cu deosebire că are marginea superioară mai puţin răsfrîntă. Este foarte probabil că M.Mircev, atunci cînd a editat materialele din necropola de la Dobrina, a omis publicarea acestei căni, poate dintr-o greşeală, mai ales că are acelaşi număr de inventar cu cea publicată din tumulul nr.12. Dacă lucrurile stau aşa, atunci dobîndim un preţios reper cronologic pentru cana de la Gogoşu, ambele făcînd parte din aceeaşi serie tipologică. Astfel, ne este îngăduită paralelizarea fazei Dobrina I cu Gogoşu, în sec.VI î.e.n., foarte probabil în prima jumătate a acestui secol.

O fibulă cu placă dreptunghiulară există şi în necropola de incineraţie de la Ieşelniţa (jud.Mehedinţi). Această necropolă a fost datată în prima jumătate a sec.V î.e.n., pe baza analogiilor cu necropola de la Ferigele. Necropola de la Ieşelniţa dispune însă de o posibilitate de datare oarecum mai sigură, reprezentată de un bol ionian lucrat la roată din pastă cenuşie, recipient care provine din mormîntul nr.1, tumulul nr.3 (pl.LXX/3) încadrat în tipul 19 al ceramicii lucrate cu roata[75].

La Histria, categoria bolurilor greceşti se datează în a doua jumătate a sec.VII î.e.n. şi începutul sec.VI î.e.n., dar aici nu se cunosc exemplare din pastă cenuşie fără pictură, ci numai pictate. În lucrările mai noi ele apar în nivelurile I-II-III arhaice, care datează între 625-510 î.e.n. La Corint ele datează de la sfîrşitul sec.VII î.e.n., dar se consideră că ele circulă şi în sec.VI î.e.n.[76]

La Histria nu se menţionează dacă bolurile există şi după 510 î.e.n. Desigur că atîta timp cît la Histria nu se cunosc boluri lucrate în pastă cenuşie, cel puţin din cele publicate pînă acum, nu putem cunsidera că bolul grecesc de la Ieşelniţa provine de la Histria sau din alte oraşe greceşti din Pontul Stîng, deşi acest fapt este perfect posibil.

Bolul de la Ieşelniţa poate proveni din oraşele greceşti de pe coasta dalmată sau direct din Grecia, prin mediul iliric. Dar M.Parović-Pešikan a considerat că unele piese greceşti din mediul iliric, din sec.V-IV î.e.n. provin de la Histria, venite pe Valea Dunării[77].

Pentru că perioada de maximă circulaţie a bolurilor de la Histria se situează între 625-510 î.e.n. am putea adopta şi pentru bolul de la Ieşelniţa aceeaşi datare. Ţinînd însă seama că în lumea greacă recipientul în discuţie circulă şi în sec.VI î.e.n., nu ne putem pronunţa pentru o datare mai restrînsă a bolului de la Ieşelniţa în limitele perioadei cuprinse între 625-510 î.e.n. Aceasta implică aceeaşi datare şi pentru fibula cu placă dreptunghiulară de la Ieşelniţa (mormîntul 1, tumulul 3), care, oricum, nu mai poate fi situată decît cu greu în prima jumătate a sec.V î.e.n.

În tumulul nr.11 de la Ieşelniţa a mai apărut o strachină cenuşie lucrată la roată, identică cu cea din tumulul nr.2 de la Ateniţa[78], care se datează pe baza oinohoiei greceşti, în al treilea sfert al sec.VI î.e.n., după cum am văzut.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Prin aceasta avem dovada apariţiei ceramicii lucrate cu roata în zona Porţilor de Fier, oricum în cursul sec. VI î.e.n., cel mai tîrziu în al treilea sfert al acestui secol.

O asemenea datare a necropolei de incineraţie de la Ieşelniţa ne permite şi sincronizarea cu una din aşezările de la Alexandria şi anume cu cea de la Alexandria-Pod. Din această ultimă aşezare provine un fragment ceramic din pastă cărămizie neagră la exterior, ornamentat cu caneluri şi şiruri de puncte obţinute prin imprimare (pl. XX/5)[79]. Acesta este identic cu fragmentele ceramice ornamentate în aceeaşi manieră din tumulul 1-3 de la Ieşelniţa[80]. Tumulul nr. 1 (1967) şi tumulul nr. 3 (1968) de la Ieşelniţa aparţin culturii Basarabi, fapt care constituie un argument pentru datarea acestei necropole în a doua jumătate a sec. VII î.e.n. şi prima jumătate a sec. VI î.e.n. şi permite structurarea fazei celei mai vechi a necropolei de aici, faza I. În necropola de la Ieşelniţa se constată un fenomen de dualism cultural: morminte cu ceramică specifică culturii Basarabi şi tumuli cu ceramică ce nu mai are ornamente tipice acestei culturi. Aceste necropole reflectă fenomenul coexistenţei în cadrul aceleiaşi comunităţi umane, a unei populaţii, care, sub aspectul ceramicii, aparţine culturii Basarabi; şi altor grupuri umane, cu o ceramică ce nu mai este Basarabi. Poate că este mai apropiată de realitate interpretarea acestei situaţii ca marcînd momentul cînd începe să se transforme cultura Basarabi, pe cale de dispariţie, prin abandonarea de către membrii aceleiaşi comunităţi umane a manierei de ornamentare a ceramicii specifică culturii Basarabi. Aceasta, în ipoteza că cele două faze ale necropolei derivă una din cealaltă. Sincronizarea aşezării de la Alexandria-Pod cu necropola de la Ieşelniţa, care ne permite datarea aşezării menţionate în perioada 650-550 î.e.n., poate şi după această dată, pînă la 500 î.e.n., îşi are importanţa sa, pentru că, după cum vom vedea, la Alexandria-Pod s-a găsit şi ceramică cenuşie lucrată cu roata.

O cană lucrată cu mîna din tumulii nr. 2 şi 3 de la Ieşelniţa[81] face parte din aceeaşi serie tipologică, fiind identică cu cana lucrată cu mîna din tumulul nr. 12 de la Dobrina, în care s-a găsit şi o cană lucrată cu roata şi una din fibulele Glasinač cu placă triunghiulară[82].

Avînd în vedere că tumulul nr. 12 de la Dobrina face parte din faza Dobrina I, care datează foarte probabil din prima jumătate a sec. VI î.e.n., aceste analogii sînt în măsură să ne permită încă o dată situarea necropolei de la Ieşelniţa dacă nu în a doua jumătate a sec. VII, cel puţin în prima jumătate a sec. VI î.e.n. În acest fel consider că dispunem de suficiente elemente pentru a data necropola de la Ieşelniţa în perioada 650-550 î.e.n. În tumulul nr. 7 de la Ieşelniţa există şi un vas de tip I/a.

Este necesară şi discutarea încadrării cronologice a necropolei aparţinînd fazelor II şi III ale aspectului Ferigile, de la Tigveni, care a fost datată în sec. IV şi probabil şi în sec. III î.e.n.[83]. In tumulul nr. 9, mormîntul nr. 7, care aparţine fazei Ferigile III, există şi un arc de fibulă atribuit unui exemplar cu scut beotic. Autorii studiului afirmă că nu se cunosc încă fibule cu scut beotic posterioare sec. V î.e.n. Avînd în

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

vedere cronologia celorlalte tipuri de fibule Glasinac discutate pînă acum, cred că necropola de la Tigveni datează de la mijlocul şi a doua jumătate a sec. VI î.e.n., fără a exclude posibilitatea datării ei şi în prima jumătate a sec. V î.e.n., în nici un caz în sec. IV-III î.e.n. Aceeaşi datare este sprijinită şi de akinakes-urile de la Tigveni.

Problema cronologiei aspectului cultural Ferigile are două aspecte; acela al cronologiei necropolei eponime şi cel al cronologiei altor necropole şi aşezări care aparţin aceluiaşi aspect. Este sigur însă că vasele de tip IV A şi B de la Ferigile continuă pînă în sec. III î.e.n. în Muntenia (cf. tipul I/f), după cum şi vase de tip IX/a apar în aşezarea de la Govora Sat (Poieni), care are însă două nivele: nivelul I, aparţinînd unei aşezări foarte probabil Ferigile I, şi nivelul II datat pe baza unor fibule celtice, în sec. III î.e.n. Vasele de tip IX/a din această aşezare, provenind din descoperiri întîmplătoare[84], nu au nici o valoare stratigrafică, şi nu le putem atribui cu siguranţă sec. III î.e.n., respectiv nivelul II din aşezarea de la Poieni (cf. tipul IX/a); ele pot aparţine nivelului I, ca şi vasul de tip I/f de aici.

O situaţie aparte prezintă tumulii nr. 3 şi 4 de la Tigveni, conţinînd vase a căror origină era greu de stabilit şi explicat la data publicării acestei necropole. În urma săpăturilor pe care le-am făcut în necropola de la Rîureni (jud. Vîlcea) încadrarea cronologică a urnelor din tumulii nr. 3 şi 4 de la Tigveni pare a fi rezolvată, ele aparţinînd Hallstattului A, poate şi B_1[85].

Revenind la datarea vaselor de tip I/a, putem spune că ele aparţin orizontului Dobrina I - Ravna I, din sec. VI î.e.n., ca şi la Ferigile. Ele există pe tot parcursul Hallstattului A-D, dispărînd din repertoriul formelor ceramicii geto-dacice în cursul sec. V î.e.n., dar acest lucru se petrece numai în zonele extracarpatice şi la sud de Dunăre; pentru că, aşa cum arată I. H. Crişan, în Transilvania această variantă dispare în cursul sec. VIII-VII î.e.n., ţinîndu-se seama că în aspectul cultural Ciumbrud, din sec. VI î.e.n. şi prima parte a sec. V î.e.n.[86] nu mai existau decît variantele I/b şi următoarele stabilite în lucrarea de faţă.

Varianta I/b. În această variantă am încadrat vase bitronconice care au pe linia diametrului maxim sau sub ea, patru mînere dispuse diametral. Ele nu mai au cei patru butoni mici în partea superioară. De obicei sînt vase de mari dimensiuni, între 0,25-0,55 m, lucrate cu mîna din pastă brun-cenuşie. Ele au ca degresant o mică cantitate de nisip şi pietricele. Adeseori au suprafaţa exterioară lustruită.

Vase de acest tip există la Tariverde (jud. Constanţa), pl. IV/4[87], Kragulevo (Tolbuhin), pl. IV/1[88], Mahmudia, Enisala (jud. Tulcea), pl. V/6[89], Cernavoda (jud. Constanţa), pl. III/4[90], Kalugheriţa (Şumen), pl. IV/6[91], Stînceşti (jud. Botoşani), pl. IX/2[92], Corlăteni (jud. Botoşani), pl. IX/3[93], Glăvăneşti (jud. Iaşi), pl. V/2[94], Găiceanca (jud. Bacău) pl. III/3[95], Alexandria (jud. Teleorman), pl. VII/6[96], Cîrna (jud. Dolj), Gogoşu (jud. Mehedinţi)[97], Făcău (jud. Ilfov) pl. IV/8[98], Satu Nou (jud. Constanţa)[99]

Vasele din această variantă corespund celor de tip III stabilit de

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

I.H. Crişan pentru zona intracarpatică, de la Ciumbrud, Teiuş, Cipău, Oradea, Tîrgu Mureş, Vinţul de Jos, Ozun, Apahida[100], ca şi la Băiţa, Ozd, Ogra[101] şi Fîntînele II[102]. Recipiente care să se încadreze în această variantă există şi în necropolele din zonele tiso-slovace de la Szentes-Vekerzug, pl. IV/2-3[103], Vámosmikola, pl. IV/5[104], Chotin, pl. IV/7[105], Bratîşev şi Kustanovice[106], Tápioszele[107], Heves[108], Szélevény-Vadas[109] şi în mediul scitic în tumulul nr. 3 de la Popovka, pl. III/6, de la sfîrşitul secolului VI î.e.n.- începutul secolului V î.e.n.[109a].

Această variantă se poate data destul de bine la Tariverde, unde a fost găsită în bordeiul nr. 5 împreună cu fibula de tip Glasinac cu placă triunghiulară, datînd din al doilea sfert al sec. VI î.e.n.[110].

Necropola de la Kragulevo a fost datată în sec. VI-V î.e.n. Această datare se întemeiază pe existenţa în necropolă a două fibule de tip Glasinac cu placă triunghiulară, dar şi pe baza acelor cu cap discoidal[111]. Acele cu cap discoidal trebuie însă discutate pentru a fi luate în considerare la elaborarea cronologiei necropolei de la Kragulevo. În mediul geto-dacic acele cu cap discoidal există în mormîndul de la Cimbala (jud. Bacău)[112] şi Vólovăţ (Dealul Burlei, jud. Suceava)[113]. Acele cu cap discoidal sînt frecvente şi în mediul scitic.

Ele există în grupa scitică de pe Vorskla, la Lihacivka, în sec. VI-IV î.e.n.[114] În aceeaşi zonă ele datează şi din a doua jumătate a sec. VII-VI î.e.n.[115]

Se găsesc de asemenea în tumulii scitici timpurii de la Tiasmin, la Guliai Gorod şi Jurovka, din sec. VII-VI î.e.n.[116], ca şi în grupa Kiev-Poltava[117]. Ele mai sînt prezente şi în cultura Wysoka, care datează din sec. IX-VI î.e.n.[118], ca şi în aspectul cultural Cerepin-Lagadiv, care datează din sec. XIII-VI î.e.n.[119] Acele cu cap discoidal se cunosc de asemenea în tumulii de la Ceremuşni împreună cu săgeţi cu spin, care datează din sec. VI î.e.n., şi în cetatea de la Goroşcovscoe situată cronologic în sec. V-IV î.e.n.[120] Din aceste exemple se vede că acele cu cap discoidal există în mediul scitic începînd din a doua jumătate a sec. VII î.e.n. pînă în sec. IV î.e.n.; prin urmare ele nu pot constitui un element ferm pentru datarea necropolei de la Kragulevo. Trebuie însă remarcat că deşi par a fi specifice sciţilor ele nu apar pînă acum în mediul aspectelor Ciumbrud şi Vekerzug-Chotin, atribuite populaţiilor menţionate.

Un alt element de datare pentru necropola de la Kragulevo îl constituie o lance, care are în partea inferioară orificii destinate agăţării unor ornamente[121]. O lance cu aceleaşi caracteristici există în tumulul 12 de la Dobrina, între mormintele nr. 1 şi 2, care fac parte din faza I şi datează foarte probabil din prima jumătate a sec. VI î.e.n.[122]

O lance de acelaşi tip provenind de la Delfi este datată la sfîrşitul secolului VI şi începutul secolului V î.e.n.[123] Un alt exemplar provine de la Beli Izvor (Vraca) şi este încadrată pe baza fibulelor de tip Glasinac în secolele VII-VI î.e.n.[124] La Ostrovul Şimian a fost descoperit întîmplător un vîrf de lance de acelaşi tip împreună cu o zăbală[125]. În movila nr. XXVI de la Gogoşu, într-un mormînt de inhumaţie se cunoaşte

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

o lance cu aceleaşi caracteristici, împreună cu un vas clopot de tip III/i, aparţinînd deci fazei Gogoşu I[126].

O altă lance similară există în mormîntul nr.6 de la Teiuş, împreună cu o săgeată de bronz cu spin şi o aplică-rozetă, şi tot din Transilvania provine o lance analogă, cu loc de descoperire necunoscut[127]. Necropola de la Teiuş a fost datată pe la mijlocul sec. VI[128].

De la Mateuţi provine o lance de fier cu aceleaşi caracteristici,descoperită într-o aşezare aparţinînd Hallstattului tracic de tip Saharna-Solonceni, din sec. VII-VI î.e.n.[129]

Alte două lănci de acest tip au fost găsite la Butenki(Poltava), încă una la Visotcovo, şi alta în aceeaşi zonă, cu loc de descoperire necunoscut. Cele de la Butenki sînt datate în prima jumătate a sec. VII î.e.n.[130] şi fac parte dintr-un depozit în care se aflau şi vîrfuri de săgeţi cu două muchii identice[131] cu cele de la Teiuş, Poiana şi Belogradeţ. Săgeţile de la Poiana sînt datate de A.I.Meliucova în sec. VIII-VII î.e.n., deci într-o vreme corespunzătoare culturii Basarabi, iar cele de la Belogradeţ sînt datate de G.Tončeva în prima jumătate a sec. VII î.e.n.[132]. In această situaţie datarea necropolei de la Teiuş ar putea fi ridicată, dacă ar fi sigur că săgeţile în discuţie circulă numai pînă în sec. VII î.e.n.

Din aceste descoperiri, cele mai vechi sînt piesele de la Butenki, din prima jumătate a sec. VII î.e.n.; Dobrina,foarte probabil în primă jumătate a sec. VI î.e.n.; Beli Izvor sec. VI î.e.n.; Delfi,sec. VI-V î.e.n.; Teiuş sec. VI î.e.n. Pentru piesa de la Gogoşu, întrucît a fost găsită într-un mormînt de înhumaţie, deci din faza I, putem admite datarea în a doua jumătate a sec. VI î.e.n. Aceste datări ne permit situarea lăncii de la Kragulevo în sec. VI î.e.n. Acestei datări nu i se opun nici fibulele de tip Glasinac cu placă triunghiulară şi nici acele cu cap discoidal. Ceramica lucrată din aceste necropole, după cum vom vedea, nu se opune acestei datări. Totuşi nu avem nici un argument pentru a limita epoca de funcţionare a tipului de lănci în discuţie numai în sec. VII-VI î.e.n., mai ales că cea de la Delfi este datată şi în sec. V î.e.n. Constatăm că acest tip de lance este în uz în mediul scitic, traco-geto-dacic şi grecesc în sec. VII-VI î.e.n. Lănci de acest tip există în Europa centrală în zona Dessau, la Aderno în Sicilia şi la Napoli în sec. VIII-VII î.e.n.,dar ele sînt din bronz[133]. O lance identică există şi în necropola de la Szentlorincz datată în perioada 450-300 î.e.n.[134], dar este situată într-o zonă mult prea îndepărtată pentru a putea influenţa datarea necropolei de la Kragulevo.

În acest fel, vasele de tip I/b de la Kragulevo datează din sec. VI î.e.n., iar cel de la Tariverde începînd din al doilea sfert al sec. VI î.e.n.

Vasul de la Cernavoda datează din sec. V î.e.n. S-a arătat însă recent că această necropolă datează din sec. IV î.e.n.[135]. Oglinda de bronz de la Cernavoda are analogii, care merg pînă la identitate, cu oglinda din necropola de la Tápiószele, care este datată începînd de la mijlocul sec. VI î.e.n. şi sec. V î.e.n.[136]. Oglindă de acelaşi tip există şi în necropola de la Chotin datînd din aceeaşi perioadă[137]. Pe de

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

altă parte acele tripaletate de la Cernavoda[138] au analogii la Enisala în sec. IV î.e.n.[139] şi la Satu Nou, din al doilea şi al treilea sfert al sec. IV[140] Dar acele tripaletate există şi la Ciumbrud şi Cimbala, care datează din sec. VI î.e.n. şi respectiv sec. VI-V î.e.n.[141] Aceasta asigură circulaţia lor în limitele sec. VI-IV î.e.n. şi nu pot constitui un argument pentru datarea necropolei de la Cernavoda în sec. IV î.e.n. Oglinda de bronz de aici constituie un argument serios pentru datarea ei în sec. V î.e.n., dacă nu cumva într-o perioadă mai veche. Prin urmare recipientul de tip I/b de aici datează din sec. V î.e.n.

Vasul de tip I/b de la Stînceşti este greu de datat întrucît nu ştim în ce nivel de locuire a apărut, ţinînd seama că în această cetate există două faze de locuire, prima din sec. VI-V î.e.n., iar faza a doua din sec. IV-III î.e.n.[142]. Este foarte probabil că recipientul de tip I/b de la Stînceşti datează din sec. V î.e.n., începînd din primul sfert, fiind în acest fel contemporan cu cel de la Cernavoda. Vasul de la Făcău datează din sec. IV î.e.n. pe baza datării coifului de bronz de tip attic, care face parte din aceeaşi descoperire. Exemplarele de la Bîrseşti şi Găiceana datează din sec. VI-V î.e.n., cel de la Mahmudia din sec. VI-V î.e.n., cel de la Kalugheriţa din sec. V-IV î.e.n. Vasul de la Corlăteni provine din al doilea nivel hallstatian de aici, pentru care nu dispunem de nici un alt element de datare. Se poate însă presupune că recipientul datează din sec. VI-III î.e.n. Vasul de la Glăvăneşti a fost găsit într-o groapă cu vase hallstattiene tîrzii şi cu un fragment ceramic grafitat[143]. Este de presupus că el datează din a doua jumătate a sec. IV-sec. III î.e.n.

Vasele menţionate din Transilvania aparţin aspectului cultural Ciumbrud atribuit sciţilor şi datează din sec. VI-V î.e.n. Recipientele de la Szentes-Vekerzug, Vámosmikola, Tápiószele şi Heves, datează din a doua jumătate a sec. VI-sec. V î.e.n. La Chotin şi Kustanovice ele datează din aceeaşi perioadă. Vasele de tip I/b de la Satu Nou se situează în sec. IV î.e.n., cele de la Fîntînele II din a doua jumătate a sec. IV-sec. III î.e.n., iar cel de la Apahida din sec. III-II î.e.n. Cele mai tîrzii vase de tip I/b din zona extracarpatică sînt cele de la Glăvăneşti, Făcău şi Satu Nou din sec. IV î.e.n.; în Transilvania ele există pînă în sec. III-II î.e.n. la Apahida. La sud de Balcani nu dispunem încă de suficiente cercetări pentru a putea şti dacă tipul mai există şi în sec. IV-III î.e.n.

In ceea ce priveşte originea variantei I/b concludent este un vas de la Balta Verde II (pl. IV/9), care oricum datează din Ha A-B2[144]. Acesta ne asigură că tipul I/b are din această perioadă o circulaţie paralelă cu tipul I/a începînd din Hallstattul timpuriu, cu deosebirea însă că tipul I/a dispare în sec. V î.e.n., iar tipul I/b continuă să existe pînă în sec. III-II î.e.n., după cum sugerează exemplarul de la Apahida, ca şi în aria grupului Kustanovice, după cum indică vasul de la Mihalovce[145].

Ele există şi în Slovacia la Bajč (Hurbanovo), datat în Ha C[146], ca şi în mediul culturii Luzaciene din Slovacia la Moravičany[147] şi în

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Hallstattul prescitic din Ungaria, dar aici apare încă în epoca bronzului, Reinecke B2-C1, la Kiskundorosma (pl. VI/10)[148]. Faptul ne permite să demonstrăm originea locală a ceramicii de acest tip din aspectul cultural Szentes-Vekerzug-Chotin din zonele tiso-slovace. Pentru originea vaselor din aspectul cultural Ciumbrud acest lucru a fost demonstrat de V. Pârvan, I. Nestor, C. Daicoviciu, ca şi de A. I. Meliukova, I. H. Crişan, S. Ferenczi, V. Vasiliev[149].

Faptul că vasul de tip I/b apare foarte probabil încă din Ha A-B2 la Balta Verde II, ca şi în Hallstattul prescitic din Ungaria şi are o evoluţie paralelă cu tipul I/a ne permite concluzia că schema evolutivă a vasului bitronconic din Hallstattul timpuriu pînă în sec. I î.e.n., elaborată de I. H. Crişan[150], nu mai este veridică. In lucrarea la care ne referim, la figura 1/1-4 autorul reproduce vase de tip I/a. La fig. I/5 reproduce un vas de tip I/b de la Ciumbrud, considerînd că vasul este de tip I/b, dar aici este o etapă evolutivă imediat următoare a vasului de tip I/a. In lumina celor afirmate mai sus acest lucru nu mai este veridic, întrucît vasul de tip I/b apare mai timpuriu în Ha B, dacă nu în Ha A. Este adevărat că atît tipul I/a, cît şi I/b derivă din vasele de tip I/a de la sfîrşitul epocii bronzului (cf. fig. 1), cu deosebirea că vasele de tip I/b nu marchează sfîrşitul evoluţiei vaselor I/a, ci ele evoluează paralel încă din Hallstattul timpuriu.

Schema evolutivă a vasului bitronconic elaborată de I. H. Crişan este veridică începînd de la fig. 1/6.

G. I. Smirnova şi K. V. Berniakovici arată că unele vase hallstattiene, în procesul dezvoltării culturii Podolice, au suferit modificări şi acestea au fost preluate şi de aspectul Kustanovice. In legătură cu aceasta ei cred că nu este întîmplător faptul că unele vase de tip I/b de la Kustanovice sînt mai apropiate de vasele vest-podolice decît de cele hallstattiene tracice[151]. Situaţia este cît se poate de reală, însă vasul de tip I/b de la Bratîşev este tipic tracic[152], ca şi vasele de la Kaczanovka şi Ivanovce[153], care aparţin tipului I/b 1. Ultimele exemplare nu sînt forme modificate.

Vasele de la Kustanovice şi din cultura Podolică, cu cele patru mînere diametrale mult atrofiate[154], sînt într-adevăr forme hallstattiene de tip I/b, modificate, ceea ce confirmă părerea lui G. I. Smirnova şi K. V. Berniakovici. In acest fel am putea stabili că în cultura Podolică există vase hallstattiene de tip I/b şi I/b 1, nemodificate ca cele de la Bratişev, Kaczanovka, dar şi vase de tip I/b modificate. Modificarea constă doar în atrofierea mînerelor.

Varianta I/b 1. Am considerat necesară structurarea acestei variante deoarece din punct de vedere tipologic, aşa cum vom vedea, vasele care o reprezintă au o origină diferită. Acestea sînt vase care nu au cele patru mînere plate diametrale dispuse pe linia diametrului maxim, sau sub ea, ci au numai patru butoni, aşezaţi diametral pe linia ce desparte corpul vasului de gît, care formează un prag. In general sînt recipiente mijlocii şi mari.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Vase de acest tip se cunosc la Tîrgu Mureş, Blaj (pl. V/7), Oradea (pl. V/8), toate datînd din sec. VI î.e.n., aparţinînd şi aspectului cultural Ciumbrud atribuit sciţilor[155]. Ele există şi în Podolia în tumulii de la Servatinte, Kaczanovka, Ivanovce, datînd din sec. VI-V î.e.n. ca şi în tumulul nr. 3 de la Popovka. Unele au şi caneluri în partea superioară[156].

In ce priveşte originea acestui tip de vase, lucrurile sînt limpezi. Ele se găsesc în necropola de la Mezőcsat (Borsod), de la sfîrşitul Ha B şi începutul Ha C. E. Patek consideră că aceste vase îşi au originea în cultura Piliny, din Br. C - Ha A, şi din aspectul Berkesz-Demecer din Br. D - Ha A, dar ele există la Lăpuş, Valea lui Mihai (fig. 4, 9) şi Boian[157], în Ha A.

Cultura Piliny participă la formarea culturii tracice Gáva-Holihrady. In cultura Podolică aceste vase provin din aria Holihrady a culturii Gáva, din Ha A2-B2, forme de acest fel existînd şi în aşezarea Holihrady de la Gorodniţa, ca şi la Zamcovaia-Gora (Ujhorod)[158]. Vasele de tip I/b 1 se cunosc în sec. VII-V î.e.n. şi în mediul illiric la Vače, ca şi în mediul culturii Ciornîi Les din secolele VIII-VII î.e.n., la Jabotinsk şi în tumulul de la Glevara[159].

Varianta I/c. In această variantă am încadrat vase cu mijloc bombat, care este încă unghiular, dar care are tendinţa de rotunjire în sec. III-II î.e.n. Ele au gura răsfrîntă spre exterior şi obişnuitele mînere plate pe linia diametrului maxim sau în jumătatea inferioară. In partea superioară au patru butoni, ornamente semicirculare în două grupuri de cîte trei reliefuri cu forma unor virgule sau două reliefuri semicirculare.

Vase din această variantă se cunosc la Blaj, Tîrgu Mureş (sec. VI î.e.n.), Teiuş (sec. V-IV î.e.n.), Dezmir (sec. III î.e.n.), Hărman şi Doboşeni (sec. III-II î.e.n.)[160].

La Dunărea de Jos vase de acest tip se cunosc la Enisala (pl. XIII/6,7) - unde datează din prima jumătate a sec. IV î.e.n.[161], Teliţa (jud. Tulcea) - unde datează din primul sfert al sec. III î.e.n.[162], Zimnicea (jud. Teleorman), (pl. V/1)[163], Cîrlomăneşti (jud. Buzău) (pl. V/3)[164]. Ultimele vase datează din sec. III-II î.e.n. Recipiente de acest tip mai există la Satu Nou (jud. Constanţa)[165] din sec. IV î.e.n. şi Vaslui[166]. Vasele de tip I/c corespund celor de tip II şi III din lucrarea lui I. H. Crişan[167]. Am socotit necesară identificarea acestei variante numai în funcţie de ornamente pentru o mai bună înţelegere a evoluţiei ceramicii geto-dacice. Recipientele sînt după profil vase de tip I/b. La sfîrşitul evoluţiei lor în sec. III-II î.e.n., I. H. Crişan consideră că apar vasele pe care le-a încadrat în tipul IV[168].

Vasele de la Tîrgu Mureş, Blaj, Teiuş, care aparţin aspectului cultural Ciumbrud atribuit sciţilor, au o origine autohtonă şi nu sprijină o asemenea atribuire etnică.

Varianta I/d. Se grupează în această variantă vase mari care au elemente comune cu varianta I/a, dar care nu mai au mijlocul bitronconic, ci arcuit. Profilul mijlocului este oarecum asemănător cu vasele de tip II,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

fără a se putea însă încadra în acest tip.

Ele au obişnuitele mînere plate în jumătatea inferioară, patru butoni conici sau rotunzi în partea superioară şi gît drept, cu marginea răsfrîntă spre exterior. Sînt vase mari care au înălţimea cuprinsă între 0,30 - 0,60 m. Ele ar putea deriva din vasele bitronconice de tipul celui de la Ostrov (Vrača) din Ha B (pl. VI/7)[169].

Recipiente aparţinînd acestei variante se cunosc la Ciurelu-Bucureşti (pl. VI/2,3)[170] şi la Craiova (pl. VI/1)[171]. In aceeaşi variantă putem încadra şi un vas de la Kiskundorozma (pl. VI/10)[172] din Br. B2-C1. Acesta are toate elementele comune vaselor de tip I/d, ca şi de tip I/b, dar au în plus, pe gît, un brîu alveolar cu butoni conici, în genul celor de la vasele de tip VI/a.

Mormintele de incineraţie de la Ciurelu au fost datate în sec. VI - V î.e.n.[173] Aici există şi vase de tip III/i, care dispar în cursul sec. V î.e.n. din repertoriul ceramicii geto-dacice. In sudul ţării noastre, în sec. IV-III î.e.n. nu se mai cunosc vase de acest tip. S-a afirmat că mormintele de la Ciurelu nu aparţin fazei II a culturii Basarabi[174], ceea ce poate fi adevărat, avînd în vedere că nu există vase cu ornament specific acestei culturi. Vasele de tip III/i sînt comune culturii Basarabi ca şi aspectului Ferigile, care nu este Basarabi.

. Varianta I/e. Recipientele acestei variante au gura cu marginea răsfrîntă spre exterior. Ele au întotdeauna cele patru mînere plate dispuse pe linia diametrului maxim sau butoni dispuşi în grupe de cîte trei în partea superioară. Vasele sînt lucrate cu mîna din pastă cărămizie - brună şi au dimensiuni mari.

Vase de acest tip există la Măluşteni (Vaslui)(pl. VII/1)[175]; se cunoaşte şi un exemplar identic la Enisala (Tulcea) din al treilea sfert al sec. IV î.e.n. (pl. VII/3)[176], apoi şi de la Canlia tot din sec. IV î.e.n. (pl. VII/4)[177]. Forma este reprezentată printr-un exemplar la Salcia (Tulcea) (pl. V/4)[178], datat la sfîrşitul sec. V î.e.n. Un vas cu profilul gurii identic există în locuinţa nr. 2 de la Cernica, datată la sfîrşitul sec. V î.e.n. (pl. VII/5)[179].

Forma este reprezentată şi în cetatea de la Orbeasca de Sus (Teleorman) pl. IX/1 într-o groapă datată pe baza unei amfore din Chios în perioada 425-300 î.e.n.[180]. In aceeaşi variantă putem încadra şi un vas din Tara Bîrsei datat în sec. V-IV î.e.n.[181], ca şi un exemplar de la Poiana, din sec. IV î.e.n. Ultimul a fost încadrat în tipul III al ceramicii geto-dacice din faza mijlocie (sec. III-II î.e.n.), din care se consideră că evoluează vasele cu gît cilindric[182]. Vasele de acest tip se cunosc în mediul geto-dacic în zonele intra şi extracarpatice. După datele de care dispunem astăzi ele pot apare în sec. V î.e.n., dar majoritatea exemplarelor cunoscute datează din sec. IV î.e.n. şi desigur pot continua şi în sec. III î.e.n., cînd dispar. Ele pot fi derivate din vasele de tip I/c.

Varianta I/f. Cuprinde vase mijlocii şi mari cu profil bitronconic, cu gît drept sau răsfrînt spre exterior, ca la vasele de tip I/e. Ele au

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

două mînere plate pe linia diametrului maxim şi uneori doi butoni diametrali în partea superioară. Pe această parte au de asemenea două mînere. Ele corespund vaselor de tip IV/A şi B de la Ferigele, care datează din sec. VI î.e.n. Sînt prezente şi în necropola de la Tigveni care aparţine fazelor II şi III Ferigile [183].

Un vas de acest tip există la Hîrşova (pl. VIII/1)[184], Zimnicea (jud. Teleorman) (pl. VIII/3)[185], Orbeasca de Sus (jud. Teleorman (pl. VIII/2)[186], Pietroşani (jud. Teleorman) (pl. XII/4)[187] şi în necropola de la Brăiliţa (jud. Brăila), (pl. VIII/4)[188], care însă nu are cele două mînere plate şi este ornamentat cu un brîu alveolar. Un recipient de acelaşi tip există la Ostrov (Vrača)[189], ca şi în cetatea geto-dacică de la Mărgăriteşti (jud. Olt)[190]. Vase de acest tip apar în toate cele trei faze ale necropolei eponime de la Ferigile, deci începînd din a doua jumătate a sec. VII î.e.n. şi în cursul sec. VI î.e.n.

Ca origine vasul este atestat în Hallstattul B de la Reci şi există în Transilvania în necropolele aspectului cultural Ciumbrud atribuit sciţilor, din sec. VI-V î.e.n., de la Aiud, Simeria, Chendu Mare, Tg. Mureş, Cipău[191]. Trebuie să remarcăm însă faptul că aceste vase sînt uşor diferite faţă de cele din zona extracarpatică. Din ele evoluează vasele de un tip apropiat din sec. III-II şi II-I î.e.n., încadrate de I.H. Crişan în două tipuri[192]. Foarte probabil că acestea derivă din vasele similare celui de la Reci, care datează din Ha B, dar ele sînt proprii şi culturii Kyatice[193].

In ceea ce priveşte vasele de tip I/f din zona extracarpatică, constatăm că ele datează din sec. V î.e.n. (?) la Hîrşova, iar la Zimnicea, Orbeasca de Sus şi probabil Pietroşani datează din ultimul sfert al sec. V-sec. III î.e.n., iar la Brăiliţa din sec. IV-III î.e.n. Acest tip de vase poate fi considerat ca o continuare a vaselor de tip IV/A de la Ferigile pînă în sec. III î.e.n., atît în Muntenia şi Oltenia, cît şi în sudul Dunării, la Ostrov şi în Dobrogea după cum documentează recipientul de la Hîrşova, a cărui datare mai precisă este imposibilă. Un vas de acest tip există şi în aşezarea de la Govora Sat (Poieni)[194], dar pentru că este o descoperire întîmplătoare nu putem şti dacă aparţine nivelului I de aici (faza Ferigele I) sau nivelului II, care datează din prima jumătate a sec. III î.e.n., pe baza unor fibule celtice.

Varianta I/g. Am structurat această variantă pe baza unui singur exemplar, care provine de la Orbeasca de Sus (pl. XII/1)[195], lucrat cu mîna din pastă cenuşie lustruită la exterior. Se încadrează în categoria vaselor mijlocii. El are un profil bitronconic cu obişnuitele mînere plate pe linia diametrului maxim, ceea ce justifică încadrarea lui în categoria vaselor de tip I. Vasul în discuţie are însă un gît cu pereţii drepţi, fără mînere la baza căruia se află un relief simplu, care îl apropie foarte mult de vasele de tip I/e de la Zimnicea şi Orbeasca de Sus (cetate). Intrucît este o descoperire singulară, nu dispunem de nici un element care să ne permită o datare mai precisă; el trebuie situat în limitele sec. VI-III î.e.n. Incă nu cunoaştem vase similare datorită săpăturilor încă reduse în monumente de epocă, dar este foarte probabil că această

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

variantă formează o serie tipologică, ca toate tipurile ceramicii traco-geto-dacice.

Varianta I/h. In această variantă am încadrat vase bitronconice avînd un profil identic cu cele de tip I/b, cu deosebirea că nu au obişnuitele mînere şi nici un fel de ornamente. Vase de tip I/h apar în necropola din sec. VI-V î.e.n. de la Chotin[196] (pl. XXVI/22,24) la Tápiószele în aceeaşi perioadă[197], la Alsótelek[198], Muhi[199], Korksamadomb[200], Heves[201], Sanislau[202], Hurbanovo (pl. XXVI/1)[203], Kustanovice (pl. XXVI/8-18)[204], Ozd[205], Cîpău[206], Teiuş[207], Tg. Mureş[208], Blaj[209], Gîmbaş[210], Ravna (pl. XXVI/6,7)[211]. Un vas apropiat ca tip există la Smolenice[212].

Vasele menţionate datează din sec. VI-V î.e.n. I.H. Crişan a încadrat aceste recipiente în tipul I al vaselor bitronconice, fără a le analiza în amănunt, considerîndu-le evoluate din cele bitronconice. Această interpretare este cît se poate de exactă. Insă vasele bitronconice fără mînere au fost derivate din cele bitronconice cu mîner încă de E. Patek, care elaborînd schema evolutivă a vasului bitronconic, a inclus în ea şi această categorie de vase (cf. fig. 1/8). Vasul menţionat datează din Ha A şi provine de la Füzesabony. Cercetătoarea amintită arată că în categoria urnelor "Villanova timpurii" trebuie incluse şi vasele de la Kustanovice[213]. Un vas bitronconic din necropola de la Neszemély, dar care este uşor diferit de vasele noastre, prin aceea că nu are marginea răsfrîntă spre exterior, este socotit ca datînd din Ha A şi marcînd influenţa culturilor Lausitz şi Velatice[214].

In acest sens putem considera rezolvată problema originii vaselor bitronconice de tip I/h prezente în necropolele perioadei scitice din sec. VI-V î.e.n. din zonele tiso-slovace şi din Transilvania, ca şi din aspectul cultural Kustanovice în sensul că ele sînt autohtone şi apar în Ha A.

Vase de acest tip există şi în mediul culturii Wysocka, ca şi în mediul scitic timpuriu de la Jurovca şi Aksiutinţi[215]. In această situaţie origina hallstattiană timpurie a vaselor de tip I/h fiind asigurată în zonele tiso-slovace, deducem că tipul nu poate fi considerat în nici un caz ca exclusiv scitic. In cultura Wysocka multe din vasele de tip I/h sînt decorate cu incizii. La Ravna vasele de tip I/h au apărut în mormintele nr. 3 şi 37 care fac parte din zona I şi a II-a a necropolei de aici, ceea ce le situează în sec. VI î.e.n.

In mediul geto-dacic tîrziu, în a doua etapă a Latènului autohton, din sec. II-I î.e.n. vasele de tip I/h continuă să existe derivînd din cele aparţinînd sec. VI-V î.e.n. Ele se întîlnesc în Transilvania la Pecica, Sighişoara, Cristeşti, Mediaş[216], ca şi în Muntenia la Ciolăneştii din Deal (jud. Teleorman) în a doua jumătate a sec. II î.e.n. (pl. XXVI/20)[217], la Chirnogi (jud. Ilfov), unde datează din prima jumătate a sec. I î.e.n.[218], şi la Vlădicească (jud. Ilfov) din prima jumătate a sec. II î.e.n.[219]. Ele există şi în aşezarea celto-dacică de la Budapesta-Taban din sec. I î.e.n.[220], ceea ce ne asigură că forma se perpetuează în această zonă pînă în Latène-ul tîrziu[221].

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Varianta I/h 1. În această variantă am inclus vase de dimensiuni mici şi mijlocii care au mijlocul bitronconic, dar care nu mai au marginea răsfrîntă prea mult spre exterior, ca la tipul precedent. Ele sînt lucrate cu mîna de obicei din pastă brun negricioasă. Vase de acest tip se cunosc la Cipău (com. Ogra, jud. Mureş)[222] (pl. XXVI/11,16), Poiana (jud. Vaslui) (pl. XXVI/2)[223], Kustanovice (XXVI/18)[224], Alsótelek[225].

Recipientele de la Cipău, Kustanovice şi Alsotelek datează din sec. VI–V î.e.n., iar cel de la Poiana foarte probabil din sec. IV î.e.n. Vase de acest tip există şi în mediul scitic timpuriu la Maciuh[226], ca şi în cultura Wysocka[227]. Vasul de la Cipău a fost considerat scitic[228]. Dar pentru originea vaselor de tip I/h 1 este important un exemplar de acelaşi tip de la Neszemely din cultura Velatiče unde datează din Ha A. E. Patek consideră că vasul menţionat a apărut sub influenţa culturii Lausitz şi a culturii Velatice[229]. In această situaţie este limpede că vasele de tip I/h 1 sînt locale în zonele tiso–slovace, ca şi în aspectul Kustanovice. La Alsótelek există multe vase specifice aspectului Kustanovice. In acest fel atribuirea vasului de la Cipău sciţilor este nesigură, deşi la Cipău, după cum vom vedea, există un vas de tip VII/a care este scitic.

Varianta I/i. În această categorie am încadrat vase lucrate cu mîna, bitronconice cu profil unghiular. Diametrul maxim se află în jumătatea inferioară. Recipiente de acest tip există la Chotin (pl. XXVI/26)[230], Tápiószele[231], Blaj[232], Ogra[233]. Ele datează din sec. VI–V î.e.n. şi sînt răspîndite în zonele tiso–slovace şi în necropolele aspectului cultural Ciumbrud din Transilvania, atribuit sciţilor. Vasele de tip I/i reprezintă o variantă a vaselor de tip I/h (fig. 1/8)[234], prin urmare ele sînt forme autohtone cu originea în Hallstattul local. Se pare însă că ele apar numai în perioada sec. VI–V î.e.n., căci nu cunoaştem încă vase de acest tip în secolele următoare.

Varianta I/k. Am grupat în această variantă vase bitronconice lucrate cu mîna care au însă un prag pe umăr. Ele au apărut în necropolele de la Chotin (pl. XXVI/27)[235], Tápiószele[236], şi Blaj[237] toate din sec. VI–V î.e.n. După perioada menţionată nu cunoaştem încă vase de acest tip. Ele derivă din vasele de tip I/b 1, care sînt specifice Hallstattului autohton prescitic din zonele tiso–slovace, fiind prezente în cultura Gáva–Holihrady şi Kyatice[238] (pl. CVI).

TIPUL II. VASE CU CORP BOMBAT.

În categoria vaselor de tip II am încadrat vase cu corpul bombat şi gura răsfrîntă, spre exterior, drept sau arcuit. Ele au două sau patru mînere plate aşezate pe linia diametrului maxim sau în jumătatea inferioară. In partea superioară au ornamente în formă de virgulă, acolade sau butoni. Acest tip de vase apare în Ha A în tumulul de la Meri (fig. 3/1) şi în Ha B la Mediaş (fig. 3/2) şi Sărăţel (fig. 2/10). Ca tip vasele pot deriva din culturile Gîrla Mare–Novo Selo, Monteoru, Wietenberg[239]. Evoluţia lor în sec. VIII–V î.e.n. este încă greu de stabilit.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Varianta II/a. Sînt vase lucrate cu mîna, din pastă brun-cărămizie, uneori avînd suprafaţa exterioară lustruită. De obicei sînt vase de mari dimensiuni cu înălţimea cuprinsă între 0,40-0,70 m, destinate foarte probabil păstrării proviziilor sau apei. Vase de acest tip există la Stînceşti troşani (jud. Constanţa), (pl. VI/6) datat în sec. V î.e.n.[240], Stînceşti (jud. Botoşani) din sec. V-IV î.e.n.[240], Butuceni (Orhei, R.S.S.M.)(pl. X/1,2 şi pl. XI/1) din sec. IV-III î.e.n. şi Golercani[241]. Vase de acest tip există şi la Poiana (jud. Vaslui) (pl. VII/2)[242], Răcătău (jud. Bacău) şi Tifu (jud. Vaslui) (pl. XI/2 şi X/3)[243]. Ultimele datează din sec. IV şi respectiv sec. IV-III î.e.n.

Incadrarea vasului de la Pietroşani în acest tip rămîne totuşi problematică, pentru că el aproape nu poate fi deosebit de unele din varianta I/d. A fost găsit într-un mormînt de înhumaţie în care se aflau şi săgeţi scitice. I.H. Crişan îl consideră ca fiind un mormînt scitic[244]. Este destul de greu să fim de acord cu această interpretare, ţinînd seama că morminte de înhumaţie există şi în mediul traco-getic; săgeţile cu trei muchii de tip scitic sînt folosite şi de traco-geto-daci, iar vasul este de autentică factură geto-dacică. Astfel, va trebui să admitem existenţa unor morminte scitice, fără ceramică scitică, aşa cum de altfel este şi situaţia aspectului cultural Szentes-Vekerzug-Chotin şi Ciumbrud.

Avînd în vedere că în mormîntul de la Pietroşani există şi săgeţi cu spin, el poate fi datat în sec. VI î.e.n. Vase de acest tip există şi la Sanislau şi Dezmir în Transilvania, din sec. III-II î.e.n.[245]. Varianta II/a corespunde unor vase încadrate de I.H. Crişan în tipul II. Deosebirea este aceea că autorul menţionat le derivă din vasele bitronconice şi nu din cele cu corp bombat de tip Meri-Mediaş din Ha A-B, a căror înrudire genetică cu vasele de tip II este evidentă.

Vasele de tip II/a se întîlnesc în zonele extracarpatice şi intracarpatice din sec. VI pînă în sec. III î.e.n., cînd dispar din repertoriul ceramicii geto-dacice. Din ele însă pot apare unele vase încadrate de I.H. Crişan în tipul IV al vaselor mari derivate din cele bitronconice, datate în sec. II î.e.n., cum este exemplarul de la Sfîntu Gheorghe[246].

Varianta II/b. Am înglobat în această variantă vase avînd corp bombat şi gît cilindric. Au patru mînere plate, de obicei pe jumătatea inferioară, şi patru butoni în partea superioară şi caneluri sub margine. Există însă şi exemplare fără caneluri.

Vase de acest tip există la Şoldăneşti (pl. VI/4)[247], Seliste[248], Endje (Čarevbrod) (pl. VI/5)[249], Mahmudia (jud. Tulcea)(pl. V/5)[250]. În aceeaşi categorie se pot încadra şi vase care nu au caneluri în partea superioară cum sînt cele de la Belogradeţ (Şumen)(pl. VI/8,9)[251] şi Pietroşani (jud. Constanţa)(pl. VI/6) datate în sec. V î.e.n.[252]. Asupra datării mormîntului de la Endje (Čarevbrod, Şumen) s-au exprimat mai multe păreri. A.I. Meliukova îl plasează în mijlocul sec. VII î.e.n., G. Tonceva îl datează în sec. VII î.e.n., M. Cicicova la mijlocul şi a doua jumătate a sec. VII î.e.n., iar A. Vulpe la începutul sec. VI î.e.n.[253].

Necropola de la Soldăneşti a fost datată în sec. VIII î.e.n. şi prima

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

jumătate a sec.VII, iar cea de la Seliştea în sec.VII-VI î.e.n. Recipientul de la Şoldăneşti ne asigură că este specific pentru cultura Basarabi. Nu ştim dacă vasul de la Mahmudia aparţine culturii Babadag III. Aceste vase datează din sec.VII şi începutul sec.VI î.e.n. şi nu dispunem de elemente pentru o datare precisă, pentru că săgeţile şi zăbalele de la Endje şi Belogradeţ au putut circula mai mult. Canelurile din partea superioară sînt specifice vaselor bitronconice din Ha A-B (cf.fig.1), dar şi din sec.VI-V î.e.n., cum este cazul unui exemplar de la Bîrseşti (pl.III/5) şi a altuia de la Dobrina din sec.VI î.e.n. (pl.I/3). Vase de tip II/b există şi în Ha A-B din zona Tisei[253a].

Ca profil ele nu par a deriva din vasele bitronconice de tip I/a, ci din vasele cu mijlocul bombat de tip Meri-Mediaş, care au o evoluţie paralelă cu vasele de tip I/a şi b, începînd din Ha A.

Vasele de tip II/a nu încetează în sec.VI î.e.n., aşa cum s-ar părea, pentru că un vas de acest tip există la Poiana, încadrat de I.H. Crişan în tipul II al vaselor derivate din cele bitronconice şi datat în sec.III-II î.e.n.[254] Este însă posibil ca acest vas să aparţină locuirii Basarabi din staţiunea menţionată.

Varianta II/c. În ea am încadrat vase cu mijlocul bombat care permit încadrarea lor în vase de tip II. Ele au un gît cilindric scurt şi două sau patru apucători, dispuse pe linia diametrului maxim sau în jumătatea inferioară. Uneori au două mînere plate sau mînere orizontale perforate,cum este cazul vasului de la Brăiliţa (pl.XII/2) din sec.IV-III î.e.n.[255], sau au ornamente în relief arcuite,ca la Hanska,în sec.IV î.e.n. (pl.XIII/2).

Vase de acest tip mai există la Bugeac, în cimitirul nr.II (pl.XII/3) din sec.IV î.e.n.[256], Grădiştea-Călăraşi (pl.XIII/3) din a doua jumătate a sec.IV î.e.n.[257] şi Hanska (pl.XIII/1,2,5)[258] tot din sec. IV î.e.n. Un recipient de acelaşi tip apare la Zimnicea, începînd din a doua jumătate a sec.IV î.e.n. În aceeaşi variantă putem încadra şi vasul de la

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Cluj-Mănăştur (sec.VII î.e.n)[259]. O formă asemănătoare există şi la Chotin[260] (pl.XIII/8) din sec.VI-V î.e.n.,dar fără mînere, ca şi în aşezarea Holihrady de la Gorodniţi (pl.XIII/4)[261]. Forma este prezentă şi la Tigveni, în tumulul 3, mormîntul nr.2 care aparţine aspectului cultural Rîureni I[262]

Varianta II/d. In această variantă am încadrat vase identice ca formă cu cele de tip II/c cu corp globular şi gît vertical.Deosebirea constă în faptul că ele nu mai au mînere aşezate pe linia diametrului maxim şi în partea superioară sau pe gît. De asemenea ele au pe gît un şir de alveole.

Vase de acest tip au fost descoperite în necropola de la Brăiliţa (pl.XXIV/1)[263], Dinogetia (pl.XXIV/2)[264], Enisala(pl.XXIV/3)[265], Murighiol (pl.XXIV/4,5)[266]. Recipientele de la Enisala şi Murighiol datează din sec.IV î.e.n., iar cele de la Brăiliţa şi Dinogetia din sec.IV-III î.e.n. Ele se grupează în nordul Dobrogei şi estul Munteniei la Brăiliţa. In alte zone nu cunoaştem exemplare de acest tip.

Vase mai vechi proprii variantei II/d nu cunoaştem încă. Se pare apoi că este vorba de o formă specifică acestei zone în sec.IV-III î.e.n., formă care dispare din repertoriul ceramicii geto-dacice, după etapa de timp menţionată.

Varianta II/e. In această variantă am încadrat vase cu mijloc bombat specific recipientelor de tip II şi un gît vertical scurt.Au obişnuitele mînere diametrale aşezate pe mijloc sau în jumătatea inferioară, iar în partea superioară patru butoni dispuşi de asemenea diametral.

Cunoaştem puţine vase de acest tip în necropola getică de la Hanska-Lutărie (pl.XXVII/1,2)[267]. Sînt exemplare mari, cu înălţimea de 0,55-0,65 m, lucrate cu mîna. Necropola de la Hanska a fost datată în sec.IV-III î.e.n. Pentru o datare mai sigură dispunem de un cercel de aur de formă piramidală[268] identic cu cel figurat pe cnemida nr.1 de la Agighiol[269], care se poate data pe baza ceramicii greceşti în al doilea sfert al sec.IV î.e.n.[270]

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Acelaşi tip de cercel piramidal există şi în tumulul nr.20 de la Holodnîi Iar[271]. El se datează pe baza unui kantharos grecesc, de acelaşi tip cu cel din mormîntul nr.7 de la Bugeac, în al doilea sfert al sec.I î.e.n.[272]. Astfel obţinem din nou aceeaşi datare pentru cerceii piramidali în al doilea sfert al sec.IV î.e.n., tot pe baza ceramicii greceşti, dar de această dată în mediul scitic. Asemenea datare, care poate confirma încadrarea mormîntului şi a tezaurului de la Agighiol, ne indică circulaţia şi difuzarea sincronă a cerceilor piramidali începînd din al doilea sfert al sec.IV î.e.n.

Incadrarea cerceilor piramidali de la Holodnîi-Iar şi Agighiol ne asigură că putem adopta aceeaşi dată şi pentru cercelul de la Hanska, respectiv şi pentru necropola getică de aici, începînd din al doilea sfert al sec.IV î.e.n. Avînd în vedere că necropola de la Hanska apare destul de restrînsă, conţinînd numai 44 de morminte geto-dacice de înhumaţie şi incineraţie, este greu a admite existenţa sa şi în sec.III î.e.n., dar acest lucru nu poate fi exclus, întrucît nu cunoaştem toate importurile greceşti de aici.

Fiindcă am discutat datările pe baza acestui tip de kantharos, trebuie menţionat faptul că el apare şi la Poiana, ceea ce constituie un important element de datare pentru aşezarea şi necropola getică de aici care nu a fost folosit pînă acum[273]. Este adevărat că el nu pare a fi găsit într-un context arheologic sigur, dar fiind din aceeaşi epocă poate fi luat în considerare atunci cînd se elaborează cronologia monumentelor getice de la Poiana din nivelul II/1. Kantharosul de la Poiana este de acelaşi tip cu cel din mormîntul nr.7 de la Bugeac şi cu cel din tumulul nr.20 de la Holodnîi-Iar. Acest tip de vas face parte dintr-o categorie redusă, din care nu se cunosc decît 15 exemplare, multe dintre ele nefiind attice[274].

Lor li se pot adăuga şi cei de la Bugeac, Poiana, Holodnîi-Iar şi Aksiutinţî[275]. Datarea acestei categorii de kantharos în al doilea sfert al sec.IV î.e.n. ne asigură că locuirea şi necropola getică de la Poiana trebuie datată tot în sec.IV î.e.n., începînd din al doilea pătrar.

In acest fel am obţinut pentru importante monumente getice cum sînt cimitirul nr.II de la Bugeac, necropola de înhumaţie şi aşezarea de la Poiana, ca şi necropola birituală de la Hanska-Lutărie - un sincronism "perfect" - al doilea sfert al secolului IV î.e.n. Este însă posibil ca atare monumente getice să fi preexistat achiziţionării acestor kantharoi şi de aceea socotim că necropola nr.II de la Bugeac, ca şi cele de la Poiana şi Hanska, pot fi datate începînd cel puţin din primul sfert al sec.IV î.e.n. La Apollonia tipul de kantharos avut în vedere este datat la mijlocul sec.IV î.e.n.[276], iar la Aksiutinţî în al doilea sfert al sec.IV î.e.n.[277].

Pentru datarea în sec.IV î.e.n.a nivelului II/1 de la Poiana concludente sînt şi cîteva fragmente de kylix şi kantharos cu coaste verticale în relief, apoi unele fibule tracice şi monede histriene şi cîteva stampile şi amfore thasiene[278]. O amforă thasiană de la Poiana a fost publicată de V.Pârvan[279]. Ea aparţine tipului I/b[280] şi poate data din

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

al doilea sfert al sec.IV î.e.n., fiind de acelaşi tip cu cele de la Agighiol, atribuite pe baza ceramicii greceşti tot perioadei menţionate (cf. discuţia asupra datării la tipul IX/b).

Fibulele tracice de la Poiana[281] nu contrazic încadrarea în sec.IV î.e.n., deşi o piesă terminată în S, de la Teliţa, identică cu una de la Poiana, datează din primul sfert al sec.III î.e.n.[282]. Descoperirea din Dobrogea poate indica o circulaţie mai îndelungată a acestui tip de fibulă decît existenţa şi în sec.III î.e.n. a nivelului II/1 de la Poiana.

Totuşi la Poiana există fibule celtice care datează de la sfîrşitul sec.III şi începutul sec.II î.e.n.[283]. Este foarte probabil însă că acestea datează nivelul II/2 de la Poiana.

Varianta II/f. În această variantă am încadrat vase de dimensiuni mijlocii cu mijlocul bombat şi marginea răsfrîntă spre exterior, fără mînere sau ornamente. Asemenea recipiente există la Chotin (pl. XXVI/23,25)[284], Tápiószele[285], Muhi[286], unde datează din sec. VI-V î.e.n. Forma apare şi la Blaj şi Sanislău[287]. Aria lor de răspîndire nu se situează exclusiv în zonele tiso-slovace şi Transilvania.

Stabilirea originii acestui tip este destul de dificilă. In Hallstattul timpuriu autohton există forme de tip II fără ornamente. In cultura Gává-Holihrady astfel de vase există la Somotor în Ha B1-B2 (pl. XXVI/9,10)[288] şi la Ivane Zoloto (pl. XXVI/15)[289]. Forma este atestată şi în faza Babadag I (Ha A2) la Tămăoani (pl. XXVI/13)[290], ca şi în Hallstattul prescitic din zona Tisei (pl. XXVI/4,5)[291]. Un vas de tip II neornamentat se cunoaşte şi la Endje (Ţarevbrod) (pl. XXVI /17)[292].

Dar nici unul din exemplarele menţionate nu poate fi socotit ca prototip al vaselor din grupa II/f. In schimb vasele de tip II/f au bune analogii în mediul scitic, unde forma este frecventă şi bine reprezentată[293]. In această situaţie originea acestor vase este dificil de stabilit, pentru că ele pot fi autohtone, apărute din formele locale de tip II neornamentate, menţionate mai sus. Forme de tip II/f neornamentate există în mediul geto-dacic din a doua jumătate a sec.II-I î.e.n. la Ciolăneşti (jud. Teleorman)[294] (pl. XXVI/19) şi în zona intracarpatică din sec.III-II î.e.n. la Doboşeni şi Dezmir[295] şi din sec.I î.e.n.- I e.n. la Baraolt, Moigrad, Oradea, Sf. Gheorghe, Turia[296].

Toate acestea sînt considerate ca derivînd din cele bitronconice. Problema originii lor însă rămîne deschisă.

Varianta II/f 1. Ea grupează vase de dimensiuni mici şi mijlocii, avînd mijlocul bombat, dar care se deosebesc de vasele de tip II/f prin dimensiunile mai reduse. Tipul respectiv a apărut la Chotin şi Kustanovice (pl. XXVI/16,18)[297], Csantylek[298], Cipău[299], în sec. VI-V î.e.n. şi la Mihalovce şi Dezmir, în sec.III-II î.e.n.[300] Un vas de acest tip există şi la Poiana (pl. XXVI/3) în nivelul II/1, deci din sec.IV î.e.n.[301], la Stînceşti[302] în sec. V-III î.e.n. şi în necropola din sec. V-IV î.e.n. de la Prof. Zlatarski (pl. XXVI/12)[303], precum şi la Tămăuani (pl. XXVI/14).

Referindu-se la originea variantei, I.H. Crişan consideră că ea derivă din forme hallstattiene locale, fapt ce poate fi veridic pentru că

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

şi la Somotor, din Ha B1-B2 există un recipient care poate fi considerat ca prototip al vaselor de tip II/f 1.

Şi în mediul scitic se întîlneşte acest tip de vase[304], dar asemănarea lor poate fi întîmplătoare. Se pare însă că vasele din necropola de înhumaţie de la Chişcani (pl. XXII/10,11) sînt scitice[305]. Această necropolă poate fi datată pe baza kantharosului din pastă cenuşie cu firnis măsliniu, înainte sau după mijlocul sec. IV î.e.n., ceea ce poate coincide cu momentul venirii sciţilor lui Ateas.

În ce priveşte vasele de acest tip de la Kustanovice, I. Lengyel estimează că ele sînt scitice[306], iar G.I. Smirnova şi K.V. Berniakovici le consideră tipic hallstattiene[307], răspîndite în Europa centrală, în zona de silvo-stepă şi Moldova.

Atîta timp cît acest tip continuă în mediul geto-dacic din Transilvania, ca şi în Michalovce pînă în sec. III-II, cred că atribuirea lor autohtonilor este veridică[308] (pl. CVII).

TIPUL III.

Vasul clopot. Astfel a fost denumit pentru prima dată[309] recipientul cunoscut şi sub numele de vas sac sau cu profil aproape drept[310] (pl. XIV-XXI). Acest tip de vas este lucrat cu mîna de obicei din pastă cărămizie-brună avînd ca degresant nisip, pietricele sau cioburi pisate. El se încadrează în categoria vaselor poroase. S-a considerat că degresantul era necesar transformărilor chimice ce se produc în momentul arderii[311] deşi se pare totuşi că avea mai mult funcţia de liant al pastei[312]. Denumirea de vas, "cu profil aproape drept", se poate aplica numai unei variante a acestui tip, după cum vom vedea, deşi în sec. VI-III î.e.n. aproape că nu există vase care să se poată încadra perfect într-o asemenea variantă. Forma ideală care să corespundă denumirii ar trebui să aibă dimensiunile gurii egale cu ale fundului, ori un asemenea vas care să se încadreze în tipul pe care-l analizăm se întîlneşte rar. Acest tip de vas se individualizează şi prin formă, dar mai ales prin ornamentul său, care constă dintr-un brîu alveolat, întrerupt de butoni plaţi sau brîu crestat şi butoni. În funcţie de dispunerea acestor ornamente şi în funcţie de profil se pot structura mai multe variante ale aceluiaşi tip.

Originea. În ce priveşte originea, el a fost socotit ca derivînd din vasele de acelaşi tip aparţinînd culturii Noua şi complexelor contemporane[313]. Şi I.H. Crişan împărtăşeşte fără rezerve acest punct de vedere[314]. Însă problema participării culturii Noua-Sabatinovka la geneza Hallstattului timpuriu tracic este în mare măsură incertă. Caracterul netracic ca şi originea răsăriteană a culturii Noua-Sabatinovka au fost subliniate de mai multă vreme[315].

A.C. Florescu, care a sintetizat problematica culturii Noua, nu exclude în chip categoric posibilitatea participării fondului acesteia din punct de vedere cultural şi etnic, la geneza faciesurilor hallstattiene timpurii, dar referindu-se la sfîrşitul culturii, el arată că: "existenţa

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

ca atare încetează în regiunile respective odată cu premisele acestui proces de halstattizare. Prin urmare, admiţînd începuturile Halstattului timpuriu în Transilvania şi Moldova în secolul al XII-lea î.e.n. aceasta presupune şi data de sfîrşit a grupului Noua"[316].

Intr-o altă lucrare acelaşi autor spune: "Quelques formes héritées du fond de Noua (par exemple certains variantes du vas en forme de sac (vas clopot după terminologia corectă, E.M.) sont travaillées suivant la technique de la pâte hallstattienne"[317].

E.Zaharia, într-o lucrare anterioară celei precedente, afirmă acelaşi lucru: "la culture Noua à transmis à l'epoque suivante un nombre très reduit d'éléments: peut être le vase en forme de sac, à ceinture, ou le vase en forme de sac à anse, de même que certain éléments de décore cannellé"[318]. Şi Z.Székély consideră că vasul sac şi ceaşca cu buton cilindric din cultura Noua trec în Hallstattul timpuriu[319].

Un punct de vedere mai documentat prezintă K.Horedt, afirmînd că un facies al culturii Noua continuă şi în Hallstatt A, pe baza unor materiale din necropola de la Teiuş şi a celor de la Sebeş, "Podul Pripocului". Autorul amintit se referă la vasele cu două torţi şi mai ales la strachini conice care: "prin formă se încadrează în cultura Noua, dar, prin dimensiunile mărite şi prin execuţia lor îngrijită cu o suprafaţă neagră-lucioasă, adeseori şi canelată, se deosebesc clar de ceramica mai primitivă, proprie culturii Noua"[320].

Majoritatea cercetătorilor citaţi au considerat că vasul sac (clopot-n.n.), cu brîul alveolat, din cultura Noua-Sabatinovka este posibil să fi continuat şi în Hallstattul timpuriu. G.I.Smirnova este însă categorică în a nega participarea culturii Noua la formarea culturii tracice a Hallstattului timpuriu de tip Gáva-Halyhrady, referindu-se în special la acest tip de vas[321].

Părerea lui Z.Székely referitor la persistenţa ceştii cu buton cilindric nu se verifică întrucît ea nu există în cultura Gáva Holyhrady. Ea există în aspectul Insula-Banului. Un vas cu buton pe toartă există la Cozia (Iaşi), însă avînd în vedere datarea în Ha B a acestei aşezări[322], proveniența piesei se poate explica prin influenţa culturilor prescitice răsăritene sau de tip Insula Banului.

Mai recent, la Volovăţ (jud.Suceava), la Cozia (jud.Iaşi) şi Grăniceşti (jud.Suceava) s-au găsit fragmente de vase clopot ornamentate cu perforaţii sau găuri butoni. Tehnica de prelucrare a fragmentului de la Cozia, partea interioară roşie şi cea exterioară neagră, nu mai este specifică culturii Noua, ci Hallstattului timpuriu[323]. Aceasta ar da certitudinea că cel puţin fragmentul în discuţie de la Cozia este lucrat în aşezarea datată în Ha B1-B2 de aici. Trebuie ţinut seama de faptul că vase cu marginea perforată sau ornamentată cu găuri butoni sînt specifice variantei Sabatinovka şi că vase ornamentate în acest mod există în zonele răsăritene pînă în epoca scitică. Avînd însă în vedere datarea aşezării de la Cozia este posibil ca cel puţin fragmentul perforat de aici, dacă nu şi cele de la Volovăţ şi Grăniceşti să nu fie preluate direct din cultura Noua-Sabatinovka, ci din culturile Ciornîi-Les şi Jabotinsk din

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

zonele răsăritene sau din alte grupe culturale din sec. X-VII î.e.n. din zona Prutului şi a Nistrului, care, din punct de vedere etnic, nu sînt tracice[324]. Aceasta înseamnă că fragmentele menţionate nu sînt concludente pentru participarea culturii Noua-Sabatinovka la formarea Hallstattului timpuriu din Moldova, atîta timp cît ele se explică prin influenţa culturilor răsăritene menţionate.

La începutul Hallstattului timpuriu, în aria culturii Noua se petrec importante schimbări de ordin etnic, cultural şi economic, materializate prin apariţia culturii hallstattiene timpurii tracice, de tip Gáva-Holyhrady, formată în zona Tisei şi difuzată pînă la Nistru şi în zonele Nistrului şi Prutului superior. Dispare tipul de aşezare cenuşar "Zolniki" specific culturii Noua, iar locul uneltelor şi armelor de bronz de tip răsăritean este luat de piese ardeleneşti şi central europene[325].

Revenind la vasul clopot, pe care majoritatea cercetătorilor l-au considerat ca prototip posibil al vaselor hallstattiene timpurii de acelaşi tip, putem face precizarea că în mediul culturii Noua acesta are mai multe variante:

a) ornamentat cu relief simplu întrerupt de butoni[326];

b) ornamentat cu relief simplu, fără butoni[327];

c) ornamentat cu relief simplu şi perforaţii[328];

d) ornamentat cu relief simplu şi patru butoni diametrali aşezaţi sub acest relief[329];

e) ornamentat cu brîu alveolar şi patru butoni[330];

f) ornamentat cu brîu alveolar întrerupt sau nu de butoni[331]

Dintre variantele enumerate, numai ultima poate fi considerată ca posibil prototip pentru cele din Hallstatt, pentru care trebuie să remarcăm identitatea tipologică şi ornamentală[332].

Avînd în vedere totalitatea elementelor discutate, participarea culturii Noua la formarea Hallstattului timpuriu rămîne cu totul incertă. Rămîne însă în discuţie aspectul Noua semnalat de K. Horedt la Teiuş şi Sebeş, care a ajuns cu evoluţia în Ha A, dar care însă necesită o demonstraţie convingătoare. Vase cu brîu alveolar există şi în cultura Glina[333].

Vasul de tip clopot apare însă în cultura Tei răspîndită în Muntenia, sud-estul Transilvaniei şi în Balcani, şi care evoluează pînă în bronzul tîrziu. El apare din faza Tei I (Căţelu Nou)[334], există în Tei III[335], ca şi în Tei V (Fundenii Doamnei)[336].

Unul din vasele de la Hălchiu (Braşov)[337], ca şi altul din Muntenia[338], ambele din Tei III, se încadrează în varianta "e". In aceeaşi variantă tipologică se încadrează şi vasele de la Fundenii Doamnei (Tei V) şi exemplarul de la Teiuş, aparţinînd culturii Noua[339].

Prezenţa în aşezarea de la Fundenii Doamnei (Tei V) şi a omoplaţilor de vită crestaţi, ca şi a unor elemente ceramice, a permis sesizarea unor întrepătrunderi între Tei V şi cultura Noua[340].

După descoperirea şi definirea culturii Coslogeni din estul Munteniei, înrudită şi sincronă cu cultura Noua-Sabatinovka şi care apare foarte probabil la nivelul fazei Tei III, s-a constatat că cultura Coslogeni

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

influenţează cultura Tei începînd de la sfîrşitul fazei Tei III[341].

Totuşi prezenţa culturii Coslogeni în estul Munteniei nu pune sub semnul întrebării influenţa culturii Noua asupra culturii Tei, dată fiind identitatea tipologică-ornamentală a vaselor clopot din seria Teiuş-Hălchiu, Fundenii Doamnei, bazîndu-ne pe constatarea că vase care se încadrează în această variantă nu există, cel puţin deocamdată, în cultura Coslogeni[342].

De fapt, participarea culturii Tei, ca de altfel şi a culturii Noua şi Coslogeni, la formarea Hallstattului este încă problematică. Este adevărat însă că pe un vas de la Bordei Herăstrău (Bucureşti), datat în Hallstattul mijlociu (?), apare motivul ornamental specific culturii Tei[343], care este asemănător cu un vas de la Sihleanu şi care ar putea sugera participarea unor elemente de cultură Tei la formarea Hallstattului timpuriu, dacă nu este vorba tot de influenţa Monteoru.

La aceasta se poate adăuga şi faptul că în aşezarea Tei V de la Fundenii Doamnei există o ansă cornută[344]. Acelaşi tip de toartă există şi în aşezarea Ha A de la Căţelu Nou (Bucureşti)[345].

În privinţa transmiterii vasului clopot ca şi a vasului sac din mediul culturii Tei în Hallstattul timpuriu trebuie să rămînem în domeniul ipotezelor, pentru că oricum cultura Tei se sfîrşeşte înainte de formarea culturilor Hallstattului timpuriu. Aceasta cu atît mai mult cu cît acum se ştie că în zona vestică a Munteniei, cel puţin pînă la linia marcată de pîrîul Dîmboviţa exista Hallstattul timpuriu tracic de tip Insula Banului-Meri, format pe baza culturii Gîrla Mare[346].

Vasul clopot cu brîu crestat sau brîu alveolar există şi în cultura Coslogeni, care datează din sec. XIV-XIII-XII î.e.n.[347]. Cultura Coslogeni nu participă la formarea culturii Babadag I[348], aşa încît cultura hallstattiană timpurie Babadag, care datează din Ha A2-B3, nu preia această formă de vas de la cultura Coslogeni.

Vasul clopot exista şi în cultura Monteoru[349]. Avînd în vedere că în estul Munteniei s-a definit un aspect cultural denumit Sihleanu, care este caracterizat prin motive decorative monteorene[350], aspect care dă naştere fazei I a culturii Babadag, este foarte probabil că această cultură a preluat vasul clopot din cultura Monteoru prin intermediul aspectului Sihleanu.

Tipul de vas în discuţie există şi în repertoriul de forme al culturii Wietenberg din Transilvania[351]. Pentru posibilitatea prelungirii existenţei culturii Wietenberg pînă în bronz D şi persistenţa unor elemente în mediul Gáva există unele argumente[352].

Vasul clopot constituia una din formele tipice pentru cultura Otomani din vestul României şi zona Tisei şi care evoluează din bronz A1 (Reinecke) pînă în bronz D. El apare încă din Otomani I la Medieşul Aurit (jud. Satu Mare)[353], Berea şi Pişcolţ (jud. Satu Mare)[354], Vărşand[355] şi Socodor (jud. Arad)[356].

Vasul clopot este prezent în toate fazele de evoluţie ale culturii Otomani, care se sfîrşeşte în Br D, dar există argumente şi pentru datarea ei în Ha A[357]. Este foarte important că acest tip de vas devine o

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

formă fundamentală în cultura Gáva care datează din Ha A-B1 (secolele XII-X î.e.n.), şi acoperă spaţiul dintre Slovacia, nord-estul Ungariei, Transilvania şi zonele situate pe Prutul şi Nistrul superior. In cultura Gáva-Holihrady acest tip de vas există la: Onod, Tisakesiszodadomb, Tisakesi-Tisaport I şi III, Tokay, Megyaszo, Boldogkövarália[358], Miskolc-Erenyö[359], Sighetul Marmaţiei[360], Teleac-Drîmbar (jud. Alba)[361], Mediaş (jud. Sibiu)[362], Iernut (jud. Mureş)[363], Simeria-Săuleşti (jud. Hunedoara)[364], Tilişca (jud. Sibiu)[365], Mahala IV[366].

Acest tip de vas, ca şi vasul sac şi alte forme ceramice sînt în măsură să ne convingă că cultura Otomani este factorul principal care a contribuit la formarea culturii Gáva-Holihrady, fără a nega aportul celorlalte culturi menţionate, ca factori formativi. Alţi cercetători leagă cultura Gáva şi de culturile Vatina-Vîrşeţ, Gîrla Mare, Egyek şi Piliny[367]. Trebuie însă menţionat faptul că nici în cultura Piliny, care datează din Br C-D şi Ha A, vasul-clopot nu este atestat, însemnînd că cultura Gáva-Holihrady e posibil să le fi preluat numai din cultura Otomani. Cultura Gáva-Holihrady le-a difuzat în întreaga arie nord-tracică în perioada Ha A-B1, cuprinzînd în întregime şi fosta arie a culturii Noua-Sabatinovka.

Vasul de tip III există totuşi în cultura Gîrla Mare-Cîrna, deşi ea este cunoscută în special pe baza necropolelor şi nu a aşezărilor. In necropole au fost folosite numai vasele din specia fină ornamentate, nu şi vase din specia de uz comun. Aşa se explică faptul că un vas de tip III/a din necropola de la Cîrna, aparţinînd culturii Zuto-Brdo-Gîrla Mare din Br B-C, a fost considerat ca aparţinînd epocii Latène de către autorul săpăturii. Iată ce spune autorul citat despre acest vas: " la 0,55 m adîncime se afla buza ştirbită a unei urne Latène ce stătea în poziţie verticală cu fundul la 0,80 m adîncime. Sub urnă cîteva cioburi, dintre care unul tipic pentru necropola din epoca bronzului. Urna era plină pînă la gură cu pămînt, iar în porţiunea dinspre fund se aflau oase calcinate. Forma este tipică de "sac" cu brîu alveolar... Numai printr-o eventuală extindere a cercetărilor spre SV s-ar putea preciza dacă este vorba de un mormînt izolat din a doua epocă a fierului sau de unul situat în marginea unui cimitir din această epocă. Ţinînd seama şi de celelalte fragmente Latène descoperite, s-ar putea totuşi presupune că aici, chiar dacă nu a fost şi o adevărată necropolă în epoca Latène, zona a fost folosită şi atunci pentru înmormîntări"[368].

Din examinarea planului necropolei de la Cîrna rezultă că vasul urnă de tip III de aici se afla la 50 m de marginea săpăturii. In această zonă periferică a necropolei din epoca bronzului, în care este situată şi urna în discuţie, a fost săpată o suprafaţă de circa 300 m^2. Dacă ar fi existat o necropolă Latène este imposibil ca în această zonă să nu fi apărut şi alte morminte geto-dacice din a doua epocă a fierului, fără a include şi restul suprafeţei săpate pentru necropola din epoca bronzului. Prin urmare vasul de tip III/a din necropola de la Cîrna aparţine epocii bronzului. Este adevărat că în toate necropolele culturii Zuto-Brdo-Gîrla Mare se preferă ca urne şi vase adiacente, vasele ornamentate.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Aceasta nu înseamnă însă că în aşezări nu sînt prezente vase de tip III, iar vasul de la Cîrna constituie o excepţie. Ar fi nenormal ca cultura Gîrla Mare să nu aibă şi astfel de vase, pentrucă ele se cunosc şi în culturile Verbicioara, Tei, Monteoru, Otomani.

In Cîmpia Tisei vasele clopot există în necropola de la Neszémely, datată în Ha A2-B[369], ca şi la Sopron.în Ha B-C,ca şi în cultura Kyatice din Ha A2-B[370].

Vasul clopot exista însă şi în cultura Lausitz[371].

Pe teritoriul Moldovei, în Ha A-B, poate proveni fie din cultura Gáva-Holyhrady, care exista în zona nordică, fie din cultura Babadag din zonele centrală şi sudică. Vasul clopot există la Prăjeşti (jud.Bacău)[372], aşezare ce datează din Ha A-B[373], ca şi în aşezarea de la Cozia (Iaşi), datată în Ha B1-B2 şi care din punct de vedere cultural aparţine aspectului Cozia-Pocreaca al culturii Babadag, specific zonei centrale a Moldovei[374].

Vasul clopot este specific şi culturii Babadag în toate cele trei faze de evoluţie, din cetatea Babadag[375], ca şi în aşezarea de la Tămăoani (jud.Galaţi)[376], care din punct de vedere cultural aparţine fazei Babadag I (Ha A2)[377]. Pentru faza Babadag II, forma este atestată în aşezarea de la Stoicani(jud.Galaţi)[378], iar pentru Babadag III ea este documentată în aşezarea de la Rasova (jud.Constanţa)[379].

Vasul clopot există şi în necropola de la Stoicani, care datează din Ha B3-C1 şi la Bradu (judeţul Neamţ)[381]. In zona sudică a României, în Oltenia, singurul aspect cultural hallstattian timpuriu,edificator pentru problema care ne interesează, este Insula Banului. Mormîntul de la Vîrtop, datat în Ha B1-B2 nu conţine vase clopot, fapt ce se explică prin caracterul funerar al monumentului în care s-a depus ca ofrandă numai ceramică din categoria fină, dar în aşezarea de la Vîrtop există un vas de tip III/a[382]. In aşezarea de la Insula Banului vasul clopot este bine reprezentat, în special în sectorul B[383]. Această aşezare a fost datată de descoperitori în Ha A-B. Recent G.Tonceva a datat Insula Banului în Ha B3[384], în timp ce B.Hänsel o datează în Ha B1-B2[385]. Am datat aceeaşi aşezare în Ha B[386]. Avînd în vedere prezenţa masivă a ornamentelor de tip Basarabi, datarea aşezării în Ha B3 nu este exclusă, dar aceasta implică şi prelungirea existenţei vasului cuptor şi a vasului solniţă - de origină Gîrla Mare - pînă în Ha B3, ceea ce este mai puţin probabil, în orice caz greu de demonstrat, deşi la Sopron aceste vase există pînă în Ha B-C[387].

In aspectul Meri din zona vestică a Munteniei, ce datează din Ha A, vase clopot există, dar nu au fost încă publicate de autor[388]. Atît aspectul Insula Banului, cît şi aspectul Meri sînt formate pe baza culturii Zuto-Brdo-Gîrla Mare. Pînă în prezent în cultura Gîrla Mare, cunoscută exclusiv pe baza necropolelor, nu există încă vasul clopot[389].Acest tip de vas se pare că există în cultura Verbicioara[390]. In această situaţie este dificil de stabilit de unde provine vasul clopot în aspectul hallstattian timpuriu Insula Banului.

Este însă foarte probabil ca vasul clopot să existe în aşezările cul-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

turii Gîrla Mare-Zuto-Brdo. Mai sigură este prezenţa sa în cultura Verbicioara. Avînd în vedere că în bronzul tîrziu se petrece o sinteză Verbicioara-Gîrla Mare, sesizată concret pe vasele de la Ieşalniţa (jud. Dolj[391], aspect al cărui conţinut mai trebuie precizat, este foarte probabil că vasul clopot a fost preluat din mediul acestei sinteze menţionate. Dar el poate fi derivat şi din cultura Rascopaniţa-Pşeničevo I, avînd în vedere că în mediul Rascopaniţa (nivelul 6) există vasul solniţă de origină Žuto Brdo-Gîrla Mare[392].

Vasul clopot poate să provină şi din mediul culturii Otomani-Füzesabony, avînd în vedere că între culturile Gîrla Mare, Verbicioara şi Otomani - Füzeşabony există legături evidenţiate de vasul cuptor începînd din Br B-C[393].

În zona sud-balcanică vasul clopot este atestat în nivelul I de la Pşeničevo (Stara Zagora) din prima jumătate a epocii bronzului[394], în epoca mijlocie a bronzului C, la Rascopaniţa (Plovdiv)[395], ca şi la Asenovec (Sliven) în bronzul tîrziu[396], de unde a fost preluat de aspectul cultural Pşeničevo II, datat de M. Čičikova în Ha A1 (sec. XII î.e.n.) şi de B. Hänsel în Ha B1-B2 (sec. X-IX î.e.n.)[397].

Trebuie ţinut însă seama de faptul că în Hallstattul timpuriu, în zonele extracarpatice ale României şi în Balcani există marele complex cultural Babadag-Cozia-Insula Banului-Pşeničevo al ceramicii stampilate[398], care este deosebit de complexul cultural Gáva-Holihrady, ce aparţine orizontului ceramicii canelate de origină vestică, ambele fiind înrudite prin formele fundamentale ale ceramicii, dar diferite prin maniera de ornamentare. Orizontul Babadag-Cozia-Insula Banului- Pşeničevo are şi canelură, în timp ce orizontul ceramicii canelate de tip Gáva-Holihrady nu este ornamentat niciodată prin imprimare[399]. Totuşi vase de tip Gáva există şi în Balcani[400]. In faza Babadag III dispare ornamentarea prin ştampilare, ceramica acestei faze fiind acum ornamentată exclusiv prin canelură[401].

După analiza originii vasului clopot din Hallstattul timpuriu nord şi sud tracic, se poate afirma că acesta a fost preluat din culturile Otomani, Monteoru, Rascopaniţa şi Pşeničevo I. In ce priveşte culturile Noua, Tei şi Coslogeni, atîta timp cît participarea lor la formarea Hallstattului timpuriu este problematică, nu le putem lua în considerare la preluarea vasului clopot în epoca următoare. Totuşi trebuie semnalat faptul că în nivelul Troia VII B2 există elemente Coslogeni[402], în acelaşi nivel existînd şi vase de tip Babadag. In nivelul VII/b (1260-1100 î.e.n.) este un vas de tip III/c care aparţine aspectului Babadag-Pşeničevo sau Coslogeni[403].

După cele mai recente studii, culturile Verbicioara V, Tei V, Gîrla Mare şi Noua persistă pînă în Ha A1[404]. Pentru cultura Gîrla Mare această persistenţă a fost demonstrată prin aspectele culturale Insula Banului şi Meri. Pentru culturile Tei şi Noua încă nu dispunem de suficiente elemente. Deocamdată estimăm că cultura Verbicioara nu participă direct la geneza Hallstattului timpuriu prin nici o formă ceramică pînă acum.

Pentru perioada secolelor VI-III î.e.n. cînd putem vorbi de geto-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

daci am structurat mai multe variante ale tipului de vas clopot, individualizate prin profil şi modul de dispunere a ornamentului definitoriu - brîul alveolar. Pentru Ha A-B este destul de greu să precizăm variantele ce se vor întîlni în secolele VI-III î.e.n., pentru că materialele acestei perioade provin aproape exclusiv din aşezări, unde de obicei materialul ceramic este fragmentar.

Varianta III/a. In această variantă am încadrat vasele cu profil aproape drept, corespunzătoare celui stabilit de I.H. Crişan[405]. Ea cuprinde vase de dimensiuni în general mijlocii, ornamentate cu brîu alveolat drept, aşezat imediat sub buză, întrerupt de apucători - butoni de obicei plaţi - aşezaţi diametral. In stadiul actual al cunoaşterii Hallstattului timpuriu este greu de precizat cînd anume apare această formă. La Ferigile[406] corespunde vasului numit borcan de tip VI A2. Spre deosebire de A. Vulpe, care a încadrat în acelaşi tip şi vase identice ca profil dar cu două brîuri din care cel superior este ornamentat cu incizii în X[407], acest tip de vas l-am încadrat într-o variantă aparte (III/i), în primul rînd datorită modului de ornamentare, dar şi determinat de necesitatea unei clasificări mai precise a ceramicii traco-geto-dacice. Dacă tipul III apare încă din epoca timpurie a bronzului în spaţiul cuprins între sudul Balcanilor şi aria nord-vest carpatică, varianta III/i apare în Ha A1-B1 şi dispare în cursul sec. VI î.e.n. După cea mai recentă cronologie, necropola eponimă de la Ferigile datează începînd din a doua jumătate a sec. VII î.e.n. şi în cursul sec. VI î.e.n.[408] Vasul de tip III/a apare în faza I/B a necropolei de la Ferigile, ceea ce în cronologie absolută poate însemna sfîrşitul sec. VII şi începutul sec. VI î.e.n. Desigur că aceasta nu îndreptăţeşte considerarea exemplarului de la Ferigele ca fiind cel mai timpuriu.

Varianta a există şi în necropola de la Ravna în patru exemplare, în mormintele 1, 21, 36, 37 (pl. XIV/6)[409]. Toate mormintele menţionate se situează în zonele I-III stabilite de B. Hänsel[410], ceea ce implică datarea lor în sec. VI î.e.n. şi în cursul sec. V î.e.n. In necropolele de la Tigveni (jud. Argeş) există în tumulul 9, care se încadrează în faza Ferigile III[411]. Nu a apărut la Gogoşu[412], dar există la Gruia (pl. XIV/1)[413]. Grupul de vase de la Gruia pare a fi contemporan cu fibula de aici şi se poate data în sec. VI î.e.n.

Forma este prezentă şi la Sini Vir (Kolarovgrad) (pl. XIV/8)[414] într-o necropolă care se încadrează în orizontul Ravna I-Dobrina şi datează de la sfîrşitul sec. VI şi începutul sec. V î.e.n., ca şi în aşezarea de la Alexandria, care datează din sec. VI î.e.n. (pl. XX/1)[415]. Există şi la Kiulevcia (Kolarovgrad), unde, pe baza căniii de tip 6/a, datează din sec. V î.e.n.[416], ca şi în aşezarea de la Cernica (Bucureşti), datată pe baza unei căniţe greceşti cu firnis negru, în ultimul sfert al sec. V î.e.n. (pl. XIV/3)[417]. La Viniţa (Şumen) (pl. XIV/5) datează din secolele IV-III î.e.n.[418], iar la Koprinka (Seuthopolis-Kazanlîk) ca şi la Cabyle datează de la mijlocul şi a doua jumătate a sec. IV î.e.n.[419].

În necropolele de la Enisala şi Satu Nou din sec. IV î.e.n. nu ştim dacă există, întrucît materialele nu sînt publicate în întregime, dar

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

ea desigur este reprezentată. nu există nici în necropolele de la Bugeac[420]. Forma pare a fi atestată şi la Cucorani (jud. Botoşani) în aşezarea din sec. IV-III î.e.n., iar la Hăbăşeşti datează pe baza unei fibule celtice din sec. II începutul sec. I î.e.n.[421]. In Transilvania această formă este atestată la Prostea Mică, probabil la Cluj-Mănăştur, şi Ciumeşti (sec. VII-II î.e.n.)[422].

In aria nord tracică carpatică, în aspectul cultural Kustanovice, datat începînd de la mijlocul sec. VI î.e.n. pînă în sec. III î.e.n.; forma este bine atestată atît în necropola eponimă, cît şi în tumulul de la Bilki,[423] Tarpa (Szabolcs-Szatmar)[424], ca şi la Bratîşev, Servatince şi Ivanovte[425]. Ultimele analogii menţionate aparţin culturii Podolice, contemporane cu aspectul Kustanovice, dar care nu este scitică.

Forma este prezentă şi în necropola de la Sanislău (jud. Satu Mare) de la începutul sec. V şi începutul sec. IV î.e.n.[426], la Chotin[427], ca şi la Szentes Vekerzug şi Heves[428].

Cronologic, varianta III/a evoluează între sec. VI-III î.e.n. Ea este specifică aspectului cultural Ferigele, aspectului cultural Ravna II-Hanska - Zimnicea I-II, prin exemplarele din necropola de la Ravna, de asemenea aspectelor culturale Kustanovice şi Szentes-Vekerzug-Chotin, ca şi zonei geto-dacice intracarpatice. Forma nu este încă atestată la sud de Balcani, ca de altfel şi pentru teritoriul Moldovei, unde prezenţa sa nu este sigură datorită materialului fragmentar. Pentru Oltenia nu dispunem de cercetări sistematice referitoare la sec. V-III, în afară de cetatea de la Mărgăriteşti (jud. Olt), unde desigur este atestată.

Varianta III/b. Această variantă are drept caracteristici definitorii diametrele gurii şi ale fundului aproximativ egale, ornament - constînd din brîu alveolar drept cu patru butoni orizontali plaţi şi pereţii uşor curbaţi. Vase de acest tip se cunosc la Saharna[429], Solonceni[430], Bîrseşti (jud. Vrancea) (pl. XV/7)[431], Slobozia (jud. Bacău) (pl. XV/1,5)[432], Bosanci (jud. Suceava)[433], Brăhăseşti (jud. Galaţi)[434], Poiana (jud. Galaţi)[435], Cernavodă (jud. Constanţa) (pl. XV/2,6)[436], Canlia (pl. XV/8), Histria[437], Ravna (pl. XV/3)[438], Branicevo (pl. XV/4)[439], Murighiol (jud. Tulcea)[440], Alexandria (jud. Teleorman)[441], Bălăneşti (jud. Argeş)[442], Zimnicea (jud. Teleorman)[443].

In zonele intracarpatice varianta III/b există la Cluj-Mănăstur, Ciumeşti şi Ghenci, din secolele VII-II î.e.n.[444]. In necropolele de la Szentes-Vekerzug, Szentlörincz, ca şi în aspectul cultural Kustanovice această variantă nu există încă. La Vamosmikola există un fragment care se încadrează în tipul III, general, dar fiind fragmentar nu putem preciza cărei variante îi aparţine[445]. Aceeaşi situaţie este şi în necropolele de la Tápiószele, Heves şi Jazberenyi-Cserohalom din Latène C. La Muhi este un vas de acest tip[446]. In schimb varianta III/b este bine reprezentată la Chotin în sec. V î.e.n.[447].

In spaţiul extracarpatic cele mai vechi exemplare sînt cele de la Saharna, care datează din sec. VII-VI î.e.n., Bîrseşti, Alexandria, Ravna, Cernica, Slobozia, toate datînd din secolele VI-V î.e.n. Cele mai tîrzii sînt cele de la Bosanci, Brăhăseşti, Branicevo, Histria, Canlia

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

şi Zimnicea, care datează din secolele IV-III î.e.n.

La Vlădicească (jud. Ilfov) vase cu profil de tip III/b, dar cu ornament constînd din brîu alveolar curbat, de tip III/e, se situează în a doua jumătate a sec. III î.e.n.[448]. In zona nord-vest tracică, reprezentată de aspectul cultural Szentes-Vekerzug, în cadrul necropolelor menţionate, datînd din sec. VI-V î.e.n. existenţa variantei III/b nu este concludentă, deşi tipul general există. In zona sudbalcanică nu putem preciza existenţa acestei variante, datorită unor cercetări mai puţin intense. Lunga evoluţie a variantei III/b între secolele VI-III î.e.n., fără modificări tipologico-ornamentale fundamentale, nu permite o încadrare mai precisă a acestei categorii de vase în limitele perioadei, în absenţa unui context arheologic databil. Trebuie menţionat că determinările apartenenţei tipologice făcute pe bază de profile fragmentare nu sînt în totdeauna sigure.

Varianta III/c. În această variantă am încadrat vasele de tip general, cu profil arcuit, corpul bombat, marginea curbată uşor spre interior, cu brîu alveolar orizontal sub marginea superioară şi patru apucători plate dispuse diametral, orizontale sau uşor ridicate în sus. În totdeauna diametrul gurii este mai mare decît al fundului. Corespunde tipului VI/d de la Ferigile. Forma există la Alexandria (pl. XX/2,4)[449], Brebu[450], Cernica (pl. XVI/5)[451], Albeşti[452], Orbeasca de Sus (pl. XVII/3)[453], Militari (Bucureşti)[454], Ghizdaru[455], Bugeac (citimirul II) (pl. XVI/6)[456], Murighiol (pl. XVI/7 şi pl. XVII/1)[457], Peretu, Enisala[458], Sinoe-Zmeica[459], Teliţa[460], Branicevo[461], Drumevo[462] şi Cerna (pl. XVI/1)[463], Kragulevo[464], Plevna[465], Seuthopolis (pl. XVI/3)[466], Slobozia (pl. XVI/4)[467], Vaslui (pl. XVII/6)[468], Hăbăşeşti şi Poiana[469], Poieneşti[470] (pl. XVI/2), Bosanci[471], Nuntaşi[472], Vihvatinţi[473], Răcătău[474], Canlia (pl. XVII/5).

In zona intracarpatică se pare că forma este prezentă la Ciumbrud în sec. VI î.e.n.[475], şi în vestul ţării la Seitin în sec. III-II î.e.n., fiind singurele cazuri cunoscute pînă acum în cadrul necropolelor din sec. VI-V î.e.n. care formează aspectul cultural Ciumbrud. Ea există de asemenea la Cluj-Mănăştur, Moreşti şi Bratei, în sec. V-II î.e.n.[476]. In aspectul cultural Kustanovice forma nu este atestată. Ea există în necropola de la Chotin[477], ca şi în cetatea de la Smolenice de la sfîrşitul sec. VI şi începutul sec. V î.e.n.[478]. In necropola de la Szentes Vekerzug este atestată varianta III/a. In necropolele de la Tápiózsele, Vamosmikola, Szentlörincz este atestat numai timpul III general; alte precizări nu se pot face dat fiind faptul că materialul este fragmentar. Există însă la Muhi şi Nyregyháza[479], tot din sec. VI-V î.e.n.

Se pare că varianta III/c este cea mai frecvent întîlnită, fiind bine atestată în aria traco-getică din sudul Balcanilor pînă în aria nordică carpatică. Ea există din sec. VI pînă în sec. II î.e.n. la Moreşti.

Varianta III/d. In această variantă am încadrat vasele de tip III cu profil de tip III/c, dar care au un ornament dispus diferit faţă de acestea. Ornamentul constă tot din brîu alveolat orizontal, aşezat sub mar-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

gine, cu patru butoni plaţi, avînd în plus brîuri verticale arcuite care pornesc de la fiecare apucătoare în jos. Uneori brîul alveolar superior este arcuit în formă de ghirlandă.

Formele cele mai vechi apar la Troia VII/b 1 (1260–1190 î.e.n.), Ferigile în faza II A[480] şi Tariverde (Constanţa) în a doua jumătate a sec. VI î.e.n.[481]. La Rasova datează din sec. V şi IV î.e.n.[482] Există la Satu Nou (pl. XVIII/6) şi Enisala în sec. IV î.e.n.[483], la Teliţa în prima jumătate a sec. III î.e.n.[484], la Plevna în doua jumătate a sec. IV î.e.n. şi prima jumătate a sec. III î.e.n.[485], la Seuthopolis, Brestac (Kraina) în aceeaşi perioadă (pl. XVIII/4 şi pl. XIX/3) şi la Panagjurski-Kolonîi din sec. III–II î.e.n., la Devetascata Pestera în sec. IV–II î.e.n. şi la Grădiştea-Călăraşi[486].

In Muntenia, forma este atestată la Zimnicea începînd de la mijlocul sec. IV î.e.n. (pl. XVIII/2)[487], ca şi la Ghizdaru (jud. Giurgiu)[488], foarte probabil din aceeaşi perioadă, la Albeşti şi Orbeasca de Sus, în groapa 18, cu o amforă de Chios şi la Trivalea Moşteni[489].

In Moldova există la Poiana, din al doilea sfert al sec. IV î.e.n. (pl. XVIII/3,5)[490]. Vasul de aici (pl. XVIII/5) are un profil de tip III/a. Există şi la Mălueşteni (jud. Vaslui) (pl. XVIII/1)[491], Băiceni[492], Vihvatinţî, din sec. IV–III[493], la Răcătău[494] şi Nikolaevka, din aceeaşi perioadă[495]. Forma există şi la Histria în sec. IV î.e.n., Luncaviţa şi Dinogeţia, în sec. IV–III î.e.n.[496].

In zonele intracarpatice forma este atestată şi la Cluj-Mănăştur în sec. VII–VI î.e.n. ca şi în sec. III–II î.e.n.[497]. Din a doua jumătate a sec. III î.e.n. şi prima jumătate a sec. II î.e.n. datează şi vasul de acelaşi tip de la Cernat (jud. Covasna), iar la Hăbăşeşti (jud. Laşi) datează din sec. II î.e.n. Forma aceasta este prezentă şi în necropola din sec. III–II î.e.n. de la Remetea Mare (jud. Timiş)[498].

La Gogoşu, Ferigele şi Alexandria forma nu este atestată. Ea este specifică zonelor nord şi sudbalcanice spaţiului intra şi extracarpatic. In aspectele Szentes Vekerzug-Chotin şi Kustanovice forma nu este atestată. Tipul evoluează în sec. VI şi prima jumătate a sec. I î.e.n., fără modificări esenţiale. Din această cauză vasele de tip III/d nu pot fi datate cu precizie în afara unui context arheologic mai concludent. Ca formă, acest tip de vas dispare din repertoriul ceramicii geto-dacice la sfîrşitul sec. III începutul sec. II î.e.n., dar ornamentul persistă pe vasul borcan în mediul geto-dacic din sec. II î.e.n. pînă în sec. II–III î.e.n.[499]

Varianta III/d există şi la Piscul Crăsani[500], unde, după profil, aparţine nivelului celui vechi de aici, care datează de la sfîrşitul sec. IV începutul sec. III î.e.n. Nu este exclus ca forma să existe şi în sec. II î.e.n., dar întregul material din săpăturile vechi de la Piscul Crăsani este lipsit de valoare stratigrafică. Nu ştim încă dacă forma aceasta mai persistă în zonele sud-balcanice şi în sec. II–I î.e.n.

Varianta III/e. In aceasta se încadrează vase cu profil de tip III/b, dar care se deosebesc de ele prin faptul că brîul alveolat nu mai este orizontal şi arcuit în jos în formă de ghirlandă.

Tipul apare în Moldova la Poiana (pl. XIV/2,7)[501], din sec. IV î.e.n.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

şi Hanska (pl. XIV/4), aici situîndu-se în sec. IV î.e.n.[502]. În sudul Dunării există la Vinița (Sumen) din aceeași perioadă, Devetascata Pestera[503] și la Histria[504]. În zona intracarpatică este documentat la Ciumești și Moreşti, din sec. III-II î.e.n. ca și la Celei[505]. Din sec. VI-V încă nu se cunosc vase de acest tip în această zonă.

Acest tip mai este prezent și la Vlădiceasca, în nivelul cel mai vechi, datat în a doua jumătate a sec. III î.e.n. și la Zimnicea, în sec. II-I î.e.n.[505], însă aici vasele au profil de tip III/b. În aceeași așezare există vase cu ornament ghirlandat și în sec. II-I î.e.n.[507]. În necropola de la Tîgveni (jud. Argeș) a apărut un vas cu profil de tip III/c dar cu brîu alveolat ghirlandat de tip III/e, care aparține fazei Ferigile III[508].

În aspectele culturale Kustanovice și Szentes-Vekerzug-Chotin tipul nu este încă atestat. În acest fel se poate preciza faptul că forma în discuție este răspîndită numai în zona intra și extracarpatică, în Dobrogea și în nordul Balcanilor. La sud de Balcani încă nu este documentată.

În Transilvania forma este atestată deocamdată numai în sec. III-II î.e.n., dar în zona extracarpatică ea a existat începînd din sec. IV î.e.n. pînă în prima jumătate a sec. II î.e.n. Tipul nu depășește jumătatea sec. II î.e.n., chiar dacă ornamentul ghirlandat poate fi utilizat în a doua fază a Latènului geto-dacic, cum este cazul la Vlădiceasca și la Sighișoara, pe un vas cu profil de tip III/b, sau tot la Sighișoara pe un borcan, ca și la Bîtca Doamnei[509]. Un vas de tip III/e a existat și în așezarea daco-celtică de la Zemplin, din sec. II-I î.e.n., asociat cu vase borcan. E interesantă supraviețuirea acestei variante pînă în sec. III-IV e.n., în necropola Tîrgșor[510], dacă nu cumva aceasta datează din sec. IV-III î.e.n.

Varianta III/f. În această variantă se încadrează vase care au brîul alveolar dispus oblic între cele patru apucători. Se cunosc destul de puține vase de acest tip. Un exemplar provine de la Murighiol din sec. IV î.e.n. (pl. XVII/2)[511], iar altul din cetatea de la Orbeasca de Sus (pl. XVII/4), care datează din ultimul sfert al secolului V î.e.n. și secolul IV î.e.n.[512]. Însă vasul clopot de la Murighiol are un profil de tip III/c-e, în timp ce acela de la Orbeasca de Sus are un profil de tip III/a. În acest caz am preferat structurarea unei variante aparte nu în funcție de profil, ci în funcție de dispunerea ornamentului.

În această variantă ar putea fi încadrat și un vas de la Sanislau, din sec. V-IV î.e.n. și de la Moreşti, din sec. III-II î.e.n.[513]. Vase care se pot încadra în această variantă se cunosc pînă acum numai în Transilvania, Muntenia și Dobrogea, în sec. IV-II î.e.n.

Varianta III/g. În ea se grupează vase cu profile de tip III/a sau III/c, dar care au brîu alveolat orizontal, în partea superioară și unul în partea inferioară, unite cu un brîu alveolat vertical sau oblic. Pînă acum se cunosc puține vase din această categorie: la Grădiștea Călărași (jud. Ialomița) (pl. XIX/4)[514] din a doua jumătate a sec. IV î.e.n. și la Chirnogi (jud. Ilfov)[515] din sec. IV-III î.e.n. Această formă se cunoaște

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

numai în Muntenia, în apropierea Dunării. In alte zone nu este documentată pînă acum.

Varianta III/h 1. Această variantă se defineşte prin vase cu profil de tip III/c-e, dar care au corpul încins de 5-6 brîuri alveolate spiralate. Exemplarele care se încadrează în această variantă sînt destul de puţine: la Lechinţa de Mureş (jud. Mureş) (pl. XXI/2)[516], Orbeasca de Sus (jud. Teleorman) (pl. XXI/1)[517], Novgrad (Ruse) (pl. XXI/3)[518], la Rasova (jud. Constanţa) şi la Troia VII/b 1[519].

În legătură cu această variantă, toate datele de care dispunem în privinţa datării indică Ha A-B. La Rasova, unde există materiale specifice culturii Babadag I-III, apare această categorie de vase, de care ne ocupăm, dar o datare mai restrînsă în cadrul Ha A2-B3-C1 nu este posibilă din cauza faptului că materialul nu a fost publicat pe complexe. Vasul de la Lechinţa poate fi încadrat tot în Ha B. Cel de la Novgrad este datat în Hallstattul timpuriu sau mijlociu. La Orbeasca de Sus vasul a fost găsit la baza nivelului III, pe linia care delimitează nivelul II de nivelul III. Nivelul II aparţine Hallstattului timpuriu, cu multe elemente de tip Gîrla Mare. Vasul în discuţie poate aparţine ultimei etape a acestui nivel, ca şi primei etape a nivelului următor. El poate fi datat în Ha A-B. Avînd în vedere faptul că în cultura Basarabi nu există un asemenea tip de vas şi că toate datele de care dispunem permit datarea tipului III/h 1 în Hallstattul timpuriu, trebuie să admitem datarea sa în Ha A2-B3; dar cel mai vechi exemplar pe care îl cunosc este cel de la Troia, din perioada 1260-1190 î.e.n., deci datează dinaintea Ha A2.

Este foarte probabil că încetează de a mai exista în perioada posterioară Ha C1, atîta timp cît în complexele din sec. VI-V î.e.n. el nu mai este documentat. Totuşi o variantă înrudită cu aceasta este şi cea următoare.

Varianta III/h 2. Vasele specifice acesteia au profilul celor de tip III/c-e şi al celor de la Orbeasca de Sus şi Novgrad de tip h 1, dar care au două brîuri alveolare: unul în partea superioară şi unul în partea inferioară. Un exemplar provine de la Ravna, din m. 28 (pl. XIX/1)[520], din zona a 3-a a necropolei de aici, ca şi de la Pavlicheni (Tîrnovo) şi Devetascata Pestera[521], ceea ce permite datarea sa în a doua jumătate a sec. V î.e.n. Alt exemplar provine din necropolele de la Enisala (pl. XIX/2) care datează din sec. IV î.e.n., iar un altul din aşezarea de la Grădiştea-Călăraşi[522]. Vase asemănătoare există şi la Tulcea-Tabăra, din sec. IV-III î.e.n.[523].

În alte zone, cel puţin pînă acum, nu se cunosc vase de acest tip, fapt ce ne permite să afirmăm că varianta III/h 2 este specifică numai geţilor din Dobrogea şi din nordestul Bulgariei, în perioada 450-300 î.e.n. Nu este exclusă însă prezenţa acestei variante şi în zonele învecinate, nu numai în perioada menţionată, dar şi în cursul sec. III î.e.n. Această formă dispare în cursul sec. III din repertoriul ceramicii getodacice.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Varianta III/i. Am structurat această variantă nu în funcţie de profil, ci pe bază de ornamente. Ca profil se încadrează în varianta III/a. I.H. Crişan nu a deosebit mai multe variante ale vasului cu profil aproape drept, încadrînd în această categorie vase de tip III/a şi vase de tip III/i[524]. Varianta III/i corespunde tipului VI/a 1 de la Ferigile (pl. XXI/4)[525].

Elementele definitorii ale acestei variante constau din două brîuri aşezate în partea superioară, ornamentate cu alveole şi crestături paralele dispuse în X. Avînd în vedere faptul că aceste vase apar în Br A şi dispar în Ha C2, ele ies oarecum din cadrul lucrării noastre. Am considerat însă că pentru rezolvarea problematicii puse de recepientele de tip III este necesară şi analiza lor.

Cele mai vechi vase de acest tip apar în cultura Otomani, dar şi în cultura Gáva, la Tokay[526], în Ha A-B2 şi la Troia VII b 1 (1260-1190) unde aparţin culturii Coslogeni şi la Simeria-Săuleşti, în Ha A1[527], unde există şi vase din aspectul cultural Bercesz-Demecer, care este o cultură tracică ce datează din Br D-Ha A1[528]. Asemenea elemente sînt comune şi Hallstattului timpuriu de la Susani. Vase de tip III/i există şi la Drîmbar-Teleac, în Ha B-C[529], în nivelul I al aşezării de la Şeica Mică, care se situează în Ha B, ca şi cetatea de aici, care datează din Ha C[530]. La Cluj-Mănăştur se situează în sec. VII î.e.n.[531]. Forma este cunoscută în aspectul Pşeničevo[532] şi în aşezarea de la Stoicani, care aparţine culturii Babadag II, din Ha B1-B2[533], la Rasova, în cultura Babadag I-III[534], la Remetea-Pogănici[535], Gogoşu (pl. XXI/7,8)[536], Ferigile (pl. XXI/4)[537], Ciurelu-Bucureşti (pl. XXI/6)[538], Novaci[539], Trivalea-Moşteni[540], Mătăsaru[541], Soldăneşti (pl. XXI/5)[542] şi Poiana[543].

Cele mai vechi recipiente de tip III/i apar în Ha A-B, atît în cultura Gáva, cît şi în complexul cultural Pşeničevo-Babadag - Insula Banului. Există însă şi în cultura Basarabi, după cum demonstrează materialele de la Novaci, la Trivalea-Moşteni, Şoldăneşti şi Poiana. În ce priveşte materialele de la Ciurelu-Bucureşti s-a afirmat că ele nu aparţin fazei a II-a a culturii Basarabi[544], ceea ce poate fi real. Vase de tip III/i există şi la Ferigile ele aparţinînd culturii Basarabi, ca şi cele din cetatea de la Şeica Mică. Cultura Basarabi preia această formă de la aspectele culturale Gáva-Holihrady sau Babadag-Insula Banului-Pşeničevo, din Ha A2-B3 (sec. XI-VIII î.e.n.).

Această formă se întîlneşte în întreaga arie tracică şi evoluează între sec. XII-VI î.e.n. Ea apare sporadic în culturile din epoca bronzului, fiind o creaţie specifică Hallstattului A-B. La Ferigele acest tip apare numai în fazele II/A şi II/B datînd din prima jumătate a sec. VI î.e.n. La Gogoşu se întîlneşte în mormintele de înhumaţie din faza I a acestei necropole, ceea ce ne asigură datarea în sec. VI î.e.n. Mormîntul de la Ciurelu poate data din sec. VI î.e.n.[545].

Pentru Transilvania constatăm că este foarte probabil că această formă a dispărut în sec. VI î.e.n., bazîndu-ne pe faptul că în aspectul cultural Ciumbrud, care datează din sec. VI-V î.e.n., nu există pînă acum. Acest lucru poate fi şi o întîmplare, de vreme ce vasele de tip III

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

în general nu sînt reprezentate decît printr-un singur exemplar în necropola de la Ciumbrud.

Varianta III/k. Structurarea acesteia a fost necesară deoarece la Ogradena (punctul Răzvrata) a apărut un vas de tip III cu brîu alveolar ghirlandat (pl. XX/6). Acesta, în loc de obişnuiţii butoni, are patru mînere oarbe semicirculare obişnuite la vasele de tip IX/e, X/a, VIII/c. Originea acestui ornament o vom analiza mai pe larg la tipul IX. Vasul de la Ogradena este un unicat pînă acum. Rămîne de văzut în ce măsură el formează o serie tipologică mai mare. Acest vas este influenţat în ornamentul semicircular, care a determinat înscrierea unei variante aparte a tipului III, de tipurile de vase amintite, pentru care este specific acest tip de ornament. El apare în cultura Tei, Coslogeni şi la Troia VII/b 1 şi desigur trebuie să existe şi în mediul culturii Babadag. Circulă la geto-daci pînă în sec. II-I î.e.n. Aceasta nu ne îngăduie să obţinem o datare mai restrînsă pentru aşezarea de la Ogradena. Aici însă a fost găsit în aceeaşi groapă cu vasul de tip III/k şi un fragment de la un vas de tip III/i, pentru care am stabilit că dispare în cursul sec. VI î.e.n., la sud de Carpaţi. Acesta poate constitui un punct de reper cronologic pentru aşezarea de la Ogradena. Ea poate data din sec. VI î.e.n., dar nu este exclusă şi datarea ei în sec. V î.e.n. în această zonă. La această datare nu se opun nici vasele de tip IX/a şi XI/b (pl. CVIII).

TIPUL IV DE VASE.

Am încadrat aici vasele cu profil de tip III dar care nu mai au ornamentul constînd din brîul alveolar, ci sînt ornamentate cu alveole aşezate sub marginea superioară şi cu patru mînere plate dispuse diametral.

Sînt vase de dimensiuni mijlocii. Recipientele de acest tip există la Nova-Zagora (pl. XXIII/2)[546], Tărkviţa (Kolarovgrad) (pl. XXIII/6) şi Madara (Şumen)[547], Ferigile şi Tigveni[548], Alexandria-Pod (pl. XX/3)[549], Murighiol (pl. XXIII/5)[550], Enisala (pl. XXIII/1)[551], Sinoe-Zmeica[553], Chirnogi şi Grădiştea-Călăraşi[554], Bosanci[555], Cucorani, Şorogari[556], Stînceşti[557], Băiceni şi Hăbăşeşti[558], Vihvatinţi[559], Golercani şi Nadlimanscoe[560], Cluj-Mănăştur, Ciumeşti, Moreşti[561], Szentes-Vekerzug (pl. XXIII/8)[562], Tápiószele[563], Oroshaza-Gyoparos[564], Muhi-Kocsmadomb[565], Megyesegyhaza[566], Rakospalota[567], Jazberenyi-Cserohalom[568], Beicuş (pl. XXIII/9)[569], Chotin[570], Orbeasca de Sus-cetate (pl. XXIII/7)[571].

Recipientele de la Ferigele, Tigveni, Beicuş datează din sec. VII-V î.e.n.

La Szentes-Vekerzug, Tápiószele, Kokcsmadomb, Megyesegyhaza datează din sec. VI-V î.e.n., la Nova Zagora datează din sec. V-IVî.e.n, la Oroshaza-Gyoparos datează din sec. V-II î.e.n., ca şi la Sinoe-Zmeica. Vasele de la Tărkviţa, Madara, Murighiol, Histria, Chirnogi, Bosanci, Cucorani, Băiceni, Vihvatinţi, Golercani, Orbeasca de Sus şi Sorogari datează din sec. IV-III î.e.n. La Rakospalota datează din sec. III î.e.n., iar necropola celto-dacică de la Jazbereni-Cserohalom datează din a doua jumătate a sec. III şi sec. II î.e.n. In aspectul cultural

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Kustanovice forma nu este atestată. Ea este răspîndită din zona sud-balcanică pînă în aria nord-tracică. Forma apare încă din bronzul tîrziu, în cultura Velatiče, datată în Br D-Ha A, din Slovacia[572], ca şi în mediul culturii Gáva, de la Tisakezi-Szodadomb[573], iar la Nagybereki-Zalacha se situează în Ha C2[574]. Vase de acest tip există şi în Ha B, la Mediaş[575], în cultura Babadag I din Ha A2, de la Tămăuani[576], la Insula Banului, în Ha B1-B2[577], ca şi la Simeria, în Ha A1[578]. Acest tip de vas este atestat şi în Silezia, în Ha D, la Zachowie (Wroclaw)[579].

Forma este atestată în Hallstattul timpuriu atît în aria nord-tracică, cît şi în cea sudică. Este o formă specifică traco-geto-dacică. Ornamentul constînd din alveole există pe vase scitice, dar de alt tip, după cum vom vedea.

Vasele de tip IV există în mediul scitic, la Beicuş (pl. XXIII/9) încă din sec. VII-VI î.e.n. şi documentează prezenţa geto-dacilor. Forma este atestată şi în cetatea de la Znamenscoe, la sfîrşitul sec. III şi începutul sec. II î.e.n.[580].

Recipientele de la Rakospalota şi Jazberenyi-Cserohalom demonstrează continuarea aspectului cultural Szentes-Vekerzug pînă în sec. III-II î.e.n., documentînd perpetuarea unor forme traco-geto-dacice în această zonă şi după venirea celţilor, fenomen care se constată şi în zona intracarpatică de la Ciumeşti şi Moreşti, în sec. III-II î.e.n. In această zonă însă vasul de tip IV continuă pînă în sec. I î.e.n., la Arpaşu de Sus. In zona extracarpatică această formă există în sec. III-II î.e.n., la Vlădiceasca ca şi la Hăbăşeşti. In sec. II î.e.n. există ornamentul constînd din alveole, dar pe vasul borcan; este prezent la Arpaşu de Sus şi Poiana[581] (pl. CIX).

TIPUL V DE VASE.

Am grupat în această categorie vasele avînd un profil de tip III/a, dar cu un ornament diferit constînd dintr-un relief simplu. Ele se încadrează în categoria vaselor comune lucrate cu mîna din pastă cărămizie-neagră. Un exemplar există în necropola de la Kiulevcia (Sumen) (pl. XXIII/3), care datează din sec. V î.e.n.[582], iar altul la Poiana, din sec. IV î.e.n.[583]

Acest tip de vase mai există în necropola de la Chotin[584], din sec. VI-V î.e.n. ca şi în necropola de incineraţie de la Kustanovice, din aceeaşi perioadă, dar aici relieful este aplicat în jumătatea inferioară[585]. Un recipient de acest tip există în tezaurul de la Rîpile (jud. Bacău), care datează din ultimul sfert al sec. I e.n. şi sec. II e.n.[586], avînd un profil uşor diferit. Originea acestui tip de vas este încă dificil de stabilit. El există în culturile Noua şi Coslogeni, dar participarea lor la formarea Hallstattului timpuriu rămîne încă incertă, cum s-a arătat deja. In aşezarea Babadag I de la Tămăuani, din Ha A2, forma este prezentă[587], ceea ce asigură originea sa timpurie, chiar dacă nu este semnalată şi în alte aspecte culturale hallstattiene timpurii sincrone, iar în sec. VI-I î.e.n. ea nu pare a fi prea răspîndită (pl. CIX).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

TIPUL VI VASE BORCAN.

Varianta VI/a: Acesta se caracterizează printr-un corp bombat, avînd marginea superioară ornamentată cu brîu alveolar şi patru proeminenţe.

Formele cele mai vechi apar în sec. X-IX î.e.n., la Mîndreşti, în Hallstattul tracic de tip Kişinău[588], la Tigveni, în a doua jumătate a sec. VI î.e.n.[589], Cluj-Mănăştur, în sec. VII-VI î.e.n. (pl. XXII/9)[590], Bugeac, din sec. IV î.e.n. (pl. XXII/1) în Canlia, în sec. IV î.e.n. (pl. XXII/5)[592], la Enisala tot în sec. IV î.e.n.[593], la Seutopolis (pl. XXII/2), unde datează din a doua jumătate a sec. IV şi sec. III î.e.n.[594] şi la Murighiol, de asemenea din sec. IV î.e.n.[595].

Forma apare în zona Tisei, la Igrici Matata, încă în epoca timpurie a bronzului, Reinecke B1 şi se cunoaşte în cultura Monteoru, ca şi în Ha B, în cetatea de la Albeşti, evoluînd paralel cu vasul clopot de tip III, constituind prototipul vasului borcan care devine una din formele de bază ale Latèneului geto-dacic tîrziu din sec. II-I î.e.n., perpetuîndu-se apoi la dacii din provincia romană Dacia şi la dacii liberi, pînă în sec. III e.n.[596]. Dealtfel şi vasul de tip I/d din bronz B2-C1, de la Kiskundorosma (pl. VI/10) are un brîu alveolar cu proeminenţe pe gît. Forma este constituită în Hallstattul timpuriu tracic din sudul Carpaţilor. Nu cunoaştem prea multe exemplare pentru că nu sînt publicate toate materialele.

Varianta VI/b. In ea am încadrat vase cu profil arcuit, dar care au, pe lîngă obişnuitul brîu alveolar cu butoni dispuşi diametral şi brîie verticale în genul celor de tip III/d.

Vase de acest tip se cunosc în necropola de la Murighiol (pl. XXIV/7,8) din sec. IV î.e.n.[597], în necropola geto-dacică de la Brăiliţa (jud. Brăila) (pl. XXIV/9)[598] din sec. IV-III î.e.n., în necropola geto-dacică de la Hanska (pl. XXIV/6) care datează din sec. IV î.e.n.[599]

Asemenea vase nu se cunosc deocamdată în sec. VI-V î.e.n. Ele constituie prototipul vaselor borcan geto-dacice din sec. II î.e.n. - III e.n., cu ornament identic. Un vas borcan de acelaşi tip există la Schela Cladovei (pl. XXIII/4) databil, pe baza amforelor rhodiene ştampilate, pe la 188-183 (181) î.e.n.[600] şi 177[1]. Perpetuarea vaselor de tip VI/b în a doua fază principală a Latène-ului geto-dacic din sec. II-I î.e.n. pînă în sec. II-III e.n. am analizat-o la tipul III/d. Deocamdată exemplare de acest tip nu se cunosc decît în sudul Moldovei, vestul Munteniei şi Dobrogea, şi numai din sec. IV-III î.e.n.

Varianta VI/c. Cuprinde puţine vase cu corpul bombat, cu marginea răsfrîntă, avînd obişnuitele mînere plate dispuse pe linia diametrului maxim sau în jumătatea superioară. Au pe gît un brîu alveolar. Vase de acest tip se cunosc în aşezarea de la Kabarga, împreună cu vase de tip III, care sînt considerate tracice, locuirea datîndu-se de la sfîrşitul sec. VII î.e.n. - sec. VI î.e.n.[601] (pl. XXVI/21). Un vas de acelaşi tip există în cetatea din sec. IV-III î.e.n. de la Cotnari[602], iar altul în necropola celtică de la Földlak, foarte probabil din sec. III-II î.e.n.[603]

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

I. H. Crişan încadrează forma în tipul I al vaselor mari derivate din cele bitronconice protodacice, iar ca timp el socoteşte că nu trec de primul sfert al sec. III î.e.n., ceea ce mi se pare aproape sigur, deşi nu este exclus ca vasele de tip VI/c să fi continut şi în a doua jumătate a sec. III î.e.n. Este mai probabil că ele derivă din vasele de tip II din Ha A-B, de la Meri şi Mediaş (fig. 3/1,2 şi pl. CIX).

TIPUL VII DE VASE

Varianta VII/a. In această variantă am încadrat vase cu profil arcuit având brîu alveolar pe gît, fără butoni; sînt lucrate cu mîna din pastă de culoare brun-cenuşie sau neagră. Exemplare de acest tip se cunosc la Tariverde (pl. XXII/3), din sec. VI î.e.n., începînd cu al doilea sfert al acestui secol[604], la Saharna, din sec. VII-VI î.e.n. (pl. XXII/8)[605], Histria[606], Sinoe-Zmeica[607], din sec. V-III î.e.n., Dinogetia (pl. XXII/4)[608], din sec. IV-III î.e.n., Mircea Vodă (pl. XXII/6)[609] din aceeaşi perioadă, Cipău (pl. XXII/7)[610] din sec. VI î.e.n., Cucorani, din sec. IV-III î.e.n.[611]

Vasul de la Tariverde a fost considerat de A. I. Meliukova ca fiind scitic[612]. El are analogii în ceramica scitică din aşezarea scito-geto-dacică de la Nadlimanskoe[613] şi în necropola scito-geto-dacică de la Nicolaevka[614], ca şi în cetatea scitică de la Kamensk[615]. Vase de acest tip există şi în mediul scitic de pe Vorskla începînd din sec. VII-VI î.e.n.[616] Ele îşi au originea în cultura Ciornîi Les, din sec. IX-VII î.e.n.[617] Forme asemănătoare există în cultura Wysoca[618].

Intrucît toate vasele menţionate nu au brîul alveolar cu butoni dispuşi diametral, ele sînt scitice. Vasele de tip VI/a, asemănătoare ca formă şi ornament, dar care au brîu alveolar şi butoni sînt geto-dacice.

Varianta VII/b. E vorba de vase cu acelaşi profil ca al tipului precedent, cu deosebirea că nu mai sînt ornamentate cu brîu alveolar, ci cu alveole adîncite, dispuse pe gît sau pe marginea superioară. Ele sînt lucrate cu mîna din pastă brun-cenuşie, fiind uneori lustruite.

Vase de acest tip există la Tariverde, în sec. VI î.e.n. (pl. XXV/4), la Histria, în sec. VI-V î.e.n.[619], la Dinogetia, în sec. IV-III î.e.n. (pl. XXV/1,5,6)[620], Sinoe-Zmeica[621] şi N. Bălcescu[622], din sec. V-III î.e.n.

Si această categorie a fost considerată de A. I. Meliukova ca fiind scitică[623]. Vasele de tip VII/b au analogii la Nadlimanskoe şi Nicolaevka, în sec. IV-III î.e.n. şi în cetăţile de la Elizavetovsk şi Kamensk[624]. Ele există în sec. VI-III î.e.n. în zona centrală şi nordică a Dobrogei, marcînd prezenţa sciţilor sau o influenţă culturală nord-pontică, înaintea "momentului Ateas", de la 340 î.e.n.[625].

Varianta VII/c. Cuprinde vase cu corp bombat şi marginea mult răsfrîntă spre exterior, fără ornamente. Ele sînt lucrate cu mîna şi au ca degresant nisip, pietricele şi cioburi pisate. Sînt vase de dimensiuni mijlocii, cu înălţimea de 0,20-0,30 m.

Exemplare de acest tip se cunosc la Bosanci (Suceava) (pl. XXV/

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

2)[626] şi Şorogari (Iaşi) pl. XXV/3[627]. Forme identice se cunosc la Histria şi Olbia[628], din sec. IV-III î.e.n. şi aparţin populaţiei scitice[629]. Vasele de tip VII/c de la Bosanci (pl. XXV/2) datează din sec. IV-III î.e.n., iar la Şorogari din sec. III-II î.e.n.

Acest tip de vase are analogii în mediul scitic nord-pontic. Constatarea lor în aşezările de la Bosanci şi Şorogari nu presupune neapărat o prezenţă etnică nord-pontică, aşa cum crede şi M. Ignat, ci ele pot fi considerate ca importuri sau influenţe nord-pontice în sec. IV-III. î.e.n., ca şi vasele de tip VII/a de la Cucorani (pl. CIX).

TIPUL VIII DE VASE.

Forma a fost denumită şi vasul în formă de clopot. Intrucît sub această denumire este cunoscut şi vasul de tip IX, credem că trebuie renunţat la ea în ce priveşte vasele de tip VIII, pentru a nu se produce confuzii între tipuri de vase diferite[630]. Recipientele care se pot încadra în acest tip au corpul bombat şi marginea evazată. Ele au patru mînere plate dispuse diametral pe mijloc sau în jumătatea inferioară, iar ca ornamente au reliefuri în formă de virgulă sau acolade şi butoni în partea superioară.

Sînt vase de mari dimensiuni, lucrate cu mîna din pastă brun-cărămizie. In ceea ce priveşte originea acestei categorii de vase, se poate spune că ele apar încă din Hallstattul timpuriu, o bună analogie aflîndu-se în necropola de la Nezmely, din Ha A-B[631]. I. H. Crişan indică şi un vas de la Tg. Mureş, din Ha B, pe care-l consideră ca prototip al formei în discuţie[632].

Pentru o mai bună cunoaştere a ceramicii traco-geto-dacice am considerat necesară structurarea mai multor variante în funcţie de ornamente, pornind de la constatarea că atunci cînd avem cel puţin două exemplare de vase identice, din aşezări sau necropole diferite, ele formează o serie tipologică.

Varianta VIII/a. Conţine vase care nu au decît cele patru mînere diametrale pe jumătatea inferioară. Exemplare de acest tip cunoaştem la Ciurelu-Bucureşti, din sec. VI î.e.n. (pl. XXVIII/1)[633], la Slobozia (pl. XXVIII/3) din a doua jumătate a sec. V î.e.n.[634] şi Ghendu Mare, din sec. VI-III î.e.n., care are însă în plus şi un ornament format dintr-un relief simplu[635]. Prin urmare această variantă circula în sec. VI-V î.e.n. Forma este cunoscută în zonele intracarpatice şi extracarpatice. In această variantă se încadrează şi vasul de la Nezmely, din Ha A-B, din zona Pannonică. In aceeaşi categorie se poate include şi un vas de la Ciumeşti, din sec. III-II î.e.n., care este însă considerat ca imitînd pe cele celtice[636]. Ca profil el poate fi derivat din cele de tip VIII.

Varianta VIII/b. Putem încadra în această variantă, vase care au în plus ca ornament patru butoni în partea superioară. Vase de acest tip se cunosc la Ciurelu (pl. XXVIII/2)[637], Spanţov (pl. XXVIII/4)[638], Brăiliţa (pl. XXVIII/5)[639] şi Palanca Tudorovo (pl. XXVIII/6)[640]. Vasul de la Ciurelu-Bucureşti datează din sec. VI î.e.n., iar cele de la Span-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

ţov, Brăiliţa, Palanca-Tudorovo datează din sec.IV-III î.e.n.

Varianta VIII/c. Vase din această categorie au două mînere şi două reliefuri în formă de acoladă. Recipiente de acest tip se cunosc la Satu Nou (pl.XXIX/3)[641] şi Enisala[642]. Forma este specifică numai Dobrogei şi datează din sec.IV î.e.n.

Varianta VIII/d. Vasele au drept caracteristică patru mînere diametrale şi patru reliefuri arcuite în formă de virgule, dispuse pe jumătatea superioară. Recipiente de acest tip există la Enisala, în sec.IV î.e.n.[643], şi la Brăiliţa (pl.XXIX/4)[644]. In ce priveşte cronologia necropolei de la Brăiliţa dispunem de suficiente elemente de datare. Aici există o oinochoe greacă, care datează de la sfîrşitul sec.VI î.e.n. şi începutul sec.V î.e.n. Ea a fost găsită în mormîntul nr.6[645]. In mormîntul nr.8, cu dromos, de la Brăiliţa există şi o amforă[646], care poate fi derivată din cele de tip II Thasos[647]. Amfore thasiene de acelaşi tip există şi în tumulul de la Teliţa[648], unde datează de la începutul sec.III î.e.n.[649]. Contînd pe o difuzare sincronă a acestui tip de amfore, putem data şi mormîntul cu dromos de la Brăiliţa în aceeaşi perioadă, deşi nu cunoaştem cînd ajunge acest tip de amforă în mediul getic. In acest caz mormîntul nr.8 de la Brăiliţa ar putea fi datat şi în secolul IV î.e.n., mai ales că mormîntul nr.6 datează de pe la ± 500 î.e.n. In această situaţie necropola de la Brăiliţa trebuie datată în perioada ± 500 - ± 275 î.e.n. şi nu exclusiv la sfîrşitul sec. VI î.e.n.[650] La Brăiliţa au fost găsite mai multe fragmente de amfore şi ştampile ale unor amfore thasiene din Chios, Rhodos, Heracleia, încă nestudiate. Unele ştampile de amfore datează din sec.II î.e.n. Mormîntul nr.6 de aici, cu oinochoia greacă, se află la o distanţă de 100 de m de grupul celorlalte morminte, putînd indica existenţa a două necropole, sau a două faze: una de la sfîrşitul sec.VI î.e.n.şi începutul sec. V î.e.n.şi alta din sec.IV-III î.e.n., fără a şti însă dacă între ele există un raport de continuitate sau reprezintă două necropole geto-dacice deosebite, marcînd etape diferite de locuire. Cred că mormintele 1-5 şi 7-11 de la Brăiliţa aparţin fazei a II-a a necropolei de la Brăiliţa.

Mormîntul nr.8 cu dromos vertical îşi are importanţa sa. Un mormînt identic ca sistem constructiv există în tumulul nr.X, mormîntul nr.2 din necropola getică de la Branicevo. Mormîntul 1 din tumulul nr.X de la Branicevo datează pe baza unui cantharos şi a unei amfore de tip I/a Thasos, înainte sau după mijlocul sec.IV î.e.n.[651] Mormîntul nr.2 din tumulul nr.X de la Branicevo, cu dromos, care ne interesează este de incineraţie şi are ca inventar o oglindă de bronz, o fibulă tracică de un tip aparte şi aplice de aur cu rozacee, identice cu cele din mormintele princiare de la Vrača. Aceasta ne asigură datarea mormîntului cu dromos către mijlocul sec.IV î.e.n.

Mormîntul cu dromos de la Branicevo a fost considerat scitic[652]. El a fost însă atribuit culturii sciţilor încă din 1965 de către A.I.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Meliukova[653]. Chiar dacă oglinda şi aplicele de aur cu rozete sînt de import, pentru că aplicele de acest tip există şi în Persia, dar şi în mediul scitic la Melitopol, ele nu dovedesc că mormîntul cu dromos de la Branicevo aparţine unui scit. Ritul incineraţiei, ca şi fibulele de tip tracic ne asigură că este vorba de un autohton, un geto-dac. Mormîntul cu dromos de la Brăiliţa (nr.8), care este de asemenea de incineraţie şi are în inventarul său vase geto-dacice lucrate cu mîna şi o amforă nu poate fi considerat decît geto-dacic şi nu scitic. Tipul de mormînt cu dromos vertical este într-adevăr specific lumii scitice, dar mormintele nr.8 de la Brăiliţa şi mormîntul nr.2 din tumulul nr.X de la Branicevo sînt geto-dacice, numai că au adoptat un sistem de construcţie funerară de tip scitic. Mormîntul cu dromos de la Branicevo, prin datarea sa pe la mijlocul sec.IV î.e.n., este mai vechi decît mormîntul cu dromos de la Brăiliţa, care poate fi situat la începutul sec.III î.e.n.

În acest fel, vasul de tip VIII/d de la Brăiliţa poate fi datat la începutul sec.III î.e.n.

Varianta VIII/e. Am grupat aici cîteva vase din zona sud-balcanică, care au un profil oarecum asemănător cu cele de tip VIII, cu deosebirea că sînt mai zvelte. Ele au două mînere şi doi butoni dispuşi diametral şi sînt cunoscute la Nova Zagora (pl.XXIX/1), datîndu-se în sec.V-IV î.e.n.[654] şi Seuthopolis (pl.XXIX/2) unde datează din perioada 350-225 î.e.n.[655] Este o formă specifică tracilor din această zonă şi nu putem preciza dacă ele derivă din vasele de tip VIII din Hallstattul timpuriu.

După cum am văzut vasele de tip VIII circulă pînă în sec.III î.e.n. Ele apar gata formate ca tip în Ha A-B. Se pare că forma nu apare în epoca bronzului şi în acest caz ea constituie o creaţie spontană a Hallstattului timpuriu din zona Dunării mijlocii, de unde se răspîndeşte şi la Dunărea de Jos. După cîte cunoaştem astăzi, această formă nu a fost lucrată niciodată la roată, ea dispărînd din repertoriul ceramicii traco-geto-dacice în cursul sec.III î.e.n. S-a arătat însă că un vas de la Dămăroaia, care ar putea deriva din acest tip, este lucrat la roată[656], însă vasul citat de la Dămăroaia aparţine tipului II/f şi are o culoare cenuşie, dar nu este lucrat la roată (pl.CIX).

TIPUL IX. VASE IN FORMA DE SAC.

Acest tip de vas (pl.XXXI-XLIV) a fost denumit de I.H. Crişan "în formă de clopot", dar el a fost denumit iniţial "vasul în formă de sac". Intrucît literatura arheologică foloseşte denumiri diferite pentru acelaşi tip de vas, este necesară introducerea unei denumiri unice, mai ales în cazul tipurilor de vase care formează serii tipologice mari şi sînt răspîndite pe spaţii vaste, marcînd aria de răspîndire a tracilor. Aceasta este necesar deoarece se produc confuzii atunci cînd se vorbeşte de vasul clopot (tip VIII) sau vasul sac (tip IX), care sînt forme fundamentale şi definitorii pentru cultura tracilor în general şi a geto-dacilor în special.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Originea. Cele mai vechi forme de vase de acest tip există în marile culturi neolitice Gumelniţa[658], Cucuteni[659] şi Tisa Polgar[660]. Ele sînt desigur prea îndepărtate în timp pentru a le considera prototipul vaselor noastre, dar mi se pare în afara oricărei îndoieli că ele au fost preluate şi în mediul culturilor epocii timpurii a bronzului, cum sînt culturile Nagyrev (1900-1800 î.e.n.) din Cîmpia Pannonică şi cultura Glina III Schneckenberg din Muntenia, Oltenia şi Transilvania[661].

Stadiul actual al cercetărilor arheologice, care a permis o mai bună cunoaştere a culturilor epocii bronzului şi a Hallstattului timpuriu tracic, permite rezolvarea deplină a originilor şi evoluţiei acestui tip de vase. Tipul IX de vase este atestat în cultura Otomani încă din faza I, care datează din faza Br A1-B, la Otomani[662] şi Ciumeşti[663]. De asemenea, există în mediul culturii Otomani, de la Streda Nad Bodogrom (Slovacia), aşezare care nu depăşeşte bronzul C (Reinecke)[664]. Cultura Egyek împreună cu cultura Otomani şi Piliny constituie factorii care au stat la baza formării culturii Gáva-Holihrady, care, începînd din Ha A2, se răspîndeşte din zonele Tiso-Slovace în Transilvania şi zonele Prutului şi Nistrului superior (cf. tip III). Pentru aceasta considerăm că vasele clopot de tip IX din cultura Otomani trebuie considerate prototipul vaselor de tip IX din mediul culturii Gáva-Holihrady, care aparţine Hallstattului timpuriu nord-tracic.

În cultura Noua nu există vase de acest tip, ceea ce constituie un argument în plus pentru faptul că această cultură nu a participat la formarea Hallstattului timpuriu tracic. In mediul culturii Gáva-Holihrady, care datează din Ha A2-B, vasul de tip IX este atestat în aşezarea de la Somotor (pl. XXX/6)[665], Reci (pl. XXX/1,4)[666], Porumbenii Mici (pl. XXX/3)[667], Mediaş (pl. XXX /2)[668], Mahala IV (pl. XXX/5)[669], Zalisev, în necropola tip Holihrady de la Sopoti (Ha B1-B2) şi în aşezarea de la Repujniţi (Ha B2-C1)[670].

Vasul sac există şi în cultura Kyatice, care datează din Ha A2-B şi cuprinde vestul Ungariei şi Slovacia[671], ca şi în aşezarea Ha A1 de la Simeria-Săuleşti (Deva)[672]. Vasul de tip IX de la Hărman (pl. XXXI/2) este considerat ca aparţinînd culturii Noua, ceea ce nu este posibil[673]. El datează din Hallstattul A-B. In cultura Gáva-Holihrady tipul IX de vase este reprezentat de vase mici, mijlocii şi mari, cu înălţimea cuprinsă între 0,15-0,55.

În Slovacia acest tip de vase există în Ha C, la Vradişte[674], apoi în cultura prescitică din cîmpia Tisei[675], ca şi în cultura Lausitz din Br D pînă în Ha D din Cehoslovacia[676]. Forma este prezentă la Şeica Mică, în Ha C[677]. Ea există şi în mediul iliric de la Vaţe din B3-C[678].

Tipul IX există şi în mediul culturii Babadag, în aşezările aparţinînd fazei Babadag II, de la Bradu, Stoicani şi Rasova, care datează din Ha B1-B2[679], ca şi în necropola de la Stoicani, care datează din sec. VIII-VII î.e.n.[680]. La Insula Banului, din Ha B1-B2 forma nu este atestată[681]. Nici în aspectul Pşeničevo, din aceeaşi perioadă, forma nu este atestată pînă acum[682].

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Oricum în mediul fazei Babadag II forma există, dar se pune problema de unde a preluat cultura Babadag această formă. Ea este atestată în mediul culturii Monteoru[683] ca şi în mediul culturii Tei, faza V[684], dar nu este exclus să fie prezentă şi în fazele mai vechi.

La Rascopaniţa forma nu este cunoscută, ca de altfel şi în alte complexe din epoca bronzului din Balcani, care este încă foarte puţin cercetată. In această zonă problema prezenţei vasului de tip IX nu va putea fi rezolvată decît de viitoarele săpături. In această privinţă putem presupune că în mediul Babadag vasul de tip IX provine din mediul culturii Monteoru, prin aspectul cultural Sihleanu, care constituie unul din factorii formativi ai culturii Babadag I. Aspectul cultural Sihleanu este definit pe baza unui lot de materiale foarte redus.

In privinţa culturii Tei nu putem adăuga nimic în plus faţă de cele spuse cu prilejul analizei vaselor de tip III. Trebuie să constatăm din nou că participarea sa la formarea Hallstattului timpuriu tracic rămîne incertă. Ea se sfîrşeşte înaintea formării Hallstattului, întrucît ornamentele sale nu mai există în Hallstatt. Cultura Tei se răspîndeşte şi în sud-vestul Transilvaniei, ca şi la sud de Balcani, ceea ce ne îndreptăţeşte să credem că ea a difuzat în aceste zone vasul de tip IX, întrucît recipientele de tip IX îi sînt proprii.

Putem însă să presupunem că vasul sac a fost preluat de către cultura Babadag şi difuzat în Balcani din cultura Gáva-Holihrady, pentru că în cetatea eponimă a culturii Babadag există vase de tip I/b 1 (cf. fig. 2/4,9) de tip Gáva[685].

In sec. VI-III î.e.n., la geto-dacii din spaţiul Carpato-balcanic vasul de tip IX devine o formă foarte frecventă. In acest sens este edificatoare necropola de la Canlia, din sec. IV î.e.n. şi începutul sec. III î.e.n., unde din 74 de vase lucrate cu mîna, 42 sînt vase de tip IX, cu variantele sale (fig. 17).

Totuşi, atît timp cît în culturile bronzului mijlociu şi tîrziu din zonele extracarpatice, în culturile Monteoru şi Tei, această formă este prezentă, iar cultura din urmă, în anumite faze, se extinde în Balcani, derivarea vaselor de tip IX din cultura Babadag, prin cultura Gáva-Holihrady este discutabilă, dar nu şi imposibilă. Desigur că cultura Babadag a transmis tracilor sudici această formă, după cum cultura Gáva-Holihrady a transmis-o tracilor nordici din zonele carpatice.

In orice caz vasele de tip IX, ca şi cele de tip III au o apariţie şi o circulaţie paralelă, începînd din bronzul timpuriu, în zonele tiso-slovace, ca şi în Balcani, fiind specifice populaţiilor proto-tracice.

Pentru o mai bună periodizare a ceramicii traco-geto-dacice am structurat mai multe variante ale vasului sac, în funcţie de profil, de dispunerea mînerelor şi a ornamentelor.

Vasele sac de tip IX sînt lucrate cu mîna din pastă brună - cărămizie, avînd ca degresant nisip în pastă. Aproape întotdeauna suprafaţa este lustruită la exterior. Ele au obişnuitele mînere plate diametrale, care uneori sînt dublate de butoni şi ornamente semicirculare în relief sau mai rar incizate. Se cunosc vase mici, mijlocii şi mari, ultimele două categorii fiind cele mai răspîndite.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Varianta IX/a. Această variantă cuprinde vase care au numai patru mînere plate dispuse diametral în partea superioară; ele sînt identice ca formă şi manieră de dispunere cu cele din cultura Gáva - Holihrady (pl.XXX), deşi după cum vom vedea, există exemplare de acest tip, de la Dunărea de Jos, şi în zona sud-balcanică. Sînt vase mijlocii şi mari, cu înălţimea cuprinsă între 0,20-0,40 m.

Am încadrat în această variantă şi un vas din necropola de incineraţie de la Ieşelniţa (jud.Mehedinţi), dar care are mînere dreptunghiulare aşezate în partea superioară, spre deosebire de celelalte vase din aceeaşi categorie,care au apucători plate. Vasul datează din a doua jumătate a sec.VII şi sec.VI î.e.n. (pl.XXXI/1) ca şi la Boljetin-Karaula[686]. La Gogoşu, Balta Verde III şi Basarabi această variantă nu este atestată, dar aici lipsesc cu desăvîrşire vasele de tip IX. La Histria apare în nivelul III arhaic, deci în sec.VI î.e.n., dar înainte de 500 î.e.n.[687]. Forma este atestată la Duvanli, în tumulul nr.16,care datează de la sfîrşitul sec.V î.e.n. (pl.XXXI/5)[688], Svestari (Mumdjilar-Razgrad) în sec.IV î.e.n. şi la Svalenic (Ruse)[689], Ravna, în sec.VI î.e.n.[690], Grădiştea-Călăraşi,din a doua jumătate a sec.IV î.e.n. (pl. XXXI/6)[691], Enisala,din sec.IV î.e.n.[692], Teliţa,din primul sfert al sec.III î.e.n.[693]; şi la Devetaşkata Pescera şi în necropola ilirică de la Vace apar vase de acest fel[694].

La est de Carpaţi există la Saharna,din sec.VII-VI î.e.n.[695], Stînceşti în sec.V-III î.e.n.[696], Poiana (pl.XXXVII/4,5)[697], Vihvatinţi şi Golercani,din sec.IV-III î.e.n.[698], Vornicenii Mici,din sec.IV-III î.e.n.[699]. La Lunca Ciurii (jud.Iaşi) varianta IX/a datează pe baza amforelor rhodiene ştampilate,pe la 200-150 î.e.n.[700]. Forma este reprezentată şi în necropola de la Ferigile în toate cele trei faze, ca şi în necropola plană, datînd din a doua jumătate a sec.VII şi sec.VI î.e.n. Aici ele aparţin tipului VI D1 - D2, în care sînt incluse şi vase de tip III[701] (pl.XXXI/7,8). Ele există şi în necropola de la Tigveni,care aparţine fazei Ferigele III[702]. Deasemenea, în necropola de la Gătejeşti, care poate data din sec.VI-V î.e.n.[703],la Alexandria,în a doua jumătate a sec.VI î.e.n. şi prima jumătate a sec.V î.e.n.[704], şi la Bălăneşti, în sec.IV-III î.e.n.[705],precum şi la Hanska (pl.XXXI/4).

În aspectul cultural Ciumbrud, din sec.VI-V î.e.n. această variantă lipseşte. Dar ea există la Cluj-Mănăştur (sec.VII-VI î.e.n.), Sînpetru-German (sec.V-IV î.e.n.), Ghenci, Ciumeşti şi Apahida (sec.III-II î.e.n.)[706]. Forma este prezentă la Sanislău în sec.V î.e.n.[707], în necropola de la Kustanovice,din sec.VI-V î.e.n.[708], apoi în necropola de la Chotin, din aceeaşi perioadă (pl.XXXII/2)[709], Vekerzug (pl. XXXII/7)[710], Vamosmikola (pl.XXXII/1)[711], Tápiószele (pl.XXXII/8)[712], Heves[713], Bekescsaba-Fenyves, Hódmezövasarhely şi Nógrádkövesd[714], Smolenice[715]. Toate aceste descoperiri datează din sec. VI-V î.e.n. Varianta IX/a există şi în necropola de la Oroshaza - Gyoparos,din sec.V-II î.e.n.[716], în aşezarea de la Hurbanovo , din Ha C-D[717], Preselany-Nad Iplom,din sec.IV î.e.n.[718], Mihalovce , care datează din sec.III î.e.n.[719] şi în necropola celto-dacică de la Rado-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

styan, de la sfîrşitul sec. II î.e.n. Dar ele există şi în aşezarea celto-dacică din sec. I î.e.n., de la Gellerthegy-Taban. Fenomenul este similar cu cel din zonele intracarpatice, unde recipientele din această variantă circulă pînă la 106 e.n. Dar ele sînt specifice şi culturii Lausitz din Hallstattul timpuriu[720].

Vasele de tip IX/a nu există în necropolele de la Enisala, Canlia, Bugeac, Branicevo, Drumevo, Kiulevcia, Cerna, unde există însă variantele IX/c,d,e ale acestui tip. In schimb, în necropolele de la Ferigele, Tigveni, Szentes-Vekerzug, Vamosmicola, Tápiószele există numai varianta IX/a. După cîte cunoaştem astăzi, în cultura Basarabi nu există această formă, dar desigur că ea era utilizată. In necropola de la Chotin există şi alte variante ale vasului sac de tip IX.

Vasul de tip IX este specific numai traco-geto-dacilor şi nu există forme asemănătoare în cultura scitică, ceea ce ne permite o bună demixtare a celor două mari culturi. Dar vase de acest tip există în cultura Lusaciană. În acest fel, prezenţa vasului de tip IX/a la Kustanovice constituie un argument serios pentru tracismul acestui aspect cultural, ca şi pentru aspectul cultural Vekerzug-Chotin, unde vasele de tip IX/a sînt identice cu cele din cultura Gáva-Holihrady, din care derivă de fapt, ca şi vasele de tip I/b,c,g, ca şi cele din Transilvania, din sec. V-II î.e.n.

Pentru zona Munteniei şi Olteniei este încă destul de dificil să stabilim limita cronologică inferioară a circulaţiei acestei variante. Varianta IX/a există în aşezarea de la Govora-sat (Poieni)[721], dar, aşa cum am arătat, anterior, aici există două nivele, nivelul I aparţine foarte probabil fazei Ferigile I, iar cel de-al doilea nivelul datează din prima jumătate a sec. III î.e.n. Vasele în discuţie fiind descoperite întîmplător nu pot fi atribuite unuia din nivelele menţionate. Foarte probabil că ele dispar aici în perioada cuprinsă între a doua jumătate a sec. III î.e.n. şi în cursul sec. II î.e.n. Aşa cum vom vedea, şi în Oltenia, ca şi în zona Dunării de Jos şi Moldova, predominante sînt variantele IX/b,c,d,e. Pentru Moldova dispunem de un reper cronologic important pentru această variantă la Lunca Ciurii, aşezare care aparţine culturii Poieneşti-Lucaşovca unde datează de pe la 200-150 î.e.n. Se pare că în cultura Poieneşti-Lucaşevka, forma aceasta este destul de frecventă.

În mediul tracic din Rodopi, varianta noastră persistă pînă în sec. II-III e.n., în tumuli cu ardere pe loc, datati cu monede de la Antoninus Pius şi Elagabal[722]. Şi în zonele tiso-slovace se petrece acelaşi fenomen de perpetuare a vasului de tip IX/a pînă în sec. III, la Mihalovce, şi pînă la sfîrşitul sec. II î.e.n., la Radostyan şi sec. I î.e.n. la Taban, ceea ce evidenţiază perpetuarea populaţiei autohtone pînă în epoca celtică.

Trebuie să remarcăm că în zonele extracarpatice, din prima jumătate a sec. II î.e.n. se formase cultura geto-dacică de tip Sarmizegetusa[723]. Ar trebui să vedem dacă nu cumva în sec. II î.e.n. nu se petrece acelaşi fenomen şi în zonele tiso-slovace.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Varianta IX/a 1. Aceasta cuprinde vase de tip IX/a care însă, în loc de obişnuitele mînere plate, au în partea superioară butoni. Vase din această categorie se cunosc la Cipău şi Ciumbrud, din sec. VI-V î.e.n. şi în mediul illiric, la Vace[724], la Chotin, Bekescsaba, Hodmezővasarhely[725], iar în zonele extracarpatice, la Bîrseşti, din aceeaşi perioadă (pl. XXXII/5)[726], la Murighiol, din sec. IV î.e.n. (pl. XXXII/9)[727], la Staro-Selo (Şumen) de la sfîrşitul sec. IV şi începutul sec. III î.e.n.[728] şi la Svestari (Mumdjilar) - (Razgrad) din al doilea sfert al sec. III î.e.n.

I. H. Crişan, care a încadrat acest tip de vase în grupa vaselor cu gura largă, consideră exemplarele de la Rudele, din Munţii Orăştiei ca fiind lucrate la roată. Avînd în vedere că vasele în discuţie au o culoare brun-roşiatică specifică celor lucrate cu mîna şi lipsa fundului inelat, atribuirea lor ceramicii lucrate cu roata ni se pare îndoielnică[730].

Forma este prezentă şi la Taban-Budapesta, în sec. I î.e.n.[731]; cele mai timpurii exemplare apar în sec. VI-V î.e.n., avînd o circulaţie paralelă cu celelalte variante ale tipului IX. In Transilvania şi în zonele tiso-slovace, tipul IX/a 1 continuă să fie utilizat pînă în sec. II-I î.e.n., dar în zonele extracarpatice această variantă nu este încă atestată pînă în această perioadă.

Varianta IX/b. Aici am încadrat vase de tip IX, care au însă un profil bitronconic, cu obişnuitele mînere plate dispuse simetric pe linia diametrului maxim. Sînt lucrate cu mîna din pastă brun-cărămizie. Sînt vase mari cu înălţimea cuprinsă între 0,30-0,50 m. In privinţa originii lor credem că nu derivă din vasele de tip IX, ci derivă din cele de tip I/b; dar pot fi şi forme care au apărut spontan.

Recipiente de acest tip există la Chotin (pl. XXXII/4)[732], unde datează din sec. VI-V î.e.n., Canlia (pl. XXXII/10) din sec. IV î.e.n.[733], Hîrşova (pl. XXXII/12) din sec. IV-III î.e.n.[734], Bugeac (pl. XXXII/11) din sec. IV î.e.n.[735], Kalugheriţa, din sec. V î.e.n.[736] şi Enisala, din sec. IV î.e.n.[737].

Ele circulă în sec. VI-IV î.e.n., iar în sec. III î.e.n. dispar din repertoriul ceramicii traco-geto-dacice. Este necesară şi discutarea datării necropolei getice de la Canlia (Constanţa), unde am găsit 6 amfore, dintre care unele au avut funcţia de urnă. Dintre acestea 5 sînt amfore thasiene de tip I/b fără ştampilă. O amforă de acest tip, de la Mezek datează din prima jumătate a sec. IV î.e.n.[738].

Două dintre amforele de la Canlia au în partea superioară a mînerelor dungi roşii socotite ca marcînd capacitatea mijlocie[739]. Amfore thasiene de tip I/b există în mormîntul de la Agighiol. Si acestea au dungi roşii în partea superioară[740]. O amforă thasiană, tot de tip I/b există şi la Poiana[741].

Amforele de la Agighiol datează pe baza ceramicii greceşti din al doilea sfert al sec. IV î.e.n.[742] Pentru o difuzare sincronă a tipului I/b de amfore thasiene începînd din al doilea sfert al sec. IV î.e.n. poate constitui un argument şi amfora de la Poiana, unde există şi un kantharos grecesc, care datează din al doilea sfert al sec. IV î.e.n., deşi ambele nu provin din complexe închise.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Prin urmare amforele thasiene de la Canlia datează începînd din al doilea sfert al sec.IV î.e.n., necropola fiind în acest fel contemporană cu cimitirul nr.2 de la Bugeac şi cu necropolele de la Satu Nou, Enisala şi Hanska.

Un alt element de datare pentru necropola de la Canlia îl constituie o cană greacă din pastă roşie şi vopsită cu culoare roşie, care a fost folosită ca urnă a mormîntului nr.72. Nu cunoaştem încă în Pontul Stîng analogii pentru această cană. Totuşi, în necropola Apolloniei se cunosc căni similare ca tip, dintr-o pastă asemănătoare, datate în a doua jumătate a sec.III î.e.n. şi începutul sec.II î.e.n. Dar cănile de la Apollonia au mînerul prins sub margine, în timp ce mînerul cănii de la Canlia este prins de marginea superioară a cănii, ceea ce o deosebeşte de cănile greceşti de la Apollonia şi ne obligă să nu putem conta pe o asemenea analogie şi nici pe o datare atît de tîrzie.

Cana urnă a mormîntului nr.72 a avut drept capac fundul unei amfore thasiene de tip III[743]. Un exemplar de acest tip datează de la sfîrşitul sec.IV şi începutul sec.III î.e.n. Pe baza acestuia putem data limita inferioară a necropolei de la Canlia, ca şi cana urnă a mormîntului nr.72 de aici, la sfîrşitul sec.IV şi începutul sec.III î.e.n.

Trebuie să menţionez că toate amforele au fost găsite într-o zonă aparte a necropolei. Intr-o altă zonă a necropolei, în trei morminte diferite, au fost găsite patru căni de tip 6/a, care datează din a doua jumătate a sec.VII î.e.n.- sec.IV-III î.e.n. In acest fel putem admite începutul necropolei de la Canlia la sfîrşitul sec.V sau începutul sec. IV î.e.n. şi funcţionarea pînă la sfîrşitul sec.IV î.e.n. sau începutul sec. III î.e.n.

Varianta IX/c. In această categorie am grupat vasele de tip IX cu profil arcuit, avînd numai patru apucători plate dispuse diametral pe mijlocul sau jumătatea inferioară. Sînt lucrate cu mîna din pastă brun-cărămizie, uneori şi cu alte nuanţe. In pastă sînt pietricele, nisip sau cioburi pisate. Multe exemplare sînt lustruite. Sînt vase de dimensiuni mijlocii şi mari cu înălţimea cuprinsă între 0,20-0,40 m.

In zonele extracarpatice, acest tip se cunoaşte la Bratovoieşti şi Scăieşti (jud.Dolj)[744], Cernica (pl.XXXIII/1)[745], Bălăneşti (jud. Argeş)[746], Albeşti (jud.Teleorman), Zimnicea (jud.Teleorman) şi Greaca (jud.Ilfov)[748], Grădişea-Călăraşi (jud.Ialomiţa)[749], (pl.XXXV/2), Cernavoda (jud.Constanţa) (pl.XXXIV/1)[750], Enisala (jud.Tulcea)[751], Bugeac (jud.Constanţa) (pl.XXXIII/2 şi pl.XXXV/4)[752], Satu Nou (jud. Constanţa) (pl.XXXV/3 şi XXXIII/4)[753], Canlia (jud.Constanţa) (pl. XXXIII/3)[754], Ravna (Provadia) (pl.XXXI/3 şi XXXIV/3)[755], Kalugheriţa (Şumen (pl.XXXIII/5,6)[756], Branicevo (Kolarovgrad) (pl.XLII/2)[757], Tărkviţa (Kolarovgrad) (pl.XXXII/6)[758], Cerna (Tolbuhin) (pl.XXXIV/2,4)[759], Kipra (Varna)[760], Pavlicheni (Tîrnovo), Dolno-Sahrane (Stara Zagora)[761], Dervent (jud.Constanţa) (pl.XXXV/1)[762], Rasova (jud.Constanţa) (pl.XXXV/5)[763], Mumdjilar (Sumen)[764], Poiana (jud.Vaslui) (pl. XXXV/6)[765], Răcătău (jud.Bacău)[766], Slobozia (jud.Bacău) (pl.XXXIV/

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

5,6)[767], Brăhăşeşti (jud.Galaţi)[768], Golercani[769], Seliştе[770]. Varianta este constatată apoi la Apahida (jud.Cluj), Sf.Gheorghe (jud. Covasna)[771], Fîntînele (jud.Bistriţa-Năsăud)[772], Chotin (pl.XXXII/3)[773].

In necropolele de tip Szentes-Vekerzug, din zona Tisei această variantă nu se cunoaşte, ca de altfel şi la Kustanovice, unde sînt specifice vasele de tip IX/a, derivate direct din cultura Gáva şi Kyatice. In stadiul actual al cunoştinţelor noastre este încă greu de precizat momentul în care apar vasele de tip IX/c, pentru că cele din cultura Gáva-Holihrady, din Hallstattul nord-tracic, aparţin în totalitate variantei IX/a. Aceleiaşi variante îi aparţin şi vasele din cultura Babadag II din aşezarea de la Stoicani, care datează din Ha B1-B2, ca şi în necropola de la Stoicani, din Ha B3-C1.

Foarte probabil că varianta IX/c apare în Ha A-B, dar deocamdată nu cunoaştem nici un vas de acest tip în această perioadă. Cel mai timpuriu vas de tip IX/c apare în necropola de la Seliştе, care pe baza unui vas de tip II/c poate data din sec. VII şi VI î.e.n. La Ferigele, Tigveni, Basarabi, Gogoşu, Balta Verde III, nu se cunosc vase de tip IX/c. Vase de acest tip există în Oltenia, la Bratovoieşti şi Scăieşti, dar ele provin din descoperiri întîmplătoare şi nu pot fi datate mai precis în limitele sec. V-III î.e.n. Aceste vase ne îndreptăţesc să credem că începînd din sec. V î.e.n., aspectul cultural Canlia se extinde şi în Oltenia.

La Ravna vasele de tip IX/c se cunosc în cele 3 faze[774], ceea ce ne asigură prezenţa lor atît în sec. VI î.e.n., cît şi în sec. V î.e.n. La Cernavoda datează din sec. V î.e.n., la Slobozia din a doua jumătate a sec. V î.e.n., la Cernica de la sfîrşitul sec. V î.e.n., la Chotin din sec. VI-V î.e.n. La Enisala, Satu Nou, Bugeac, Canlia, Branicevo, Tărkvita, Kipra, Rasova, Pavlicheni, Poiana, Mumdjilar datează din sec. IV î.e.n. La Albeşti, Zimnicea, Grădiştea-Călăraşi, Răcătău şi Fîntînele II se datează în a doua jumătate a sec. IV î.e.n. şi sec. III î.e.n. Vasul de la Dervent, care a fost găsit împreună cu un vas lucrat la roată de tip bol, datează probabil din sec. VI î.e.n.

Deşi nu dispunem încă de prea multe monumente arheologice getodacice din sec. III î.e.n., în afară de Zimnicea şi Vlădicеasca, putem afirma că varianta IX/c dispare în cursul sec. III î.e.n., şi cel mai tîrziu la începutul secolului următor. Foarte probabil că acelaşi fenomen se petrece şi în sudul Balcanilor. In Transilvania se constată acelaşi fenomen, cel mai tîrziu exemplar de acest tip fiind cel de la Apahida[775], dar aici varianta IX/a 1 există pînă în sec. II î.e.n. - I e.n.

Am obţinut astfel precizarea că varianta IX/c circulă între sec. VII-III î.e.n. Varianta IX/c se poate subîmpărţi în funcţie de profil şi în funcţie de dispunerea apucătorilor - pe linia diametrului maxim sau în jumătatea inferioară, dar pentru a nu fracţiona prea mult această variantă am renunţat la o atare divizare. Aria ei de răspîndire cuprinde zona intracarpatică, zonele extracarpatice şi cele de la sud de Dunăre şi de la sud de Balcani.

Varianta IX/c circulă în intervalul dintre sec. VII-III î.e.n. fără

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

nici o modificare, ceea ce ne pune în situaţia de a nu putea obţine nici o precizare cronologică mai restrînsă pentru vasele de acest tip, descoperite în afara unui context arheologic databil. Este o formă specifică t - co-geto-dacilor.

Se pare că varianta IX/c este cea mai frecventă formă luînd în considerare numai necropolele mari săpate în întregime sau parţial. In necropola de la Ravna, situată la 40 km de Odessos, în cele 42 de morminte din sec. VI-V î.e.n. s-au găsit 139 de vase, din care 86 lucrate cu mîna (61,08%), iar 53 cu roata (38,01%)[775]. Dintre acestea, 17 exemplare aparţin tipului IX, din care 7 exemplare aparţin variantei IX/c[776] (fig.16).

In necropola de la Canlia, situată la 120 Km de Tomis, pe care am săpat-o în întregime, în cele 78 de morminte există 41 de vase lucrate cu mîna, care aparţin tipului IX. Numai tipul IX/c este reprezentat prin 26 de exemplare (fig.17). Din aceste date se vede frecvenţa pe care o au vasele de tip IX şi în special cele de tip IX/c. La Canlia vasele de tip III sînt reprezentate prin numai 7 exemplare. Vasele de tip IX nu au fost lucrate niciodată cu roata.

Varianta IX/d 1. In această categorie am încadrat vase de tip IX care au obişnuitele apucători dreptunghiulare, trapezoidale sau ascuţite, pe linia diametrului maxim sau în jumătatea inferioară. Ele au în plus faţă de variantele IX/a-c patru butoni rotunzi în partea superioară, dispuşi în majoritatea cazurilor în spaţiile dintre cele patru mînere, dar există şi excepţii. Vasele sînt lucrate cu mîna din pastă brun-cărămizie, avînd ca degresant cioburi pisate, nisip şi uneori pietricele. Marea lor majoritate sînt lustruite la exterior. Sînt forme mijlocii şi mari, cu înălţimea cuprinsă între 0,22-0,50 m.

Vase de acest tip se cunosc la Tariverde (jud. Constanţa) (pl. XXXVII/2)[777], Ravna (pl. XXXVI/1; XXXIX/3)[778], Kragulevo (Tolbuhin) (pl. XXXVI/4)[779], Kiulevcia (Şumen) (pl. XXXIX/2; XXXVI/2)[780]. Drumevo (Kolarovgrad) (pl. XXXVIII/2)[784] Viile-Beilic (jud. Constanţa) (pl. XXXVI/3)[782], Branicevo (Kolarovgrad, (pl. XXXVII/6)[783], Canlia (jud. Constanţa) (pl. XXXVII 7)[784], Enisala (jud. Tulcea) (pl. XXXIX/1 şi XLI/1)[785], Mărgineni (jud. Bacău) (pl. XXXVII/3)[786], Cotnari (jud. Iaşi) (pl. XXXVIII/1)[787], Poiana (jud. Vaslui) şi (XXXVIII/3,4, 6)[788], Grădiştea Clinci - Coslogeni (jud. Ialomiţa) (pl. XLIV/3)[789].

In Transilvania această variantă este cunoscută pînă acum doar în necropola de la Fîntînele II[790]. In aspectul cultural Szentes-Vekerzug - Chotin, ca şi în aspectul cultural Kustanovice nu există varianta IX/d 1, în schimb în Cîmpia Pannonică, în apropierea lacului Balaton, la Nagyvászony (comitat Vesprem), există un vas de acest tip (pl. XXXVII/1), care poate fi datat în sec. V-III î.e.n.[791].

Cele mai vechi exemplare din varianta IX/d 1 sînt cele de la Tariverde şi Kragulevo, ca şi de la Ravna, unde apar numai în fazele I şi II, atît în morminte de incineraţie în urnă depuse în groapă simplă, cît şi în morminte cu cistă de piatră din sec. VI î.e.n. (nr. 1, 15, 22). La

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Karanovo acest tip de vas apare în sec. V î.e.n., la Enisala, Poiana, Drumevo, Branicevo şi Canlia datează din sec. IV î.e.n., iar la Cotnari, Grădiştea Clinci (Coslogeni) şi Fîntînele II datează din sec. IV-III î.e.n. Această formă nu este cunoscută la Ferigele, Bîrseşti, Gogoşu, Balta Verde III, Ieşelniţa şi Alexandria. Ea trebuie să fie bine reprezentată la Zimnicea.

Tipul apare gata format în sec. VI î.e.n. la Ravna. Unul din vasele de la Poiana (pl. XXXVIII/4) pare a fi fost găsit în nivelul de locuire Basarabi, ceea ce implică datarea lui în sec. VII-VI î.e.n. In sec. V-III forma se generalizează în spaţiul carpato-balcanic, Moldova şi Transilvania. La sud de Balcani nu o cunoaştem pînă acum, dar poate fi prezentă la Seuthopolis.

In Transilvania apare deocamdată numai în marea necropolă daco-celtică de la Fîntînele II, din a doua jumătate a sec. IV şi sec. III î.e.n. Oricum varianta IX/d 1 este în măsură să demonstreze, odată mai mult, unitatea culturii materiale geto-dacice.

Vasul de la Nagyvászony are o poziţie singulară. Tipologia sa ne asigură că este un vas geto-dacic.

In necropolele tiso-slovace din sec. VI-III î.e.n. nu se cunoaşte această variantă. Intr-o asemenea situaţie cred că explicaţia cea mai plauzibilă este aceea că prezenţa sa în Pannonia se datoreşte unui import geto-dacic din perioada sec. V-III î.e.n., fie din Transilvania sau de la Dunărea de Jos. Desigur că pe baza unui singur vas nu putem crede că este vorba de un grup de geto-daci stabilit în această zonă, deşi faptul nu este exclus. Oricum vasul de la Nagyvászony iese cu mult în afara ariei obişnuite a vaselor de acest tip. Trebuie să remarc că acesta este identic nu numai ca profil şi dimensiuni cu urna nr. 56 de la Canlia, dar identitatea este perfectă şi în ce priveşte alveolarea celor patru butoni din partea superioară a vaselor menţionate (compară pl. XXXVII/1 cu pl. XXXVII/7). Această constatare pare a îndreptăţi afirmaţia că vasul de la Nagyvászony poate proveni din aria Canlia sau din zone învecinate, unde pe o distanţă de 20 km se cunosc nu mai puţin de patru necropole geto-dacice: Satu Nou, Gura Canliei (distrusă) şi două necropole la Bugeac. Nu excludem nici alte zone sud-tracice.

Vasele de tip IX/d 1 evoluează în limitele sec. VI-III î.e.n. fără a suferi modificări esenţiale. In cursul sec. III î.e.n. această formă dispare din repertoriul ceramicii geto-dacice. La Canlia, din 41 de vase de tip IX, 10 exemplare aparţin variantei IX/d 1, iar la Ravna, din 17 exemplare de tip IX, 4 aparţin tipului IX/d 1 (fig. 16 şi 17).

Varianta IX/d 2. Crearea acestei variante a fost necesară întrucît există vase cu toate caracteristicile variantei IX/d 1, cu deosebirea că au marginea mult răsfrîntă spre interior. Se cunosc puţine vase din acestea şi numai în zona est-carpatică, la Poiana (pl. XXXVIII/5 şi pl. XL/5,6)[792], Hanska-Lutăria (pl. XL/1-3)[793], Palanca-Tudorovo (pl. XL/4)[794], şi în Dobrogea, la Canlia (pl. XLI/3) şi Gura Canliei[795]. Aceste descoperiri datează din sec. IV î.e.n., dar este posibil ca vasul de la Palan-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

ca-Tudorovo să dateze din sec.III î.e.n. Oricum acest tip de vas dispare în cursul sec.III î.e.n., ca şi varianta precedentă.

Varianta IX/e 1. In această variantă am încadrat vase cu profilele de tip IX, dar care au numai două mînere plate şi două reliefuri în formă de acoladă. Se cunosc puţine vase de acest fel şi numai la geţii din Dobrogea şi nord-vestul Bulgariei, respectiv la Ravna (pl.XLIII/5)[796] şi Enisala (pl.XLI/2)[797]. Ultimul vas are pe marginea superioară patru reliefuri mici. Mormîntul nr.41 de la Ravna, din care provine vasul în discuţie, nu este figurat în plan, încît nu ştim în ce fază se încadrează. Foarte probabil că datează din sec.V î.e.n., iar cel de la Enisala din sec.IV î.e.n. Nu cunoaştem vase de acest tip în sec.III î.e.n., dar este sigur că în cursul acestui secol ele dispar din repertoriul ceramicii geto-dacice.

Varianta IX/e 2. Această variantă înglobează vasele de tip IX care au cele patru mînere dispuse diametral, iar în partea superioară, două reliefuri semicirculare, ca la Ravna, în sec.V î.e.n. (pl.XLIII/3)[798], Enisala, în sec.IV î.e.n. (pl.XLV/4)[799], sau au în partea superioară două reliefuri semicirculare şi doi butoni mici, ca la Viile (Beilic) (pl. XLII/1)[800] şi Slobozia (pl.XLII/3) din a doua jumătate a sec.V î.e.n.[801] Un vas de la Adamclisi are în partea superioară patru butoni rotunzi şi reliefuri semicirculare[802]. Un vas din Oltenia, al cărui loc de descoperire nu se cunoaşte, are în partea superioară incizii semicirculare şi doi butoni rotunzi (pl.XLII/4)[803], dar care nu poate fi datat mai precis în limitele sec.IV-III î.e.n. Alt vas de acest tip există la Tomis[804]. Un alt recipient, care are două mînere plate şi două mînere perforate orizontal, iar în partea superioară incizii semicirculare şi acolade alternînd cu butoni rotunzi, provine de la Grădiştea Clinci (Coslogeni) şi datează din sec.IV-III î.e.n. (pl.XLIV/1,2)[805]. Şi acest tip de vase dispare în cursul sec.III î.e.n. şi poate în prima jumătate a sec.II î.e.n. Aici se cuvine să analizăm şi originea ornamentului constînd dintr-un relief semicircular, care este specific şi vaselor de tip VIII/c, IX/e 3 şi X/a. Ornamentul apare încă din epoca bronzului, în cultura Tei, de la Tei, în cultura Coslogeni, din bronzul D, de la Grădiştea Coslogeni, Călăraşi-Măgureni, Andolina, Dorobanţu, Ulmu, Lupşanu. Ornamentul există şi la Troia VII/b 1, unde aparţine tot culturii Coslogeni, care în acest fel se poate data pînă în a doua jumătate a sec.XIII î.e.n.

După cum am văzut însă pe parcursul analizei originii diferitelor tipuri de vase, nici cultura Tei şi nici Coslogeni nu participă în chip direct la formarea Hallstattului timpuriu, deşi există unele tipuri de vase cum sînt cele de tip III, V, IX, care continuă să existe şi în Hallstattul timpuriu, iar unele, cum sînt tipurile III şi IX, rămîn fundamentale în sec.XII-III î.e.n. Este însă posibilă existenţa unor aspecte de tranziţie de la bronzul tîrziu la Hallstattul timpuriu, nesesizate încă, prin intermediul cărora aceste elemente să fi persistat totuşi. Unul din aceste aspecte este Sihleanu, din estul Munteniei, considerat a fi format pe baza culturii Monteoru şi care dă naştere culturii Babadag I. Aceste

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

aspecte pot apărea numai în centrul şi estul Munteniei şi nord-vestul Bulgariei, pentru că şi în vestul Munteniei şi Olteniei există aspectele Meri şi Insula Banului. Unul din aceste aspecte este Zimnicea-Plovdiv, care a transmis unele tipuri de vase Hallstattului timpuriu, dar căruia încă nu i se cunoaşte întregul repertoriu de forme ceramice. In acest sens mi se pare semnificativ faptul că toporul de piatră din mediul culturii Coslogeni, de la Ulmu, există şi în Ha A, la Lăceni (jud. Teleorman) format însă pe baza culturii Gîrla Mare. Se cuvine însă a fi subliniat aici şi faptul că în nivelul Troia VII/ b 2, datat de C.W. Blegen în perioada 1190-1100 î.e.n., există şi cești cu cercuri concentrice şi tangente, specifice fazei Babadag II, iar în Troia VII/b (fără alte precizări stratigrafice) există şi fragmente ceramice cu incizii unghiulare , de tip Sihleanu-Babadag I. Ori, faza Babadag I a fost datată în Ha A2 (sec. XI), iar faza Babadag II în Ha B1-B2 (sec. X-IX î.e.n.). Ornamentul cu cercuri concentrice de tip Babadag II la Troia apare în sec. XII î.e.n., în timp ce elementele Coslogeni există la Troia în a doua jumătate a sec. XIII î.e.n. Desigur că problemele perioadei de trecere de la prima la a doua epocă a fierului nu sînt încă suficient rezolvate şi cunoscute, dar trebuie ţinut seama de faptul că Troia ne poate oferi elementele de cronologie absolută cele mai sigure. Este posibil ca elementele de decor ale culturii Babadag să sufere unele întrepătrunderi între fazele enunţate şi uneori să aibă o apariţie mai timpurie. Mă refer la ornamentul constînd din cercuri concentrice, care oricum este de origină Gîrla Mare (Br. B-C) şi a apărut mai de timpuriu în Hallstatt.

Revenind la ornamentul în relief, semicircular, el apare la Dolojman-Argamum (jud. Tulcea), în faza Babadag III sau în mediul altui aspect cultural ante-Babadag, care va trebui definit ulterior.

Aici s-au găsit două bordeie şi gropi, şi fragmente ceramice hallstattiene. Stratigrafic nu s-a putut stabili un raport precis între această locuire şi aşezarea grecilor datată către sfîrşitul sec. VII î.e.n.,

Prin urmare, cel mai vechi material grecesc nu poate constitui un element de datare pentru faza Babadag III de la Dolojman. Locuirea tracică de tip Babadag III poate precede chiar cu mai mult de un secol aşezarea grecilor în acelaşi punct. Pentru noi este însă importantă atestarea acestui tip de ornament într-un mediu aparţinînd culturii Babadag sau ante-Babadag, ceea ce ne demonstrează apariţia sa în Hallstatt.

Aşa cum am arătat, în sec. V-III î.e.n. acest ornament capătă o largă răspîndire la geto-dacii din zona Dunării de Jos şi Moldova. In aşezarea geto-dacică de la Vlădiceasca-Călăraşi există un vas de tip IX/e 2 cu astfel de reliefuri, datat în prima jumătate a sec. II î.e.n. Vase ornamentate cu reliefuri în potcoavă există şi în cetatea de la Albeşti (jud. Teleorman) din prima parte a sec. IV şi prima jumătate a sec. III î.e.n.

Ornamentul în relief semicircular apare şi pe vasul de tip I/c de la Cîrlomăneşti (pl. V/3) din sec. III-II î.e.n. Acest tip de ornament se perpetuează la geto-daci şi în sec. II-I î.e.n.- I e.n., după cum o demon-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

strează materialele de la Bedehaza, Poiana şi Cozla, dar şi la dacii liberi din sec. II-III e.n., la Aliman (jud. Constanţa) şi Poiana-Dulceşti (jud. Neamţ)[805 a].

Varianta IX/e 3. Am încadrat în această variantă vase care au în partea superioară patru reliefuri semicirculare, ca la Slobozia (Bacău) în a doua jumătate a sec. V î.e.n. (pl. XLIII/2)[806], Enisala, în sec. IV î.e.n.[807], Canlia, în sec. IV î.e.n. (pl. XLIII/4)[808], Ravna (pl. XLIII/6)[809]. La Ravna apare în mormîntul nr. 24, care se situează în faza a doua a necropolei, datînd din sec. V î.e.n.[810]. Şi această variantă dispare în sec. III î.e.n., fără ca din ea să apară altă formă.

Varianta IX/f. Am grupat în această variantă cîteva exemplare care au obişnuitele mînere plate în jumătatea inferioară, iar în partea superioară un relief simplu cu patru butoni. Un exemplar provine de la Hotărani (jud. Olt) (pl. XLI/4)[811]. Alt exemplar de acest tip se cunoaşte la Hanska-Toloacă, dar acesta nu are mînere plate, ci numai un relief simplu cu butoni[812].

Varianta IX/h. Cuprinde de asemenea puţine vase care au numai două mînere dreptunghiulare diametrale, iar în partea superioară două reliefuri semicirculare. Un exemplar provine de la Canlia (pl. XLV/3) din sec. IV î.e.n.[813], iar altul de la Banovo (pl. XLV/2), care nu are decît cele două reliefuri semicirculare şi care datează din sec. IV-III î.e.n. Exemplarul de la Canlia se încadrează în limitele sec. IV î.e.n. Datarea vasului de la Banovo este mai dificilă, deoarece cana grecească din pastă cărămizie deschisă din mormîntul nr. 1 de la Banovo nu are analogii la Apollonia, aşa cum s-a putut crede. Totuşi, datarea celor două morminte de la Banovo se întemeiază pe fibula cu corp torsionat, care se încadrează în tipul I (V. Micov) şi I a (D. Berciu). Fibula de la Banovo este aproape identică cu o fibulă de la Zimnicea, care poate data din perioada 350-275 î.e.n., perioadă pe care trebuie să o admitem şi pentru vasul de tip IX/h de la Banovo[814]. Este posibil ca forma să fie prezentă la Enisala, Zimnicea şi Seuthopolis, care sînt încă în mare măsură inedite.

Varianta IX/i. Am structurat această variantă pe baza unui singur exemplar de la Valea Seacă-Mîndrişca (jud. Bacău), care are un profil uşor bitronconic, cu patru mînere plate în jumătatea inferioară, iar pe mijloc patru butoni (pl. XLV/1)[815]. Nu dispunem de elemente pentru o datare mai precisă în limitele sec. VI-III î.e.n. Forma încă nu are analogii.

Varianta IX/k. Am structurat-o de asemenea pe baza unui singur exemplar, cu profilul vaselor de tip IX, dar care este ornamentat cu grupuri de cîte trei butoni. Exemplarul provine de la Făcău (jud. Giurgiu) (pl. XXXVI/5), şi datează din sec. IV î.e.n.[816]. Nici acesta nu are încă analogii (pl. CX).

TIPUL X. CASTROANE.

Am grupat în acest tip vase de formă tronconică lucrate cu mîna din

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

pastă brun-cărămizie. În funcţie de ornamente şi de dispunere a lor am structurat mai multe variante.

Varianta X/a. Conţine castroane cu înălţimea cuprinsă între 0,12 m şi 0,20 m şi cu diametrul gurii de 0,24-0,35 m. Ele au patru sau două mînere semicirculare, două mînere plate şi două mînere semicirculare, două mînere semicirculare şi butoni, un cerc în relief.

Vase de acest fel se cunosc la Ravna (pl. XLVI/1,2,5 şi pl. XLVII/4,5)[817], Kalugheriţa şi Staro Selo (Şumen) (pl. XLVI/6)[818], Satu Nou (jud. Constanţa) (pl. XLVI/4 şi XLVIII/1)[819], Enisala (jud. Tulcea)[820], Alexandria (jud. Teleorman) (pl. LI/1)[821], Canlia (pl. XLVI/7 şi pl. XLVII/7)[822] şi în necropola de la Gura Canliei (jud. Constanţa), Grădiştea - Călăraşi (jud. Ialomiţa) (pl. XLVI/8) şi la Chotin[823]. La Ravna acest tip de vase apare exclusiv în zona a II-a, ceea ce le situează în a doua jumătate a sec. VI î.e.n., iar celelalte datează din sec. IV î.e.n. Cel de la Staro Selo datează de la sfîrşitul sec. IV şi începutul sec. III î.e.n. Pare a fi, după cele ce cunoaştem astăzi, o formă specifică Dobrogei şi zonei sudice a Dunării şi sudului Munteniei. Ea apare în sec. VI î.e.n., fără a avea posibilitatea să o derivăm din vase hallstattiene similare, deşi castroane de tip X/b apar în Ha B, pentru că în Ha A astfel de vase nu se cunosc. Sînt vase specific traco-geto-dacică, care evoluează pînă în sec. III î.e.n., cînd dispar fără ca din ele să ia naştere alte forme. Ele pot fi derivate eventual din vasele de tip IX/e.

Varianta X/b. Conţine vase tronconice care au doar patru mînere diametrale. Se cunosc la Ravna, în zona a II-a, deci din a doua jumătate a sec. VI î.e.n. (pl. XLVII/1,3)[824], la Poiana (jud. Tecuci), (pl. LI/5) din sec. IV î.e.n.[825], la Daia (jud. Giurgiu) (pl. XLVII/2) din sec. IV-III î.e.n.[826] şi la Vlădicească (jud. Ilfov) din prima jumătate a sec. II î.e.n. (pl. XLVII/6)[827], dacă nu cumva datarea este prea tîrzie.

Forma este însă atestată în necropola de la Szentes-Vekerzug, din perioada 550-400 î.e.n. (pl. XLVII/8)[828]. Forma nu este atestată în aspectul Ciumbrud şi nici la Chotin şi Kustanovice. Ea apare gata formată în Ha B, la Cucorani[829] (fig. 3/4). Tipul X/b evoluează între sec. VI-II î.e.n., după care dispare fără ca din el să ia naştere alte forme.

Varianta X/c. Cuprinde vase tronconice fără ornamente, lucrate cu mîna din pastă brun-cărămizie. Unele sînt de dimensiuni mici. Aceste forme se cunosc la Bugeac, din sec. IV î.e.n. (pl. LI/2 şi LVII/11), şi Canlia (pl. LI/3)[380], Madara (Kolarovgrad), (pl. XLVIII/8) din aceeaşi perioadă[831], Războieni (Alifaci, jud. Tulcea) (pl. LI/7)[832] din sec. V-IV î.e.n. De la Războieni provin patru vase, între care se află şi o cană de tip 6/a, care permite datarea acestui lot de vase în sec. V-IV î.e.n.; la Teliţa (jud. Tulcea) în primul sfert al sec. III î.e.n. (pl. LVII/7-9)[833]. La Sini Vir există un vas de acest tip (pl. LVII/10) şi datează din sec. VI î.e.n., pe baza vaselor de tip I/b[834]. Forma este atestată şi la Enisala, în sec. IV î.e.n.[835]. Vase de acest tip există şi la Chotin[836] (pl. XLVIII/10), Tápiószele şi Szentes-Vekerzug, din sec. VI-V î.e.n.[837]. În aceeaşi categorie poate fi încadrat un vas tronconic,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

dar care are în partea superioară şapte butoni, descoperit de la Satu Nou şi datînd din sec. IV î.e.n. (pl. LI/4 a,b)[838]. La Vlădicească un vas de acest tip datează din a doua jumătate a sec. II î.e.n., ca şi la Zimnicea[839]. Un vas de acest tip există şi la Ivane Pusta, din sec. VI-V î.e.n., în mediul getic la Golercani, din sec. IV-III î.e.n., în necropola de la Tiraspolscinî, ca şi în mediul iliric, la Vače[840].

Vasele de tip X/c evoluează între sec. VI-II î.e.n. Se pare însă că numai în zona extracarpatică ele continuă pînă în sec. II î.e.n. Ele par a fi o creaţie spontană, apărută în sec. VI-V î.e.n., întrucît este greu de găsit vase de acest tip dintr-o perioadă mai veche. Dar forma este comună şi culturii scitice şi ilirice începînd din sec. VII-VI î.e.n.

Varianta X/d. Cuprinde vase tronconice, dar care au în partea superioară pereţii drepţi, prevăzuţi cu patru mînere plate. Sînt lucrate cu mîna din pastă brun-cărămizie, lustruite în exterior. Sînt de dimensiuni mijlocii. Se cunosc în necropolele de la Cerna (pl. XLVIII/6) şi Kragulevo (pl. XLVIII/4) din sec. VI-IV î.e.n.[841]. Există şi la Grădiştea-Călăraşi (pl. XLVIII/2) din a doua jumătate a sec. IV î.e.n.[842], la Slobozia (jud. Bacău) din a doua jumătate a sec. V î.e.n. (pl. XLIX/10)[843]. În aceeaşi variantă se pot încadra şi vase care au acelaşi profil, dar care au numai două mînere sau unul singur, cum sînt cele de la Ravna (pl. XLIX/1)[844] din sec. VI-V î.e.n., care au ornamente incizate pe partea exterioară (pl. LX/20). Ornamentele de acest gen constituie o excepţie, pe care nu o mai întîlnim pe vase în această perioadă. De asemenea la Frumuşiţa (Galaţi), din al doilea sfert al sec. V î.e.n. (pl. XLIX/3)[845], Cernavoda, din sec. V î.e.n. (pl. XLIX/5)[846], Cotnari (jud. Iaşi) din sec. IV-III î.e.n. (pl. XLIX/7)[847], la Slobozia din a doua jumătate a sec. V î.e.n. (pl. XLIX/8-10)[848], Murighiol (jud. Tulcea) din sec. IV î.e.n. (pl. XLIX/11,12)[849], Brăiliţa (pl. XLIX/13) de la sfîrşitul sec. IV şi începutul sec. III î.e.n.[850]. Un vas ce provine de la Butuceni, din sec. IV-III î.e.n.[851], autorii îl consideră lucrat la roată, ceea ce nu este imposibil. In aceeaşi categorie se poate încadra şi un vas de la Curteni (jud. Vaslui) din sec. VI-V î.e.n. (pl. LI/6)[852], precum şi un vas de la Vlădicească, din prima jumătate a sec. II î.e.n., dar care are marginea răsfrîntă spre exterior (pl. XLVIII/9)[853]. Ele pot fi derivate din vasele hallstattiene timpurii cu patru butoni. Forma există şi la Ferigele, în faza II/b, din prima jumătate a sec. VI î.e.n., încadrate în tipul I/a 3[854]. În aspectul cultural Ciumbrud această variantă nu este cunoscută. Ea apare formată în sec. VI-V î.e.n. şi evoluează pînă în sec. II î.e.n. Vase de acest fel au fost încadrate de I. H. Crişan în tipul I al străchinilor din faza II-a.

Varianta X/e. Cuprinde puţine castroane, cu marginea dreaptă şi care au apucători plate ce pornesc din partea superioară a marginii. Uneori ele sînt perforate. Vase de acest tip se cunosc în mormîntul nr. 8, cu dromos, de la Brăiliţa, din primul sfert al sec. III î.e.n. (pl. L/1,2) fiind lucrat din pastă neagră[855] şi la Albeşti (jud. Teleorman) (pl. XLIX/14) din prima jumătate a sec. IV î.e.n.[856].

Este o formă mai puţin răspîndită şi pare a fi specifică numai

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

sec.IV-III î.e.n. Pînă acum este cunoscută numai în Muntenia.

Varianta X/f. Conţine castroane lucrate cu mîna din pastă brun-cărămizie neagră, avînd ca degresant nisip şi pietricele. Uneori sînt lustruite. Ele au marginea uşor răsfrîntă spre exterior. Formele cele mai vechi apar la Cluj-Mănăştur, din sec. VII-VI î.e.n., la Chotin şi Medgyesegyháza (Uhrin-Tanya), unde datează din sec. VI-V î.e.n., ca şi în cetatea de la Albeşti (pl. LII/1) din a doua jumătate a sec. IV şi prima jumătate a sec. III î.e.n.[857], în cetatea de la Trivalea Moşteni, din sec. IV-III î.e.n. (pl. LII/2)[858], la Grădiştea-Călăraşi şi Zimnicea, din a doua jumătate a sec. IV î.e.n. (pl. LII/5)[859] şi la Hanska, din sec. IV î.e.n. (pl. LII/3,4,6) şi Cucorani[860]. Forme asemănătoare există şi la Sf. Gheorghe, din sec. IV î.e.n., la Moreşti, Valea lui Mihai, Ciumeşti şi Arad-Gai, din sec. III-II î.e.n. I.H. Crişan le încadrează în tipul III al străchinilor din faza a II-a a ceramicii geto-dacice[861]. (Pentru ceramica de la Cluj-Mănăştur cf. nota 706). Acest tip de vase circulă în zonele intra şi extracarpatice numai în sec. IV-III î.e.n. In această categorie am putea încadra şi un castron de la Albeşti, care are un ornament semicircular, ca la vasele de tip X/a şi IX/e, dar care au marginea mult răsfrîntă spre exterior (pl. L/4). El are analogie şi la Tigveni[862]. Este un exemplar care nu are multe analogii, dar ar putea evolua din străchinile evazate de tip D Ferigele. Exemplarul datează din perioada 400 ± 340 î.e.n. Această formă poate evolua din vasele de tip XII/a (pl. CXI).

TIP XI - STRĂCHINI.

Varianta XI/a. Cuprinde străchini lucrate cu mîna din pastă brun-cărămizie, adeseori lustruite. Ele au marginea uşor răsfrîntă spre interior şi sînt prevăzute cu 4 mînere sau doi butoni diametrali în partea superioară. Evoluează direct din vasele similare ale Hallstattului A de tip Meri (pl. L/8) şi Susani şi Ha B de la Insula Banului (fig. 3/9)[863], atestat şi la Grojdibod şi Vîrtop. Ele există în bronzul nord-tracic, în cultura Piliny din Br C-Ha A, la Muhi (fig. 3/5,6) şi în Hallstattul prescitic din zona Tisei. Străchini identice cu cele de la fig. 3/5 există la Teiuş, din sec. VI-V î.e.n.[864]. Intrucît cultura Piliny a participat la formarea culturii Gáva-Holihrady, ele au fost preluate şi de această cultură şi difuzate în zona nord-tracică. Străchini de acest tip există şi în cultura Otomani-Füzesabonyi, de la Streda nad Bodrogom, din Br B, C[865]. Ele există şi în aspectul Bercesz-Demecer, din Br D-Ha A, care este tot o cultură tracică[866], dar şi în necropola de la Dumbrăviţa (jud. Cluj), care aparţine culturii Wietenberg (săpături T. Soroceanu).

La Ferigele, în a doua jumătate a sec. VII î.e.n. şi în sec. VI î.e.n., sînt grupate în tipul I/a, ca şi la Govora-Săcle[867]. Ele există la Balta Verde III (750-650 î.e.n.)[868], Gogoşu, în sec. VI - prima jumătate a sec. V î.e.n.[869], Basarabi, în sec. VII-VI î.e.n.[870] şi la Gruia, în sec. VI î.e.n. (pl. L/9)[871]. Forma este prezentă şi în necropola de la Dobrina, faza I, foarte probabil din prima jumătate a sec. VI î.e.n. (pl. L/7)[872]; la Kragulevo, din sec. VI î.e.n. (pl. L/10)[873], la Cerna (Tolbuhin) în sec.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

V î.e.n. (pl.L/6)[874]. La Ravna forma nu este atestată. Dar ea există la Cernica la sfîrşitul sec.V î.e.n. (pl.L/5)[875].

La Canlia nu există, şi se pare că nici la Enisala şi Alexandria nu sînt reprezentate. În Transilvania tipul este documentat la Cluj-Mănăştur, unde poate data din sec.VII-VI î.e.n., ca şi în aspectul cultural Ciumbrud, atribuit sciţilor; la Ocna Mureş, Ciumbrud, Teiuş, Cipău, Oradea, Simeria, Tg.Mureş, din sec.VI-V î.e.n. I.H.Crişan le încadrează în tipul I, varianta 3[876].

Tipul XI/a există şi la Szentes-Vekerzug, din sec.VI-V î.e.n.[877] şi Tápiószele[878]. La Chotin , forma nu este atestată şi nici la Kustanovice şi Bîrseşti.

Tot în aspectul Ciumbrud există şi la Ozd[879], Teiuş[880], Băiţa[882]. Atîta timp cît acest tip de străchini există în zona Tisei, în mediul culturii Piliny, Otomani, Bercesz-Demeczer şi Wietenberg, din epoca bronzului, vasele sînt autohtone în aspectele culturale Ciumbrud şi Szentes-Vekerzug şi nu sprijină atribuirea lor sciţilor. Vasele de tip XI/a circulă pînă în sec.VI-V î.e.n. Cel mai tîrziu exemplar pare a fi cel de la Cernica, de la sfîrşitul sec.V î.e.n. În sec.IV-III î.e.n. nu mai cunoaştem o asemenea formă. În acest fel şi vasele de tip XI/a de la Cluj-Mănăştur pot data din sec.VII-VI î.e.n.

Varianta XI/b. Cuprinde străchini lucrate cu mîna din pastă bruncărămizie, dar există şi excepţii. Ele au o formă tronconică, cu marginea uşor răsfrîntă spre interior, şi nu au nici un fel de ornamente. Ele se cunosc la Kalugheriţa (Sumen) în sec.IV-III î.e.n. (pl.LII/11)[882], Cernavoda, în sec.V î.e.n.' (pl.LII/13)[883], Bugeac, în sec.IV î.e.n. (pl. LII/7,10)[884], Peretu, din al doilea sfert şi de la mijlocul sec.IV î.e.n., care au o culoare cenuşie, dar nu sînt lucrate la roată (pl.LII/9)[886], Bălăneşti, din sec.IV-III î.e.n. (pl.LII/8,12)[887], Grădiştea-Călăraşi, din a doua jumătate a sec.IV î.e.n. (pl.XLVIII/7)[888] şi Satu Nou (pl.XLVIII/3) din sec.IV î.e.n. Forma există şi la Alexandria-Vii, din a doua jumătate a sec.VI şi prima jumătate a sec.V î.e.n. (pl.LIII/1-6). Aici apare şi un fragment de vas de acelaşi tip, ornamentat cu caneluri la exterior. Trebuie remarcat faptul că vasele de aici au o culoare neagră, cărămizie, cenuşie şi cărămizie fără alte nuanţe, ca şi ceramica de acelaşi tip, tot de aici, lucrată cu roata. Acesta a constituit unul din motivele pentru care ceramica lucrată cu roata de la Alexandria-Vii a fost socotită ca fiind autohtonă[889].

Forma există şi la Dobrina, în tumulul nr.22 din faza I a acestei necropole şi deci datează din sec.VI î.e.n.; are o culoare cenuşiu - cafenie[890]. Ea apare la Ravna, din zona II, deci din sec.VI î.e.n. şi la Gătejeşti, în sec.VI-V î.e.n. şi în mediul illiric, la Vaţe[891]. Varianta este atestată în Transilvania, la Cluj-Mănăştur şi în aspectul cultural Ciumbrud, din sec.VI-V î.e.n., la Ciumbrud şi Cipău. La Ciumeşti datează din sec.III-II î.e.n. I.H.Crişan încadrează aceste vase în tipul II al strachinilor din faza I şi în tipul I al strachinilor din faza a II a ceramicii geto-dacice din Transilvania, dar străchini de acest tip apar şi în

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

ne ...opola celtică de la Muhipusta-Kocsmadonb (Miskolc) din sec. III-II î.e.n.[892] Forma există şi în mormîntul de la Cejkov, din Slovacia, ca şi la Mihalovce, din sec. III î.e.n., care aparţine aspectului Kustanovice[893].

La Kustanovice[894] şi Kolodnoe II, aparţin aceluiaşi aspect[895]. Prezenţa lor la Kustanovice constituie un argument pentru atribuirea acestui aspect tracilor. Forma există şi la Chotin, Dolni Krskani[896], Vamosmikola[897], Szentes-Vekerzug[898], Tápiószele[899], Szentes-Iaksor[900]. Forma există şi în Moldova, la Cucorani, în sec. IV-II î.e.n.[901].

Vasele de tip XI/b îşi au originea în Hallstattul timpuriu nord şi sud-tracic. Ele există în aşezarea din Ha B de la Somotor, care aparţine culturii Gáva, dar forma apare la Igrici Matata încă în epoca bronzului (Reinecke B1)[902] şi în necropola de la Nezmely, din Ha A-B şi în Hallstattul prescitic din zona Tisei[903]. In Moldova se cunosc în Ha B, la Cucorăni[904] şi Mîndreşti[905], în necropola de la Stoicani, din Ha B3-C1, în aşezarea Babadag II de la Stoicani, din Ha B1-B2[906], în Ha B, la Insula Banului[907].

Vasele de tip XI/b evoluează pînă în sec. III-II î.e.n., după cum indică vasele de la Mihalovce şi Cucorani. Nu cunoatem încă acest tip de vase în sudul Balcanilor, dar este posibil să existe la Seuthopolis, ca şi în toată zona.

. Varianta XI/c. Cuprinde străchini tronconice cu marginea dreaptă, cu un profil identic cu al celor de tip X/a. Ele au însă mînere perforate. Se cunosc la Slobozia, din a doua jumătate a sec. V î.e.n. (pl. XLIX/4,6)[908] şi Poiana în sec. IV î.e.n. (pl. XLIX/2, pl. L/3)[909]. In aceeaşi categorie se încadrează vase de acelaşi tip de la Albeşti[910], Scărişoara (pl. LXXXIX/2,3) din perioada 350-250 î.e.n., iar la Hăbăseşti, din sec. III-II î.e.n.[911]. Este o formă specific geto-dacică, ce evoluează în sec. V-III î.e.n. Aşa cum vom vedea ele vor fi lucrate şi la roată, în sec. IV-III î.e.n., în zonele extracarpatice. Ele reproduc forma vaselor greceşti de tip lekane (tip 20/b).

Varianta XI/d. Cuprinde străchini cu profil de tip X/d şi XI/c care nu au însă nici un fel de ornamente. Sînt lucrate cu mîna din pastă bruncărămiziu-neagră şi sînt lustruite. Ele există la Stînceşti (pl. LIV/4) din sec. V-III î.e.n.[912], Slobozia, din a doua jumătate a sec. V î.e.n. (pl. LIV/3,5)[913], Cernica, de la sfîrşitul sec. V î.e.n. (pl. LIV/13[914]), Vaslui, din sec. IV-III î.e.n. (pl. LIV/1)[915], Hanska, din sec. IV-III î.e.n. (pl. LIV/8,10)[916], Răcătău, din sec. IV-III î.e.n. (pl. LIV/9)[917], Peretu, de la mijlocul sec. IV î.e.n. Strachina de la Peretu are o culoare cenuşie, dar nu este lucrată la roată (pl. LIV/12)[918]. Acest tip există şi la Cotnari, în sec. IV-III î.e.n. (pl. LIV/2)[919] şi Curteni (Vaslui) din sec. VI-V î.e.n. (pl. LI/8)[920] şi Branicevo, în sec. IV î.e.n. (pl. LIV/6)[921]. In Transilvania şi Banat forma există la Cepari, în sec. III-II î.e.n., la Apahida, Ciumeşti şi Remetea Mare[922]. Este apoi atestată şi la Cluj-Mănăştur, dar ea poate data şi din sec. VII î.e.n., deşi circulă pînă în sec. IV-III î.e.n. şi nu poate constitui un argument pentru datarea aşezării în sec. IV î.e.n. Forma există şi în necropola de la Vamosmicola, din sec. VI-V î.e.n.[923].

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Strachina de la Peretu (pl. LIV/12) are o bună analogie la Tápiószele[924], ca şi la Chotin, din sec. VI-V î.e.n.[925]. Forma în discuţie apare gata formată în sec. VI-V î.e.n. Exemplarele cele mai tîrzii datează din sec. III-II î.e.n.

Varianta XI/d 1. Am încadrat aici străchini de acelaşi tip cu cele precedente, cu deosebirea că au marginea răsfrîntă unghiular spre interior. Forma există la Chotin[926], la Kustanovice[927], în cultura Podoliei[928], Vamosmikola[929], Tápiószele şi la Sanislău (Satu Mare)[930]. Toate exemplarele citate datează din sec. VI-V î.e.n. La Rakospalota datează din sec. III î.e.n.[931]. Vasele de tip XI/d 1 se recunosc şi în necropolele de la Teiuş, Ciumbrud şi Cipău, care datează din sec. VI î.e.n. şi aparţine aspectului cultural Ciumbrud, atribuit sciţilor[932], iar la Dezmir datează din sec. III-II î.e.n.[933]. La Ferigele, Balta Verde III, Gogoşu, Basarabi, Bîrseşti şi Alexandria forma nu este cunoscută, dar există la Cernica, de la sfîrşitul sec. V î.e.n. (pl. LIV/11; LVI/5)[934] şi la Canlia, în sec. IV î.e.n. (pl. LIV/7)[935]. Tipul există şi în perioada 400±340 î.e.n., la Albeşti (pl. LVI/7) şi Orbeasca de Sus - cetate (pl. LXXIX/8) şi Orbeasca de Sus, în mantaua tumulului nr. 1, din sec. I î.e.n. (pl. LXXIX/6)[936]. La Teliţa (pl. LXXIX/4) datează din primul sfert al sec. III î.e.n.[937], iar la Cucorani datează din sec. IV-III î.e.n.[938], ca şi în necropola de la Tiraspol, iar în Banat există la Remetea Mare, în sec. III-II î.e.n.[939].

Străchinile de acest tip apar formate în sec. VI î.e.n. şi continuă să fie utilizate în mediul geto-dacic pînă în sec. III-II î.e.n. O strachină de acest tip de la Gruia are marginea canelată şi datează din sec. VI î.e.n. (pl. LV/10)[940]. Ca origine, ele pot fi derivate din cultura Piliny, din Br C-Ha A, pentru că în mediul acestei culturi, la Muhi apare o strachină cu acest relief, dar cu butoni diametrali specifici tipului XI/a, de unde este preluată probabil şi de illiri[941]. Forma există şi în aşezarea tracică din Ha B, de la Zamcova Gora (Ujhorod) (fig. 3/7)[942]. Străchinile de acest tip vor fi lucrate la roată începînd din sec. VI î.e.n. ca la Ateniča şi Ieşelniţa. Este însă posibil ca acestea să reproducă modelele greceşti lucrate la roată, iar asemănarea vaselor de tip XI/d 1, lucrate la roată sau cu mîna, să fie cu totul întîmplătoare.

Se pare că această formă, ca de altfel şi precedenta, nu se continuă în sec. I î.e.n. - I e.n. Variantele XI/d şi IX/d 1, din aspectul Ciumbrud, Vekerzug-Chotin şi Kustanovice sînt tracice şi nu scitice.

Varianta XI/e. Am inclus aici străchinile lucrate cu mîna din pastă brun-cărămizie, uneori lustruite, cu marginea dreaptă sau răsfrîntă în interior. Caracteristica acestui tip o constituie patru proeminenţe pe partea superioară a marginii şi mai rar la exterior. Această variantă există în cultura Basarabi, în staţiunea eponimă, din sec. VII-VI î.e.n., ca şi în aşezarea recent descoperită la Olteni (jud. Teleorman)[943]. La Ferigele acest tip aparţine tipului I/B5 şi apare în faza II B, deci în sec. VI, prima jumătate[944]. Forma există la Dobrina, în faza I, deci din sec. VI î.e.n., foarte probabil din prima jumătate (pl. LV/2)[945], iar la Ravna există în

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

zonele 1 şi 2, deci tot din sec. VI î.e.n. (pl. LV/1,3,5,7,9). Ultimul exemplar de aici are şi caneluri pe partea exterioară şi aparţine zonei 1, deci sec. VI î.e.n.[946]. Canelura pe străchini nu mai apare începînd din sec. V î.e.n. La Kalugheriţa, din perioada 450–350 î.e.n. există un exemplar de tip XI/e (pl. LV/4)[947], iar la Canlia, în sec. IV î.e.n. există un singur exemplar[948]. La Cerna (Tolbuhin) datează din sec. V–IV î.e.n. şi are marginea răsfrîntă în unghi spre interior, în genul celor de tip XI/d 1 (pl. LV/8)[949]. La Hanska Lutăria apare un tip asemănător (pl. LV/11,12), dar cu butoni dispuşi pe partea exterioară a marginii. Aici datează din sec. IV î.e.n.[950]. In mormîntul getic de la Staroselo (Şumen) un recipient de acest tip datează de la sfîrşitul sec. IV î.e.n. şi începutul sec. III î.e.n.[951].

La Kustanovice se cunosc exemplare identice cu cele de la Dunărea de Jos, ca şi la Sanislău, în sec. V î.e.n.[952], dar aici există şi străchini cu obişnuitele proeminenţe, dar care au un profil diferit şi cîte un mîner perforat[953]. Ele sînt identice cu cele din cultura Piliny, de la Muhi, din care este posibil să fi derivat[954]. Insă la Muhi, în mediul Piliny există străchini de tip XI/e, care au un mîner (fig. 3/8). Forma există de asemenea şi la Kiskundorosma, unde datează din perioada mijlocie a bronzului, Reinecke B2–C1. Dar forma apare şi în mediul culturii Gáva–Holihady, de la Boldogco–Varalia (fig. 3/10), unde datează din Ha A2–B. Ea constituie prototipul străchinilor de tip XI/e, din mediul Kustanovice. Forma există chiar şi la Gogoşu, în sec. VI î.e.n. De altfel, ea este foarte larg difuzată în zona sud carpatică şi chiar la sud de Dunăre, fiind documentată astfel la Dobrina şi Ravna. Pentru această zonă trebuie să admitem că apariţia ei se datorează influenţei culturii Gáva, care este reprezentată şi prin alte forme în Hallstattul A–B din spaţiul balcano–carpatic, deci în mediul culturii Pşeničevo–Insula Banului–Babadag–Cozia. Dar în mediul ultimei culturi varianta nu este cunoscută, cel puţin aşa cum rezultă din primele materiale publicate. Urmează să admitem că această formă a fost adoptată în cercul Gogoşu – Ferigele–Dobrina–Ravna din zona nord tracică, în perioada sec. VIII–VII î.e.n, întrucît ea este cunoscută în cultura Basarabi. Rămîne de văzut în ce măsură prezenţa formei XI/e la Gogoşu constituie un argument pentru tracismul ei. In orice caz, această formă, împreună cu vasul de tip IX/a, constituie un argument pentru tracismul aspectului cultural Kustanovice, în mediul căreia există la Kustanovice şi Sanislau. In mediul Kustanovice, tipul XI/e continuă să existe pînă în sec. III î.e.n., la Mihalovce[955]. Este interesant faptul că în aspectul cultural Ciumbrud, din Transilvania, ca şi în aspectul Vekerzug–Chotin, forma nu este atestată.

Prezenţa tipului XI/e în mediul aspectului Kustanovice ne convinge o dată mai mult că el aparţine tracilor. Acest tip apare şi în sec. VII–VI î.e.n., în aşezarea de la Solonceni[956]. Cele mai tîrzii exemplare sînt din sec. III, la Mihalovce, în Slovacia şi la Staroselo, de la sud de Dunăre. La Dunărea de Jos, în sec. III î.e.n., această formă dispare fără ca din ea să derive altele.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

In mediul scitic, pe rîul Taşlîk există o formă asemănătoare cu cele de la Hanska, cu marginea răsfrîntă unghiular spre exterior şi cu grupe de cîte doi butoni pe partea exterioară a marginii[957].

Varianta XI/f. Am încadrat aici o formă de excepţie, care nu are încă analogii. Provine de la Poiana şi datează foarte probabil din sec. IV f.e.n. Are o margine lată cu şănţuiri. Este lucrată cu mîna din pastă neagră, lustruită (pl. LVI/11 şi pl. CXI)[958].

TIP XII. CASTROANE CU MARGINE EVAZATĂ.

Varianta XII/a. In această variantă am inclus castroane cu marginea evazată. Ele sînt lucrate cu mîna, din pastă neagră-cenuşie, cu nisip şi cioburi pisate în pastă. Un exemplar de la Recea (jud. Bacău) are în interior un ornament format din triunghiuri incizate, şi un mîner perforat orizontal (pl. LVI/1)[959]. Tot de la Recea provine un alt exemplar care însă nu este ornamentat, dar are două mînere perforate vertical (pl. LVI/4)[960]. Ca profil ele corespund tipului I/d de la Ferigele, deşi acesta din urmă nu are niciodată mînere[961]. Exemplare identice există însă în necropola de la Bîrseşti (pl. LVI/12)[962]. Forma fără mînere este specifică şi culturii Basarabi[963]. Varianta este atestată şi la Kustanovice, în sec. VI-V î.e.n.[964]. In necropolele şi aşezările din Dobrogea şi de la sud de Dunăre forma nu se cunoaşte în sec. V-III î.e.n. Ea circulă în special în sec. VII-V î.e.n., dar în Moldova, la Lunca Ciurii (jud. Iaşi) forma există pînă în prima jumătate a sec. II î.e.n., iar în aşezarea getodacică de la Orbeasca de Sus, situată în vatra satului, un vas de acest tip există pînă în perioada 75-25 î.e.n.[965] Ea nu există nici în necropolele aspectului Yekerzug-Chotin. Vase de acest tip se întîlnesc în Ha A-B, la Nezmely[966], ca şi în mediul iliric, la Donia-Dolina, în Ha C[967].

In necropola Balta Verde II, din Ha A-B2 există o strachină de acest fel[968], care poate fi considerată ca prototip al vaselor de tip XII/a.

Varianta XII/b. Cuprinde castroane cu marginea evazată, dar care nu au mînere, ca tipul precedent. Această formă se cunoaşte la Bîrseşti (pl. LVI/13)[969], unde datează din sec. VI-V î.e.n., la Piatra Frecăţei (Tulcea), (pl. LVI/2,3), unde datează, pe baza unei fibule cu scut beotic, cel mai tîrziu din sec. VI î.e.n.[970]; de asemenea, în cetatea getodacică de la Stînceşti, din sec. V-III î.e.n. (pl. LVI/10)[971]. Forma este atestată şi în necropola de la Kalugheriţa (Sumen) (pl. LVI/8,9) unde datează din sec. V î.e.n.[972]. Ea există şi în necropola Balta Verde III, din Ha C1[973] şi în necropola de la Nezmely, din Ha A-B[974], ca şi la Basarabi, unde are ornamente specifice acestei culturi[975]. Ultimele analogii citate pot constitui şi prototipurile hallstattiene timpurii şi mijlocii ale tipului XII/b.

In Transilvania forma apare la Sf. Gheorghe, în sec. IV î.e.n., la Ciumeşti în sec. III-II î.e.n., ca şi la Cluj-Mănăştur, unde datează din sec. VII-VI î.e.n.[976], deşi varianta continuă să existe şi în sec. IV î.e.n. Forma este documentată şi la Chotin, în sec. VI-V î.e.n.[977], şi în cultura Podoliei, la Bratîşev, în aceeaşi perioadă, ca şi la Kruglik, în a

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

doua jumătate a sec. VI î.e.n.[978]. Forma este atestată şi la Poiana[979]. Se pare că este vorba de un vas care continuă şi în secolele II-I î.e.n., după cum ne indică exemplarele de la Piscu Crăsani , din sec. II-I î.e.n.[980]. In această perioadă,ele se generalizează în Latène-ul geto-dacic din faza a II-a.

Unul din vasele de acest tip,de la Piatra Frecăţei este ornamentată în interior cu ornamente de tip 3/b Ferigele, documentînd existenţa aici a unui grup aparţinînd acestui aspect cultural, dar nu este exclus însă să fie un import Ferigele (pl. CXI).

TIP XIII. CĂNI.

Varianta XIII/a. Cuprinde căni cu un mîner şi cioc-plisc pentru scurgerea lichidelor. Sînt vase de dimensiuni mijlocii cu înălţimea pînă la 0,19 m, lucrate cu mîna din pastă brun-cărămizie, adeseori lustruite în exterior. Vase de acest tip se cunosc numai la Satu Nou (jud. Constanţa) (pl. LVII/1)[981], Murighiol (jud. Tulcea) (pl. LVII/2)[982] şi Enisala (jud. Tulcea) (pl. LVII/3)[983], ca şi în necropola din sec. V-IV î.e.n. de la Prof. Zlatarski[984],din nord-estul Bulgariei. Ele datează din sec. IV î.e.n. şi în afara Dobrogei nu se cunosc pînă acum,fiind o formă specifică geto-dacilor de aici. Este greu de propus o formă anterioară din care ar putea deriva. Se pare că este o creaţie spontană. Ca formă, ea poate deriva din varianta următoare, care este cronologic mai veche. Ea dispare în secolele următoare din repertoriul ceramicii geto-dacice. Avînd în vedere că perioada sec. II-I î.e.n. în Dobrogea este extrem de puţin cunoscută[985], observaţia nu trebuie absolutizată , pînă la noi cercetări arheologice în această zonă, deşi este aproape sigur că tipul nu mai există în sec. II-I î.e.n.

Varianta XIII/b. Cuprinde căni cu corpul uşor bombat sau drept, care au un singur mîner plat. Sînt recipiente mici şi mijlocii cu înălţimea cuprinsă între 0,065-0,15 m. Există la Ravna (pl. LVII/5) în zona a 3-a, deci datează din sec. V î.e.n. şi la Vače[986], la Sofronievo(Vraca) (pl. LVII/4), unde datează din sec. V-IV î.e.n.[987],ca şi la Enisala,Branicevo,din sec. IV î.e.n. (pl. LVII/6)[988]. La Kalugheriţa (Şumen)o cană de acest tip, din sec. V î.e.n.,are şi un brîu crestat (pl. LVII/15)[989] Nicăieri în zonele extracarpatice nu mai cunoaştem căni de acest tip , dar situaţia nu se poate datora decît săpăturilor încă restrînse pentru perioada sec. VI-III î.e.n.

Forma există în necropola de la Alsótelek (pl. LVII/13) din sec. VI-V î.e.n.,care are multe elemente Kustanovice, apoi la Chotin[990] şi la Tápiószele,din acceeaşi perioadă[991]. La Aradul Nou[992], Ghenci (pl. LVII/12) şi Kozd datează din sec. III-II î.e.n., iar la Cipău , din sec. VI î.e.n.[993]. Recipientele indică odată mai mult faptul că în zona Tisei,populaţia autohtonă din sec. VI-V î.e.n., care a fost considerată scitică, continuă să existe pînă la venirea celţilor, cu care conviefuieşte. Identitatea formelor vaselor de tip XIII/b din Dobrogea şi din zona Vrača,cu cele din vestul României şi estul Ungariei este în măsură să ne asigure că şi populaţia din această ultimă zonă este tracică. (pl. CXII).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

TIP XIV. **CĂNI.**

Cuprinde căni cu profil arcuit şi mîner supraînălţat. În funcţie de ornamente se pot structura mai multe variante.

Varianta XIV/a. Cuprinde căni ornamentate cu brîu alveolar pe corp. Exemplare de acest tip se cunosc în necropola din sec. V-IV î.e.n. de la Cerna (pl. LVIII/1)[994] şi la Devetaşkata Peşcera, (pl. LVIII/2) din sec. IV-III î.e.n.[995]. Această variantă există numai la sud de Dunăre.

Varianta XIV/b. In ea se grupează căni de acelaşi tip, dar care au ca ornament alveole imprimate cu degetul. Se cunosc la Poiana, din sec. IV î.e.n. (pl. LVIII/4)[996] şi la Criva-Bara (Vrača) (pl. LVIII/3)[997], din sec. V-IV î.e.n.

Varianta XIV/c. Cuprinde căni care au ca ornament unul sau mai mulţi butoni, întîlnite la Madara (Şumen) (pl. LVIII/11,12) datînd din sec. IV-III î.e.n.[998], la Peretu (jud. Teleorman) în tumulul cu tezaur, de la mijlocul sec. IV î.e.n. (pl. LVIII/10)[999], Poiana, din sec. IV î.e.n. (pl. LVIII/13-15)[1000] şi la Chirnogi (jud. Giurgiu). Cea mai veche formă apare în Br C-D, în necropola de la Cruceni, care aparţine culturii Vatina şi care evoluează spre Hallstatt şi se cunoaşte şi în mediul illiric, la Vače.[1001]. Nivelul cel mai vechi de aici datează din sec. VII-VI î.e.n. Căniile de acest tip, în care se încadrează şi cana de la Peretu, care se afla depusă la picioarele scheletului din tumul, sînt cunoscute în zonele extracarpatice şi în zona nord-balcanică. Dar nu este exclus ca această variantă analizată să fie cunoscută şi în mediul sud-balcanic, pentru că, după cum vom vedea, varianta următoare este cunoscută la Seuthopolis.

Varianta XIV/d. Cuprinde căni neormanentate, documentate la Sofronievo (Vrača) (pl. LVIII/7) din sec. V-IV î.e.n.[1002], Madara (Şumen) în sec. IV-III î.e.n. (pl. LVIII/9)[1003], iar la Koprinca (Seuthopolis), la sud de Balcani (pl. LVIII/6,8) în perioada 350-300 î.e.n.[1004]. Forma este cunoscută însă la Dobrina (pl. LIX/12) în sec. VI î.e.n., foarte probabil în prima jumătate[1005], ca şi la Ravna (pl. LIX/13), din zona a doua a necropolei, deci din a doua jumătate a sec. VI î.e.n.[1006]. In aceeaşi categorie se pot încadra căniile de la Enisala şi Făcău (jud. Giurgiu) din sec. IV î.e.n. (pl. LIX/16), dar care au un profil unghiular[1007]. Şi în Transilvania există vase de acest tip, la Cepari (sec. IV î.e.n.), iar în vestul ţării, la Sanislău (pl. LVIII/16) şi Chenci, în sec. III-II î.e.n.[1008].

In Slovacia există în sec. VI-V î.e.n., la Chotin (pl. LVIII/5)[1009] şi în zona Tisei, la Szentes-Iaksor (pl. LIX/15)[1010], la Hanska-Lutăria au apărut în sec. IV î.e.n. (pl. LIX/14)[1011], ca şi în aspectul Kustanovice, în tumulul XXI, de la Kolodnoe II[1012]. Din căniile de tip XIV nu derivă căţuia geto-dacică din sec. II î.e.n.-IV e.n.

Căniile de tip XIV/d îşi au originea în cele similare din Hallstattul mijlociu, o bună analogie avînd în căniile de acelaşi tip din necropola de la Stoicani, care datează din sec. VIII-VII î.e.n., şi în Hallstattul presci-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

tic din nord-vestul Ungariei,ca şi în necropola din Br C-D de la Cruceni[1013]. Ele sînt răspîndite în toată aria tracică din zona sud-balcanică,pînă în zona nord-carpatică. Ele dispar în sec.III-II î.e.n.,fără a da naştere altor forme (pl. CXII).

TIPUL XV.

Cuprinde ceşti cu pereţii aproape drepţi sau uşor arcuiţi , care au mînerul prins sub marginea superioară. Ele sînt de dimensiuni mijlocii . Un exemplar din necropola de la Kiulevcia (Şumen) (pl.LIX/1) este ornamentat cu brîu alveolat, iar altul, din aceeaşi necropolă (pl.LIX/3),nu are nici un ornament. Acestea datează din sec.V î.e.n.[1014]. Un alt exemplar neornamentat provine din necropola de la Prof.Zlatarski(pl.LIX/2) tot din sec.V î.e.n.[1015]. La Chotin şi la Tápiószele există aproximativ din aceeaşi perioadă, fără brîu alveolar. Este o formă specifică tracogeţilor din spaţiul balcano-dunărean şi din zona Tisei. Este încă necunoscută în alte zone. O cană de acest tip a apărut la Popeşti,unde datează foarte probabil din sec.II î.e.n.[1015a](pl. CXII).

TIPUL XVI.

Cuprinde cănile cu profil arcuit, cu mîner ascuţit, de dimensiuni mici şi mijlocii,fără ornamente. Aceste detalii tipologice permit structurarea unui tip aparte, iar descoperirile cunoscute evidenţiază faptul că ele formează o serie tipologică bine individualizată. Sînt însă apropiate de ceştile tronconice cu mîner supraînălţat, ascuţit sau cu buton. Se cunosc la Gogoşu (pl.LIX/4) într-un mormînt de înhumaţie, care aparţine fazei I a necropolei de aici şi datează din sec.VI î.e.n.[1016]. La Bugeac există de asemenea,în cimitirul nr.II, care datează din sec.IV î.e.n.(pl. LIX/5,8). Una din ele provine din mormîntul nr.9, care a fost considerat celtic[1017]. Un alt exemplar provine din necropola de la Canlia , tot din sec.IV î.e.n. (pl.LIX/10)[1018] şi de la Iancovo (pl.LIX/9)[1019] din sec.IV-III î.e.n. Această formă este cunoscută numai în spaţiul balcano-carpatic. Forme cu această particularitate se cunosc în Hallstattul timpuriu.Ele există în sec.VI î.e.n.şi continuă să fie utilizate în zonă,pînă în sec.III î.e.n., fără modificări. In cursul acestui secol,tipul XVI de căni dispare, întrucît în faza a III-a a Latène-ului geto-dacic nu mai există. Forma apare în epoca bronzului,la Sozopol. Tipul de mîner ascuţit există în Ha A-B,la Sava, situată în sudul Balcanilor,şi în cultura Gáva din zona Tisei,la Muhi şi Tisakeszi[1019 a] (pl.CXII).

TIPUL XVII.

Cuprinde căni cu corp bombat şi bitronconic,care,în funcţie de profil, se pot grupa în două variante.

Varianta XVII/a. Cuprinde căni de dimensiuni mijlocii şi mici lucrate din pastă brun-cărămizie, cu marginea evazată,mijlocul bombat şi rotunjit. Mînerul este aproape întotdeauna supraînălţat şi prins de mijloc şi mai rar în treimea inferioară. Cele mai timpurii exemplare provin din necropola de la Sini Vir (Kolarovgrad), care datează din sec.VI î.e.n.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

(pl. LXII/14)[1020]. Acestea au un profil asemănător celor de tip III de la Ferigile[1021]. Forma mai este reprezentată printr-un exemplar la Slobozia, în a doua jumătate a sec. V î.e.n. (pl. LXII/15)[1022], în cultura Ciornîi Les, la Subotovsc (pl. LXII/12) din sec. VIII-VII î.e.n.[1023], Brăiliţa, de la sfîrşitul sec. IV şi primul sfert al sec. III î.e.n. (pl. LXII/13)[1024], Teliţa (pl. LXII/17) din primul sfert al sec. III î.e.n.[1025], la Hanska, din sec. IV î.e.n. (pl. LIX/19)[1026] şi Murighiol, tot din sec. IV î.e.n. (pl. LIX/18). Forma există şi la Histria, dar aici este grecească şi este lucrată la roată[1027]. In aceeaşi categorie se poate încadra şi cana din mormîntul princiar de la Agighiol, care datează din al doilea sfert şi pe la mijlocul sec. IV î.e.n. (pl. LXII/10)[1028]. Ea are o culoare neagră, cu nisip şi pietricele în pastă, lustruită la exterior, ca şi a cănii menţionate de la Teliţa, care constituie o perpetuare a tehnicii de ardere şi de tratare a suprafeţei vaselor, specifice Hallstattului timpuriu şi mijlociu. Tehnica arderii ceramicii la negru începe să fie abandonată începînd din sec. VI î.e.n., deşi în sec. II î.e.n. la geto-daci reapare acest tip de ardere. O cană aproape identică există în necropola nr. 2 de la Bugeac, din sec. IV î.e.n. (pl. LXII/11)[1029]. O cană similară există în nivelul V din cetatea de la Orbeasca de Sus, care datează din perioada 425-300 î.e.n. (pl. LXIII/9)[1030]. Ea a avut gura oblică, în genul celor similare de la Poiana, din sec. IV î.e.n.[1031].

S-a afirmat că mormîntul de la Peretu, ca şi cel de la Agighiol, aparţine unor dinaşti odrizi[1032] sau că mormîntul de la Agighiol ar aparţine unui scit[1033]. Nu putem neglija faptul că Tucidide (II, 91, 1) menţionează că, pe la 429 î.e.n., "regatul" odrid îşi extinsese stăpînirea pînă la gurile Dunării, dar cred că este puţin probabil ca ea să mai fi durat pînă către mijlocul sec. al IV-lea î.e.n., de cînd datează tezaurul şi mormîntul de la Agighiol, deşi situaţia este perfect posibilă. De asemenea, pentru cea de a doua ipoteză trebuie să avem în vedere ceramica scitică de la Tariverde şi Histria, din nivelele arhaice, care datează începînd din al doilea sfert al sec. VI î.e.n., precum şi faptul că sciţii rămîn o componentă etnică permanentă în Dobrogea pînă în sec. II-I î.e.n., cînd regii sciţi Tanusa, Acrosas şi Sarias bat monedă la Calatis, ca şi Ateas, pe la 340 î.e.n. De asemenea, în tezaurul de la Agighiol există aplicele triunghiulare de aur ornamentate "au repousse", care se găsesc frecvent în mediul scitic, la Melitopol[1034], dar se pare că ele sînt produse greceşti. Am avut prilejul să arăt că piesele de aur de la Agighiol pot fi explicate ca fiind achiziţii ulterioare sau anterioare achiziţionării tezaurului de argint. De asemenea, aplicele-ursuleţi se găsesc şi în mediul scitic. Dar cnemide şi coifuri de argint sau aur nu se cunosc în mediul scitic, ci numai în mediul getic şi tracic (de la Vrača). Este evident că seria celor cinci coifuri de metal preţios din mediul geto-dacic, care se înscriu în spaţiul cuprins între Porţile de Fier pînă la gurile Dunării şi Moldova, au fost lucrate pentru şi la comanda aristocraţiei getice. In acelaşi sens pledează şi înscripţiile Kotyos Etbeo de pe fialele de la Vrača şi Agighiol şi **rythonii** din tezaurul recent descoperit la Borovo (Ruse). Kotys este un nume trac şi după cît se pare odrid, fără a se

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

putea demonstra că este specific numai odrizilor. De asemenea, aplicele frontale cu capete de grifoni sînt totuşi specifice artei din zonele traco-getice, iar recentele descoperiri de piese similare din aria scitică de la Homina Moghila şi Gaimanovo Moghila sînt considerate ca importuri sau influenţe din mediul traco-getic[1035]. In aceeaşi situaţie se află şi seria de aplice triskele şi tetraskele din tezaurele de tip Agighiol-Vrača. Oricum nu se mai pot refuza acestei serii de tezaure anumite particularităţi stilistice, nu şi tipologico-funcţionale, care le deosebesc de cele scitice. Un motiv comun artei scitice şi celei traco-getice îl constituie însă aplicele care reproduc picioare de animal, cum sînt cele din tezaurul de la Craiova[1036]. Tot un motiv comun îl constituie şi piesele în formă de ghiară de pasăre răpitoare, prezente de asemenea în tezaurul de la Craiova[1037]. In aceeaşi situaţie se află şi stanţa de la Pîrjoaia, care reproduce motivul capului de pasăre răpitoare cu ciocul în volută, atît de specific şi de comun în arta scitică. Ele marchează o altă direcţie a influenţelor: din mediul scitic către cel traco-getic, după cum aplicele frontale cu cap de grifon şi unele tipuri de aplice marchează influenţa traco-geţilor asupra sciţilor. Coiful şi cnemidele de la Agighiol sînt edificatoare pentru faptul că ele sînt lucrate în zona getică sau odridă.

Ceea ce tranşează această discuţie este cana de tip XVII, care, şi prin tipologie, ca şi prin tehnica de ardere la negru, şi prin lustruire, demonstrează că ea este specifică traco-geţilor din spaţiul carpato-balcanic. In acest fel cana din mormîntul de la Agighiol are o importanţă capitală pentru atribuirea lui unui dinast get din nordul Dobrogei, pentru că aici amforele, ca şi unele vase sînt greceşti, iar construcţia de piatră putea fi lucrată şi de meşteri greci, ca multe din mormintele odride cu camere de piatră din sudul Balcanilor.

De asemenea, această cană ne dă posibilitatea să demonstrăm că şi atribuirea mormîntului de la Agighiol unui dinast odrid nu este veridică, pe baza ariei sale de răspîndire. In această privinţă, argumentul nostru rămîne destul de fragil, pentru că chiar dacă momentan nu cunoaştem acest tip de căni la sud de Balcani, teoretic prezenţa lor în zona indicată este posibilă. Oricum, studiul ceramicii traco-geto-dacice realizat acum a demonstrat că nu există diferenţe notabile între ceramica sud şi nord-balcanică şi, pe un plan mai larg, între tracii sudici şi tracii nord-carpatici.

În aceeaşi situaţie se află şi tezaurul de la Peretu. Unele piese de zăbală de aici au bune analogiii în zona sud-balcanică, la Orizovo. Bazinul de bronz de la Peretu are perfecte analogii la Seuthopolis, ca şi la nord de Balcani, la Alexandrovo, dar se pare că ele sînt produse greceşti. Prin urmare, aceste piese, ca şi altele din tezaurul de la Peretu, sînt comune tracilor sud-balcanici ca şi geţilor nord-dunăreni. In aceeaşi situaţie sînt şi vasele de tip III de la Peretu. Dar cana de tip XIV/c de la Peretu (pl. LVIII/10) circulă în spaţiul marcat de căniile similare de la Madara, din nordul Balcanilor şi de la Poiana (jud. Vaslui). Ea nu se cunoaşte pînă acum la sud de Balcani, dar teoretic poate exista; deşi ele apar ca tip la Cruceni, în Br B-D şi la Vače, în sec. VII-IV î.e.n. Aceasta

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

ne asigură că forma este specifică şi ilirilor. Varianta XIV/d există la Seuthopolis . Castronul de tip XI/d de la Peretu (pl. LIV/11), care reprezintă o formă particulară şi formează o variantă aparte, cred că este edificator pentru atribuirea mormîntului şi a tezaurului de aici getodacilor. Recipientul are analogii perfecte în necropola de la Tápiószele şi Chotin, din zonele tiso-slovace, care datează din perioada 550-400 î.e.n., unde varianta este reprezentată prin serii tipologice mai mari; în schimb nu se cunoaşte la sud de Dunăre şi la sud de Balcani.

Pentru autohtonismul mormintelor princiare de la Agighiol şi Peretu pledează şi descoperirea recentă a cetăţii de la Mahmudia (jud. Tulcea), unde există şi materiale mai vechi[1038], ca şi cetăţile din sec. IV-III î.e.n. de la Zimnicea, Trivalea Moşteni şi Albeşti (jud. Teleorman)[1039]. Ultima se află la numai 2,5 km de tumulul de la Peretu, de funcţionarea căreia se leagă şi existenţa mormîntului princiar.

Mormîntul cu tezaurul de la Agighiol poate fi legat de acel "rex histrianorum", care luptă cu regele scit Ateas, pe la 339 î.e.n. El este şeful uniunii de triburi getice din zona Histriei[1040], deşi tezaurul poate fi cu cîţiva ani mai vechi. In Dobrogea de nord există şi bazileul get Moskonos, care bate monedă pe la sfîrşitul sec. IV şi începutul sec. III î.e.n.

Revenind la cănile de tip XVII/a trebuie menţionat că în aspectul cultural Ciumbrud nu se cunosc, dar că ele există la Ghenci şi Dezmir, în sec. III-II î.e.n. şi în sec. II-I î.e.n., la Guşteriţa, Rotbav, Şimleul Silvaniei[1041]. Acest tip de cană există şi la Kustanovice, Nogradkovesd şi Chotin, din sec. VI-V î.e.n.[1042].

În sec. II-I î.e.n., căni cu acest profil de la Piscu Crăsani sînt lucrate la roată[1043]. In acelaşi tip însă, cu mari rezerve, s-ar putea încadra şi o cană fragmentară, din pastă cărămizie cu pietricele , de la Alexandria Vii (550-450 î.e.n.), (pl. XLVI/3)[1044]. O cană asemănătoare ca profil există în locuirea din Ha B de la Popeşti[1045], care ar putea constitui prototipul cănilor noastre. Alte analogii din Hallstattul timpuriu încă nu cunoaştem. Forma pe deplin constituită apare în sec. VI î.e.n., la Sini Vir. Aria sa de răspîndire cuprinde zonele de la Dunărea de Jos pînă în Slovacia.

Varianta XVII/b (căni bitronconice). Cuprinde căni de dimensiuni mici şi mari, lucrate cu mîna din pastă brun-cărămizie şi neagră cenuşie. Ele au corpul bitronconic şi marginea dreaptă sau uşor răsfrîntă în afară. Mînerul este supraînălţat, prins de margine sau sub ea. In funcţie de ornamente se pot structura mai multe variante.

Varianta XVII/b 1. Cuprinde căni care au mînerul prins sub margine şi butoni plaţi pe diametrul maxim. Se cunosc la Frumuşiţa (pl. LXI/1) din al doilea sfert şi mijlocul sec. V î.e.n.[1046], la Potelu (jud. Olt) (pl. LXI/2)[1047] şi la Bukiovţi (Oriahovo) (pl. LXI/7), care a fost folosită ca urnă de incineraţie[1048]. Ea datează foarte probabil din sec. V î.e.n., ca şi cana de la Frumuşiţa, care este identică ca formă. Ele nu au analogie în Hallstattul timpuriu sau mijlociu. Cănile de tip XVII/b1 sînt specifice secolului V î.e.n.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Varianta XVII/b 2. Cuprinde cănile bitronconice care nu mai au nici un fel de ornament. Forma se cunoaşte la Cernavoda (pl.LXI/4) din sec.V î.e.n.[1049], la Prof.Zlatarski (pl.LXI/6) din sec.V î.e.n.[1050], Slobozia,din perioada 450-400 î.e.n.[1051]. Dar aici nu se poate încadra şi cana de la Bîrseşti (pl.LIX/17) din sec.VI-V î.e.n.[1052]. Acest tip mai există la Tulucești (Galaţi), unde datează pe baza unei amfore din Heracleia Pontică,din perioada 350-300 î.e.n. (pl. LXI/3)[1053], apoi la Murighiol (pl.LXI/8) din sec.IV î.e.n.[1054], la Telița,din primul sfert al sec.IV î.e.n. (pl.LXI/5)[1055], la Zimnicea (pl.LXI/9), la Slobozia (pl.LXII/16) şi la Odobeşti[1056]. I.H.Crişan a încadrat această variantă, ca şi pe cea precedentă, în timpul I al cănilor din faza I a ceramicii geto-dacice. Căni care se pot încadra în aceeaşi categorie există în aspectul cultural Ciumbrud, din sec.VI-V î.e.n.,la Teiuş şi Cipău[1057]. In sec.V-IV î.e.n. există în Transilvania, la Poiana şi Sf. Gheorghe, iar în sec.III-II î.e.n., la Dezmir şi Galaţii Bistriţei, Moreşti, Sanislău, Şeica Mare şi Apahida[1058]. In această zonă ele se continuă şi în sec.II-I î.e.n., după cum demonstrează cănile de la Sighişoara şi Pecica, Someşul Rece, Breaza, Piatra Craivii etc.[1059].Dar Telița şi Tulucești aparţin unei alte variante.

Din enumerarea analogiilor reiese limpede continuarea în mediul geto-dacic a acestui tip de căni,din sec.V pînă în sec.II-I î.e.n.

In ceea ce priveşte originea lor hallstattiană, nu mai există nici o îndoială, de vreme ce căni de acest tip există în necropola de la Stoicani, care datează din sec.VIII-VII î.e.n.[1060]. Forma apare şi în Hallstattul prescitic din zona Tisei[1061], ca şi la Chotin[1062], Kustanovice[1063], Nogradkiovesd[1064], Vamosmicola şi Tápiószele, toate din sec.VI-V î.e.n.[1065]. Ele nu sînt scitice şi au originea în Hallstattul local tracic (pl. CXII).

TIPUL XVIII. CEŞTI TRONCONICE.

Cuprinde ceşti cu marginea evazată şi mijlocul unghiular. Mînerul este suprainălţat şi făcut din bandă lată, cu secţiunea dreptunghiulară sau ovală. Ele există în mormintele fazei I ale necropolei de la Dobrina, care datează pe baza oinochoiei greceşti din sec.VI î.e.n.,foarte probabil din prima sa jumătate (pl.LIX/21 şi LX/21)[1066]. La Ravna apare într-un singur exemplar,în mormîntul nr.40, care nu este trecut în plan şi nu putem şti în ce fază a necropolei se situează. Este foarte probabil că datează din sec.VI î.e.n. (pl.LX/18)[1067]. Ceaşca de aici este ornamentată cu alveole şi butoni pe mijloc, iar cele de la Dobrina au numai butoni. O ceaşcă de acelaşi tip există şi în necropola de incineraţie de la Ieşelniţa (pl.LIX/20)[1068]. Faptul că cele de la Dobrina datează foarte probabil din prima jumătate a sec.VI î.e.n. ne permite să datăm şi ceaşca de acelaşi tip de la Ieşelniţa în aceeaşi perioadă. O ceaşcă de un tip apropiat există şi la Cerna,în sec.V î.e.n. (pl.LX/19 şi la Kragulevo, tot în nord-vestul Bulgariei[1069]. In necropola de la Ferigele, care datează din a doua jumătate a sec.VII şi sec.VI î.e.n., ceştile în discuţie au fost încadrate în tipul III/A[1070]. Există şi la Gogoşu, unde apare în mormintele de incineraţie din faza I,deci în sec.VI î.e.n.[1071].In ne-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

cropola de la Szentes-Vekerzug, forma este atestată ca profil, dar are doi butoni pe partea superioară a mînerului, constituind o particularitate locală[1072].

La Chotin şi Kustanovice, această formă nu se cunoaşte şi nici în aspectul cultural Ciumbrud. Ceştile de acest tip sînt specifice numai zonelor carpato-balcanice şi se pare că ele sînt specifice numai în sec. VI î.e.n., deşi exemplarul de la Cerna poate data din sec. V î.e.n. (pl. CXII).

TIPUL XIX. CEŞTI.

Cuprinde tot ceşti tronconice, dar are profil diferit de tipul precedent. Ele au mînerul suprainălţat. In funcţie de felul în care se termină mînerul am structurat mai multe variante.

Varianta XIX/a. Are mînerul terminat printr-o muchie ascuţită. Acest tip se cunoaşte la Ravna (pl. LX/1,2,) în zona a II-a necropolei, deci în a doua jumătate a sec. VI î.e.n. şi prima parte a sec. V î.e.n.[1073], la Kragulevo, în sec. VI î.e.n. (pl. LX/13)[1074], la Kiulevcia, în sec. V î.e.n. (pl. LIX/11)[1075], la Poiana, unde nu este stratigrafiată (pl. LIX/7)[1076]. In Transilvania există în sec. VI î.e.n., la Ozd şi la Ciumbrud[1077], iar în zona Tisei, la Szentes-Kornyeke (pl. LIX/6), unde datează foarte probabil din sec. VI-V î.e.n.[1078]. Acest tip de mînere există la ceşti diferite din aşezarea de la Soldăneşti, care aparţine culturii Basarabi şi datează din sec. VII-VI î.e.n.[1079]. Terminarea mînerului printr-o muchie ascuţită este specifică şi tipului XVI, care persistă pînă în sec. IV î.e.n. Ele apar în cultura Gáva şi în Ha A-B din sudul Balcanilor. Tipul XIX/a, după exemplarele bine datate de care dispunem, datează din sec. VI-V î.e.n. Indoielnică este datarea exemplarului de la Poiana, care poate aparţine nivelului II 1, din sec. IV î.e.n. In acest fel am avea posibilitatea de a demonstra prelungirea tipului pînă în sec. IV î.e.n., ceea ce este posibil. Mînere de acest fel există şi pe alte tipuri de căni de la Poiana[1080]. Importantă este şi existenţa ceştii de acest tip la Szentes-Környeke, care subliniază odată mai mult unitatea culturală între zona sud-dunăreană şi zona Tisei,

Originea autohtonă din Hallstattul local este evidentă, pentru că o ceaşcă ce aparţine acestui tip există la Zimnicea (?) (fig. 2/13) ca şi la Orbeasca de Sus, unde există materiale care pot fi datate în Ha A, dar mînerul ascuţit apare pe diferite forme de vase în sudul Balcanilor, la Rascopaniţa, în epoca bronzului, ca şi la Gáva, în Ha A-B, ca şi în mediul Gáva[1081]. Ceşti de un tip diferit, dar cu mîner de acelaşi tip există în cultura Podolică[1082].

Varianta XIX/b. Am înglobat aici ceşti tronconice cu mîner suprainălţat, lucrate din pastă brun-cărămizie, avînd ca degresant nisip sau pietricele în pastă. Pasta lor are şi alte nuanţe. Aceste ceşti au particularităţi care constau în prezenţa unor butoni pe partea superioară a mînerului. Ele există la Dobrina, în sec. VI î.e.n. (pl. LX/4)[1083], la Ravna, în zona I-a a necropolei, deci datează din sec. VI î.e.n. (pl.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

LX/3)[1084]. La Ferigile forma există, fiind încadrată în tipul II-B[1085]. Forma este prezentă şi în necropola de la Bîrseşti, din sec. VI-V î.e.n. (pl. LX/16)[1086]. In aspectul cultural Ciumbrud forma este atestată la Tg. Mureş şi Cipău[1087], ca şi la Kustanovice[1088]. In necropolele de tip Vekerzug-Chotin acest tip de ceaşcă nu se cunoaşte. O ceaşcă de acelaşi tip, din necropola de la Băiţa, care aparţine aspectului Ciumbrud, are şi un brîu alveolat (pl. LX/17). Ea are bune analogii în mediul scitic de pe Vorskla şi Smela şi de aceea a fost considerată scitică[1089], ceea ce poate fi real de vreme ce în mediul de aici nu cunoaştem ceşti de acest tip cu brîu alveolar. Ar fi al doilea vas din cadrul aspectului cultural Ciumbrud, care se poate atribui sciţilor, împreună cu vasul borcan de la Cipău.

Totuşi, forma este autohtonă. Incercarea de a deriva acest tip din cultura Noua nu este apropiată de realitate, deşi el există în această cultură, ca şi în culturile Tei, Coslogeni şi Monteoru[1090]; pentru că, aşa cum am arătat, participarea culturii Noua la formarea Hallstattului timpuriu rămîne sub semnul întrebării.

Ceşti cu butoni de acest fel apar în epoca bronzului, la Rascopaniţa, în mediul culturii Coslogeni şi în Ha B, la Insula Banului. Prin urmare, ceştile cu mîner supraînălţat au o origină locală încă din epoca bronzului. Ideea a fost enunţată încă de I. Nestor, care a arătat că acestea sînt de origină locală şi nu scitică şi se cunosc încă din epoca bronzului, constituind în prima epocă a fierului, un tip caracteristic, răspîndit din sudul Franţei pînă în nordul Mării Negre şi Macedonia[1091].

Varianta XIX/c. Cuprinde ceşti tronconice simple, cu mîner supraînălţat, de dimensiuni mici şi mijlocii. Secţiunea mînerului este dreptunghiulară sau ovală. Ele au o clară origine hallstattiană timpurie[1092]. In sec. VI-III î.e.n. există la Ravna (pl. LX/5,6,9,11,12), Sini Vir (pl. LX/7), Dobrina (pl. LX/8), Bîrseşti (pl. LX/14,15), Alexandria Vii (pl. LVII/17), Albeşti şi Trivalea Moşteni (pl. LVII/14,16), Teliţa (pl. LX/10)[1093], Kragulevo (pl. X/13). In aspectul cultural Ciumbrud acest tip de ceaşcă este aproape nelipsită din necropolele reprezentative[1094]. Ea există şi la Chotin[1095]. Din această formă evoluează ceaşca geto-dacică[1096]. Ea apare pe la ± 175 î.e.n., după cum indică exemplarul de la Schela Cladovei şi cele de la Histria[1097], şi devine una din formele de bază ale ceramicii geto-dacice din sec. II î.e.n. pînă în sec. IV e.n., perioadă în care circulă fără nici o modificare. Apariţia sa marchează începutul celei de a doua faze a Latene-ului geto-dacic şi a aspectului cultural Sarmizegetusa - diferit în mare măsură prin ceramică de faza anterioară (pl. CXIII).

TIPUL XX. OINOCHOE LUCRATE CU MÎNA.

In mediul geto-dacic apar vase imitate după cele greceşti, lucrate la roată. Un exemplar din pastă brună lucrată cu mîna provine de la Ostrovul Mare (jud. Mehedinţi) (pl. LXIII/6) şi datează din sec. VI-V î.e.n.[1098]. O altă cană, care pare a imita o oinochoe provine din ne-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

cropola de inhumaţie de la Corbu de Jos (jud. Constanţa) (pl. LXIII/8) de la sfîrşitul sec. VI î.e.n.[1099]. Şi în Transilvania, la Aiud, există un asemenea vas, lucrat tot cu mîna, care datează din aceaşi perioadă[1100] (pl. CXII).

TIPUL XXI. VASE CU DOUA MÎNERE.

Sînt vase cu corp bombat sau bitronconice, care au două mînere. Un exemplar provine de la Ravna, din zona a doua (pl. LXIII/4)[1101], deci din a doua jumătate a sec. VI î.e.n.; în necropola nr. 2 de la Bugeac datînd din sec. IV î.e.n. (pl. LXIII/1)[1102], altul are mînere ascuţite, ca la căniile de tip XVI şi ceştile de tip XIX/a. Acest tip de mînere îşi are originea în bronzul sud-balcanic de la Rascopaniţa[1103]. Un alt exemplar de la Bugeac are corpul bitronconic şi mînere laterale prinse sub margine (pl. LXIII/3)[1104] identic cu un exemplar de la Chotin, care este mai vechi[1105]. Este greu de găsit analogii mai vechi pentru această categorie de recipiente. Importantă este răspîndirea lor pînă în sudul Slovaciei (pl. CXIII).

TIPUL XXII.

Este reprezentat printr-un singur exemplar, în necropola de la Canlia, din sec. IV î.e.n., cu profil de tip IX şi mînere cu muchie ascuţită (pl. LXIII/2)[1106]. Nu are încă analogii.

TIPUL XXIII. TIPSII-CAPACE.

Reprezintă o formă a ceramicii geto-dacice foarte puţin studiată, pentru că majoritatea descoperirilor s-au făcut în ultimii ani. Ele sînt de obicei lucrate cu mîna din pastă brun-neagră, cu nisip sau pietricele în pastă ca degresant. Au o formă discoidală, cu o grosime cuprinsă între 0,01-0,015 m. Diametrele sînt cuprinse între 0,18-0,55 m. Funcţionalitatea lor nu poate fi alta decît cea de capac sau pentru bucătărie. Din punct de vedere tipologic se pot grupa în mai multe variante.

Varianta XXIII/a. Înglobează tipsiile avînd o margine ridicată în sus. Un astfel de exemplar provine din cetăţile geto-dacice de la Stînceşti (jud. Botoşani)[1107], care datează din sec. V-III î.e.n., iar alte exemplare provin din cetatea de la Orbeasca de Sus, de la sfîrşitul sec. V şi sec. IV î.e.n. (pl. LXIV/1, 2), de la Socetu (jud. Teleorman) din aceeaşi perioadă (pl. LXIV/5)[1108] şi de la Băiceni (jud. Iaşi)[1109].

Un exemplar din această variantă provine şi de la Histria (pl. LXIV/4)[1110]. Tipuri apropiate, dar cu marginea mai înaltă şi lucrate la roată există în necropolele din a doua jumătate a sec. VI şi sec. V î.e.n. de la Szentes-Vekerzug şi Tápiószele[1111].

O piesă care ca tip este aproape identică cu cele de la Stînceşti şi Orbeasca de Sus există în aşezarea tracică de la Şomotor (Slovacia), datată în sec. X-VIII î.e.n.[1112].

Varianta XXIII/b. Înglobează tipsiile-capace plate fără marginile ridicate. Un exemplar de la Orbeasca de Sus (pl. LXV/1) este contem-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

poran cu exemplarul din varianta 1, fiind ornamentat cu alveole obținute prin imprimarea degetelor. Capace identice dar neornamentate se cunosc în așezarea de la Curteni (jud. Vaslui) din sec. VI-V î.e.n.[1113], la Cernica (București) de la sfîrșitul sec. V î.e.n. (pl. LXV/5)[1114]. La Cucorani (jud. Botoșani) există tipsii din aceeași variantă, dintre care unele sînt ornamentate cu impresiuni digitale și datează din sec. IV-III î.e.n.[1115]. Aceeași variantă, dar neornamentată, există în cetatea de la Trivalea Moșteni, din sec. IV-III î.e.n. (pl. LXV/2)[1116], și în necropola de la Grădiștea Călărași (jud. Ialomița) din a doua jumătate a sec. IV î.e.n. (pl. LXV/3)[1117], Budureasca (jud. Prahova) din sec. IV-III î.e.n.[1118]. Tipsiile capace care se încadrează în această variantă datează din sec. VI-III î.e.n., cele mai vechi fiind exemplarele de la Curteni și Cernica. Dar această variantă ajunge în Latène-ul tîrziu, după cum o dovedesc descoperirile de la Vlădicească (jud. Ilfov) la începutul sec. II î.e.n.[1119] (pl. LXIV/3), cele de la Lukașovka, din sec. II-I î.e.n.[1120] și de la Popești (jud. Giurgiu) din a doua jumătate a sec. II î.e.n. - începutul sec. I e.n. (pl. LXV/6)[1121].

Varianta XXIII/c. In varianta 3 am grupat capacele plate, care sînt însă prevăzute cu un mîner. Exemplare care se pot încadra aici se cunosc la Poiana[1122] și Vlădicească[1123]. Toate datează din etapa a doua a Latène-ului geto-dacic (sec. II î.e.n. - I e.n.). Această variantă este cunoscută pînă acum numai în Muntenia și Moldova.

Pentru această perioadă a Latène-ului geto-dacic sînt însă specifice capacele tronconice, de obicei lucrate la roată, care au fost analizate[1124].

Varianta XXIII/d. In această variantă am încadrat două fragmente de capace, care au însă un profil semicircular și nu putem ști în ce măsură au avut sau nu mîner. Ele provin de la Lunca Ciurii (jud. Iași), unde sînt datate pe baza amforelor rhodiene stampilate, în perioada 200-150 î.e.n.[1125].

Tipsii-capace există în Hallstattul timpuriu, dar în grupele hallstattiene timpurii și mijlocii de pe teritoriul României nu se cunosc, poate datorită slabei cercetări a așezărilor acestei perioade. In necropolele de la Basarabi, Ostrovul Mare, Balta Verde, Gogoșu, Ieșelnița, Ferigele, Tigveni nu se cunosc.

In aspectul cultural Cerepin-Lagadiv, din sec. VIII-VII î.e.n. din zona Prutului și Nistrului superior, datat în sec. VIII-VII î.e.n., există tipsii-capace din varianta 2, avînd ornamente realizate prin impresiuni digitale, ca la Orbeasca de Sus și Cucorăni[1126]. In grupa culturală Luzaciană, datată în sec. VII-VI î.e.n., din aceeași zonă, există tipsii-capace ce se încadrează în varianta 2, ornamentate cu găuri butoni[1127]. Astfel de ornamente sînt specifice culturii Noua-Sabatinovka, de la sfîrșitul epocii bronzului, din Moldova și regiunile răsăritene. In zonele răsăritene continuă să fie utilizate la ornamentarea ceramicii pînă în epoca scitică[1128].

De asemenea, tipsii-capace din varianta 2, ornamentate cu impre-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

siuni digitale, există şi în aşezarea de la Bovşiv, din aceeaşi zonă, datate în sec. VII-VI î.e.n.[1129].

Constatăm că cele mai timpurii tipsii-capace apar în Ha B1-B nord-tracic din Slovacia şi în aspectele culturale netracice, din sec. VIII-VI î.e.n., din zona Prutului şi Nistrului superior. Tipologic tipsia-capac de la Somotor poate fi avută în vedere ca prototip al exemplarelor din mediul geto-dacic, dar cele din cultura Luzaciană, ornamentate cu găuri butoni nu pot fi considerate ca prototipuri pentru cele geto-dacice. In necropolele de la Szentes-Vekerzug şi Tápiószele tipsiile-capace sînt lucrate la roată, din pastă cenuşie, spre deosebire de cele din mediul geto-dacic, care sînt lucrate întotdeauna cu mîna. Trebuie să remarcăm lipsa lor din Transilvania, din sec. VI î.e.n., deşi dispunem de un studiu sistematic al ceramicii geto-dacice, elaborat de I.H. Crişan. Exemplarul de la Ciumeşti este greu de încadrat în categoria tipsiilor-capace, din motivele menţionate. Ele lipsesc de asemenea, deocamdată, din Dobrogea, în spaţiul dintre Dunăre şi Munţii Balcani, ca şi în zonele odrido-bessice din sudul Balcanilor. Absenţa lor poate fi explicată şi prin faptul că cunoaşterea culturii materiale traco-geto-dacice din perioada sec. VI-III î.e.n. din zonele sud-dunărene se întemeiază aproape exclusiv pe materialele livrate de necropole. Cu toate acestea ele nu sînt lipsite de funcţionalitate în necropole, ţinînd seama că la Grădiştea Călăraşi o tipsie-capac din varianta 2 a fost utilizată probabil drept capac la o urnă.

Variantele 1 şi 2 se cunosc în Moldova şi Muntenia în sec. VI-I î.e.n. Toate exemplarele cunoscute, cu excepţia celui de la Grădiştea Călăraşi, provin din aşezări şi cetăţi. Aria lor de răspîndire arată că că ele sînt proprii aspectului cultural Canlia. Ele sînt însă prezente şi în mediul aspectului cultural Sarmizegetusa din sec. II î.e.n. - I e.n., dar numai în zonele extracarpatice ale ţării.

Ele constituie un element de continuitate între cele două aspecte culturale. Variantele 3 şi 4 sînt proprii numai aspectului cultural Sarmizegetusa, în zonele extracarpatice.

Variantele 2 şi 4 sînt specifice şi aspectului cultural Poieneşti-Lukaşovka, din sec. II-I î.e.n. Variantele 1 şi 2 nu mai sînt atestate şi după sec. I î.e.n. In cultura carpică din sec. II-III e.n., din Moldova şi la dacii liberi din Muntenia, din aceeaşi perioadă, ca şi la dacii din provincia Dacia ele nu sînt încă cunoscute[1130].

In schimb, în cultura Zarubineţ, care după cele mai recente studii datează între mijlocul sec. I e.n. - III e.n., există capace care se încadrează în varianta 2, la Teterevka (raionul Korostîşev)[1131].

Un capac de vas conic din pastă cenuşie deschisă, lucrat la roată, provine din mormîntul nr. 51 al necropolei de la Canlia, din sec. IV î.e.n. (pl. LXV/4). Nu are analogie. El arată că geto-dacii din Dobrogea lucrau ceramica la roată în sec. IV î.e.n.

TIPUL XXIV. FRUCTIERE.

Fructierele constituie una din formele fundametale şi definitorii

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

ceramicii geto-dacice din faza a treia a Latène-ului din Dacia, care începe pe la ± 200 - ± 150 î.e.n. Insă forma apare după cum vom vedea încă din Ha B. Din punct de vedere tipologic am constatat următoarele variante:

Varianta XXIV/a. Cuprinde fructiere cu marginea răsfrîntă spre exterior şi picior scurt. Exemplarele cunoscute sînt lucrate cu mîna din pastă brun-cărămizie. Un exemplar provine de la Gruia (Mehedinţi) publicat încă de V. Pârvan (pl. LXVI/9)[1132]. Am arătat că ceramica de la Gruia poate data din sec. VI î.e.n., pe baza fibulei cu placă dreptunghiulară. O ceaşcă cu mînere supraînălţate de aici (pl. LXVI/18) se încadrează în tipul III de la Ferigele[1133], ceea ce confirmă şi pe această cale datarea ceramicii de la Gruia. V. Pârvan publică de la Gruia şi materialele din epoca neolitică, precum şi o sabie celtică din sec. II-I î.en. In acest fel nu putem fi siguri că fructiera de la Gruia nu datează din sec. II î.e.n. Dar fructiere există şi în necropola de la Basarabi, care datează din sec. VII-VI î.e.n. şi la Verbiţa[1134]. Ele au ornamente specifice culturii Basarabi, dar există şi forme neornamentate. Vase de acest tip există în sec. IV-III î.e.n. la Cucoràni (pl. LXVI/14), Băiceni şi Botoşana[1135]. La sud de Dunăre această variantă nu este cunoscută încă, deşi există suficiente monumente arheologice cercetate din sec. VI-IV î.e.n. In Transilvania fructiera există la Cluj-Mănăştur, aşezare care se pare că se situează în sec. VII-VI î.e.n., dar apar şi materiale din sec. IV-III î.e.n.; se întîlneşte şi la Tîrnava, din sec. V-IV î.e.n. şi Slimnic, foarte probabil din sec. III-II î.e.n.[1136]. După formă, fructiera de la Cluj-Mănăştur poate fi datată în sec. II-I î.e.n., deşi din materialele de aici, publicate, nu rezultă că ar exista şi alte fragmente ceramice care să poată fi atribuite aspectului cultural Sarmizegetusa.

In ceea ce priveşte originea vaselor cu picior de tip fructieră, ea nu pare a fi mai veche de Ha B, de cînd datează vasele de la Insula Banului, (pl. LXVI/11) şi de la Vîrtop-Plopşor care au în interior un decor canelat în ghirlandă[1137]. Ele aparţin aspectului cultural Insula Banului-Pseničevo-Cozia-Babadag. Vase de acest tip există în Ha B, la Mediaş şi Reci[1138].

In acest fel, originea hallstattiană timpurie din aspectele Gáva-Holihrady şi Insula Banului-Pseničevo-Babadag-Cozia, a vaselor de tip XXIV/a este demonstrată.

Forma este atestată şi la Tápiószele, în sec. VI-V î.e.n.[1139]. In aceeaşi zonă, un vas de acest tip există şi la Medgyesegyháza, dar aici provine dintr-o descoperire întîmplătoare[1140] (pl. LXVI/15).

Fructiera devine una din formele fundamentale ale ceramicii geto-dacice, începînd din sec. II î.e.n., pînă în sec. II-III e.n. In această perioadă fructierele sînt lucrate şi la roată. Dar exemplarele lucrate la roată apar încă din sec. VII î.e.n., la Camiros, din sec. V î.e.n., la Kiulevcia şi în sec. IV î.e.n. la Canlia, aşa cum vom vedea atunci cînd vom analiza această categorie de vase.

Varianta XXIV/b. Aici am inclus vase care se pot numi cupe cu pi-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

cior. Ele sînt lucrate cu mîna din pastă brun-cărămizie sau neagră şi au marginea superioară dreaptă sau răsfrîntă spre interior. Vase de acest tip există la Dobrina, în faza I, deci foarte probabil din prima jumătate a sec. VI î.e.n. (pl. LXVI/7)[1141], la Gruia, tot în sec. VI î.e.n. (pl. LXVI/10)[1142] şi la Bugeac, în sec. IV î.e.n. (pl. LXVI/8)[1143]. Un exemplar care se încadrează în acelaşi tip a apărut şi în necropola din sec. IV, de la Hanska-Lutăria (pl. LXVI/12)[1144].

În zonele tiso-slovace, cupe există la Vamosmikola[1145] şi Chotin[1146], Heves[1147], Kustanovice[1148], ca şi în cultura Podolică, la Servatynce[1149]. Toate aceste descoperiri datează din sec. VI-V î.e.n. In aspectul cultural Ciumbrud, din sec. VI-V î.e.n. nu există. Dar în Transilvania, în sec. II î.e.n., cupe de acest tip există la Cetea, Sighişoara şi Pecica, ceea ce înseamnă că putem conta pe o perpetuare a acestui tip de vase pînă în sec. II î.e.n.[1150].

În ceea ce priveşte originea şi caracterul tracic al acestei forme, edificator este un exemplar din necropola tracică de la Stoicani, din sec. VIII-VII î.e.n.[1151] Forma există şi în mediul scitic, în sec. VII-VI î.e.n.[1152] (pl. CXIII).

TIPUL XXV. FUSAIOLE.

Pentru sec. VI-III î.e.n. sînt specifice mai multe tipuri de fusaiole: a) de formă bitronconică, cunoscute la Canlia[1153] şi Chişcani[1154] (pl. LXII/1,3); b) de formă tronconică, cunoscute la Canlia (pl. LXII/9)[1155]; c) de formă bitronconică cu baza plată, care sînt specifice zonei getice din Dobrogea şi nord-vestul Bulgariei, cunoscute şi în necropola de la Canlia[1156] (pl. LXII/6-8), Kiulevcia[1157] (pl. LXII/2) Prof. Zlatarski[1158] (pl. LXII/4), Kragulevo şi Cerna[1159] (pl. LXII/5), Enisala[1160], ca şi în mediul scitic din nordul Mării Negre[1161] şi în aşezarea geto-scitică de la Nikolaevka[1162].

Fusaiolele de tip "c" de la Kragulevo şi Cerna sînt cele mai vechi şi datează din sec. VI-V î.e.n. Cele de la Enisala datează din sec. IV î.e.n., ca şi cele de la Canlia şi Nikolaevka, care datează tot din sec. IV î.e.n. Tipul "c" se individualizează pentru zona Dobrogei şi la nordul gurilor Dunării în sec. VI-III î.e.n., fiind frecvente şi tipice. Este însă posibilă răspîndirea sa şi în alte zone getice. Fusaiolele de la Tigveni nu se încadrează în acest tip[1163]. Fusaiolele de tip "c" formează o serie tipologică distinctă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

V. CERAMICA LUCRATĂ LA ROATĂ

O componentă importantă a culturii materiale traco-geto-dacice din sec. VI-III î.e.n. o constituie ceramica cenuşie lucrată cu roata. Aceasta apare în mediul autohton încă din prima jumătate a sec. VI î.e.n. Cu o jumătate de secol în urmă V. Pârvan socotea că roata olarului a fost introdusă în Dacia de către celţi după 300 î.e.n., dar pe măsură ce cercetările arheologice au adus în discuţie materiale noi s-a observat că de fapt ceramica lucrată cu roata apare cu mult înainte de venirea celţilor şi se datoreşte grecilor, odată cu colonizarea de către aceştia a litoralului stîng al Mării Negre, începînd cu mijlocul sec. VII î.e.n., prin întemeierea cetăţilor Histria, Tomis, Callatis, Odessos, Mesembria, Apollonia, Anchialos, Tyras, Byzantion[1163 a].

Multă vreme s-a considerat că ceramica la roată reprezintă elementul definitoriu al celei de a doua epoci a fierului, socotindu-se că odată cu utilizarea sa se poate vorbi de Latène în Dacia. Este adevărat că apariţia roţii olarului şi lucrarea în acest mod a ceramicii aduce o categorie de produse obţinute pe baza unei tehnici superioare şi că prin difuzarea masivă a acestei ceramici în mediul autohton traco-geto-dacic cultura lor materială evidenţiată de arheologie, îndeosebi prin ceramică, capătă dintr-odată un nou aspect, diferit de cultura anterioară din prima epocă a fierului. Dar roata olarului şi ceramica lucrată cu roata nu reprezintă decît un nou meşteşug şi noi produse, care nu puteau determina apariţia unei noi epoci. Elementele fundamentale care au dus la trecerea la cea de a doua epocă a fierului în mediul traco-geto-dacic sînt de natură economico-socială şi politică.

S-a considerat că toată ceramica cenuşie lucrată la roată este traco-geto-dacică, deşi se cunoaşte faptul că majoritatea acesteia din mediul autohton reproduce forme greceşti. Ele au fost considerate imitaţii locale. Se ignora însă faptul că grecii din Anatolia produceau constant ceramica cenuşie fără firnis, de uz comun, şi ceramică cenuşie cu firnis sau o vopsea neagră, nu numai ceramică de lux cu firnis roşu sau negru. De fapt, ceramica lucrată cu roata apare în zona egeeană încă de la începutul epocii fierului, dar în mod inexplicabil ea nu s-a difuzat în mediul tracic, deşi relaţii economice cu lumea sudică au existat, după cum o demonstrează piesele de metal.

Celţii au preluat roata olarului tot de la grecii stabiliţi la Massalia şi în celelalte oraşe din aceeaşi zonă. Tot grecii au fost cei care au difuzat roata olarului la toate popoarele europene, prin colonizarea litoralului nordic al Mării Mediteranei, începînd din sec. VIII-VI î.e.n.

Au fost elaborate studii parţiale asupra ceramicii cenuşii lucrată cu roata din mediul traco-geto-dacic, dar nu dispunem încă de un studiu

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

sistematic al acestei categorii de ceramică pe întreaga arie. Un asemenea studiu este suficient de complex şi pretinde o bună cunoaştere a problematicii ceramicii greceşti.

Am reuşit totuşi să găsesc unele criterii pentru deosebirea ceramicii cenuşii greceşti, de ceramica cenuşie traco-geto-dacică. Pe această bază vom putea stabili cu aproximaţie momentul de început al lucrării la roată a ceramicii în mediul traco-geto-dacic. Pentru multe forme ceramice lucrate cu roata, din sec. VI-IV î.e.n. posibilitatea atribuirii unui etnic sau altul rămîne îndoielnică. Elucidarea acestei probleme este posibilă numai pe baza analizelor chimice a pastei vaselor cenuşii, pe baza unor serii tipologice mari.

TIPUL 1 - CHIUPURI.

Se cunosc acum mai multe exemplare de vase mari de provizii, lucrate la roată. Ele au ca trăsătură specifică marginea puternic răsfrîntă spre exterior, cu una sau două şănţuiri exterioare. Chiupurile la traco-geto-daci apar în a doua jumătate a sec. IV î.e.n. şi în sec. III î.e.n. Ele aparţin unui singur tip în cadrul căruia am deosebit trei variante.

Varianta 1/a: Cuprinde chiupuri avînd două şănţuiri pe partea exterioară a buzei, cu corpul bombat, gît scurt şi fundul inelat. Ele sînt lucrate la roată din pastă cenuşiu-deschisă sau cenuşiu-neagră. Exemplarele cunoscute pînă acum au o înălţime cuprinsă între 0,58-0,68 m.

Exemplarul descoperit la Zimnicea (jud. Teleorman) de către Cezar Boliac, înainte de 1880 [1164], are în partea superioară două frize ornamentale, una delimitată de linii incizate şi alta în relief (pl. LXVII). Ambele sînt ornamentate cu rozete realizate prin imprimarea în pastă încă moale a vasului, a unei matriţe. Între aceste două frize ornamentale se află o a treia, cu călăreţi realizaţi în relief, foarte probabil tot cu o matriţă.

Motivul călăreţului poate fi preluat după monedele macedonene ale lui Filip II, răspîndite la geto-dacii din nordul Dunării şi care au fost imitate de către aceştia în prima fază a monetăriei geto-dacice [1165]. Un alt exemplar asemănător, dar fragmentar, provine tot de la Zimnicea [1166]. Primul exemplar de la Zimnicea a fost datat către sfîrşitul sec. III î.e.n. [1166 a].

Încă două exemplare provin din tumulul getic de la Fîntînele (jud. Teleorman) (pl. LXVIII/1,3) [1167], acestea avînd aceeaşi formă, dar dimensiunile diferite. Ele au în partea superioară frize ornamentale, cu rozete alternînd cu rozete-palmete, realizate prin imprimare. Mormîntul geto-dacic de la Fîntînele a fost datat în a doua jumătate a sec. IV î.e.n. şi sec. III î.e.n. In aceeaşi variantă se poate încadra şi un chiup de la Grojdibod (jud. Dolj), care are aceleaşi şănţuiri pe margine şi un profil asemănător celor de la Zimnicea şi Fîntînele, dar nu este ornamentat [1168].

Toate exemplarele din această variantă sînt arse reducător. Ca

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

formă,ele sînt o creaţie originală şi se pot încadra în categoria primelor forme autohtone lucrate la roată.

Varianta 1/b. Cuprinde chiupurile cu marginea avînd şănţuiri, identică cu a celor din varianta 1, dar profilul corpului nu mai este bombat, ci alungit. Au înălţimea cuprinsă între 0,58–0,66 m şi sînt arse tot reducător. In această variantă am inclus un chiup neornamentat, descoperit la Lăceni (com.Orbeasca, jud.Teleorman) (pl.LXVIII/2)[1169] şi chiupul similar ca profil,descoperit la Mizia (Plevna) (pl.LXVIII/4)[1170]. Ultimul vas este ornamentat cu motivul în brăduţ,realizat prin incizie. El datează de la mijlocul sec.IV î.e.n.

Fragmente din partea superioară ale unor chiupuri de acelaşi tip,cu marginea şănţuită am găsit şi în cetatea de la Albeşti şi Trivalea Moşteni;ele datează din aceeaşi perioadă cu cele de la Lăceni şi Mizia[1172]. Chiupurile de la Albeşti le-am încadrat în varianta a 2-a, întrucît în săpăturile făcute în această cetate nu au fost găsite şi fragmente cu rozete;dar faptul nu e sigur întrucît nu dispunem de nici un profil complet.

Varianta 1/c. În această variantă se încadrează chiupurile lucrate la roată, arse oxidant, cu o culoare cărămiziu-roşiatică, cu nisip în pastă. Ele au acelaşi fel de margine şănţuită, dar corpul este bombat şi alungit, cu fundul îngust. Nu au ornamente pe corp, ci numai pe margine şi constau din rozete, fibulă tracică şi cercei liră, de origine greacă, realizate toate prin imprimare în pastă,înainte de ardere. Imprimarea fibulei tracice pe aceste chiupuri ne asigură că ele au fost lucrate pe loc de către traci. Majoritatea chiupurilor din această variantă provin de la Seuthopolis, unde s-au descoperit 143 de exemplare. Chiupurile de acelaşi tip, ornamentate cu rozete, se mai cunosc la Sofia[1172] şi Dolno Sahrane (Stara Zagora)[1173], ceea ce ne indică faptul că aria de răspîndire a variantei este exclusiv sud-balcanică, desigur, după datele de care dispunem astăzi. Chiupurile de la Seuthopolis datează din a doua jumătate a sec.IV î.e.n. - primele trei sferturi ale sec.III î.e.n., pe baza ceramicii greceşti. a monedelor lui Seuthes III, ale lui Lysimach,emise după 306 î.e.n. şi ale lui Adaios[1174].

Un chiup ornamentat cu rozetă provine din cetatea de la Enos,de la gurile Mariţei, pithoi ornamentaţi cu rozetă există şi la Atena,pe la 450 î.e.n.[1175]. Exemplarele ce formează varianta 1/c pot fi denumite de tip Seuthopolis. Ele au înălţimea cuprinsă între 0,95–1,05 m.

Varianta 1/a a chiupurilor este cunoscută doar în jumătatea sudică a Munteniei şi Olteniei. Varianta 1/b este răspîndită la nord şi la sud de Dunăre, iar varianta 1/c este cunoscută numai la sud de Balcani, în zona odridă. Toate apar în centre tracice şi geto-dacice importante, cum sînt Seuthopolis (cetate tracică cu plan grec), Zimnicea, Albeşti, dar descoperirile de la Sofia, Dolno-Sahrane, Mizia, Lăceni, Fîntînele, Grojdibod, arată că ele se generalizează în sec.IV-III î.e.n.

În sec.V şi prima jumătate a sec.IV î.e.n. nu cunoaştem existenţa acestui tip de vase. Ele apar după 350 î.e.n. şi aveau funcţia de vase

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

pentru depozitarea produselor alimentare şi a apei. In zona intracarpatică, precum şi în zonele estice ale Carpaţilor nu se cunosc.

Influenţa pithos-ului grec este mai vizibilă la chiupurile de tip Seuthopolis, în timp de chiupurile din varianta 1/a şi 1/b par a avea o formă originală, lucrată de tracii mizi şi geto-daci.

În sec. I î.e.n. - I e.n. chiupurile capătă o mare răspîndire. Exemplarele cu margine şănţuită, ca cele din sud, se cunosc numai la Grădiştea Muncelului şi Costeşti. Se pare că şănţuirea marginii exterioare este de inspiraţie greacă, pentru că la Atena există hydrii din 425-400 î.e.n., care au marginea ornamentată în acest mod[1176]. Acest lucru arată că ele au fost inspirate din formele extracarpatice mai vechi. In Transilvania şi Banat există chiupuri de un tip diferit[1177], ca şi la Ocniţa, unde pe un asemenea vas există o inscripţie în limba greacă[1178].

În zona palatului din cetatea getică de la Popeşti s-au găsit chiupuri cu semnul Ψ pe margine[1179], care datează din sec. I î.e.n. Această literă există şi pe pithoii mai vechi de la Seuthopolis[1180]. La Orchomene şi Thespia are valoare de chi şi reprezintă numărul 1000[1181]. In cazul celor de la Seuthopolis el echivalează cu 50, avînd aceeaşi valoare şi la Chersonesul Tauric şi Calcedon. Ele indică conţinutul sau preţul[1182] (pl. CXIV).

Întrucît chiupurile de la Seuthopolis, Zimnicea şi Fîntînele au ornamente constînd din rozetă, se impune analiza originii rozetei şi a difuzării sale în mediul traco-geto-dacic.

M. Čičikova a considerat că rozeta îşi are originea în decorul similar de pe amforele thasiene[1183], dar rozetele există şi pe amforele sinopeene[1184].

Rozeta este prezentă şi pe stele funerare şi pe piese arhitecturale ionice şi pe metopele unor frize dorice[1185]. S-a afirmat însă că rozeta este de origine iraniană, unde apare încă din sec. IX-VIII î.e.n. şi de unde a fost preluată şi de greci[1186]. O dovadă în plus o constituie rozeta de pe fundul amforei persane de la Kukuva Moghila[1187] (pl. LXIX/1) care datează, pe baza ceramicii greceşti, din perioada 470-450 î.e.n. O rozetă identică există în mormîntul de la Dălboki (Stara Zagora) care datează, pe baza unui kilix attic, din ultimul sfert al sec. V î.e.n.

La Atena există boluri cu firnis negru ornamentate cu rozete identice, din perioada 450-400 î.e.n., ca şi pe ceramica cu firnis negru[1188].

Însă motivul rozetelor-rozacee este cunoscut în Asia Mică încă din mileniul II î.e.n., în mediul hitit[1189], iar în Grecia, din epoca miceniană[1190]. La Eleusis există piese de toreutică datate între 750-625 î.e.n. cu motivul rozetei[1191]. In mediul tracic balcanic rozeta există pe cerceii greceşti de la Vrača[1192], pe colierul de la Kukuva Moghila[1193], la Branicevo (Kolarovgrad)[1194], ca şi în mediul scitic din sec. V-III î.e.n.[1195]. Aplice rozete din aur, de tipul celor de la Vrača, Braničevo şi din mediul scitic se cunosc şi în Iran[1196].

În mediul getic motivul rozetei este cunoscut pe coifurile de argint de la Agighiol şi cel de la Porţile de Fier, păstrat în muzeul din Detroit,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

pe coiful de aur de la Poiana Coţofeneşti[1197], pe brăţările de aur de la Cucuteni-Băiceni[1198], ca şi pe aryballos-ul de argint din tezaurul de la Peretu (pl. LXIX/2) de la mijlocul sec. IV î.e.n., identic cu cele de la Kukuva Moghila, Dălboki şi de pe ceramica attică din a doua jumătate a sec. V î.e.n.

Pe piese de metal motivul este cunoscut şi în lumea ilirică de la sfîrşitul sec. VI î.e.n., la Ateniča[1199], pe piese provenind tot din lumea greacă, ca şi pe vasele greco-etrusce din Italia[1200].

In mediul tracic sud-dunărean motivul rozetei nu apare numai pe chiupuri, ci şi pe ceramica cenuşie la Kaloianovo (al doilea sfert al sec. IV î.e.n.) (pl. CIII/6)[1201] (pl. LXXXVII/5) şi de la Seuthopolis, dar aici ele sînt socotite ca mărci de olar[1202].

La nord de Dunăre, în afara vaselor de la Zimnicea şi Fîntînele, ornamentate cu rozete, mai cunoaştem un fragment de vas lucrat la roată din pastă cenuşie din cetatea de la Orbeasca de Sus, din ultimul sfert al sec. V şi sfîrşitul sec. IV î.e.n. şi un alt fragment în aşezarea de la Govora-Sat (Poieni), care datează din prima jumătate a sec. III î.e.n.[1203]. Mormîntul tumular cu vasele ornamentate cu rozete de la Fîntînele a fost datat în a doua jumătate a sec. IV î.e.n.[1204]. S-a afirmat însă că la Zimnicea ornamentul rozetei apare spre sfîrşitul sec. III î.e.n.[1205]; totuşi vasele şi fragmentele ceramice de la Fîntînele, Orbeasca de Sus şi Govora-Sat (Poieni) indică faptul că rozeta apare în mediul getic în perioada cuprinsă între a doua jumătate a sec. IV şi începutul sec. III î.e.n., iar cana de la Kaloianovo arată că ea apare în sudul Balcanilor, în al doilea sfert al sec. IV î.e.n.

Rozeta o mai găsim şi pe vase din sec. II-I î.e.n., în Muntenia, la Cetăţeni (jud. Argeş) (pl. LXIX/5), Popeşti şi Mănăstirea (jud. Giurgiu) (pl. LXIX/6), Cozia Veche (jud. Vîlcea) (pl. LXIX/8), Vlădiceasca (jud. Giurgiu) (pl. LXIX/11)[1206], Poroschia (jud. Teleorman) (pl. LXIX/7) şi la Filiaş (jud. Covasna) în Transilvania, în sec. II-III e.n.[1207].

La Kalojanovo, Zimnicea, Orbeasca de Sus, Fîntînele, Cetăţeni, Mănăstirea şi Poroschia, rozeta este aplicată pe vase din pastă cenuşie lucrate la roată. La Cozia Veche rozeta este aplicată pe o piesă din pastă brună, cu nisip, lucrată cu mîna, care nu provine dintr-un vas, ci aparţine unei plăci ornamentale, iar la Govora-Sat (Poieni) şi Popeşti, pe vase din pastă cărămizie lucrată la roată.

Constatăm continuarea utilizării ornamentului din a doua jumătate a sec. IV şi sec. III î.e.n. pînă în sec. II-I î.e.n., căpătînd o largă răspîndire în Muntenia. In Transilvania cunoaştem rozeta abia în sec. II î.e.n.-I e.n., pe un chiup de la Rudele, din Munţii Orăştiei, ca şi pe alte vase.

In Transilvania rozeta apare şi pe ceramica celtică de la Dipşa[1208], care datează de la începutul sec. III î.e.n. Am opinat că rozeta a fost preluată de celţi din mediul geto-dacic[1209]. Ipoteza pare a se confirma, întrucît un studiu recent întocmit asupra ornamentelor de pe ceramica celtică timpurie din Europa centrală arată că aici rozeta nu există[1210].

Rozeta există şi pe "cupele deliene" getice[1211], care îşi au origi-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

nea în cupele deliene originale greceşti, cunoscute la Histria, ca şi în mediul scitic[1212]. Rozetele de pe ele nu pot fi interpretate decît ca fiind ornamente. Rozeta există şi pe amforele getice imitate după cele rhodiene, de la Căscioarele[1213], ca şi pe cele de la Popeşti, cu reprezentare umană avînd capul înconjurat de raze şi considerate ca fiind reprezentarea lui Helios, zeul soarelui, imitate de pe amforele rhodiene[1214]. Ele datează din a doua jumătate a sec. I î.e.n.

Rozeta se întîlneşte şi pe mînerele de amfore locale, de la Zimnicea, Popeşti şi Cetăţeni[1215] (pl. LXIX/9,10,13,14). De la Tei-Bucureşti (pl. LXIX/12) provine şi o ştampilă de lut ars care datează din sec. I î.e.n., avînd o rozetă şi o figură umană, al cărui cap este înconjurat de raze, ca şi la mînerele de amforă de la Popeşti[1216]. Ştampila de la Tei poate fi considerată ca marcă de olar.

Motivul rozetei apare şi pe monedele thasiene, cum este cazul unui exemplar de la Zimnicea[1217]. Dar acest motiv apare şi pe monedele geto-dacice de tip Inoteşti-Răcoasa[1218]. Motivul rozetei se găseşte şi pe monedele celtice din Britania, ca şi pe cele din Pannonia[1219]. Pe monedele geto-dacice de tip Huşi-Vovrieşti rozetele sînt contramărci[1220]. Apar şi pe monedele celtice de tip Biatec, din seria celor fără legendă, din Slovacia, datînd din prima jumătate a sec. I î.e.n., şi care nu se mai emit după anul 58 î.e.n., dată la care Burebista înfrînge pe celţii boi[1221]. Rozetele de pe aceste monede nu sînt contramărci.

Unele din rozetele aplicate pe vase sînt mărci de olar, dar această interpretare poate fi admisă numai în cazurile în care rozeta este imprimată de cîteva ori pe aceeaşi piesă. In cazul în care rozeta formează o friză ornamentală, ca pe vasele de la Zimnicea, Fîntînele, cantharosul tracic de Seuthopolis, (pl. LXXXVII/5) fragmentele ceramice de la Popeşti şi Mînăstirea şi vasul de la Rudele, ele nu mai pot fi interpretate decît ca ornamente. Acelaşi lucru se poate spune şi despre rozetele de pe vasele celtice de la Dipşa.

Reprezentarea lui Helios de pe amforele locale imitate după amforele rhodiene poate indica existenţa unui cult solar la geto-daci, dar tot atît de bine la geto-daci această reprezentare îşi va fi pierdut semnificaţia pe care o aveau pe amforele originale.

Rozeta a fost preluată de traci şi geto-daci de la perşi, dar în special de la greci pe mai multe căi: a) de pe piesele de toreutică ce apar pe la mijlocul sec. V - mijlocul sec. IV î.e.n.; b) de pe ştampilele amforelor thasiene şi rhodiene; c) de pe cupele deliene; d) de pe monedele thasiene.

Rozeta în mediul geto-dacic este aplicată şi pe ceramica lucrată cu roata, fiind larg răspîndită în perioada 350 î.e.n.-106 e.n., în zona sudică şi în zona intracarpatică a ţării.

TIPUL 2 - FRUCTIERE

Varianta 2/a. Acest tip de vas este cunoscut în mediul grecesc, după cum o demonstrează fructiera de la Camirus, din pastă cenuşie, datată la mijlocul sec. VII î.e.n. (pl. LXVI/17)[1222]. Dar vase de acest

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

tip nu au apărut pînă acum la Histria şi Apollonia, cetăţile greceşti cele mai intens cercetate. Nici în mediul traco-geto-dacic din perioada sec. VI-III î.e.n. nu au apărut pînă acum fructiere lucrate la roată. Fructierele lucrate la roată apar în mediul geto-dacic abia începînd din sec. II-I [1223] şi continuă pînă în sec. III e.n. Dar ele sînt lucrate de autohtoni. Totuşi, în necropola geto-dacică, din sec. IV î.e.n., de la Carna am găsit piciorul unei fructiere lucrate la roată din pastă cenuşie deschisă (pl. LXVI/13)[1224]. Partea superioară a fructierei nu a fost depusă în mormînt. In necropola din sec. V î.e.n. de la Kiulevcia, în mormîntul nr. 2 există de asemenea un picior de fructieră, lucrat la roată, din pastă roşie, ceea ce constituie un argument pentru a fi considerat ca fiind un produs grecesc. Situaţia este veridică de vreme ce în aceaşi necropolă există o strachină din pastă neagră-cărămizie cu firnis negru (de fapt trebuie să fie o simplă culoare şi nu firnis)[1225], care nu poate fi şi ea decît grecească.

Tot în categoria fructierelor trebuie încadrate şi cîteva fragmente de la Alexandria, care aparţin picioarelor acestui tip de recipiente. Unul din fragmente (pl. LXX/4) este lucrat din pastă cu miez cenuşiu, în exterior cărămiziu, fără nici un fel de degresant. El este ornamentat în exterior, cu caneluri largi şi linii incizate. Exemplarul următor este lucrat din pastă, care are un miez de culoare brună, iar exterioarele negre. Suprafaţa exterioară are un luciu metalic obţinut în urma unei lustruiri puternice (pl. LXX/5)[1226]. Ambele datează din perioada 550-450 î.e.n. Pînă în prezent nu dispunem de analogii în ceramica coloniilor greceşti din Pontul Stîng, dar fructiera menţionată de la Camirus ne convinge că acest tip de vas este specific şi ceramicii greceşti. Ornamentele incizate în val sînt specifice ceramicii greceşti arhaico-clasice şi devin un motiv ornamental frecvent utilizat pe ceramica geto-dacică lucrată cu mîna şi cu roata abia în faza a treia a Latène-ului geto-dacic din sec. II-I î.e.n.[1227]. Cupe cu picior lucrate la roată există la Zimnicea, unde sînt lucrate de geţi (pl. LXVI/19) şi datează în perioada de după 350 î.e.n.[1228].

Varianta 2/b. Conţine fructiere lucrate cu roata din pastă cenuşie şi care au patru mînere torsionate. In mediul getic astfel de vase se cunosc numai la Murighiol, în sec. IV î.e.n. (pl. LXVI/16)[1229]. Problema acestui tip de vase a fost discutată şi rezolvată de M. Coja. Asemenea tip există la Histria, unde datează din sec. V-IV î.e.n. Sînt lucrate din pastă cenuşie, dar şi din pastă cenuşie vopsite cu o culoare neagră, uneori lustruită[1230]. Problema dacă această categorie de fructiere este de import sau este lucrată la Histria se dovedeşte greu de rezolvat. Dar avînd în vedere că la Histria există în sec. V î.e.n. cuptoare de olar, se poate conta pe o producţie locală. Fructiere de acest tip se pare că există şi la Zimnicea (pl. CXV)[1231].

TIPUL 3 - VASE GLOBULARE

Sînt vase de mici dimensiuni lucrate cu roata. Există două varian-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

te: cu corp globular şi cu corp bitronconic. Ele au o culoare cenuşie, cafenie, cărămizie sau cenuşiu-deschis. Se cunosc la Ravna, în zona a treia, deci din sec. V î.e.n. (pl. LXVI/1)[1231], la Kiulevcia (Sumen) în sec. V î.e.n. (pl. LXVI/2)[1233], Adamclisi, din sec. V-IV î.e.n. (pl. LXVI/3)[1234] şi la Canlia, în sec. IV î.e.n. (pl. LXVI/4)[1235]. Ele circulă numai în sec. V şi IV î.e.n. şi sînt cunoscute pînă acum numai în sudul Dobrogei şi nord-vestul Bulgariei. Trebuie văzut dacă se cunosc prototipuri greceşti (pl. CXV).

TIPUL 4 - CUPE CU PICIOR.

Varianta 4/a. Sînt vase cu picior scund şi margine răsfrîntă spre exterior. Se cunosc foarte puţine exemplare, la Scărişoara (jud. Giurgiu) unde datează din perioada 330-250 î.e.n. Au o culoare neagră cu luciu mat (pl. LXVI/5)[1236]. Un exemplar identic provine de la Ovciarovo (Kolarovgrad) şi datează foarte probabil din aceeaşi perioadă (pl. LXVI/6)[1237]. Forma există la Atena, cu firnis[1238] şi datează din perioada 490-480 î.e.n. Forma este cunoscută în mediul traco-getic numai la nord şi sud de Dunăre.

Aşezarea geto-dacică de la Scărişoara (jud. Giurgiu) se datează pe baza unui tezaur format din drahme histriene şi imitaţii după monedele lui Filip II, în ultimele trei decenii ale sec. IV şi prima jumătate a sec. III î.e.n.[1239].

Varianta 4/b. Sînt vase cu piciorul scund, de tip fructieră, dar, spre deosebire de varianta precedentă, nu au marginea răsfrîntă spre exterior, ci dreaptă. Ele există numai în zona Vraţa, la Rakiovo (pl. LXVI/20) şi în mormintele cu tezaur de la Vraţa. La Rakiovo forma datează pe baza unui kantaros şi a unui kilix attic, din sec. IV î.e.n.[1239a]. La Vraţa datează din perioada 375-340 î.e.n. In alte zone, la acest orizont cronologic nu există, dar este puţin probabil ca forma să fie difuzată numai aici (pl. CXV).

TIPUL 5 - OINOCHOE.

Sînt vase lucrate de obicei din pastă cenuşie. La origină tipul este grecesc. O oinochoe din pastă cenuşie cu angobă albă există la Histria, datată din al treilea sfert al sec. VI î.e.n., ca şi la Chios[1240]. Exemplarul de la Histria demonstrează că aici, printre alte categorii de ceramică cenuşie, se importă sau se produce şi acest tip de vas. In mediul autohton traco-getic vasele de tip 5 cunoscute datează numai din sec. IV-III î.e.n. şi se pot grupa în două variante:

Varianta 5/a. Cuprinde oinochoe din pastă cenuşie de formă bitronconică şi cu gura în formă de treflă. Exemplarele de acest tip sînt cunoscute în necropola de la Bugeac (jud. Constanţa) (pl. LXIII/5)[1241], unde datează din sec. IV î.e.n. (375-325 î.e.n.). Un alt exemplar din pastă cenuşie provine de la Koprinka (Seuthopolis) dintr-un mormînt care datează de la sfîrşitul sec. IV î.e.n. şi începutul sec. III î.e.n.[1242]. De la Seuthopolis mai cunoaştem un exemplar de acest tip din pastă

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

cărămiziu-roşie, care datează din aceeaşi perioadă[1243]. Exemplarul de la Dolno Mitropolia (Plevna)[1244] datează din epoca romană.

La Apollonia există o oinochoe bitronconică[1245], dar care nu se încadrează în această variantă. De obicei oinochoele greceşti au corpul rotund. Această variantă este lucrată de traco-geţi. Nu cunoaştem încă exemplare mai timpurii, decît cea de la Bugeac din sec. IV î.e.n.

Varianta 5/b. Grupează oinochoe cu mijlocul bombat. Ele sînt lucrate de obicei din pastă cenuşie. Acest tip nu este cunoscut pînă acum decît în mediul sud-tracic, la Seuthopolis (pl. LXIII/7), provenind din mormîntul nr. 3, ce poate fi datat, pe baza unui opait grecesc, din a doua jumătate a sec. IV şi primul sfert al sec. III î.e.n.[1246]. Tipul de oinochoe în discuţie se cunoaşte la Panaghiurişte[1247], în aceeaşi zonă. Ele sînt lucrate de către traci. Forme mai timpurii din pastă cenuşie nu se cunosc încă. Această variantă reproduce modelele greceşti[1248] şi se pare că este specifică numai tracilor odrizi din sudul munţilor Balcani. (pl. CXV).

TIPUL 6 - CĂNI BITRONCONICE.

In funcţie de profil, în necropolele şi aşezările traco-getice se cunosc mai multe tipuri de căni.

Varianta 6/a. Cuprinde căni cu corp bitronconic, marginea răsfrîntă spre exterior. La unele exemplare marginea este demarcată de corp printr-o incizie. Mînerul este întotdeauna supraînălţat şi este lucrat în bandă lată, uneori cu o dungă reliefată la exterior. Ea este prinsă de obicei de mijloc. Ele sînt lucrate din pastă cenuşie, neagră cenuşie sau cenuşiu brună. Uneori au o vopsea neagră pe suprafaţa exterioară, aplicată foarte probabil înainte de ardere. Ea nu se confundă cu o angobă şi nici nu este un firnis. Unele căni au pe mijloc linii incizate.

Căni de acest tip se cunosc la Apollonia, încadrate în tipul II al cănilor de aici şi datează din a doua jumătate a sec. V î.e.n. (pl. LXXI/1). Exemplare identice se cunosc şi la Olynt[1249]. Există şi în necropola de la Ravna, în zona a 2-a, dar şi în zona a 3-a (pl. LXXI/2,4-8) şi (pl. LXXII/1,4-6)[1250], la Kiulevcia (Sumen) (pl. LXXI/3,10,11)[1251], Drumevo şi Bresovo (pl. LXXI/9)[1252], Branicevo (pl. LXXII/8)[1253], Prof. Zlatarski (pl. LXXII/7)[1254], Canlia (pl. LXXII/10,11)[1255], Kiulevcia (pl. LXXII/13-14)[1256], Războieni (Alifacî - jud. Tulcea) (pl. LXXII/15)[1257], Enisala, Bugeac şi Murighiol[1258], Chirnogi[1259], Locusteni (jud. Dolj) (pl. LXXI/12)[1260], Cernica[1261], Slobozia (jud. Bacău) (pl. LXXII/9)[1262], Histria-Sat (pl. LXXII/12)[1263]. Acest tip de cană există şi în necropolele de la Chotin (pl. LXXIII/14,15), Tápiószele (pl. LXXIII/18), Szentes Vekerzug (pl. LXXIII/17), Szentes-Zalota (pl. LXXIII/16), Sirmabesenyö (Miskolc), Heves şi Mihalovce[1264]. Căni de tip 6/a există şi în mormintele scitice de la Jurovka, tumulul A şi tumulul 397, din sec. IV î.e.n.[1265]. La Olbia există o cană lucrată la roată, din pastă cenuşie, pe care însă S.I. Kaposina o consideră ca fiind scitică, după stîngăcia cu care este

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

lucrată, arătînd că nu are analogii în ceramica greacă[1266]. Dar ea reproduce în chip evident cănile de tip 6/a, care la origine sînt greceşti. Cănile menţionate de la Jurovka sînt căni greceşti din pastă cenuşie, ceea ce ne demonstrează că şi în zona nord-pontică se importă astfel de recipiente.

Importantă este cronologia cănilor de tip 6/a, care sînt atît de răspîndite în mediul traco-geto-dacic, ca şi scitic. Aceste căni apar la Histria, în nivelul arhaic I, deci începînd de la 625 î.e.n.[1267] Exemplare identice provin din aşezarea de la Alexandria Vii (pl. LXXIII/10, 13)[1268], ca şi de la Brăiliţa (pl. LXXIII/11, 12)[1269], unde aparţin foarte probabil fazei I a necropolei de aici, de la sfîrşitul sec. VI î.e.n. şi poate începutul sec. V î.e.n. Cana de la Histria-Sat a fost datată în sec. V î.e.n.[1270], dar s-a arătat că ea provine din zona de nord-vest a necropolei, ce datează din sec. VI î.e.n.[1271]. P. Alexandrescu a arătat că toate exemplarele de la Histria au o pastă cenuşie, şi că ele figurează printre cele trei tipuri cele mai caracteristice ale buchero-ului eolian din nivelul VIII de la Troia şi că zona sa de difuziune pare a fi nord-vestul Anatoliei, de unde s-a răspîndit pe coasta vestică a Mării Negre, pînă la Olbia[1272]. Difuziunea cănilor de tip 6/a în mediul traco-geto-dacic am marcat-o prin analogiile cunoscute pînă astăzi. Ele se cunosc în spaţiul balcano-carpatic, Dobrogea, Moldova, zonele tiso-slovace, ca şi în mediul scitic. La Apollonia, acest tip de cană a fost datat de T. Ivanov în a doua jumătate a sec. V î.e.n., pe baza analogiilor cu cele de la Olynt. La Ravna, ele datează din a doua jumătate a sec. VI î.e.n. şi în cursul secolului al V-lea î.e.n., cu toate că nu este exclusă datarea lor şi în prima jumătate a sec. VI î.e.n. Tipul de căni 6/a este atestat însă şi în necropola de la Enisala, a cărei funcţionare în limitele sec. IV î.e.n. este asigurată[1273]. Prin urmare, nivelul I arhaic de la Histria, care datează începînd după 650, constituie limita cronologică superioară, iar sec. IV constituie limita cronologică inferioară a circulaţiei tipului 6/a de căni. Nu dispunem încă de descoperiri bine datate care să ne permită prelungirea acestui tip de căni şi în sec. III î.e.n., dar desigur că ele au circulat. Necropola de la Kiulevcia a fost datată de T. Dremsizova, pe baza datării cănilor de tip 6/a (tip II de la Apollonia) începînd de la mijlocul sec. V, pînă la mijlocul sec. IV î.e.n. Datorită faptului că necropola de la Kiulevcia este de incineraţie în ciste de piatră, identică sub toate aspectele cu Ravna II şi fără amfore de import, am socotit că ea poate fi datată în sec. V î.e.n., deşi nu este exclusă nici datarea în sec. IV î.e.n. La Kiulevcia nu există nici o altă piesă care să poată fi datată exclusiv în sec. IV î.e.n. In aceeaşi situaţie este şi necropola de la Prof. Zlatarski, în care există şi un topor bipen. Totuşi, necropola de la Drumevo, care este tot de incineraţie în cistă de piatră, poate fi datată în a doua jumătate a sec. IV şi începutul sec. III î.e.n., pe baza unei amfore de Chios fragmentare. Pe această bază se poate preciza că incineraţia în cistă continuă să fie folosită la sud de Dunăre pînă pe la începutul sec. III î.e.n., ca şi la Enisala şi Murighiol, în sec. IV î.e.n.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Si necropola de la Branicevo a fost bine datată de T. Dremsizova, pe baza cantharosului, amforei thasiene, fialei şi aplicelor cu rozacee de aur, pe la mijlocul sec. IV î.e.n. Cănile de la Brezovo şi Bugeac datează din sec. IV î.e.n. Cana de tip 6/a de la Chirnogi este identică cu cea de la Apollonia, ceea ce ne permite considerarea sa ca un produs grecesc. Datarea sa în sec. V poate şi sec. IV î.e.n. este asigurată. Cînd am discutat datarea necropolei de la Canlia am arătat că am găsit patru căni de tip 6/a grupate în mai multe morminte, ce formează o zonă aparte a necropolei. In altă zonă a necropolei au apărut amforele thasiene, care datează începînd din al doilea sfert al sec. IV î.e.n. Este foarte posibil ca zona în care au apărut cănile de tip 6/a din necropola de la Canlia să fie mai timpurie şi să dateze de la sfîrşitul sec. V şi începutul sec. IV î.e.n. Cana de tip 6/a de la Războieni (Alifacî, jud. Tulcea) provine dintr-o descoperire întîmplătoare, ce cuprindea patru vase, care au ajuns la Muzeul Naţional de Antichităţi, iar de aici transferate la Muzeul de Istorie al R.S. România. In condiţiile în care cănile de tip 6/a circulă între 650-300 î.e.n. este destul de greu de încadrat această descoperire. Totuşi, după cum vom vedea, între cele patru vase se află şi o strachină evazată, care are o formă ovală. Ea este identică prin această particularitate cu altele din necropola de la Canlia. Pe această bază putem data cele patru vase de la Războieni (Alifacî) în limitele sec. IV î.e.n. Tot din localitatea menţionată provine şi o amforă din Heracleia Pontică, datînd din perioada 350-300 î.e.n., dar nu putem şti dacă ea a fost găsită în acelaşi loc, pentru a putea data vasele din primul lot pe baza acestei amfore[1274]. Pentru cana de tip 6/a de la Locusteni nu putem propune o dată mai precisă în limitele sec. VI-IV î.e.n., dat fiind că este o descoperire întîmplătoare.

Necropola de la Slobozia, care este cea mai importantă necropolă getică cercetată pînă acum din Moldova, a fost datată la sfîrşitul sec. V î.e.n. şi începutul sec. IV î.e.n. Singurul vas la roată din această necropolă este o cană de tip 6/a (pl. LXXII/9). Totuşi, mai edificatoare pentru datare mi se par unele dintre săgeţile de bronz de la Slobozia. Aceste săgeţi[1275] sînt identice cu unele de la Duvanli (Başova Moghila), care, după cele mai recente datări, aparţin perioadei sfîrşitului sec. V î.e.n.[1276]. Nu ştim dacă acestea nu sînt şi mai timpurii. Dacă săgeţile de la Slobozia nu ar data din această perioadă prin analogie cu cele de la Duvanli, nimic nu ar fi împiedicat datarea necropolei de la Slobozia în sec. IV î.e.n. In acest fel putem data necropola în discuţie în a doua jumătate a sec. V şi prima parte a sec. IV î.e.n., confirmînd aşadar datarea iniţială elaborată de către C. Buzdugan. Datarea îşi are importanţa sa, pentru că necropola de la Slobozia succede necropolei de la Bîrseşti (jud. Vrancea), situată într-o zonă destul de apropiată. Ambele necropole aparţin unor aspecte culturale diferite: cea de la Bîrseşti aparţine aspectului Ferigile-Bîrseşti, iar cea de la Slobozia este tipică pentru aspectul cultural pe care l-am denumit în chip convenţional Canlia[1277], care apare, după datarea zonelor II şi III de la Ravna şi a aşezării de la Alexandria, încă din a doua jumătate a sec. VI î.e.n., dacă nu chiar din

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

prima jumătate a acestui secol. Apariţia timpurie este confirmată şi de datarea necropolei de la Slobozia, care ne permite constatarea că şi zonele centrale ale Moldovei, începînd cel mai tîrziu de la jumătatea sec. V î.e.n., sînt cuprinse de aspectul cultural Canlia.

Pe baza faptului că la Histria cănile de tip 6/a apar în a doua jumătate a sec. VII, am putea considera că şi aşezarea de la Alexandria, în care acest tip de căni este reprezentat (pl. LXXIII/10,13) şi în care există şi fibulele de tip Glaşinac cu placă triunghiulară, datează din sec. VI î.e.n. Această ipoteză nu poate fi susţinută cu fermitate întrucît cănile de tip 6/a au o circulaţie mai îndelungată, pînă în sec. IV - III î.e.n., continuînd a fi lucrate de către geţi pînă în sec. II-I î.e.n.

Totuşi, cred că datarea cea mai apropiată de realitate a aşezării de la Alexandria rămîne perioada 550–450 î.e.n., ea situîndu-se astfel la nivelul finalului fazei Ferigile III din necropola eponimă, după datarea ei cea mai recentă.

In ceea ce priveşte atribuirea etnică a cănilor de tip 6/a din aşezările şi necropolele traco-geto-dacice, această problemă este încă destul de complicată. Originea greacă a cănilor de tip 6/a este clară. Ele se importă din nord-vestul Anatoliei. Cele de la Histria şi Apollonia sînt în orice caz greceşti. Două căni fragmentare inedite de la Histria, din pastă cenuşie, au vopsea neagră la exterior şi ornamente incizate circulare, ceea ce ne asigură că sînt greceşti. Căni de acest tip există şi la Odessos[1278], care de asemenea trebuie să fie greceşti. Pentru atribuirea unei mari părţi din cănile de tip 6/a unei producţii greceşti importate de autohtoni un argument important este o cană de tip 6/a din necropola de la Canlia, din mormîntul nr. 47, care are o pastă de culoare roşiatică, iar suprafeţele au o nuanţă cenuşie închisă. Aceste culori ale pastei se datorează unei arderi oxidante imperfecte. Dar întreaga suprafaţă exterioară, a fost acoperită cu vopsea neagră lucioasă (nu este un firnis), astăzi în mare măsură corodată. Această culoare neagră aplicată pe suprafaţa vaselor este specifică ceramicii greceşti de la Histria, ca şi celei de la Thassos[1279].

Prin urmare, cana de tip 6/a de la Canlia nu poate fi atribuită decît unui original grecesc; celelalte căni de tip 6/a de la Canlia au o culoare cenuşie deschisă, fără vopsea neagră la exterior.

Seria de căni de tip 6/a pe care le-am analizat au culori care variază între cenuşiu deschis, cenuşiu închis şi o culoare neagră sau gălbui-neagră. Cănile de la Gogoşu şi Alexandria au de asemenea o angobă neagră la exterior, ca şi majoritatea celor de la Ravna (cf. tabelul cu culoarea pastei ceramicii lucrate cu roata).

Cana de tip 6/a de la Canlia ne asigură că şi în sec. IV î.e.n. geto-dacii mai importă ceramică grecească. Pentru restul vaselor de tip 6/a, care nu au angobă sau nu sînt vopsite cu culoare neagră, este greu de atribuit grecilor sau traco-geto-dacilor. Este foarte probabil că în sec. V î.e.n. aceste căni se importau din coloniile greceşti. Este posibil însă ca în sec. V î.e.n. şi mai ales începînd din sec. IV î.e.n., unele din cănile de tip 6/a să fie lucrate de către traci şi geto-daci. In necropola

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

de la Canlia există o strachină cenuşie lucrată la roată, de tip 10/b, care poate fi atribuită cu certitudine geto-dacilor.

Cănile de tip 6/a din aspectul cultural Szentes-Vekerzug-Chotin derivă tot din prototipurile greceşti, aşa cum ne asigură şi străchinile şi amforele cenuşii lucrate la roată din necropolele aceluiaşi aspect cultural. Si în aceste zone forma continuă să fie utilizată în sec. III-II î.e.n., după cum indică exemplarul de la Sîrmabesenyő. Nu vom discuta acum căile pe care au ajuns aceste produse în zonele tiso-slovace. Cănile de tip 6/a corespund tipului 4 stabilit pentru necropola de la Chotin (pl. CXVI)[1280].

Varianta 6/a 1. Cuprinde căni cu marginea răsfrîntă spre exterior în mod diferit de cănile de tip 6/a, care au mijlocul tot unghiular. Căni de acest tip se cunosc la Chotin, unde au fost încadrate în tipul 5 (pl. LXXIII/19,20)[1281]. Acest tip de cană este reprezentat şi la Tápiószele[1282] şi Szentes-Vekerzug[1283]. Este o variantă specifică zonelor tiso-slovace, dar care derivă din cele de tip/a, lucrate într-o manieră locală. După analogiile pe care le-am enumerat se vede că ele formează o serie tipologică distinctă şi răspîndită numai în această zonă. Important este şi faptul că ele au o circulaţie paralelă cu cele de tip 6/a şi prin urmare sînt lucrate concomitent cu acestea , de către aceiaşi meşteri şi în aceleaşi ateliere, care trebuie situate în această zonă.

Varianta 6/ a 2. Cuprinde căni lucrate la roată, care au corpul demarcat de gît printr-un prag. Această variantă este reprezentată în necropolele de la Chotin (pl.LXXIII/22), Szentes-Vekerzug, Kiskunféle - gyháza, Tápiózele, Alsótelek[1284] (pl.LXXIII/21). Toate exemplarele datează din sec.VI-V î.e.n.

Este interesant faptul că în necropola de la Chotin, Tápiószele şi în cea de la Teiuş există căni lucrate cu mîna de tip 6/a[1285]. Foarte probabil că acestea sînt lucrate după modelul celor lucrate cu roata, deşi în aspectul cultural Ciumbrud, din care face parte necropola de la Teiuş, nu se cunosc căni de tip 6/a lucrate cu roata. Este limpede că vasele de tip 6/a din aspectul cultural Szentes-Vekerzug-Chotin sînt lucrate după modelele greceşti de la Dunărea de Jos sau din mediul nord-pontic. Marea majoritate a cănilor de tip 6/a de la Chotin au o culoare maronie în timp ce cele de la Szentes-Vekerzug au o culoare cenuşie, ceea ce pune în evidenţă faptul că recipientele de tip 6/a se lucrează în centre diferite şi nu sînt lucrate în nici un caz într-un singur centru din care au fost difuzate în întreaga zonă tiso-slovacă (pl. CXVI).

Varianta 6/b. Cuprinde căni înrudite cu cele de tip 6/a, de care se deosebesc prin faptul că au un fund inelat mult mai înalt, formînd un piedestal, iar mijlocul nu mai este unghiular, ci rotunjit. Căni de acest tip se cunosc la Duvanli (Başova Moghila), în tumulii nr.16, 17 (pl. LXXIII/1), lucrate din pastă cenuşie, care datează din ultimul sfert al sec.V î.e.n.[1286]. Un alt exemplar provine din mormîntul nr.6 al ne-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

cropolei de la Ravna, care se situează în zona a 3-a a necropolei şi prin urmare datează din sec. V î.e.n.[1287] Deosebirea între aceste exemplare constă în aceea că două vase de la Duvanli-Başova Moghila au o toartă bifidă specifică ceramicii greceşti, în timp ce exemplarul de la Ravna are un mîner din bandă lată (pl. LXXIII/2). Cana de la Brezovo se încadrează tot în varianta 6/b şi datează din sec. V-IV î.e.n., ca şi cea de la Bailovo (pl. LXXIII/3)[1288]. Aria de răspîndire a acestei variante este numai zona sud şi nord-balcanică. In alte zone nu au apărut pînă acum. Tipologia acestei variante arată că ea poate deriva din cănile de tip 6/a.

Varianta 6/c. Cuprinde căni mult mai scunde decît variantele precedente, dar lucrate în chip evident după modelul celor de tip 6/a, al căror profil îl reproduc. In această variantă se încadrează o cană lucrată din pastă cenuşiu-cărămizie, ornamentată cu linii incizate, identice cu cele de pe cănile de tip 6/a de la Apollonia şi Ravna. Aşa cum am arătat, am desenat această cană în muzeul de la Varna (cf. tip I/b). Ea are nr. de inventar 1013, ceea ce ne asigură că provine din necropola de la Dobrina, foarte probabil din faza I, dar nu a fost publicată de M. Mircev, poate dintr-o greşeală. Ea datează din sec. VI î.e.n. (probabil prima jumătate) (pl. LXXIII/7). Un exemplar identic provine din necropola de la Gogoşu (pl. LXXIII/8), lucrat din pastă cenuşie închisă cu angobă neagră cenuşie[1289]. Alte căni care să se poată încadra în aceeaşi variantă nu cunoaştem încă, dar este sigur că ele trebuie să formeze o serie mult mai mare. Cana de la Gogoşu este de import, dintr-o zonă care nu putea fi alta decît cea a litoralului Mării Negre. S-a arătat însă că ea poate proveni din zonele Tisei, ceea ce nu mi se pare mai puţin probabil[1290]. Dar se pare că în aceste zone ceramica lucrată cu roata nu are angobă care este specifică numai ceramicii din sec. VI-IV î.e.n., de la Dunărea de Jos.

Varianta 6/d. Cuprinde căni cu mijlocul unghiular şi cu marginea foarte puţin răsfrîntă spre exterior şi mînerul supraînălţat. Cunoaştem puţine exemplare de ceşti care se pot încadra în această variantă, la Dobrina, din faza I (pl. LXXIII/9)[1291], unde datează foarte probabil din prima jumătate a sec. VI î.e.n. Una din cănile de acest tip a fost găsită în mormîntul nr. 5, cu oinochoia greacă, iar celălalt exemplar, în mormîntul nr. 12, în care se afla şi o fibulă de tip Glasinac, cu placă triunghiulară. Singura ceaşcă identică cu cele de la Dobrina provine de la Valea Stanciului (Tugureşti, jud. Dolj) dintr-o descoperire întîmplătoare[1292]. Ea are culoare cenuşie deschisă, fără angobă. Este interesant de remarcat că vasul are un mîner cu o secţiune identică cu mînerul primei căni de la Dobrina. Putem astfel constata că tipurile 6/b şi 6/c se cunosc pînă acum numai la Dobrina şi în Oltenia. In acest fel şi ceaşca de la Valea Stanciului (fost Tugureşti), pe baza analogiei cu cele de la Dobrina, datează din sec. VI î.e.n., foarte probabil prima jumătate. Ceştile de tip 6/d după profil sînt înrudite cu cele de tip 6/c şi 6/a, dar se deosebesc de acestea prin forma marginii superioare. Am putea

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

considera că ceştile de tip 6/d reprezintă unul dintre primele produse ceramice lucrate la roată de către autohtoni,încă din sec.VI î.e.n., iar centrul în care au fost lucrate nu poate fi altul decît zona Dobrina, de vreme ce în necropola de la Ravna, situată în vecinătate, nu este atestată această variantă. Este o ipoteză pe care trebuie s-o confirme cercetările viitoare. Se pare că nu cunoaştem încă vase greceşti de acest tip.

Varianta 6/e. In această variantă am încadrat căni cu mijlocul bombat şi cu marginea evazată în genul cănilor de tip 6/a-c. Căni de acest tip cunoaştem în necropola de la Branicevo, care datează din sec.IV î.e.n, începînd din al doilea sfert (pl.LXXII/2,3)[1293]. Unul din exemplare este lucrat din pastă cenuşie, iar celălalt din pastă roşiatică. Ambele reproduc oalele greceşti de acelaşi tip,cunoscute la Apollonia, Histria, Olbia, Atena, din sec.VI-IV î.e.n.[1294]. Trebuie însă să remarcăm că oalele greceşti originale de la Histria şi Apollonia nu au mînerul de loc suprainălţat; iar cele de la Atena au mînerul foarte puţin înălţat deasupra marginii. Exemplarele de la Branicevo au mînerul suprainălţat, identic cu cel al cănilor de tip 6/a; un exemplar este ars oxidant. Aşa cum am arătat, în sec.III î.e.n. nu mai cunoaştem căni de tip 6/a în zona balcano-carpatică.V.Zirra, în studiul său asupra cănilor cu mînerul suprainălţat din Transilvania, a arătat că în această zonă,în sec.IV-III î.e.n se lucrează căni la roată,după modelul celor din aria aspectului cultural Szentes-Vekerzug-Chotin[1295]. Derivarea lor din cănile de tip 6/a din zonele tiso-slovace este cît se poate de reală, de vreme ce cănile de la Curtuiuşeni, în sec.IV-II î.e.n. (pl.LXXIII/25) şi la Galaţii Bistriţei,din 350-100 î.e.n. (pl.LXXIII/24) se încadrează perfect în tipul 6/a[1296]. Dar aşa cum am arătat,în aspectul cultural Ciumbrud,din sec. VI-V î.e.n., din Transilvania nu cunoaştem ceramică cenuşie în general; există însă la Teiuş o cană lucrată cu mîna de tip 6/a. Căni derivate din cele de tip 6/a şi care datează din sec.IV-II î.e.n. există în această zonă la Tîrnăveni, Mediaş, Seica Mică, Deleni,pe care V. Zira le considera ca fiind de import traco-geto-dacic din spaţiul dunăreano-pontic, ceea ce poate fi real; dar nu trebuie exclusă nici influenţa zonei tiso-slovace[1297].

Cănile de la Bandul de Cîmpie, Seica Mică şi Piscolţ din perioada 350-200 î.e.n. sînt lucrate după modelul variantei 6/a 2, cunoscute numai în aspectul Szentes-Vekerzug-Chotin[1298].

In mediul geto-dacic din Transilvania,cănile de tip 6/a lucrate la roată se continuă şi în sec.II î.e.n., după cum indică piesele de la Sighişoara (pl.LXXIII/26), Sînpetru German (pl.LXXIII/27), Fotoş (pl. LXXIII/28), încadrate de I.H.Crişan în tipul II al cănilor din Latène-ul geto-dacic tîrziu[1299]. Apar de asemenea în zona extracarpatică. Varianta există la Piscul Crăsani (pl.LXXIII/23), Ocniţa, Conţeşti şi Orbeasca de Sus, Căţelu (Bucureşti), Răcătău (jud.Bacău), Bradu(jud. Neamţ), Poiana (jud.Vaslui), reprezentînd unul din elementele de cultură materială comun celor două etape ale Latène-ului[1300].

Prin aceste analogii se poate demonstra perpetuarea cănilor de

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

tip 6/a în mediul geto-dacic, din sec. VI î.e.n. pînă la cucerirea Daciei de către romani, în 105-106 e.n. (pl. CXVI).

TIPUL 7. CEŞTI EVAZATE.

Am grupat în acest tip ceşti cu gura largă evazată şi cu mîner supraînălţat, uneori cu o şănţuire pe partea exterioară. Primele exemplare provin dintr-un mormînt de înhumaţie de la Ciomacoviţa (Vraca) (pl. LXXIII/4,5), datat de B. Nicolov în sec. IV î.e.n.[1301]. Acest tip de ceşti are o bună analogie la Almaj (jud. Dolj), care poate data din sec. VI-III î.e.n.[1302]. Forme asemănătoare există şi în mormîntul de la Kaloianovo (Sliven), datînd din al doilea sfert al sec. IV î.e.n.[1303]. O ceaşcă ce se încadrează în acelaşi tip există la Devetaşcata Peşcera (Loveč) (pl. LXXIII/6)[1304]. Aici există materiale care, pe baza unor fibule de tip Glasinač cu placă triunghiulară şi placă dreptunghiulară cu buton, datează din sec. VI î.e.n.[1305]. O a doua fază de locuire de la Devetaki poate fi datată pe baza unui kilix de tip attic fragmentar, în perioada 440-430 î.e.n., dar el se produce pînă la 410 î.e.n.[1306]. Prin urmare, cea de a doua fază de locuire de la Devetaki datează din a doua jumătate a sec. V î.e.n., dată pe care urmează să o adoptăm şi pentru ceaşca în discuţie. Dar pentru că kilixul în discuţie este fragmentar, fără profil sigur, nu este exclus ca el să reprezinte şi o formă din sec. V î.e.n. Este posibil ca ceaşca în discuţie să dateze din sec. VI î.e.n., întrucît materialul de la Devetaşcata Peşcera nu este stratigrafiat, încadrare care se poate întemeia pe fibulele de tip Glasinač cu placă draptunghiulară. Prin urmare, pentru ceaşca de tip 7 de aici nu putem adopta o cronologie mai restrînsă, în limitele sec. VI-V î.e.n. Etapa a treia a locuirii de aici datează, pe baza unui mîner de amforă rhodiană, din prima parte a sec. II î.e.n. şi aparţine geto-dacilor.

O altă ceaşcă, ce se încadrează în tipul 7 provine dintr-un mormînt de la Divdiadovo (Kolarovgrad); este lucrată din pastă cenuşie, dar care are fundul neinelat, şi prin urmare atribuirea ei ceramicii lucrate cu roata este nesigură. T. Dremsizova datează acest mormînt la sfîrşitul sec. V şi începutul sec. IV î.e.n., datare care, pe baza inventarului format dintr-un crater şi o strachină lucrată la roată de tip 10/b, nu poate fi corectată[1307]. Ceşti de acelaşi tip există şi la Eniţa (Vrača), Nadejda (Loveč)[1308], ca şi în necropola din sec. VI-V î.e.n., de la Tápiószele. O ceaşcă lucrată la roată din pastă cenuşie există la Tîrgu Mureş, din sec. VI î.e.n. (pl. LXXIII/29), într-o necropolă care aparţine aspectului cultural Ciumbrud. I. H. Crişan consideră că este importată de la Olbia şi crede că există analogii la Tariverde[1309]. Inclin să cred că ceaşca în discuţie de la Tîrgu Mureş este de import, dar mi se pare puţin probabil ca ea să fie adusă de la Olbia. De altfel, P. Alexandrescu a combătut ipoteza lui M. Parducz, care considera că ceştile pe care le-am încadrat în această lucrare în tipul 6/a provin de la Olbia, arătînd că aici nu s-au produs asemenea căni[1310]. Dar aşa cum am arătat, la Olbia există o cană de acest tip, iar cănile de tip 6/a de la Jurovka ne conving că ele au existat în mediul scitic, chiar dacă încă aici nu le cunoaştem în

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

sec. VI î.e.n. Cești de tip 7 nu se cunosc încă la Olbia.

Ceașca de tip 7 de la Tîrgu Mureș este de import, pentru că în nici o altă necropolă din sec. VI-V î.e.n. din Transilvania nu există ceramică cenușie lucrată la roată. Dacă la Tariverde există acest tip de cești, atunci problema este oarecum rezolvată, dar trebuie să așteptăm publicarea acestor materiale.

Datarea mormîntului de la Ciomacovița se întemeiază pe o altă cană lucrată la roată, de tip 9/c (pl. LXXIV/9), care este asemănătoare cu o cană lucrată la roată din necropola de la Murighiol (pl. LXXIV/8), bine încadrată în sec. IV î.e.n. Ceașca de la Tîrgu Mureș indică faptul că acest tip începe să fie lucrat cu roata în sec. VI î.e.n. Interesant este faptul că încă nu cunoaștem astfel de cești în orașele grecești din Pontul stîng, deși forma este grecească și se cunoaște la Chios, unde este pictată. Ceașca de la Tîrgu Mureș este de import, și după aria ei de răspîndire (cf. harta) ea a fost importată din zona Dunării de Jos sau din aria aspectului Szentes-Vekerzug, la fel ca fibulele de tip Glasinac, larg răspîndite la traco-geți, ca și unele tipuri de aplice din mediul aspectului cultural Ciumbrud.

In ceea ce privește ceașca de la Blaj, din pastă cenușie[1311], mi se pare cu totul îndoielnică considerarea ei ca fiind lucrată cu roata, cu atît mai mult cu cît este o formă aparte, fără analogii și cu ornamente pe care ceramica lucrată cu roata cunoscută pînă în prezent nu le are. Totuși, forma este atipică și pentru cestile lucrate cu mîna.

Oricum, atribuirea ei ceramicii lucrate cu roata este cu totul nesigură numai pe baza culorii cenușii, pentru că vase cenușii lucrate cu mîna există în epoca bronzului, în cultura Monteoru, și pentru că, după cum vom vedea, începînd din Ha A acest tip de ardere este frecvent. Se pare că tipul 7 nu dispare din repertoriul ceramicii geto-dacice nici în sec. II-I î.e.n., după cum indică ceașca de la Sighișoara. Cești de acest tip pictate există la Chios, deci tipul 7 nu reprezintă o formă originală (pl. CXV)[1312].

TIPUL 8 - CEȘTI CU DOUA MÎNERE.

Am încadrat în acest tip cănile lucrate cu roata avînd fundul inelar și două mînere supraînălțate. In cimitirul nr. II de la Murighiol, mormîntul nr. 22, a apărut un astfel de tip de vas (pl. LXXIV/18) lucrat din pastă cenușie și cu o angobă cenușie. Aici datează din sec. IV î.e.n.[1313]. Ca profil se apropie mult de cănile de tip 6/a. Exemplarul este ornamentat cu linii incizate. O cană de același tip există la Zgalevo (Plevna) (pl. LXXIV/20), datînd în sec. V-IV î.e.n., ca și la Devetascata Peșcera, din aceeași perioadă (pl. LXXIV/21, 22)[1314]. Foarte interesantă este prezența unei căni, care se poate încadra în acest tip, în necropola celto-dacică de la Piscolț (jud. Satu Mare) (pl. LXXIV/19), lucrată din pastă cenușie și datînd din a doua jumătate a sec. IV și prima jumătate a sec. III î.e.n. Este un tip de vas care se întîlnește în necropolele zonelor tiso-slovace și illirice din această perioadă, la Hidjapuszta (Szekszárd), Kiszombo (Szeged) și Kupianovo (Zagreb)[1315]. Dar

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

în necropolele aspectului Szentes-Vekerzug-Chotin această formă nu se cunoaşte. Originile acestei forme sînt încă dificil de stabilit. La Histria, în nivelul arhaic III, deci din sec. VI î.e.n., există un crater din pastă cenuşie, dar pictat, din care ar putea fi eventual derivat tipul în discuţie[1316]. O formă greacă identică cu cana de la Murighiol încă nu cunoaştem. Poate fi şi o formă hibridă, derivată din cănile de tip 6/a. Forma se difuzează în zona Dunării de Jos, după cum sugerează cana de la Zgalevo. Dar ea ajunge şi în necropola daco-celtică de la Pişcolţ, din vestul ţării, ca şi în cele celtice din zona Tisei, fiind foarte probabil importată din sud sau imitată. In orice caz este o formă traco-getică dunăreană, a cărei origine este încă obscură, dar foarte probabil greacă. Se pare că nu este exclusă o legătură genetică între vasele de tip 8 şi vasele cu două mînere din sec. III-II î.e.n. şi I î.e.n., din mediul geto-dacic. I.H. Crişan le socoteşte ca fiind celtice, dar lucrate după modelul cantharosului grecesc (pl. CXV)[1317].

TIPUL 9 - CĂNI BITRONCONICE.

Pe baza exemplarelor cunoscute pînă în prezent se pot structura două variante:

Varianta 9/a. Cuprinde căni bitronconice cu marginea superioară răsfrîntă spre exterior şi mijlocul unghiular, în genul celor de tip 6/a. Caracteristica lor constă în faptul că au mînerul prins sub marginea superioară. Ele sînt lucrate la roată din pastă cenuşie. Se cunosc la Viile (fost Beilic, jud. Constanţa) (pl. LXXIV/1)[1318] unde datează din sec. IV-III î.e.n. şi la Adamclisi (pl. LXXIV/3), aici încadrîndu-se în sec. V-IV î.e.n.[1319]. O cană de acelaşi tip există la Izvor (Plovdiv) din sec. IV-III î.e.n. O cană cu un profil identic cu al cănii de la Adamclisi, dar cu mînerul prins de marginea superioară provine de la Slavinian (Stara-Zagora), ca şi la Enisala, unde datează din sec. IV î.e.n.[1320] (pl. CIV/6). Mînerele prinse sub margine sînt specifice căniior greceşti de tip IX de la Apollonia, dar care datează din a doua jumătate a sec. III şi începutul sec. II î.e.n.[1321]. Ele sînt produse locale.

Varianta 9/b. Cuprinde căni bitronconice cu marginea evazată, cu fundul inelat, iar mînerul fiind întotdeauna puţin supraînălţat. Exemplarele acestei variante se cunosc la Fîntînele (jud. Teleorman) din perioada 350-275 î.e.n. (pl. LXXIV/2,5,6)[1322], Drumevo, din sec. IV î.e.n. şi începutul sec. III î.e.n. (pl. LXXIV/7)[1323], Viniţa (Sumen) din sec. IV î.e.n. (pl. LXXIV/15,16)[1324], Cernica (Bucureşti) de la sfîrşitul sec. V î.e.n. (pl. LXXIV/17)[1325], Vlaşco Selo (Vraca) (pl. LXXIV/10) din sec. IV-III î.e.n., Seuthopolis (pl. LXXIV/12) şi Plovdiv[1326]. In acelaşi tip se poate încadra şi cana de la Govora (Săcle) (pl. LXXIV/11). Ea are o culoare brun-cenuşie lustruită. Autorul afirmă că în interior se disting urmele roţii[1327]. Considerarea acestei căni ca fiind lucrată cu roata mi se pare îndoielnică. Vasul în discuţie nu are fundul inelat, ceea ce este aproape obligatoriu pentru cănile lucrate la roată, iar culoarea brun-cenuşie nu constituie de loc un argument pentru a-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

tribuirea unui vas ceramicii lucrate cu roata. Urmele despre care se crede că sînt ale lucrului la roată pot fi şi ele ale degetelor rezultate din lucrul cu mîna. Datarea acestei căni în sec. V este asigurată de strachina de tip XI/a, care, în sec. IV-III î.e.n. nu mai este atestată, dar care în aria aspectului Ferigile poate circula şi în această perioadă. Profilul său este identic cu al cănii de tip XVII b, de la Bîrseşti (pl. LIX/17), ceea ce ne asigură contemporaneitatea şi apartenenţa cănii de la Săcle la vasele lucrate cu mîna.

Cana de la Fîntînele (pl. LXXIV/6) are toarta bifidă, ca şi cea de tip 6/b de la Duvanli, care este specifică ceramicii greceşti[1328]. Are pe gît un ornament în relief, pe care-l găsim şi la cana de la Deleni, care a fost considerată de import traco-getic[1329], ceea ce constituie o confirmare a acestei păreri. Este necesară discutarea datării mormîntului getic de la Fîntînele. Aici, în mormîntul principal, elementul de datare mai important este o amforă thasiană de tip I/b[1330], care am văzut că datează la Agighiol în al doilea sfert şi la mijlocul sec. IV î.e.n. Astfel, cana de tip 9/b de aici poate data din aceiaşi perioadă cu cea din mormîntul principal de la Fîntînele. In mormîntul nr. 2 de la Fîntînele, în care se afla unul din chiupurile de tip 1/1 şi cana de la pl. LXXIV/2, se află şi o fibulă de tip tracic terminată în S. Această piesă este identică cu fibula tracică de la Teliţa, care datează din primul sfert al sec. III î.e.n.[1331]. Fibulele de acelaşi tip de la Zimnicea datează din a doua jumătate a sec. IV î.e.n.[1332]. In acest fel datarea mormîntului nr. 2 de la Fîntînele poate fi fixată în a doua jumătate a sec. IV şi poate în primul sfert al sec. III î.e.n. In mormîntul nr. 2 de aici se află şi chiupul de tip 1/a (pl. LXVIII/3) care în acest fel datează din perioada 350-275 î.e.n. Din mormîntul nr. 3 de la Fîntînele provine cana următoare pl. LXVIII/5 şi un alt chiup de tip 1/a (pl. LXVIII/1) care nu pot data decît din aceeaşi perioadă. Varianta 9/b reprezintă produse traco-getice lucrate la roată. Este încă destul de greu de urmărit evoluţia acestui tip de căni în secolele următoare. Cana de la Cernica, care datează de la sfîrşitul sec. V î.e.n. şi care nu reproduce un tip de cană greacă, arată că la această dată geţii lucrau ceramică cenuşie cu roata, ca şi cana de tip 6/a de aici, deşi la Cernica există fragmente de vase greceşti cu firnis negru, de import.

Varianta 9/c. In această variantă am inclus căni cu mijlocul bombat şi marginea răsfrîntă spre exterior. Ele sînt lucrate din pastă cenuşie. Se cunosc la Murighiol (pl. LXXIV/8) din sec. IV î.e.n.[1333], Ciomacovita (Vraca) datate în sec. IV î.e.n. (pl. LXXIV/9)[1334], Vlasco-Selo (Vraca) (pl. LXXIV/10) din sec. IV-III î.e.n. şi Devetaşcata Peştera, şi Kaloianovo, din al doilea sfert al sec. IV î.e.n. (pl. CIII/6) ornamentat cu o rozetă imprimată, care ne asigură că este un produs tracic, ca şi la Tăja (Stara Zagora) ornamentat cu palmetă (pl. CIII/5[1335]. Această cană are o toartă bifidă, care este de inspiraţie greacă; căni de acelaşi tip există la Orbeasca de Sus (pl. LXXIV/4) şi Seuthopolis (pl. LXXIV/12), ambele datînd din perioada 425-250 î.e.n.[1336] La Zimnicea şi Gorna Malina datează din aceeaşi perioadă[1337]. Ele sînt foarte a-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

propiate ca tip de cănile greceşti de tip III de la Apollonia[1338], care au servit ca model. D. Čoncev a considerat cănile pe care le-am grupat în varianta 9/c ca fiind tracice. Faptul că acestea sînt lucrate de către traci şi geţi se poate demonstra prin aceea că la Seuthopolis cana de tip 9/c provine din tumulul nr.3, în care există şi cele două cantharosuri tracice[1339].

Varianta 9/d. Cuprinde un singur exemplar de la Kiulevcia (pl. LXXIV/14), lucrat cu roata, din pastă de culoare cenuşie-ocru, cu gît cilindric şi o dungă în relief[1340]. Cana reprezintă o formă foarte probabil locală, deşi necropola de la Kiulevcia datează din sec. V î.e.n., dacă nu este şi mai timpurie, în care există străchini greceşti cu firnis. Piesa de aici este ca tip unică.

In necropola de la Brăiliţa (Brăila) există o cană lucrată la roată din pastă roşie (pl. LXXIV/13), ornamentată cu linii incizate. Ea a fost folosită ca urnă a mormîntului nr.11[1341]. Partea superioară şi mînerul au fost sparte din vechime. Reconstituirea părţii superioare din desenul pe care l-am făcut este ipotetică. Cana este grecească. Ea se poate încadra în tipul 5/b de căni de la Apollonia, datate la începutul sec. III î.e.n., care sînt lucrate tot din pastă roşie[1342]. Ea poate fi importată de la Histria sau Tomis ori Callatis, deşi din tot ce s-a publicat pînă acum, astfel de căni nu există. In acest fel, în faza a doua a necropolei de la Brăiliţa, care datează foarte probabil de la sfîrşitul sec. IV şi prima parte a sec. III î.e.n., avem două morminte situate în perioada 300-275 î.e.n., mormîntul nr.8, cu dromos vertical, de tip scitic şi mormîntul nr. 11 (pl. CXV).

TIPUL 10 - STRĂCHINI INVAZATE.

In funcţie de profil străchinile invazate au mai multe variante.

Varianta 10/a, cupe-străchini. Ele au o formă tronconică şi reproduc modele greceşti. Străchini greceşti de acest tip se cunosc la Apollonia, unde au firnis sau o vopsea neagră şi datează de la sfîrşitul sec. IV î.e.n. (pl. LXXV/1)[1343]. La Histria sînt lucrate în pastă cenuşie şi cu slabe urme de lustruire şi datează din sec. IV-III î.e.n.[1344]. Forma este încadrată în tipul 1 şi datează din sec. V-II î.e.n. fiind lucrată din pastă cenuşie şi roşie, ca şi la Odessos[1345]. Acest tip există şi în necropola celtică Latène I şi II de la Enserune, din sudul Galiei, provenind din Masalia[1346].

Prin urmare, cupele-străchini de tip 10/a sînt produse tipic greceşti, cunoscute în aproape toate coloniile greceşti din Pontul Stîng, de unde se difuzează şi în mediul autohton. Ele sînt reprezentate în necropola getică de la Cerna (Tolbuhin), (pl. LXXV/2) datînd din sec. V î.e.n.[1347], Kiulevcia, din sec. V î.e.n. (pl. LXXV/4,6)[1348], în necropola de la Enisala, din sec. IV î.e.n. (pl. LXXV/3)[1349] şi Koprinka (Seuthopolis), (pl. LXXV/5), într-un tumul ce datează din a doua jumătate a sec. IV î.e.n. şi la Kaloianovo, în al doilea sfert al sec. I V î.e.n.[1350].

Cele mai vechi exemplare sînt cele de la Kiulevcia şi Cerna, din sec.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

V î.e.n., iar cele mai tîrzii sînt exemplarele de la Seuthopolis, din a doua jumătate a sec.IV î.e.n. Incă nu cunoaştem cupe-străchini de tip 10/a în sec.III î.e.n. în Muntenia, Moldova şi Transilvania, dar ele există la Chotin,în sec. VI-V î.e.n. (pl. LXXV/14)[1351] Tápiószele şi Vamosmikola,din aceeaşi perioadă[1352], ca şi la Medgyesegyháza (Uhrin Tanya) şi Heves[1353].La Cernavoda există un exemplar de acest tip lucrat cu mîna, care imită pe cele greceşti (pl.LII/13), încadrat în tipul XI/b.

Varianta 10/b. Cuprinde străchini lucrate de obicei din pastă cenuşie de toate nuanţele, unele avînd firnis negru sau vopsea neagră. La Apollonia sînt încadrate în tipul 1 al străchinilor fără firnis[1354],iar la Histria apar în ultima parte a sec.VII şi sec.VI î.e.n. şi sînt din pastă gălbuie sau roz, cu decor roşu sau firnis, fiind, prin urmare greceşti. Vasele de acelaşi tip de la Tomis datează din perioada sec. III î.e.n. - I e.n., evidenţiind perpetuarea lucrării vaselor de tip 10/b în oraşele greceşti pînă în această perioadă[1355].

Dar la Histria şi Odessos există şi străchini din pastă cenuşie lustruită (pl.LXXVII/8), ca şi la Methymna în Lesbos, Fanagoria şi Olbia[1356]. Forma este prezentă la Tariverde, (pl.LXXVI/2)[1357] în sec. VI î.e.n., la Kiulevcia,în sec.V î.e.n. (pl.LXXVII/1), din pastă neagră-ocru cu firnis negru, iar la Enisala sînt din pastă roşie cu angobă roşie, deci sînt greceşti,de import (pl.LXXVI/8)[1358]. La Ravna (pl. LXXVI/3,4,6), unde apar numai în zonele 2 şi 3, datează din a doua jumătate a sec.VI şi sec.V î.e.n.[1359]. La Alexandria, care datează din perioada 550-450 î.e.n.,există străchini de acest tip din pastă cenuşiu deschisă, pastă neagră (pl.LXXVII/10,11 şi pl.LXXVIII/6,7) şi pastă roşie (pl.LXXVIII/8)[1360].

In necropola de la Branicevo, pe baza cantharosului cenuşiu de tip attic din mormîntul nr.1 al tumulului nr.X şi pe baza cupei cu firnis negru din mormîntul nr.2 cu dromos vertical, din tumulul nr.X, se datează din al doilea şi al treilea sfert al sec.IV î.e.n.[1361]; există străchini de tip 10/b în tumulii nr.IX şi XI (pl.LXXVI/1)[1362] din pastă cenuşie cu firnis negru, ca şi la Kiulevcia (pl.LXXVII/1), dar şi străchini din pastă cenuşie fără firnis sau vopsea, ca la Viniţa(Şumen)[1363]. Vasele de tip 10/b de la Kiulevcia, din sec.V î.e.n., exemplarele de la Branicevo din perioada ± 350 î.e.n., cu firnis negru, şi cea de la Grădiştea Călăraşi (jud.Ialomiţa), cu vopsea neagră, din a doua jumătate a sec.IV î.e.n., (pl.LXXV/10), ca şi cele de la Enisala ne asigură că şi în această perioadă se importau străchini greceşti de la Histria, Tomis, Odessos, Callatis sau Apollonia.

Forma mai este reprezentată în necropolele de la Canlia(pl.LXXVI/10), Satu Nou (pl.LXXVII/6), Enisala, Murighiol (pl.LXXVI/5), Orbeasca de Sus, Războieni (Alifacî), (pl.LXXVII/3), Kapinite, Plovdiv (pl.LXXV /13), Grădiştea-Călăraşi (pl.LXXV/10), toate din sec.IV î.e.n. In acelaşi tip se încadrează şi strachina de la Radevo (Sliven), datată în sec.V-IV î.e.n. şi care are un mîner neobişnuit la acest tip de vase (pl.LXXV/7). Chiar dacă datarea este nesigură, strachina este un

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

produs tracic[1364]. La Seuthopolis, străchini de acest tip se cunosc atît în tumulul săpat de K. Juglev (pl. LXXVI/7, 9)[1365], cît şi în cei săpaţi de prof. D. P. Dimitrov şi M. Cicicova (pl. LXXVII/4)[1366] şi care datează din perioada 350-275 î.e.n. In Moldova această formă este atestată pînă acum la Poiana şi desigur că provine din nivelul II/1, deci datează din sec. IV î.e.n., dar ea poate proveni şi din nivelul următor, ca şi în necropola scito-getică de la Nicolaevka, din aceeaşi perioadă[1367].

Şi în mediul iliric există vase de tip 10/b, din pastă cenuşie, databile în sec. VI î.e.n., la Sirokom, iar la Budve există o strachină de acest tip cu firnis negru şi inscripţie greacă, „Filon"[1368]. La Mamiriči, o astfel de strachină datează din sec. III î.e.n.[1369]. In zona nord-pontică se constată acest tip în mediul scitic: Germonasî, Grisenţi şi Jurovka, din sec. V î.e.n.[1370]. In aspectul cultural Ciumbrud nu se cunoaşte această variantă, în schimb ea este cunoscută în aspectul cultural Szentes-Vekerzug-Chotin, la Chotin (pl. LXXVI/11), Szentes-Vekerzug (pl. LXXVI/12), Tápiószele (pl. LXXVI/14), apoi la Oroshaza Gyoparos, Vamosmikola şi Sarkeresztes-Hatari[1371].

In necropola eponimă de la Kustanovice, varianta 10/b nu există, dar ea apare în necropola de la Mihalovce, care aparţine aspectului Kustanovice şi datează din sec. III î.e.n., ca şi la Preselany nad Iplom, din sec. IV[1372]. Acest tip de strachină există şi în necropola daco-celtică de la Pişcolţ (pl. LXXVI/13) din jud. Satu Mare, din sec. IV-III î.e.n. şi în necropola de la Sanislău, jud. Satu Mare, din sec. VI-IV î.e.n.[1373].

După cum am văzut, străchinile de tip 10/b există la Apollonia, Odessos, Histria, Panticapaion şi Olbia, de unde se răspîndesc la populaţiile autohtone traco-geto-dacice, scitice, illirice, ca şi în zonele tiso-slovace. In zona sud-dunăreană şi sud-balcanică nu cunoaştem pînă la ce dată continuă a fi utilizate, întrucît ne lipseşte documentarea pentru sec. III-II î.e.n. In schimb, în mediul geto-dacic ele continuă pînă în sec. II-I î.e.n., după cum ne indică exemplarele descoperite în cetăţile geto-dacice de la Bradu şi Bîtca Doamnei (jud. Neamţ) şi în cetatea de la Tilişca (jud. Sibiu)[1374]. Forma se menţine şi în zona Dunării mijlocii, la Gelerthegy-Taban (Budapesta) pînă în sec. I î.e.n., în aşezarea celto-dacică[1375]. Ea constituie un element care continuă la populaţia autohtonă din aspectul Szentes-Vekerzug, din sec. VI-V î.e.n. pînă în sec. I î.e.n. In acelaşi mod se explică şi prezenţa acestui tip de strachină la Pişcolţ, pentrucă în aspectul cultural Ciumbrud forma nu este cunoscută. Un fenomen similar se petrece în mediul geto-dacic din zonele extracarpatice, după cum demonstrează strachina de tip 10/b din cetatea de la Bradu. Strachina de acelaşi tip din cetatea geto-dacică de la Tilişca, din Transilvania a fost preluată fie din vest, din zona Tisei, fie din sud, pentru că aici forma lipseşte în sec. VI-V î.e.n. Forma de tip 10/b este la origine grecească. La Histria există exemplare din pastă roşie-roz pictată cu firnis, din pastă cenuşie fără pictură şi din pastă cenuşie cu vopsea neagră. Exemplarele de la Kiulevcia, din sec. V î.e.n. şi Branicevo, databile pe la ± 350 î.e.n., cu firnis negru, ca şi cele de la Grădiştea-Călăraşi şi Enisala ne asigură că şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

în sec. IV î.e.n. traco-geţii importă acest tip de vas de la greci. Important este faptul că în toate aşezările şi necropolele cunoscute pînă în prezent, din sec. VI-III î.e.n. nu există străchini de acest tip greceşti din pastă roşie pictată. Singurele exemplare pictate sînt cele menţionate de la Kiulevcia, Branicevo şi Grădiştea-Călăraşi. Ori, este demonstrat că la Apollonia, Odessos, Histria, Olbia, Panticapaion se impor i sau se produce ceramică cenuşie fără firnis sau vopsea.

In necropolele traco-geto-dacice din perioada care ne interesează, circa 30% din străchini sînt din pastă cenuşie. (Canlia, fig.17). Faptul că avem străchini de tip 10/b cu firnis şi cu vopsea neagră sugerează că traco-geţii importă ceramică grecească cenuşie cel puţin pînă în sec. IV î.e.n., în Dobrogea şi nord-vestul Bulgariei. Desigur că se pune şi problema unei producţii traco-getice proprii de ceramică lucrată cu roata. Vom încerca să stabilim această dată după ce vom analiza întreaga ceramică lucrată cu roata. De la început trebuie precizat că pentru ceramica cenuşie fără firnis sau vopsea nu vom putea deosebi un produs grecesc de unul traco-getic. Totuşi, în necropola de la Canlia, din sec. IV î.e.n., pe care am săpat-o în întregime, în mormîntul nr.31, al cărui inventar constă exclusiv din ceramică cenuşie lucrată cu roata, am găsit o strachină, care se poate încadra oarecum în tipul 10/b (pl. LXXV/9), lucrată cu o stîngăcie şi o imperfecţiune ce nu poate fi pusă decît pe seama unui meşter începător. In această situaţie putem considera că la Canlia, pe lîngă ceramica cenuşie de import, începuse să se lucreze şi pe loc ceramică cu roata. Explicaţia preferinţei pentru ceramica cenuşie arsă reducător, în defavoarea ceramicii roşii-gălbui pictate arse oxidant, a fost dată de M. Coja, care a arătat pe baza demonstraţiei lui André Blanc că ceramica arsă reducător cerea o cantitate mai redusă de combustibil decît cea arsă oxidant şi prin urmare era mai puţin costisitoare[1376]. Aşa se explică faptul că în mediul traco-geto-dacic şi scitic găsim aproape exclusiv ceramica cenuşie fără firnis sau vopsea. Vasele de tip 10/b au o origine grecească, iar asemănarea lor cu cele lucrate cu mîna, de tip XI/b este cu totul întîmplătoare. Străchinile de tip XI/b îşi au originea în cele hallstattiene timpurii, cu marginea exterioară canelată, aşa numitele străchini turban.

Varianta 10/b 1. Cuprinde străchini identice cu cele de tip 10/b, cu deosebirea că ele sînt ornamentate pe partea superioară a marginii, în exterior, cu una pînă la patru incizii. La Histria această variantă este reprezentată prin exemplarele din pastă cenuşie sau gălbuie, cu angobă neagră sau din pastă roz cu firnis negru, constatate în nivelele arhaice I-III, prin urmare de la sfîrşitul sec. VII şi primul sfert al sec. VI î.e.n., ca şi în bucchero-ul de la Chios[1377]. La Apollonia nu este încă atestată, un exemplar provine din necropola de la Dobrina, tumulul nr.5, în care se afla şi oinochoia grecească, care datează foarte probabil din prima jumătate a sec. VI î.e.n. (pl. LXXV/11)[1378], ca şi la Ravna, în zona a doua, datînd deci din a doua jumătate a sec. VI î.e.n., precum şi la Vinița (Sumen)[1379]. In aşezarea de la Alexandria Vii, care datează din perioada 550-450 î.e.n., varianta 10/b 1 este bine repre-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

zentată prin mai multe exemplare (pl. LXXVIII/1-5), lucrate din pastă cenuşie şi portocalie. In aceeaşi variantă se poate încadra şi un fragment tot de la Alexandria Vii, din pastă cenuşie deschisă, dar ornamentată în exterior cu o linie incizată în val (pl. LXXXII/7)[1380]. Alte vase de acest tip se cunosc în aşezarea de la Lăceni (com. Orbeasca, jud. Teleorman) (pl. LXXXI/13) care, pe baza unui vîrf de săgeată, de tipul celor de la Slobozia şi Duvanli (Başova-Moghila), pot fi datate în sec. V î.e.n., iar la Zimnicea datează după 350 î.e.n., ca şi la Cabyle (Iambol) şi Grădiştea-Călăraşi[1381]. Varianta 10/b 1 se produce sau se importă din Anatolia, în epoca arhaică şi se difuzează în mediul geto-dacic, în sec. VI-V î.e.n. Dacă ar exista produse traco-geto-dacice de acest tip nu le-am putea deosebi de cele originale.

Varianta 10/b 2. Am încadrat în această variantă străchini care au de asemenea o linie incizată circular sub margine, dar marginea avînd un profil specific, care le deosebeşte de varianta 10/ b 1. Aici pot fi incluse străchini găsite în ultimul nivel de la Orbeasca de Sus (cetate), (pl. LXXXI/7)[1381], în cetatea de la Albeşti (pl. LXXXI/9,11)[1382], ambele din jud. Teleorman şi care datează din perioada 425-300 î.e.n. In aceeaşi variantă am putea încadra şi strachina datată în sec. IV î.e.n. de la Bîrseşti (pl. LXXXI/12), care are partea superioară a marginii cu un profil similar pieselor menţionate[1383]. Una din străchinile de la Albeşti, avînd o pastă brună-neagră, cu pietricele şi nisip (pl. LXXXI/9), ne asigură că este lucrată de geto-daci, ca şi întreaga serie de străchini de tip 10/b 2.

Unul din exemplarele de la Albeşti (pl. LXXXI/11) are o pastă neagră-maronie, cu pietricele în pastă, ceea ce ne dovedeşte iarăşi că este lucrată de geto-daci. In necropola de la Canlia această formă în discuţie nu este reprezentată. Această variantă, după cele cîte cunoaştem astăzi, nu mai este reprezentată în ceramica geto-dacică din sec. II-I î.e.n.

Varianta 10/c. Am structurat această variantă pentru străchinile de tip 10, dar care au marginea răsfrîntă spre interior, formînd un unghi. Din acest punct de vedere ele sînt identice ca profil cu piesele lucrate cu mîna de tip XI/d 1 (pl. LXXIX/4,6,8). La Histria această variantă de străchini este lucrată din pastă cenuşie lustruită sau roz lustruită cu firnis roşu. Ele sînt frecvente în nivelele arhaice I-III, deci datează din a doua jumătate a sec. VII şi în sec. VI î.e.n., iar la Olbia, din cele cunoscute pînă acum, datează abia din sec. IV-III î.e.n., ca şi la Panticapaion[1384]. La Apollonia sînt grupate în tipul II al străchinilor de aici, lucrate din pastă roşie-cărămizie, arse oxidant şi datate la sfîrşitul sec. IV şi începutul sec. III î.e.n. (pl. LXXIX/3)[1385]. In nordul Mării Negre există la Gorghipia şi Ghermonasî, sec. V î.e.n. şi la sciţi, în tumulul nr. 70 de la Kurilovka, din sec. V-IV î.e.n.[1386]. Varianta se cunoaşte în aşezările celţilor scordisci şi taurisci, de la Surcin şi Szob, din sec. IV-III î.e.n.[1387].

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Am arătat identitatea tipologică perfectă între străchinile de tip 10/c lucrate la roată şi străchinile de tip XI/d 1 lucrate cu mîna. T. Ivanov, atunci cînd publică străchinile lucrate la roată de tip 10/c, le socoteşte forme tracice, dar exemplarul lucrat la roată de la Apollonia este lucrat în pastă cărămizie-oranj, ceea ce constituie un argument în favoarea atribuirii sale grecilor. Este adevărat însă că în aria nord-tracică, strachina de tip XI/d 1 apare în cultura Piliny, din Br C-Ha A şi că la Zamcovaia Gora (Ujhorod) (fig.3/7), datează din Ha B (cf.analiza tipului XI/d 1), deci ele constituie o formă fundamental tracică. Dar faptul că străchinile de tip 10/c lucrate la Histria apar încă din sec.VII î.e.n., iar în zona nord-pontică sînt frecvente în epoca arhaică (faptul că la Apollonia apar abia în epoca elenistică este o simplă întîmplare) ne arată că tipul 10/c este la origine un vas lucrat de greci, în acelaşi timp cu cele de tip 10. Prin urmare, asemănarea străchinilor de tip XI/d 1 şi 10/c, ca şi a celor de tip 10/b cu cele de tip XI/d este o simplă întîmplare. Aşa se explică de ce traco-geţii ca şi sciţii au adoptat o formă de vas care le era familiară, dar fiind lucrată la roată era mult superioară. La Histria, această formă se lucrează în pastă roşie, cu firnis roşu, pînă în prima jumătate a sec.I e.n.[1388].

In mediul autohton cel mai vechi exemplar lucrat la roată din pastă cu miezul cenuşiu deschis şi exterioarele roşiatice provine din tumulul nr.11 al necropolei de la Ieşelniţa (jud.Mehedinţi), mormîntul nr.1 (1969), (pl.LXXIX/1)[1389]. In acelaşi mormînt au apărut şi fragmentele unui crater lucrat la roată şi ale unui bol grecesc din pastă cenuşie lucrat cu roata (pl.LXX/3)[1390]. Dar, aşa cum a putut rezulta, am arătat că la Histria străchinile din varianta 10/c apar în nivelele I-III arhaice. In aceeaşi perioadă apar şi bolurile, dar care la Histria nu sînt lucrate în pastă cenuşie[1391]. Boluri lucrate din pastă cenuşie există însă la Metymna, în perioada arhaică[1392]. Aceasta permite datarea necropolei de la Ieşelniţa II în perioada 600-500 î.e.n. Ieşelniţa I este formată de tumulul nr.3 (1968) şi tumulul nr.1 (1967), care aparţin culturii Basarabi şi datează din sec.VII î.e.n.(a doua jumătate), poate şi prima jumătate a sec.VI î.e.n.

O altă strachină de tip 10/c, din pastă cenuşie există în tumulul nr.2 illiric de la Atenica[1393], care, pe baza oinochoiei greceşti, datează din al treilea sfert al sec.VI î.e.n.[1394]. Acest exemplar este în măsură să ne demonstreze prezenţa vaselor de tip 10/c şi în mediul illiric. Forma este prezentă în mediul getic, la Cerna (Tolbuhin), (pl. LXXIX/5), din sec.VI-V î.e.n.[1395], la Drumevo (pl.LXXIX/7) din sec. IV î.e.n.[1396], Madara (Sumen) (pl.LXXIX/12) din sec.V-IV î.e.n., la Koprinka (Seuthopolis) (pl.LXXIX/2) din perioada 350-300 î.e.n.[1397], iar în Muntenia, forma este cunoscută numai la Orbeasca de Sus, în cetate; din perioada 425-300 î.e.n. (pl.LXXIX/10), ca şi la Fîntînele (pl. LXXIX/11), din aceeaşi perioadă şi Teliţa (pl.LXXIX/4)[1398]. In Moldova, forma este reprezentată numai în aşezarea de la Curteni (jud. Vaslui) (pl.LXXIX/15), care datează din sec.VI-V î.e.n.[1399]. In Dobrogea, la Canlia, varianta nu este reprezentată, dar este posibil să existe

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

în necropolele de la Enisala şi Satu Nou, care sînt încă incomplet publicate. O astfel de strachină s-a descoperit şi la Comana (pl. LXXIX/9).

Forma este bine reprezentată şi în zonele tiso-slovace, la Chotin (pl. LXXIX/13), Tápiószele, Szentes-Vekerzug (pl. LXXIX/14) Medgyese gyháza, Szentes-Jaksor, în necropola celtică de la Curtuiuşeni, din sec. III-II î.e.n. şi în necropola din sec. V-IV î.e.n., de la Oroshaza-Gyoparos[1401], unde datează din sec. VI-V î.e.n. In această zonă nu ştim dacă ea continuă şi în secolele următoare. La Alexandria forma nu este atestată. In zona sud-balcanică, la Seuthopolis şi în Muntenia, la Orbeasca de Sus, varianta ajunge pînă în perioada 425-300 î.e.n. După această dată nu mai cunoaştem varianta în discuţie, dar este posibil ca ea să continue pe întreg parcursul sec. III î.e.n. Nu ştim dacă ea a mai fost lucrată şi în faza a treia a Latène-ului geto-dacic. Este posibil ca forma să existe şi la Zimnicea.

Varianta 10/c este o formă grecească, care se difuzează în mediul traco-geto-dacic, scitic şi illiric, ajungînd şi în aspectul cultural Szentes-Vekerzug-Chotin, dar nu este atestată încă în aria Kustanovice, deşi nu este imposibil, avînd în vedere vecinătatea cu zonele tiso-slovace. In aspectul Ciumbrud, din sec. VI-V î.e.n. nu există. Ele circulă între sec. VI-III î.e.n. fără modificări şi prin urmare sînt insensibile din punct de vedere cronologic. Este greu de deosebit exemplarele originale greceşti de cele imitate de autohtonii traco-geţi. Este probabil ca în sec. VI-V î.e.n. ele să fie de import, dar în sec. IV-III î.e.n. ele sînt lucrate de traci, la Seuthopolis şi de geţi, la Orbeasca.

Varianta 10/c 1. Cuprinde străchini cu profilul celor de tip 10/c, cu marginea răsfrîntă spre interior, dar care au marginea superioară ornamentată în exterior cu trei sau patru caneluri. Ele se cunosc numai la Histria, în sec. VI-V î.e.n., arse oxidant sau reductor[1402]. Acest tip nu s-a difuzat în mediul autohton, după cum rezultă din documentarea actuală.

Varianta 10/d. Cuprinde străchini lucrate la roată din pastă cenuşie, dar care au drept caracteristică marginea verticală. La Histria există exemplare din pastă cenuşie lustruită şi din pastă roz cu angobă albă şi firnis roşu, din nivelul arhaic II, deci din sec. VI î.e.n.[1403]. Ele continuă să se producă în al treilea sfert al sec. IV, din pastă cenuşie cu vopsea brun-roşiatică. La Apollonia există din pastă cenuşie şi datează din a doua jumătate a sec. IV î.e.n. (pl. LXXX/1)[1404]. In această ipostază este larg difuzată în mediul traco-getic. In mediul traco-geto-dacic există străchini de acelaşi tip, însă lucrate cu mîna, pe care le-am încadrat în tipul XI/d. Acestea nu au forme premergătoare în hallstattul timpuriu. Cele mai timpurii exemplare de tip XI/d apar la Vamoşmikola, în sec. VI-V î.e.n., în zona Tisei, iar din sec. V î.e.n. la Stînceşti, în nordul Moldovei şi în a doua jumătate a sec. V î.e.n., în Muntenia, la Cernica. In această situaţie este posibil ca străchinile de tip XI/d lucrate cu mîna să reproducă forma celor greceşti lucrate la roată, de tip 10/d. Se petrece un fenomen similar cu cel al străchinilor de tip

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

10/c şi XI/d 1, cu deosebirea că cele de tip XI/d 1 apar la efîrşitul epocii bronzului, în cultura Piliny şi în Ha A-B, în cultura Gava-Holyhrady, în timp ce străchinile de tip XI/d sînt o creaţie a sec. VI-V î.e.n., atît în aria nord-tracică, cît şi în cea sud-tracică. Nu este însă exclusă existenţa unor exemplare mai vechi.

Străchinile lucrate la roată de tip 10/d apar în mediul getic în sec. V î.e.n. la Kalugheriţa (pl. LXXX/9), la Madara (Sumen) (pl. LXXX/3) în sec. V-IV î.e.n., Cerna, în sec. VI-V î.e.n. (pl. LXXX/7), la Cernavoda (pl. LXXX/2), Bugeac (pl. LXXX/4), Rasova (pl. LXXX/6), Canlia (pl. LXXX/5) (toate din jud. Constanţa) şi Enisala (jud. Tulcea), datînd numai din sec. IV î.e.n.[1405]. La Branicevo (Sumen) (pl. LXXX/8) şi Tărkviţa (Kolarovgrad) (pl. LXXX/10) datează tot din sec. V î.e.n.[1406], ca şi la Brăiliţa (pl. LXXXII/4).

La sud de Balcani şi în nord-vestul Bulgariei forma încă nu este cunoscută. Nu dispunem de date care să ne asigure că ea circula şi în sec. III î.e.n. şi cu atît mai puţin în sec. II-I î.e.n. Este foarte probabil că dispare în sec. III î.e.n.

In schimb, ea există în zonele tiso-slovace din sec. VI-V î.e.n. la Chotin (pl. LXXX/11) şi Tápiószele (pl. LXXX/12)[1407]. Nu ştim dacă aici forma continuă şi în secolele ulterioare.

Varianta 10/d 1. Cuprinde străchini cu margine verticală de tip 10/d, dar care este ornamentată cu una sau mai multe linii incizate circular, pe partea exterioară a marginii. La Histria această categorie este prezentă în prima jumătate a sec. VI î.e.n., din pastă cenuşie. Un exemplar are angobă negricioasă, iar altul nu are angobă, dar există şi în sec. IV-III î.e.n. Varianta există şi la Methymma, în Lesbos, Pyrrha, Larissa şi Chios[1408]. In alte cetăţi greceşti nu sînt cunoscute, din lipsă de săpături în nivelele arhaice. In mediul getic forma se cunoaşte la Alexandria Vii, în perioada 550-450 î.e.n. (pl. LXXXI/1,3,5)[1409], la Cernica (Bucureşti) în a doua jumătate a sec. V î.e.n. (pl. LXXXI/8,10)[1410], la Zimnicea (jud. Teleorman) (pl. LXXVII/9) din perioada 350-200 î.e.n. şi Pietroiu (jud. Ialomiţa)[1411], Brăiliţa (pl. LXXXII/3 şi pl. LXXXIII/6), unde poate data şi de la sfîrşitul sec. VI-V î.e.n., deci din faza Brăiliţa I[1412]. La Orbeasca de Sus, din ultimul nivel de locuire al cetăţii hallstattiene de aici se cunoaşte de asemenea un exemplar din perioada 425-300 î.e.n. (pl. LXXXI/6)[1413], iar în tumulul nr. 1 de la Koprinka (Seuthopolis) datează din perioada 350-300 î.e.n. (pl. LXXXI/2,4)[1414]. In cetatea getică de la Albeşti (pl. LXXXIII/9) există un exemplar care are aceleaşi linii incizate, dar care este sigur lucrat de geţi, în perioada 400-300 î.e.n.[1415]. Apare şi la Grădiştea-Călăraşi[1416], iar la Coţofenii din Dos, din perioada 375-350 î.e.n.; însă această variantă continuă în tumulii de la Popeşti pînă în sec. I î.e.n.[1417]. Varianta 10/d 1 este cunoscută în zona cuprinsă între sudul munţilor Balcani şi nordul Dunării. Ar putea exista şi în Moldova, în aşezarea de la Curteni (jud. Vaslui), încă inedită. Vasele de acest tip de la Seuthopolis, Zimnicea, Orbeasca de Sus, Albeşti sînt în orice caz lucrate de geto-daci, după modele greceşti. Şi pentru aşezarea de la Cernica s-ar putea demonstra lucrarea acestei variante

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

din a doua jumătate a sec. V î.e.n. de către geţi, pe baza căniţei de tip 9/b (pl. LXXIV/17), care nu este o formă grecească. Aceasta ar putea constitui un argument pentru situarea începutului lucrării ceramicii curente de către geţii din zona Bucureştilor, în a doua jumătate a sec. V î.e.n. sau către sfîrşitul acestui secol. Pentru materialele de la Alexandria şi Dobrina, din sec. VI î.e.n. nu putem avea aceeaşi certitudine. Strachina de la Pietroiu (jud. Ialomiţa) are o culoare cenuşie deschisă cu o vopsea neagră în exterior, ceea ce constituie o indicaţie pentru provenienţa sa histriană sau tomitiană.

Varianta 10/d 2. Cuprinde străchini cu profilul celor de tip 10/d, lucrate cu roata din pastă cenuşie, ornamentate cu linii incizate drepte, dar şi în val. Vase de acest tip există la Coţofenii din Dos (pl. LXXXII/1), provenind din cetatea getică de aici. Tot de aici provine un fragment de skyfos attic cu figuri roşii, care a fost datat pe la 420 î.e.n.[1418], dar care datează din prima jumătate a sec. IV î.e.n. (375-350 î.e.n.)[1419]. Exemplare de vase identice există la Brăiliţa (pl. LXXXII/5,6) provenind de la suprafaţa cunoscutei necropole de aici. Este foarte probabil că ele datează din aceeaşi perioadă cu exemplarul de la Coţofenii din Dos, oricum din sec. IV î.e.n.[1420]. Alte analogii nu cunoaştem pînă în prezent, aria lor actuală fiind situată exclusiv în nordul Dunării. Ele reproduc modele greceşti de tip 10/d şi d 1. In coloniile greceşti din Pontul Stîng nu cunoaştem încă analogii directe, dar existenţa lor este foarte prcbabilă, de vreme ce la Ampurias există o strachină de tip 10/d 2 din pastă cenuşie, considerată de tip foceean, fiind produsă foarte probabil la Masalia, în sudul Galiei[1421]. Ornamentarea ceramicii cu linii în val este specifică ceramicii greceşti, după cum ne indică exemplarele găsite la Histria, Troia, Methimna din Lesbos, Ampurias, Pyrrha, Hanai Tepe, Larissa, Antissa, Thasos[1422]. Ceramica cenuşie numită foceeană sau eoliană se importă în colonia Foceii, Masalia, fondată pe la 600 î.e.n.[1423].

In mediul geto-dacic, varianta 10/d 2 este cunoscută numai în sec. IV î.e.n. In alte zone nu este documentată încă.

Varianta 10/e. Cuprinde doar cîteva exemplare lucrate din pastă cenuşie, cu o margine scurtă, răsfrîntă spre exterior şi partea exterioară ornamentată cu caneluri. Acest tip este semnalat numai în cetatea de la Albeşti, din perioada 350-250 î.e.n. (pl. LXXXII/2 şi pl. LXXXIII/7)[1424]. Ele sînt produse geto-dacice. In alte zone nu se cunosc (pl. CXVII).

TIPUL 11 - STRĂCHINI EVAZATE

Acest tip are o margine scurtă, răsfrîntă drept spre exterior. Vasele sînt lucrate din pastă cenuşie sau cu miezul roşiatic şi exterioarele cu straturi negre. Exemplarele de acest tip sînt cunoscute în cetatea de la Albeşti (400-300 î.e.n.) (pl. LXXVII/2)[1425], Koprinka (Seuthopolis (pl. LXXVII/5) (350-300 î.e.n.)[1426] şi Orbeasca de Sus (cetate) (425-300 î.e.n.) (pl. LXXV/15)[1427]. Străchini de acest tip există

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

la Histria, în sec. III–I î.e.n.[1428], lucrate însă de traci şi geto-daci (pl. CXVIII).

TIPUL 12 – STRĂCHINI.

Cuprinde un singur exemplar de strachină cu marginea superioară triunghiulară în secţiune, lucrată din pastă cenuşie. Ea provine din mormîntul nr. 2 de la Fîntînele, care datează din perioada 350–275 î.e.n. (pl. LXXXIII/8)[1429]. Ea reproduce modelul grecesc al cupelor străchini existente la Histria în sec. III–I î.e.n., tot din pastă cenuşie, care au fost însă lustruite. La Orbeasca este cu firnis negru şi datează din sec. IV–III î.e.n., iar la Panticapaeum este din pastă roşie şi datează din sec. IV–II î.e.n.[1430] (pl. CXVIII).

TIPUL 13 – STRĂCHINI.

Cuprinde străchini cu profil arcuit şi marginea uşor răsfrîntă în afară, lucrate din pastă cenuşie de diferite nuanţe. Un exemplar provine din tumulul nr. 23 din necropola de la Dobrina (pl. LXXXIII/5), care a fost datat la sfîrşitul sec. IV şi începutul sec. III î.e.n.[1431]. Un alt exemplar a fost găsit la suprafaţa necropolei de la Brăiliţa (pl. LXXXIII/4), avînd un profil aproape identic cu al celui de la Dobrina. El are însă în interior şi exterior vopsea neagră, specifică ceramicii cenuşii greceşti de la Histria[1432]. O strachină de acelaşi tip există la Orbeasca de Sus (cetate), dar este lucrată din pastă cafenie (425–300 î.e.n.) (pl. LXXXIII/3)[1433]. O strachină fragmentară de tip 13 există la Histria, databilă în sec. V î.e.n. Exemplarul este considerat însă ca fiind crater de provenienţă sud-tracică[1434]. Aceasta ne asigură că tipul 13 de străchini există şi în sec. V î.e.n., iar exemplarele pe care le-am menţionat în mediul getic datează din perioada 425–300 î.e.n. Considerarea lor de provenienţă sud-tracică, în orice caz de origine autohtonă este pusă sub semnul întrebării din două motive: strachina de la Brăiliţa are în partea superioară, atît în exterior cît şi în interior, vopsea neagră, astăzi în mare parte corodată, care indică o producţie greacă. In al doilea rînd, autoarea citată a considerat ca fiind un produs sud-tracic şi un crater[1435] care este cunoscut la Histria în mai multe exemplare, dintre care unul ars oxidant, cu firnis roşu, ceea ce ne face să credem că este vorba totuşi de produse histriene[1436]. Exemplarul de la Orbeasca de Sus poate fi un produs getic. O formă apropiată din pastă cenuşiu violacee, cu firnis cenuşiu, apare în tumulul nr. XXXIV de la Histria, ca şi în necropola Olbiei[1437]. In aceeaşi categorie ar putea fi încadrat şi vasul de la Plovdiv (pl. LXXV/12), care poate fi datat, pe baza unui cantharos de tip attic, pe la mijlocul sec. IV î.e.n.[1438] (pl. CXVIII).

TIPUL 14 – STRĂCHINI.

Cuprinde străchini din pastă cenuşie dar care au pe partea superioară a marginii o dungă în relief. Vase de acest tip se cunosc pînă acum numai în cetatea de la Orbeasca de Sus, din ultimul nivel (pl. LXXVII/12 şi pl. LXXXIII/2)[1439]. Ele sînt produse getice şi după cîte

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

cunoaştem astăzi, ele pot fi considerate variante locale, dacă viitoarele cercetări nu vor demonstra că ele formează serii tipologice mai mari (pl. CXVIII).

TIPUL 15 - STRĂCHINI

Cuprinde un singur exemplar de strachină, cu partea superioară rotundă în secţiune şi cu o canelură largă pe partea exterioară, lucrată dintr-o pastă maronie fină, care provine din cetatea de la Orbeasca de Sus (pl. LXXXIII/1) (425-300 î.e.n.)[1440]. Este un produs getic (pl. CXVIII).

TIPUL 16 - STRĂCHINI CU MARGINEA EVAZATĂ.

În aşezările şi necropolele tracice şi getice de la Dunărea de Jos şi din sudul Balcanilor apare foarte frecvent acest tip de străchini. Nici acestea nu reproduc străchinile locale de tip XII/b, aşa cum s-a crezut de către unii autori. Ele constituie tot o formă greacă, care este atestată la Histria în necropola tumulară de la începutul sec. V î.e.n. pînă la începutul sec. II î.e.n.[1441], fără ca de aici să deducem că ele nu pot exista în epoca arhaică. La Apollonia, ca şi la Olynt sînt atestate în sec. IV î.e.n. din pastă cenuşie (pl. LXXXIV/1)[1442]. Forma pare a fi atestată şi la Methymna în Lesbos, lucrată în pastă cenuşie lustruită, dar autoarea presupune că ar putea aparţine unui "stemend bowee", fiind vorba doar de un fragment de margine[1443].

Străchinile de tip 16 din mediul traco-getic pot fi grupate în mai multe variante, pe baza exemplarelor cunoscute pînă în prezent şi care formează serii tipologice mai mari.

Varianta 16/a. Cuprinde străchinile cu margine răsfrîntă orizontal, umărul vertical şi fundul inelat. Cele mai vechi exemplare din această variantă sînt cunoscute în aşezarea de la Alexandria Vii (pl. LXX/1,7), pl. LXXXVI/6) şi în aşezarea de la Alexandria-Pod, care datează din a doua jumătate a sec. VII şi prima jumătate a sec. VI î.e.n., şi în aşezarea de la Curteni (pl. LXX/8), care se situează, pe baza ceramicii greceşti de import cu firnis, începînd de la mijlocul sec. VI î.e.n. Aceluiaşi tip îi pot fi atribuite şi unele fragmente de margini care au pe partea superioară cîte o linie incizată, specifică ceramicii greceşti cenuşii (pl. LXX/2 şi pl. LXXXVI/5,7). Ultimul fragment este acoperit pe suprafaţa exterioară cu o vopsea neagră. Este identică cu a celor de la Histria, ceea ce ne poate asigura că ceramica de la Alexandria, cenuşie sau portocalie lucrată cu roata, este de import grecesc. O părere apropiată are şi C. Iconomu pentru ceramica de la Curteni. Şi fragmentul de la Alexandria, care are un relief crestat, poate fi atribuit acestei variante, deşi nu are analogii[1444]. La Olynt apare la sfîrşitul sec. V - începutul sec. IV î.e.n., dar şi în sec. IV î.e.n.[1445]. T. Ivanov consideră exemplarul de la Apollonia o producţie locală. Exemplare care datează din sec. V î.e.n., dacă nu mai devreme, pe baza unui topor bipen, provine din necropola de la Prof. Zlatarski (pl. LXXXV/3), necropola de la Kiulevcia (pl. LXXXIV/5) şi la Cerna (Tolbuhin)[1446].

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Restul exemplarelor cunoscute aparţin variantei 16/a şi datează aproape exclusiv din sec.IV î.e.n.: Branicevo (pl.LXXXIV/3), Tărkviţa (pl.LXXXIV/7), Malamir (pl.LXXXIV/9), Canlia (pl.LXXXV/6), Nalbant (jud.Tulcea) (pl.LXXXV/8), Bugeac (pl.LXXXV/2), Enisala (pl.LXXXV/5), Drumevo (pl.LXXXV/7), Viniţa (Şumen) ca şi în necropola celţilor scordişti de la Surcin (Zagreb) din sec.III-II î.e.n.[1447].

Aria de răspîndire a variantei 16/a cuprinde zonele extracarpatice ale României, inclusiv Dobrogea şi zona nord-estică a Bulgariei. Nu cunoaştem încă exemplare de acest tip la sud de munţii Balcani. Ele există în mediul autohton începînd din sec.VI î.e.n. pînă în sec.IV î.e.n., fără a suferi modificări esenţiale. Exemplare sigure din sec.III î.e.n. încă nu cunoaştem, dar nici nu putem exclude posibilitatea existenţei lor în această vreme, datorită monumentelor arheologice extrem de reduse cunoscute din secolul menţionat. Această variantă este însă cunoscută şi în necropola scito-getică de la Nicolaevka, situată în apropierea Tyrasului (pl.LXXXV/12), care datează din sec.IV î.e.n. Ea este lucrată din pastă brun-cenuşie şi lustruită[1448].

Varianta 16/a este cunoscută însă şi în zona Tisei, la Szentes-Vekerzug (pl.LXXXV/11) şi la Tápiószele (pl.LXXXV/10) ca şi la Orohaza-Gyoparos, în toate localităţile fiind lucrată din pastă cenuşie[1449]. Descoperirile datează din sec.VI-V î.e.n. Se poate remarca identitatea tipologică cu exemplarele de la Dunărea de Jos, şi nu ar fi de loc exagerat să afirmăm că ele ar putea proveni din aceleaşi ateliere. La Chotin forma nu este reprezentată.

Varianta 16/b. Cuprinde străchini evazate, dar al căror umăr formează un prag, lucrate de obicei din pastă cenuşie cu nuanţe portocalii sau negre. Cele mai vechi forme cunoscute sînt cele de la Alexandria Vii (pl.LXXXVI/1, pl.LXX/6) şi Curteni (pl.LXX/9)[1450], unde datează după 550 î.e.n. La Kragulevo datează din sec.VI î.e.n. (pl.LXXXV/1), dar forma există şi în sec.IV î.e.n., după cum demonstrează exemplarele de la Canlia (pl.LXXXV/4), Războieni (Alifacî) (pl.LXXXV/9) şi durează chiar pînă în perioada 350-300 î.e.n., la Apollonia (pl.LXXXIV/1)[1451]. Din necropola de la Kragulevo sau de la Cerna provine o strachină de acest tip lucrată din pastă cenuşie, avînd în interior două linii în val incizate, intercalate cu linii drepte incizate. Este inedită, în muzeul Tolbuhin, unde am văzut-o prin bunăvoinţa cercetătoarei L. Bobceva (nr.inv.1440).

Din sec.III î.e.n. nu cunoaştem încă vase de acest tip în mediul traco-getic. Asemenea recipiente se cunosc la Apollonia, dar abia în sec.IV î.e.n., iar în alte oraşe greceşti încă nu cunoaştem această variantă, fapt ce nu se poate explica decît prin lipsa cercetărilor mai intense a straturilor arhaice aflate de obicei la mare adîncime. Dar la Histria există o strachină evazată din pastă cenuşie cu profil identic cu cea de la Canlia[1452]. Este o formă specifică zonelor extracarpatice şi sudbalcanice, nefiind cunoscute încă în aspectul cultural Szentes-Vekerzug. Ele circulă fără modificări esenţiale între sec.VI şi sec.III î.e.n., cînd probabil că dispar.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Varianta 16/c. Am structurat această variantă pe baza cîtorva vase care au marginea arcuită, umărul şi corpul formînd un unghi. Exemplare de acest tip se cunosc la Canlia, în sec. IV î.e.n. (pl. LXXXIV/2.4) si la Grădiştea-Călăraşi, din perioada 350-300 î.e.n. (pl. LXXXIV/8)[1453]. Exemplarul de la Grădiştea-Călăraşi este lucrat din pastă cenuşie, avînd în exterior o vopsea neagră, care ne poate asigura că este un produs grecesc, ca şi cana de tip 6/a de la Canlia şi asemeni străchinilor de la Brăiliţa, Kiulevcia şi Branicevo.

Varianta 16/c este cunoscută numai în sec. IV î.e.n. şi numai în necropolele menţionate.

Varianta 16/d. Am inclus aici vase care au marginea mult arcuită şi umărul unghiular. Din acestea cunoaştem puţine exemplare. Piesa de la Murighiol, din sec. IV î.e.n. (pl. LXXXIV/10) are în interior o linie incizată în val, ca şi strachina de tip 16/b de la Cerna sau Kragulevo. Un exemplar de tip 16/d există şi în necropola din sec. IV î.e.n. de la Canlia[1454].

Forma există şi în necropola tumulară a Histriei, lucrată din pastă cenuşiu-violacee cu firnis cenuşiu[1455]. Ea este cunoscută numai în Dobrogea, dar nu-i exclus ca în viitor să se dovedească o formă comună în zonele Dunării de Jos.

Varianta 16/e. Cuprinde străchini evazate cu profil arcuit. In mediul sud tracic este cunoscută numai la Seuthopolis, în tumulul săpat de K. Juglev, care datează din perioada 350-300 î.e.n. (pl. LXXXIV/11). La Histria există această variantă. Apare lucrată din pastă cenuşie cu angobă neagră, datînd de la sfîrşitul sec. V î.e.n. iar la Alexandria Vii, din sec. VI-V î.e.n. (pl. LXXXVI/3) ca şi la Bîrseşti[1456].

Varianta 16/f. Este reprezentată printr-un singur exemplar cu marginea răsfrîntă spre exterior, lucrat din pastă cenuşie, provenind din necropola de la Branicevo, care datează din sec. IV î.e.n. (pl. LXXV/8)[1457]. Este un vas lucrat sigur de către geţi (pl. CXVIII).

TIPUL 17 - VASE KERNOS.

Vasul denumit Kernos are un caracter votiv, specific grecesc. Intrucît în mediul tracic din sudul Balcanilor apar cîteva exemplare de vase de acest tip, lucrate din pastă cenuşie, se impune stabilirea tipurilor de kernos-uri greceşti, pentru a putea vedea în care dintre ele se încadrează cele cunoscute pînă acum la sud de Balcani. Fără a fi epuizat întreaga bibliografie referitoare la kernosul grecesc, acestea se pot grupa în trei tipuri principale:

- 17/a kernos cu corp inelar şi vase mai mici dispuse pe partea sa superioară[1458];
- 17/b kernos de acelaşi tip, care se deosebeşte însă de precedentul prin aceea că vasele de pe inel sînt hydrii miniaturale reprezentate prin exemplarele apărute la Thassos[1459];
- 17/c kernos, care are forma unei fructiere cu văsuţe pe marginea

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

superioară, reprezentat de exemplarul de la Atena[1460]. Nu am considerat necesar a insista mai mult asupra kernosurilor greceşti, întrucît exemplarele din pastă cenuşie, cunoscute în mediul sud tracic, se încadrează în varianta 17/a.

Un exemplar de la Seuthopolis (pl. LXXXVII/2) este lucrat din pastă cenuşie şi este prevăzut pe partea superioară cu patru văsuţe, care comunică prin găuri cu cavitatea din interiorul inelului[1461]. El poate eventual data din perioada 350-225 î.e.n., pentru că nu cunoaştem contextul în care a apărut la Seuthopolis. Un alt exemplar, lucrat tot din pastă cenuşie, dar prevăzut cu patru văsuţe pe inel, a fost găsit la Gabarevo (Kazanlîk) (pl. LXXXVII/1), deci într-o zonă foarte apropiată de Seuthopolis şi poate fi deci în mare măsură contemporan cu ultimul exemplar menţionat[1462].

Forma inelară permite purtarea vasului pe cap, deşi mărimea lor variază între 15-40 cm. Numărul vaselor de pe partea inelară poate fi de la 3 la 30. Vasele kernos sînt în legătură cu ofrandele multiple. Toate vasele kernos de la Thassos sînt produse locale. Adeseori hydriile şi văsuţele nu comunică cu partea inelară. Ele sînt cunoscute în epoca prehelenică, ca şi în epoca arhaică şi clasică. Vasele kernos sînt în legătură cu ofrandele multiple care se adresează morţilor şi demonilor, ca şi divinităţilor fecundităţii şi lui Zeus Ktesias şi Hermes Chtonias. Eşantioanele de grîne, fructe şi lichide sînt amestecate într-un vas unic sau în vase separate. Sanctuarele unde au fost găsite vasele kernos arată că aceste ofrande multiple se adresează şi altor divinităţi. Acestea sînt sanctuarele unor divinităţi feminine, Hera la Samos şi Crotona, Afrodita la Naucratis, Atena la Lindos, Artemis la Thassos, Demetra şi Kore la Cos şi Gela, ca şi în sanctuarul de la Eleusis, unde se practica de asemenea kernoforia[1463].

Faptul că în oraşul tracic Seuthopolis şi în aceeaşi zonă, la Gabarevo au fost găsite kernosuri, vase votive tipic greceşti, pune probleme dificile atunci cînd se încearcă interpretarea lor. Funcţia lor rituală este neîndoielnică, ori prezenţa lor în mediul tracic pune problema adoptării acestui tip de vas votiv grecesc de către traci, mai ales că cele două kernosuri cunoscute din zona sud-balcanică sînt lucrate în pastă cenuşie, care nu este specifică Greciei metropolitane, ci numai grecilor din Asia Mică. Aici se pune o problemă de interpretare asemănătoare cu cea a cazanelor votive de bronz scitice, găsite în zona răsăriteană a ariei geto-dacice: Moldova, estul Munteniei şi Dobrogea, care, avîndu-se în vedere caracterul lor votiv, nu au fost considerate niciodată ca importuri, ci ca fiind aduse de sciţi. Aceeaşi interpretare ar putea fi adoptată şi pentru kernosurile din mediul tracilor odrizi, de la Seuthopolis şi Gabarevo. Ele pot fi atribuite unor mercenari sau meşteri greci de la curtea regilor odrizi, comandate de aceştia unor olari traci, pentru că la Seuthopolis, oricum, tracii lucrau ceramica cenuşie. Altfel, ar trebui să admitem că vasul kernos a fost adoptat de către traci, ceea ce nu este exclus, de vreme ce la Seuthopolis se cunosc vetre ornamentale de cult specifice traco-geto-dacilor[1464]. Dar avînd în vedere că Seu-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

thopolisul este un oraş tracic - care este construit după modelul grecesc creat de Hippodamos din Milet[1465] şi deci prezenţa meşterilor şi negustorilor greci este sigură, ca şi a mercenarilor greci, obişnuiţi la curtea regilor odrizi începînd cu cei comandaţi de Xenophon[1466] în slujba lui Seuthes II, pe la 399 î.e.n. - atribuirea kernosurilor din sudul Balcanilor grecilor are toate şansele de a se dovedi veridică. Regele Kotys I (383-359 î.e.n.) avea doi generali greci, pe care îi căsătorise cu ficele sale, dintre care unul, Kharidem a rămas în slujba regilor odrizi şi după moartea lui Kotys[1467].

Este însă interesant de remarcat faptul că în aşezarea din sec.IV e.n. de la Valea Seacă (jud.Vaslui), în săpăturile făcute aici de V.Palade a fost găsit un kernos din pastă cenuşie (cf.SCIVA,29,1978, 2, p. 283-288, fig.1/1-5, fig.2/1). Nu este însă de loc exclus ca locuitorii din sec.IV e.n. de la Valea Seacă să fie găsit acest hernos într-o aşezare geto-dacică din sec.IV-III î.e.n. (pl.CXVIII).

TIPUL 18 - KANTHAROS.

În mediul traco-geto-dacic cunoaştem două tipuri de cantharoi attici:

Varianta 18/a. Este cunoscută printr-un singur exemplar, din mormîntul nr.1 din tumulul nr.X al necropolei getice de la Branicevo (pl. LXXXVII/3), Malca Drianovo (Stara Zagora)[1468]. Este lucrat din pastă cenuşiu-neagră şi este considerat de T.Dremsizova ca fiind un produs local. Vasul reproduce întocmai forma cantharosului attic, care la Atena se producea în perioada 375-320 î.e.n.[1469]. În acelaşi mormînt se află o amforă thasiană, ce se încadrează în aceeaşi perioadă. Prin urmare, cantharosul de la Branicevo se poate data în al doilea şi al treilea sfert al sec.IV î.e.n., cu condiţia ca el să fi fost imitat în această perioadă.

Acest tip de cantharos attic cu firnis negru are o largă arie de răspîndire, atît în lumea greacă, cît şi în mediul traco-geto-dacic, ca şi scitic. În mediul scitic se cunosc exemplare în cetatea de la Nicopole şi Znamenscoe, în tumulii de la Jurovka şi Rîjanovka[1470], ca şi în necropola scito-getică de la Nicolaevsc (4 exemplare) situată în imediata vecinătate a Tyrasului[1471]. Ele se cunosc şi la Tanais, Olbia, Panticapaeum[1472], Apollonia, Callatis, Tomis[1473]. În mediul sud-tracic apare la Seuthopolis[1474], iar în mediul getic există în aşezarea de la Cernavoda, necropola de la Satu-Nou şi Zimnicea[1475]. Se cunosc la Olynth şi Cyrenaica[1476].

La Olynth, care se ştie că a fost complet distrus de Filipp II în 348 î.e.n., vasul datează numai din al doilea sfert al sec.IV î.e.n. şi probabil din primii doi ani ai sfertului al treilea al sec.IV î.e.n. În cetatea scitică de la Znamenscoe, acest tip de cantharos este însoţit de scyphosuri attice, cunoscute şi în mormîntul de la Vrača, Kaloianovo, Apollonia, ca şi la Thassos[1477]. La Thassos, acest tip de scyphosuri datează din perioada 450-400 î.e.n., iar cel de la Vrača a fost datat de P. Alexandrescu, în primul sfert al sec.IV î.e.n., întocmai ca exemplarele de la Kaloianovo. Dar mormîntul de la Kaloianovo a fost datat pe baza

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

unui pelike cu figuri roşii,în al doilea sfert al sec.IV î.e.n.,iar skyphosurile de la Apollonia sînt datate pe la mijlocul sec.IV î.e.n.

Avînd în vedere că la Znamenscoe cantharosul attic care ne interesează şi care se produce la Atena între 375-320 î.e.n., apare împreună cu scyphosul attic de stil Kerci,analizat mai sus din punct de vedere cronologic, cantharosul de aici trebuie datat în al doilea sfert al sec.IV î.e.n., ca şi cel de la Olynth. Pe celelalte cantharosuri attice originale analizate nu le putem situa în timp mai precis,în limitele perioadei lor de producere. Totuşi,la Apollonia ele sînt datate în al treilea şi al patrulea sfert al sec.IV î.e.n.[1478]. Revenind la cantharosul de tip attic din pastă cenuşie neagră,de la Branicevo şi Malca Drianovo,am arătat că el a fost considerat ca un produs tracic şi respectiv getic,local. Avînd în vedere faptul că vasul în discuţie este la origină, ca tip, produs la Atena, unde nu s-a lucrat niciodată ceramică cenuşie fără firnis,mi se pare îndoielnic ca varianta cenuşie a cantharosului attic să fie lucrată în pastă cenuşie,la Lesbos sau în Anatolia. Prin urmare, pînă la noi descoperiri trebuie să admitem că cantharoii de la Branicevo şi Malca Drianovo sînt imitaţi de către traco-geţi, de şi la Thassos există un mîner de cantharos din pastă cenuşie cu firnis negru (trebuie să fie de fapt o culoare neagră, aşa cum apare pe ceramica cenuşie pictată de la Histria), considerat ca fiind importat din Grecia asiatică[1479]. Fiind însă numai un fragment nu putem stabili cărui tip de cantharos îi aparţine. Un catharos tot de tip attic lucrat din pastă cenuşie cu firnis măsliniu se cunoaşte în necropola de la Chişcani (Brăila)[1480], ceea ce face ca atribuirea cu toată certitudinea a cantharoilor din pastă cenuşie de la Branicevo şi Malca Drianovo traco-geţilor să nu fie sigură, pentru că nu ştim dacă nu cumva acest tip de cantharos a fost imitat în Anatolia sau în una din cetăţile greceşti de pe litoralul tracic al Mării Negre.

Varianta 18/b. Se poate include în această variantă un alt tip de cantharos,descoperit la Plovdiv. El este lucrat din pastă de culoare cenuşie (pl.LXXXVII/6)[1481] şi reproducînd exemplare tot de tip attic cu palete, care la Atena se produc în perioada 375-320-310 î.e.n.[1482]. Acelaşi tip de cantharos attic se cunoaşte la Apollonia (sfîrşitul sec.IV - începutul sec.III î.e.n., la Histria, Callatis (aceeaşi datare), Tomis , unde are cele mai bune analogii pentru partea superioară a mînerelor la un cantharos cu caneluri în partea inferioară,de tip "west slope". In toate aceste descoperiri datează de la sfîrşitul sec.IV şi începutul sec. III î.e.n.[1483]. Cele mai bune analogii ale cantharosului cenuşiu de la Plovdiv le găsim la Tomis şi Histria, datarea lor coincizînd cu cea propusă de D. Concev pentru cel de la Plovdiv. El este identic cu unul din cantharoii din tumulul XXIV de la Histria, cu deosebirea că acesta din urmă are firnis ca toate exemplarele greceşti menţionate. Este singurul cantharos de acest tip cunoscut în mediul tracic lucrat din pastă cenuşie, şi nu este exclus să fie o imitaţie locală. In zonele geto-dacice nu cunoaştem acest tip.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Varianta 18/c. Cuprinde vase cantharos de un tip aparte cunoscute numai în sudul munţilor Balcani,la Seuthopolis. Aici există două exemplare lucrate din pastă cenuşie (pl.LXXXVII/4,5)[1484] găsite în tumulul nr.3, care datează din a doua jumătate a sec.IV şi primul sfert al secolului III î.e.n. Este greu de precizat ce tip de cantharos grec a fost imitat. În orice caz e vorba de forme lucrate de către tracii de la Seuthopolis. Unul dintre ele este ornamentat cu rozete obţinute prin ştampilare şi cercuri concentrice (cf.analiza rozetei la tipul 1). Se pare că există un cantharos cenuşiu în cetatea de la Cotnari, din sec.IV-III î.e.n., încă inedit[1485]. Cantharoii de la Seuthopolis constituie o dovadă sigură a lucrării de către traci a ceramicii cenuşii la roată (pl. CXVIII).

TIPUL 19 - BOLURI.

Acest tip grupează boluri de mici dimensiuni,lucrate din pastă cenuşie. Se cunosc în necropola de incineraţie de la Ieşelniţa (pl.LXX/3), lucrate la roată,din pastă cenuşie deschisă[1486]. Un alt exemplar lucrat tot din pastă cenuşie provine de la Devetaşcata Peştera (Loveč) ca şi de la Methymna (Lesbos) (pl.LXX/10,11), tot din pastă cenuşie, dar autoarea consideră că ar putea să aparţină unui schyphos, ceea ce nu este exclus[1487]. Problemele cronologice ridicate de această categorie de vase de tip grecesc le-am analizat la tipul I/a. Bolurile de acest tip, dar pictate, circulă în epoca arhaică, la Histria,unde apar în nivelurile I-III, datînd deci din a doua jumătate a sec.VII î.e.n.-sec.VI î.e.n.[1488]. Bolul cenuşiu de la Devetaşcata Peştera poate data din sec.VII-VI î.e.n., pentru că aici există şi fibule de tip Glasinač. In măsura în care fragmentul de la Methymna va putea fi atribuit cu precizie unui bol şi nu unui schifos, atunci am avea dovada unei producţii greceşti de astfel de vase cenuşii şi importul lor în mediul tracic de la Devetaki şi Ieşelniţa. Pe baza bolului am datat necropola de la Ieşelniţa în a doua jumătate a sec.VII şi sec.VI î.e.n. Nu dispunem de nici un argument care să ne convingă că vasele de acest tip ajung şi în sec.V î.e.n. Ele sînt imitate încă din epoca arhaică după bolurile pictate. Este greu de precizat cine sînt producătorii bolurilor cenuşii. După exemplarul de la Methymna , aceştia nu pot fi decît grecii (pl.CXVIII).

TIPUL 20 - LEKANE.

Inseriem aici vasele de tip lekane cu mînere orizontale , lucrate la roată,din pastă cenuşie, cunoscute în mediul traco-geto-dacic. Ele au fundul inelat, marginea verticală, mînere perforate vertical cu secţiune dreptunghiulară sau rotund-ovală. În mediul geto-dacic de la Scărişoara (jud.Ilfov) şi Albeşti (jud.Teleorman) (pl.LXXXIX/2,3) există vase de acest tip, dar lucrate cu mîna, pe care le-am încadrat în tipul XI/c, imitate după cele de tip 20, care reproduc modele greceşti lucrate de geţi . În funcţie de ornamente am deosebit mai multe variante.

Varianta 20/a. Cuprinde vasele de tip lekane care au marginea ex-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

terioară ornamentată cu două-trei linii incizate sau cu o linie incizată în val. Varianta este reprezentată la Enisala, în sec.IV î.e.n. (pl. LXXXVIII/1,2)[1489], Fedeşti (com. Suletea, jud. Vaslui)(pl.LXXXVIII/4), care fiind însă o descoperire întîmplătoare nu poate fi datată decît în sec.IV-III î.e.n.[1490], Murighiol (pl.XC/4) şi Nicolaevca,tot în sec. IV î.e.n.[1491]. Vase de acest tip se produc sau se importă la Histria, în sec.VI-V î.e.n., fie în pastă roşie,care este predominantă, fie în pastă cenuşie; cele cu pastă cenuşie sînt simple, iar altele au o vopsea neagră. Forma este cunoscută la Masalia, Antissa şi la Larrisa. Este o formă specific eoliană. De aici, unde continuă să existe pînă în sec.IV-III î.e.n.[1492], provin foarte probabil şi vasele menţionate aflate în necropolele citate din Dobrogea. Materialele de care dispunem astăzi nu permit urmărirea evoluţiei acestei forme şi în a doua fază a Latène-ului getodacic,din sec.II-I î.e.n. A.I.Meliucova presupune că exemplarul din necropola scito-getică de la Nicolaevka este un produs tracic, pentru că la Olbia nu se cunoaşte. Poate însă există la Tyras şi există la Histria.

Varianta 20/b. Cuprinde vasele de tip lekane cu mînere orizontale, dar care nu au obişnuitele caneluri pe marginea exterioară.Ele sînt frecvente în necropole din sec.IV î.e.n. la Enisala (pl.LXXXVIII/3)[1493], la Brăiliţa,în mormîntul nr.10, pl.LXXXVIII/5), care poate data din sec.IV, poate şi în primul sfert al sec.III î.e.n.[1494], la Hansca-Toloacă,din sec. IV-III î.e.n. (pl.LXXXIX/4)[1495], Murighiol (pl.XC/3) din sec.IV î.e.n. Menţionăm şi imitaţia illirică de la Radolişte[1496]. Formele cunoscute în mediul autohton apar în sec.IV î.e.n., cel mai tîrziu poate fi cel de la Brăiliţa, de la începutul sec.III î.e.n. In sec.III î.e.n.se pare că aceste forme încetează de a mai fi folosite în mediul autohton. La Enisala există şi un lekane care se încadrează în această variantă, dar are o angobă roşie, ceea ce ne asigură că este un import grecesc[1497]. Si această variantă reproduce modelele greceşti şi este foarte greu de deosebit vasele greceşti de eventualele exemplare geto-dacice.

Varianta 20/c. In cadrul acestei variante am inclus vasele de tip lekane,cu mînere orizontale,care au însă de ambele părţi ale mînerelor butoni. Este o variantă încă puţin răspîndită: în Dobrogea,la Satu Nou (pl. XC/2), Canlia, Murighiol (pl.XC/1),apoi la Brăiliţa şi Hansca (pl. LXXXIX/1,5) toate din sec.IV î.e.n.[1498]. Vase de acest tip se cunosc la Histria,în sec.VI-V î.e.n.[1499], ceea ce indică originea greacă a vaselor noastre. Exemplarul de la Hansca poate proveni şi de la Tyras. In alte cetăţi greceşti forma nu este documentată,din lipsa cercetărilor în nivelele locuirii arhaice. La Histria există exemplare de acest tip , din pastă roşie cu firnis grena, datate la mijlocul sec.V î.e.n.[1500],care nu se cunosc încă în mediul traco-geto-dacic.

Vasele de tip 20 nu sînt documentate nici în mediul scitic şi nici în aspectele culturale Szentes-Vekerzug-Chotin şi Kustanovice. Ele dispar în cursul sec.III î.e.n. din mediul geto-dacic.

Varianta 20/d. Este reprezentată de un singur exemplar care are

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

două mînere plate diametrale şi alte două terminate cu trei proeminenţe, provenind din cetatea getică de la Butuceni (pl. LXXXIX/6)[1501]. Trebuie remarcat faptul că mînerele nu mai sînt prinse de marginea superioară ci mult mai jos, îndepărtîndu-se evident prin acest detaliu de originalele greceşti. Acest exemplar reprezintă un produs al atelierelor geto-dacice.

Varianta 20/e. Am structurat această variantă pe baza cîtorva exemplare de lekane-uri care nu mai au mînerele atît de late ca precedentele. Ele se cunosc la Ravna, în mormîntul nr. 25, deci din sec. V î.e.n. (pl. XC/6), în necropola de la Kalugheriţa, din sec. V-IV î.e.n. (pl. XC/5) şi la Dinogetia (pl. XC/7) datate în sec. IV-III î.e.n.[1502]. Exemplarele de la Ravna şi Kalugheriţa sînt mai apropiate ca tip de cele din varianta 20/b, în timp ce exemplarul de la Dinogetia este aproape identic cu exemplarul de la Tariverde, care datează din sec. VI î.e.n. şi nu poate fi decît un produs grecesc[1503], ca şi unele de la Histria, care sînt însă ornamentate cu linii în "val"[1504]. Exemplarul de la Dinogetia are o angobă cenuşie cu nuanţe brun deschise. Nu este exclus ca exemplarele de la Ravna şi Kalugheriţa să fie produse geto-dacice, ţinînd seama de lipsa unor exemplare identice publicate din cetăţile greceşti.

Varianta 20/e 1. Este reprezentată printr-un singur exemplar, cu mînere plate neperforate, terminate cu proeminenţe, de la Butuceni (pl. XC/8). El este desigur un produs autohton, geto-dacic, bazîndu-ne pe forma mînerelor, asemenea şi varianta 20/d, ambele provenind din cetatea geto-dacică de la Butuceni, din sec. IV-III î.e.n.[1505] (pl. CXIX).

TIPUL 21 - LEKANE CU MÎNERE VERTICALE.

Un alt tip al ceramicii cenuşii cunoscute în mediul traco-geto-dacic este vasul lekane cu mînere verticale. A fost necesară crearea unui tip aparte nu numai pentru că este diferit ca formă de vasele lekane cu mînere orizontale, dar şi pentru că exemplarele existente aparţin unor variante diferite ale aceluiaşi tip. Singura cetate greacă din Pontul Stîng unde acest tip de vase au fost studiate este Histria, care a şi beneficiat de cercetări mai intense. Aici ele apar începînd din prima jumătate a sec. VI î.e.n. şi sînt lucrate din pastă cenuşie şi roz[1506]. Ele sînt răspîndite în mediul tracic şi geto-dacic numai în spaţiul sud-balcanic şi de la nordul Dunării, unde, după cum indică puţinele descoperiri de pînă acum, nu pătrund prea mult în interior.

Aşa cum am arătat, vasele de tip lekane cu mînere verticale cunoscute pînă în prezent se grupează în mai multe variante.

Varianta 21/a. Vasele lekane din această grupă au mînere verticale late cu secţiune dreptunghiular-ovală şi gîtul despărţit de corp printr-un prag. Exemplarele cunoscute pînă în prezent formează o serie tipologică bine definită. Prototipul acestei variante există la Histria, în sec. VI-V î.e.n., în pastă cenuşie, avînd pe cele două feţe o culoare mai închisă, neagră, lustruite numai la nivelul gurii[1507]. Exemplare identice există la Duvanli, tumulul nr. 17, situat în sudul Balca-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

nilor (pl.XCI/3), Nova Zagora (pl.XCI/4), Toros (Lukovit)(pl.XCI/2) în sudul Olteniei,fără loc de descoperire (pl.XCII/2)[1508].

Identitatea tipologică a vaselor ce compun această variantă ne invită să le considerăm produsul unui singur centru de producţie, pentru a cărui localizare vasul de la Histria constituie o bună indicaţie.

Vasul de la Toros provine dintr-un mormînt tumular de inhumaţie, cu construcţie din plăci de piatră şi datat de I.Velkov în sec.IV î.e.n., încadrare confirmată de aplicele de bronz găsite în acelaşi mormînt. Exemplarul de la Nova-Zagora este datat în sec.V-IV î.e.n.fără a dispune de elemente mai sigure. Tumulul nr.17 de la Duvanli nu conţine şi ceramică grecească cu firnis, pentru care s-a elaborat o cronologie mai precisă, ci numai ceramică cenuşie. In inventarul său se află şi o cană de tip 6/b,ce se găseşte şi în tumulul nr.16 de la Duvanli. Tumulul nr. 16 este datat la sfîrşitul sec.V î.e.n.[1509]. Un alt element care ar putea fi luat în considerare la datarea tumulului nr.16 de la Duvanli este arybalos-ul din lut (tip 25). El reproduce arybalos-ul de bronz de la Kukuva Moghila şi cel de argint de la Arabadjiiskata Moghila (Duvanli)[1510]. Tumulul Kukuva datează de la sfîrşitul primei jumătăţi a sec.V î.e.n., iar tumulul Arabadjiiscata,din al treilea sfert al sec.V î.e.n.[1511].Dar dacă arybaloii de metal de la Duvanli datează din perioada 450-400 î.e.n., în tezaurul de la Peretu există un arybalos de argint,care datează din al doilea sfert şi de la mijlocul sec.IV î.e.n., iar în cetatea de la Albeşti există de asemenea un arybalos din pastă cenuşie,care datează din sec. IV î.e.n. Prin urmare, arybalosul cenuşiu din tumulul nr.17 de la Duvanli nu ne poate oferi un element de datare mai sigur în limitele perioadei 450-300 î.e.n. Dar cana de tip 6/b din tumulul nr.16,datat pe baza unei amforete attice,în perioada 430-400 î.e.n., identică cu cana din tumulul nr.17, ne obligă să o datăm şi pe aceasta din urmă în aceeaşi perioadă. In acest fel am obţinut datarea lekane-ului cu mînere verticale din tumulul nr.17,în ultimul sfert al sec.V î.e.n.

Vasele de tip 21/a circulă din sec.VI î.e.n. pînă în sec. IV î.e.n. Exemplarul din sudul Olteniei nu dispune de elemente de datare mai precise. El se poate situa în sec. V-III î.e.n. Nu cunoaştem nici un exemplar din această variantă, care să dateze cu certitudine din sec.III î.e.n. Oricum,după această perioadă forma nu mai este utilizată în mediul getodacic, bazîndu-ne pe cunoştinţele noastre actuale.

Varianta 21/ a 1. Sînt vase de acelaşi tip cu cele care formează varianta precedentă, cu deosebirea că un exemplar de la Bukiovţi(Oriahovo) (pl.XCII/3) este ornamentat în interior cu linii incizate în "val", are mînerul bifid şi lîngă el proeminenţe[1512], iar un exemplar de la Zimnicea are mînerele formate din trei părţi[1513] (pl.XCII/6). Ele datează din sec.IV-III î.e.n. In alte zone nu se cunosc asemenea vase.Se pare că sînt produse locale, interpretarea fiind mai sigură pentru exemplarul de la Zimnicea.

Varianta 21/ a 2. Este reprezentată de un singur exemplar , cu un profil asemănător variantelor precedente, cu deosebirea că are mînere-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

le aşezate oblic, dar păstrează proeminenţele de la baza mînerelor ca şi la varianta 21/ a 1. Exemplarul în discuţie provine din necropola de la Canlia,datînd din sec.IV, din săpăturile pe care le-am făcut în 1969 (M.19).Lekane-ul este lucrat din pastă cenuşie deschisă (pl.XCII/1). Exteriorul este dat cu o vopsea,care în unele părţi are o culoare neagră închisă, iar în altele o culoare maronie, datorată foarte probabil arderii diferite. Partea superioară a marginii este ornamentată cu un relief crestat.

Vopseaua neagră din exterior este un motiv pentru atribuirea sa unei producţii greceşti. Este al doilea tip de vas din necropola de la Canlia, pe lîngă cana de tip 6/a, care poartă atributele unei piese sigur de import.

Varianta 21/b. Structurarea acestei variante s-a impus datorită existenţei unor vase de tip lekane cu un profil diferit de cel al variantei 21/a. Ele au acelaşi tip de mînere, marginea răsfrîntă spre exterior şi corpul drept şi fundul inelat. Exemplare specifice acestei variante există la Histria,din argilă roz, cu firnis roşu,de la mijlocul sec. V î.e.n. (pl.XCII/4,5) şi alt exemplar din pastă cenuşie,provenind din necropola romană, iar la Methymna apare în sec.VI î.e.n., lucrat din pastă cenuşie[1514]. Un exemplar identic ca profil cu primul exemplar de la Histria provine din mormîntul nr.38 al necropolei de la Canlia.dar el este lucrat dintr-o pastă neagră, exteriorul este lustruit, iar interiorul este ornamentat cu o linie incizată în "val",ca şi la exemplarul de tip 21/ a 2.Se deosebeşte totuşi de exemplarul de la Histria prin aceea că are mînerele cu secţiunea rotundă. Vasul de la Canlia datează din sec.IV î.e.n. In aceeaşi variantă am putea încadra şi lekane-ul de la Grojdibodu (jud.Olt) (pl.XCI/1) pe care,în lipsa altor elemente de datare,îl situăm în sec.V-III î.e.n.[1515].

Varianta 21/c. Am structurat această variantă pe baza vaselor de tip lekane cu un profil şi mîner diferit de cele precedente. Un exemplar de la Histria cu firnis roşu este datat în al treilea sfert al sec. VI î.e.n.[1516]. Un altul,din pastă cenuşie,provine dintr-un tumul de la Nadejda (Loveč) (pl.CV/14) care, pe baza unui skyfos attic,datează din perioada 400-375 î.e.n., ca şi la Celei (Sucidava)[1517]. Alte exemplare care să se încadreze în această variantă nu se cunosc.

Vasele de tip lekane apar în mediul autohton la sfîrşitul sec.V î.e.n., dar este de aşteptat ca să existe încă din sec.VI î.e.n.,de vreme ce la Histria apar încă din prima jumătate a sec.VI î.e.n. La Ferigile,ca şi la Govora există vase lekane imitate, evident, după cele lucrate cu roata. Un exemplar de la Ferigile se încadrează în varianta 21/a[1518]care. după cercetările actuale e documentată numai la Histria, în sec. VI î.e.n. Desigur că săpăturile viitoare vor documenta prezenţa lekaneului şi în sec.VI î.e.n. Este puţin probabil ca apariţia vasului în discuţie, lucrat cu mîna, la Ferigile să poată constitui un argument pentru datarea sa în sec.V î.e.n. Si în zona intracarpatică, la Slimnic apare vasul lekane lucrat cu mîna, dar cu mînere torsionate.Datarea lor

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

sec. V-IV î.e.n. nu mi se pare asigurată[1519]. Vasele de acest tip de la Ferigile şi Slimnic ne arată că ele au fost adoptate de către geto-daci, dar şi o mare parte din cele lucrate cu roata trebuie să fie lucrate de către autohtoni, mai ales cele care datează din sec. IV-III î.e.n.

Vase lekane lucrate la roată se cunosc numai la nord de Dunăre şi la sud şi nord de munţii Balcani. Se pare că acest tip de vas începe să dispară din repertoriul ceramicii geto-dacice în sec. III-II î.e.n. In aspectul cultural Szentes-Vekerzug-Chotin el nu se cunoaşte (pl. CXIX).

TIPUL 22 - AMFORE.

În mediul traco-geto-dacic apar începînd din sec. VI î.e.n. aşa-numitele vase amforă lucrate din pastă cenuşie. Acest tip de vas apare în Grecia şi la Troia VII şi VII b, în epoca submicenianâ protogeometrică, care corespunde cu Hallstattul A din restul Europei[1520] şi continuă să fie în uz la greci în epoca arhaică şi după aceea[1521]. La Histria cunoaştem acest tip de amforă din pastă cenuşie încă din sec. V î.e.n. (pl. XCV/3) şi cu firnis[1522].

In mediul geto-dacic, ca şi în cel tracic cunoaştem nu numai amfore din pastă cenuşie, dar şi roşie sau brună. Pe baza formei profilului se pot structura mai multe variante:

. Varianta 22/a. Cele mai vechi exemplare se cunosc în aşezarea de la Alexandra Vii, care se datează din sec. VI-V î.e.n., lucrate din pastă cenuşie sau cenuşiu-portocalie (pl. XCIII/2,5) (cf. cap. XV şi XVI).[1523] Apare de asemenea în aşezarea de la Cernica, datînd de la sfîrşitul sec. V î.e.n. (pl. XCIII/3). Acest exemplar poate fi atribuit, după forma mînerului, unei producţii autohtone[1524]. Amfore care se pot încadra în aceeaşi variantă se mai cunosc la Bălăneşti, din sec. IV-III î.e.n. (pl. XCIII/1)[1525]. In Oltenia se cunoaşte un exemplar întreg, descoperit întîmplător la Piscul Sadovei (Ogrin) (pl. XCIV/1), lucrat din pastă cenuşie deschisă şi care nu poate fi datat mai sigur în limitele sec. IV-III î.e.n. Un alt exemplar provine din Dobrogea, din necropola de la Canlia, unde datează din sec. IV î.e.n. (pl. XCIV/2) întocmai ca la Slavinian[1526]. Si în mediul scitic se cunoaşte această variantă, la Ivane Pusta (Ternopol) (pl. XCV/8), unde datează, pe baza amforelor ionice şi a ceramicii greceşti cu firnis, din a doua jumătate a sec. VI î.e.n.[1527], fiind astfel contemporană cu exemplarele de la Alexandria.

. Amfore care se pot încadra în aceeaşi variantă, pe baza profilului părţii superioare se mai cunosc la Kostievo (Plovdiv)[1528], Kruşoviţa (Vraca)[1529], din sec. IV-III î.e.n. şi la Dolno-Mitropolia (Plevna) din sec. I î.e.n.[1530].

La Histria se produc amfore proprii pentru tipul în discuţie şi în a doua jumătate a sec. I e.n. şi sec. II e.n., lucrate din pastă roz- cafenie, cu mică fină, utilizate ca urne. Ele au analogii şi la Olbia[1531]. Aşezarea de la Ivane Pusta are vase bitronconice de tip I, dar pentru că sînt fragmentare nu putem preciza şi varianta. Există însă şi vase de tip III/b şi XI/b. Dintre acestea, sigur geto-dacice ca tip pot fi străchinile de tip XI/b şi III/b. Dar vasele de tip III, cu găuri butoni şi ceştile

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

cu mîner ascuţit, ca şi alte forme sînt scitice, ca şi vasele de tip I. Ceramica cenuşie, printre care şi amfora de tip 22 a, este de import grecesc, de la Olbia sau Tyras. In această situaţie este greu de atribuit aşezarea tracilor, aşa cum crede M. Duşek şi ea poate aparţine sciţilor. In acest fel am avea documentat acelaşi tip de amforă atît la geto-daci cît şi la sciţi, ceea ce poate pune problema producătorului unic, care, cel puţin pentru exemplarele de la Alexandria şi Ivane Pusta, par a fi grecii. Din exemplarele cunoscute astăzi reiese limpede că această variantă de amforă circulă în mediul traco-geto-dacic, ca şi scitic, din sec. VI î.e.n. In mediul tracic ele ajung cel puţin pînă în sec. I î.e.n., iar la Histria pînă în sec. II e.n. Este de aşteptat ca şi la geto-dacii din sec. II î.e.n. - I e.n. să apară această variantă. Deocamdată nu este atestată, devreme ce, după cum vom vedea, variantele următoare există.

Varianta 22/b. In această variantă am grupat amforele care au profilul gîtului mult arcuit, iar diametrul maxim situat în treimea superioară. Cel mai vechi exemplar de amforă de acest tip se cunoaşte la Duvanli (Kukuva Moghila), unde datează de la sfîrşitul primei jumătăţi a sec. V î.e.n. Si în mediul scitic, în tumulul de la Mihailovo-Apostolovo (Dnepropetrovsc), există o amforă cenuşie, care se încadrează în această variantă. Ea datează din sec. VI-V î.e.n. şi provine dintr-un centru din Asia Mică (pl. XCV/7)[1532]. Desigur că amfore din această variantă pot exista şi în mediul tracic, ca şi în cel geto-dacic şi scitic, încă de la sfîrşitul sec. VII î.e.n. Alte exemplare provin de la Brezovo (Plovdiv), (pl. XCIV/3) datînd, pe baza unui pelike attic cu figuri roşii, din perioada 440-340 î.e.n. şi puţin după această perioadă. In inventarul mormîntului de la Dălboki (Stara Zagora) se află o amforă cu firnis cafeniu-roşu, fiind astfel una dintre puţinele amfore greceşti din mediul traco-geto-dacic. Ea datează pe baza unui kilix attic cu firnis negru, pe la 420 î.e.n.[1533]. Alte amfore din varianta 22/b se cunosc la Alexandria-Vii (pl. XCIII/3,4), la Kostievo, Pisarevo[1534], Iasa-Tepe (Plovdiv) şi Plevna[1535] (pl. XCIV/4), datînd foarte probabil din sec. IV-III î.e.n., iar la Galice (Vrača) un exemplar din această variantă, găsit într-un mormînt, împreună cu o sabie celtică şi un pumnal curb tracic, datează din sec. III-I î.e.n.[1536]. In mediul geto-dacic din sec. I î.e.n. - I e.n. amfore din această variantă se cunosc în cetăţile de la Răcătău (jud. Bacău), Bîtca Doamnei (jud. Neamţ) şi în aşezarea de la Făcăi (jud. Dolj)[1537]. Acestea îşi au desigur originea în amforele din etapa I a Latène-ului geto-dacic, constituind un element de continuitate între etapa I şi etapa a II-a, respectiv între aspectul Canlia şi aspectul Sarmizegetusa. Trebuie să remarcăm însă că în unele zone ale ultimului aspect ele nu se cunosc încă. Dar de vreme ce ele sînt atestate în sec. I î.e.n. şi I e.n., în Oltenia şi Moldova, este sigură prezenţa lor în întreaga arie geto-dacică. Utilizarea amforelor de tip 22 nu încetează însă la geto-daci odată cu cucerirea romană. Ele se cunosc şi în sec. II-III e.n., în cultura carpo-dacilor liberi din Moldova, în cadrul căreia G. Bichir le-a grupat în mai multe variante[1538].

Autorul menţionat socoteşte că unele amfore carpice din pastă ce-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

nuşie,din sec.II-III e.n., pe care le-a grupat în tipul B II/a 3, au ca prototip amforele din mediul geto-dacic tîrziu de tipul celei de la Răcătău (deci din varianta 22/b din lucrarea noastră), ceea ce este eronat. Doar varianta B II a 2 de amfore carpice derivă din amforele geto-dacice de tip 22/b. Celelalte variante ale amforelor din cultura carpică sînt desigur lucrate după modelul celor de tip 22,din epoca anterioară, cu particularităţi de profil. Dar nu toate variantele amforelor cenuşii carpice se înscriu în tipologia variantelor geto-dacice de tip 22,din sec. VI î.e.n.-I e.n. G.Bichir (loc.cit) arată că autohtonii carpo-daci au preluat în chip creator modelele romane. Autorul socoteşte că autohtonii au renunţat la fundul îngust şi gura strîmtă, care este specifică amforelor romane, şi au creat un tip nou, specific carpic, care îmbină tradiţia dacică. Aici autorul face desigur o confuzie între amforele romane propriu-zise, cu fundul ascuţit, şi amforele geto-dacice şi carpice de tip 22 şi respectiv B II a, cu fundul plat. Este limpede că autorul, deşi cunoştea amforele de tip 22,din sec.I î.e.n. şi I e.n., de la Răcătău şi Făcăi, socoteşte amforele cu fundul plat din cultura carpică, ca fiind inspirate de amforele romane cu fundul ascuţit, cînd în realitate ele sînt imitate după amforele de tip 22,cunoscute în lumea greacă încă din epoca submiceniană,la Troia, în nivelele VII a şi VII b, şi continuă şi în epoca arhaică clasică, şi pînă în sec.I-II e.n., după cum ne documentează exemplarele de la Histria şi Olbia. Acest tip de amforă există şi în zona nord-pontică,la Eupatoria[1539].

Acesta este tipul de amforă adoptat de traco-geto-daci. La geto-daci continuă să fie utilizate pînă în sec.II-III e.n. Aceeaşi eroare o comite şi I.H.Crişan ("Ceramica daco-getică...",p.85,notele 261-264) care consideră, la fel ca Gh.Bichir, că amforele lucrate cu mîna de la Ozun, Poian şi Pecica sînt lucrate după modelul amforelor greceşti propriu-zise, cu fundul ascuţit. Intrucît amfore de tip 22, lucrate la roată, nu se cunosc în mediul geto-dacic din zona intracarpatică, mi se pare apropiată de realitate părerea autorului că amforele menţionate ar putea fi lucrate la sud de Carpaţi. Nu mi se pare deloc exclusă posibilitatea ca amforele lucrate cu mîna de la Ozun, Poian şi Pecica să fie o creaţie spontană a meşterilor geto-daci transilvăneni.

Gh.Bichir, analizînd articolul nostru asupra aşezării geto-dacice din sec.III e.n. de la Govora-Sat (Stejar), arată că aici există un fragment din marginea superioară a unei amfore cenuşii, care ar permite considerarea acestei aşezări din a doua jumătate a sec.III î.e.n., din provincia Dacia, ca aparţinînd carpilor[1540]. Cum aşezarea de la Govora-Sat (La Stejar), pe care am publicat-o, poate data şi înainte de 271-275 e.n., dar şi după aceea, deci şi după părăsirea Daciei de către romani, autorul citat este de părere că după retragerea aureliană Oltenia a fost ocupată de către Carpi[1541]. Chiar dacă ne îndepărtăm oarecum de obiectul acestei lucrări, consider că este necesar să stăruim asupra acestor opinii,cu atît mai mult, cu cît lucrarea colegului Gh.Bichir "Cultura carpilor" a fost tradusă recent şi în limba engleză. Autorul amintit analizează afirmaţia pe care am făcut-o referitor la

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

ceramica geto-dacică din aşezarea de la Govora-Sat (La Stejar), anume: "ceramica dacică de la Govora-Sat ..., reprezentată prin specia lucrată cu mîna şi prin cea lucrată cu roata, indică prezenţa unei populaţii dacice, care foloseşte o ceramică ce continuă formele din Latène-ul tîrziu. Se poate afirma pe această bază că Latène-ul geto-dacic se prelungeşte pînă în a doua jumătate a sec. III î.e.n."[1541]. Această afirmaţie este comentată de Gh. Bichir în felul următor: "desigur că observaţia este justă în ceea ce priveşte aspectul "La Tène" al ceramicii de la Govora-Sat, dar explicaţia care trebuie dată acestui fenomen n-a fost sesizată şi de aceea se vorbeşte de prelungirea Latène-ului pînă în a doua jumătate a sec. al III-lea î.e.n.", în cadrul provinciei Dacia inferior, într-o aşezare situată la cîţiva kilometri de importantul centru civil şi militar de la Stolniceni. Pe bună dreptate orice cercetător român sau străin îşi poate pune întrebarea: cum se mai poate vorbi de romanizare în cadrul Daciei romane, cînd întîlnim la sfîrşitul acestei stăpîniri aşezări care ne dau dreptul să prelungim Latène-ul pînă în a doua jumătate a sec. al III-lea e.n., şi Govora-Sat nu este o aşezare ferită de înrîurirea romană (aflată la o mare distanţă şi departe de drumurile principale), ci una situată în apropiere de centrul civil şi militar de la Stolniceni şi respectiv de importantul drum care se afla pe valea Oltului"[1542]. Afirmaţia autorului citat este cel puţin bizară. Atunci cînd am afirmat că pe baza ceramicii lucrate cu mîna, între care cele mai concludente sînt vasele borcan şi căţuile, nu am comis nici o greşeală, pentru că vasele borcan din aşezarea de la Govora-Sat (La Stejar) sînt identice cu cele din aspectul cultural Sarmizegetusa, specifice sec. II î.e.n.-I e.n. Căţuia numai din întîmplare nu este atestată la Govora-Sat, pentru că s-au făcut săpături foarte restrînse ca suprafaţă. Ele sînt în chip evident continuarea celor geto-dacice din etapa a doua a Latène-ului de dinainte de cucerirea romană şi în timpul existenţei Provinciei Dacia. Ca şi în mediul culturii Sîntana de Mureş-Cerneahov, atît din Muntenia, cît şi din Moldova. Situaţia este de altfel prea bine cunoscută pentru a mai insista[1543].

Vreau doar să reamintesc aici că, încă din 1970, atunci cînd am publicat aşezarea de la Govora-Sat, am pus problema originii vasului borcan cu mîna, problemă care s-a rezolvat satisfăcător abia în această lucrare. Desigur, rezolvarea se referă numai la una din variantele vasului borcan, pentru că în sec. II î.e.n. apar mai multe variante ale acestui tip. Dintre acestea numai unele au continuat să fie utilizate de către geto-dacii din sec. II-III e.n., printre ele numărîndu-se şi vasul borcan cu brîu alveolar, ca formă fundamentală. Si iată ce spuneam despre această problemă în 1970: "vasul borcan lucrat cu mîna din pastă brună, avînd ca degresant nisipul, decorat cu brîu alveolar simplu sau crestat, asociat cu fascicule de linii incizate în val, cu brîu crestat sau numai cu butoni, al cărui moment de apariţie în cadrul Latène-ului geto-dacic nu a fost stabilit încă cu suficientă precizie, dar care în Latène-ul tîrziu (sec. I î.e.n.-I e.n.) devine una din formele ceramice de bază în cadrul culturii materiale, difuzat pe toată aria de răspîndire a popu-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

laţiei geto-dacice, constituind prototipul vaselor borcan din sec. II-III e.n., perpetuat cu forme foarte puţin modificate pînă în această perioadă. De altfel, pentru această perioadă, vasul borcan lucrat cu mîna, alături de căţuie, devine elementul esenţial pentru individualizarea populaţiei autohtone dacice faţă de elementele alogene[1544]. Este limpede realitatea acestei raze în care am sintetizat problematica evoluţiei unor variante fundamentale ale vasului borcan şi a căţuii din sec. II î.e.n. - III-IV e.n.

Prin urmare, privind problema sub aspectul culturii materiale pe baza vasului borcan şi a variantelor sale de la Govora-Sat, ca şi a celorlalte forme dacice, nu mi se pare deloc exagerată nici astăzi afirmaţia mea de atunci că: "pe această bază se poate prelungi Latène-ul geto-dacic pînă în a doua jumătate a sec. III e.n.", atît de criticată de Gh. Bichir. De altfel, aceeaşi constatare, reieşită desigur din cunoaşterea aceleeaşi categorii de vase, a fost făcută şi de alţii înaintea mea[1545].

Trebuie făcută totuşi menţiunea că, la geto-dacii din interiorul provinciei Dacia, atît din aşezări rurale cît şi din castre, se adaugă pe lîngă ceramica tradiţională şi ceramică romană. Aceasta din urmă evidenţiază romanizarea culturală, dar nu şi pe cea lingvistică. Desigur că astăzi mi se pare că prelungirea Latène-ului pînă la 271-275 e.n. este mai greu de admis, ţinînd seama că începînd cu 106 e.n., pe o parte a teritoriului Daciei se instaurează stăpînirea romană, care introduce aici sclavagismul de tip clasic şi relaţii de producţie şi un mod de producţie în mare măsură nou[1546]. Dar din punctul de vedere al culturii materiale nimic nu ne împiedică nici astăzi, după cum nu va împiedica pe niciunul din cercetătorii care vor urma în studiul acestei probleme, să afirmăm că cultura de tip Latène, din cea de a doua sa etapă continuă la geto-daci pe toată durata stăpînirii romane şi în unele cazuri şi după încetarea acesteia[1547].

Aşa cum am arătat în nota precedentă amfora de tip 22 de la Govora-Sat, din sec. III nu poate fi folosită ca argument pentru prezenţa carpilor aici. Este limpede că aceste amfore îşi au originea în mediul grecesc, de unde au fost adoptate de geto-daci, în sec. VI î.e.n. Atîta timp cît la Piscul Sadovei (Ogrin) şi Făcăi există amfore cenuşii, piesa de la Govora-Sat din sec. III e.n. nu mai poate fi explicată ca marcînd prezenţa carpilor, chiar dacă între primele exemplare din această zonă şi ultimul este o diferenţă de cîteva secole. In condiţiile în care, în sec. VI-III î.e.n., amfora de tip 22 este o formă adoptată de populaţiile tracice, geto-dacice şi scitice, iar la geto-dacii din sec. I î.e.n. amfora este prezentă, ea nu mai poate fi considerată o formă exclusiv şi tipic carpică şi de aceea ea nu poate fi folosită ca argument pentru prezenţa carpilor într-o anumită zonă. Cum am mai arătat, trebuie văzut dacă nu cumva romanii înţeleg sub numele de carpi totalitatea dacilor liberi. Aşa s-ar explica de ce s-a ajuns să se vorbească de carpi tocmai în Pannonia. Aceasta, cu atît mai mult cu cît cultura materială a tuturor dacilor liberi, ca şi a celor din provincie era aproape identică, privită din punctul de vedere al ceramicii autohtone.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Varianta 22/c. Necesitatea structurării acestei variante a apărut ca urmare a existenţei unei serii de amfore, care au unele particularităţi comune, dintre care esenţială mi se pare a fi existenţa unei dungi în relief aplicată pe gît. Intre acestea, cea mai veche este amfora de la Histria, din sec. V î.e.n. (pl. XCV/3). In aceeaşi serie se pot încadra şi amforele de la Satu Nou, din sec. IV î.e.n. (pl. XCV/1) şi cea de la Dolno-Sahrane, din sudul munţilor Balcani, care datează de la începutul sec. IV î.e.n. (pl. XCV/4)[1548]. Trebuie să remarcăm şănţuirile marginii superioare existente la amfora de la Dolno-Sahrane, atît de specifice chiupurilor de tip 1, dar care există şi la amforele şi hydriile de la Atena[1549]. In aceeaşi serie am inclus o amforă descoperită întîmplător la Adamclisi, în 1961, lucrată din pastă gălbuie, dar cu o angobă neagră şi care are un "prag" reliefat pe gît (pl. XCV/6)[1550]. Dar cea mai veche amforă din această serie este cea de la Szentes-Vekerzug, care datează din sec. VI-V î.e.n. (pl. XCV/2), ea constituind una dintre puţinele exemplare cunoscute în aspectul cultural Szentes-Vekerzug. In aspectul cultural Ciumbrud nu s-a constatat această formă. Totuşi, există unele deosebiri între amforele din această variantă, sesizabile mai ales la profilul părţilor superioare. Amforele de la Satu Nou şi Szentes-Vekerzug sînt aproape identice, dar ultima are sub marginea superioară un prag, care constituie un element deosebitor. Deosebirile existente ne indică centre de producţie diferite, dar vasele au elementul comun pe care l-am considerat esenţial pentru gruparea lor tipologică.

Varianta 22/d. Se compune dintr-un singur exemplar, descoperit la Mezek, şi care datează de la sfîrşitul sec. IV î.e.n. Amfora, lucrată din pastă roşie, are profilul amforelor de tip 22/a, dar are mînerul dublu, ceea ce a impus structurarea unei variante aparte. Amfora de la Mezek rămîne încă singulară şi de aceea credem că este specifică numai tracilor sud-balcanici (pl. XCV/5 şi pl. CXIX)[1550 a].

TIPUL 23 - CRATERE.

Acestea reprezintă o altă categorie de vase de tip grecesc, foarte răspîndite în mediul traco-geto-dacic din zona Dunării de Jos şi din sudul Balcanilor. Vasele reproduc forma unora dintre craterele greceşti pictate, pentru că, aşa după cum vom vedea, la traci şi geto-daci nu există craterul "în formă de clopot", lucrat din pastă cenuşie, dar care este prezent însă prin exemplare originale greceşti în Tracia. Craterele din mediul traco-geto-dacic se grupează în mai multe variante, majoritatea lor fiind difuzate într-o arie destul de bine delimitată. Forma este cunoscută în Grecia, în epoca micenianului III/c, sec. XII î.e.n. (G. Daux, în BCH, 88/2, 1954, p. 829, fig. 9).

Varianta 23/a. Am structurat-o pe baza cîtorva exemplare cunoscute în necropolele getice din nord-vestul Bulgariei. Ele au drept caracteristică gîtul drept, marginea răsfrîntă orizontal spre exterior, iar umărul arcuit. Mînerele sînt aproape lipite de corp. Varianta în discuţie este atestată la Ravna, atît în zonele 2 şi 3 ale necropolei, datînd

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

deci din a doua jumătate a sec. VI şi sec. V î.e.n. (pl. XCVI/1,2,4). Ea este de asemenea atestată în necropola de la Branicevo, din sec. IV î.e.n. (pl. XCVI/3,5) şi la Iancovo (pl. XCVI/6). Craterul de la Iancovo provine din mormîntul nr. 2, în inventarul căruia se află şi o cană de tip 6/a. Pe baza unui lekyt, mormîntul cu inventarul său datează pe la mijlocul sec. IV î.e.n. Alt exemplar provine de la Kapinite. El este lucrat din pastă roşie şi datează din sec. IV î.e.n. La N. Bălcescu datează din aceeaşi perioadă, poate şi din secolul următor. Şi la Kiolmen (Şumen)(pl. XCVIII/3) există un crater din această variantă, dar cu un suport mai înalt, care datează, pe baza unor amfore thasiene şi a unui askos, din a doua jumătate a sec. IV şi începutul sec. III î.e.n. Este lucrat din pastă cenuşie cu firnis cafeniu roşu ca şi la craterul de la Urlui (Roşiori de Vede) şi desigur nu este decît un produs grecesc[1551]. Dar în aceeaşi variantă se poate încadra şi un fragment de crater lucrat din pastă cărămizie-roz foarte fină, cu fragmente fine de mică în pastă (pl. XCVII/4), găsit în tumulul nr. 11 din necropola de la Ieşelniţa, care datează din sec. VI î.e.n.[1552]. Craterele din aceeaşi variantă, arse tot oxidant, ca şi fragmentul de la Ieşelniţa, apar la Histria, la sfîrşitul sec. VI şi începutul sec. V î.e.n.[1553], deşi acestea au gîtul mult mai înalt decît exemplarele din necropolele getice menţionate. Cratere fragmentare de acelaşi tip se cunosc şi în aşezarea de la Alexandria Vii, lucrate din pastă cenuşie, cu nisip în pastă (pl. CII/7), ca şi pe Valea Urluiului, în dreptul oraşului Roşiori de Vede (pl. CII/8)[1554]. Fragmentul din urmă este lucrat din pastă roşietică, fină şi compactă, acoperit la exterior cu firnis de culoare brună, probînd că este vorba de un produs original grecesc, a cărui datare nu o putem asigura decît în limitele sec. V-IV î.e.n. Avînd în vedere culoarea pastei cărămiziu-roz a fragmentului de la Ieşelniţa, el nu poate fi decît un produs grecesc, mai ales că în necropola de aici există şi doi tumuli aparţinînd culturii Basarabi, şi faptul că în întreaga necropolă, atît cît a fost cercetată, nu mai există decît o strachină cenuşie lucrată la roată de tip XI/d 1. Craterele de la Ieşelniţa, ca şi cel de la Urlui ne asigură că în mediul geto-dacic circulă începînd din sec. VI î.e.n. cratere de tip 23/a original, greceşti şi, din aceeaşi perioadă şi cratere cenuşii. Despre fragmentul de crater din pastă cenuşie, de la Histria (pl. XCVI/8), M. Coja se întreabă dacă nu este sud-tracic[1555]. Astăzi se poate răspunde că dacă atribuirea etnică ar fi exactă, craterul în discuţie ar trebui să provină din mediul getic, din nord-vestul Bulgariei. Dar atît timp cît la Histria există cratere de acest tip la sfîrşitul sec. VI î.e.n., arse oxidant, îndoielile autoarei asupra provenienţei histriene a craterului de la Histria sînt neîntemeiate. De altfel, chiar autoarea a dovedit existenţa unei producţii greceşti de ceramică cenuşie la Histria. La aceeaşi concluzie ne îndeamnă şi craterul din pastă cenuşie-roşietică de tip 23/a, de la Apollonia, de la sfîrşitul sec. IV şi începutul sec. III î.e.n., pe care T. Ivanov îl consideră un produs tracic local (pl. XCVI/7)[1556]. Dar acest crater ne confirmă încă odată producerea de către greci a variantei în discuţie. Exemplarele de la Histria şi Apollonia se aseamănă şi prin liniile inci-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

zate de pe partea lor superioară. De altfel, unul din autorii monografiei "Apollonia" apreciază că încercarea unora de a explica existenţa elementului trac la Apollonia prin ceramică cenuşie sau gri-roşie nu este veridică, pentru că această ceramică poate fi de fabricaţie locală, întrucît grecii, ca şi tracii, nu produceau numai ceramică de lux. Dar la Apollonia se cunoaşte şi un fragment de vas de tip III, care ar fi în măsură să ateste prezenţa tracilor, deşi el putea fi achiziţionat şi de un grec. Este probabil ca majoritatea craterelor din sec. VI-V î.e.n., respectiv cele de la Alexandria şi Ravna, să fie de import. Este important de remarcat faptul că nici o categorie de cratere de tip 23 nu se cunoaşte în aria aspectului Szentes-Vekerzug-Chotin. Rămîne de văzut în ce măsură lipsesc în mediul scitic. Varianta 23/a apare în a doua jumătate a sec. VI î.e.n., în mediul geto-dacic şi continuă a fi utilizată pînă în sec. IV î.e.n. Nu avem încă nici un exemplar de tip 23/a din sec. III î.e.n.

Varianta 23/b. Necesitatea structurării s-a impus datorită existenţei mai multor cratere care au profilul părţii superioare înclinat spre interior, diferit de cel al variantei 23/a, care este vertical. Umărul este unghiular, ceea ce constituie o altă caracteristică a acestei variante. Un crater din această variantă provine de la Alexandria Pod (pl. XCVII/1), lucrat din pastă neagră cu nuanţe cărămizii, rezultate dintr-o ardere inegală[1557]. Am arătat că aşezarea din acest punct datează de la sfîrşitul sec. VII ori prima jumătate a sec. VI î.e.n. Am avea în acest fel atestate cea mai veche aşezare cu ceramică lucrată la roată din mediul geto-dacic. Dar trebuie să avem în vedere faptul că materialele din acest punct nu provin din săpăturile sistematice, deci nu putem avea certitudinea că şi ceramica lucrată cu roata aparţine acestei aşezări şi nu unei etape de locuire ulterioare. Oricum, craterul de aici este o formă veche, din sec. VI-V î.e.n., după cum ne conving exemplarele identice de la Ravna (pl. XCVII/2), lucrate din pastă neagră. Ele au mînere de formă dreptunghiulară, deosebite de a tuturor craterelor cunoscute pînă acum în mediul traco-geto-dac. Această particularitate este specifică numai necropolei de la Ravna. Un alt exemplar provine din aşezarea de la Lăceni (Cioroaica) lucrat însă din pastă cenuşie deschisă (pl. XCVII/5)[1558], cu toate că exemplarul de aici nu are şi alte elemente de datare; pe baza exemplarelor precedente el trebuie datat în sec. VI-V î.e.n., deşi în aceste condiţii nu este exclusă nici o datare mai tîrzie. Această variantă nu este cunoscută încă din descoperirile din sec. IV-III î.e.n. Si în aşezarea de la Alexandria Vii, pe care am datat-o în a doua jumătate a sec. VI î.e.n. şi prima jumătate a sec. V î.e.n., există cratere din această variantă, unele lucrate din pastă cărămizie, datorită arderii oxidate (pl. LXXXVI/2,4), (pl. CII/2,3,5) sau din pastă brună sau cenuşie deschisă (pl. CII/1,6)[1559].

Aria de răspîndire a acestei variante cuprinde numai zona Dunării de Jos; şi circulă, după cît se pare, numai în sec. VI-V î.e.n., dar trebuie să aşteptăm săpăturile viitoare, pentru a şti dacă nu circulă şi în secolele următoare. Oricum, la origine, aceasta este o formă greacă,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

după cum ne indică craterul de acelaşi tip de la Troia[1560]. Fragmentul de crater de acest tip de la Alexandria Pod are la suprafaţă o vopsea neagră,identică cu cea de pe ceramica cenuşie de la Histria, ceea ce ne permite să credem că este un produs grecesc. Varianta putea pătrunde şi prin cetăţile greceşti din Dobrogea (pl. CXIX).

Varianta 23/ c 1. Conţine cratere care au profilul arcuit şi marginea răsfrîntă spre exterior. Ele au o formă specifică şi sînt lucrate din pastă cenuşie sau roşie. Se cunosc la Duvanli,în tumulul nr.17, datînd de la sfîrşitul sec. V î.e.n.(pl. XCIX/2) Seuthopolis, unde datează din perioada 350-225 î.e.n. (pl. XCIX/3), din pastă roşie,ca şi la Mezek (Kapinite,din sec. IV î.e.n)[1561]. Cratere din aceeaşi variantă se cunosc şi la Medgidia, Ostrov şi Rasova (XCIX/1)[1562], iar la Zimnicea există un crater de acelaşi tip,care are în partea superioară ornamente formate din triunghiuri umplute cu puncte, iar mînerele au pe partea superioară o dungă în relief, unde datează după 350 î.e.n.; la Bugeac (pl. C/2) şi la Kaloianovo (pl.CI/4), unde datează din perioada 375-350 î.e.n., şi Ezerovo. Un exemplar de acelaşi tip,din pastă cărămizie-cenuşie provine de la Horia (jud. Constanţa), dar care este ornamentat cu caneluri în partea inferioară (pl. CV/4)[1563]. Varianta 23/c se cunoaşte la sud de munţii Balcani, în Dobrogea şi la nord de Dunăre. In alte zone nu se cunoaşte. Cele mai vechi forme apar la sfîrşitul sec. V î.e.n., la sud de Balcani şi continuă pînă în sec. III î.e.n. Ele sînt produse traco-geto-dace, deşi la Seuthopolis exemplarul menţionat este ars oxidant. Este interesant de remarcat că forma aceasta de crater se continuă şi la Popeşti, Meleia şi Grădiştea Muncelului ,(Sarmisegetuza) în sec. I î.e.n. Exemplarul de la Grădiştea Muncelului este datat, pe baza unei monede, de la Traian,de la sfîrşitul sec. I e.n. şi 106 e.n.[1564]. In cetatea geto-dacică de la Piatra Roşie nu se cunosc exemplare întregi, dar există fragmente cu mînere semicirculare,ce aparţin unor cratere din sec. I î.e.n.[1565].

Ele trebuie să fie mult mai răspîndite în sec. I î.e.n. -I e.n., dar nu se cunosc exemplare întregi, iar o mare parte din materialele de epocă cercetate pînă acum sînt inedite. Totuşi,craterul se poate recunoaşte după forma semicirculară a mînerelor. Nu este exclus că la acest nivel cronologic unele exemplare să mai fie lucrate de meşteri greci, cum crede I. H. Crişan, dar se pare că totuşi forma era integrată în repertoriul ceramicii geto-dacice,ca şi tracice. După 106 e.n. craterul nu mai este atestat la geto-daci, dar continuă în mediul tracic sud-balcanic,de la Svilengrad, într-o necropolă din a doua jumătate a sec. II e.n.şi prima jumătate a sec. III e.n., datată pe baza unor monede de la Marc Aureliu, Faustina şi Comodus (pl. CXIX)[1566].

Varianta 23/c 2. Cuprinde cratere care, spre deosebire de varianta precedentă, nu au profil arcuit şi în treimea superioară profilul devine unghiular. Se cunosc numai cîteva exemplare, între care unul la Orbeasca de Sus, "Cetate", în nivelul superior, în groapa nr.18(pl. C/1). El este datat pe baza unei amfore din Chios,în perioada 425-300

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

î.e.n. Craterul este lucrat din pastă cu miezul cărămiziu, iar exterioarele de culoare cenuşie-neagră. Suprafaţa exterioară are o angobă cenuşie lustruită. In partea superioară este ornamentat cu linii incizate în jur, ca cele de la Histria şi Apollonia. Exemplarul este deosebit de îngrijit lucrat şi de aceea nu este exclusă proveniența greacă. Un alt exemplar provine din necropola de la Bugeac, din sec. IV (pl. XCIX/4) ca şi de la Kipra[1567]. Tipul acesta de crater circulă în sec. IV-III î.e.n., fără a cunoaşte evoluţia sa ulterioară.

Varianta 23/d. In această variantă am încadrat cîteva exemplare care au profilul unghiular aproximativ la mijloc. Cratere de acest tip se cunosc la Ravna, în zona a treia a necropolei, deci din prima jumătate a sec. V î.e.n., şi la Enisala, în sec. IV, Radevo, Zimnicea şi Canlia (pl. CI/1,2). Se pare că forma este atestată şi la Cernica, la sfîrşitul sec. V î.e.n., printr-un fragment din pastă cenuşie cu vopsea neagră în interior şi exterior, avînd profilul părţii superioare identic cu cel de la Enisala (pl. CV/7)[1568]. Forma este difuzată pînă acum numai la geţii din nord-estul Bulgariei şi din Dobrogea. Evoluţia finală a formei nu o cunoaştem, dar se pare că ea dispare foarte probabil în sec. III-II î.e.n. în mediul geto-dacic. Totuşi, la sud de munţii Balcani, în necropola traco-romană din sec. II-III î.e.n., de la Meričleri, forma este utilizată[1569], ceea ce înseamnă că este de aşteptat ca aria de difuziune să fie mult mai vastă în sec. VI-III î.e.n. Forma s-a perpetuat cel puţin în mediul traco-getic sud-dunărean pînă în perioada indicată.

Varianta 23/e. Există o variantă de crater cu un profil diferit de cele anterioare. Un exemplar grecesc din această variantă se păstrează în muzeul din Sibiu (pl. XCVI/9). El este lucrat din pastă portocalie cu vopsea roşie, atît în exterior cît şi în interior, ceea ce ne asigură că este un produs grecesc. El are un marcaj care indică Apulum ca loc de proveniență[1570]. Desigur, proveniența sa nu este deloc asigurată şi el poate proveni dintr-o colecţie care l-a achiziţionat de oriunde.

Varianta 23/f. Am înglobat în această categorie cratere cu profilul părţii superioare drept. Exemplarele cunoscute sînt lucrate din pastă cenuşiu-brună. Ele se grupează în nord-estul Bulgariei şi în Dobrogea, la Branicevo (pl. XCVIII/2), Viniţa (pl. XCVIII/5), Bugeac (pl. XCVIII/1)[1571]. Nu cunoaştem încă această variantă în secolele III î.e.n.-I e.n., dar forma există în mediul tracic, în necropola din epoca romană de la Meričleri, ornamentat cu incizie în val, într-un tumul datat cu monedă emisă la Adrianopol, în sec. III e.n.[1572]. In mediul geto-dacic forma nu se cunoaşte, dar ea se pare că nu ajunge în sec. II-III e.n., ca la traci (fig. CXIX).

Varianta 23/g. In această variantă am grupat cratere scunde sau mai înalte cu profil unghiular. Se cunosc cîteva exemplare în faza a doua a necropolei de la Ravna, din a doua jumătate a sec. VI î.e.n. (pl. XCVIII/4,6). Un fragment din acelaşi tip, cu partea superioară ornamentată cu o linie incizată, ca şi unul din exemplarele de la Ravna şi Branicevo,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

este lucrat din pastă cenuşie neagră cu angobă. Aici datează din ultimul sfert al sec.IV î.e.n. şi prima jumătate a sec.III î.e.n.[1573].

Varianta 23/h. Cuprinde un singur exemplar lucrat din pastă cenuşie, cu un profil care nu are încă analogie. Exemplarul poate fi un produs local, apărut în necropolele de la Enisala, din sec.IV î.e.n., ornamentat cu o linie incizată în val la exterior (pl. C/3)[1574].

Varianta 23/i. Este reprezentată de un exemplar încă unic, de la Enisala, lucrat din pastă cenuşie neagră (pl. C/4). El făcea parte din inventarul mormîntului nr.11, din movila 4-B, care datează, pe baza ceramicii greceşti cu firnis, din al doilea sfert al sec.IV î.e.n.[1575].

Varianta 23/k. Cuprinde un singur exemplar, de la Kazanlîk, din mediul tracilor sud-balcanici (pl. CI/3). Este lucrat din lut roşu pal şi datează din sec.IV-III î.e.n.[1576].

Varianta 23/l. Este reprezentată de asemenea printr-un singur exemplar, care provine din tumulul nr.X al necropolei getice de la Branicevo, cu inventarul cel mai bogat şi care are o manta de bolovani de rîu de formă dreptunghiulară, de tipul celor de la Ferigile-Gogoşu-Ieşelniţa. Este lucrat din pastă cenuşie şi datează din perioada 375-325 î.e.n. (pl. XCVII/3)[1577]. Are un profil arcuit cu marginea mult răsfrîntă spre exterior. In jumătatea inferioară corpul are un profil unghiular. Aceste particularităţi nu se mai întîlnesc la niciunul din craterele cunoscute pînă acum, fapt ce ne-a obligat să-l încadrăm într-o variantă aparte. Este foarte probabil un produs local. Cercetările viitoare vor arăta dacă forma în discuţie face parte dintr-o serie tipologică mai mare sau este o formă de excepţie (pl. CXIX).

TIPUL 24 - CUPE "IONIENE".

Varianta 24/a. Vase de acest tip se cunosc în întreaga lume greacă, începînd cu ultimul sfert al sec. VII î.e.n., deşi forma este desigur mai veche. Este atestată la Histria, Troia, Tocra, Megara, Siracuza, în mediul scitic, în tumulul de la Gladcovscina[1578]. In centrele greceşti acest tip de vas este pictat. Nu cunoaştem în acest mediu varianta lucrată din pastă roşie, dar avem cîteva exemplare din pastă cenuşie sau neagră. Există la Ravna, în zona a doua a necropolei, deci în a doua jumătate a sec.VI î.e.n. (pl. CIII/3), fiind astfel cel mai vechi exemplar din mediul getic, la Stoil Voivoda (Stara Zagora), în mediul tracic, unde datează foarte probabil din sec.V-IV î.e.n. (pl. CIII/4) şi Drumevo, din sec.IV-III î.e.n. (pl. CIII/2)[1579]. Această formă se cunoaşte numai la tracii din sudul munţilor Balcani şi la geţii din nord-vestul Bulgariei. In alte zone geto-dacice este posibil să existe, dar încă nu este cunoscută. Se pare că această formă nu se mai lucrează în cultura Sarmisegetuza. Exemplarul de la Ravna coincide cu exemplarele greceşti originale menţionate, despre care nu ştim dacă se mai lucrează şi în sec.V şi IV î.e.n. Exemplarul de la Drumevo este cel mai tîrziu, pentru că necropola de aici datează din perioada 350-250 î.e.n.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Varianta 24/b. Este reprezentată de un singur exemplar, lucrat din pastă cenuşie deschisă, de la Dervent (pl. CIII/1), care a fost găsit împreună cu un vas de tip IX/C şi care încă nu poate fi datat mai sigur în sec. VI-III î.e.n.[1580]. El nu formează încă o serie tipologică mai mare (pl. CXIX).

TIPUL 25 - ARYBALOS.

Dispunem de puţine exemplare de vase de acest tip, lucrate la roată din pastă cenuşie. Un exemplar există la Duvanli, în tumulul nr. 17, care datează de la sfîrşitul sec. V î.e.n. (pl. CIII/9)[1581]. Un alt exemplar am găsit la cetatea de la Albeşti (groapa 6) (pl. CIII/8), care datează pe la mijlocul şi prima jumătate a sec. IV î.e.n., lucrat din pastă cenuşie închisă. Cel mai vechi exemplar este cel de la Duvanli, iar cel de la Albeşti rămîne cel mai tîrziu. Aceste descoperiri marchează circulaţia vaselor de tip 25 în mediul traco-getic din sudul Balcanilor şi nordul Dunării, dar este de aşteptat ca aria lor de circulaţie să fie mult mai mare. Ele sînt, desigur, imitaţiile vaselor de argint sau de bronz avînd această formă, care circulă în acelaşi spaţiu. Un astfel de vas din argint a fost întîlnit la Duvanli, în tumulul Kukuva şi Arabadjiiscata Moghila, care datează de la sfîrşitul primei jumătăţi a sec. V î.e.n. şi, respectiv, ultimul sfert al sec. V î.e.n.[1582], ca şi vasele de argint de acelaşi tip de la Babînici şi Radiuvene şi cel de bronz de la Aiazlar. Cel de Babînici datează din al doilea sfert al sec. IV-lea, dar poate data şi după 350 î.e.n. Un vas de acelaşi tip din argint există şi în tumulul de la Peretu, care se află la cca 2,5 km de cetatea de la Albeşti, după care a fost imitat arybalosul din cetate, pe care îl public acum. Este limpede că arybalosul din lut de aici este lucrat după modelul celui de argint[1583]. Vase de bronz aurit sau din aur, de tip arybalos sînt cunoscute şi în mediul scitic, la Bolşaia-Belozerca, Cucrin şi Bobriţi şi Kul-Oba, din sec. V-IV., care sînt desigur greceşti[1584] (pl. CXIX).

TIPUL 26 - RHYTONI.

Aceste vase sînt, evident, lucrate cu mîna, dar cele din perioada sec. VI-V î.e.n., care ne interesează, sînt arse reductor şi au o culoare cenuşie. Faptul ne-a determinat să le analizăm la ceramica lucrată cu roata. Cel mai vechi rhyton din lut ars provine de la Ravna, din mormîntul nr. 37, care se situează în zona a doua a necropolei, deci datează din perioada 550-500 î.e.n. (pl. CIII/11). Un al doilea exemplar provine de la Kalofer (Levskigrad)[1585]. Partea inferioară reproduce capul unui bovideu, ceea ce îl încadrează în categoria rhythonilor de stil animalier, atît de răspîndiţi în mediul medo-persan, grec şi traco - geto-dacic (pl. CIII/7 a şi b). Datarea, ca de altfel şi locul de descoperire rămîn incerte, dar, desigur că ea trebuie să aparţină sec. IV-III î.e.n. Protoma este dispusă faţă de partea superioară în unghi de 90°. Boul are redate coarnele, urechile şi ochii. Cele două părţi ale mandibulelor sînt bine conturate. In partea inferioară are un orificiu pentru scurgerea lichidelor. Rhytonul de lut de la Kalofer (Levskigrad) are acelaşi tip de

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

protomă cu rytonul de argint de la Poroina[1586], care încă nu are analogii directe în Tracia. Dar se cunosc rhytoni cu cap de cal la Duvanli şi Borovo (Ruse) din sec. V şi IV î.e.n., care, desigur, erau foarte răspîndiţi în epocă în întreg mediul tracic. Exemplarele lucrate din lut, de la Ravna şi Kalofer demonstrează că şi această categorie de rhytoni erau larg răspîndite în mediul traco-getic. La nord de Dunăre nu cunoaştem încă, în sec. VI-III î.e.n. rhytonii din lut, deşi în mod normal ei ar trebui să existe. Poate că săpăturile viitoare vor aduce noi materiale în această privinţă. In mediul geto-dacic nord-dunărean există rhytoni din lut, tot din pastă cenuşie, abia în sec. II-I î.e.n., cu protomă de cap de cal, la Cetăţeni (pl. CIII/10), Popeşti, Poiana (pl. CIII/12) şi chiar un exemplar pictat, la Sighişoara. Prezenţa rhytonilor din lut în faza a doua a Latène-ului geto-dacic, în întreaga arie este în măsură să indice popularitatea de care se bucură acest tip de vas cu protome animaliere în sec. II-I î.e.n. şi faptul că stilul animalier se încetăţenise la geto-daci. De altfel, rhytoni cu protome de cal, leu şi ovicaprine, lucraţi din lut, există în Iran, Grecia, Apulia[1587]. Trebuie să remarcăm că aproape toate exemplarele de rhytoni din lut, din mediul traco-geto-dacic sînt arse reductor, deşi nu sînt lucrate cu roata. Ele arată că stilul animalier, cu protome de bovine sau cabaline, devenise foarte popular la traci, ca şi la geto-daci, deşi în mediul geto-dacic nord-dunărean şi carpatic rhytonul din lut este, cel puţin deocamdată, specific numai sec. II-I î.e.n., poate şi secolului următor. Nu este însă deloc exclus ca exemplarul de la Poiana să aparţină sec. IV î.e.n., dat fiind faptul că piesa nu este stratigrafiată (pl. CXIX).

TIPUL 27 - KILIX

Cunoaştem un kilix attic lucrat din pastă cenuşie într-unul din mormintele de la Vrachă (pl. CIV/1). După precizările lui B. Nicolov, kilixul în discuţie provine din acelaşi mormînt, în care s-a găsit şi skyphosul cu figuri roşii attic[1588]. Skyphosul datează din primul sfert al sec. IV î.e.n.[1589]. Dealtfel şi kilixurile de acelaşi tip, de la Atena datează de la începutul sec. IV î.e.n., 400-380 î.e.n.[1590]. Trebuie făcută precizarea că mormîntul în care au apărut aceste două vase nu conţine şi tezaurul care constituie inventarul altor morminte (nr. 1 şi 3) de la Vrača şi de aceea ele nu pot data mormîntul cu tezaurul de aici.

In acest fel mormîntul nr. 1 de la Vrača este cel mai timpuriu, iar mormintele nr. 2 şi 3 sînt cele mai tîrzii. Numai că skyphoi de acelaşi tip cu cel de la Vrača se găsesc şi în mormîntul de la Kaloianovo, care, pe baza unui pelike cu figuri roşii, datează din al doilea sfert al sec. IV î.e.n., iar la Apollonia skyphoii de acelaşi tip datează din al doilea sfert şi mijlocul sec. IV î.e.n.[1591]. In această situaţie nimic nu ne împiedică să datăm şi kilixul cenuşiu, ca şi skyphosul din mormîntul nr. 1 de la Vrača, în al doilea sfert al sec. IV î.e.n. In acest fel, mormintele 1-3 de la Vrača şi tezaurul din mormintele nr. 2-3 datează din perioada 375-350 î.e.n. Un alt element de datare pentru tezaurul de la Vrača îl constituie cnemida de aici, absolut identică cu cea de la Agighiol, care,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

aşa cum am văzut la analiza tipului XVII/a, datează, pe baza ceramicii greceşti, din aceeaşi perioadă. Am avut prilejul să arăt că piesa din argint cu mască umană din tezaurul de la Peretu face parte din aceeaşi serie tipologică cu cnemidele cu mască umană de la Agighiol şi Vrača, fiind produsul aceluiaşi atelier şi aceasta ne permite să datăm şi tezaurul de la Peretu, împreună cu ceramica din tumul, în perioada 375-350 î.e.n.[1592]. Dar unele elemente din inventarul mormîntului de la Peretu, pe care le vom analiza cu alt prilej, permit datarea lui şi după 350 î.e.n. Dealtfel şi A.I.Meliucova crede că pe baza amforelor thasiene datarea mormîntului de la Agighiol, cu inventarul său, poate fi prelungită şi după 350 î.e.n., ceea ce este cît se poate de veridic[1593]. De aceea, socotesc că tezaurele de la Vrača, Agighiol şi Peretu trebuiesc datate în perioada 375-340 î.e.n., fără ca deocamdată să putem stabili care dintre ele sînt mai vechi, în limitele cronologice arătate, aşa cum am arătat în comunicarea ţinută în decembrie 1974, la Institutul de Arheologie şi rămasă inedită. Poate cele trei tezaure sînt produsul unui atelier unic (şi lucrate foarte probabil la aceeaşi dată) pe care l-am denumit Agighiol-Vrača. Această datare a tezaurului de la Vrača implică şi datarea kilixului din mormîntul nr.1, în perioada 375-340 î.e.n. Problema dacă este sigur o imitaţie tracică după cele antice este încă greu de rezolvat, iar faptul că piesa în discuţie rămîne un unicat ne împiedică să mai facem şi alte consideraţii.

TIPUL 28 - STRECURĂTORI.

In mediul traco-geto-dacic, din sec. VI-III î.e.n., cunoaştem puţine strecurători lucrate la roată, din pastă cenuşie, deşi funcţionalitatea acestui tip de vas este cunoscută încă din epoca neolitică. Un exemplar există în zona a treia a necropolei getice de la Ravna (pl. CIV/2), care datează din sec. V î.e.n.[1594]. Strecurători cu firnis însă există şi la Atena, de la sfîrşitul sec. VI şi în sec. IV î.e.n.[1595]. O strecurătoare de un tip apropiat, din sec. IV î.e.n. există la Histria, lucrată tot din pastă cenuşie, ca şi cea de la Ravna. Un alt fragment lucrat din pastă roşie ne asigură că la Histria această categorie de vase se producea curent[1596]. Şi la Buzovgrad (Stara Zagora) în sudul Balcanilor există o strecurătoare, care este datată la sfîrşitul sec. IV î.e.n. şi începutul sec. III î.e.n., ca şi la Brestak, în sec. IV î.e.n.[1597]. La geto-daci strecurătoarea continuă a fi folosită în sec. II î.e.n.-I e.n.[1598], dar în această perioadă ele devin mult mai înalte, ceea ce le face să aibă un profil diferit de cele greco-traco-getice, din sec. V-III î.e.n. (pl. CXIX).

TIPUL 29 - VASE GLOBULARE.

Sînt vase cu corp scund şi bombat, gîtul înalt şi marginea răsfrîntă. Forma este cunoscută numai în aria traco-balcanică, la Seuthopolis (pl. CIV/3) şi Vărbiţa (Kolarovgrad) (pl. CIV/4), primul lucrat din pastă roşie cu angobă, iar al doilea din pastă cenuşie[1599]. Exemplarul de la Seuthopolis datează din perioada 350-275 î.e.n. Aceste vase reproduc în lut forma vaselor de acelaşi tip, din metal. Un asemenea vas lu-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

crat din argint şi ornamentat cu frunze de lotus şi caneluri provine din acelaşi mormînt de la Vărbiţa[1600]. Mormîntul de la Vărbiţa a fost datat la sfîrşitul sec.IV şi începutul sec.III î.e.n.[1601], numai că tipul de căldare de bronz de aici, cu două mînere, la Kaloianovo datează din perioada 375-350 î.e.n., ceea ce ne-ar obliga să datăm mormîntul de la Vărbiţa în sec.IV î.e.n., începînd din al doilea sfert şi poate şi al treilea sfert[1602]. Este limpede că vasele globulare lucrate cu roata sînt imitate de traci după vasele greceşti de argint. Acest tip de vase nu a fost adoptat şi de geto-dacii nord-dunăreni (pl.CXIX).

TIPUL 30. VAS GLOBULAR.

Am structurat acest tip pe baza unui singur exemplar din necropola de la Enisala (pl.CIV/5) din sec.IV î.e.n. El are un corp globular, fundul înalt, gîtul înalt şi drept, în partea superioară are mîner plat perforat vertical. Este lucrat din pastă cenuşie şi are la suprafaţă urme de culoare neagră.Ca origine forma rămîne obscură[1603] (pl.CXIX).

TIPUL 31 - CUPE.

Aici am încadrat cupe care au un mîner orizontal. Cunoaştem un exemplar din pastă cenuşie, dar care are în interior şi pe margine o vopsea neagră, în necropola scito-getică de la Nicolaevka (pl.CV/8). El a apărut în mormîntul nr.54,împreună cu un cantaros attic , cu palete şi firnis negru (cf.tip 11 b)[1604]. Acest tip de cantharos se produce la Atena între 375-310 î.e.n.[1605], ceea ce permite datarea tipului 31 de vase în limitele sec.IV î.e.n. De altfel,el reproduce forma unui vas grecesc, care se cunoaşte în epoca arhaică la Olbia şi Histria, iar la Atena se produce şi între 320-310 î.e.n. Există şi în necropola getică de la Enisala,din sec.IV î.e.n. lucrate din pastă cenuşie cu vopsea roşie,ca şi la Hagieni (pl.CV/11) de asemenea lucrate din pastă cenuşie cu firnis brun[1606]. In alte zone traco-geto-dacice nu se cunosc vase de acest tip lucrate din pastă cenuşie. Cele existente marchează şi aria lor de răspîndire. Altă analogie pentru vasul nostru nu cunoaştem, dar este de aşteptat ca el să fie mult mai răspîndit. Vopseaua neagră a exemplarului de la Nicolaevka îl indică ca un produs grecesc, fiind, desigur,de acelaşi tip de vopsea,ca şi pe ceramica cenuşie de la Histria şi Thasos.La Nicolaevka el provine din Tyras (pl.CXIX).

TIPUL 32. CUPĂ CU PICIOR.

Am inclus în acest tip un exemplar de cupă cu picior care are un mîner de acelaşi tip cu al vasului precedent lucrat din pastă cenuşie deschisă. El provine de la Kaloianovo, unde datează din perioada 375-350 î.e.n. (pl.CV/2). El este un unicat şi rămîne încă obscură originea sa, dar poate fi un produs tracic (pl.CXIX).

TIPUL 33. CANĂ.

A fost necesară structurarea acestui tip pe baza unei căni unicat, cu două mînere, picior înalt şi o dungă în relief sub marginea superioa-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

ră. Este lucrat din pastă cenuşie şi provine de la Ovciarovo (Kolarovgrad) (pl. CV/3). T. Dremsizova îl datează, pe baza unui lekit, la sfîrşitul sec. IV î.e.n.[1607], datare care se confirmă şi prin faptul că în mormintele getice de aici apar şi vase cu picior de tip 4, care la Scărişoara datează în ultimul sfert al sec. IV şi prima parte a sec. III î.e.n. Cana este foarte probabil un produs local dar ea reproduce evident un cantharos grecesc din bronz, de la Malamir, din aceeaşi zonă, datat de autoare pe la începutul sec. III î.e.n.[1608]. Dar nu este exclus ca recipientul de la Ovciarovo să fie tot o formă de vas grecesc, care se cunoaşte la Apollonia în a doua jumătate a sec. IV î.e.n.[1609]. Forma rămîne încă un unicat în mediul tracic şi geto-dacic (pl. CXIX).

TIPUL 34. ASKOS.

La sud de Balcani se cunosc mai multe vase lucrate din pastă cenuşie, care reproduc mai degrabă forma askosurilor greceşti decît vasele de tip myké. Askos-uri cenuşii se cunosc la Kazanlik, Plovdiv, Buzovgrad şi datează din sec. IV-III î.e.n.[1610]. La Histria există aceste vase de tip myké din pastă cenuşie cu firnis negru, ca şi din pastă roz cu firnis roşu[1611].

Forme cenuşii de askos sînt mai rar cunoscute, aşa încît exemplarele de la Kazanlîk (pl. CV/5, 6) şi Plovdiv pot fi lucrate de către traci (pl. CXIX).

TIPUL 35 - SKYPHOS.

Există un skyphos la Nova Zagora (pl. CV/9) de tip attic, care este foarte probabil lucrat din pastă cenuşie. Poate fi o imitaţie[1612]. Şi la Histria în a doua jumătate a sec. V î.e.n. există un skyphos din pastă cenuşie cu firnis negru-brun (pl. CV/10)[1613] (pl. CXIX).

TIPUL 36 - VAS BITRONCONIC.

Avem o descoperire recentă, din mediul getic dobrogean, de la Zorile (jud. Constanţa) a unui vas de tip I/b-c (pl. CV/1), datat la sfîrşitul sec. V şi începutul sec. IV î.e.n.[1614]. Sondajele făcute nu au adus şi alte materiale care să permită o datare mai sigură. Am văzut că în mediul geto-dacic din Dobrogea vasele de tip I/C circulă pînă în sec. IV-III î.e.n., la Enisala, Satu Nou, Canlia şi Teliţa. Prin urmare, datarea recipientului de la Zorile nu este deloc asigurată în limitele sec. V-III î.e.n. Forma este evident geto-dacică şi demonstrează faptul că aceştia lucrau ceramica cenuşie la roată în propria lor formă, tipică şi definitorie pentru cultura lor materială. Dar forma sa nu ne dă nici o certitudine asupra momentului de început a acestui fenomen, în limitele menţionate. El poate data şi din sec. III î.e.n. fără ca tipologia să poată fi un impediment. Recipientul a fost realizat din două părţi deosebite, cea inferioară şi cea superioară, unite ulterior. Partea superioară este ornamentată cu linii incizate în val. Pe linia celor două jumătăţi se află o dungă în relief, pe care au fost lipite cele patru mînere plate, tipice pentru vasele de tip I, IX, X, lucrate cu mîna. Pasta este cenuşie, cu fragmente de mică. La exterior are o culoare cenuşie închisă-cenuşie des-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

chisă. In interior are o culoare brun-cenuşie. In exterior el pare să fi avut o angobă cenuşie-brună, corodată în prezent (pl. CXIX).

TIPUL 37 - SKYPHOS-KANTHAROS.

Cuprinde un tip aparte de ceşti cu două mînere. Ele sînt reprezentate sumar în mediul tracic din sudul Balcanilor, la Dolno-Sahrane (Stara Zagora) (pl. CV/12,13), lucrate din pastă cărămizie roşie. Autorul le datează la sfîrşitul sec. V şi începutul sec. IV î.e.n.[1615]. Dar fragmentul de chiup de tip 1/c cu rozete, identic cu cele de la Seuthopolis, pare a indica o datare mai joasă, după 350 î.e.n. Aceste ceşti reproduc tot o formă greacă, cunoscută la Troia VIII (sec. VI î.e.n.) şi Kastraki[1616]. Forma este imitată şi la Radolişte, în mediul illiric, la sfîrşitul sec. VI î.e.n.[1617] (pl. CXIX).

TIPUL 38 - VASE GLOBULARE.

Acest tip înglobează vasele cu corpul globular şi marginea răsfrîntă în afară şi care au, în majoritatea exemplarelor cunoscute, un relief pe gît. In funcţie de profilul mijlocului, recipientele în discuţie se împart în mai multe variante, cu mijlocul unghiular, deci bitronconice, şi cu mijlocul rotund. V. Zirra a elaborat o serie tipologică a vaselor de tipul 38, pe care le-a grupat în cinci tipuri[1618]. Dar analizînd atent particularităţile tipologice ale tipurilor produse de autorul amintit, am constatat că nu există în realitate decît un singur tip cu trei variante. Pentru că tipul I şi II formează un singur tip, ca şi tipul III şi IV, întrucît nu există trăsături de profil care să justifice structurarea a cinci tipuri (pl. CXIX).

Varianta 38/a. Cuprinde vase bitronconice lucrate la roată din pastă cenuşie şi care au obişnuitul relief pe gît, dar există şi exemplare care nu au această particularitate. Varianta 38/a cuprinde tipurile I şi II elaborate de V. Zirra. Forma este specifică necropolelor aspectului cultural Szentes-Vekerzug, fiind aproape nelipsită la Oroshaza-Gyopa - ros, Tápioszele (pl. CV/15-16) şi Vamosmikola[1619], care datează din sec. VI-V î.e.n. Forma se găseşte în necropolele celtice ale Transilvaniei şi zonelor tiso-slovace, fiind un element comun între aspectul cultural Szentes-Vekerzug şi celţi, veniţi în aceste zone după 350 î.e.n. Aceste variante constituie o dovadă a perpetuării aspectului menţionat şi în perioada celtică, după cum în acelaşi sens pledează şi vasele de tip IX/a, ca şi alte vase lucrate cu mîna (pl. CXIX).

Varianta 38/b. Cuprinde vase globulare cu profilul mijlociu unghiular rotunjit, fiind în acest fel o formă intermediară între varianta 38/a şi 38/c. Ea se cunoaşte la Szentes-Vekerzug, Bekescsaba-Fenyves şi Mihalovce (pl. CV/18)[1620]. Din punct de vedere cronologic ele evoluează între sec. VI şi III-II î.e.n., la Ciumeşti continuînd şi în epoca celtică, forma fiind adoptată şi de către aceştia. Varianta noastră cuprinde tipurile I şi II, în care au fost clasificate anterior vasele care fac parte din acest tip[1621]. De asemenea, clasificarea vaselor de acest tip, elaborată

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

anterior, este inconsecventă pentru că vase de tip I/3 şi unul de tip IV/3 se încadrează foarte bine în tipul II=38/a din lucrarea noastră. Varianta se cunoaşte din aspectele culturale Szentes-Vekerzug şi Kustanovice fiind o formă specifică şi originală în aceste zone.

Varianta 38/c. Cuprinde vase globulare propriu-zise, care au mijlocul puternic bombat şi gîtul scurt, ornamentate cu o linie în relief sau fără acest relief. Vase de acest tip se cunosc la Szentes-Vekerzug (pl. CV/17) şi Hódmezövasarhely, din sec. VI-V î.e.n. şi la Kruglic, în a doua jumătate a sec. VI î.e.n.; de asemenea, această formă mai este cunoscută în zona Podoliei de vest, la Servatinţi, Novoselca şi Grimailovscaia, din sec. IV-III î.e.n.[1622]. Această formă, ca şi precedentele, continuă a fi utilizate şi în epoca celtică, din zonele tiso-slovace şi în Transilvania[1623]. Datarea vasului de tip 38/c de la Kruglic, în a doua jumătate a sec. VI î.e.n. i-a permis lui G.I. Smirnova să demonstreze că în zona nord-carpatică, ca şi în zona tiso-slovacă, ceramica lucrată la roată apare cu mult înaintea venirii celţilor. Dar autoarea menţionată pune recipientul de la Kruglic în legătură cu ceramica tracică. Desigur că fenomenul apariţiei ceramicii cenuşii se situează în mediul tracic şi getodacic din zona Dunării de Jos şi din sudul Balcanilor, ca şi din Bucovina, la acelaşi orizont cronologic, din sec. VI î.e.n., poate şi de la sfîrşitul sec. VII î.e.n. Dar studiul sistematic al ceramicii lucrate la roată întreprins în prezenta lucrare arată că în general vasele de tip 38 nu au analogii în Balcani şi la Dunărea de Jos. Prin urmare, vasele lucrate la roată de acest tip nu pot proveni din mediul sud-tracic, aşa cum credea G.I. Smirnova. Este interesant de remarcat că această formă nu reproduce nici o formă grecească cunoscută. Aceasta ne permite să credem că în zona scitică şi nord-tracică se lucrează ceramica la roată şi de către autohtoni, aşa cum ne conving şi vasele de tip 6/a de la Olbia. Vasul de tip 38/c de la Kruglic poate constitui o indicaţie pentru originea răsăriteană a vaselor de tip 38/a-c din necropolele aspectului Szentes-Vekerzug. Dar acestea din urmă sînt lucrate pe loc (pl. CXIX)

Problema tehnicii de ardere a ceramicii traco-geto-dacice.

Fenomenele chimice care se petrec în pasta vaselor crude în timpul arderii au fost analizate. Primul stadiu al arderii oalelor este coacerea, care se realiza la 120-150°, etapă în care se elimină apa. Coacerea are rolul de a transforma elementele aflate în argilă în compuşi duri. La 400° se elimină apa coloidală. La temperatura de 400-900° se elimină apa chimică, pentru a se combina siliciul cu oxidul de aluminiu şi cu fierul, pentru a se forma silicaţi şi compuşi ai aluminiului şi fierului, pentru că fierul este întotdeauna prezent, oricît de curată ar fi pasta. Peroxidul feric este cel care dă pastei culoarea roşie, iar oxidul ferozoferic (hidratat = galben şi anhidru=roşu) dă culoarea neagră.

Sînt cunoscute cele două tipuri de ardere, oxidantă şi reductoare. Arderea oxidantă se face cu un curent de aer puternic, care duce la creşterea temperaturii, oxigenul oxidează fierul din pasta vaselor, transformîndu-l în oxizi ferici de culoare roşie. Arderea reductoare se face

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

cu curent de aer redus, focul mai lent decît la tipul de ardere precedent, ceea ce duce la o combustie incompletă şi o ardere inoxidantă, în care oxidul de carbon nu se degajă, ci pătrunde în pasta vaselor dînd culoarea neagră şi cenuşie[1624].

O experienţă simplă pe care o menţiona prof. I. Nestor în urmă cu 40 de ani am făcut şi noi în cuptorul electric al Muzeului de Istorie al R.S. România. Am pus în cuptor un fragment de cană cenuşie. Încălzirea treptată a cuptorului pînă la 800° nu a produs nici un fel de transformare a fragmentului nostru. După 850° fragmentul a început să devină incandescent, iar scos din cuptor el îşi revenea la culoarea cenuşie, prin urmare rămînea mai departe în stadiul de ardere reductoare. Intre 900-1000°C fragmentul a devenit incandescent şi după răcire a căpătat culoarea roşie, datorită transformării oxidului ferozoferic în peroxid feric. Această experienţă, care duce la transformarea oricărui fragment de vas cenuşiu, deci ars reductor, în fragment de culoare roşie, ars oxidant, ne-a convins că arderea reductoare este arderea realizată pînă la circa 900°C. Arderea oxidantă este posibilă numai între 900-1000° C sau, în funcţie de compoziţia pastei, între 800-1000°C. Incălzirea vaselor la peste 1000°C duce la topirea şi deformarea lor, întreaga şarjă de vase din cuptor fiind astfel rebutată.

Cunoaştem o astfel de şarjă de ardere rebutată, dar din sec. IV e.n., în zona Bîrladului. Aici, V. Palade a găsit un cuptor intact, care avea camera de ardere plină de oale topite şi deformate. Această situaţie se datoreşte obţinerii involuntar a unei temperaturi de peste 1000°C. Prin urmare, părerea inginerului Bacardjiev, citată de D. Concev, după care oalele tracice se ardeau la o temperatură de pînă la 2000°, trebuie revizuită[1625]. Pe de o parte, temperaturi mai mari de 1000°C era destul de greu de obţinut, iar pe de altă parte, o astfel de temperatură ducea la rebutarea şarjei. Experienţa făcută în cuptorul electric a arătat că cele două tipuri de ardere, reductoare sau oxidantă, depinde direct de temperatura ce se poate obţine în cuptorul de ars oale, indiferent dacă în camera de ardere circulă sau nu un curent de aer. Dar în cuptorul electric obişnuit nu se poate obţine ceramică cenuşie. Arsă în cuptorul electric orice argilă devine roşie la + 700°C, căpătînd astfel trăsăturile pastei arse oxidant. Culoarea cenuşie se poate obţine numai în cuptoarele obişnuite în care carbonul este factorul esenţial.

In legătură cu felul în care se făcea arderea ceramicii la traci şi geto-daci, la sud şi nord de Dunăre, ca şi în Carpaţi, nu cunoaştem nici un cuptor de ars oale din perioada sec. XII-III î.e.n. Această situaţie l-a îndreptăţit pe I. H. Crişan să considere că geto-dacii ardeau ceramica în gropi deschise[1626]. Nu este deloc surprinzător faptul că pînă acum nu cunoaştem cuptoare de ars oale la traci şi geto-daci. Săpăturile făcute în aşezările lor sînt mult mai restrînse decît săpăturile făcute în necropole. Trebuie să precizăm că în marea majoritate a cazurilor cuptoarele de ars oale nu se făceau în aşezare din cauza pericolului de incendiu şi de aceea săpăturile care se fac în aşezări au rareori şanse de a ne pune la dispoziţie un cuptor de ars oale.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Cu toate acestea, în aşezarea geto-dacică din sec. I î.e.n. de la Căţelu Nou (Bucureşti) săpăturile au adus la lumină un cuptor de ars oale cu două camere de foc şi un grătar găurit, care forma baza camerei de ardere[1627]. I. H. Crişan l-a considerat ca datînd din sec. III-IV e.n.[1628], dar V. Leahu ne-a comunicat că în camera de ardere a cuptorului de la Căţelu-Nou se aflau fragmente de vase geto-dacice din Latène-ul tîrziu, ceea ce tranşează definitiv discuţia. De altfel, un cuptor de ars oale de acelaşi tip cu cel de la Căţelu-Nou a fost găsit la Andrid (jud. Satu Mare), care datează din sec. III-II î.e.n. Acest tip de cuptoare sînt larg răspîndite şi aparţin celţilor în zonele tiso-slovace, la Bekesmegyer, Zemplin, Budapesta-Taban, Bratislava etc.[1629]

Dar cuptor de ars oale se cunoaşte în cetatea de la Bîtca Doamnei, care datează din sec I î.e.n. Dacă acesta nu datează din sec. XIII e.n., atunci el trebuie să fie geto-dacic, pentru că autorii articolului nu ne dau nici un detaliu stratigrafic.

De asemenea şi la Poiana este menţionat un cuptor de olar. El este socotit ca aparţinînd nivelului III-II/1, care datează din sec. I î.e.n. pînă la mijlocul sec. I î.e.n.[1630]. In măsura în care stratigrafia este sigură şi cuptorul nu este din nivelul superior de la Poiana, care aparţine culturii carpo-dacilor dii n secolele II-III e.n., atunci am avea patru cuptoare geto-dacice din sec. II î.e.n.-I e.n. Aşa cum a reieşit din prezentarea acestei probleme, puţine cuptoare Latène sînt sigure, cel de la Andrid şi de la Bragadiru (jud. Ilfov), săpat de M. Turcu. Pentru celelalte există serioase rezerve privind datarea. Cuptoarele în discuţie ne conving că teoria arderii ceramicei geto-dacice în gropi deschise trebuie abandonată. In gropi deschise nu s-ar fi putut obţine nici măcar temperatura de 600-800°C, necesară unei arderi reductoare.

Cu prilejul arderii în cuptorul electric a fragmentului ceramic cenuşiu menţionat, s-a rezolvat şi o altă problemă. Fragmentul în discuţie a avut o angobă arsă tot cenuşiu. Arzîndu-l oxidant, angoba a căpătat o culoare roşie mai închisă decît restul peretelui vasului şi avînd astfel aspectul unei culori roşii. In realitate angoba arsă iniţial la cenuşiu nu se deosebea decît în mică măsură de pasta vasului. Dar arzînd fragmentul mai departe, la temperatura de 900-1000°C angoba capătă aspectul unei vopsele roşii aplicate înainte de ardere, dar de fapt este doar angoba arsă oxidant, care nu are aceeaşi culoare cu pasta vasului.

Am arătat că ceramica traco-geto-dacică din sec. VI-III î.e.n. lucrată cu mîna, are două specii: ceramica fină şi ceramica comună, poroasă. Ceramica lucrată cu mîna din specia fină este lucrată din lut mai bine ales şi malaxat, iar în componenţa pastei rareori se pune şi un degresant. Suprafaţa exterioară a acestor vase era aproape întotdeauna lustruită cu o piatră sau o ţesătură. Lustruirea avea un dublu scop: primul era de a impermeabiliza suprafaţa exterioară a vasului în vederea păstrării în condiţii mai bune a lichidelor, şi al doilea de a da acestor vase un aspect mai plăcut. Ceramica lucrată cu mîna din specia comună, poroasă, are ca degresant nisip, pietricele şi uneori chiar cioburi pisate. Degresantul are funcţia de liant al pastei şi poate împiedica în procesul

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

arderii fisurarea vaselor, care se întîmplă adesea la temperaturile mai ridicate de peste 700°C. Datorită degresantului, vasele din această specie au un aspect mai poros, mai puţin îngrijit la exterior. Ceramica cenuşie sau roşie din mediul traco-geto-dacic al sec. VI-V î.e.n. este de o foarte bună calitate. Pasta este foarte bine curăţată de impurităţi, este fină şi aproape în exclusivitate fără degresant. Rareori apar în pasta ceramicii mici fragmente de calcar sau paiete de mică, care au intrat iniţial în compoziţia argilei întrebuinţate la confecţionarea vaselor şi nu au fost adăugate la prepararea argilei. Aproape întotdeauna suprafaţa exterioară a ceramicii lucrată cu roata are o angobă, care este tot de culoare roşie, dar aproape întotdeauna are o nuanţă uşor diferită de cea a peretelui vasului. Angoba se obţinea introducînd vasul într-o baie diluată de argilă. Ea a impermeabilizat foarte bine pereţii vasului.

Intrucît am analizat tehnica arderii ceramicii este necesar a mai stărui asupra ceramicii cenuşii. Unii autori au crezut că dacă printre vasele lucrate cu mîna, din necropola geto-dacică de la Cernavoda, din sec. V î.e.n. există unul care are o culoare cenuşie, înseamnă că geto-dacii cunoşteau încă de atunci tehnica arderii la cenuşiu a ceramicii şi prin urmare ceramica cenuşie lucrată la roată este autohtonă[1631].

In realitate, vase arse la cenuşiu lucrate cu mîna apar din cultura Glina, din bronz A 1 (aşezarea de la Crivăţ şi Socetu) şi în cultura Monteoru (necropola de la Pietroasa Mică)[1632]. Ceramica cenuşie lucrată cu mîna există şi în Hallstatt A şi B. Astfel, la Săuleşti (Simeria) în Ha A există vase de culoare cenuşie, la Trifeşti (jud. Botoşani) în mormintele din Ha A2-B1 există o strachină cenuşie neagră de tip XI/a, ca şi la Cucorani (jud. Botoşani) în aceeaşi perioadă. La Tămăuani (jud. Galaţi) în aşezarea de tip Babadag I, din Ha A sînt străchini din pastă cenuşie. In nivelul I de la Pseničevo, tot din Ha A, există ceramică cenuşie deschisă şi cenuşie neagră. Toate aceste vase sînt lucrate cu mîna[1633]. In faza I-a a necropolei de la Dobrina, din prima jumătate a sec. VI î.e.n. există o strachină lucrată cu mîna din pastă cenuşiu-cafenie. Si în necropolele aspectului cultural Ciumbrud, din sec. VI şi prima parte a sec. V î.e.n., în care ceramica lucrată la roată este o excepţie, se cunosc vase lucrate cu mîna din pastă cenuşie. Astfel, la Ciumbrud, Ogra, Băiţa, apar vase de tip XI/a, XIX/c din pastă cenuşie[1634].

Şi în sec. IX î.e.n. găsim ceramica cenuşie lucrată cu mîna la Bosanci (jud. Suceava) şi la Peretu (jud. Teleorman) în sec. IV î.e.n. o strachină de tip XI/b[1635].

Iată aşadar că arderea reductoare a vaselor cu pastă cenuşie cu diferite nunanţe este cunoscută populaţiilor prototracice încă de perioda timpurie şi mijlocie a epocii bronzului, în culturile Glina şi Monteoru, iar tracii timpurii din Ha A-B1 obţin vase cenuşii în cultura Gàva-Holyhrady, cît şi în cultura Babadag-Pseničevo - Insula Banului.

Vasele lucrate cu mîna şi arse la cenuşiu continuă să existe şi în sec. VI-IV î.e.n., atît în aria nord-tracică, cît şi în cea sud-tracică. Prin urmare, este limpede că tracii, ca şi geto-dacii lucrează ceramica cu mîna şi o ard la cenuşiu. Dar un fapt este limpede şi el trebuie sub-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

liniat: ceramica cenuşie din sec. XII-IV î.e.n. nu reprezintă o producţie de masă şi prin urmare arsă special reductor, pentru a produce ceramica cenuşie. Vasele arse cenuşiu lucrate cu mîna sînt excepţii şi în cu' turile epocii bronzului Glina şi Monteoru , unde culoarea predominantă a ceramicii este brună, dar şi pe parcursul Hallstattului timpuriu, unde culoarea obişnuită a ceramicii este roşiatică-neagră cu luciu.

Şi în sec. VI-IV î.e.n. culoarea predominată a ceramicii lucrate cu mîna nu este cea cenuşie şi cea brun-roşcată.

Prin urmare arderea reductoare la cenuşiu a ceramicii lucrate cu mîna în epoca bronzului, Hallstattului şi a Latène-ului timpuriu este cu totul întîmplătoare, de excepţie accidentală şi nu este o ardere cu scopul de a obţine culoarea cenuşie, care constituie o preocupare de bază a ceramiştilor, care lucrează ceramică la roată din sec. VI î.e.n.-I e.n. Pe această bază se poate afirma că tracii din Hallstatt nici nu cunoşteau tipul de ardere necesar pentru obţinerea ceramicii cenuşii, care implica o temperatură mai ridicată de 850-1000°C.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

VI. RELAŢIILE DINTRE TRACO-GEŢI ŞI ILLIRI REFLECTATE ÎN CERAMICĂ

Această problemă a fost deseori discutată în literatura noastră de specialitate, dar discuţiile s-au purtat cu precădere asupra atribuirii tracilor sau illirilor, a necropolelor de la Balta Verde şi Gogoşu.

Pornindu-se de la existenţa unor categorii de arme şi podoabe larg răspîndite în zonele illirice s-a crezut că aceste necropole trebuie atribuite unor illiri.

De fapt, discuţia asupra acestei probleme poate fi începută încă din prima perioadă a bronzului Br B-C, de la nivelul culturii Žuto-Brdo-Gîrla Mare.

Este bine cunoscut faptul că vasele bitronconice de tip I a şi b îşi au originea nu numai în culturile Otomani şi Piliny, de unde sînt preluate de culturile Suciu de Sus, Gava-Holyhrady, din Ha A2-B, ci ele sînt comune şi în culturile Vatina şi Žuto-Brdo-Gîrla Mare, unde circulă din Br B-D pînă în Ha A, la Belegîş, Babadag, Cruceni, Fratelia, Susani, Dubovac, în Banat şi Serbia[1636]. Vase de tip Gîrla Mare ajung pînă în Ha B, la Reci, aproape fără modificări de formă.

Astăzi se ştie de asemenea că cultura Žuto-Brdo-Gîrla Mare din epoca bronzului (Br B-D) este cea care formează fondul de bază pe care se petrece apariţia aspectului Insula Banului. Această trecere se materializează prin perpetuarea unor forme ceramice, cum sînt vasele în patru colţuri, care pierd ornamentele specifice Gîrla Mare, dar păstrează canelurile, vase solniţă, vase-cuptor, vase de tip I etc.

Dar continuitatea dintre cultura Žuto-Brdo-Gîrla Mare şi aspectul Insula Banului se poate evidenţia pe baza ornamentului în cercuri concentrice, care devine, alături de formele menţionate, una din trăsăturile definitorii ale ceramicii de tip Insula Banului, preluată apoi în cadrul unui fenomen de sinteză ce trebuie încă explicat, şi de aspectul Pseničevo-Babadag-Cozia. Aspectul Insula Banului ocupă zona Porţilor de Fier, Oltenia, iar în Muntenia pătrunde deocamdată pînă la limita pîrîului Dîmboviţa, după cum ne indică tumulul de la Meri, aşezarea de la Lăceni şi cetatea de la Orbească de Sus, din Ha A[1637]. Aspectul Insula Banului are şi materiale de tip vestic, din aria culturii Vatina, Gáva-Holyhrady, difuzate în cadrul marii sinteze de hallstattizare. Nu ne referim numai la vasul cuptor, care în perioada Br B-D-Ha A-C capătă o largă arie de răspîndire, fiind adoptat în culturile Otomani, Piliny, Suciu de Sus, Žuto-Brdo-Gîrla Mare, Insula Banului[1638].

M. Garaşanin[1639] şi M. Ştefanovici au arătat în studii recente că ceramica de tip Babadag-Pseničevo este prezentă şi la Saratse în Macedonia şi la Medina (Niş), materiale care indică influienţa tracică pînă în

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

aceste zone[1640]. Desigur că materialele menţionate au ajuns aici datorită unor grupuri umane în transhumanţă, dar fenomenul poate avea şi alte explicaţii. Părerea că ceramica tracică de tip Babadag-Pşeničevo de la Troia VII/b2 aparţine tracilor din sudul Balcanilor ni se pare cea mai apropiată de realitate avînd în vedere vasele de la Gabarevo[1641].

În legătură cu această problemă este necesară o scurtă analiză a datării nivelului Troia VII/b2. Autorii săpăturii îl datează între 1190-1100 î.e.n.[1642]. Pornind de la această datare, D.P.Dimitrov a datat ceramica de tip Pşeničevo din Bulgaria, ca şi pe cea de la Babadag, în sec. XIII-XII î.e.n.[1643]. Alţi autori au datat faza Babadag I în Ha A 1-2[1644]. Reanalizînd datarea nivelelor Troia VII/b1 şi b2, N.Sanders ajunge la concluzia că nivelul Troia VII/b2 datează pe la 1100 î.e.n.[1645]. B.Hänsel datează totuşi faza Babadag I în Ha A2[1646]. Socotesc că datarea elaborată de D.P.Dimitrov trebuie utilizată, întrucît chiar dacă ceramica de tip Babadag-Pşeničevo din nivelul Troia VII/b2 poate data din sec. XI î.e.n., este limpede că acest tip de ceramică tracică era pe deplin formată în sec.XII, dacă nu chiar în sec.XIII î.e.n. Deaceea,faza Babadag I trebuie datată în sec.XII î.e.n. (Ha A1), dacă nu cumva chiar în sec.XIII î.e.n. Desigur că această datare implică revizuirea cronologiei epocii bronzului.

W. Kimmig socoteşte că nivelul Troia VII/b2 datează din sec.VIII-VII î.e.n. Discutarea datării nivelului Troia VII/b2 este deosebit de importantă pentru începuturile culturii trace hallstattiene de tip Pseničevo Babadag. Nivelul Troia VII/b2 constituie unul din puţinele monumente care pot beneficia de o cronologie absolută mai sigură şi în acest fel devine unul din punctele de referinţă pentru datarea Hallstattului tracic de tip Pşeničevo-Babadag. Ceramica tracică de la Troia poate marca şi participarea tracilor la războiul troian, fenomen consemnat şi de poemele homerice. In acest fel materialele de la Troia capătă o dublă importanţă pentru cultura tracică: cronologică şi pentru aria de difuziune a tracilor.

Elementele Coslogeni din nivelul Troia VII/b arată coexistenţa în unele zone,a purtătorilor culturii Coslogeni cu cei ai culturii Pşeničevo-Babadag.

Vasele de tip Belegis-Dubova-Cruceni, prin tipurile I/a,b, XI/a, b, XIV/a,b,c etc. sînt comune şi preluate şi de Hallstattul tracic de tip Insula Banului Babadag-Pşeničevo. Dintre acestea majoritatea sînt comune şi culturilor Piliny, Otomani, Egyek transmise culturii Gáva-Holyhrady. De altfel se ştie că însăşi tehnica arderii ceramicii la roşu-negru este specifică culturii Piliny şi Gáva-Holyhrady , tehnică difuzată şi în zona balcano-carpatică,în cadrul fenomenului de hallstattizare, care difuzează şi tipuri ceramice în mediul unor culturi ale epocii bronzului tîrziu din zonele extracarpatice şi Balcani. Acest fenomen este mult mai uşor de sesizat în Transilvania şi Moldova, unde cultura Noua,care precede Hallstattul tracic,nu a participat la procesul de geneză a acestuia.In Oltenia însă cultura Gîrla Mare, printr-o evoluţie pe loc, dă naştere aspectului Insula Banului, pe cînd în estul Munteniei,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

sudul Moldovei şi Dobrogei aspectul Sihleanu, de origine Monteoru, dă naştere aspectului Babadag. Trebuie să constatăm că şi în mediul illiric din sec. VIII-VII î.e.n. se difuzează prin transhumanţă sau se formează cultura Basarabi, în special în valea Dunării dincolo de Porţile de Fier, dar şi în interiorul zonelor illirice[1647], unde poartă numele de grupa Bosut. Avînd în vedere că astăzi se ştie că de fapt cultura Basarabi se formează din aspectul Insula Banului, care există în zona Porţilor de Fier, este greu de stabilit în ce măsură grupa Bosut este venită din Oltenia sau este formată pe loc. Avînd în vedere acest considerent însăşi discuţia dacă ea este tracică sau illirică este greu de rezolvat, deşi o componentă tracică clară se poate observa[1648].

În ceea ce priveşte cultura illirică din sec. VII-IV î.e.n., privită din punctul de vedere al ceramicii, trebuie să constatăm că are foarte multe forme ceramice comune cu cea traco-geto-dacică din sec. VI-III î.e.n. Printre acestea se numără tipurile I/a, I/b, I/b2, IX/a2, XI/c, XI/b, XI/b2, XI/d2, XI/e, XIII/b, XIV/b,c. Tipul I/b2 este preluat şi de cultura Ciornî Les, din sec. IX-VII î.e.n., din cultura tracică Gáva-Holyhrady sau Babadag-Cozia.

Dar ceramica illirică, aşa cum apare la Vače, ca şi în alte descoperiri, are şi forme şi ornamente pe care nu le întîlnim în mediul traco-geto-dacic, formînd elementul de specific local. De asemenea în mediul illiric nu întîlnim tipul de vase IX/c-e cu variantele sale, tip care rămîne astfel absolut specific numai traco-geto-dacilor, purtători ai aspectului Canlia, din sec. VI-III î.e.n.

În schimb, în mediul illiric există vasul de tip IX/a, care îşi are originea în cultura Otomani, dar desigur el ar trebui să fie prezent şi în cultura Vatina. Vasul de tip IX/a este specific şi aspectului Szentes-Vekerzug-Chotin, din sec. VI-V î.e.n., dar care continuă în regiunile tiso-slovace chiar pînă în sec. I î.e.n., ca şi în Transilvania, în cetăţile dacice din Munţii Orăştie. Nu trebuie neglijat faptul că vasul de tip IX/a, ca şi vasele de tip III, IV, I/a,b şi altele sînt comune şi culturii Lausitz, situaţie care nu trebuie omisă atunci cînd se judecă atribuirea aspectului Szentes-Vekerzug-Chotin.

Identitatea tipologică a multor forme ceramice illirice cu cele traco-geto-dace din sec. VI-III î.e.n. se explică prin participarea culturilor Vatina-Dubovac-Belegis la formele Hallstattului tracic, prin încetăţenirea unor forme ceramice în mediul acesta, care apoi s-au perpetuat şi la illirii şi traco-geto-dacii din sec. VI-III î.e.n. Aceste elemente ceramice din cultura illirilor şi traco-geto-dacilor se explică pînă la un punct printr-o origine culturală comună. Dar şi în mediul illiric există aspecte culturale sesizabile pe ceramică în zonele sudice.

Ne-a mai rămas de discutat problema atribuirii etnice a necropolelor de la Basarabi, Balta Verde, Gogoşu, illirilor sau tracilor. Unii autori care au analizat această problemă au arătat că aceste necropole aparţin illirilor, bazîndu-se pe ritul înhumaţiei şi tipologia pieselor de metal[1649].

În ceea ce priveşte inventarul format din arme şi obiecte de podoa-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

be situaţia este clară. Cea mai mare parte dintre ele au analogii în lumea illirică. Dar trebuie ţinut seama că în ceea ce priveşte unele categorii de piese, cum sînt fibulele de tip Glasinac sau piesele de centură ajurate.ele se ştiu şi în Grecia, la tracii din Balcani,ca şi la geto-dacii de la Ferigile aşa încît aceste piese nu sînt concludente pentru atribuirea tracilor sau illirilor,a acestor necropole.De altfel,piesele de centură ajurate, după cartarea făcută recent de K.Kilian, circulă din Grecia pînă la Ferigile fiind purtate de mai multe populaţii. Un studiu recent lămureşte şi problema difuziunii cuţitelor cu mînerul în formă de T, de la Balta Verde şi Basarabi, care sînt cunoscute numai în mediul illiric[1650].

Referindu-ne la ritualul de înmormîntare în tumuli cu manta de bolovani, aria de difuziune a acestora ne obligă să renunţăm la a le considera concludente pentru problema care ne interesează.

În necropola geto-dacilor de la Canlia nu am găsit nici un mormînt cu manta de bolovani, aşa cum există în necropola contemporană de la Bugeac, situată la numai circa 10 km, şi în cea de la Enisala,tot din sec. IV î.e.n.[1651].

Tipul de morminte cu manta de bolovani există în sec.IV î.e.n.şi la sud şi la nord de Munţii Balcani, la Orizovo (Cirpan) şi Liliace (Vraca)[1652].

Originea mormintelor cu manta de bolovani urcă în timp pînă în sec. VII-VI î.e.n., fiind specifice necropolelor de inhumaţie şi incineraţie de la Basarabi, Ostrovul Mare, Balta Verde III, Gogoşu, Ieşelniţa (toate jud.Mehedinţi) şi necropolelor de tip Ferigile-Bîrseşti.

Tumulul cu manta de bolovani este cunoscut şi în necropola de la Dobrina, care datează din sec.VI î.e.n.(prima jumătate?)[1653].

Dar tipul de morminte tumulare cu manta de bolovani există în adoua jumătate a sec.VI î.e.n. şi în mediul illiric de la Atenica[1654].

Difuzarea acestui tip de morminte tumulare cu manta de bolovani pînă în sec.IV î.e.n. la geto-dacii din Dobrogea, la cei din NE Bulgariei, ca şi la tracii din sud şi nord balcanici, constituie un argument şi pentru tracismul mormîntului cu manta de bolovani, ca şi pentru fibulele de tip Glasinac din toată aria traco-geto-dacică,şi anulează valoarea sa ca argument pentru atribuirea necropolelor din sec. VII-VI î.e.n. , din zona Porţilor de Fier,illirilor. Morminte cu manta de bolovani sînt proprii nu numai aspectului Ferigile-Bîrseşti şi aspectului Canlia,după cum demonstrează mormintele necropolelor de la Bugeac, Enisala, Orizovo şi Sofronievo. Acest tip de mormînt este utilizat de traco-geto-daci din sec.VII pînă în sec.IV î.e.n., fără a dispune de descoperiri care să ne permită prelungirea lui în sec.III î.e.n.

Referitor la mormintele cu manta de bolovani din necropola de la Bugeac, s-a afirmat că sînt mai vechi, pentru că nu au şi ceramică lucrată la roată,în inventar[1655]. Este greu de omologat valoarea unei astfel de constatări, pentru că în sec. VI-III î.e.n.ceramica cenuşie lucrată la roată este atît de frecventă în mediul geto-dacic,încît lipsa dintr-un mormînt poate fi socotită accidentală şi nu constituie un criteriu demn de a fi luat în seamă la stabilirea vechimii.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

In ceea ce priveşte biritualismul necropolei de la Gogoşu, a cărei datare în sec. VI î.e.n. mi se pare cea mai probabilă, nu poate fi considerat expresia coexistenţei a două etnicuri diferite, deşi s-a crezut că cele două rituri marchează faze evolutive diferite ale necropolei. E.G. Jerem a arătat recent, analizînd necropole de tip Szenlorincz (450-300 î.e.n.), că şi în mediul illiric biritualismul este foarte frecvent. In necropolele illirice de la Volcje-Nive există 21 de morminte de înhumaţie şi 1 de incineraţie, la Sanski Most sînt 36 de morminte de înhumaţie şi 80 de incineraţie, ca şi la Jejerina şi Donja Dolina[1656].

Dar şi în Ha A tracic din Transilvania, Muntenia, ca şi Moldova, în Ha B3-C1, există morminte de înhumaţie, ca şi de incineraţie, situaţie identică cu cea din zonele tiso-slovace, la Mezöcsat, în Ha B3-C1. In aceste condiţii, biritualismul aspectului Ciumbrud şi Szentes-Vekerzug - Chotin cu greu se mai poate explica ca urmare a pătrunderii sciţilor. Această problemă o vom analiza cu prilejul discuţiei asupra aspectului Ciumbrud.

Ceramica din necropola de la Gogoşu ne permite unele consideraţii asupra apartenenţei sale. In aceasta sînt tipurile: II/f 1, III/i, I/b, XI/e, XI/a, XV, XIX/c. Mai concludente sînt vasele de tip III/i şi vasul de tip XI/e (fig. 3/8). Vasele de tip III/i îşi au originea în cultura Otomani fiind larg răspîndite în cultura Gáva-Holyhrady şi devin specifice culturii Basarabi, ca şi aspectului Ferigile, dispărînd în cursul sec. VI î.e.n. din repertoriul ceramicii geto-dacice. Este greu de crezut că această formă nu există în cultura Gîrla Mare şi Vatina.

Vasul de tip XI/e de la Gogoşu se cunoaşte în cultura Piliny şi Gáva, ceea ce ne asigură originea lui nord-tracică. In măsura în care aceste forme nu sînt cunoscute în mediul illiric, atunci ele sînt concludente pentru atribuirea necropolei de la Gogoşu geto-dacilor.

In orice caz este de datoria cercetărilor viitoare să stabilească cînd apare în Oltenia aspectul Canlia, care este documentat aici pe baza vaselor de tip IX/c, de la Bratovoieşti şi Scăieşti etc.

Apariţia aspectului Canlia în această zonă se situează desigur după necropolele de tip Gogoşu, în cursul sec. V î.e.n., un fenomen similar petrecîndu-se în Transilvania, unde aspectul Canlia apare în a doua jumătate a sec. V î.e.n., după aspectul cultural Ciumbrud.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

VII. ASPECTUL CULTURAL CIUMBRUD ŞI RELAŢIILE DINTRE TRACO-GEŢI ŞI SCIŢI

Am văzut pe parcursul lucrării că majoritatea cercetătorilor consideră că sciţii au pătruns în Transilvania şi în zonele tiso-slovace pe la 500 î.e.n. sau în prima jumătate a sec. VI î.e.n.

Aceste ipoteze se bazează pe marea cantitate a pieselor de metal de caracter răsăritean, vîrfuri de săgeţi cu trei muchii, akinakesuri, oglinzi de bronz, vîrfuri de baldachin, piese de podoabă din aur şi pe ritul înhumaţiei, care este predominant în necropolele aspectului cultural Ciumbrud din Transilvania.

Denumirea acestui aspect a fost dată de Al. Vulpe după necropola din sec. VI-V î.e.n. de la Ciumbrud, săpată de Al. Ferenczi. Aspectului Ciumbrud îi sînt specifice necropolele de la Tg. Mureş, Blaj, Simeria, Cristeşti, Bratei, Teiuş, Ogra, Cipău, Gîmbaş, Aiud, Băiţa, (pl. CVII). Aria acestei culturi cuprinde zonele intracarpatice, în special zona Tîrnavelor. M. Dušek numeşte această grupă grupa Transilvaniei (fig. 5).

In ceea ce priveşte ceramica acestui aspect cultural lucrurile sînt destul de limpezi. Ceramica la roată aproape lipseşte din mediul aspectului care ne reţine atenţia, cu unele excepţii. Cana cenuşie de la Blaj, şi care a fost considerată lucrată la roată[1657], nu o putem considera cu toată certitudinea ca fiind lucrată la roată. Am văzut că ceramica arsă la cenuşiu apare şi în epoca bronzului, în cultura Monteoru, ca şi pe tot parcursul Hallstattului, începînd din Ha A. De asemenea, această cană, tipologic, nu se poate încadra în niciunul din tipurile de căni cunoscute la traco-geto-dacii de la Dunărea de Jos, iar ornamentele incizate ne permit să o considerăm ca fiind sigur lucrată la roată.

Cana de tip 7 de la Tg. Mureş, care la origine este grecească şi care este bine documentată la traco-geţii din sudul Dunării, poate fi importată din această zonă, ajungînd şi la Tápiószele.

In ceea ce priveşte ceramica lucrată cu mîna, specifică aspectului Ciumbrud, astăzi cunoaştem aproape întregul repertoriu de forme utilizate în necropole. Totuşi, pentru că ceramica acestui aspect provine numai din necropole şi după cum vom vedea, se preferă depunerea în morminte numai a anumitor vase, nu cunoaştem totalitatea formelor utilizate. Este de aşteptat ca ceramica din aşezări să aibă un repertoriu mai complet.

Explicaţia că sciţii purtători ai acestui aspect erau nomazi şi nu aveau aşezări stabile este nesatisfăcătoare. Trebuie să apară şi aşezările.

În necropolele de tip Ciumbrud se cunosc următoarele tipuri de vase: I/a, b, b1, c, f, k, h, i, k; II/f; VII/a; XI/a; XIII/b; XIX/a, b, c.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Am arătat că V. Pârvan, I. Nestor, C. Daicoviciu, I. H. Crişan, V. Vasiliev susţin că ceramica din necropolele scitice din Transilvania este locală. A. Vulpe o consideră atipică şi de aceea nu se pot face comparaţii mai amănunţite cu Ferigile[1658], afirmaţie care nu se verifică.

Chiar dacă repertoriul ceramicii aspectului culturii Ciumbrud este mult mai redus decît cel al aspectului Canlia, majoritatea formelor din aspectul Ciumbrud derivă din formele ceramice anterioare ale Hallstattului, majoritatea din ele avîndu-şi originea pînă la începutul epocii bronzului, aşa cum am văzut la analiza fiecărui tip în parte. Tipurile de vase care se găsesc şi în mediul scitic sînt: I/h, h1, i, dar am văzut că astfel de recipiente sînt specifice culturilor Gáva-Holyhrady, ca şi culturii Babadag, la Tămăuani, iar unele din ele se perpetuează pînă în sec. II-I î.e.n. la geto-daci.

Tipurile ceramicii din cadrul necropolelor specifice aspectului Ciumbrud permit o bună comparaţie cu aspectele culturale traco-getodacice de la Canlia, Szentes - Vekerzug-Chotin şi Ferigile-Bîrseşti. Ultimul aspect cultural are unele forme aparte şi unele ornamente, care par să o diferenţieze mai mult de aspectele culturale învecinate şi sincrone. Dar aceste trăsături au doar o arie zonală, care a şi permis structurarea sa ca aspect cultural aparte. Aşa cum rezultă din tabelele comparative cu ceramica pe zone şi pe aspecte culturale, toate aspectele au tipuri şi variante ceramice comune. Elementele care lipsesc ori fac o notă discordantă prin detalii tipologice sau ornamentale, se explică prin particularităţi zonale, dar formele fundamentale sînt comune.

In acest fel marea unitate a culturii traco-geto-dacice nu este cu nimic afectată. De altfel, este foarte normal ca în anumite zone să predomine unele forme iar în altele acestea să fie mai rar utilizate, şi să apară unele ornamente şi forme specifice cu o difuzare zonală.

Este interesant de remarcat faptul că varianta I/b1 se întîlneşte numai în aria aspectului Ciumbrud, în cultura Podoliei, din sec. VI-V î.e.n. Am văzut că această formă derivă din vasele hallstattiene timpurii nord-tracice, dar este interesant de remarcat că ea este destul de frecventă în cultura Ciornîi Les, ca şi la sciţii timpurii, unde desigur că a fost preluată din Hallstattul tracic. De altfel, forma este cunoscută şi în mediul illiric, la Vace.

Din această cauză atribuirea unor astfel de forme sigur sciţilor este evident neconcludentă[1659]. Nici ceştile cu buton pe mîner, de tip XIX/a nu sînt concludente în acest sens, întrucît ele se cunosc şi în Hallstattul timpuriu tracic (Insula Banului).

Singurul vas care este concludent pentru originea lui răsăriteană este vasul-borcan de tip VII/a, de la Cipău. Recipientele de acest tip sînt specifice culturilor Wysoca, Ciornîi Les, sciţilor din sec. VI-II î.e.n., ca şi la Histria şi Tariverde, în Dobrogea. De asemenea, o ceaşcă cu buton pe mîner de la Băiţa, cu un brîu alveolar, are bune analogii în mediul scitic de pe Vorskla[1660]. Dar cred că apariţia brîului alveolar la această cană poate fi şi o excepţie locală, la care se adaugă şi observaţia autorului, că acest recipient are o culoare neagră, lustruită, obişnui-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

tă la vasele autohtone. De aceea, ceramica aspectului Ciumbrud, cu excepţia vasului de tip VII/a, de la Cipău, nu sprijină atribuirea sa sciţilor. De altfel, aceeaşi ardere neagră se cunoaşte şi la cana de la Agighiol, care are, ca tip, bune analogii în mediul culturii Ciornîi Les, ca şi în sec. V-IV î.e.n., în ceramica din mediul scitic, ca şi la geto-dacii din zona balcano-carpatică. Desigur că arderea la negru este o tehnică tracică întîrziată pentru sec. IV î.e.n., pe care am semnalat-o mai înainte, dar constat că colegul V. Vasiliev arată că şi ceramica din necropola celto-dacică de la Fîntînele, care datează după 350 î.e.n., are acelaşi tip de ardere. Dacă şi ceramica scitică are acelaşi tip de ardere, atribuirea tumulului de la Agighiol devine irezolvabilă.

În continuare vom discuta unele probleme legate de ritul şi ritualul funerar al aspectului cultural Ciumbrud, pe baza unor noi observaţii şi determinări.

Ceea ce ne interesează din întreaga problematică pe care o ridică necropola de Canlia, sînt unele probleme puse de expertiza antropologică a oaselor umane incinerate. Astfel, s-a constatat că în mormîntul 67, 7 (feminin), m.76 (masculin 35-40 ani), m.80 (dublu - adult şi un infans I) au fost depuse oase de bovidee şi ovicaprine calcinate împreună cu defunctul. Ele pun în evidenţă practicarea de către geto-daci a depunerii în morminte a ofrandei de carne[1661].

Sacrificii de animale se cunosc şi la geto-dacii din sec. II-I î.e.n.[1662]. În necropola contemporană de la Bugeac a fost constatat acelaşi fenomen de depunerea ofrandei de carne în morminte de incineraţie, cu deosebirea că aici, pe lîngă ovicaprine, au fost depuse şi păsări[1663]. Şi în necropola geto-dacică de la Ferigele, care datează din a doua jumătate a sec. VII şi sec. VI î.e.n., ca şi în cea de la Tigveni, din a doua jumătate a sec. VI - şi cel mai tîrziu din prima parte a sec. V î.e.n., s-a constatat acelaşi obicei, al depunerii ofrandei de carne în morminte de incineraţie, provenită din păsări, ovicaprine, animale de talie mare şi vînat[1664].

Importanţa determinării existenţei ofrandei de carne în mormintele geto-dacice de incineraţie iese în evidenţă odată mai mult cu prilejul discuţiei asupra atribuirii etnice a mormintelor de înhumaţie şi incineraţie specifice aspectului cultural Ciumbrud, din sec. VI-V î.e.n., din Transilvania. O lucrare recent apărută este edificatoare: "trebuie subliniat de la început că practica depunerii de ofrandă de carne în Hallstattul tîrziu se întîlneşte pe teritoriul României numai în mormintele scitice din Transilvania, obiceiul nefiind constatat în necropolele populaţiei autohtone din această perioadă şi nici în cele din epoca imediat următoare... menţionăm că obiceiul depunerii ofrandei de carne nu este cunoscut în Hallstattul tîrziu nici în grupele tracice din nordul Dunării (de exemplu Dobrina, Ravna... şi nici în lumea illiră şi la Hallstatt. În Transilvania ofranda de carne se întîlneşte în toate categoriile de morminte (bărbaţi, femei şi copii)... concluzia este clară. Toate elementele ritualului funerar, pînă nu de mult complet neglijate, indică delimitarea clară, o deosebire a acestui grup faţă de populaţia autohtonă, iar pe de altă

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

parte marchează o legătură, mai exact o identitate pînă la amănunt cu necropolele scitice din nordul Mării Negre"[1665].

În lumina recentelor determinări a prezenţei ofrandei de carne în necropolele geto-dacice de la Ferigile, Tigveni, Bugeac şi Canlia, atribuirea obiceiului depunerii ofrandei de carne în morminte, exclusiv sciţilor, îşi pierde valabilitatea. Lipsa ofrandei de carne în necropolele de la Dobrina şi Ravna se datoreşte desigur faptului că oasele calcinate din acestea nu au fost analizate şi nu putem trage concluzii ex silentio.

Putem adăuga că într-un tumul de la Brezovo (Plovdiv) care datează din perioada 440-430 î.e.n., s-au găsit oase şi dinţi de oaie, porci domestici şi sălbatici, cîini, ca şi în tumulul de la Mumdzilar (Razgrad), iar la Vlaşco-Selo, oase de bovidee se aflau chiar pe rug[1666].

Dar ofranda de carne este atestată de altfel şi în mediul illiric, în mormintele princiare din a doua jumătate a sec. VI î.e.n., de la (Atenica), unde la funerarii au fost sacrificate mai multe animale: 1 cîine, 2 porci mistreţi şi 3 bouri (bos primigenius boi)[1667].

Totuşi, necropola de la Ferigile, care are akinakesuri de tip scitic, nu reprezintă cel mai vechi moment al apariţiei ofrandei de carne în mediul tracic; în necropolele de incineraţie din bronz B-C, de la Cîrna există ofrande de carne,[1668] iar la mormîntul de înhumaţie de la Meri (jud. Teleorman), care are o ceramică cu originea în cultura Gîrla Mare-Cîrna şi care datează din Hallstatt A, ofranda de carne este reprezentată prin oase de cal, bovidee şi un căprior întreg[1669].

Dar ofranda de carne există şi în necropola de la Mezőcsát, cercetată de E. Patek, şi care datează din Ha B tîrziu - Ha C timpuriu, în morminte de înhumaţie aparţinînd Hallstattului autohton[1670]. Prin aceste date am demonstrat că ofranda de carne în morminte nu mai poate fi considerată ca fiind exclusiv scitică, deoarece ea apare în mediul tracic încă din epoca bronzului, se menţine în Ha A-D şi există în mediul geto-dacic pînă în sec. II-I î.e.n. In acest fel unul din argumentele pentru scitismul aspectului cultural Ciumbrud din Transilvania devine nul.

O altă particularitate a ritualului funerar în mormintele din aspectul cultural Ciumbrud este şi prezenţa oaselor de cal la Cristeşti, Bratei, Teiuş şi Ciumbrud[1671].

Referitor la această problemă s-a afirmat că "...geto-dacilor le este străin obiceiul de a-şi asocia în morminte calul întreg sau prin părţi din corp, ori numai simbolic prin piese de harnaşament. Acest obicei e propriu popoarelor nomade sau în general puţin sedentare din regiunile de stepă şi silvostepă"[1672].

Desigur că o asemenea părere este depăşită, de vreme ce în mormîntul tracic de la Meri, din Ha A s-au găsit oase de cal, aşa cum am arătat.

Avem aici cea mai veche atestare a depunerii părţilor de cal în mormintele autohtone tracice. Aici nu este vorba de depunerea exclusivă a oaselor de cal, ci ele sînt însoţite şi de ofrande de carne şi din alte animale, ceea ce înseamnă că nu calul constituia ofranda principa-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

lă. Această observaţie este importantă pentru că în perioade ulterioare calul devine obiect singular de ofrandă. Totuşi, obiceiul depunerii calului în mormînt, în lumea egeică datează încă din epoca miceniană. In Cipru - la Salamina, Palepaphos, Tomassos - există morminte cu dromos, care au cai şi căruţe. Ele datează din perioada cipro-arhaică (700-600 î.e.n.)[1673]. La Gordion, în Asia Mică, cai depuşi în mormînt se cunosc în sec. VIII î.e.n.[1674].

La traci şi geto-daci, în sec. IV-III î.e.n. obiceiul depunerii calului în mormînt este destul de frecvent întîlnit, în necropole plane, dar mai des în mormintele tumulare, care în marea lor majoritate sînt de înhumaţie. In necropola geto-dacică de la Zimnicea, care dateaza din perioada 350-50 î.e.n. există morminte de cai harnaşaţi, în care s-au depus scheletul calului întreg sau numai capul şi picioarele[1675]. Capul şi picioarele calului s-au depus şi în mormîntul tumular cu tezaur de la Peretu (jud. Teleorman), care datează din perioada 375-340 î.e.n.[1676]. Ceramica lucrată cu mîna de aici ne asigură că acesta este un geto-dac, deşi forme identice sînt cunoscute atît în necropolele din sec. VI-V î.e.n din zonele tiso-slovace, la Tápiószele şi la tracii de la sud de Balcani[1677].

In tumulul de la Topraisar (jud. Constanţa) au fost depuse numai capul şi picioarele unui cal, ca şi în aşezarea geto-dacică din sec. II-I î.e.n., de la Cătunu (jud. Dîmboviţa)[1678].

In mormîntul nr. 162 al necropolei de la Tápiószele existau şi două cranii de cal. Necropola datează din sec. VI-V î.e.n.[1679].

Morminte cu cai atribuite autohtonilor se cunosc la Histria,[1680] ca şi în mediul sud-tracic, la Kaloianovo[1681], Iancovo, Lilliace, Gorniani[1682]. Morminte de cai, de tipul celor de la Zimnicea, care datează începînd cu a doua jumătate a sec. IV î.e.n., se cunosc şi în necropole din sec. VI-V î.e.n. aparţinînd aspectului cultural Szentes-Vekerzug-Chotin, de la Szentes-Vekerzug-Tápiószele şi Chotin[1683].

Este limpede acum că practica depunerii calului în mormînt este curentă în lumea egeeană şi orientală şi nu este exclus ca şi sciţii s-o fi preluat din lumea orientală.

Dacă trebuie să considerăm că tracii şi geto-dacii din sud au fost influenţaţi de către alte populaţii cînd adoptă aceste tipuri de ritual funerar, atunci această influenţă este egeo-anatoliană şi nu neapărat primită din nord, de la sciţi.

Prezenţa calului în cadrul ofrandei de carne din tumulul tracic din Ha A, de la Meri este semnificativă şi cred că această situaţie nu poate fi interpretată decît într-un singur mod şi anume că tracii înşişi, fără a suferi vreo influenţă din afară, conform obiceiurilor lor, au introdus ca practică rituală curentă depunerea în mormînt a ofrandei de carne.

In cadrul acestui ritual nu este exceptat nici calul şi de aici nu mai este decît un singur pas pînă la transformarea calului ca element unic de sacrificiu la funerarii, act care are desigur o altă semnificaţie decît atunci cînd el este obiect de ofrandă funerară, împreună cu alte animale.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Faptul că în Hallstattul B2-C1, în necropola prescitică de la Mezöcsát,din zona Tisei apare ofranda de carne (vacă, oaie) demonstrează odată mai mult că precursorii aspectului cultural Szentes-Vekerzug-Chotin,din zonele tiso-slovace cunoşteau această practică funerară înainte ca aici să ajungă presupuşii sciţi.

De aceea este foarte probabil ca obiceiul înmormîntării calului,separat sau depunerea capului şi picioarelor calului în mormînt, în necropolele plane ale aspectului cultural Szentes-Vekerzug-Chotin, să fi apărut ca urmare a unei tradiţii locale. Trebuia remarcat că nici în aspectul cultural Ciumbrud,din Transilvania nu se cunosc morminte tumulare. Ori este cunoscut că în mediul scitic caii sacrificaţi se cunosc numai în morminte tumulare.

O altă problemă o ridică scoicile cauri (cypraea moneta), despre care se spune că "îşi au originea în golful Persic şi că au fost vehiculate de sciţi, iar pe teritoriul României se cunosc numai în aria aspectului cultural Ciumbrud, în sudul Dunării se cunosc doar în necropola de la Ravna şi Dobrina, iar în mediul iliric se cunosc la Vace". [1684]

Se cuvine să precizăm că necropolele de la Dobrina şi Ravna aparţin geţilor crobizi. Dar în necropola de la Dobrina, care în prima sa fază datează foarte probabil din prima jumătate a sec.VI î.e.n., în mormîntul nr.8, aşa cum arată M.Mircev, s-au găsit cypraea lurida, iar în mormîntul nr.17 de la Ravna, pe lîngă scoica cypraea lurida, s-au găsit în scoici ceritium vulgatum [1685].

In necropola geto-dacică de la Enisala,din sec.IV î.e.n. au fost găsite de asemenea scoici,atribuite tot speciei cypraea moneta [1686], iar la sud de munţii Balcani, în necropola odrizilor bessi de la Duvanli (Arbadjiscata Moghila), care datează din al treilea sfert al sec. V î.e.n., printre alte scoici există şi una care poate fi cypraea moneta sau lurida [1687].

Scoici cypraea moneta sau lurida există şi în mormîntul de înhumaţie de la Cimbala (jud. Bacău), care datează din sec.VI î.e.n., poate şi din prima parte a sec.V î.e.n. [1688].

Din descoperirile din cadrul aspectului cultural Ciumbrud şi Szentes-Vekerzug-Chotin ştim că aceste scoici erau purtate ca mărgele. In necropolele geto-dacice de la Dobrina-Ravna, Enisala, care sînt de incineraţie, este surprinzător că s-au mai păstrat scoici după incinerarea defunctului.

S-a spus că scoicile cypraea moneta sînt originare din golful Persic şi sînt vehiculate de sciţi. Această cale pare a se confirma după cum ne indică mormîntul persan de la Pazîrîk. Dar se pare că aceasta nu era singura cale prin care scoicile cypraea moneta puteau ajunge în mediul scitic din nordul Mării Negre, pentru că dacă această categorie de scoici constituia un articol atît de căutat de sciţi,din motive care ne scapă, ele erau desigur aduse de greci,pe mare,prin Naukratis şi la geto-daci-sud dunăreni.

Ori,în necropola de la Ravna, ca şi în cea de la Dobrina nu există nimic de tip scitic, în afară de akinakesul cu antene de la Ravna, deşi în

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

alte descoperiri din nord-estul Bulgariei există ace cu cap discoidal,care datează din sec.VI î.e.n., piese larg difuzate în lumea nord-pontică. In necropola de la Dobrina există o oinochoe grecească, iar ceramica cenuşie lucrată la roată, de aici,ca şi de la Ravna, reproduce exclusiv forme greceşti. Prin urmare,este oare de admis că geţii de la Ravna şi Dobrina au importat de la sciţi numai scoici pentru coliere ? Desigur că răspunsul nu poate fi decît negativ.

M.Mircev socoteşte însă că scoicile de aici aparţin speciei cypraea lurida. Ele ar putea proveni chiar din Marea Neagră, mai ales că la Duvanli există şi alte scoici de mare.

Cred că mai întîi trebuie lămurită problema dacă nu cumva scoicile din Transilvania şi din necropolele din zonele tiso-slovace nu aparţin speciei cypraea lurida şi dacă aceasta există în Marea Neagră.

In esenţă faptul că în zonele nord-carpatice găsim aceste scoici, nu înseamnă că ele au fost aduse neapărat de sciţi. Ele puteau fi foarte bine aduse odată cu celelalte piese de tip răsăritean, majoritatea lor formînd-o cele produse în oraşele greceşti din zona nord-pontică în special Olbia şi Tyras.

Nu este exclus ca în zona dobrogeană şi nord-vestul Bulgariei să fie vehiculate tot de sciţi, pentru că sciţii apar în Dobrogea în sec.VI î.e.n., la Tariverde, ca şi la Histria[1689]. Problema se pune însă altfel, pentru că acest tip de scoici a fost vehiculat de greci. Specia cypraea lurida poate fi specifică şi Mării Negre, iar la Duvanli (Musoviţa -Moghila) sînt şi alte scoici de mare,care formează un şirag de mărgele. Se dovedeşte astfel că la tracii sudici şi geto-dacii de aici, se adoptă obiceiul purtării scoicilor cypraea lurida sau moneta încît ele devin frecvente în sec.VI-IV î.e.n.

Un alt aspect al problemei sciţilor în Transilvania este originea mormintelor de înhumaţie din necropolele aspectului Ciumbrud,care încep să se dovedească acum a fi birituale, după cum demonstrează săpăturile de la Ciumbrud şi Băiţa. O serie întreagă de noi descoperiri ne conving că ritul înhumării este cunoscut de traci încă din Hallstatt A şi prin urmare există posibilitatea derivării mormintelor de înhumaţie din aspectele culturale Ciumbrud-Szentes-Vekerzug, ca şi în cel de tip Trestiana, de la est de Carpaţi,din cele anterioare, care aparţin Hallstattului timpuriu tracic. In esenţa sa, această ideie nu este nouă, pentru că a fost folosită ca argument pentru autohtonismul aspectului Ciumbrud de către V.Pîrvan şi D.Popescu[1690], numai că la vremea aceea nu se cunoşteau morminte hallstattiene de înhumaţie prescitice.

Pentru zona Tisei problema este limpede, de vreme ce, aşa cum am arătat, la Mezöcsát există o întreagă necropolă de înhumaţie în care se practică depunerea ofrandei de carne, în Ha B3-C1, iar la Tisakeszi-Szodadomb se cunoaşte un mormînt de înhumaţie care aparţine culturii Gáva-Holyhrady şi are şi ofrandă de carne.

Această cultură, după ultimile opinii, datează din Ha A2-B2[1691]. Ultimul mormînt hallstattian prescitic menţionat poate explica foarte bine şi originea mormintelor chircite din cadrul necropolelor specifice

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

aspectului cultural Szentes-Vekerzug-Chotin, iar cultura Gavá-Holyhrady este oricum tracică.

In Transilvania se cunosc mormintele de înhumaţie de la Săuleşti-Deva, care datează din Ha A[1692]. La sud de Carpaţi cunoaştem mormintele de înhumaţie din Ha A, de la Radovanu, Celei, Meri[1693]. In Moldova există necropola de înhumaţie prescitică de la Stoicani, care datează din Ha B3-C1, în care toate mormintele, fără excepţie, sînt chircite[1694]. In aceeaşi zonă, în sec.VI, poate şi din prima parte a sec.V î.e.n. apar o serie de morminte de înhumaţie în poziţia întinsă, majoritatea descoperite întîmplător, şi care conţin adesea piese cu caracter răsăritean, cum sînt akinakesuri, ace cu cap discoidal, săgeţi de bronz cu 3 muchii. Astfel de morminte se cunosc la Cîmbala, Trestiana, Huşi, Agapia, Rădeni, Mînzăteşti, Petricani şi Comana[1695]. Dacă ţinem seama că în sudul Moldovei, în sec.VI, poate şi în sec.V î.e.n. există necropola de incineraţie tumulară de la Bîrseşti[1696] şi că în a doua jumătate a sec.V î.e.n. exista necropola geto-dacică de incineraţie plană, de la Slobozia, atunci acest orizont de morminte de înhumaţie ne apare ca omogen. S-a subliniat pe bună dreptate că aceste morminte nu pot fi derivate din cele de tip Stoicani, care sînt chircite.

In Ha B2 există morminte de incineraţie la Trifeşti, cu ceramică de tip Vatina tîrzie-Dubovac, ca şi la Cucorani, din Ha A2-B. Dar la Trifeşti există un mormînt de înhumaţie[1697]. Numai că mormîntul de înhumaţie de la Trestiana are în inventarul său o ceaşcă locală şi două fibule de tip Glasinac, care sînt locale, aşa încît avem certitudinea că cel puţin acesta aparţine geto-dacilor. Nu trebuie uitat că cele care au ca inventar akinakesuri sau săgeţi cu 3 muchii nu pot fi în nici un caz atribuite sciţilor, pentru că akinakesuri există în necropolele geto-dacice de incineraţie de la Ferigile, Tîgveni, Curtea de Argeş şi Bîrseşti[1698], ceea ce ne asigură că o mare parte din aceste akinakesuri erau folosite de către geto-daci şi că foarte probabil cea mai mare parte dintre ele erau lucrate pe loc. Akinakesul din aria aspectului Ciumbrud recent descoperit la Merşid (Zalău), care are teaca ajurată, ar părea lucrată după modelul celor de la Ferigile, care sînt larg difuzate în mediul greco-iliric-tracic şi geto-dacic[1699].

Analogiile publicate nu sînt concludente. Totuşi, o teacă recent publicată de A.I.Terenojkin ne permitem să avem convingerea că teaca piesei de la Mersid este de tip răsăritean. Prin urmare, nu trebuie să ne mire că la Stoicani avem înhumaţie chircită, iar în sec.VI î.e.n. apar morminte de înhumaţie care sînt tot autohtone.

In acelaşi mod se explică şi mormîntul de la Cîmbala, în care se constată acelaşi dualism al inventarului, ca şi în cadrul aspectului Ciumbrud sau Szentes-Vekerzug-Chotin: piese cu caracter răsăritean (greco-scitic) şi autohtone. Piese de tip răsăritean există şi la Cîmbala, ace cu cap discoidal şi scoicile cauri, iar cele de caracter autohton sînt ceramica, acele tripaletate etc.[1700] şi torquesul de bronz cu capete lăţite; dar nu mi se pare deloc suficient de demonstrată, cel puţin în stadiul actual al cercetărilor de teren, eventuala lor atribuire unei populaţii răsăritene[1701]

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

S-a considerat că mormintele de incineraţie de la Ciumbrud şi Băiţa reprezintă începutul tracizării aspectului Ciumbrud prin adoptarea incinerării, considerată a fi exclusiv traco-geto-dacică[1702].

Acest mod de a gîndi este suficient de simplist, pentru că luînd drept criterii de bază ale atribuirii etnice unul sau altul din aceste rituri ar trebui să ajungem la concluzia că în aspectul cultural Szentes-Vekerzug-Chotin convieţuiesc nu mai puţin de patru etnosuri diferite: morminte de înhumaţie chircită, înhumaţie în poziţie întinsă, incineraţie în urnă, incineraţie în groapă.

Pentru a sugera o cale spre o nouă interpretare a biritualismului din sec.VI-V î.e.n. consider sugestivă analiza mormîntului nr.III de la Ciumbrud, care conţine scheletul unei femei,înhumat şi al unui infans incinerat[1703].

Un exemplu interesant de biritualism există la Ravna,în mormîntul nr.15, care conţine două urne de incineraţie. Deasupra celei de-a doua urne se află un craniu neincinerat. M.Mircev consideră că el aparţine unei femei,datorită faptului că printre oasele incinerate se află o fusaiolă.

Mormîntul nr.15 este situat în zona a doua a necropolei, prin urmare datează din a doua jumătate a sec.VI î.e.n.

La Ravna este atestată incinerarea trupului şi înhumarea craniului. Un craniu neincinerat există şi într-un tumul de la Koprinka (Seuthopolis), care datează de la mijlocul şi a doua jumătate a sec. IV î.e.n. Aproximativ în centrul tumulului se află o platformă de pietre de rîu cu laturile de 2,80 x 2 m şi înaltă de 2,75 m. Deasupra s-a ridicat mantaua de pămînt a tumulului propriu-zis. In interiorul acestui mormînt, care are 11,30 m înălţime şi 50 m diametru,s-a găsit craniul unei fetiţe, neincinerat şi oasele a patru femei şi bărbaţi,incinerate. Incinerarea s-a făcut în altă parte. K.Juglev socoteşte că mormîntul s-a construit pentru fetiţa al cărei craniu nu a fost incinerat, incinerîndu-se numai corpul, iar celelalte patru persoane incinerate au fost sclavi sacrificaţi la funerarii[1704].

La Şoldăneşti s-a săpat o necropolă aparţinînd culturii Basarabi. Se cunosc 9 morminte, dintre care 6 erau simple, iar unul triplu. Toate mormintele sînt de incineraţie, excepţie făcînd un mormînt de copil de 6-7 ani,înhumat pe partea stîngă în poziţie chircită. Necropola este datată în sec.VIII - începutul sec.VII î.e.n.[1705].

La Alcedar se cunosc morminte în cistă de piatră,care aparţin aspectului Saharna-Solonceni al Hallstattului tracic şi datează din sec. VII-VI î.e.n.

In cista A se află un mormînt de înhumaţie, iar în cista B se află un mormînt de înhumaţie al unui infans I şi o femeie incinerată,[1706] situaţie inversă celei de la Ciumbrud.

Prin urmare putem dovedi încă odată prin exemplele de la Şoldăneşti, Alcedar, Ravna şi Koprinca, că la traco-geţi,în anumite împrejurări se practica şi înhumaţia parţială sau totală. Aceasta ne îndreptăţeşte să considerăm că şi mormîntul dublu de la Ciumbrud are aceeaşi

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

semnificaţie, şi anume că în aceeaşi familie, acelaşi grup uman şi în aceeaşi epocă se poate practica biritualismul, din motive care au prea puţină importanţă acum pentru noi. Important este faptul că explicaţia apariţiei incineraţiei în aspectul cultural Ciumbrud nu mai poate fi socotită ca fenomen al tracizării, socotind incineraţia ca singurul ritual funerar al tracilor şi geto-dacilor. De altfel, Herodot, V, 8, care scrie în sec. V î.e.n., spune clar: " iată cum se fac înmormîntările oamenilor bogaţi. Expun timp de trei zile cadavrul; apoi jertfesc tot felul de animale şi după un mare ospăţ, înainte de care îl jelesc (pe mort), îl înmormîntează pe cel răposat fie arzîndu-l, fie îngropîndu-l. Ei ridică apoi o movilă şi statornicesc diferite întreceri... Aşa se fac înmormîntările la traci".

Acest pasaj ar fi fost suficient pentru demonstraţia noastră. El este confirmat de documentarea arheologică pe care am analizat-o mai sus.

I.G. Szabo, pornind de la analiza necropolei din perioada scitică de la Heves, ajunge la concluzia că populaţia perioadei scitice de pe Valea Mureşului (deci a aspectului cultural Ciumbrud) se înrudea cu populaţia prescitică a Cîmpiei Tisei şi crede că populaţia Transilvaniei nu este scitică, ci cel mult de origine cimeriană.

El crede că elementele de cultură răsăriteană au fost aduse de populaţii prescitice în Ardeal. Autorul socoteşte înhumarea în poziţie chircită ca aparţinînd unei populaţii migrate din Podolia. Dar mormîntul Gáva de la Tisakesi-Szodadomb ne arată că aceasta trebuie derivată din anumite grupe culturale autohtone. I.G. Szabo arată că originea mormintelor de incineraţie rămîne necunoscută, deoarece la sfîrşitul Hallstattului C populaţia din zona Tisei nu cunoştea incineraţia. El consideră că mormintele de incineraţie în urnă sau în groapă sînt rezultatul unei diferenţieri sociale.

Totuşi, pe baza analizei antropologice I.G. Szabo crede că există deosebiri de sex între mormintele de incineraţie şi cele de înhumaţie[1707]. Este de dorit publicarea expertizei antropologice.

Aşa cum am demonstrat pe baza mormintelor duble de la Ciumbrud şi Alcedar, ca şi a celor de la Şoldăneşti, Ravna şi Koprinca, din sec. VII-IV, în aria nord-tracică, ca şi în cea sud-tracică, este evident biritualismul aceleaşi familii şi aceluiaşi grup uman. Prin urmare, biritualismul necropolelor de tip Ciumbrud şi Szentes-Vekerzug-Chotin nu poate fi explicat numai prin tracizarea sciţilor.

E.G. Jerem, analizînd acelaşi fenomen pe baza necropolei birituale de la Szentlorincz, care datează din perioada 450-300 î.e.n., arată că diferenţele de ritual nu presupun grupuri etnice diferite, pentru că fenomenul biritualismului se constată la mari distanţe şi la popoare diferite.

Autoarea dă exemple din necropolele illirice, unde se constată acelaşi fenomen. La Volcje-Nive, există 21 de morminte de înhumaţie şi 1 de incineraţie, la Sanski-Most sînt 96 de morminte de înhumaţie şi 80 de incineraţie. Acelaşi lucru se petrece la Jerzerina şi la Donja Dolina[1708].

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

A.I.Meliucova şi M.I.Artamonov resping teoria conform căreia în Transilvania şi în zonele tiso-slovace, în sec.VI-V î.e.n. ar fi sciţi şi socotesc că este vorba de populaţie locală. I.H.Crişan publică mai multe morminte din sec.VI î.e.n. de incineraţie şi consideră că ele aparţin populaţiei autohtone, încercînd să structureze astfel un orizont de morminte incinerate, contemporan cu cele de tip Ciumbrud [1709]; numai că aici trebuie făcută observaţia că majoritatea sînt descoperiri vechi, sau noi, şi care n-au fost verificate prin sondaje, pentru a se şti dacă nu există şi morminte de înhumaţie.

Această situaţie nu ne asigură că aici există numai necropole cu morminte de incineraţie. Dacă posibilitatea ar fi reală, lucrurile ar fi cît se poate de limpezi, în sensul existenţei paralele cu grupul Ciumbrud a unor geto-daci. In vestul României există necropola de incineraţie de la Sanislău, cercetată de I.Nemeti, cu 50 de morminte de incineraţie în urnă şi în groapă, din sec.V-IV î.e.n.

Însă este clar dualismul inventarului funerar al aspectului Ciumbrud, a celui de tip Cimbala-Trestiana şi Szentes-Vekerzug-Chotin, a ceramicii, unele piese de metal traco-getice, fibule de tip Glasinač, unele tipuri de aplice, acele tripaletate, saltaleoni, care sînt locale ; şi piese de caracter răsăritean (akinakesuri, săgeţi cu trei muchii, aplice cruciforme, oglinzi). Dualismul inventarului funerar coincide doar întîmplător biritualismului acestor aspecte culturale [1710]. Insă şi aici trebuia făcută precizarea că piesele de metal de tip răsăritean sînt în mare măsură produse greceşti. In ceea ce priveşte ceramica din aspectul Ciumbrud ca şi cea de tip Szentes-Vekerzug lucrurile sînt clare: ea este autohtonă, toate formele derivînd din cultura Gáva-Holyhrady , cu rădăcini pînă în epoca bronzului (în culturile Otomani, Piliny şi Vatina) [1711].

Totuşi, la Cipău există un vas de tip scitic, dar care are analogii cu cultura Wysoca din Podolia, ca şi la Băiţa o ceaşcă cu brîu alveolar [1712], ceea ce este evident mult prea puţin pentru a putea dovedi o prezenţă scitică efectivă, fără a exista şi ceramică scitică.

Prezenţa acestor două vase scitice în aspectul Ciumbrud este uşor de explicat, ca fiind aduse odată cu piesele greco-scitice de metal. De aceea, socotesc că atunci cînd se va analiza atribuirea etnică a aspectului Ciumbrud va trebui să se ţină seama de punctele de vedere expuse mai sus.

Prezenţa mormintelor geto-dacice de înhumaţie este sigură la Poiana, în sec.IV î.e.n. Indoielile exprimate asupra atribuirii lor etnice şi culturale, afirmîndu-se că sînt sarmatice [1713] sînt neîntemeiate , de vreme ce în inventarul lor există fibule tracice. Necropola geto-dacică de la Hansca este birituală. Din 44 de morminte 9 sînt de înhumaţie (20, 45%), iar trei din ele sînt chircite [1714].

La aceasta se adaugă şi mormintele de la Peretu şi Agighiol , a căror atribuire etnică, geto-dacică este neîndoielnică. Si în necropola de la Histria-Sat mormintele de înhumaţie din sec.VI-III î.e.n., chircite, sînt considerate autohtone, ca şi necropola de înhumaţie de la Corbu

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

de Jos, de la sfîrşitul sec.VI î.e.n. şi începutul sec.V î.e.n., înhumaţi în poziţie întinsă[1715].

Morminte de înhumaţie există şi în mediul tracic, la Vraca şi Kaloianovo, în sec.IV.î.e.n., ca şi la Dunvali, în sec.V î.e.n.[1716]. Mormintele de înhumaţie sînt în număr mult mai mare în mediul tracic, dar cele enumerate sînt suficiente pentru a demonstra existenţa înhumaţiei în mediul traco-getic. Mormîntul de înhumaţie de la Pietroşani (jud.Constanţa) a fost atribuit unui scit[1717]. Dar această atribuire este departe de a fi veridică de vreme ce el avea în inventar un vas bitronconic autohton, iar săgeţile cu trei muchii sînt atît de curent folosite de către geto-daci[1718].

Totuşi, necropola plană de la Chişcani (jud.Brăila), formată din morminte de înhumaţie şi distrusă în cea mai mare parte, poate fi atribuită sciţilor. Aici s-au găsit vase de tip scitic, ca şi un cuţit de fier cu mîner de os, care are bune analogii în mediul scitic, căruia îi este specific. Acesta era înfipt între coastele unui bovideu pus pe jumătate în mormînt. Totuşi aici există şi fibule tracice[1719].

Pe baza cantharosului de tip attic, din pastă cenuşie cu firnis măsliniu, necropola poate fi datată în sec.IV î.e.n., începînd din al doilea sfert, ceea ce ar putea coincide cu momentul Ateas[1720]. Vasele borcan de la Chişcani au analogie în mediul scitic, dar ele au analogie şi în cele sarmatice[1721], aşa încît la Chişcani unele morminte ar putea fi sarmatice. In imediata vecinătate a acestei necropole există o necropolă formată exclusiv din morminte de incineraţie[1723], la Brăiliţa.

Este de remarcat că în Dobrogea, în sec.IV şi la începutul sec.III î.e.n. se cunosc mari necropole, aproape exclusiv de incineraţie, totalizînd peste 600 de morminte la: Bugeac, Canlia, Enisala, Murighiol, Cernavoda, Teliţa. Există două morminte de înhumaţie la Murighiol şi mai multe la Enisala, al căror inventar nu se deosebeşte de cel al mormintelor de incineraţie. Mai concludente vor fi mormintele înhumate de la Enisala[1724]. Inhumaţia continuă să fie utilizată în proporţie redusă la geto-daci şi în sec.II-I î.e.n.[1725].

Argumentele noi şi noile puncte de vedere privind interpretarea aspectelor culturale Ciumbrud şi Szentes-Vekerzug-Chotin se pare că sprijină interpretarea lor în sensul opiniilor emise de M.Duşek[1726]. Pentru că ceramica acestor aspecte culturale este autohtonă, iar ritul şi ritualul funerar constatat în aceste necropole are accentuate trăsături locale.

În această situaţie trebuie gîndit în ce măsură se mai poate vorbi de sciţi în aria nord-tracică şi nu de o simplă influenţă culturală evident greco-scitică, care cuprinde de altfel întreaga zonă nord- şi sud-carpatică.

Situaţia prezenţei sciţilor în Dobrogea este clară. Vechile păreri care susţineau prezenţa sciţilor în Dobrogea începînd numai cu momentul Ateas din sec.IV î.e.n. au fost combătute, arătîndu-se că materialele arheologice de care dispunem îndreptăţesc afirmaţia că în Dobrogea sciţii au pătruns încă din sec.VI î.e.n.[1727]. Vasele de tip VII/a de la His-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

tria, Tariverde, Dinogeţia, Sinoe-Zmeica, Mircea Vodă, indică prezenţe scitice încă din ultimul sfert al sec.VII î.e.n. şi în sec.VI-IV î.e.n.

Este interesant de remarcat faptul că ceramica scitică nu este prezentă în aşezări scitice separate, ci în oraşele greceşti sau aşezări greco-autohtone, ca la Histria, Tariverde şi Sinoe-Zmeica. Şi în Dinogeţia există ceramică autohtonă, ceea ce confirmă existenţa unor aşezări mixte.

Se ştie că după înfrîngerea campaniei lui Darius împotriva sciţilor din 514-513 î.e.n. a urmat un atac al sciţilor. E.Condurachi leagă distrugerea Histriei, de la sfîrşitul sec.VI î.e.n., de atacurile sciţilor[1728].

De altfel, nu cunoaştem nicăieri în această zonă aşezări care să poată fi atribuite exclusiv sciţilor. Dar săpăturile viitoare vor rezolva şi această problemă. Părerea că în necropolele de la Murighiol avem un facies scitic[1729] nu se verifică, pentru că vasele de tip VI/a şi VI b din această necropolă, din sec.IV î.e.n. nu sînt scitice, ci geto-dacice. De altfel, aceste variante se cunosc numai în nordul Dobrogei şi estul Munteniei, după cercetările de pînă acum. Dar în necropola de la Murighiol, în chip surprinzător lipsesc sau nu sînt publicate vase de tip IX c,e, care formează majoritatea ceramicii lucrate cu mîna, din necropolele aspectului Canlia, fiind elementul definitoriu al acestuia.

Din sec.V î.e.n. cunoaştem aici numai necropola de la Cernavoda, dar în sec.IV î.e.n. cunoaştem mari necropole geto-dacice, cum sînt cele de la Enisala (circa 300 de morminte), Canlia (78 de morminte), Satu Nou, Bugeac, ca şi cele din nord-estul Bulgariei, ceea ce demonstrează existenţa unei dense populaţii geto-dacice.

Tot din sec.IV-III î.e.n. pare a fi şi cetatea de la Beştepe (dacă nu se va dovedi a aparţine aspectului Babadag)[1730] şi mormîntul princiar de la Agighiol, pe care l-am discutat pe parcursul lucrării. Este interesant de remarcat că datarea acestuia între 375-340 î.e.n. îl situează şi în perioada conflictului regelui scit Ateas cu acel Rex Histrianorum şi Filip II din 339 î.e.n. Mormîntul de la Agighiol aparţine unui şef de trib sau de uniune tribală geto-dacică. Este interesant faptul că el se află la numai cîţiva kilometri de cetatea de la Beştepe, ca şi mormîntul de la Peretu, aflat lîngă cea de la Albeşti, iar tezaurul de la Cucuteni-Băiceni lîngă cetatea geto-dacică de la Cotnari.

Dealtfel, este justificată afirmaţia că sciţii au rămas o componentă permanentă în Dobrogea pînă în epoca romană, pentru că, începînd cu Ateas, regii sciţi Canites, Tanusa, Charaspes, Acrosas, bat monedă curent la Callatis, în sec.II-I î.e.n.[1731]. Din sec.III î.e.n. Dobrogea este numită Sciţia Minor.

Interpretarea sabiei-emblemă de la Medgidia ca fiind scitică numai pentru că o sabie de acest tip este figurată pe un rhython de la Erebuni (Erevan), mi se pare insuficient de argumentată[1732]. Personajul-protomă a rhytonului de aici reproduce chipul unui satrap persan călare, cu un akinakes de tip Medgidia la şold şi cu covor ornamentat cu cerbi culcaţi. Căciula are părul tratat în volute, ca şi cnemidele de la Vraca, Agighiol şi sceptrul de la Peretu. Sabia-emblemă de la Medgidia este

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

persană şi se leagă de campania lui Darius împotriva sciţilor din 514-513 î.e.n., dar ea poate fi şi un produs grecesc. Dealtfel, în Tracia mai avem piese de argint persane, cum sînt amfora de la Kukuva Moghila (Duvanli) care datează de la sfîrşitul primei jumătăţi a sec.V î.e.n.şi care este de asemenea figurată pe friza darurilor de la Persepolis[1733]. Se ştie că Tracia sudică a fost satrapie persană la începutul sec.V î.e.n. în timpul războaielor greco-persane din 492-479 î.e.n., încheiate cu celebrele bătălii de la Marathon, Termopile şi Salamina. In aceste condiţii apare şi primul "stat" de origine negreacă din Europa, regatul odrid condus de Teres şi Sitalkes, pe la 480 î.e.n.

A.I.Meliukova a criticat părerea conform căreia statuile de piatră de la Dinogeţia, Stupini şi Sibioara ar fi traco-scitice, arătînd că ele sînt scitice[1734]. De asemenea par a fi concludente pentru o prezenţă scitică cazanele de bronz de la Castelu, Scorţaru, Iacobeni[1735].

De altfel, influenţa răsăriteană pătrunde încă din sec.VII î.e.n. în mediul culturii Basarabi, după cum demonstrează săgeţile de la Poiana[1736]. Mormintele de înhumaţie din tumulii de la Ţarevbrod şi Belogradeţ (Varna), care conţin săgeţi şi zăbale de tip răsăritean şi statui de piatră, au o atribuire de asemenea disputată, întrucît G.Tončeva le consideră tracice, iar A.I.Tereanojkin socoteşte că ele sînt o dovadă a expansiunii cimmeriene[1737]. Dar vasele de tip II/b de la Belogradeţ şi Ţarevbrod sînt tracice şi ajungem la aceeaşi dilemă în atribuirea mormintelor în discuţie,ca şi la cea a aspectului Ciumbrud şi Szentes - Vekerzug-Chotin. Vasele de tip II/b sînt răspîndite numai în zonele extracarpatice.

Se constată o întrepătrundere reciprocă între culturile cimeriană, scitică şi traco-geto-dacică, normală pentru populaţii învecinate.

Am văzut că ceramica tracică de tip Cozia-Babadag, ca şi Basarabi, pătrunde în mediul culturii Ciornîi-Les,din sec.VIII-VII î.e.n., în cetatea de la Subotovsc, ca şi în cele de pe rîul Tiasmin. Ceramica geto-dacică se găseşte începînd din sec.VIII î.e.n. pînă la epoca lui Burebista în zona nord-pontică. Prezenţa traco-geto-dacilor este atestată la Olbia şi de inscripţii. Vase de tip scitic cu brîu alveolar şi perforaţii pe margine se cunosc în necropola de la Bîrseşti,în sec.VI î.e.n., Cucorăni,în sec.IV-II î.e.n.[1738]. Dar aici fiind vorba de o aşezare şi o necropolă geto-dacică,prezenţa lor se poate explica ca importuri.

Vase de tip VII/c,de caracter nord-pontic cunoaştem şi în aşezarea din sec.IV î.e.n.,de la Bosanci (jud.Suceava) şi în tumulul din aceeaşi perioadă,de la Topraisar (jud.Constanţa)[1739].

V.I.Kozencova consideră unele vase de tip I/B şi I/h de la Ocnele Mari şi Govora ca fiind rezultatul unor relaţii dintre cultura Koban şi Hallstattul tracic[1740], deşi este evident că vasele de la Govora şi Ocnele Mari aparţin tracilor. Desigur că acestea sînt analogiile pe care autoarea le-a găsit, dar formele sînt comune şi tracilor purtători ai culturii Babadag, Cozia, Gáva-Holyhrady, Saharna - Solonceni,din Moldova, de unde aceste forme au fost preluate şi de cultura Ciornîi-Les,ca şi alte culturi răsăritene.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Şi în Moldova, în sec.VI-V î.e.n. se pun aceleaşi probleme, ca şi în Transilvania şi în zonele tiso-slovace. Aici apar piese de caracter răsăritean, care se răspîndesc în aria nord-tracică. Dar necropola geto-dacică de la Bîrseşti, care conţine akinakesuri, aplice cruciforme, topoare şi săgeţi de tip răsăritean, ca şi mormîntul geto-dacic de la Trestiana, de înhumaţie, ne permite rezolvarea problemei, în sensul existenţei unei populaţii autohtone, care adoptă multe piese de caracter răsăritean.

Explicaţia dată pentru apariţia cetăţilor de tip Stînceşti, ca fiind construite ca o reacţie împotriva sciţilor, nu trebuie respinsă total. Aşa cum am precizat mai înainte, amfora din Chios de la Stînceşti permite datarea începuturilor cetăţii în perioada 480-470 î.e.n., ceea ce o situează oarecum spre sfîrşitul perioadei expansiunii scitice. Cetăţi de acest tip se construiau şi ca un mijloc de apărare împotriva luptelor intertribale. De altfel şi tezaurul de la Stînceşti conţine piese de ornament comune cu mediul nord-pontic, iar tezaurul de la Cucuteni-Băiceni şi Agighiol conţine aplice triunghiulare ornamentate au repaussé, care sînt răspîndite în mormintele scitice din sec.IV î.e.n. de la Melitopol, Ciortomlîk, Krasnîkut, asociate cu piese de toreutică greacă.

Caracterul perioadei sec.VI-V î.e.n. în aceste zone se va cunoaşte mai bine prin cercetarea necropolelor de tip Cimbala-Trestiana. Este însă suficient de limpede conturat faptul că elementul de bază al acestor zone este geto-dacic, deşi descoperirile întîmplătoare de akinakesuri şi alte piese de tip răsăritean abundă. Cetăţile de tip Stînceşti Cotnari sînt geto-dacice, ca şi o serie de morminte de înhumaţie (Cimbala-Trestiana), mormîntul de incineraţie tumular de la Volovăţ, necropola de incineraţie tumulară de la Bîrseşti, toate din sec.VI-V î.e.n. Bineînţeles că şi tezaurele de la Stînceşti şi Cucuteni-Băiceni aparţin geto-dacilor. Nu este însă deloc exclusă prezenţa unor grupuri de sciţi în transhumanţă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

VIII. ASPECTUL CULTURAL KUSTANOVICE.

Acest aspect a fost cunoscut pentru prima dată prin publicarea materialelor din tumulii cu morminte de incineraţie de la Kustanovice, de către I. Böhm şi A. Iancovich. Au existat discuţii asupra atribuirii sale tracilor sau sciţilor.

M. Dušek[1741], I. Neustupny au arătat că acest aspect îşi are originea în culturile de la sfîrşitul epocii bronzului[1742]. D. Berciu, Z. Bukiovski, I.H. Crişan, A. Vulpe, G.I. Smirnova consideră aspectul cultural Kustanovice tot tracic[1743].

Analiza ceramicii lucrate cu mîna din mediul acestui aspect cultural este edificatoare pentru tracismul şi originea sa locală. In necropolele cunoscute de tip Kustanovice sînt următoarele tipuri de vase: I/b, h, h1, i, k; II/f; III/a; V; IX/a; XI/b, d1, e; XII/a; XIII/b; XIV/b; XVII/a; XIX/c (cf. fig. 7-8).

În analiza originii fiecărui tip de vas în parte, făcută în paginile precedente, a reieşit că aceste tipuri îşi au originea încă din epoca bronzului, în culturile Piliny, Egyek, Otomani, care sînt proto-tracice, tipuri preluate şi de cultura Gáva Holyhrady, care le perpetuează şi la aspectele culturale din sec. VI-III, din zonele tiso-slovace.

Vasele definitorii pentru tracismul acestui aspect sînt cele de tip I/b, cu mînere atrofiate, IX/a şi XI/e; nu se cunosc vase de tip IX/c-e, ceea ce dovedeşte că este o cultură locală, care continuă pe cea tracică din Hallstattul timpuriu. Unele tipuri de vase, dintre care, ne referim la străchini de tip XI/e cu patru proeminenţe, se răspîndesc din cultura Gava-Holyhrady, probabil la nivelul culturii Basarabi (este nesigură o anterioritate a acestui fenomen) şi în sudul Carpaţilor, devenind o formă comună şi în aspectul Ferigile şi Canlia, pînă în sec. III î.e.n., cînd încetează a mai fi folosită.

Aspectul Kustanovice mai are un tip de cană cu mîner, pe partea superioară a mînerului existînd, în loc de buton, un ornament în formă de "creastă de cocoş", pe care nu am cuprins-o în clasificarea noastră. Desigur că repertoriul de forme ceramice specifice aspectului Kustanovice este mult mai amplu decît cel pe care l-am clasificat, dar am analizat numai ceramica reprezentată în bibliografia ce mi-a fost accesibilă.

Un studiu asupra originii aspectului Kustanovice a scris I. Lengyel. Autoarea arată că şi A.I. Meliukova consideră grupul Kustanovice că fiind tracic, dar conţine şi cîteva elemente de cultură scitică. Ipoteza elaborată de către I. Lengyel, conform căreia vasele de tip III din mediul Kustanovice sînt scitice, nu este veridică, pentru că am văzut că acest tip de vas apare în cultura Otomani încă din Br B1 şi continuă să rămînă o componentă a tuturor culturilor bronzului şi Hallstattului şi Latène-ului tracic şi geto-dacic, pînă în sec. II î.e.n.[1744]. Autoarea menţionată semnalează existenţa în mediul Kustanovice, citînd lucrarea lui Zatlukal, pe care nu am consultat-o, unele vase de tip III, cu perforaţii în partea superioară. Acestea sînt desigur scitice, dar prezenţa

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

lor în mediul Kustanovice poate avea semnificaţia pe care o au vasele de acelaşi tip de la Bîrseşti şi Cucorani.

Şi vasele de tip I/h, i, k din mediul culturii Kustanovice, chiar dacă au unele asemănări tipologice cu cele scitice, îşi au originea, după cum am văzut, în Hallstattul timpuriu din această zonă. Dar şi I.Lengyel sesizează originea locală a unor vase din aspectul Kustanovice, între care şi a celor de tip I/b, ca şi a incineraţiei.

G.I.Smirnova şi K.V.Berniakovici ajung la aceeaşi concluzie, pe baza analizei competente a ceramicii, demonstrînd că aspectul Kustanovice este o cultură locală, combătînd ipotezele lui I.Lengyel. Ceramica din aşezarea de la Galis Lovacica este geto-dacică şi aparţine aspectului Kustanovice. Aici există tipurile IX/a 1, III şi ea datează din sec. II-I î.e.n. Piesele de metal din depozitul de aici sînt de tip celtic, dar ceramica este geto-dacică. Ea aparţine fazei I a Latene-ului şi nu are ceramică de tip Sarmisegetuza.[1745] Si ritul funerar al aspectului Kustanovice, care este de incineraţie în necropole tumulare sau plane, asigură tracismul său. Dar există şi necropole care conţin şi morminte de înhumaţie.

Ceramica lucrată la roată din grupul cultural Kustanovice este destul de puţin cunoscută. Din materialele pe care le-am consultat am constatat că există vase de tip 6/a, 10/b care sînt lucrate după modele greceşti şi de tip 38, comune ariei culturale nord - şi sud - traco-geto-dacice şi scitice.

Aspectul Kustanovice a fost datat în sec.VII î.e.n. (Böhm şi Iancovici), sec.VIII-III î.e.n. (I.Lengyel) şi a doua jumătate a sec. VI-III î.e.n. (Smirnova-Berniakovici). Aria acestui aspect cultural (fig.5) cuprinde estul Slovaciei, vestul R.S.S. Ucrainene, nord-estul R.P.Ungare şi nord-vestul R.S.România[1746]. În acelaşi aspect se încadrează şi necropolele de la Alsótelek şi Sanislău II[1747]. Ceramica lucrată cu mîna din aspectul Kustanovice are forme comune cu cele ale aspectului Szentes-Vekerzug-Chotin, dar sînt şi unele particularităţi care îndreptăţesc structurarea unui aspect aparte. Aceste particularităţi se referă la cănile cu "creastă de cocoş" şi vasul de tip I/b cu mînere atrofiate, comun şi culturii podolice din sec.VI-V î.e.n., care constituie o tratare locală a vasului de tip I/b din Hallstattul timpuriu local. Este interesant de asemenea că în aspectul Szentes-Vekerzug-Chotin nu este prezentă încă strachina de tip XI/e, specifică traco-geto-dacilor, de la Kustanovice pînă la Ravna.

Din analiza tabelelor comparative ale ceramicii lucrate cu mîna (fig. 8 şi 9) reiese că elementele deosebitoare între aspectul Kustanovice şi Canlia constau în lipsa unor tipuri fundamentale cum sînt I/a, c, g; II/b-e, VI-IX. Acestea sînt specifice numai traco-geto-dacilor din cadrul ariei aspectului Canlia, care dispune de un repertoriu de forme mult mai diversificat. In aspectul Kustanovice nu cunoaştem vase de tip VII/a, b, c, tipic scitice. Am arătat că este probabil ca şi zonele de nord-vest ale României, în sec.VI-V î.e.n., să facă parte din aria aspectului Kustano-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

vice. Dacă această situaţie este veridică, atunci în secolele următoare aria Kustanovice se restrînge, în secolele III-II î.e.n., după cum pare a indica ceramica lucrată cu mîna de la Ciumeşti. In această zonă apare aspectul Canlia. Această constatare se bazează pe vasele de tip III/e, ca şi pe cele de tip IX/c,care pot exista, deşi exemplare determinabile publicate din această necropolă nu cunoaştem. Cele publicate aparţin variantei IX/a. Prezenţa variantei IX/c este posibilă,întrucît ea există la Apahida.

Vasele de tip IX/a ne indică faptul că la Ciumeşti este o populaţie geto-dacică locală, dar vasul de tip III/e cu brîu alveolar ghirlandat are totuşi o mai largă răspîndire la traco-geto-dacii din sud, iar în sec.III-II î.e.n. se cunoaşte şi la Zemplin.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

IX. ASPECTUL CULTURAL SZENTES-VEKERZUG-CHOTIN

Problema apartenenţei culturii din perioada sec.VI-V î.e.n.din zonele tiso-slovace, ca şi cea a aspectului de tip Ciumbrud a rămas încă în discuţie. Mai multe generaţii de arheologi, începînd din 1876, au afirmat caracterul ei scitic şi această ipoteză se menţine şi astăzi în lucrările lui M.Parducz, arheologul care mai bine de trei decenii a studiat problematica acestei perioade. Bazîndu-se în special pe analiza obiectelor de metal, arme, podoabe şi alte categorii de piese,care sînt desigur de caracter răsăritean, s-a reafirmat originea scitică a aspectului cultural de tip Szentes-Vekerzug-Chotin, deşi autorul citat întrevede şi existenţa unei populaţii locale[1748].O părere opusă celei menţionate şi care consideră că acest aspect cultural nu este scitic, ci este tracic, aparţine lui M.Duşek. Acesta îşi bazează teza originii tracice a aspectului în discuţie pe tipologia tracică a ceramicii din sec.VI-V î.e.n., iar piesele de metal de tip răsăritean sînt explicate prin relaţiile economice[1749].

M.Duşek a făcut analogii între ceramica din necropolele geto-dacice din nord-vestul Bulgariei (Ravna, Branicevo etc.) atît cu ocazia publicării necropolei birituale de la Chotin,cît şi în amplul studiu asupra tracilor din Carpaţii nordici publicat în 1974.

Dar M.Duşek crede că tracii au venit din zona Dunării de Jos în perioada 750-550 î.e.n. şi după această dată[1750], părere care a fost criticată de I.H.Crişan. Acesta arată că nu poate fi vorba de înaintarea tracilor din sud şi nord-vest spre Slovacia,în sec.VII-III î.e.n., ci această înaintare are loc încă de la sfîrşitul epocii bronzului,ocupînd mai întîi răsăritul Slovaciei şi apoi extinzîndu-se şi spre vest.De asemenea, I.H.Crişan arată că necropola de la Chotin nu-şi găseşte analogii nici în Transilvania şi nici pe teritoriul Bulgariei, unde necropolele sînt de incineraţie şi tumulare. Autorul menţionat arată că necropolele de la Szentes-Vekerzug-Chotin aparţin daco-geţilor şi sciţilor[1751].

Trebuie să remarcăm faptul că nu poate fi vorba de o mişcare de populaţie geto-dacică în sec.VII-III î.e.n.,de la Dunărea de Jos către Slovacia, şi nici la sfîrşitul epocii bronzului.

Dacă ar fi existat o mişcare de populaţie din sud spre nord, ea nu putea avea loc decît în sec. V-III î.e.n. Desigur că deplasări de geto-daci, poate în transhumanţă, au existat,după cum ne asigură vasul de tip IX/d1 de la Nágyvasony. Dimpotrivă, sensul acestei mişcări este dinspre zonele tiso-slovace spre zonele extracarpatice, în sec. XIII-XII î.e.n., cînd are loc fenomenul hallstattizării,care coincide în spaţiul balcano-carpatic cu însăşi fenomenul de definitivare a etnosului trac.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

De asemenea, geto-dacilor de la Dunărea de Jos, în sec. VI-III î.e.n. le sînt specifice atît necropolele tumulare de incinerație, cît și necropole plane de incinerație. Și la traco-geto-daci există morminte de înhumație.

Rămîne de văzut doar în ce condiții apare în Transilvania aspectul cultural geto-dacic de tip Canlia, care are loc foarte probabil în a doua jumătate a sec. V sau în prima jumătate a sec. IV î.e.n. pentru că el apare după 350 î.e.n. la Fîntînele II și este bine reprezentat și la Apahida, în sec. III-II î.e.n.

Această problematică se rezolvă în funcție de apariția vasului de tip IX/c-d în zona intracarpatică (pl. XXX).

Dar nici M. Parducz nu consideră că întregul aspect cultural Szentes-Vekerzug-Chotin este scitic, ci crede că acesta înglobează pe lîngă sciți, și populații autohtone, cu origini diferite[1752]. Pînă acum nu s-a făcut un studiu sistematic al ceramicii din întreaga arie tracică și de aceea originile sale erau destul de dificil de precizat, deși ceramica este concludentă, constituind un element fundamental.

Se poate constata un defect de metodă în abordarea problemei sec. VI-V î.e.n. în aria nord-carpatică. S-a neglijat ceramica, ca și posibilitatea originii locale a ritului și ritualului funerar, căutîndu-se analogii exclusiv în aria nord pontică.

Am văzut la capitolul consacrat aspectului Ciumbrud, că o serie importantă de aspecte ale problemei scitice au fost ignorate de unii autori, care au soluționat unilateral problema, ceea ce desigur a dus la o serie de semne de întrebare. Am arătat că în ceea ce privește ritul înhumației în zonele tiso-slovace există necropole de înhumație care aparțin culturii Gáva și post Gáva, cu ofrandă de carne, la Mezöcsát și Tisakezi-Szodadomb. Acestea ne obligă să derivăm mormintele de înhumație din sec. VI-V î.e.n., din cele locale, măcar parțial și nu să le aducem din zonele nord-pontice. De altfel, am demonstrat că incinerația nu este deloc o axiomă pentru mediul traco-geto-dacic, din toate perioadele evoluției sale. Aceeași situație este și cu mormintele cu cai, ofrande de carne, care nu mai au o origine exclusiv scitică, așa cum au fost convinși unii cercetători ai problemei.

Trecînd la o altă componentă fundamentală a aspectului cultural de tip Szentes-Vekerzug-Chotin, vom vedea în ce măsură ceramica sprijină sau nu atribuirea acestui aspect sciților. Din studiul tabelelor cu tipologia ceramicii lucrată cu mîna (fig. 8,9) reiese care sînt tipurile și variantele comune din diferitele zone ale ariei traco-geto-dacice. Ceramica lucrată cu roata o vom analiza la capitolul rezervat acestei probleme.

În zonele tiso-slovace există în secolele VI-V î.e.n. numai tipurile I/b, h, i, k, II/c, f, III/a, b, c, IV, V, IX/a, X/a, b, c, XI/a, b, d, d1, XII/b, XIII/b; XIV/d, XV, XVII/a, b2, XIX/a, c, XXI, XXIII/a. Există și forme pe care nu le întîlnim în cadrul aspectului Szentes-Vekerzug-Chotin și care sînt comune numai aspectului Canlia, cum sînt vasele de tip I/c, d, e, f, III/c-h2, VIII-IX/c-e.

În rest, toate tipurile și variantele menționate sînt absolut comune între aspectul cultural Szentes-Vekerzug-Chotin și marele aspect geto-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

dacic Canlia. Dar aspectul Szentes-Vekerzug-Chotin are multe tipuri comune cu cultura ilirică (Vace). Această uniformitate izvorăşte din tipologia comună, dar nu şi ornamentală a culturilor din epoca bronzului, care a dus la formarea unei unităţi culturale în Hallstattul timpuriu şi apoi transmisă pînă la illiri şi traco-geto-dacii din sec.VI-III î.e.n. Vasele de tip IX/a sînt absolut specifice aspectului Szentes-Vekerzug Chotin, care îşi au originea încă din cultura Tisa-Polgar şi sînt prezente pe parcursul întregii epoci a bronzului şi a fierului (Otomani, Piliny,Egyek, Gáva) din zona nord-tracică.

Trebuie menţionat că nu am clasificat o ceaşcă cu doi butoni pe mîner specifică aspectului Szentes-Vekerzug-Chotin şi care are o evidentă origine locală, dar se pare că există şi în Muntenia,în sec.IV-III î.e.n.

Originea ceramicii lucrate cu mîna,a fiecărui tip,am discutat-o în prima parte a lucrării,aşa încît nu vom relua această problemă. Analiza făcută ne permite să considerăm că originea directă a aspectului Szentes-Vekerzug-Chotin trebuie căutată în cultura Gáva şi post-Gáva , din sec.VIII-VII î.e.n. şi că majoritatea formelor îşi au originea încă din epoca bronzului. O caracteristică particulară a aspectului Szentes-Vekerzug-Chotin, ca şi a aspectului Kustanovice, este uşoara predominare a vaselor bitronconice sau bombate,de tip I/b,h,i,k, care imprimă un caracter aparte şi le arată ca fiind locale în aria lor de răspîndire.

În aspectul Canlia predomină vasele de tip IX/c. In aspectul Szentes-Vekerzug-Chotin nu există vase de tip VII/a,b, care sînt specific scitice, şi nici vase de tip III cu perforaţii pe margine.

Caracterul autohton al ceramicii şi ritualului funerar de incineraţie, înhumaţie, ca şi al unei părţi din inventarul metalic este asigurat.Inventarul metalic, reprezentat de saltaleoni, fibule de tip Glasinac, falere , zăbale, cuţite, este local şi nu trebuie căutată originea lui în zonele nord-pontice, cum au procedat M.Parducz (pentru falere) şi V.Vasiliev (pentru saltaleoni). Rămîne totuşi de explicat prezenţa bulgăraşilor de realgar, în unele morminte din cadrul aspectelor Ciumbrud şi Szentes-Vekerzug-Chotin. Z.Bukiovski apreciază că presupunerea lui M. Parducz şi I.H.Crişan, potrivit căreia în aceste zone ar fi pătruns grupuri de caracter "scitic", este mai întemeiată decît părerea lui M. Duşek[1753].

Socotesc că,în condiţiile în care se pot face obiecţiuni fundamentale unora dintre argumentele pe baza cărora se susţine prezenţa sciţilor în cadrul zonei nord-tracice, nu ne mai rămîne să discutăm această problemă decît pe baza pieselor de metal de caracter răsăritean.O mare parte din acestea sînt lucrate în oraşele greceşti. După cum vom vedea, este cert că şi ceramica lucrată cu roata, care are în cea mai mare măsură o tipologie greacă, a fost preluată tot din zonele nord-pontice, dar aceasta nu implică prezenţa sciţilor.

G.Gazdapustai subliniază pe bună dreptate că teoria "sciţilor" în zonele tiso-slovace a fost favorizată de necunoaşterea culturilor hallstattiene timpurii din această zonă (cultura Gáva) şi că necropolele tiso-slovace din sec.VI-V î.e.n. nu sînt rezultatul unor năvăliri, ci constituie dezvoltarea culturii Gáva[1754], părere care mi se pare cît se poate de judicioasă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pe baza studiului originii ceramicii din sec. VI-V î.e.n., pe care l-am întreprins în această lucrare, este clar că ceramica din sec. VI-II î.e.n. din zonele tiso-slovace derivă din cultura tracică Gáva şi aspectele post Gáva, din sec. VIII-VII î.e.n., care încep a fi cunoscute. Dar s-au mai exprimat păreri conform cărora aspectul Szentes-Vekerzug-Chotin pare a nu aparţine nici tracilor, nici scoţilor şi nici illirilor neexistînd elemente pe baza cărora să-l definim[1755].

Aspectul Szentes-Vekerzug-Chotin are multe deosebiri faţă de aspectul cultural traco-geto-dacic Canlia, marcate prin lipsa unor forme ceramice pe care le-am menţionat, dar nu trebuie neglijat faptul că sînt nu mai puţin de 15 tipuri şi 29 de variante de vase care sînt comune celor două aspecte. Aceste similitudini pot constitui un argument pentru rezolvarea etnicului aspectului cultural Szentes-Vekerzug-Chotin. Nu trebuie neglijată importanţa tipologiei în discutarea acestor probleme.

Am văzut că multe forme ceramice sînt comune illirilor. De asemenea am menţionat faptul că între cultura tracico-geto-dacică în general şi cultura Luzaciană din centrul Europei există unele asemănări în ceea ce priveşte formele ceramicii, avînd comune vase de tip I, III, IV, IX/a. Dar cultura Luzaciană are şi forme proprii. Insă această situaţie nu îndreptăţeşte scepticismul în ceea ce priveşte atribuirea grupului cultural tiso-slovac. Si cultura scitică are unele forme comune cu cea tracică, cum sînt cele de tip I/b, b1 şi altele, dar există o situaţie care abia dacă mai trebuie menţionată şi anume că ceramica fiecărui popor are doar cîteva forme de bază, strachina, cana şi vasele mari de provizii. Felul în care fiecare popor îşi realizează şi ornamentează ceramica îi conferă acesteia o personalitate tipologică şi etnică. In cultura scitică nu vom întîlni niciodată o serie de variante de tip I, III sau tipurile VIII, IX, X decît poate ca importuri. Aceste tipuri permit o bună separare a celor două culturi. Se ştie că tracii nu au avut niciodată vase de tip III sau VII/a cu perforaţii pe margine. Oriunde apar astfel de vase trebuie să presupunem un import scitic sau o prezenţă scitică efectivă.

Problema se pune însă în aria tiso-slovacă în alţi termeni. Am văzut că fenomenul de hallstattizare a apărut din zonele vestice ale României (Banat, Crişana, Maramureş) şi zonele tiso-slovace, la sfîrşitul epocii bronzului şi începutul primei epoci a fierului. In cadrul acestui fenomen se difuzează o serie de forme ceramice, care vor forma cultura de tip hallstattian din nordul Carpaţilor pînă în sudul Balcanilor şi la Troia. Am văzut că, de fapt, culturile Noua şi Wietemberg din Transilvania şi Moldova nu au participat decît în foarte rare cazuri la fenomenul de hallstattizare. Culturile din zonele vestice, de la sfîrşitul epocii bronzului difuzează în zonele extracarpatice şi în cele Balcanice vase de tip I, XI/a, b şi altele, pe care culturile de aici nu le-au avut în repertoriul lor de forme, ca şi noua tehnică de ardere a ceramicii - roşu-neagră, specifică culturii Piliny şi Suciu de Sus şi preluată de cultura Gáva - Holyhrady şi Insula Banului-Pseničevo-Babadag. Am văzut că persistenţa culturii Gîrla Mare - Zuto-Brdo se constată prin apariţia aspectului Insula Banului, care era format în sec. XII î.e.n. Dar culturile

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Tei, Noua şi Coslogeni nu par a fi participat la formarea prin sinteză a culturii hallstattiene tracice. Vasele de tip III şi IX se cunosc în cultura Tei, dar nu trebuie neglijat faptul că vasele de tip III se cunosc aproape în toate culturile bronzului tracic. Ori şi aspectul Babadag-Pseničevo-Cozia, cu excepţia celui de tip Insula Banului, este format în cea mai mare parte pe baza ceramicii de tip Gáva, Vatina, Dubovač. In cadrul acestui fenomen nu trebuie văzută numai o difuziune de cultură materială, ci şi un metisaj etnic între purtătorii diferitelor culturi din bronzul final. Aceasta este esenţa fenomenului de hallstattizare, care are ca rezultat formarea marelui etnos trac, din sec. XIII-XI î.e.n. El este rezultatul unei vaste sinteze etno-culturale, în cadrul căreia multe culturi zonale proto-tracice au dispărut şi au dat naştere unei culturi unice, cultura tracică, care ocupă aria indicată.

Şi aspectul Szentes-Vekerzug-Chotin derivă din aspectele locale post-Gáva, privit sub aspectul ceramicii.

Ţinînd seama că fenomenul tracizării a pornit din mediul culturilor bronzului final din zonele vestice ale României şi din zonele tiso-slovace, aşa cum a reieşit şi din studiul nostru asupra fiecărui tip şi variantă ceramică în parte, putem rezolva problema etnicului aspectului cultural Szentes-Vekerzug-Chotin.

Studiul fiecărui tip ceramic ne asigură originea locală. In aceste condiţii etnicul tracic al aspectului Szentes-Vekerzug-Chotin este destul de asigurat. L-am putea numi chiar geto-dacic, cum crede I.H. Crişan.

În ceea ce priveşte aria aspectului Szentes-Vekerzug-Chotin, ea este marcată de necropolele pe care le-am menţionat în textul primei părţi a lucrării (fig. 5). Nu ştim cît anume se întindea spre est acest aspect. Şi necropola de la Curtuiuşeni (jud. Bihor), datată de Z. Nanasi în sec. VI-V î.e.n., conţine ceramică traco-geto-dacică. (St. Com. Satu Mare, 1972, p. 85-88, pl. XXXIX/1.6). Aici se cunoaşte ceramică de tip III/b, 10/d, 11 etc., care sînt tipice pentru aspectul Szentes-Vekerzug-Chotin, ca şi pentru Canlia. Dar această necropolă este prea puţin cercetată pentru a şti dacă întregul material se încadrează în aspectul pe care-l discutăm (biritualism, piese de metal nord-pontice), iar alte necropole din zona Crişana nu sînt săpate.

Am văzut că marea majoritate a tipurilor ceramicii durează în această zonă pînă în sec. II î.e.n., iar unele şi pînă în sec. I î.e.n. (tip IX/a). De aceea am şi evitat să denumesc un nou aspect cultural în aceste zone, în sec. IV-II î.e.n. Dar trebuie făcută o clară distincţie între aspectul Szentes-Vekerzug-Chotin, care se referă numai la sec. VI-V î.e.n. şi realităţile etno-culturale din aceste zone, de după 350 î.e.n., cînd pătrund celţii şi rămîn o constantă etnică pînă în sec. I î.e.n., ca şi în Transilvania (aici în sec. I î.e.n. dispar).

În epoca celtică populaţia locală utilizează majoritatea formelor ceramice de tip Szentes-Vekerzug-Chotin, care, după cît se pare, sînt adoptate şi de celţi, într-o măsură care va trebui stabilită. M. Parducz şi M. Dušek socotesc că aspectul Szentes-Vekerzug-Chotin datează între 550-350 (320 î.e.n.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Este evident că în sec.I î.e.n. apare în această zonă cultura geto-dacică de tip Sarmizegetusa, care este caracteristică fazei a treia a Latène-ului geto-dacic. Rămîne de văzut dacă aici există o fază de tranziţie între cele două aspecte. Dar în zonele tiso-slovace geto-dacii conviețuiesc cu celţii, după cum rezultă din studiul ceramicii. Data de început a aspectului Sarmizegetusa, în zonele tiso-slovace trebuie situată între 150-100 î.e.n., dacă ea este în întregime o continuare a culturii locale. Aşezarea celto-dacică de la Gellerthegy-Taban, din prima jumătate a sec. I î.e.n. ne convinge că în această perioadă aici apăruse cultura Sarmizegetusa. In Slovacia această cultură celto-dacică se numeşte Puchov. J.Neustupny a sintetizat părerile expuse de diferiţi învăţaţi asupra traco-geto-dacilor din zonele tiso-slovace: 1) tracii din Hallstattul tîrziu (sec.VI-V î.e.n.) şi dacii din sec.I î.e.n. sînt în relaţie genetică pe loc în aceste zone (J.E. Neuştupny 1961; I.H.Crişan, 1970) ; 2) dacii din sec.I î.e.n. reprezentînd în Slovacia o imigraţie nouă din sud-est în epoca lui Burebista (M.Duşek, 1961; Benedik, 1971); 3) dacii din sec.I î.e.n. sînt în relaţie genetică cu tracii din sec.VI-V î.e.n.(J. Neustupny)[1756].

Problema relaţiilor genetice dintre aspectul Sarmizegetusa şi cultura sec.IV-II î.e.n. din zonele tiso-slovace va putea fi rezolvată abia după studierea unei aşezări din sec.II î.e.n., ca cele de la Zimnicea şi Vlăḑicească, din Muntenia, care ne dau posibilitatea să studiem evoluţia aspectului Canlia spre aspectul Sarmizegetusa. După cum vom vedea, ultimul apare în prima jumătate a sec.II î.e.n., în Muntenia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

X. ASPECTUL CULTURAL BÎRSEŞTI-FERIGILE

Acest aspect a fost definit de materialele rezultate din săpăturile efectuate de A.Vulpe şi S.Morintz în necropolele eponime. M.Dušek fracţionează acest aspect în două şi le denumeşte grupa Ferigile şi grupa Bîrseşti (fig.5).

Am văzut că necropola de la Ferigile a fost recent redatată în a doua jumătate a sec.VII şi prima jumătate a sec.VI î.e.n. Vechea datare a necropolei de la Ferigile a obligat pe unii cercetători să coboare datarea aşezării de la Alexandria chiar pînă în prima jumătate a sec. IV î.e.n., considerînd că ea trebuie să fie posterioară necropolei de la Ferigele. Desigur că acest mod de a gîndi a fost influenţat de diferenţele care existau între ceramica lucrată cu mîna din cele două monumente arheologice,ca şi din lipsa ceramicii lucrată cu roata de la Ferigile.

S-a socotit, desigur, că marea cantitate de ceramică lucrată cu roata, de la Alexandria nu poate data decît din sec.IV î.e.n. Astăzi se ştie că ceramica lucrată cu roata este cunoscută în sec.VI î.e.n. nu numai la tracii sudici,ci şi la cei nordici, ca şi la sciţi şi illiri şi că în mediul traco-geto-dacic de la Dunărea de Jos apare şi la sfîrşitul sec. VII î.e.n. Multă vreme nu s-a observat că,de fapt, Alexandria şi Ferigile sînt aspecte culturale în mare măsură diferite şi că în această situaţie pot fi contemporane. Dar la Alexandria, datorită lotului redus de ceramică lucrată cu mîna, lipsesc multe forme care ar fi fost edificatoare.

Astăzi,prin definirea aspectului cultural Canlia,lucrurile s-au clarificat, deşi era vizibil că de fapt Ravna II reprezintă o cultură geto-dacică diferită de Ferigile I-II şi chiar III, iar Dobrina I şi Ravna I se apropie prin multe din elementele sale de aspectul Ferigile-Bîrseşti.

Noua datare a necropolei de la Ferigile în a doua jumătate a sec. VII şi sec.VI î.e.n. ne permite să întrevedem posibilitatea ca în aria acesteia să nu fi existat cultura Basarabi, iar aspectul Ferigile să o fi înlocuit. Aceasta,cu atît mai mult cu cît la Ferigile există multe elemente comune cu cultura Basarabi, între care includem fibulele de tip Glasinac cu scut beotic, vasele de tip I/a-b, III/i, IV, străchinile de tip XII cu sau fără mîner şi cu interiorul ornamentat cu spirale în relief sau incizate, tumulii cu piatră etc.

Pe harta publicată de A.Vulpe,cu monumente Basarabi, în aria Ferigile nu sînt menţionate şi punctele Basarabi. Rămîne de văzut în ce măsură această ipoteză se va confirma. Oricum,datarea în a doua jumătate a sec.VII î.e.n. a necropolei de la Ferigile o situează într-o epocă contemporană cu faza de maximă înflorire şi difuzare a culturii Basarabi.

Am văzut că necropola Dobrina I, ca şi începutul aşezării de la Ta-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

riverde datează din prima jumătate a sec.VI î.e.n. B.Hänsel socoteşte că aspectul Dobrina I ocupă şi zonele sud-balcanice, structurîndu-se astfel un larg orizont cultural de tip Dobrina I (Nevşa, Sini Vir)la sud şi nord de Balcani.

În aceste condiţii credem că la începutul sec.VI î.e.n., în zone destul de largi, cultura Basarabi nu mai exista sau nici nu existase,decît sporadic, prin mici grupe umane în transhumanţă, printre alte comunităţi care nu aparţineau culturii Basarabi.

Mi-am exprimat şi anterior dezacordul faţă de opinia exprimată de unii cercetători ai problemei, conform căreia centrul şi sudul Munteniei nu au fost locuite în sec.VI-V î.e.n. Această situaţie se datoreşte săpăturilor reduse efectuate în aceste zone. Un monument edificator este cel de la Ciurelu-Bucureşti.

Întemeiat pe analiza datării fibulelor Glasinac, pe baza elementelor celor mai noi, am socotit că datarea cea mai apropiată de realitate a începutului aspectului Canlia este a doua jumătate a sec.VI î.e.n. şi începutul sec.V î.e.n. (circa ± 500 î.e.n.).Această datare se sprijină pe situarea limitei dintre Ravna I şi II. Oricum Ravna II nu aparţine sec. IV î.e.n., avînd în vedere lipsa totală a amforelor thasiene.

Datarea începutului aspectului Canlia pe la ± 500 î.e.n. îl situează după sfîrşitul necropolei de la Ferigile. Trebuie să observăm că în Ferigile III,de la Tîgveni,există mult mai multe elemente comune cu Canlia decît cu Ferigile I şi II.

Un element important de deosebire îl constituie vasul de tip IX/a, specific în aspectele Ferigile, Kustanovice şi Szentes-Vekerzug-Chotin, dar care în mediul Canlia poate fi socotit numai o excepţie.Avînd în vedere originea în cultura Gáva-Holyhrady,a vasului de tip IX/a va trebui găsită o explicaţie a prezenţei sale în repertoriul de forme ceramice Ferigile-Bîrseşti.

Se pare că faza Ferigile III suferă o puternică uniformizare a detaliilor tipologice,în sensul apropierii de aspectul Canlia, uniformizare care se explică prin aceea că ambele aspecte culturale aparţin geto-dacilor. Avînd în vedere că şi materialele din aşezarea de la Alexandria se pot încadra în aspectul Canlia, atunci şi aceasta este de natură să confirme începutul aspectului Canlia în Muntenia,în a doua jumătate a sec.VI şi prima jumătate a sec.V î.e.n. Dar dispunem şi de alte monumente geto-dacice de tip Canlia cu elemente de datare şi care sînt în măsură să ne convingă că nu am greşit atunci cînd am elaborat datarea începutului acestui aspect. Între acestea se numără şi aşezarea geto-dacică de la Cernica-Bucureşti,datată, pe baza unei căniţe greceşti cu firnis negru, în perioada 425-400 î.e.n., şi necropola de la Slobozia (jud.Bacău). Ultima datează din perioada 450-350 î.e.n.

Aceste staţiuni ne pun în situaţia de a constata că între 450-400 î.e.n. aspectul Canlia era pe deplin format. Valoarea acestor datări creşte cu atît mai mult cu cît am văzut că mulţi cercetători au datat faza Ravna II chiar din sec.IV î.e.n., pornind desigur de la acelaşi considerent: datarea fibulelor de tip Glasinac,de la Ferigile pînă în sec.IV

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

î.e.n. Această datare a fazei Ravna II se întemeia şi pe faptul că toate necropolele din Dobrogea de tip Canlia (Satu Nou, Bugeac şi mai recent şi Enisala), în afară de cea din sec.V î.e.n. de la Cernavoda, datau din sec.IV î.e.n. In acest fel, evoluţia aspectului geto-dacic pe care l-am denumit Canlia se reduce numai la perioada 400-250 (150) î.e.n.

În virtutea aceloraşi considerente a fost coborîtă şi datarea aşezării de la Alexandria, pînă în sec.IV î.e.n. Astăzi însă aşezarea geto-dacică şi necropolele de la Cernica şi Slobozia pun în evidenţă faptul că aspectul Canlia era constituit în a doua jumătate a sec.V î.e.n. Aceste considerente, ca şi elementele de datare discutate pe parcursul lucrării îndreptăţesc situarea începutului aspectului cultural de tip Canlia în perioada 550-450 î.e.n.

În această situaţie trebuie să constatăm că, după ce s-a operat ridicarea cronologiei necropolei de la Ferigile, începutul aspectului Canlia în Muntenia se situează după sfîrşitul acesteia. In acest fel cele două aspecte rămîn succesive, dar nu la nivelul sec.IV î.e.n., ci în perioada 550-500 î.e.n.

De acest aspect al problemei se leagă şi problema datei de sfîrşit al aspectului cultural Ferigile. Noua datare a necropolei de la Ferigile pune problema pentru sfîrşitul acestui aspect cultural. Am văzut că nici necropola de la Tîgveni, care conţine şi ceramică din Ha.A. de tip Rîureni, nu pare a fi mai vechi decît sec.V î.e.n., atît pe baza akinakesurilor, cît şi pe baza fibulelor de tip Glasinac.

Am analizat situaţia datării fibulelor de tip Glasinac cu placă triunghiulară, pe baza elementelor de datare de care dispunem la Tariverde, Dobrina, Ravna, Duvanli (Muşovita Moghila), Gogoşu. Am văzut că la Duvanli apare fibula tracică în prima jumătate a sec.V î.e.n., dar că la nord de Dunăre fibulele tracice cunoscute datează toate începînd din sec.IV î.e.n., mai ales după 350 î.e.n. In această situaţie este destul de dificil de precizat cînd apare fibula de tip tracic la nord de Dunăre. Desigur că aceasta trebuie să apară şi aici tot în limitele sec.V î.e.n., ţinînd seama că ea este singurul tip de fibulă utilizat de geto-daci şi traci în sec.IV-III î.e.n. In sec.III-II î.e.n. apar şi fibule celtice.

Această situaţie poate constitui încă un argument de principiu pentru dispariţia fibulelor de tip Glasinac şi în aria carpato-balcanică, fenomen care trebuie situat tot în limitele sec.V î.e.n. Desigur că pot exista şi excepţii şi vor exista fibule de tip Glasinac poate şi la începutul sec.IV, î.e.n., întîrziate în epoca de maximă utilizare a fibulelor tracice.

Dar aceste situaţii nu schimbă cu nimic datarea fenomenului istoric şi cultural analizat aici, şi anume apariţia culturii geto-dacice de tip Canlia, care, după discuţia de mai sus, este bine situată în perioada 550-450 î.e.n.

O problemă care trebuia rezolvată este aceea a existenţei grupei Ferigile din nordul Munteniei şi a Olteniei, pînă în sec.IV-III î.e.n. Dacă această datare se va dovedi reală, atunci grupul Ferigile dăinuie pînă la formarea culturii Sarmizegetusa şi poate fi socotit un precursor al

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

geto-dacilor din epoca lui Burebista-Decebal. Dar în aria culturii Ferigile nu s-au cercetat alte monumente arheologice din sec.IV-III î.e.n. decît la Govora-Poieni şi la Budureasca (jud.Buzău). Aşa cum am mai arătat, la Govora-Poieni există două nivele. Nivelul I aparţine fazei Ferigele I, iar nivelul II aparţine unei aşezări din prima jumătate a sec.III î.e.n. Dar săpăturile făcute aici în mai multe campanii nu sînt publicate. S-au publicat numai cîteva vase de tip IX/a, care au fost găsite întîmplător şi din această cauză nu ştim dacă ele provin din nivelul I (Ferigele I) sau din nivelul II(sec.III î.e.n.). Dacă în acesta din urmă va exista tipul IX/a, atunci aici avem o aşezare Latène timpurie din sec. III î.e.n. care continuă grupa Ferigile. In acest fel materialul din nivelul II de la Govora-Poieni are o deosebită importanţă pentru că prin publicarea sa va permite rezolvarea problemei dacă în această zonă continuă grupa Ferigele şi în sec.IV-III î.e.n. sau apare aspectul Canlia.

Aşezarea şi necropola de la Budureasca, care datează după 350 î.e.n., nu mi se pare deloc că poate aparţine aspectului Ferigile, cum s-a crezut, ci, după cum indică ceramica lucrată la roată şi după unele forme lucrate cu mîna, ea trebuie să aparţină aspectului Canlia.

Dar continuitatea aspectului Ferigile în aria sa, în sec.IV-III î.e.n. este aproape sigură. Această situaţie ne este relevată de vasele tip I/f şi cele de tip X/f, care sînt specifice aspectului Ferigele şi se răspîndesc în sec.IV-III î.e.n. în Muntenia centrală şi pînă la Dunăre. Dispunem însă de prea puţine materiale din sec.IV-III î.e.n. în aria Ferigile .

Ceramica aspectului Ferigele-Bîrseşti se deosebeşte de aceea a aspectului Canlia prin ceştile cu butoni discoidali, ceştile pîntecoase, străchinile evazate cu ornament spiralat, vasele cu două brîuri alveolare crestate (tip II/A,B,I/A,D, III, VI/a1, după clasificarea de la Ferigile. Dar cele două aspecte au comune vasele de tip I/a,b,c,f, III/b,h2,i,IX/a, b, X/b,d,f, XI/a,d,e, XII/a,b, XVIII/b, XIX/b,c (fig.8 şi 9).

Ambele aspecte sînt create de către geto-daci, dar au unele forme şi ornamente,care le dau unele caracteristici aparte. Aspectul Canlia are vase de tip VIII, X/a,b,c, IX/c-e şi unele tipuri de căni,care nu sînt specifice aspectului Ferigile-Bîrseşti.

Recipientele de tip I/f de la Zimnicea (375-50 î.e.n.), Orbeasca de Sus, Albeşti, datate la 425-300 î.e.n., indică întrepătrunderea celor două aspecte.

Aspectul Ferigile-Bîrseşti conţine elemente de tip scitic,cum sînt aplicele cruciforme, akinakesurile, dar care sînt integrate în patrimoniul cultural geto-dacic, fiind utilizate de către aceştia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

XI. ASPECTUL CULTURAL TRACO-GETIC DE TIP CANLIA. CULTURA GETO-DACĂ SARMIZEGETUSA

Am avut prilejul să arăt într-o lucrare anterioară, pornind de la analiza aşezării de la Cernica, datată la sfîrşitul sec. V î.e.n. pe baza unui fragment de căniţă grecească şi a aşezării de la Alexandria, că ele aparţin unui aspect cultural diferit de aspectul Ferigile. Am numit atunci acest aspect Ravna II-Hansca-Zimnicea I-II. Acum cred că această denumire nu mai este potrivită din mai multe motive. Am denumit aspectul cultural în discuţie, cu cele trei staţiuni geto-dacice, din necesitatea de a marca prin ele şi aria de răspîndire a aspectului cultural. Dar aria sa este mult mai vastă, pentru că cuprinde şi zona din sudul Balcanilor, ca şi Transilvania. Pe de altă parte, necropola de la Ravna, în cele două faze de evoluţie, aparţine a două aspecte culturale diferite: Ravna I aparţine aspectului Dobrina, iar Ravna II aparţine aspectului pe care-l discutăm - aspectul Canlia.

Necropola şi cetatea de la Zimnicea aparţin în primele lor faze aspectului discutat, dar în ultima fază, din sec. II î.e.n., aşa cum vom vedea, aparţin unei faze de trecere între cele două etape ale Latèneului, marcate de aspectul de tip Sarmizegetusa.

De aceea socotesc că denumirea de Ravna II-Hansca-Zimnicea I-II nu mai este corespunzătoare.

Aspectul cultural în discuţie trebuie denumit de tip Canlia, după necropola geto-dacică din această localitate (com. Lipniţa, jud. Constanţa), unde am săpat o necropolă cu 78 de morminte de incineraţie, în care se aflau aproape 142 de vase lucrate cu mîna şi cu roata, din sec. IV î.e.n. şi poate şi începutul sec. III î.e.n. Ceramica ei este definitorie pentru aspectul cultural traco-geto-dacic de tip Canlia. Din aceleaşi motive socotesc că şi denumirea de cultură Sarmizegetusa-Popeşti-Bîtca Doamnei este prea complicată. Cele trei mari cetăţi geto-dacice, din sec. I î.e.n. I e.n., din cele mai mari provincii istorice româneşti au fost alese pentru a sugera unitatea culturii materiale geto-dacice, în faza a treia a evoluţiei sale, ca şi aria sa de răspîndire. Dar cele trei cetăţi geto-dacice nu pot marca întreaga arie a culturii geto-dacice din faza a treia a Laténe-ului geto-dacic, care se suprapune ariei de locuire a geto-dacilor din faza I-a a Latène-ului.

De aceea socotesc că cultura din faza a treia trebuie denumită cu o singură staţiune reprezentativă, care să fie de epocă şi să conţină materiale definitorii pentru cultura care ne interesează. Personal m-am oprit asupra numelui de Sarmizegetusa, care este capitala regatului geto-dacic din ultima sa fază de existenţă şi care conţine o enormă cantitate de materiale, este drept încă în mare măsură inedite, dar care sînt

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

reprezentative şi definitorii. De aceea socotesc că trebuie să denumim cultura din perioada sec.II î.e.n.-106 e.n. de tip Sarmizegetusa. Ar exista şi o rezervă. La Sarmizegetusa Regia este capitala geto-dacilor şi se pare că ceramica de aici are şi un aspect de "curte", care nu este şi nu poate fi specifică întregii culturi materiale geto-dacice. De altfel, încă nu sîntem în măsură să stabilim dacă cultura Latène geto-dacică de tip Sarmizegetusa are sau nu şi aspecte culturale, aşa cum s-au delimitat pentru faza I.

Acest subiect va putea fi abordat abia după publicarea cercetărilor efectuate în marile davae geto-dacice. Dar cred că existenţa mai multor aspecte culturale în perioada Burebista-Decebal este problematică, pentru că în esenţa sa, ceramica este unitară în ceea ce priveşte formele fundamentale.

Oricum, denumirea de cultura Sarmizegetusa este cea mai indicată. Această cultură se extinde şi la sudul Dunării, de la Zidovar (Serbia) pînă la Odessos, iar în vest ea ocupă în întregime şi zonele tiso-slovace. Si aici ceramica geto-dacică lucrată cu mîna este unitară şi persistă pînă în sec.III e.n., dar are o particularitate. In sec.I î.e.n., în cultura de tip Sarmizegetusa ceramica lucrată cu mîna este geto-dacică, iar cea lucrată cu roata este în mare măsură celtică. Acest fenomen este sesizabil numai în zonele tiso-slovace, în timp ce în Dacia propriu-zisă, intracarpatică şi extracarpatică, celţii dispar în sec.I î.e.n.

Aici consider că trebuie să discutăm şi problema dacă în sec.VIII î.e.n. putem vorbi de cultură sau de aspecte culturale geto-dacice. Am arătat şi a reieşit pe parcursul lucrării, că în aria traco-geto-dacică se structurează mai multe aspecte culturale. Cele mai distincte sînt aspectul cultural Ferigile-Bîrseşti şi Ciumbrud. Am reuşit să definesc marele aspect cultural de tip Canlia, ale cărui conţinut şi arie de răspîndire le vom analiza. In zonele tiso-slovace au fost definite, prin cercetările lui M.Parducz şi M.Dušek, aspectul pe care am socotit că trebuie să-l denumim Szentes-Vekerzug-Chotin şi aspectul cultural Kustanovice, definit de I.Böhm şi A.I.Iancovich, care ocupă vestul R.S.Slovace şi R.S.S.Ucraineană, nord-estul R.P.Ungare şi nord-vestul R.S.România.

Aspectele menţionate au foarte multe tipuri ceramice comune, care rezultă dintr-o cultură tracică unitară încă din Hallstattul timpuriu. Ele se deosebesc numai prin particularităţile tipologice şi foarte rar sau aproape deloc prin forme fundamentale, altfel spus, prin variante şi nu tipuri.

Socotesc că este indicat să denumim aspectele culturale sau culturile traco-geto-dacice după staţiunile cele mai reprezentative care conţin materiale definitorii. Aceste staţiuni, prin conţinutul lor, exprimă sintetic caracteristicile culturilor sau aspectele culturale pe care le structurăm.

Denumirile de aspect Canlia sau cultură Sarmizegetusa sînt de fapt noţiuni care exprimă sintetic un anumit conţinut cultural. Ele ne dau posibilitatea de a uşura discutarea problemelor culturii geto-dacice din diferite etape de evoluţie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Trebuie precizat că între tip şi variantă ceramică există un raport de subordonare. Din tipurile fundamentale derivă variantele. De aceea, este dificil să putem vorbi de cultură. Cultura tracică şi geto-dacică, în perioada sec.VI-III î.e.n. este unitară, dar ea cunoaşte mai multe aspecte culturale zonale şi în unele cazuri cronologice. De aceea socotesc că pentru perioada sec.VI-III î.e.n. trebuie să operăm cu termenul de aspecte culturale, care în ceea ce priveşte conţinutul se subordonează noţiunii de cultură. Pentru etapa a treia a Latène-ului geto-dacic socotesc că trebuie să operăm cu noţiunea de cultură Sarmizegetusa, dat fiind uniformitatea mai mare a culturii geto-dacice, uniformitate care nu se poate datora decît centralizării politice şi creării statului unitar geto-dac condus de Burebista.

Am văzut că începutul aspectului geto-dacic Canlia se situează în perioada 550-450 î.e.n. Structurarea sa a fost necesară, întrucît în urma clasificării ceramicii din aria traco-geto-dacică materialele din zona Dunării de Jos indicau un aspect cultural diferit de Ferigile-Bîrseşti, Kustanovice şi Szentes-Vekerzug-Chotin. Cel mai vechi monument arheologic specific geto-dacilor purtători ai aspectului cultural de tip Canlia este necropola de la Ravna. Analiza elementelor de datare o situează şi în sec.VI î.e.n., dar, desigur, că ea a putut funcţiona şi în sec.V î.e.n. Este greu de admis datarea sa şi în sec.IV î.e.n., în primul rînd pentru faptul că deşi s-au săpat 42 de morminte, nu a apărut nici o amforă greacă.

Dar necropola de la Ravna evoluează pe parcursul a trei etape. Zona I-a marchează o fază distinctă a necropolei prin conţinutul său, care a permis structurarea fazei Ravna I. Această fază are drept caracteristică absenţa mormintelor cu cistă de piatră, specifice fazelor următoare, ca şi a ceramicii lucrată cu roată.

O caracteristică a fazei Ravna I o constituie vasele bitronconice de tip I/a, care nu mai apar în etapele 2 şi 3. Acestea permit încadrarea fazei I în aspectul Dobrina I. Dar în faza I-a a necropolei de la Ravna există vase de tip IX/c, care devin o formă definitorie pentru faza Ravna II, ce aparţine aspectului Canlia. Zonele 2 şi 3 ale necropolei de la Ravna formează faza Ravna II. Aceasta are drept trăsătură caracteristică morminte de incineraţie în urne depuse în cistă de piatră, multă ceramică lucrată cu roata şi predominarea vaselor de tip IX/c-e şi X.

Totuşi, existenţa celor două faze nu presupune un hiatus în evoluţia necropolei, ci fenomenul cel mai important este abandonarea utilizării vaselor de tip I/a şi adoptarea ceramicii lucrate cu roata ca şi a mormintelor cu cistă, fenomene care nu se petrec în mediul a două comunităţi distincte, ci în mediul aceleiaşi comunităţi umane, crobizii geto-daci. Fenomenul menţionat marchează etape cronologice şi culturale în evoluţia acestei comunităţi.

Aria de răspîndire a aspectului cultural Canlia se conturează limpede în urma analizei ceramicii din perioada studiată în lucrarea noastră. Acest aspect cuprinde aria tracică de la sud de Balcani, zona balcano-dunăreană, zona de la est de Carpaţi, ca şi zona intracarpatică şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

poate şi zona de nord-vest a României (în necropola de la Ciumeşti).

În Transilvania aspectul Canlia succede aspectului Ciumbrud, probabil începînd din cursul sec.V î.e.n. In Muntenia acest fenomen cultural apare foarte probabil în a doua jumătate a sec.VI î.e.n. şi cel mai tîrziu la începutul sec.V î.e.n., iar în Oltenia aspectul Canlia apare după încetarea necropolelor de tip Gogoşu, în cursul sec.V î.e.n., după cum o dovedesc vasele de tip IX/c,d de la Bratovoieşti, Scăieşti etc.

Aspectul Canlia pare a cuprinde şi Banatul, după cum indică necropola celto-dacică de la Remetea Mare, din perioada 350-200 î.e.n. Şi zonele tracilor tribali şi moeşi, din centrul şi nord-vestul Bulgariei de nord trebuie atribuite acestui aspect cultural, deşi pentru zona ultimă nu dispunem de ceramică suficientă. In aceste zone cel mai vestic punct cu ceramică de tip IX/c, cunoscut pînă acum este Pavlicheni (Tîrnovo). Şi zona sud-balcanică, începînd din sec.V î.e.n. trebuie cuprinsă în aria aspectului Canlia.

Cele mai tipice materiale sînt cele de la Nova Zagora, Seuthopolis şi Duvanli[1757].

Şi în Dobrogea aspectul Canlia apare în a doua jumătate a sec. VI î.e.n. şi începutul sec.V î.e.n. In această privinţă, edificatoare este ceramica lucrată cu mîna din primele nivele de la Tariverde, încă nepublicate, care nu aparţin aspectului Canlia, dar au vase de tip IX/e specifice pentru Canlia. In zonă, cultura Babadag III ajunge pînă în sec. VIII-VII î.e.n.

Cele mai reprezentative staţiuni de tip Canlia sînt cele de la Cerna, Kiulevcia, Drumevo, Iancovo, Omarcevo, Bugeac, Canlia, Satu Nou, Cernavoda, Agighiol, Enisala. In Muntenia reprezentative sînt aşezările, necropolele şi cetăţile de la Grădiştea-Călăraşi, Brăiliţa, Bălăneşti, Cernica, Albeşti, Zimnicea, Orbeasca de Sus, Trivalea-Moşteni, Peretu, iar la est de Carpaţi sînt staţiunile de la Slobozia, Vaslui, Curteni, Cotnari, Stîncești, Cucorăni, Hăbăşeşti, Butuceni, Hansca, Lunca Ciurii etc. In Transilvania, cele mai tipice materiale ale aspectului Canlia se găsesc în necropolele daco-celtice de la Fîntînele II, Dezmir, Apahida.

M.Dušek, în amplul său studiu asupra tracilor din întreaga arie, nu a observat că de fapt aşezările şi necropolele de la Alexandria, Zimnicea, Ravna fac parte din acelaşi aspect cultural şi de aceea a fracţionat spaţiul extracarpatic şi balcano-dunărean în mai multe grupe culturale, pe care le denumeşte Vraca, Dobrina, Ravna, Alexandria, Zimnicea, Moldovenească şi Moldovenească-Prut-Nistru (fig.5)[1758].

Am văzut că aspectul Canlia începe în perioada 550-450 î.e.n. Dar este necesară şi discutarea aspectului Canlia. Anterior am arătat că necropolele acestui aspect încetează după 250 î.e.n., pe la sfîrşitul sec. III î.e.n. şi începutul sec.II î.e.n.

Am arătat că datarea necropolei de la Ferigile în a doua jumătate a sec.VII î.e.n. şi prima jumătate a sec.VI î.e.n. o situează la nivelul etapei finale a culturii Basarabi. Problema sfîrşitului culturii Basarabi este însă departe de a fi rezolvată. Ea trebuie să fi încetat cel mai tîr-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

ziu în prima jumătate a sec. VI î.e.n. în anumite zone. Materiale destul de concludente pentru sfîrşitul culturii Basarabi există în necropolele de la Ieşelniţa, unde din peste 20 de tumuli cu piatră de tip Ferigile săpaţi, 3 aparţin culturii Basarabi şi sînt de incineraţie.

În prima parte a lucrării am arătat că aceşti ultimi tumuli, chiar dacă pot marca o etapă cronologică mai veche din evoluţia necropolei, evidenţiază şi coexistenţa în cadrul aceleiaşi comunităţi, a unor familii care utilizează ceramica de tip Basarabi şi a altora care folosesc o ceramică, care nu mai are ornamentele specifice Basarabi, dar care din punct de vedere tipologic sînt derivate în mare măsură din acestea.

Prin urmare, necropola de la Ieşelniţa ne dă posibilitatea să constatăm fenomenul transformării culturii Basarabi prin abandonarea ornamentării specifice, şi apariţia unor noi aspecte culturale. Fenomenul se petrece în cadrul aceloraşi comunităţi, pentru că oricum necropola de la Ieşelniţa este unitară şi nu este rezultatul suprapunerii întîmplătoare a unor comunităţi umane de tip Basarabi şi ne-Basarabi, ca şi necropola de la Ravna. Ambele necropole au evoluţia lentă spre un nou aspect cultural.

În această situaţie trebuie să ne întrebăm din ce evoluează aspectul Canlia în mod direct.

Tipologia ceramicii ne asigură că unele forme descind din cultura Basarabi şi aspectele post-Basarabi din spaţiul cuprins între sudul Balcanilor, sudul şi estul Carpaţilor.

Începutul aspectului Canlia se situează în linii mari la sfîrşitul necropolei eponime de la Ferigile. Dar sfîrşitul acestei necropole nu poate marca şi sfîrşitul aspectului Ferigile. Trebuie făcută o distincţie între cronologia necropolei de tip Ferigile şi alte monumente de tip Ferigile. De altfel, faza Ferigele III, aşa cum apare ea la Tigveni, are mult mai multe afinităţi cu aspectul Canlia decît cu Ferigile.

În Moldova, aspectul Canlia derivă din aspectul de tip Trestiana-Cimbala, din sec. VI-V î.e.n. şi Sacharna-Solonceni, din sec. VII-VI î.e.n. Dar conţinutul cultural al acestui orizont cronologic mai trebuie încă studiat. Necropola geto-dacică de la Slobozia (450-350 î.e.n.), de incineraţie plană, succede necropolei geto-dacice de incineraţie în tumuli de la Bîrseşti, din sec. VI î.e.n. Ceramica celor două necropole este diferită şi indică apartenenţa lor la două aspecte culturale diferite. Această situaţie, ca şi datarea aspectului Trestiana-Cimbala ne permite situarea apariţiei aspectului Canlia în zonele est-carpatice, în cursul sec. VI î.e.n., ca de altfel şi în celelalte zone ale ariei sale.

Tipologia ceramicii traco-geto-dacice pe care am elaborat-o ne permite să stabilim originea ceramicii fiecărui aspect cultural în parte, multe din aceste forme avîndu-şi originea încă de la începutul epocii bronzului, altele chiar din neoliticul final (tip IX).

Trebuie să remarcăm că unele forme, cum sînt cele de tip III şi IX, ca şi altele, au o evoluţie locală de peste 1700 de ani. Tipul IX are o evoluţie mai îndelungată, pentru că apare încă din culturile Gumelniţa, Cucuteni şi Tisapolgar. Alte forme sînt creaţii originale ale purtătorilor aspectelor culturale analizate. Ele constituie şi criteriul de stabilire a

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

existenţei aspectelor culturale diferite în mediul traco-geto-dacic din sec. VI-III î.e.n.

Clasificarea pe care am elaborat-o se bazează pe impresionanta standardizare tipologică a ceramicii, care în anumite limite este şi o standardizare dimensională. Aceasta ne permite să credem că nu în orice aşezare se lucra ceramică, ci existau anumite centre de olari specializaţi care difuzau această ceramică atît de unitară.

Trebuie menţionat faptul că pentru Transilvania, în vremea aspectului Ciumbrud (considerat scitic) I.H. Crişan a arătat că unele materiale permit structurarea şi a unui aspect geto-dacic, paralel şi sincron. Această problemă mai trebuie studiată, deşi aşezarea de la Cluj-Mănăştur datează din sec. VII-VI î.e.n. Am arătat de asemenea că Latène-ul traco-geto-dacic are două faze, bine delimitate pe baza ceramicii, aspectul Canlia şi cultura Sarmizegetusa. Ele se deosebesc prin conţinutul lor cultural, ceramica, care constituie expresia cea mai importantă a unei culturi materiale antice[1759]. Lucrarea de faţă, prin ilustraţia pe care o conţine, este în măsură să pună în evidenţă un fenomen care mi-a apărut foarte clar încă din anul 1967, cînd am început studiul problemei originii Latène-ului geto-dacic timpuriu. Publicînd în acelaşi an aşezarea geto-dacică de tip Sarmizegetusa de la Cozia Veche, am putut constata foarte bine succesiunea a două aspecte culturale diferite. Nu am publicat această ideie pentru că era foarte neclară problema sfîrşitului necropolelor de tip Canlia şi materialele existente nu păreau a permite derivarea celor două mari etape una din alta. Astăzi însă problema este mult mai uşor de discutat, prin publicarea unor materiale din sec. III-II î.e.n., pe care le vom discuta mai jos şi care sînt în măsură să ne permită sesizarea evoluţiei treptate a ceramicii aspectului Canlia spre aspectul Sarmizegetusa, într-o perioadă pe care unele materiale publicate ne permit s-o fixăm cu mai multă certitudine.

Una din staţiunile cele mai importante pentru problema care ne interesează este necropola şi cetatea geto-dacică de la Zimnicea. Aici autoarea săpăturii a constatat în a doua jumătate a sec. III î.e.n. şi mai evident în sec. II î.e.n. pe de-o parte o modificare a trăsăturilor la unele forme de vase vechi, iar pe de altă parte apariţia unor forme noi, care sînt socotite că nu pot fi dezvoltarea unor forme locale, ci aduse din nord[1760].

Nivelele I, II şi III ale cetăţii de la Zimnicea aparţin aspectului Canlia, iar nivelul IV şi mormintele cele mai tîrzii ale necropolei aparţin unei faze de tranziţie între aspectul Canlia şi cultura Sarmizegetusa, care este specifică perioadei domniei lui Burebista-Decebal. Aici ceramica fazei a III-a a Latène-ului geto-dacic aparţine numai în prima jumătate a sec. II î.e.n. şi unul din elementele specifice ale acestei faze este căţuia[1761].

De asemenea, din materialele publicate pînă acum rezultă că în sec. II î.e.n. predomină încă vase specifice aspectului Canlia, nemodificate, cum sînt cele de tip I/c, III/c, X/d, f, XIV/a, IX/a şi 1 etc.[1762]. Aceasta se asigură că ultima etapă din locuirea geto-dacică de la Zim-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

nicea constituie o fază de tranziţie între faza I-a şi a III-a a culturii geto-dacice. Deci în această staţiune materialele de tip Canlia continuă şi în sec.II î.e.n., dar apare şi ceramica specifică culturii Sarmizegetusa.

O altă aşezare importantă pentru problema care ne interesează este cea de la Vlădiceasca (jud.Ilfov), care, pe baza amforelor sinopeene şi thasiene, datează din a doua jumătate a sec.III î.e.n. şi prima jumătate a sec.II î.e.n. Aşezarea are mai multe nivele,dar, după cum rezultă din materialele publicate, ea conţine în perioada de locuire indicată ceramica specifică pentru aspectul Canlia şi Sarmizegetusa. Astfel,aici,în a doua jumătate a sec.III există vase de tip III/d, iar în prima jumătate a sec.II î.e.n. există vase de tip I/h, X/b, IX/e2 şi XXIII[1763]. Aceste tipuri de vase specifice aspectului Canlia sînt în măsură să confirme situaţia din faza tîrzie a necropolei de tip Zimnicea . Insă la Vlădiceasca există şi materiale ceramice geto-dacice din sec.II-I î.e.n., cum sînt căţuile şi unele variante ale vasului borcan cu brîu alveolar, care aparţin culturii Sarmizegetusa. Din profilele publicate de la Vlădiceasca rezultă că, în această aşezare, locuirea s-a eşalonat numai pe parcursul a două nivele. In acest caz materialele de tip Sarmizegetusa datează din a doua jumătate a sec.III î.e.n. şi din prima jumătate a sec.II î.e.n., cu condiţia ca atribuirea gropilor şi locuinţelor celor două nivele să fie corectă.

Prin urmare şi aşezarea de la Vlădiceasca din perioada 250-150 î.e.n. conţine materiale tipice celor două faze ale culturii geto-dacice, fiind o altă aşezare în care se poate studia fenomenul de tranziţie. Ea devine astfel una din aşezările cele mai importante pentru această problemă.

Aşezarea geto-dacică-bastarnă de la Lunca Ciurii , din Moldova este de asemenea concludentă pentru problema noastră. Iniţial ea fusese datată pe baza mînerelor de amforă rhodiene,în perioada 220-180 î.e.n., dar ea a fost recent redatată, pe baza celor mai noi determinări, în perioada primei jumătăţi a sec.II î.e.n., cel mai tîrziu la mijlocul acestuia[1764].

Ceramica din aşezarea de la Lunca Ciurii conţine vase de tip III, IX,IX/a, IX/c, XI/a,d1, XII şi străchini lucrate cu roata , de tip 10/b,c.[1765].

Din enumerarea tipurilor ceramicii lucrate cu mîna şi cu roata prezente în aşezarea menţionată rezultă că în Moldova , în perioada 200-150 î.e.n.continuă, cel puţin în unele zone,aspectul Canlia. Dar între materialele de aici există şi un vas borcan cu brîu alveolar, care desigur aparţine tot aspectului Canlia. Aceeaşi situaţie este şi în aşezarea de la Hăbăşeşti, datată însă pe baza unei fibule celtice chiar la sfîrşitul sec.II î.e.n.[1766]. Si aici există numai ceramică de tip Canlia. In măsura în care o asemenea datare va putea fi omologată,trebuie să admitem că în unele zone aspectul Canlia persistă chiar şi pînă la sfîrşitul sec.II î.e.n. Dar după cum vom vedea şi în Transilvania, în necropolele celto-dacice de la Apahida şi Ciumeşti se petrece un fenomen

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

similar. Am arătat că şi în Transilvania se formează aspectul cultural de tip Canlia.

Această afirmaţie este justificată de vasele de tip I/c şi mai ales cele de tip IX/c,d din necropola celto-dacică de la Fîntînele II şi Apahida. Desigur că repertoriul de forme de tip Canlia,care are şi particularităţi locale, este mult mai divers în necropola de la Fîntînele. Necropola de la Fîntînele II datează din perioada 350-200 î.e.n., aşa încît ea nu ne dă indicii pentru sfîrşitul acestui aspect cultural în zona pe care o discutăm. Important este faptul că ea conţine foarte multă ceramică de tipul celor de la Ravna II, Cerna, Canlia, Satu Nou, Bugeac, Enisala, Drumevo, Kiulevcia, Slobozia, Cotnari, Vaslui şi Hansca.

In schimb,necropola de la Apahida capătă o importanţă particulară prin datarea sa şi ceramica geto-dacică pe care o conţine. Aici se cunosc vase de tip I/b, IX/a, IX/c[1767].

Toate vasele geto-dacice din această necropolă sînt specifice aspectului Canlia. Legat de această atribuire trebuie discutată şi datarea necropolei. I.H.Crişan o datează între a doua jumătate a sec.IV î.e.n. şi sec.II î.e.n., dar în special în sec.III î.e.n. V.Zirra o datează însă între 250-150-120 î.e.n. Această datare poate situa materialele dacice de la Apahida în sec.II î.e.n. Dar avînd în vedere că necropola de la Apahida a funcţionat circa 100 de ani şi că materialele dacice de tip Canlia de aici au fost descoperite întîmplător, ca şi cele celtice, nu sîntem siguri dacă acestea nu au apărut în zona cu înmormîntările cele mai vechi, deci din a doua jumătate a sec.III î.e.n. Semnificaţia acestei datări a ceramicii dacice de la Apahida este limpede pentru problema care ne interesează.

Faptul că datează din perioada 250-150 î.e.n. face ca ea să nu fie concludentă pentru momentul apariţiei ceramicii geto-dacice de tip Sarmizegetusa. Dacă am avea certitudinea că ceramica geto-dacică de aici datează din prima fază a necropolei,din a doua jumătate a sec.III î.e.n., atunci lucrurile ar fi limpezi. Aspectul Sarmizegetusa ar putea apare în prima jumătate a sec.II î.e.n.

In aceeaşi situaţie este şi ceramica dacică din necropola celto-dacică de la Ciumeşti. Ea a fost datată în sec.III-II î.e.n. sau în perioada 230-120 î.e.n.[1768]. Ceramica geto-dacică de la Ciumeşti aparţine în întregime fazei I-a a Latène-ului geto-dacic.

Datarea ceramicii geto-dacice de la Ciumeşti,în sec.II î.e.n. nu este deloc surprinzătoare, avînd în vedere că şi în Muntenia, la Zimnicea şi Vlădicească, ca şi în Moldova, la Lunca Ciurii şi Hăbăşeşti, ceramica din faza I ajunge,foarte probabil,în unele cazuri şi după 150 î.e.n. Din acest punct de vedere afirmaţia conform căreia datarea necropolei de la Ciumeşti nu este reală pentru că este prea tîrzie, rămîne nejustificată[1769].

Reiese că datarea necropolei şi a aşezării de la Ciumeşti pînă la 120 î.e.n. nu contrazice cu nimic ceea ce se cunoaşte pînă în prezent asupra sfîrşitului fazei I-a a Latène-ului traco-geto-dacic. Dispariţia formelor fundamentale ale ceramicii fazei I-a, tipurile I, II, III, VIII, IX,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

X etc., după cum ne indică ceramica de la Zimnicea, Vlădiceasca, se petrece în perioada 250-150 î.e.n.

Să vedem însă care este data apariţiei aşezărilor de caracter Sarmizegetusa. In acest sens importantă este aşezarea de la Schela Cladovei. Această aşezare geto-dacică, destul de puţin săpată, conţine şi un mîner de amforă cu ştampila şi numele magistratului Kallikratidas Agrian (iou). Ea a fost datată în perioada 220-180 î.e.n.[1770]. Dar ultimele săpături de la Delos au arătat că amforele cu ştampila lui Kallikratidas datează din perioada 188-183 (181) î.e.n.[1771]. Aceasta ne permite să datăm aşezarea de aici în perioada 188-150 î.e.n.

Această datare a permis şi redatarea apariţiei căţuii geto-dacice, nu la începutul sec.I î.e.n., ci pe la ± 200 î.e.n. Este limpede că acest tip de vas fundamental geto-dacic, şi care evoluează neschimbat din punct de vedere tipologic pînă în sec.IV e.n., nu a avut o perioadă de formare mai veche de 250-150 î.e.n., dar apariţia sa va trebui studiată zonal.

I.H.Crişan a arătat că ea evoluează din ceştile tronconice (tip XIX/c). Ceramica geto-dacică de la Schela Cladovei, deşi este redusă cantitativ, are o valoare deosebită pentru datarea începutului culturii Sarmizegetusa şi a fazei a treia a Latène-ului geto-dacic. Aici există vasul de tip VI/b, specific zonei geto-dacice din jurul gurilor Dunării, încă din sec.IV î.e.n. şi care, începînd din faza a doua a Latène-ului geto-dacic, împreună cu variantele sale, devine o formă fundamentală. De altfel, vasul borcan cu brîu alveolar apare încă în epoca bronzului (cultura Monteoru) şi continuă şi în Ha B (Albeşti). Tot aici există pe lîngă vasele borcan, căţui şi fructiere de tip XXIV/a, care marchează de asemenea apariţia formelor de tip Sarmizegetusa. Deşi fructiere de acest tip sînt cunoscute încă din Hallstattul timpuriu, forma nu este atestată în monumentele de tip Canlia.

Aşezarea de la Schela Cladovei poate fi socotită ca fiind cea mai timpurie aşezare de tip Sarmizegetusa, care datează din perioada 188-150 î.e.n. Această datare ne-a permis situarea începutului fazei a doua a Latène-ului geto-dacic pe la ± 200 î.e.n., şi ea se dovedeşte a nu fi eronată. Aceeaşi dată pare a fi sprijinită şi de materialele de la Zimnicea şi Vlădiceasca.

Dar după cum am văzut, aşezările de la Hăbăşeşti şi Lunca Ciurii, din Moldova datează din perioada 200-150 î.e.n., şi desigur că o bună perioadă şi după 150 î.e.n., conţinînd exclusiv materiale specifice fazei I-a a Latène-ului geto-dacic de tip Canlia, ceea ce ne obligă să admitem că şi aici cultura Sarmizegetusa apare abia după 150 î.e.n. De altfel şi materialele de la Apahida şi Ciumeşti sînt în măsură a ne duce la aceleaşi concluzii. In această situaţie trebuie să afirmăm că în Moldova şi Transilvania aspectul Sarmizegetusa apare după 150 î.e.n., în timp ce pe linia Dunării, în Muntenia şi Oltenia, aspectul Sarmizegetusa apare în unele puncte format în al doilea sfert al sec.II î.e.n.

Aceasta înseamnă că există un decalaj zonal în apariţia aspectului Sarmizegetusa specific perioadei Burebista-Decebal, zonele dună-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

...e avînd un avans de circa o jumătate de secol faţă de Moldova şi Transilvania. In această situaţie datarea limitei celor două faze pe la ± 200 î.e.n. nu este reală decît pentru zona sudică, în timp ce pentru zona geto-dacică din nord ea se situează în orice caz după 150 î.e.n. De aceea consider că perioada 250-150 î.e.n. trebuie socotită ca fază de tranziţie între aspectul Canlia şi cultura Sarmizegetusa.

Va trebui să vedem care este situaţia în această privinţă în zonele tiso-slovace. Si aici se constată aceeaşi întîrziere a aspectului cultural anterior, pînă în sec.II î.e.n. şi prin urmare apariţia aspectului Sarmizegetusa trebuie situată după 150 î.e.n. Şi în aceste zone el apare format, la Gellerthegy-Taban, în prima jumătate a sec.I î.e.n. Am discutat problemele de cronologie a sfîrşitului aspectului cultural de tip Canlia. Pînă la săparea a noi aşezări din perioada 250-150 î.e.n., din aria nordică sau publicarea celor de la Popeşti, Zimnicea şi Vlădiceasca, acestea sînt concluziile care se impun.

Aceeaşi situaţie există şi în Dobrogea. Am arătat încă din 1973, că încetarea necropolelor de tip Canlia trebuie situată la sfîrşitul sec. III î.e.n. şi începutul sec.II î.e.n.[1772]. Dar şi în această zonă s-au săpat foarte puţine monumente geto-dacice din sec.II î.e.n.- I e.n.

Tumulul de la Teliţa datează din primul sfert al sec.III î.e.n. Am arătat şi cu alt prilej că aici se cunosc foarte puţine materiale din sec. III-I î.e.n.[1773]. Astăzi au mai fost publicate materialele geto-dacice de la Histria, amfore rhodiene din sec.II î.e.n. de la Nalbant, Topolog şi Malcoci, mînerul de amforă din Chios, de la Tulcea, care datează din sec.I î.e.n.[1774]. Aceste amfore marchează desigur existenţa unor aşezări geto-dacice. Importante sînt însă cercetările recente de la Albeşti (jud. Constanţa), unde există două nivele de locuire bine datate pe baza ceramicii greceşti (cantharos de tip "west slop" şi amfore thasiene de la sfîrşitul sec.IV î.e.n. şi începutul sec.III î.e.n., nivelul I) şi o amforă sinopeeană din sec.I î.e.n., pînă la 70 î.e.n., în nivelul II[1775].

Aici s-au găsit materiale de tip Sarmizegetusa (căţuie şi vas de tip VI/a), care desigur că aparţin nivelului II, din sec.I î.e.n. Aceste materiale ne asigură că aspectul Sarmizegetusa apare în Dobrogea tot în sec.II î.e.n., după 150 î.e.n. Dar şi aici sînt necesare noi săpături.

Am văzut că vasele de tip IX, cu variantele sale, este o formă fundamental tracică, care îşi are originea încă din Br A, în cultura Nagyrev, Otomani, Piliny, din zonele tiso-slovace, dar şi în cultura Tei, din Muntenia, deşi aceasta nu participă la formarea Hallstattului tracic. Ea este necunoscută culturii scitice. Varianta IX/a rămîne specifică aspectelor culturale din sec.VI-I î.e.n., din aria tiso-slovacă. Dar forma este prezentă la Ferigile în mediul illiric, ca şi în cultura Luzaciană. In aspectele tracice ea îşi găseşte originea în cultura Gáva-Holyhrady şi de aceea, în nordul şi centrul Moldovei, o vom întîlni frecvent în sec. VI-I î.e.n. Rareori ea apare şi în mediul sud-tracic, cum este exemplarul de la Duvanli (dacă acesta nu este o imitaţie de skifos, după cum crede D. Koncev) şi Ferigile.

Statistica întocmită pentru necropola de la Ravna şi Canlia (fig.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

16 şi 17) a arătat că variantele IX/c-e constituie forma dominantă pentru zonele extracarpatice, Dobrogea şi nord - estul Bulgariei, ca şi pentru zonele est-carpactice. De altfel, variantele menţionate, împreună cu vasele de tip X sînt formele fundamentale şi specifice aspectului Canlia. Pe baza lor am ajuns la concluzia că acesta cuprinde, începînd din sec. V, în orice caz din sec. IV î.e.n., şi Transilvania. După materialele publicate pînă acum, cea mai veche atestare a vasului de tip IX/c o avem în sec. VII-VI î.e.n., la Selişte. Este posibil ca el să fie cunoscut şi în cultura Babadag-Cozia, dar încă nu avem exemplare publicate.

Astfel, forma cea mai veche cunoscută apare în Moldova, dar ea trebuie să fie cunoscută şi în cultura Babadag-Cozia-Pşeničevo, care o va difuza şi în Balcani.

Rămîne de văzut cum va trebui explicată varianta vaselor de tip IX/c, de la Apahida şi Fîntînele, întrucît ele nu derivă din cultura Gáva-Holihrady, care utilizează numai vase de tip IX/a, iar varianta noastră este ca origine extracarpatică şi devine formă dominantă în sec. VI-III î.e.n. Varianta IX/d2 apare în sec. VI î.e.n., la Tariverde şi Kragulevo, dar variantele IX/e nu sînt mai vechi de sec. V î.e.n. In aceeaşi situaţie sînt şi vasele de tip I/c,e, II/a,c, III/f,d,g,h2, VIII/c,d,e, X/a, b,d, XIII, XXI şi XXII, care rămîn specifice numai aspectului Canlia, conferindu-i astfel elemente originale.

Dacă tipurile I, II, III, X derivă din tipurile mai vechi hallstattiene timpurii, tipurile XIII, XXI şi XXII sînt creaţii originale ale geto-daci - lor purtători ai aspectului Canlia.

Dintre formele care sînt specifice acestuia, numai vasele de tip VI/a,b, XII/b, XVII/b2 şi XXIV/b continuă în faza a doua a Latène - ului geto-dacic, cea mai mare parte dintre vase dispărînd spre sfîrşitul sec. III şi prima jumătate a sec. II î.e.n. În mediul aspectului Canlia se difuzează şi vasele de tip I/f şi X/e, de tip Ferigile, în sec. IV-III î.e.n. Putem remarca diversitatea variantelor specifice aspectului Canlia, care în acest fel nu se poate compara cu nici un alt aspect traco-geto-dacic.

Am văzut că necropola de la Murighiol, ca şi cea de la Histria au fost considerate ca marcînd un facies scitic grefat pe fondul culturii tracilor de sud. Am considerat că necropolele de la Murighiol reprezintă un aspect cultural aparte, bazat pe lipsa, cel puţin din publicaţii, a vaselor de tip IX/b-e, în cadrul acestei necropole.

Acum, după ce am definit aspectul cultural de tip Canlia, trebuie să utilizăm noţiunea de cultură sud-tracică şi de influenţa culturală sud-tracică cu mai mult discernămînt. Fără îndoială că a existat o influenţă sud-tracică asupra geto-dacilor de la nord de Dunăre, prin difuzarea unor produse din import, ceramică, podoabe sau unele tipuri de morminte. Dar în ceea ce priveşte noţiunea de cultură sud-tracică, privită prin prisma aspectului Canlia şi a ariei de răspîndire, aceasta îşi pierde cu totul conţinutul. Am văzut că practic nu există diferenţe în ce priveşte ceramica lucrată cu mîna, rareori în ce priveşte ceramica lucrată cu roata, ca şi în artă, între zona sud-tracică (sud-balcanică) şi între cea

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

traco-geto-dacică de la nord de Balcani şi între cea geto-dacică din nordul Dunării, Moldova şi Transilvania.

Desigur, aceste diferenţe în ceramică, poate şi în alte elemente, există între zona sud şi nord-balcanică, şi aceasta se poate vedea din varianta VIII/e, care este răspîndită numai în zona sud-balcanică. De asemenea, în această zonă există cîteva variante de vase lucrate cu roata, care nu apar în alte zone, fiind lucrate de meşteri locali. Si în zona intracarpatică există cîteva variante cu particularităţi locale. Formele fundamentale sînt aceleaşi cu cele din zonele nordice şi de aceea noţiunea de "cultură sud-tracică" îşi pierde sensul în lumina consideraţiilor de mai sus. Aspectul Canlia, prin structura şi conţinutul său, este în egală măsură sud-tracic, ca şi nord-tracic, (geto-dacic).

În lămurirea poziţiei culturale a necropolelor de la Murighiol esenţială este ceramica lucrată cu mîna, deoarece aceasta ne poate permite diferenţierea a două populaţii diferite, prin tipurile, variantele şi ornamentele specifice fiecăruia. Important este tipul VI/b, cunoscut nu numai la Murighiol, dar şi la Brăiliţa, Hansca, fiind astfel documentat nu numai în Dobrogea, dar şi la nord de Dunăre.

Am stabilit însă că acest tip de vas nu este scitic, deşi e asemănător cu tipul VII/a, care este scitic. Varianta VI/b este prototipul vaselor borcan, care devine forma fundamentală în cultura Sarmizegetusa şi se menţine la carpo-dacii liberi pînă în sec.II-III e.n. (fig.8).

Celelalte tipuri de vase lucrate cu mîna, din necropolele de la Murighiol sînt de asemenea geto-dacice. In această situaţie nu putem atribui nimic din necropola de la Murighiol sciţilor. Insă aici, aşa cum am remarcat, nu există sau nu sînt publicate vase de tip IX/b-e, care ne-ar asigura apartenenţa necropolelor de la Murighiol la aspectul Canlia. Dar atribuirea necropolelor de la Murighiol unui aspect aparte din sec. IV î.e.n. nu se va putea face decît după publicarea întregului material. Din ceea ce este publicat pînă acum nu putem atribui nici o formă ceramică sciţilor.

Este necesar să discutăm şi termenul de traco-getic sau traco-geto-dacic, care a început să se încetăţenească în literatura de specialitate românească, ceea ce a determinat pe H.Daicoviciu să scrie un interesant studiu consacrat analizei acestei probleme. Autorul menţionat arată "că nu există nici o raţiune de a vorbi de o cultură traco-getică comună", că "identitatea de cultură se fondează pe elemente concrete de cultură şi nu pe comunitatea lingvistică" şi că "nu cunoaştem momentul cînd triburile geto-dacice s-au separat de masa triburilor trace, sau punctul în care trebuie considerate ca o ramură distinctă"[1776].

Am arătat la începutul acestei lucrări, aşa cum au opinat V.Pârvan, C.Daicoviciu, R.Vulpe, I.H.Crişan şi H.Daicoviciu, că dacă Herodot îi menţionează pe geţi la sfîrşitul sec.VI î.e.n., pe la 514-512 î.e.n., cu prilejul expediţiei lui Darius împotriva sciţilor, atunci trebuie să vorbim de geţi încă din sec.VI î.e.n.

Dar denumirea de dac, "Daos sau Davus", apare tot la greci încă din sec.IV î.e.n. în opera lui Menandru, ca şi în inscripţii de la Atena

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

şi din Beoţia, din sec. IV-III î.e.n., unde este menţinnat încă un "Daos"[1777]. Prin urmare, sec. VI î.e.n. este punctul în care trebuie să socotim că apar geto-dacii; dar; aşa cum vom vedea că reiese din analiza culturii materiale, acest moment nu trebuie socotit în nici un caz ca momentul separării de masa triburilor trace, care nu se produce cel puţin pînă la începutul sec. II î.e.n., cînd la Dunărea de Jos, poate şi în alte zone, apare cultura geto-dacică de tip Sarmizegetusa. Se pare însă că acest fenomen se petrece şi la tracii balcanici. In sec. VI î.e.n. apare denumirea de geţi, dată de greci, după cum şi denumirea de traci este dată tot de către greci, ca şi cea de daci.

Dar aspectul cultural Canlia, care apare în a doua jumătate a sec. VI î.e.n. sau la începutul sec. V î.e.n., cuprinde şi zona sud şi nord-balcanică şi este unitar în conţinutul său. Prin urmare, multitudinea de triburi tracice cu nume diferite, între care se află şi geto-dacii, au aceeaşi cultură materială pînă în sec. II î.e.n., cînd aceasta intră într-un accentuat proces de transformare, fenomen care se reflectă în dispariţia tipurilor fundamentale din faza I şi apariţia ceramicii din faza a III-a.

Deci cultura materială din spaţiul sud-balcanic şi nord-carpatic este unitară, fapt ce ne-a permis gruparea ei într-un singur aspect cultural pe care l-am denumit Canlia. Prin urmare, unul din rezultatele acestei lucrări, în care am încercat să sintetizez vastul material al culturii tracice şi geto-dacice din aria sa de răspîndire, a făcut posibilă demonstraţia că întreaga cultură din spaţiul arătat este traco-geto-dacică şi aceasta ne îndreptăţeşte să afirmăm că ipoteza conform căreia "nu există nici o raţiune de a vorbi de o cultură traco-getică comună şi că după Herodot nu avem nici un motiv istoric de a vorbi de traco-geţi sau de o civilizaţie traco-getică la nord de Dunăre şi în Dobrogea", rămîne o ipoteză.

Cultura materială în sec. VI-III î.e.n. este clar traco-getică Cultura materială este aceeaşi, dar diferă numele triburilor care a creează.

Prin această lucrare avem posibilitatea să confirmăm izvoarele scrise, care consideră că geţii, dacii şi tracii formează acelaşi popor, iar descoperirile arheologice pun în lumină o veritabilă comunitate de cultură materială. In aceste condiţii nu ne mai putem permite să abandonăm termenul de traco-geti.

Este evident că cetăţi de tipul celor de la Stînceşti sau Cotnari se pare că nu se cunosc în mediul tracic balcanic, dar este aproape sigur că cel puţin în spaţiul balcano-dunărean ele trebuie să existe. De altfel, T. Dremsizova cunoaşte în estul Bulgariei peste 90 de puncte cu urme de locuire getice, între care se numără şi cetăţile[1778]. In aceeaşi situaţie sînt şi cetăţile cu "val vitrificat", cunoscute în spaţiul carpato-dunărean, de la Albeşti, Trivalea-Moşteni, Coţofenii din Dos, Bucovăţ, Brăhăşeşti etc., care datează din sec. IV-III î.e.n. Ele constituie, aşa cum am demonstrat, cetăţi fortificate cu palisade de lemn şi pămînt, incendiate cu ocazia unui atac[1779].

Aceste cetăţi fac parte dintr-o categorie de fortificaţie de un tip

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

aparte, care încă nu se cunosc la tracii din Balcani, dar care se cunosc în toată Europa şi chiar în Scoţia. Dar aceasta nu ne îndreptăţeşte să afirmăm că între mediul geto-dacic şi celtic sau Luzacian există o identitate de cultură. Privite din acest punct de vedere, prezenţa sau absenţa unor categorii de cetăţi în mediul tracic sau geto-dacic nu mi se pare că poate afecta unitatea unei culturi materiale. Ele pot constitui particularităţi zonale. Este limpede că pentru epoca pe care o analizăm, ca şi pentru cele mai vechi, o cultură se defineşte şi se individualizează în cea mai mare măsură pe baza ceramicii. Piesele de metal au o valoare mai redusă atunci cînd se încearcă să se obţină, pe baza lor, caracterizarea unei culturi, pentru că ele circulă pe arii vaste.

Fibulele de tip "Glasinac" cu variantele sale sînt purtate de greco-macedoneni, illiri, tracii sudici şi geto-dacii nordici, iar akinakesurile sînt utilizate în egală măsură de sciţi şi geto-daci, deşi la origine ele sînt produse scitice. Piesele de metal aproape întotdeauna circulă pe arii vaste şi la mai multe popoare. In orice caz, această categorie de piese arheologice are în multe cazuri o specificitate mai redusă decît ceramica.

Dar este limpede că geto-dacii ocupă zonele de nord-est ale Bulgariei, nordul Dunării şi zonele intra-şi est-carpatice, pe cînd tracii ocupă zonele sud-balcanice şi zona vestică şi centrală, din nordul Balcanilor pînă la Dunăre. Din acest punct de vedere socotesc justificată denumirea de cultură traco-geto-dacică. Separat, le folosim pentru deosebirea zonală şi etnică. Dar am văzut că esenţa culturii materiale nu ne mai permite să separăm cultura materială din sudul Balcanilor de cea din Transilvania sau din Muntenia, în sec. IV-III î.e.n., şi să nu uităm că Herodot spune că şi geţii sînt traci.

Nu mi se pare deloc justificat protestul unor învăţaţi privind folosirea acestui termen, care reflectă o realitate istorică şi atunci cînd se vorbeşte de o artă traco-getică, şi atunci cînd se vorbeşte de o cultură traco-geto-dacică.

Termenul de artă traco-getică nu reprezintă deloc o creaţie artificială de circumstanţă. El este cît se poate de logic şi exprimă o realitate istorică: prezenţa aceluiaşi tip de artă cu acelaşi stil, tipologie şi funcţionalitate atît în mediul tracic sud- şi nord-balcanic, cît şi în cel getic sud- şi nord-dunărean, indiferent de originea sa.

Stanţele de la Garcinovo şi Pîrjoaia, ca şi tezaurele de la Agighiol, Cucuteni-Băiceni, Peretu etc. se găsesc în mediul geto-dacic, iar cele de la Alexandrovo, Letniţa, Lukovit şi Vraca se află în zonele tracilor moeşi şi tribali, iar tezaurele de la Orizovc, Brezovo etc. se află în zonele tracilor odrido-bessi. Excludem aici tezaurul de la Panaghiurişte şi o mare parte din podoabele de aur şi argint din tumulii de la Duvanli, care sînt produse greceşti. Am arătat în comunicarea pe care am ţinut-o la al doilea Congres de tracologie, din 1976, că şi la Agighiol sînt piese de origină greacă, cum sînt aplicele triunghiulare de aur. Se admite că o parte din piesele de artă din mediul traco-getic sînt lucrate în oraşele greceşti şi atunci nu mai putem vorbi de o artă traco-getică[1780]. Ipoteza

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

pare a se confirma dacă considerăm prezenţa unei aplice de tip Agighiol-Vraca de la Olbia ca fiind probatorie. Totuşi,este limpede că cele două ateliere din mediul getic sud-dobrogean, marcate de stanţele de la Garcinovo şi Pîrjoaia, indică existenţa unor ateliere itinerante , care lucrau chiar în interiorul teritoriului geto-dacic. Dar este evident că tipurile şi ornamentele unor piese din metal preţios sînt persano-greceşti şi atunci teza citată mai sus pare a se dovedi întemeiată. Dar indiferent cine este producătorul acestei arte, o parte din aria sa de difuziune ne permite s-o considerăm ca traco-getică. Aceasta privind-o din punctul de vedere al beneficiarului şi al purtătorului. Dar dacă ţinem seama de faptul că aplice de tipul celor cunoscute în mediul traco-getic sînt prezente şi în mediul sciţilor, atunci termenul de traco-getic devine dificil de utilizat.

Dar un lucru este cert, că aceste tezaure au fost lucrate pentru traco-geţi, dat fiind numele scrise în limba greacă prin punctare pe fiale şi rhytoni: Kotyos, Teres, Amatokos. Acestea sînt nume tracice. Este sigur că rhytonii cu protome zoomorfe din lut ars,de tip 37 se lucrează în mediul tracic şi geto-dacic cel puţin din secolul V î.e.n. pînă în secolele I î.e.n.-I e.n. Acest lucru nu ne mai permite să credem că şi rhytonii de lut au fost importaţi,deşi ei există în Iran, Grecia şi Apulia. Rhytonii de lut ne demonstrează că stilul animalier se încetăţenise în mediul getic şi tracic chiar dacă seria de tezaure din sec.V î.e.n. au putut fi lucrate de meşteri din afara lumii traco-getice, aşa cum pare a ne orienta stilul şi tipologia unor piese.

Am arătat la analiza tipului XVII/a de ce nu mai putem fi siguri de atribuirea mormîntului şi a tezaurului de la Agighiol unui personaj sud-tracic, ca de altfel şi a mormîntului şi tezaurului de la Peretu,şi tumulii de la Zimnicea[1781]. Ei sînt geto-daci autohtoni. Faptul că aceste morminte fastuoase şi tumulare apar şi la Dunărea de Jos nu trebuie să constituie o surpriză, care să ne oblige să înclinăm spre ipoteza originii lor sud-tracice. Morminte tumulare princiare apar în aria tracică încă din Hallstattul timpuriu,în Slovacia, ca şi în Muntenia (Meri) şi pe întregul teritoriu al Europei, aşa încît ele trebuie considerate apariţii normale şi nu datorate unor influienţe.

S-a mai arătat că "ramurile principale ale tracilor sînt tracii propriu-zişi (sud-balcanici), mysienii între Balcani şi Dunăre şi dacogeţi în principal la nord de Dunăre"[1782].

Am arătat că tracii au apărut pentru prima dată cu acest nume în poemele homerice, iar după cum a demonstrat M.Vasilescu numele de traci nu poate fi decît o interpolare din sec.VIII î.e.n. Am văzut că Herodot îi considera pe traci poporul cel mai numeros după indieni. El spune (V,3) că "tracii poartă multe nume, dar toţi au în toate obiceiuri asemănătoare în afară de geţi şi trausi şi de cei care locuiesc mai sus de crestoni". Izvoarele istorice ne-au păstrat numele a peste 100 de triburi tracice, pe care nu socotesc inutil a le reaminti, fie şi măcar parţial aici. Este necesar a le aminti şi a le localiza pentru a putea înţelege mai bine că de fapt unitatea culturală traco-geto-dacică în sec.V-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

î.e.n. aparţine unei multitudini de triburi tracice cu denumiri diferite, dar nu şi cu o cultură diferită.

Nu putem considera că mysienii (moesii) sînt singurul trib trac care ocupă zone balcano-dunărene. Am văzut că Herodot şi Tucidide menţionează la sfîrşitul sec.VI î.e.n. pe geţi în nord-estul Bulgariei, imediat la nord de Munţii Haemus.

Prin urmare necropolele de la Ravna, Dobrina, Branicevo, Malamir, Ovciarovo, Cerna, Kragulevo, Jancovo, Sveştari etc., aparţin triburilor geţilor şi crobizilor.

Crobizii, după Strabon, ocupă fie zona dintre Tomis şi Callatis, fie zona din jurul Dyonisopolisului. Trizii sînt localizaţi la est de Balcic (Dyonisopolis).

Mysii sînt unul din triburile tracice cele mai importante, după numele cărora a fost denumită şi provincia romană Moesia, întemeiată în anul 15 î.e.n., provincie care ocupa spaţiul balcano-dunărean. Dar ei ocupau doar zona de la est de rîul Ciabrus (Tibriţa), deci zona Plevna-Tîrnovo, respectiv centrul Bulgariei nord-balcanice. Tribalii sînt localizaţi în zona rîului Isker (Oescus), deci în nord-estul Bulgariei (Strabon I, 2, 10, VI, 5, 12, VII, 3, 10); Ptolemeu (III/9,2)[1783].

Strabon (VII, 3, 2) spune: "Astfel elenii i-au socotit pe geţi de neam tracic. Aceşti geţi locuiau şi pe un mal şi pe celălalt al Istrului, ca şi misii, care sînt şi ei traci. Acum se numesc moesi şi de la ei au pornit şi misii statorniciţi în zilele noastre printre lidieni, frigieni şi troieni. Frigienii nu sînt altceva decît brigi, popor tracic ca şi migdonii şi bebricii, medo-bitinii, bitinii şi tinii".

Astii erau aşezaţi, după Strabon, mai sus de Apollonia (Sozopol). Bisalţii se aflau pe ambele maluri ale rîului Struma (Strymon), zaielii erau aşezaţi în apropiere de munţii Pangeu[1784].

Triburile tracice ale bitinilor, medobitinilor, brigii şi bebricii, ca şi berecynthii au locuit în nord-vestul Asiei Mici[1785].

Ciconii locuiau la gura Mariţei (Hebrus) şi lacul Biston. Pierii, brizii, odomanţii locuiau între Struma şi Mesta (Nestos) şi se ocupau în mare măsură cu extragerea aurului din munţii Pangeu. Doloncii locuiau în Galipoli. Caenii, astii, aprintii locuiau la sud-vest de Bizantion. Mygdonii locuiau la est de fluviul Axios, pînă la Struma, digesii pe cursul inferior al rîului Nestos. Besii, diobesii şi dioii locuiau în zona izvoarelor şi pe cursul superior al Mariţei[1786].

Bottiaii locuiau în Macedonia între fluviul Axios (Vardar) şi Halikamon[1787].

Edonii, cu ramurile lor sithonii şi mygdonii, au locuit iniţial, după Strabon şi Tucidide, pe fluviul Axios şi pînă la mare. Edonii s-au stabilit la răsărit de Struma şi la nord de muntele Pangeu[1788].

Odrizii constituie unul dintre cele mai importante triburi care locuiau ambele maluri ale rîului Tonzos (Tundza) pînă la Apollonia. Ei au întemeiat primul regat de origine negreacă în Balcani, condus de Teres (470-440 î.e.n.) şi Sitalkes (440-424 î.e.n.), care dispare în 342 î.e.n., fiind cucerit de Filip II regele Macedoniei[1789].

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Dioii, după Tucidide, sau diobesii (Pliniu cel Bătrîn), sînt localizaţi pe cursul superior al rîului Nestos. Dentheleţii sînt localizaţi de Herodot la izvoarele Strumei, iar Strabon îi localizează, împreună cu corralii şi bessii, între munţii Haemus şi Pont[1790].

Trebuie analizată şi problema tyrageţilor, care a fost rezolvată în chip diferit de autorii care au studiat-o. Plinius cel Bătrîn (Naturalis Historia, IV, 82), în sec.I e.n., spune: "dincolo de Istru, se află vestitul rîu Tyras...,o insulă vastă de pe acest fluviu este locuită de tyrageţi", iar Strabon (III 3,1): "ţinuturile geţilor se întind spre nord pînă la tirageţi". Aici apare clar că autorul îi aşează pe geţi la nord de Dunăre, între bastarni şi populaţiile de pe malul Niprului (Borystene): Ptolomeu (III, 5,11) îi consideră sarmaţi[1791].

V. Pârvan îi consideră fără rezerve pe tyrageţi, geţii de la Tyras[1792]. Alţi autori îi consideră sciţi, avînd numele format ca şi al sciţilor: Massagetae, Tyragetae. I.I.Russu consideră că asemănarea aceasta pare a fi totuşi formală[1893]. N.Gostar socoteşte că vechea ipoteză după care tyrageţii sînt geţii de la Tyras este contrazisă de izvoarele contemporane evenimentelor.

Astfel migraţia sarmaţilor, iazigilor, meterilor şi tyrageţilor către gurile Dunării, după moartea lui Burebista este consemnată de Ovidiu şi Strabon. Tyrageţii sînt o populaţie sarmatică[1794].

Trebuie să remarcăm că nici un izvor mai vechi de sec.I î.e.n. nu-i pomeneşte pe tyrageţi şi aceasta ar putea constitui un argument pentru originea lor sarmatică. Inainte de sec.I î.e.n. tyrageţii nu se aflau la nordul gurilor Dunării. De altfel, pasajul citat mai sus din Strabon este edificator. Strabon spune că: "ţinuturile geţilor se întind spre nord pînă la Tyrageţi", prin urmare tyrageţii nu sînt consideraţi de autori geţi. De aici rezultă că atribuirea tyrageţilor populaţiilor sarmate este cea mai apropiată de realitate.

Si în mediul geto-dacic nord-dunărean şi carpatic există mai multe denumiri tribale din sec. I î.e.n.-I e.n., cum sînt succii, biefii, piefigii, buridavensii, praedavensii, ratacensii, caucocensii, cotensii, albocensii, potulatensii, sensii (ordessenses sau argessenses), saldensii, ceiagisii (Ptolemeu, III, 8,3). Dar pentru că această perioadă nu face obiectul lucrării noastre nu vom intra în detalii.

Important este faptul că multitudinea denumirilor pe care le au triburile tracice nu afectează unitatea culturii lor materiale privită sub aspectul ceramicii.

Unii autori cred că şi unele tipuri de morminte sau de rit fac posibilă o diferenţiere culturală sau reprezintă o influenţă sud-tracică. Alţi autori socotesc că tumulii cu ardere pe loc şi sacrificii umane de la Histria, din epoca arhaică pot fi greceşti[1795]. Dar există unele elemente care se opun unei astfel de interpretări.

Este clar că în lumea greacă nu se practică sacrificiile umane la funerarii, ci numai sacrificii de animale. In schimb, sacrificiile umane sînt larg practicate în mediul scitic, unde nu există morminte princiare în care să nu fie şi o femeie sau sclavi sacrificaţi, cum se întîmplă

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

şi în lumea geto-dacică şi tracică, la Agighiol, Ravna, Vraca, Seuthopolis şi Mezek.

In al doilea rînd, ritualul arderii pe loc a defunctului şi construirea unui tumul se cunoaşte şi în mediul geto-dacic de la Volovăţ (Sucevа) din sec. VI-V î.e.n., deci contemporan cu cele de la Histria. Morminte cu ardere pe loc se cunosc în sec. IV-II î.e.n. şi în mediul tracic sud-balcanic de la Bailovo şi Panaghiurski-Koloni şi la nord de Balcani, la Vlasco, Selo (Vrača), ca şi la Ezerovo. De altfel, morminte de incineraţie cu ardere pe loc se cunosc şi în necropole princiare illirice din al doilea sfert al sec. VI î.e.n., de la Atenica.

În sec. I î.e.n., la geto-dacii din Cîmpia Munteană, tumulii de incineraţie cu ardere pe loc sînt bine documentaţi la Popeşti, Lăceni , Orbeasca de Sus etc. Este limpede că mormintele de incineraţie pe loc, tumulare sînt utilizate de geto-daci, ca şi de tracii din sec. VI î.e.n., pînă în sec. I e.n.[1796], dar ele sînt totuşi o excepţie.

S-a emis părerea că aşezarea de la Alexandria, cetatea de la Zimnicea, ca şi mormîntul de la Peretu, aparţin unei encalve sud-tracice. Mi-am exprimat şi anterior dezacordul asupra acestei opinii[1797], căreia i se pot aduce unele obiecţii. In majoritatea cazurilor au fost consideraţi ca traci sudici numai tracii care locuiau în sudul munţilor Balcani. Dar trebuie ţinut seama că tracii apar ca popor cu o cultură unitară (reflectată în ceramică) încă din sec. XIII-XI î.e.n., iar aria lor de răspîndire se întinde din nord-vestul Asiei Mici şi sudul Balcanilor pînă în zona nord-carpatică.

Lucrarea noastră, în încercarea de a reliefa originea culturii traco-geto-dacice, poate arăta că de fapt aceasta apare concomitent, evoluînd treptat din culturile hallstattiene din perioada anterioară, atît din aria carpatică, cît şi din aria balcanică, ceea ce i-a şi asigurat unitatea, privită din punctul de vedere al ceramicii lucrate cu mîna, care este definitorie. In aceste condiţii, a vorbi de tracii sudici numai la sud de munţii Balcani înseamnă a face abstracţie de aria reală de răspîndire a traco-geto-dacilor. Ori, aria de răspîndire a acestora în sec. VI-III î.e.n. a rămas ca şi în sec. XII-VI î.e.n. Aşa stînd lucrurile se impune revizuirea concepţiei asupra noţiunii traci sudici, avînd în vedere aria de răspîndire a aspectului cultural Canlia (pl. CVI). Socotesc că discuţia trebuie tranşată în sensul enunţat la începutul acestei lucrări. Nu mai putem vorbi de traci sudici exclusiv la sud de munţii Balcani. In raport cu întreaga arie de răspîndire a traco-geto-dacilor din sec. VI-III î.e.n., tracii sudici trebuie înţeleşi pînă la Carpaţii meridionali şi pînă la vărsarea Dunării[1798]. Intre ei trebuie incluşi şi geto-dacii purtători ai aspectului cultural Ferigile-Bîrseşti.

Tracii nordici se întind spre nord de această linie imaginară şi desigur convenţională, pentru că de fapt nu există diferenţe notabile între ceramica din aria traco-geto-dacilor, privită în totalitatea ei.

Dar pentru că geţii apar menţionaţi în izvoare încă din sec. VI î.e.n., iar dacii din sec. IV-III î.e.n., desigur că la sud şi nord de munţii Balcani trebuie să vorbim de traci, iar la sud şi nord de Dunăre, ca şi în

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Carpaţi, trebuie să vorbim de geto-daci. Iată aşadar de ce cei ce au locuit la Zimnicea, Lăceni, Orbeasca, Albeşti, Trivalea-Moşteni, Peretu, în sec. IV-III î.e.n. nu trebuie socotiţi ca o enclavă sud-tracică, ci ca geto-daci.

Dar pentru a rezolva această problemă trebuie să recurgem şi la izvoarele istorice scrise.

Arian (I,3,5), relatînd evenimentele petrecute cu prilejul atacului lui Alexandru Macedon din anul 335 î.e.n. împotriva tribalilor şi a geţilor, spune: "atunci Alexandru îşi retrase corăbiile şi hotărî să treacă Istrul împotriva geţilor, care locuiau dincolo de Istru, deoarece îi vedea că sînt adunaţi acolo în mare număr pe malul Istrului".

Strabon (II,5,18) spune: "mai ales oamenii din zilele noastre ar putea să vorbească mai bine despre locuitorii de pe malurile Istrului, atît de cei de dincoace, cît şi cei de dincolo de fluviu, adică geţi, tirageţi şi bastarni". Tot Strabon (VII,3,2) spune: "astfel, elenii i-au socotit pe geţi de neam trac. Aceşti geţi locuiau şi pe un mal şi pe celălalt al Istrului". Izvorul arată limpede că Alexandru Macedon luptă la sud de Dunăre cu tracii-tribali, iar la nord de Dunăre cu geţii. Este sigur că geţii locuiau pe ambele maluri ale Dunării, pe cursul dobrogean al fluviului şi în nord-estul Bulgariei. In zona vărsării Oltului în Dunăre, malul sudic era ocupat de tracii moesi şi tribali, iar malul nordic de către geţi.

V. Pârvan crede că oraşul getic slab întărit de pe malul Dunării, ocupat de Alexandru Macedon, este cetatea de la Zimnicea, iar C. Daicoviciu o situează în răsăritul Olteniei[1799]. S-a arătat recent că insula ocupată de către Sirmos, regele tribalilor, cu prilejul atacului lui Alexandru Macedon, nu poate fi decît insula Belene[1800].

Arian (I,4,4) spune că: "mai întîi geţii fugiră spre oraş, care se afla la o depărtare de o pasarangă (5,5 Km) de Istru. Cînd văzură că, lăsînd în frunte pe călăreţi, Alexandru ducea în grabă falanga de-a lungul fluviului pentru ca nu cumva pedestraşii să fie încercuiţi de geţii care stăteau la pîndă, geţii părăsiră şi oraşul, care nu era bine întărit. Îşi luară copiii şi femeile pe cai cît puteau duce caii. Ei se retraseseră departe de fluviu prin locuri singuratice".

Aici trebuie să arătăm că această retragere a geţilor, care, potrivit izvorului, dispuneau de 4000 de călăreţi şi 10000 de pedestraşi, trebuie să fi fost doar o retragere strategică. Pentru că cercetările pe care le-am întreprins în ultimii 12 ani au adus la lumină cîteva noi monumente geto-dacice în zona de vest a Munteniei. La circa 40 Km spre nord de cetatea de la Zimnicea se află cetatea de la Albeşti, pe malul stîng al rîului Vedea. Ea are o suprafaţă de numai 1,5 ha şi este apărată cu un "val vitrificat". Aceasta nu poate fi decît o palisadă din lemn intercalată cu pămînt, care a fost incendiată cu prilejul unui atac. Pe baza stratigrafiei am reuşit să demonstrez că ea a fost construită în sec. IV î.e.n. Deşi săpăturile au arătat că interiorul nu este prea intens locuit, fiind mai mult un loc de refugiu şi nu de locuire permanentă, ca la Zimnicea, cetatea de la Albeşti este unul din importantele monumente geto-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

dacice din această zonă. Nu este deloc lipsit de semnificaţie faptul că mormîntul cu tezaurul de la Peretu se află aşezat în lunca rîului Vedea la numai 2-2,5 Km de cetatea de la Albeşti.

Mormîntul de la Peretu aparţine desigur unui regişor geto-dac, care datează din perioada 375-340 î.e.n., datare care îl situează în vremea domniei lui Filip II al Macedoniei sau chiar în timpul atacului lui Alexandru Macedon, în zona vestică a Munteniei. La circa 30 km spre est de Albeşti, pe malul pîrîului Teleorman, la Trivalea-Moşteni se află o altă cetate geto-dacică. Si aici am reuşit pe baze stratigrafice să demonstrez că cetatea a fost construită în perioada sec.IV-III î.e.n. Prin urmare, în zona vestică a Munteniei cunoaştem prin cercetări mai vechi şi mai noi trei cetăţi din perioada sec.IV-III î.e.n.

Mormîntul cu tezaurul de la Peretu, ca şi faptul că geţii au reuşit să strîngă într-un timp scurt o armată atît de mare cu prilejul atacului lui Alexandru Macedon ne conving că în această zonă există o puternică uniune tribală geto-dacică, cu mult înaintea lui Alexandru Macedon. Apărarea acestei uniuni de triburi era întemeiată pe cetăţile de la Zimnicea, Albeşti şi Trivalea Moşteni. Desigur că numărul cetăţilor din această zonă este în realitate mult mai ridicat.

Avînd în vedere mulţimea şi importanţa monumentelor geto-dacice din vestul Munteniei, în sec.IV-III î.e.n. trebuie să ne întrebăm dacă mai putem admite ca în aceste zone sau în oricare altă parte de la nord de Dunăre mai poate fi vorba de o enclavă sud-tracică. Răspunsul la această întrebare nu poate fi decît negativ. De altfel, aspectul Canlia, în care se încadrează şi materialele geto-dacice de la Zimnicea, Peretu, Albeşti, Orbeasca de Sus, a evoluat din cultura tracică anterioară, de tip Basarabi, Babadag III, Trestiana-Cimbala, Solonceni-Saharna, iar acestea nu sînt decît o continuare a culturii Insula Banului, Babadag-Pseničevo. Rămîne ca viitoarele cercetări să rezolve problema materialelor de tip Canlia din Transilvania, de la Fîntînele II şi Apahida, care apar cel mai devreme după mijlocul sec.V î.e.n. Rezolvarea acestei probleme este însă condiţionată de stabilirea faptului dacă în paralel cu aspectul cultural Ciumbrud există şi un alt aspect cultural geto-dacic, cum par a indica materialele de la Cluj-Mănăştur, care, după aspect şi după analiza tipologică amănunţită, pe care am întreprins-o, nu mai pot fi atribuite culturii Basarabi. De altfel, pentru Transilvania se poate pune problema unui dualism cultural în sec.VII şi la începutul sec. VI î.e.n. şi anume existenţa pe lîngă cultura Basarabi, care este bine atestată[1801], şi a unui alt aspect cultural, evoluat din cultura tracică Gáva-Holyhrady.

Important pentru noi este faptul că aspectul Canlia a evoluat din sec.VI-V î.e.n. şi din culturile hallstattiene mijlocii şi tîrzii şi prin urmare nu trebuie să mai considerăm materialele din sec.IV - III î.e.n. din vestul Munteniei sau din alte zone ca fiind sud-tracice, chiar dacă tipologic aceste materiale sînt în oarecare măsură diferite ca detalii formale şi ca ornamente de aspectul Ferigile. Pentru mine este limpede că de la aceste diferenţe au plecat acei autori care au crezut că

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Zimnicea, Alexandria şi Peretu sînt doar nişte enclave sud-tracice. Dacă ar fi să credem că materialele de la Zimnicea sau Alexandria sînt venite de undeva, atunci le putem foarte uşor aduce de la geţii din Dobrogea sau Moldova, unde există materiale absolut identice la Slobozia, Hansca, Vaslui, Enisala, Satu Nou, Canlia etc.

Unii autori au socotit, bazîndu-se pe Herodot şi Tucidide, că geţii locuiau numai la sud de Dunăre şi au trecut la nord de fluviu doar în sec. IV î.e.n. unde sînt găsiţi de Alexandru Macedon la 335 î.e.n.[1802]. A.I.Meliukova, folosind pasajul din Strabon (VII,3,14), care spune că: "între geţi şi Marea Pontică de la Istru pînă la Tyras se întinde pustiul geţilor, care este în întregime şes şi fără ape", arată că zona pruto-nistriană a fost locuită de geţi[1803].

Ea demonstrează că în sec.VI-III î.e.n. graniţa dintre geţi şi sciţi era Nistrul[1804]. Această situaţie este bine documentată şi de descoperirile arheologice din ultimul deceniu, care au evidenţiat în această zonă existenţa a 29 de cetăţi, care, împreună cu aşezările şi necropolele geto-dacice cunoscute pînă acum, ajung la circa 113 puncte[1805]. Acestea documentează un masiv de populaţie geto-dacică în sec. IV-III î.e.n. I.D.Zlatkovskaia şi L.L.Polevoi, bazaţi pe Strabon, socotesc că regatul lui Dromichaites trebuie localizat în zona Nistrului mijlociu[1806]. Anterior luptele sale cu regele Traciei Lysimach au fost localizate undeva în Muntenia de vest sau pe malul drept al Dunării în zona dobrogeană.

De altfel, populaţie traco-getică există şi în mediul scito-grecesc de la Olibia, Brezan, Beicuş, începînd din a doua jumătate a sec. VII î.e.n. pînă în sec.I, după cum a arătat recent K.K.Marcenko. Datele epigrafice demonstrează acelaşi fenomen de pătrundere a traco - geţilor în zonele nord-pontice[1807].

De altfel o pătrundere tracică în mediul culturii Ciornîi Les se constată la nivelul culturii Basarabi, din sec.VIII-VII î.e.n., după cum probează fragmentele ceramice descoperite în gorodiştele Subotovsk şi în cele de pe Tiasmin[1808]. De asemenea, tot un rezultat al influenţei tracice sînt şi vasele de tip I/b1 din mediul Ciornîi Les, ca şi fragmentele de vase tip Babadag-Cozia din zona Tiasmin[1809]. In măsura în care fragmentele ceramice Basarabi, ca şi cele de tip Babadag-Cozia sînt contemporane, ele pot constitui un element de datare pentru ultima fază a culturii Ciornîi Les. De altfel, aceste fragmente din zona rîului Tiasmin provin din nivelele superioare ale cetăţilor culturii Ciornîi Les. Este o situaţie similară cu cea de la Babadag, unde la suprafaţă sau în ultimele nivele de locuire s-au găsit fragmente ceramice Basarabi, care confirmă datarea ultimei faze a culturii Babadag în sec.VIII-VII î.e.n. Dar dacă fragmentele Basarabi de la Babadag au ajuns acolo după încetarea locuirii Babadag, valoarea lor de datare devine nulă. In acest fel fragmentele ceramice de tip Basarabi de la Subotovsk, din cetăţile de pe Tiasmin, ca şi de la Babadag constituie elemente pentru cronologia relativă a celor trei culturi.

Revenind la problema răspîndirii geţilor, Strabon (VIII,III,1 şi 13)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

crede că aceştia se întind pînă la pădurea Hercinică, care se situează în zona Dunării mijlocii[1810] şi pînă la Tyras. Aria culturii traco-geto-dacice este bine delimitată în zona pe care am analizat-o încă din Ha A. Această arie rămîne aproape constantă pînă în sec.IV-III î.e.n. şi în sec.II î.e.n.-III e.n.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

XII. CERAMICA CENUŞIE LUCRATĂ LA ROATA. RELAŢIILE DINTRE TRACO-GEŢI ŞI GRECI.

În această lucrare am realizat sistematizarea şi clasificarea întregului material ceramic lucrat cu roata, existent în aşezările şi necropolele traco-geto-dacice din întreaga arie, în perioada sec. VI-III î.e.n. Din studiul acesteia, ca şi pe baza datărilor întemeiate pe ceramica grecească cu firnis sau amfore, a reieşit că la Dunărea de Jos, la est de Carpaţi, ca şi în zonele tiso-slovace ceramica cenuşie apare în cursul sec. VI î.e.n. Staţiuni concludente pentru această perioadă sînt Atenica, Ieşelniţa, Gogoşu, Bîrseşti, Alexandria-Vii, Curteni, Sarinasuf, Kruglic, Dobrina şi marile necropole din zona tiso-slovacă. Dar avînd în vedere faptul că Histria este întemeiată cel mai tîrziu în ultimul sfert al sec. VII î.e.n. trebuie să credem că ceramica cenuşie apare în mediul geto-dacic încă din această perioadă. O aşezare care se poate data la sfîrşitul sec. VII î.e.n. şi prima parte a sec. VI î.e.n., este cea de la Alexandria-Pod, dar această datare trebuie omologată.

Este un lucru cunoscut că în nord-vestul Asiei se lucrează ceramica cenuşie chiar din mileniul II î.e.n., ceramică cunoscută sub numele "buchero-eolian". Ea se exportă în sec. VI î.e.n. şi următoarele, pînă la Masalia, Olbia, Ampurias[1811]. Această ceramică se cunoaşte în toate coloniile greceşti de pe litoralul traco-geto-dacic si scitic al Pontului Euxin.

La sud de Balcani nu cunoaştem încă ceramica cenuşie din sec. VI î.e.n., ci numai din sec. V î.e.n. (Duvanli, Nova Zagora), dar aceasta nu înseamnă că aici nu a pătruns ceramica cenuşie. Şi în mediul scitic ceramica cenuşie este vehiculată tot de oraşele greceşti. Dar nu putem refuza în întregime teza influienţei sudice, prin intermediul tracilor balcanici de la sud şi nord de Dunăre, aşa cum au arătat prof. I. Nestor şi prof. E. Condurache. Desigur că comerţul oraşelor greceşti difuza direct această categorie de ceramică la geto-dacii din sudul şi nordul Dunării direct prin Tyras, Histria, Tomis, Callatis, Odessos.

Am văzut că marea majoritate a ceramicii cenuşii din mediul geto-dacic, ca şi scitic şi illiric, are bune analogii în oraşele greceşti din Pontul stîng şi nordic. Dacă unele forme nu le-am găsit în această zonă, ci în Grecia sau Ionia, faptul se datoreşte desigur săpăturilor încă restrînse, efectuate în oraşele de pe litoralul Pontic sau nepublicării integrale a materialelor. Oraşele greceşti au difuzat în mediul autohton nu numai ceramica de lux cu firnis şi amfore[1812], ci şi ceramica cenuşie. Ele trebuie să fi fost chiar de la întemeierea lor nu numai centre de tranzit ale produselor greceşti din metropolă, ci şi centre de producţie cu ateliere proprii. Astfel, la Chersones, în sec. III-II î.e.n., la Pantica-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

pelon şi Fanagoria,în sec.I î.e.n. se cunosc cuptoare de ars oale[1813]. Aceeaşi situaţie este şi la Histria, unde se cunosc cuptoare de ars oale în sec.V-IV î.e.n. , dar desigur că ele existau şi în sec.VI î.e.n. Oraşele greceşti din Pont erau şi centre de producţie nu numai de ceramică, dar şi de piese de metal[1814].

Problema originii ceramicii cenuşii din mediul traco-geto-dacic a prilejuit exprimarea unor opinii divergente. Unii autori au socotit că ceramica cenuşie din sec.VI-III î.e.n. este autohtonă[1815], iar alţii au considerat-o de import sudic sau grecesc. E.Condurache a arătat că geto-dacii lucrează ceramica cenuşie abia în sec.IV-III î.e.n., iar I.H. Crişan şi H.Daicoviciu situează acest moment în sec.III-II î.e.n. R. Vulpe arată că tracii lucrează ceramica la roată în sec.IV î.e.n.[1816].

Am încercat ca prin studiul sistematic al ceramicii lucrată cu roata din aria traco-geto-dacică să rezolvăm această problemă.Studiul ne-a permis constatarea că majoritatea ceramicii din mediul autohton este identică din punct de vedere tipologic cu ceramica cenuşie din mediul grecesc. O altă considerare interesantă este aceea că multe din aceste forme se găsesc şi în mediul scitic şi illiric. Dar din această zonă sînt publicate prea puţine vase cenuşii. Cele publicate sau care mi-au fost accesibile sînt edificatoare. Cert este că avem foarte puţine tipuri de ceramică cenuşie,care să nu reproducă modelele greceşti.

Unele tipuri de vase greceşti sînt arse reductor şi au o culoare cenuşie cu diferite nuanţe, dar aceleaşi tipuri sînt arse oxidant, obţinîndu-se culoarea roşie, roz, portocalie, fiind şi pictate.

In condiţiile în care în lumea greacă din Pont şi Anatolia se produce ceramica cenuşie şi aceleaşi tipuri şi variante se întîlnesc în mediul traco-getic-dacic, illiric şi scitic, trebuie să considerăm că ele sînt produse autohtone ? In fond,cetăţile greceşti îşi datorau prosperitatea, dacă nu şi existenţa, comerţului cu autohtonii. Trebuie să considerăm că ceramica cenuşie din oraşele greceşti este lucrată de traco-geto-daci, sciţi sau illiri ? In aceste condiţii este limpede că ceramica cenuşie constituie un articol de export în mediul autohton, care încă nu a fost suficient studiat.

Este însă interesantă lipsa sau raritatea în mediul autohton a ceramicii roz, roşie sau portocalie (fără firnis). O explicaţie a fost dată şi pentru această situaţie. Ceramica cenuşie arsă reducător necesită o cantitate mai redusă de combustibil decît cea arsă oxidant şi de aceea a fost preferată de autohtoni. Ea este mult mai accesibilă.

De aceea,ori de cîte ori vom întîlni în mediul autohton vase lucrate la roată din pastă roşie sau portocalie, este sigură proveniența lor greacă. Avem cîteva vase lucrate din acest gen de pastă. Ceramica roşiatică-portocalie de la Alexandria, a fost considerată locală numai pentru că arderea se aseamănă cu aceea a unor vase lucrate cu mîna.Acest fenomen este numai o întîmplare. Şi E.Condurache, I.H.Crişan şi H. Daicoviciu consideră ceramica lucrată cu roata de aici de import sud-dunărean. Aceasta se confirmă ţinînd seama că, craterele de tip 23/b de la Alexandria-Pod, Alexandria-Vii şi Ravna au analogii la Troia şi, după

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

cît se pare, la Mesembria. Desigur că acest tip putea fi vehiculat şi prin Histria sau alte oraşe greceşti. Ceramica de culoare cărămizie-portocalie există şi la Curteni, în perioada 550-450 î.e.n. La Kiulevcia, în sec.V î.e.n. există un vas din pastă gălbui-roşiatică, la Branicevo există un vas din pastă roşie-cărămizie, ca şi la Brăiliţa şi Canlia. De aceea am socotit că este necesar să dau şi un catalog cu pasta ceramicii cenuşii lucrate cu roata (cap.XV-XVI). Din aceste exemple rezultă raritatea ceramicii roşii cu diferite nuanţe în mediul traco-geto-dacic, predominantă fiind cea cenuşie.

Tipologia ceramicii cenuşii din mediul autohton este aproape exclusiv greacă. Dacă considerăm că ceramica cenuşie din mediul autohton este locală, imitată după cea greacă, normal ar fi ca în aceleaşi aşezări şi necropole să găsim şi vasele greceşti originale. Ori, demixtarea celor două categorii de produse este imposibilă numai pe criterii tipologice. Această problemă se poate rezolva nu numai prin efectuarea unor analize chimice şi mineralogice, a ceramicii cenuşii din oraşele greceşti şi din mediul autohton[1817].

În lipsa unor astfel de analize am căutat totuşi un criteriu pentru a deosebi ceramica cenuşie locală de cea grecească. Am constatat că în ceramica cenuşie de la Histria, publicată de M.Coja există o categorie de ceramică cenuşie nepictată, simplă şi o categorie de ceramică cenuşie cu o vopsea neagră la exterior şi la interior. Aceeaşi ceramică cenuşie cu vopsea neagră există şi la Thassos, unde este considerată ca fiind de import din Asia Mică. Dar aceeaşi categorie de ceramică cenuşie cu vopsea neagră (care nu este un firnis) există şi în mediul traco-geto-dacic.

Astfel, vase cu această particularitate există la Alexandria-Pod(tip 23/b), Alexandria-Vii (tip 16/a), la Kiulevcia, Branicevo şi la Budve, în mediul illiric (tip 10/b), Brăiliţa (tip 13), Cernica (tip 23/d), Canlia (lekane tip 21/a2 şi cană 6/a), Grădiştea-Călăraşi (tip 16/c), Enisala (la Canlia, 20/b cu angobă).

Această ceramică, cu particularitatea menţionată se eşalonează în mediul geto-dacic din sec.VI pînă în sec.IV î.e.n. Dacă determinarea noastră asupra apartenenţei acestor vase este corectă, atunci putem conta pe un import de ceramică cenuşie la geto-daci pînă în sec.IV î.e.n.

Formele greceşti şi traco-geto-dacice, care sînt identice ca tipologie şi sînt lucrate din pastă cenuşie simplă nu le putem separa. Trebuie să menţionăm că ceramica cenuşie ajunge în sec.IV î.e.n. la Canlia , în proporţie de 34,84%, iar la Ravna, în sec.VI-V î.e.n., la 38,73% (cf.fig. 16,17).

Pe această bază putem aborda şi problema începutului lucrării ceramicii la roată în mediul traco-geto-dacic. Una din puţinele forme locale cunoscută acum, transpusă la roată, este recipientul de tip 36 de la Zorile. El poate data din sec.V-IV î.e.n., dar şi din sec.III î.e.n., aşa încît nu oferă prea multe elemente cronologice pentru fenomenul care ne reţine atenţia. In aceeaşi categorie se încadrează şi chiupurile de tip 1/a,b, din zona Teleormanului şi din mediul tracilor tribali de la sud de Dunăre, cu menţiunea că ele nu reproduc nici o formă locală lucrată cu

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

mina, ci sînt o creaţie originală a geto-dacilor şi tribalilor. Ele datează din sec.IV-III î.e.n.,cu precizarea că după datele de care dispunem apar abia după 350 î.e.n.şi continuă pînă în sec.II î.e.n.

Există altă categorie de recipiente care derivă din forme greceşti, dar care se îndepărtează mult de originale, asigurîndu-ne că ele sînt lucrate de traco-geto-daci. Ele se încadrează în ceea ce D.Koncev denumit "vase de tip grecesc cu forme modificate". In această categorie se încadrează recipientele de tip 5/a,b, 9/b,c, 10/a,b2, 14,15,16/f, 18/c; lekane-urile de tip 20/e; 21/c; cratere de tip 23/h, arybaloii de tip 25, ca şi strachina de tip 10/b,de la Canlia. Ceramica cenuşie de Zimnicea, Orbeasca de Sus, Albeşti, Seuthopolis, ca şi formele menţionate difuzate în întreaga zonă sud-balcanică şi extracarpatică ne asigură că tracii lucrau în sec.IV î.e.n. ceramică cenuşie, însuşindu-şi tehnica lucrului la roată, ca şi tehnica arderii reductoare.

Datele menţionate confirmă aprecierea acad.E.Condurache asupra acestei probleme.Dar unele forme,cum sînt cana de tip 9/c de la Cernica, ca şi amfora de tip 22,tot de aici, ar putea constitui un argument pentru lucrarea de către geto-daci a ceramicii cenuşii şi în a doua jumătate a sec.V î.e.n. Pe această bază, ca şi pe a vasului de tip 36 de la Zorile credem că începutul lucrării la roată în mediul autohton se poate situa în a doua jumătate a sec.V î.e.n. Dar vasele cenuşii cu vopsea neagră, din sec.IV î.e.n. ne asigură că se mai importă ceramică cenuşie şi în această perioadă. In sec. IV î.e.n. această categorie se cunoaşte numai în Dobrogea, nord-estul Bulgariei şi la nord de Dunăre, numai pe malul stîng,la Grădiştea-Călăraşi, Pietroiu, dar şi la Cernica şi, desigur, în multe alte aşezări.

Unele din vasele cenuşii de tip grecesc,din sec.VI-III î.e.n., cum sînt cănile de tip 6/a, străchinile de tip 10/b, amforele de tip 22/b şi craterele de tip 23/c1, sînt integrate de către geto-daci în repertoriul propriu de forme ceramice. Ele sînt specifice şi fazei a treia a Latènelui geto-dacic de tip Sarmizegetusa, păstrîndu-se pînă la 106 e.n.Unele din aceste forme, cum sînt amforele de tip 22, continuă a fi utilizate şi în sec.II-III e.n. Aceste tipuri constituie încă o dovadă a faptului că ceramica geto-dacică de tip Sarmizegetusa derivă din cea de tip Canlia.

Dar majoritatea formelor ceramicii cenuşii încetează de a mai fi folosite în perioada 250-150 î.e.n., care constituie o etapă de tranziţie între aspectul Canlia şi cultura Sarmizegetusa. Avînd în vedere aria aspectului Canlia trebuie să observăm faptul că cultura Sarmizegetusa derivă din aspectul Canlia. Rămîne să vedem în ce măsură aspectul Ferigile participă la acest fenomen. Este de asemenea interesant de ştiut dacă şi în ce fel participă aspectul cultural Szentes-Vekerzug-Chotin la geneza culturii geto-dacice de tip Sarmizegetusa.

Problema cronologiei ceramicii cenuşii în sec.VI-III î.e.n.în mediul traco-geto-dacic rămîne încă dificil de abordat,datorită faptului că majoritatea formelor circulă în toată perioada cuprinsă între secolele menţionate,fără modificări.

De aceea,datarea aşezărilor şi necropolelor din această perioadă

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

este dificil de elaborat numai pe baza ceramicii cenuşii sau a ceramicii lucrate cu mîna. Datarea cea mai sigură se stabileşte pe baza ceramicii greceşti cu firnis şi a amforelor ştampilate şi neştampilate.

În aria aspectului Ciumbrud, în sec. VI–V î.e.n. nu cunoaştem decît cana de tip 7 de la Tg. Mureş, aşa încît nu avem posibilitatea de a şti ce fel de ceramică lucrată cu roata utilizau geto-dacii din această zonă, înainte de venirea celţilor, care aduc şi propria lor ceramică cu roata. In schimb, în aria aspectului cultural Szentes-Vekerzug-Chotin, în sec. VI–V î.e.n., ceramica lucrată cu roata se utilizează în mare cantitate, ca şi în mediul traco-geto-dacic, balcano-carpatic şi est-carpatic. In necropola de la Szentes-Vekerzug-Chotin, ceramica lucrată cu roata are următoarele nuanţe: cenuşie închisă, cenuşie deschisă, neagră la exterior şi portocalie la mijloc, cenuşie deschisă cu nuanţe mai închise. Nici un exemplar din aceste zone nu are vopsea neagră. In necropola de la Oroshaza Gyoparos există ceramică cenuşie deschisă, cenuşie închisă, cenuşie neagră. Am văzut însă că, în necropola de la Chotin şi Sanislău, ceramica lucrată cu roata are în mare măsură o pastă de culoare brună, ceea ce ne asigură existenţa unor ateliere diferite în cele două necropole menţionate mai sus, dar care lucrau ceramică cu roata după o tipologie unitară.

Cănile de tip 6/a1, a2 sînt specifice numai aspectului Szentes-Vekerzug-Chotin şi nu ştim în ce măsură ele sînt prezente şi în mediul aspectului Kustanovice. Acestea sînt derivate din cănile de tip 6/a, prezente în aceste două aspecte, şi la origină sînt greceşti. In aspectul Szentes-Vekerzug-Chotin se mai cunosc recipiente de tip 7, 8, 9/b, 10/a, b, c, d, 11, 16/a şi 22/c. In mediul Kustanovice există căni de tip 6/a şi străchini de tip 10/b şi vase de tip 38, dar este de aşteptat să fie cunoscute aceleaşi tipuri ca în aria aspectului învecinat. In aceste aspecte nu se cunosc cratere, lekane, cantharoi etc., ceea ce constituie un argument pentru faptul că în aceste zone ceramica la roată nu a fost introdusă din mediul traco-geto-dacic de la Dunărea de Jos. Vasele de tip 38, care apar sigur începînd cu a doua jumătate a sec. VI î.e.n. la Szentes-Vekerzug-Chotin şi Kruglic, nu sînt de origine greacă şi sînt specifice numai zonei nord-tracice, aşa cum a observat şi G.I. Smirnova. Dar ele pot exista şi în zonele nord-pontice.

În legătură cu originea ceramicii cenuşii din zonele tiso-slovace M. Dušek a opinat că ea este traco-greacă, adusă din zonele sud-dunărene şi nu a fost adusă de sciţi, întrucît aceştia nu cunoşteau ceramica lucrată cu roata.

Acelaşi autor socoteşte că ceramica lucrată la roată nu-şi are originea la Olbia, pentru că în jurul Olbiei nu se cunoaşte ceramică lucrată cu roata[1818]. De asemenea, M. Dušek crede că o parte din ceramica lucrată cu roata, din aceste zone, a fost lucrată de meşteri traco-greci şi meşteri locali. M. Parducz şi T. Nagy socotesc că ceramica a fost adusă de sciţi, cu probabilitate de la Olbia[1819]. Z. Bukiovski arată că influenţa greacă este clară la ceramica din zonele tiso-slovace, părere care este confirmată de studiul nostru[1820].

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Şi în zonele tiso-slovace cantitatea de ceramică cu roata este într-o proporţie foarte ridicată. La Szentes-Vekerzug ea este în proporţie de 50%, la Sanislau de 23%, ca şi la Tapioszele. Studiul pe care l-am întreprins asupra ceramicii cenuşii ne poate permite rezolvarea originii ceramicii lucrate cu roata din zonele tiso-slovace şi nord-vestul României. Toate formele specifice aspectelor culturale din această zonă sînt de origină greacă, ca şi cele din aria sud-tracică specifice aspectului Canlia. Numai tipul 38 nu reproduce o formă grecească, fiind foarte probabil o creaţie originală a tracilor de nord, din a doua jumătate a sec. VI î.e.n. Aceasta continuă şi în epoca celtică, fiind utilizată pînă în sec. III-II î.e.n.

În mediul grecesc şi scitic din zona nord-pontică, pe baza bibliografiei pe care am consultat-o, dar care este departe de a fi exhaustivă, există vase cenuşii de tip 6/a la Olbia şi Jurovka, şi tipurile 6/e, 10/a, b, c, 12, 13, 22/a, b, 24/a, 31 (fig. 10-12).

Trebuie să remarcăm că, de fapt, căni de tipurile 7 şi 8 nu există încă în mediul scitic, după cum tipurile 12 şi 13 există în mediul scitic, dar nu există în zonele tiso-slovace. Avînd în vedere că în zonele tiso-slovace lipsesc craterele de tip 23, vasele lekane de tip 20-21, ca şi tipurile 18, 19, 24-37, trebuie abandonată ipoteza originii sud-tracice a ceramicii cu roata. Tipologia ceramicii cu roata din zonele tiso-slovace este identică cu cea a vaselor din zona nord-pontică, ca şi din aria aspectului Canlia, numai că aceleaşi tipuri tiso-slovace, se regăsesc şi în zonele nord-pontice, în mediul scitic sau grecesc. Rămîne de văzut dacă lipsa craterelor şi a vaselor lekane cenuşii este reală în zona nord-pontică, şi, dacă această lipsă este reală, care este explicaţia ei.

În principiu, aceste tipuri de vase nu ar trebui să lipsească în zona nord-pontică. In starea actuală a publicării materialelor trebuie să discutăm pe baza materialelor existente. Faptul că în zonele nord-pontice şi în aria aspectelor Szentes-Vekerzug-Chotin găsim aceleaşi tipuri este de natură să confirme părarea lui M. Parducz şi T. Nagy privind originea răsăriteană a acestei ceramici.

M. Duşek crede că unele vase cenuşii din zona nord-pontică sînt opera unor meşteri traci, dar această părere este dificil de omologat avînd în vedere faptul că şi grecii produceau ceramică cenuşie. Acelaşi autor socoteşte că amforele pe care le-am grupat în tipul 22 sînt adoptate din mediul sud-tracic. Dar amfore de tip 22 există, după cum am văzut, şi la Ivane Pusta şi chiar la Olbia.

Am văzut că variantele de căni 6/a1 şi a2, ca şi vasele de tip 38 sînt proprii ariei tiso-slovace, din sec. VI-V î.e.n., de unde se difuzează în secolele următoare şi în zona intracarpatică. Aceste variante ne asigură că ele sînt lucrate pe loc, fiind evident derivate din canile bitronconice de tip 6/a.

Desigur că este dificil să putem rezolva un moment istoric în toate detaliile lui numai pe baza cîtorva forme ceramice. Trebuie să credem că în acest timp meşteri greci au înfiinţat cîteva ateliere ce lucrau ceramică lucrată cu roata în zonele tiso-slovace.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Acestea erau suficiente pentru a încetăţeni în cîţiva ani tehnica roţii olarului şi a produselor sale.

Această situaţie coincide şi cu afluxul de piese de tip scitic, cum sînt akinakesurile, aplicele cruciforme, săgeţile de bronz cu trei muchii, oglinzile, dar multe din acestea sînt produse ale marilor ateliere din Olbia şi din alte oraşe greceşti nord-pontice. Una din interpretările posibile asupra originii ceramicii la roată din zonele tiso-slovace ar putea fi completată şi cu ideea dacă nu cumva sciţii au adus aici tehnica roţii olăritului, aşa cum a crezut Parducz. Dar această ipoteză trebuie să fie susţinută şi de faptul dacă sciţii lucrau la roată în sec. VI î.e.n. ceramică de tip grecesc. In orice caz materialele publicate pînă acum din zonele nord-pontice nu ne îngăduie rezolvarea într-un mod satisfăcător a acestei probleme, deşi o cană de tip 6/a de la Olbia ar putea fi atribuită sciţilor. Trebuie însă să remarcăm faptul că nici traco-geto-dacii nu lucrau ceramică la roată cel puţin în sec.VI î.e.n. Pe bună dreptate prof. E.Condurache remarca faptul că traco-geto-dacii nu aveau nevoie să producă ceea ce găseau în oraşele pontice în mare cantitate.

Ar trebui să existe şi o posibilă influienţă din mediul illiric în zonele tiso-slovace, pentru că şi illirii primesc şi imită ceramica cenuşie grecească. Dar în această zonă dispunem încă de prea puţină ceramică din categoria care ne interesează pentru a putea întreprinde un studiu aprofundat şi care să fie concludent şi util pentru originea ceramicii cenuşii din zonele tiso-slovace. In mediul illiric importul de ceramică grecească de lux, fiale de bronz şi argint datează de la sfîrşitul sec. VIII î.e.n.

În necropola illirică de la Sarai Brod,din sec.VIII-VII î.e.n. există un crater,care nu se încadrează în nici unul din tipurile şi variantele din mediul traco-geto-dacic[1821]. Dar nici cănile de tip 7 şi 8, care se găsesc la nord de Dunăre,la Tg.Mureş şi Tápioszele, nu se cunosc în mediul nord-pontic, cel puţin deocamdată.Situaţia ne-a permis afirmaţia că ele provin din aria sud-tracică. Dar avînd în vedere că şi aceste recipiente reproduc modele greceşti nu este exclusă prezenţa lor nici în zonele nord-pontice.

Trebuie să spunem că opinia după care ceramica cenuşie din aspectele culturale tiso-slovace provine din zonele nord-pontice este cea mai apropiată de realitate. Mai trebuie menţionat un fragment din partea superioară a unei amfore de tip 22/c, lucrată din pastă roşie, din cetatea de la Albeşti (sec.IV î.e.n.). Aceasta poate arăta că la geto-daci arderea oxidantă apare în această perioadă,cu condiţia ca el să nu fie de import.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

XIII. CRONOLOGIA ŞI PROBLEMA ÎNCEPUTULUI LATÈNULUI GETO-DACIC

Am văzut că Latène-ul geto-dacic are două faze distincte,care s-au delimitat pe baza tipologiei ceramicii, dar şi pe baza pieselor de metal, cum sînt fibule, săgeţi şi unelte. Aceste două faze se caracterizează prin conţinutul cultural diferit,în evoluţia culturilor materiale geto-dacice de tip Canlia şi Sarmizegetusa. Esenţa celor două faze distincte constă într-o ceramică cu o tipologie în mare măsură diferită.

Personal, mulţi ani,în perioada adunării materialului care formează substanţa acestei lucrări, am căutat să înţeleg fenomenul care se petrece în sec.III-II î.e.n., în urma căruia în sec.I î.e.n. apare cultura geto-dacică de tip Sarmizegetusa. De aceea am şi evitat să mă pronunţ în acest sens înainte de a studia problema ceramicii primei faze a culturii geto-dacice şi de a se săpa mai multe aşezări din perioada sec. III-II î.e.n. Astăzi apare limpede că aspectul Canlia , la sfîrşitul evoluţiei sale în sec. III î.e.n. şi în prima jumătate a sec. II î.e.n.,participă la geneza culturii Sarmizegetusa. Dar nici astăzi nu putem elucida în întregime fenomenul cultural petrecut în perioada 250-150 î.e.n., cînd cea mai mare parte a ceramicii lucrată cu mîna şi cu roata este treptat abandonată şi se crează tipuri noi, permiţînd sesizarea structurării unei noi culturi. Am văzut pe parcursul acestei lucrări care sînt formele abandonate şi ce vase continuă a fi lucrate în faza a doua a culturii geto-dacice (fig.6-12).

Am fixat anterior momentul de apariţie a culturii Sarmizegetusa la ± 200 î.e.n. Această dată se dovedeşte şi astăzi a nu fi greşită.Dar se cuvine a remarca faptul că data pe care am stabilit-o pare a nu fi reală decît pentru jumătatea sudică a spaţiului carpato-dunărean şi în special pe linia Dunării de Jos, în timp ce în zona intracarpatică şi est-carpatică aspectul Sarmizegetusa pare a nu fi apărut nici după 150 î.e.n., aşa cum indică ceramica de la Ciumeşti, Apahida, Lunca Ciurii ,Hăbăşeşti, Galiş Lovacica.Nu consider necesar a insista mai mult asupra acestei realităţi culturale înainte de a se săpa noi aşezări şi necropole din perioada 250-150 î.e.n.,în toată aria geto-dacică,şi înainte de publicarea integrală a materialelor încă inedite.

Aceste precizări au fost necesare pentru a putea discuta problemele de cronologie a Latène-ului geto-dacic. Este certă existenţa celei de a doua faze a culturii geto-dacice din sec.II î.e.n.-106 e.n. Dar din analiza sfîrşitului aspectului Canlia şi a începutului culturii Sarmizegetusa a reieşit că fenomenul istorico-cultural,în cadrul căruia se petrec aceste transformări se instalează pe parcursul cel puţin al unui secol, şi anume în perioada 250-150 î.e.n. Conţinutul acestei etape , în

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

toate zonele culturii geto-dacice,cu greu se poate studia acum.Este normal ca fenomenul apariţiei culturii Sarmizegetusa să se fi petrecut şi în mediul culturii traco-geto-dacice din sudul Dunării. De altfel, ceramica de la Deveteşcata Peşcera, Tutracan şi Ruse, ca şi altele, ne indică prezenţa culturii geto-dacice Sarmizegetusa la sud de Dunăre , în sec. I î.e.n., ca de altfel şi ceramica de la Paračin şi Zidovar şi alte puncte din valea Savei.

Ceea ce interesează acum este realitatea existenţei unei faze de tranziţie între aspectul Canlia - şi poate şi Ferigile - cultura Sarmizegetusa, care, în chip evident, se situează între 250 şi 150 ani î.e.n. Rămîne de văzut în ce măsură fenomenul cultural definit aici se petrece în regiunile nordice ale ariei geto-dacice abia după 150 î.e.n., deşi este foarte posibilă existenţa unui atare fenomen. Această situaţie apropie foarte mult momentul apariţiei culturii Sarmizegetusa de epoca structurării primului stat centralizat geto-dacic condus de Burebista,în zonele nordice locuite de geto-daci, ceea ce poate avea unele semnificaţii. Desigur că săpăturile viitoare vor elucida şi aceste probleme, prin cercetarea unor aşezări bine datate.

Din această situaţie decurge necesitatea abandonării divizării Latène-ului geto-dacic în două perioade, deşi fenomenul este cît se poate de real. Dar perioada de tranziţie pe care am delimitat-o este un fenomen istorico-cultural,a cărei durată o putem fixa astăzi la un secol,între 250-150 î.e.n., deşi este posibil ca în unele zone ea să dureze o perioadă mai restrînsă. De aici decurge necesitatea structurării a trei perioade în evoluţia Latène-ului geto-dacic. Constatarea îndreptăţeşte afirmaţia că acest fenomen economico-politic şi cultural se încadrează în sistemul evolutiv al materiei vii. Prin urmare se dovedeşte că şi Latène-ul geto-dacic a avut de parcurs în evoluţia sa trei perioade, aşa cum a arătat şi V.Pârvan, R.Vulpe; numai că am structurat aceste etape pe criterii diferite.

In aceste condiţii fazaI a Latène-ului geto-dacic cuprinde perioada sec. V-IV-250 î.e.n. Faza a II-a cuprinde etapa ± 250-±150 î.e.n. Faza a III-a cuprinde perioada ± 200 ±150 î.e.n.-106 e.n.

Prima fază a Latène-ului geto-dacic, a cărui dată de început o vom analiza mai jos, cuprinde perioada de evoluţie a aspectului cultural Canlia, ca şi a aspectului Ferigile, în măsura în care ultimul continuă în sec.IV-III î.e.n.

Faza a II-a (±250- ±150 î.e.n.) are drept conţinut tranziţia între cele două aspecte culturale, iar faza a III-a conţine evoluţia aspectului Sarmizegetusa, în cadrul căruia,pe plan economico-politic,are loc apariţia statului centralizat geto-dac condus de Burebista (± 80-44 î.e.n.) şi căderea sa sub stăpînirea romană în timpul domniei regelui Decebal.

Pe baza acestor realităţi istorico-culturale trebuie elaborată cronologia Latène-ului traco-geto-dacic. Socotesc însă că deocamdată este prematur o încercare de periodizare mai strictă, cu subdiviziuni cronologice mai restrînse, a Latène-ului geto-dacic. Această reţinere se bazează pe faptul că dacă pentru faza I dispunem de o documentare oa-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

recum suficientă, nu acelaşi lucru putem spune despre perioada a II-a şi a III-a, care sînt încă insuficient cunoscute şi studiate. Dar este evident că cele trei perioade sînt bine motivate din punct de vedere cultural, după cum şi cele două faze : I (sec. V - 250-200 î.e.n.) şi II ± 200(150) - 106 e.n. sînt tot atît de reale. Am în vedere posibilitatea ca, în unele zone, cultura Sarmizegetusa să fi apărut mult mai tîrziu şi să succeadă direct aspectului Canlia, după cum ne sugerează materialele de la Hăbăşeşti, Lunca Ciurii, Apahida, Ciumeşti şi Galiş Lovacica.

De altfel, pentru perioada fazei I, care coincide cu evoluţia aspectului Canlia, este foarte dificil de stabilit mai multe etape, întrucît nu constatăm modificări culturale care să le justifice. A reieşit clar din studiul ceramicii lucrate cu mîna şi cu roata că aceasta evoluează uniform între 500-250 î.e.n. Din acest motiv cu greu vom putea găsi elemente care să tulbure unitatea, aproape perfectă, a acestei evoluţii din punct de vedere cultural şi care să fie şi semnificative. In repertoriul de forme ale ceramicii de tip Canlia - cel puţin în spaţiul sud - şi est-carpatic şi balcanic - nu se petrec aproape deloc modificări tipologice mari, aşa cum se petrec în cadrul aspectului Ferigele, unde unele tipuri ca şi ornamente din faza I dispar în fazele a II-a şi a III-a. Privind lucrurile din acest punct de vedere, trebuie evidenţiat faptul că numai ceramica lucrată cu mîna este semnificativă (nu numai pentru atribuirea etnică), ţinînd seama că ceramica cu roata, cel puţin în sec. VI-V î.e.n., pare a avea un producător unic şi este utilizată de mai multe popoare.

De aceea, din punct de vedere cultural, aspectul Canlia este greu a fi divizat în subfaze. El are o evoluţie în linii mari uniformă, de la apariţie pînă la participarea sa la geneza aspectului Sarmizegetusa, petrecută în perioada 250-150 î.e.n. Desigur că pentru necesităţi de studiu şi pentru a avea posibilitatea să încadrăm diferitele monumente pe perioade mai restrînse, putem stabili în cadrul celor trei faze ale Latène-ului geto-dacic subdiviziuni cronologice.

Dar pentru moment este mai indicat să ne rezumăm la stabilirea celor trei faze principale în evoluţia culturii geto-dacice timpurii şi clasice. Abia după studierea aprofundată a culturii geto-dacice vom trece la elaborarea unei cronologii definitive a evoluţiei sale.

O altă problemă importantă este cea a definirii trăsăturilor Latène-ului traco-geto-dacic şi a momentului cînd trebuie situată apariţia sa în mediul acesta. Desigur că criteriul fundamental care stă la baza apariţiei noii epoci îl constituie gradul de dezvoltare al forţelor de producţie. Discuţia dacă Latène-ul se leagă numai de celţi, şi prin urmare oriunde au ajuns celţii există o epocă Latène, trebuie abandonată. Denumirea de Latène devine în acest caz o noţiune convenţională pentru un fenomen general european. Este limpede existenţa unui Latène celtic, ca şi a unui Latène traco-geto-dacic. Nu vom putea vorbi de un fenomen Latène la greci sau romani, care au avut o dezvoltare mult mai avansată decît alte popoare europene.

In cercetarea noastră arheologică nu a existat o unitate de vederi care să ducă la structurarea unui sistem de criterii pe baza căruia să

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

se ajungă la un consens unanim acceptat în privinţa începuturilor şi a trăsăturilor epocii Latène.

V.Pârvan a opinat că roata olarului a fost introdusă de celţi în Dacia şi Latène-ul începe în această arie în jurul anului 300 î.e.n.[1822], dată care coincide cu afirmarea strălucită a uniunii de triburi geto-dacice condusă de "regele" Dromichaites, în luptele sale cu regele Traciei Lysimach. Dar această teză prezenta un dezavantaj şi anume acela că celţii n-au fost prezenţi în toată aria traco-geto-dacică după 350 î.e.n., ci numai în zonele tiso-slovace, intracarpatică şi la sud de Balcani, unde începînd din anul 279 î.e.n. apare regatul celtic din Tylis condus de Comontorius. In celelalte zone geto-dacice, după cum a demonstrat studiul realizat de V.Zirra, nu există decît elemente de cultură celtică în sec.III-II î.e.n. Dacă celţii au introdus cultura de tip Latène în Dacia, atunci fenomenul s-a petrecut numai în zona intracarpatică. Din acest punct de vedere teza lui V.Pârvan rămîne în vigoare numai pentru zona menţionată.

Carenţele tezei lui V.Pârvan au fost suplinite de opinia prof. I. Nestor, care scria în ceastă privinţă: "s-ar putea dovedi, împotriva ipotezei lui V.Pârvan, că de fapt cultura dacică în Latène nu se mai află sub influenţa celţilor, ci mai mult e o apariţie paralelă cu aceştia, dezvoltată din fondul hallstattian sub influenţa sud-tracică şi greacă". Autorul arată că ceramica lucrată cu roata apare în Dacia sub influenţa culturii sud-tracice, pe baza cănilor pe care noi le-am încadrat în tipul 6/a şi b, de la Duvanli şi Brezovo[1823].

Alţi autori au socotit că "ceramica lucrată cu roata constituie semnul distinctiv şi categoric al Latène-ului geto-dacic"[1824] şi de aceea s-a insistat îndelung asupra atribuirii ceramicii cenuşii. Astăzi problema atribuirii apariţiei ceramicii cenuşii este rezolvată în sensul enunţat în capitolul precedent. De altfel, adoptarea de către traco-geto-daci a roţii olarului nu reprezintă decît un fenomen de cultură materială. Apare o nouă categorie de produse, necunoscută înainte, ca şi un nou meşteşug, cel al lucrării ceramicii la roată, care nu putea determina trecerea traco-geto-dacilor la o nouă epocă istorică. Insă în mediul traco-geto-dacic ceramica lucrată la roată precede cu cel puţin un secol şi jumătate începutului Latène-ului. Adoptarea de către autohtoni a roţii olarului coincide, în linii mari, cu începutul Latène-ului la Dunărea de Jos. Acelaşi fenomen s-a petrecut şi în lumea celtică din sudul Galiei, care a preluat roata olarului de la oraşele greceşti stabilite aici după 600 î.e.n. (Masalia, Ampurias şi altele). Prin urmare, roata olarului şi ceramica cenuşie nu reprezintă decît un fenomen de cultură, care nu constituie o cauză a apariţiei Latène-ului ca epocă istorică. Din punct de vedere economic, roata olarului nu a însemnat altceva decît apariţia unei noi specialităţi meşteşugăreşti, care a pus în circulaţie o mare cantitate de produse noi. Ele nu erau destinate exclusiv consumului intern al comunităţii umane în care se producea, ci era în cea mai mare parte destinată schimbului. Prof. I.Nestor a emis părerea existenţei unor centre specializate în producerea ceramicii lucrate cu roata în zonele balcanice.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Astăzi însă cele mai vechi vase cenușii autohtone apar în a doua jumătate a sec.V și sec.IV î.e.n., în Dobrogea , Muntenia și Balcani, ceea ce nu înseamnă că la această dată traco-geto-dacii nu produceau ceramică lucrată cu roata.

Apariția ceramicii cenușii lucrate cu roata a prilejuit intensificarea relațiilor de schimb, ca urmare a introducerii în circulație a unui nou produs de calitate superioară. Acest fenomen a dus la unificarea culturii traco-geto-dacice și sub aspectul ceramicii lucrate cu roata. De altfel și alți cercetători ai problemei, pornind de la datarea ceramicii lucrate cu roata de la Szentes-Vekerzug-Chotin și Sanislău, în sec.VI-V î.e.n., renunță la a mai considera ceramica lucrată cu roata ca un criteriu pentru stabilirea începutului Latène-ului, considerînd drept criteriu fundamental generalizarea armelor și uneltelor de fier[1825]. Dar nu mai putem considera că difuzarea pe scară largă a metalurgiei fierului s-a petrecut în sec.II-I î.e.n. S-a arătat de către prof. I.Nestor că fierul începe să fie utilizat în masă încă din sec. IX î.e.n. De altfel, este limpede că în sec.VII. î.e.n. fierul devine principala materie primă pentru confecționarea uneltelor și armelor, iar bronzul este întrebuințat doar pentru podoabe[1826]. Fenomenul este evidențiat de necropolele de tip Ciumbrud, Ferigile , Basarabi. Prin urmare se poate spune că ceramica cenușie însoțește apariția Latène-ului traco-geto-dacic, dar îl precede cu cel puțin un secol și jumătate ca apariție în mediul autohton, dar nu și ca producție.

Pornind de la situarea lucrării ceramicii la roată de către geto-daci în sec.III-II î.e.n., de la apariția monedei geto-dacice de imitație după cele ale lui Filip II și de la generalizarea metalurgiei fierului, unii autori au situat apariția Latène-ului la sfîrșitul sec.IV î.e.n. și începutul sec.III î.e.n. Alți autori, analizînd această problemă, au arătat că influența grecească, cea sud-tracică și apariția uniunilor de triburi au dus la apariția Latène-ului în zona Dunării de Jos , pe la 450 î.e.n.[1827]. Există și autori care socotesc că în zona intracarpatică Latène-ul apare în prima jumătate a sec.IV î.e.n., cînd ajung aici și primii celți, iar în zona Dunării de Jos, Latène-ul apare în aceeași perioadă sub influența tracilor de sud[1828]. Am situat începutul Latène-ului pe la ± 400 î.e.n.[1829].

Fenomenul cel mai important care trebuie situat la baza apariției noii epoci este cel al structurării uniunilor de triburi, care sînt formațiuni economico-politice de tip prestatal. Acestea au apărut ca urmare a dezvoltării forțelor și mijloacelor de producție, prin folosirea intensă a fierului la confecționarea uneltelor și a armelor, care se generalizează pe scară largă începînd din sec.VII-VI î.e.n. In sec.VI-IV î.e.n. are loc o accentuată diferențiere socială în rîndul populației traco-geto-dacice, care duce la formarea unei aristocrații tribale și apariția unor puternici șefi militari, începîndu-se procesul de centralizare a puterii politice și economice. Acest fenomen ne este ilustrat pe cale arheologică de marile morminte tumulare cu inventar bogat, constînd din vase grecești, tezaure și construcții de piatră . Acest fenomen este ilustrat

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

de mormintele din sudul munţilor Balcani, caracteristice ariei odryde, de la Duvanli, Brezovo, Kaloianovo, Kazanlîk, Strelcia, Seuthopolis şi cele din zona Dunării de Jos, cum sînt cele de la Vrača, Alexandrovo, Vărbiţa, Zimnicea, Peretu, Porţile de Fier, Craiova, Agighiol şi Cucuteni-Băiceni. Acestea datează din perioada 375-340 î.e.n. ca şi cele din sudul Balcanilor de la Kaloianovo şi probabil Kazanlîk. Mormintele de la Seuthopolis şi Zimnicea datează după 350 î.e.n. Numai mormintele de la Duvanli datează din sec.V şi IV î.e.n. şi aparţin regilor odrizi.

Se ştie că pe la 480 î.e.n. în zona sud-balcanică, care din punct de vedere cultural aparţine aspectului Canlia, apare "regatul" odrid sub conducerea lui Teres şi Sitalkes. Acesta durează pînă la 342 î.e.n., cînd este desfiinţat de Filip II, care îl înglobează Macedoniei. Această formaţiune economico-politică a fost caracterizată de D.P.Dimitrov ca fiind primul "stat" de origine negreacă din Europa. K.Juglev socoteşte că regatul Odrid a fost un stat şi nu o uniune de triburi, pe baza faptului că regii odrizi aveau o armată permanentă bine echipată şi organizată (Xenophon, Anabasis, VII, 3, în timpul campaniei împotriva regelui Perdicas al Macedoniei au avut o armată de 150 000 de oameni), existenţa unei capitale, folosirea muncii sclavilor şi existenţa unui sistem financiar bine organizat, cu funcţionari speciali destinaţi strîngetii tributului[1830]. Aparatul administrativ este evidenţiat de Tucidide, II, 97, care spune că veniturile regilor odrizi se ridicau la 400 de talanţi anual (echivalentul a 10400 kg de argint).

De fapt, regatul odrid trebuie să fi fost tot o uniune de triburi. Tucidide menţionează faptul că pe la mijlocul sec.V î.e.n. geţii din Dobrogea erau supuşi autorităţii regatului odrid. In mediul geto-dacic sînt atestate mai multe uniuni de triburi. In 339, în Dobrogea este uniunea de triburi condusă de acel "rex histrianorum", care luptă cu regele scit Ateas. In vestul Munteniei este atestată uniunea de triburi din 335 î.e.n., care luptă cu Alexandru Macedon. Cetăţile de la Zimnicea, Albeşti şi Trivalea-Moşteni, ca şi mormîntul cu tezaur de la Peretu aparţin acesteia. O altă uniune de triburi este cea condusă de Dromichaites, care luptă cu regele Traciei, Lysimach, pe la 300 şi 299 î.e.n. Localizarea sa cea mai probabilă este în zona Argeşului, după cum a demonstrat C. Daicoviciu. O altă uniune de triburi pare a fi cea care înfrînge armata generalului macedonean Zopyrion, în 326, la trecerea Dunării[1831].

Unii autori socotesc - pe baza pasajului din Herodot, în care se spune că geţii au fost singurii care s-au opus marii armate a lui Darius, în 514-512 î.e.n. - că geţii din Dobrogea au avut o organizare unional-tribală[1832]. Apariţia uniunilor tribale la geto-daci, la acest nivel cronologic este verosimilă, dar datele arheologice nu susţin încă această ipoteză. Faptul că geto-dacii din Dobrogea au fost înglobaţi în "regatul odrid" ne obligă să admitem că şi aici se extinseseră organele autorităţii regilor odrizi. Din acest punct de vedere considerăm că este justificată părerea unor autori, conform căreia, la geto-dacii de la Dunărea de Jos, apariţia epocii Latène se datoreşte tracilor de sud; numai că în acest caz, cel puţin în Dobrogea, fenomenul se situează la mijlocul sec.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

V î.e.n. Uniunile de triburi la geto-dacii de la Dunărea de Jos apar atestate în izvoarele literare după 350 î.e.n.

Dar am văzut că mormintele de la Agighiol şi Peretu, ca şi celelalte tezaure din mediul geto-dacic, datează din perioada 375-340 î.e.n., ceea ce situează fenomenul apariţiei acestor bazilei geto-daci în prima jumătate a sec.IV î.e.n.

De aceea am şi situat apariţia epocii Latène pe la + 400 î.e.n. Desigur că fenomenul apariţiei mormintelor princiare este mult mai vechi şi apare chiar şi din neolitic în unele cazuri (cf.necropola de la Varna). Fenomenul are o frecvenţă mai mare la începutul epocii fierului tracic, ca şi central european). Dar elementele de centralizare şi apariţia aparatului administrativ nu se situează decît în sec.V şi IV î.e.n. In Dobrogea mai cunoaştem şi o serie de monede cu numele unui "basileus Moskonos", datat iniţial în sec.IV î.e.n.[1833]. Insă ele au fost redatate în sec.III î.e.n., argumentîndu-se că utilizarea termenului de basileus apare abia după 306 î.e.n., adoptat prima dată de către Lysimach[1834].

Dar nu trebuie să absolutizăm lucrurile. In lumea geto-dacică apariţia acestei denumiri nu trebuie condiţionată de apariţia ei la Lysimach, care este un rege de tip elenistic. Izvoarele îl numesc pe Dromichaites "basileus" (cf.Polyiainos, VII, 25; Diodor, XXI, 12,2), deşi Diodor scrie în sec.I î.e.n., iar Polyainos în sec.II î.e.n. Ţinînd seama de aceste considerente nu cred că avem suficiente motive să datăm pe "basileus Moskonos" în sec.III î.e.n. Trebuie observat că numele de Moskonos este tradus în greceşte şi pare a deriva de la cuvîntul grecesc Moskos (viţel). Antroponime de acest tip se cunosc la Histria în sec. II-I î.e.n.[1835].

Apariţia uniunilor de triburi la geto-daci, ca urmare a puternicei diferenţieri sociale şi dezvoltării aristocraţiei tribale, constituirea nucleelor unor armate permanente şi a unui aparat administrativ central şi local, constituirea unui teritoriu aflat în subordinea acestor basilei îndreptăţesc situarea apariţiei epocii Latène la geto-dacii de la Dunărea de Jos în perioada 450-400 î.e.n. Caracteristica acestei perioade este apariţia formaţiunilor economice politice de tip prestatal. De aceea premisele economice şi politice ale apariţiei statului unitar şi centralizat la geto-dacii de sub conducerea lui Burebista, în perioada 80-44 î.e.n. îşi are o perioadă de pregătire, ale cărei începuturi se situează în sec. V şi IV î.e.n.[1836].

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

XIV. REPREZENTĂRI DE CERAMICĂ CENUŞIE LUCRATĂ LA ROATĂ ÎN CADRUL PLANŞELOR

Pl.LXIII.- 5. Bugeac, cimitirul II, pastă cenuşiu-gălbuie; 7. Koprinka (Seuthopolis), culoare cărămiziu-roşie cu angobă.

Pl.LXVI.- 1. Ravna, pastă cenuşiu-cafenie; 2. Kiulevcia, pastă cenuşiu-cărămizie; 3. Adamclisi, pastă cenuşie; 4. Canlia, culoare cenuşiu deschisă; 5. Scărişoara, pastă neagră cu luciu mat; 6. Ovciarovo, pastă cenuşie; 13. Canlia, pastă cenuşie descisă; 16. Murighiol, culoare brună; 17. Camirus, pastă cenuşie; 18. Gruia, lucrat cu mîna; 19. Zimnicea, pastă cenuşiu-deschisă. 20. Rakiovó.

Pl.LXVII.- Zimnicea, pastă cenuşiu-deschisă.

Pl.LXVIII.- 1, 3. Fîntînele, pastă cenuşiu-deschisă; 2. Lăceni, pastă cenuşie cu nuanţe negre; 4. Mizia, pastă cenuşie.

Pl.LXX.- 1, 2. Alexandria-Vii, pastă cenuşie; 3. Ieleşniţa, pastă cenuşiu-deschisă; 4. Alexandria-Vii, pastă cu miez cenuşiu şi exterioarele cărămizii-portocalii; 5. idem, pastă cu miez brun şi exterioarele negre; 6. idem, pastă cenuşie; 7. idem, pastă cu miez cenuşiu şi exterior negru; 8. Curteni, pastă cenuşiu-deschisă; 9. Curteni, pastă portocalie la interior şi neagră la exterior.

Pl.LXXI.- 1. Apollonia, pastă cenuşiu-neagră; 2. Ravna, pastă cenuşie; 3. Kiulevcia, pastă gălbui-roşiatică; 4. Ravna, pastă cenuşiu-închisă; 5. Ravna, pastă neagră; 6. Ravna, pastă cenuşiu-cafenie; 7-8. Ravna, pastă neagră; 9. Drumevo, pastă cenuşie; 10-11. Kiulevcia, pastă cenuşie; 12. Locusteni, pastă gălbuie-verzuie.

Pl.LXXII.- 1. Ravna, pastă cenuşiu-cafenie; 2. Branicevo, pastă cenuşie; 3. Branicevo, pastă roşie-cărămizie; 4. Ravna, pastă cenuşiu-neagră; 5-6. Ravna, pastă cenuşie; 7. Prof. Zlatarski, pastă cenuşie; 8. Branicevo, pastă cenuşiu-roşiatică; 9. Slobozia, pastă cenuşie; 10-11. Canlia, mormintele 41,45; pastă cenuşiu-deschisă; 12. Histria-Sat, pastă cenuşie, firnis cenuşiu mat 13, 14, 16. Kiulevcia, pastă cenuşie; 15. Războieni (Alifacf), pastă cenuşiu deschisă.

Pl.LXXIII. 1. Duvanli (Başova Moghila), pastă cenuşie; 2. Ravna, pastă neagră; 3. Brezovo, pastă cenuşie; 4,5 Ciomavociţa, pastă cenuşie; 6. Almaj, pastă cenuşie; 7. Dobrina, pastă cenuşiu-cărămizie; 8. Gogoşu, pastă cenuşiu-închisă, angobă neagră cenuşie. 8a. Kaloianovo, pastă cenuşie; 9. Dobrina, pastă cenuşie; 10-13. Alexandria-Vii, pastă cenuşiu-deschisă, angobă sau culoare neagră la exterior; 11. Brăiliţa, pastă cenuşiu-deschisă, angobă neagră la exterior; 12. Brăiliţa, pastă cu miezul cenuşiu, iar exteriorul maro;

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

14,15,19,20,22. Chotin, pastă brună-maro nie; 16. Szentes-Zalota, pastă cenuşie; 18. Tápiószele, pastă cenuşie; 21. Alsotelek, pastă cenuşie, 23. Piscul Crăsani, pastă cenuşie; 24. Galaţii-Bistriţei, pastă cenuşie; 25. Curtuiuşeni, pastă cenuşie; 26. Sighişoara, pastă cenuşie; 27. Sîmpetru German, pastă cenuşiu-deschisă; 28. Fotos, pastă cenuşiu-deschisă; 29. Tg. Mureş, pastă cenuşiu-deschisă, a avut angobă. 17. Szentes-Vekerzug, pastă cenuşie.

Pl. LXXIV.- 1. Beilic, pastă cenuşie; 2, 5. Fîntînele, pastă cenuşie; 3. Adamclisi, pastă cenuşie; 4. Orbeasca de Sus, pastă roşie deschisă; 5-6. Fîntînele, pastă cenuşie-negricioasă; 7. Drumevo, pastă cenuşie; 8. Murighiol, pastă cenuşie; 9. Ciomacoviţa, pastă cenuşie; 10. Vlaşco-Selo, pastă cenuşie; 11. Govora-Săcle, pastă brun-cenuşie, roată ?; 12. Seuthopolis, pastă cenuşie; 13. Brăiliţa, pastă roşie, produs grecesc; 14. Kiulevcia, pastă cenuşie; 15, 16. Viniţa, pastă cenuşie; 17. Cernica, pastă cenuşiu-deschisă; 18. Murighiol, pastă cenuşie, angobă cenuşie; 19. Pişcolţ pastă cenuşie; 20. Zgalevo, pastă cenuşie; 21, 22. Devetaşcata Peş - cera, pastă cenuşie.

Pl. LXXV.- 1. Apollonia, pastă cenuşie cu firnis pe margine; 2. Cerna, pastă cenuşiu-roşie; 3. Enisala, pastă cenuşie; 4, 6. Kiulevcia, pastă cenuşiu-neagră; 5. Koprinka (Seuthopolis), pastă cenuşie; 7. Radevo, pastă cenuşie; 8. Branicevo, pastă cenuşie; 9. Canlia, pastă cenuşie; 10. Grădiştea-Călăraşi, pastă cenuşiu-neagră, vopsea neagră; 11. Dobrina, pastă cenuşie-neagră; 12, 13. Plovdiv, pastă cenuşie; 14. Chotin, pastă cenuşie; 15. Orbeasca de Sus, pastă cenuşie.

Pl. LXXVI.- 1. Branicevo, pastă cenuşie cu vopsea neagră, produs grecesc; 2. Tariverde, pastă cenuşiu-portocalie; 3. Ravna, pastă cenuşiu-deschisă; 4. Ravna, pastă cenuşiu-cafenie; 5. Murighiol, pastă cenuşie; 6. Ravna, pastă cenuşie; 8. Enisala, pastă roşie cu angobă roşie, import grecesc; 7, 9. Koprinka (Seuthopolis), pastă cenuşie; 10. Canlia, pastă cenuşiu-închisă; 11. Chotin, pastă brună; 12. Szentes-Vekerzug, pastă cenuşie; 13. Pişcolţ, pastă cenuşie; 14. Tápiószele, pastă cenuşie.

Pl. LXXVII.- 1. Kiulevcia, pastă neagră-ocru, cu firnis negru, produs grecesc; 2. Albeşti, pastă cu miezul roşu şi suprafeţele negre; 3. Războieni (Alifacf), pastă cenuşiu-deschisă; 4. Seuthopolis, pastă cenuşie; 5. Koprinka (Seuthopolis), pastă cenuşie; 6. Satu Nou, pastă cenuşie; 7. Duvanli (tumul nr.16), pastă cenuşie; 8. Histria, pastă cenuşie lustruită; 9. Zimnicea, pastă cenuşie; 10. Alexandria, pastă cenuşiu-deschisă; 11. Alexandria, pastă neagră; 11. Orbeasca de Sus, pastă cenuşiu-deschisă.

Pl. LXXVIII.- 1. Alexandria-Vii, pastă portocalie; 2. Alexandria, pastă maro la mijloc şi exterioarele negre, probabil angobă; 3. Alexandria-Vii, pastă cenuşiu-deschisă; 4, 5. Alexandria, pastă portocalie; 6. Alexandria, pastă cenuşie; 7. Alexandria, pastă neagră-maro; 8. Alexandria, pastă roşie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl.LXXIX.- 1. Ieşelniţa, pastă cenuşie la mijloc şi roşiatică la exterioare; 2. Koprinka (Seuthopolis), pastă cenuşie; 3. Apollonia, pastă oranj-cărămizie; 4. Teliţa, pastă brună, lucrată cu mîna; 5. Cerna, pastă cenuşie-neagră; 6. Orbeasca de Sus (La Pătan), pastă brună lucrată cu mîna; 7. Drumevo, pastă cenuşie; 8. Orbeasca de Sus (cetate), pastă brună cu nuanţe negre, lucrată cu mîna; 9. Comana, pastă cenuşie; 10. Orbeasca de Sus (cetate), pastă cenuşie; 11. Fîntînele, pastă cenuşie deschisă; 12. Madara, pastă cenuşie; 13. Chotin, pastă brună; 14. Szentes-Vekerzug, pastă cenuşie; 15. Curteni, pastă cenuşiu-deschisă.

Pl.LXXX.- 1. Apollonia, pastă cenuşie; 2. Cernavoda, pastă cenuşie; 3. Madara, pastă cenuşie; 4. Bugeac, pastă cenuşie; 5. Canlia, pastă maro-neagră închisă; 6. Rasova, pastă cenuşie; 7. Cerna, pastă cu mijlocul cenuşiu, iar exterioarele au o culoare neagră; fundul este roşiatic, pare a avea şi o angobă neagră; 8. Branicevo, pastă cenuşie; 9. Kalugheriţa, pastă cenuşie; 10. Tărkviţa, pastă cenuşie; 11. Chotin, pastă maro; 12. Tápiószele, pastă cenuşie.

Pl.LXXXI.- 1, 3, 5. Alexandria-Vii, pastă cenuşiu-deschosă; 2,4. Koprinka (Seuthopolis), pastă cenuşie; 6 Orbeasca de Sus (cetate), pastă cu miezul cenuşiu şi exterioarele negre; 7 Orbeasca de Sus (cetate), pastă neagră; 8. Cernica, pastă cenuşiu-deschisă; 9. Albeşti, pastă brun-neagră cu pietricele şi nisip în pastă, este autohtonă; 10. Cernica, pastă cenuşiu-deschisă; 11. Albeşti, pastă gălbuie cu nuanţe cafenii; 12. Bîrseşti, pastă cenuşie; 13. Lăceni (La Pălimar), pastă cenuşiu-deschisă.

Pl.LXXXII.- 1. Coţofenii din Dos, pastă cenuşie; 2. Albeşti, pastă gălbuie la mijloc, cu suprafeţele cenuşii-închise; 3. Brăiliţa, pastă cenuşiu-deschisă la mijloc şi exterioarele cenuşii închise; 4, 5. Brăiliţa, pastă cenuşiu-închisă; 6. Brăiliţa, pastă cenuşie la mijloc, iar exterioarele portocalii; 7. Alexandria-Vii, pastă cenuşiu-deschisă.

Pl.LXXXIII.-1. Orbeasca de Sus, pastă cu mijlocul cafeniu, iar exterioarele brune; 2. idem, pastă cenuşiu-deschisă cu paiete de mică; 3. idem, pastă cafenie fină cu degresant paiete de mică; 4. Brăiliţa, pastă cu mijloc de culoare cenuşiu-deschisă, iar exterioarele au cîte un strat cenuşiu mai închis; în partea superioară, la interior şi la exterior, are o vopsea neagră, foarte probabil dată după ardere; 5. Dobrina, pastă cenuşiu-cafenie; 6. Brăiliţa, pastă cenuşie portocalie; 7. Albeşti, pastă cenuşiu-deschisă fină; 8. Fîntînele, pastă cenuşie; 9. Albeşti, pastă cenuşiu-închisă fină.

Pl.LXXXIV.- 1. Apollonia, pastă cenuşiu-neagră; 2. Canlia, pastă cenuşie; 4. idem, pastă brună, lustruită; 3. Branicevo, pastă cenuşie; 5. Kiulevcia, pastă roşie-gălbuie; 6. Cernica, pastă cenuşie; 7. Tărkviţa, pastă cenuşie cu culoare roşie la exterior; 8 Grădiştea-Călăraşi, pastă cenuşie cu vopsea neagră la exterior; 9. Malamir, pastă roşie-cărămizie; 10. Murighiol, pastă cenuşie; 11. Koprinka (Seutohopolis), pastă cenuşie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl.LXXXV.- 1. Kragulevo, pastă cenuşiu-neagră; 2. Bugeac, pastă cenuşiu-gălbuie; 3. Prof. Zlatarski, pastă cenuşie; 4. Canlia, pastă neagră; 5. Enisala, pastă cenuşie; 6. Canlia, pastă cenuşiu-deschisă; 7. Drumevo, pastă cenuşie; 8. Nalbant, pastă cenuşie; 9. Războieni (Alifacf), pastă cenuşiu-deschisă; 10. Tápiószele , pastă cenuşie; 11. Szentes-Vekerzug, pastă cenuşie; 12. Nikolaevka, pastă maro-cenuşie, lustruită.

Pl.LXXXVI.- Alexandria-Vii: 1, pastă neagră cu nisip; 2, pastă cărămizie; 3. pastă neagră fină, lustruită; 4. pastă cărămizie, fină cu nisip; 5. pastă cu miez negru, la exterior şi interior are dungi maro; suprafaţa are o angobă neagră, lustruită; 6. pastă cu mijlocul cărămiziu, la exterior are o angobă lustruită; 7. pastă cu mijlocul negru, exterioarele cenuşii, suprafaţa exterioară are o vopsea neagră; produs grecesc.

Pl.LXXXVII.- 1. Gabarevo, pastă cenuşie; 2, 4, 5. Koprinka (Seuthopolis), pastă cenuşie; 3. Branicevo, pastă cenuşie, neagră; 6. Plovdiv, pastă cenuşie.

Pl.LXXXVIII.- 1. Enisala, pastă cenuşie deschisă; 2. idem, pastă cenuşie; 3. idem, pastă cenuşiu-deschisă; 4. Fedeşti, pastă cenuşie; 5. Brăiliţa, pastă cenuşiu-închisă.

Pl.LXXXIX.- 1-3. Brăiliţa, pastă portocalie deschisă; 4,5. Hansca-Toloacă, pastă cenuşie ?; 6. Butuceni, pastă cenuşie ?.

Pl.XC.-1, 3, 4. Murighiol, pastă cenuşie; 2. Satu Nou, pastă cenuşie; 5. Kalugheriţa, pastă cenuşie; 6. Ravna, pastă cenuşie; 7. Dinogetia, pastă cenuşiu-deschisă, angobă sau firnis cenuşiu-închis , cu nuanţe brune; 8. Butuceni, pastă cenuşie ?

Pl.XCI.- 1. Grojdibodu, pastă cenuşie? 2. Toros, pastă cenuşie; 3. Duvanli, pastă cenuşie; 4. Nova Zagora, pastă cenuşie.

Pl.XCII.-1. Canlia, pastă cenuşiu-deschisă, exteriorul este dat cu o vopsea neagră închisă, care în unele zone a căpătat o culoare maronie, produs grecesc; 2. Romanaţi, pastă cenuşie; 3. Bukiovţi, pastă cenuşie; 4. Histria, pastă roz, firnis roşu; produs grecesc; 5. Histria, pastă cenuşie; 6. Zimnicea, pastă cenuşie.

Pl.XCIII.- 1. Bălăneşti, pastă cenuşie; 2. Alexandria-Vii, pastă cenuşie la interior, cu rare pietricele mici în compoziţie, iar la exterior are o culoare cărămizie; 3. Cernica, pastă cenuşiu-deschisă; 4. Alexandria-Vii, miezul este cenuşiu deschis, exteriorul cenuşiu închis, iar în compoziţie are granule de calcar; 5. idem, pastă brună cu exteriorul lustruit.

Pl.XCIV.-1. Piscul Sadovei, pastă cenuşiu-deschisă; 2. Canlia, pastă cenuşiu-deschisă; 3. Brezovo, pastă cenuşie; 4. Plevna, pastă cenuşie.

Pl.XCV.-1. Satu Nou, pastă cenuşiu-neagră; 2. Szentes-Vekerzug, pastă cenuşie; 3. Histria, pastă cenuşie; 4. Dolno-Sahrane, pastă cenuşie; 5. Mezek, pastă cenuşie; 6. Adamclisi, pastă cărămiziu-gălbuie cu angobă neagră; 7. Mihailovo-Apostolovo, pastă cenuşie; 8. Ivane Pusta, pastă cenuşie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl.XCVI.- 1. Ravna, pastă cenuşie; 2. Ravna, pastă neagră; 3,5.Branicevo, pastă cenuşie; 4. Ravna, pastă neagră; 6. Iancovo, pastă cenuşie; 7. Apollonia, pastă cenuşiu-roşiatică; 8. Histria, pastă cenuşie; 9. Apulum ? pastă portocalie; vopsea roşie în interior şi exterior, produs grecesc.

Pl.XCVII.- 1. Alexandria-Pod, pastă neagră cu nuanţe cărămizii; 2. Ravna, pastă neagră; 4. Ieşelniţa, pastă cărămizie-roz,fină, compactă, cu paiete de mică în pastă; 3. Branicevo, pastă cenuşie; 5. Lăceni, pastă cenuşie.

Pl.XCVIII.- 1. Branicevo, pastă cenuşiu-brună; 2. Branicevo, pastă cenuşie, angobă neagră mată; 3. Kiolmen, pastă cenuşie,cu firnis cafeniu-roşu; produs grecesc; 4. Ravna, pastă neagră; în textul publicat de M.Mircev, culoarea indicată este cenuşiu-roşie; culoarea actuală a craterului este neagră; 5. Vinita, pastă cenuşie; 6. Ravna, pastă cafeniu-roşie.

Pl.XCIX.-1. Ravna, pastă cenuşie; 2. Duvanli, pastă cenuşie; 3. Koprinka (Seuthopolis),pastă cenuşie; 4. Bugeac, pastă cenuşie.

Pl.C.- 1. Orbeasca de Sus, pastă cărămizie la mijloc şi exterioarele cenuşiu-negre; angobă cenuşie,lustruită; 2. Bugeac, pastă cenuşie; 3. Enisala, pastă cenuşie-neagră.

Pl.CI.- 1. Canlia, pastă cenuşie; 2. Enisala, pastă cenuşie; 3. Kazanlîk, pastă roşie deschisă; 4. Kaloianovo,pastă cenuşie deschisă.

Pl.CII.- 1. Alexandria-Vii, pastă cenuşiu-deschisă; 2. Alexandria-Vii, pastă cărămizie fină densă; 3. Alexandria-Vii, pastă cărămizie fină; 4. Alexandria-Pod, pastă cenuşie închisă cu nisip, lustruită; 5. Alexandria-Vii, pastă cărămizie, lustruită la exterior; 6. Alexandria-Vii, pastă brună, nisip fin şi mică ca degresant; la exterior are o vopsea neagră; produs grecesc; 7. Alexandria-Vii,pastă cenuşie cu nisip ca degresant; 8. Roşiorii de Vede, pastă roşie, firnis brun, produs grecesc.

Pl.CIII.- 1.Dervent, pastă cenuşie deschisă; 2.Drumevo, pastă cenuşie; 3. Ravna, pastă neagră; 4. Stoil Voivoda, pastă cenuşie; 5. Tăja, pastă cenuşie; 6. Kaloianovo, pastă cenuşiu-deschisă;7.Kalofer (Levskigrad), pastă cenuşie, lucrată cu mîna; 8. Albeşti, pastă cenuşie închisă; 9. Duvanli, pastă cenuşiu-gălbuie. 10. Cetăţeni, pastă cenuşiu-deschisă; 11. Ravna, pastă cenuşiu-gălbuie ; 12. Poiana, pastă cenuşie.

Pl.CIV.- 1.Vrača, pastă cenuşie; 2. Ravna, pastă cenuşie; 3. Koprinka (Seuthopolis), pastă roşie cu angobă; 4. Verbiţa, pastă cenuşie; 5. Enisala, pastă cenuşie cu urme de culoare neagră; 6. Enisala , pastă cenuşie.

Pl.CV.- 1. Zorile, pastă cenuşiu-deschisă, cenuşiu-închisă la exterior şi brun-cenuşie la interior; 2. Kaloianovo, pastă cenuşiu-deschisă; 3. Ovciarevo, pastă cenuşie; 4. Horia , pastă cenuşie; 5, 6. Kazanlîk, pastă cenuşie; 7. Cernica, pastă cenuşie, vopsea neagră la interior şi exterior, produs grecesc; 8. Nikolaevka, pastă cenuşie cu vopsea neagră la interior şi pe margine; produs gre-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

cresc; 9. Nova Zagora, pastă cenuşie?; 10. Histria, pastă cenuşie cu vopsea neagră la exterior, produs grecesc; 11. Hagieni, pastă cenuşie, firnis brun în interior, produs grecesc; 12, 13. Kazanlîk, pastă cenuşie; 14. Nadejda, pastă cenuşie; 15, 16. Tápiószele, pastă cenuşie; 17. Szentes-Vekerzug, pastă cenuşie; 18. Mihalovce, pastă cenuşie.

LA CÉRAMIQUE GRISE TRAVAILLÉ AU TOUR REPRESENTÉE DANS LES PLANCHES

Planche LXIIIe.- 5. Bugeac.IIe cimetière, Pâte grise-jaunâtre. 7. Seuthopolis (350-225 av.n.è.) couleur rougeâtre-rouge à engobe.

Planche LXVIe.- 1. Ravna, pâte grise-brune; 2. Kiulevcia, pâte grise-rogeâtre; 3. Adamclisi, pâte grise; 4. Canlia, couleur grise clair, 5. Scărişoara, pâte noire à éclat mat; 6. Ovciarovo, pâte grise; 13. Canlia, pâte grise clair; 16. Murighiol, couleur brune; 17. Camirus, pâte grise; 18. Gruia, faite à la main; 19. Zimnicea, pâte grise clair; 20. Rakiovo, pâte grise.

Planche LXVIIe.-Zimnicea, pâte grise clair.

Planche LXVIIIe.- 1-3. Fîntînele, pâte grise clair; 2. Lăceni, pâte grise a nuances noires; 4. Mizia, pâte grise.

Planche LXXe.- 1, 2. Alexandria-Vii, pâte grise; 3. Ieşelniţa, pâte grise clair. 4. Alexandria-Vii, pâte à couche centrale grise et à conches superficielles de couleur brique-orange. 5. idem, pâte à couche centrale brune et aux couches superficielles noires; 6. idem, pâte grise. 7. idem, pâte à couche centrale grise et à couches superficielles noires; 8. Curteni, pâte grise clair. 9. Curteni, pâte de couleur orange à l'intérieur et noire à l'extérieur.

Planche LXXIe.- 1. Apollonia, pâte grise-noir; 2. Ravna, pâte grise; 3. Kiulevcia, pâte jaune-rougeâtre; 4. Ravna, pâte grise fonce; 5. Ravna, pâte noire; 6. Ravna, pâte grise-brun; 7-8. Ravna, pâte noire; 9. Drumevo, pâte grise; 10,11. Kiulevcia, pâte grise; 12. Locusteni, pâte jaune-verdâtre.

Planche LXXIIe.-1. Ravna, pâte grise-brune; 2. Branicevo, pâte grise. 3. Branicevo, pâte rouge-brique; 4. Ravna, pâte grise-noir; 5,6. Ravna, pâte grise; 7. Prof. Zlatarski, pâte grise; 8. Branicevo, pâte grise-rougeâtre; 9. Slobozia, pâte grise; 10,11. Canlia tombe no. 45 et 41, pâte grise clair; 12. Histria-Sat, pâte grise, vernis grise mat; 13, 14, 16 Kiulevcia, pâte grise clair; 15. Războieni (Alifacî), pâte grise clair.

Planche LXXIIIe.-1. Duvanli (Başova Moghila), pâte grise; 2. Ravna, pâte noire;

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

3. Brezovo, pâte grise; 4, 5. Ciomacoviţa, pâte grise; 6. Almaj, pâte grise; 7. Dobrina, pâte grisâtre-brique; 8. Gogoşu, pâte grisâtre foncé, engobe noir-grisâtre; 8a. Koloianovo, pâte grise; 9. Dobrina, pâte grise; 10. Alexandria-Vii, pâte grise claire, engobe en couleur noir à l'extérieur; 11 Brăiliţa, pâte grise clair, engobe noir à l'extérieur; 12. Brăiliţa, pâte à la couche centrale grisâtre et aux couches superficielles marron; 13. Alexandria-Vii, pâte grise clair; 14, 15, 19, 20, 22. Chotin, pâte brune-marron; 16. Szentes-Zalota, pâte gris; 17. Szentes-Vekerzug, pâte gris; 18. Tápiószele, pâte gris; 21. Alsotëlek, pâte grise; 23. Piscul Crăsani, pâte grise; 24. Galaţii Bistriţei, pâte grise; 25. Curtuiuşeni, pâte grise. 26. Sighişoara, pâte grise; 27. Sînpetru German, pâte grise claire; 28. Fotoş, pâte grise claire; 29. Tg. Mureş, pâte grise claire qui a eu une engobe.

Planche LXXIVe.-1. Beilic, pâte grise; 2. Fîntînele, pâte grise; 3. Adamclisi, pâte grise; 4. Orbeasca de Sus, pâte rouge claire; 5. Fîntînele, pâte grise; 6. Fîntînele, pâte grise-noir; 7. Drumevo, pâte grise; 8. Murighiol, pâte grise; 9. Ciomacoviţa, pâte grise; 10. Vlaşco Selo, pâte grise; 11. Govora-Sacle, pâte brun-gris, travaillée au tour ? 12. Seuthopolis, pâte grise. 13. Brăiliţa, pâte rouge, produit grec; 14. Kiulevcia, pâte grise; 15, 16. Viniţia, pate grise; 17. Cernica, pâte grise clair; 18. Murighiol, pâte grise, engobe; 19. Pişcolţ, pâte grise; 20. Zgalevo, pâte grise; 21, 22. Devetaşcata Peşcera, pâte grise.

Planche LXXVe.-1. Apollonia, pâte grise à vernis au bord; 2. Cerna, pâte grise-rouge; 3. Enisala, pâte grise; 4, 6. Kiulevcia, pâte grise-noire; 5. Koprinka (Seuthopolis), pâte grise; 7. Radevo, pâte grise; 8. Branicevo, pâte grise; 9. Canlia, pâte grise; 10. Grădiştea-Călăraşi, pâte grise-noir, teinte en noir, produit grec; 11 Dobrina, pâte grise-noir; 12, 13. Plovdiv, pâte grise. 14. Chotin, pâte grise; 15. Orbeasca de Sus, pâte grise.

Planche LXXVIe.-1. Branicevo, pâte grise teinte en noir, produit grec; 2. Tariverde, pâte grise-orange; 3. Ravna, pâte grise claire; 4. Ravna, pâte grise-brune; 5. Murighiol, pâte grise; 6. Ravna, pâte grise; 7, 9. Koprinka (Seuthopolis), pâte grise; 8. Enisala, pâte rouge, pièce d'importation grecque; 10. Canlia, pâte grise foncé; 11. Chotin, pâte brune; 12. Szentes-Vekerzug, pâte grise; 13. Pişcolţ, pâte grise; 14. Tápiószele, pâte grise.

Planche LXXVIIe.-1. Kiulevcia, pâte noir-ocre à vernis noir, produit grec; 2. Albeşti, pâte à la couche centrale rouge et aux couches superficielles noires; 3. Războieni (Alifacî), pâte grise clair; 4. Seuthopolis, pâte grise; 5. Koprinka (Seuthopolis), pâte grise; 6. Satu Nou, pâte grise; 7. Duvanli (tumulus no.16), pâte grise; 8. Histria, pâte grise polie; 9. Zimnicea, pâte grise; 10. Alexandria,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

pâte grise clair; 11. Alexandria, pâte noire; 11. Orbeasca de Sus, pâte grise claire.

Planche LXXVIIIe.-1. Alexandria-Vii, pâte de couleur orange; 2. Alexandria, pâte à la couche centrale marron et aux couches superficielles noires, probablement engobe; 3. Alexandria-Vii, pâte grise claire ; 4. Alexandria, pâte couleur orange; 5. Alexandria, pâte couleur orange. 6. Alexandria, pâte grise. 7. Alexandria, pâte noir-marron; 8. Alexandria, pâte rouge.

Planche LXXIXe.-1. Ieşelniţa, pâte à la couche centrale grise et aux couches superficielles rouge; 2. Koprinka (Seuthopolis) pate grise; 3. Apollonia, pâte de couleur orange-brique; 4. Teliţa, pâte brune faite à la main; 5. Cerna, pâte grise-noir; 6. Orbeasca de Sus (la Pătan), pâte brune faite à la main; 7. Drumevo, pâte grise; 8. Orbeasca de Sus (cité), pâte brune aux nuances noires, faitè à la main; 9. Comana, pâte grise; 10. Orbeasca de Sus (cité), pâte grise; 11. Fîntînele, pâte grise claire; 12. Madara, pâte grise; 13. Chotin, pâte brune; 14. Szentes-Vekerzug, pâte grise; 15. Curteni, pâte grise claire.

Planche LXXXe.- 1. Apollonia, pâte grise; 2. Cernavoda, pâte grise; 3. Madara, pâte grise; 4. Bugeac, pâte grise; 5. Canlia, pâte marron-noir foncé; 6. Rasova, pâte grise; 7. Cerna, pâte à la couche centrale grise et aux couches superficielles de couleur noire; le fond est rouge; il parait a voie aussi une engobe noire; 8. Branicevo, pâte grise; 9. Kalugheriţa, pâte grise; 10. Tarkviţa, pâte grise; 11. Chotin, pâte marron; 12. Tápiószele, pâte grise.

Planche LXXXIe.-1,3,5. Alexandria-Vii, pâte grise claire; 2, 4. Koprinka (Seuthopolis), pâte grise; 6. Orbeasca de Sus (cité), pâte à la couche centrale grise et aux couches superficielles noires; 7. Orbeasca de Sus (cité), pâte noire; 8. Cernica, pâte grise clair; 9. Albeşti, pâte brune-noire aux cailloux et sable englobés dans la pâte, elle est autochtone; 10. Cernica, pâte grise clair; 11. Albeşti, pâte jaunâtre aux nuances brunes; 12. Bîrseşti, pâte grise; 13. Lăceni (à Pălimar), pâte grise claire.

Planche LXXXIIe.-1. Coţofenii din Dos, pâte grise; 2. Albeşti, pâte à la couche centrale jaunâtre et aux couches superficielles grise foncé; 3. Brăiliţa, pâte à la couche centrale grise clair et aux couches superficielles grise foncé; 4. Brăiliţa, pâte grise foncé; 5. Brăiliţa, pâte grise clair; 6. Brăiliţa, pâte à la couche centrale grise et aux couches superficielles de couleur orange; 7. Alexandria-Vii, pâte grise claire.

Planche LXXXIIIe.-1. Orbeasca de Sus, pâte à la couche centrale de culeur

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

café et aux couches superficielles brunes; 2. idem, pâte grise claire aux paillettes de mica; 3. idem, pâte de couleur café fine ayant comme dégraissant des paillettes de mica; 4. Brăiliţa, pâte à la couche centrale grise clair et aux couches superficielles plus foncées; très probablement on a applique, après la cuite, de la teinture noire sur la partie supérieure, taut à l'extérieur qu'à l'intérieur; 5. Dobrina, pâte grise-brune; 6. Brăiliţa, pâte grise-orange; 7. Albeşti, pâte grise claire, fine; 8. Fîntînele, pâte grise; 9. Albeşti, pâte grise foncé, fine.

Planche LXXXIVe.- 1. Apollonia, pâte grise-noire; 2. Canlia, pâte grise; 3. Branicevo, pâte grise; 4. Canlia, pâte brune, lustré; 5. Kiulevcia, pâte rouge-jaunâtre; 6. Cernica, pâte grise; 7. Tarkviţa, pâte grise, à l'extérierur de culeur rouge; 8. Grădiştea-Călăraşi, pâte grise à l'extérieur une teinture noire; 9. Malamir, pâte rouge-brique; 10. Murighiol, pâte grise; 11. Seuthopolis, pâte grise.

Planche LXXXVe.-1. Kragulevo, pâte grise-noire; 2. Bugeac, pâte grise-jaunâtre; 3. Prof. Zlatarski, pâte grise; 4. Canlia, pâte noire; 5. Enisala, pâte grise; 6. Canlia, pâte grise claire; 7. Drumevo, pâte grise; 8. Nalbant, pâte grise; 9. Războieni (Alifacî), pâte grise claire; 10. Tápiószele, pâte grise; 11. Szentes-Vekerzug, pâte grise; 12. Nikolaevka, pâte marron-grise, polie.

Planche LXXXVIe.-1. Alexandria-Vii, pâte noire au sable; 2. idem, pâte de couleur brique; 3. idem, pâte noire fine, polie; 4. idem, pâte de couleur brique fine, au sable; 5. idem, pâte à la couche centrale noire, à l'exterieur et à la l'intérieur il-y-a des bandes de couleur marron; la surface a une engobe noire, polie; 6. idem, pâte à la couche centrale brun et aux couches superficielles angobe; 7. idem, la surface extériéure a une teinture noire; produit grec, teinte noir.

Planche LXXXVIIe.-1. Gabarevo, pâte grisâtre; 2. Seuthopolis, pâte grisâtre; 3. Branicevo, pâte grise-noire; 4, 5. Seuthopolis, pâte grise; 6. Plovdiv, pâte grise.

Planche LXXXVIIIe.- 1. Enisala, pâte grise claire; 2. idem, pâte grise; 3. idem, pâte grise claire; 4. Fedeşti, pâte grise; 5. Brăiliţa, pâte grise foncé.

Planche LXXXIXe.- 1-3. Brăiliţa, pâte couleur orange claire; 4-5. Hansca-Toloacă, pâte grise ?; 6. Butuceni, pâte grise ?.

Planche XC[e].-1, 3, 4. Murighiol, pâte grise; 2. Satu Nou, pâte grise; 5. Kalugheriţa, pâte grise; 6. Ravna, pâte grise; 7. Dinogetia, pate grise claire, engobe on vernis grise foncé aux nuances brunes; 8. Butuceni, pâte grise ?

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Planche
XCI[e].- 1. Grojdibodu, pâte grise? ; 2. Toros, pâte grise; 3. Duvanli, pâte grise; 4. Nova Zagora, pâte grise.

Planche
XCII[e].- 1. Canlia, pâte grise claire; l'extérieur est teint en noir foncé qui dans certaines zones a acquis une couleur brune, produit grec; 2. Romanaţi, pâte grise? ; 3. Bukiovti, pâte grise; 4. Histria, pâte rose, vernis rouge mat, produit grec; 5. Histria, pâte grise ; 6. Zimnicea, pâte grise.

Planche
XCIII[e].- 1. Bălăneşti, pâte grise; 2. Alexandria-Vii, pâte grise à l'intérieur avec des petits cailloux rares dans la composition, et à l'extérieur de couleur brique; 3. Cernica, pâte grise claire; 4. Alexandria-Vii, pâte à la couche centrale grise claire et à la couche extérieure grise foncé, ayant dans la composition des grains de calcaire; 5. idem, pâte à l'extérieur poli.

Planche
XCIV[e].- 1. Piscul Sadovei, pâte grise claire; 2. Canlia, pâte grise claire; 3. Brezovo, pâte grise; 4. Plevna, pâte grise.

Planche
XCV[e].- 1. Satu Nou, pâte grise-noire; 2. Szentes-Vekerzug, pâte grise; 3. Histria, pâte grise; 4. Dolno-Sahrane, pâte grise; 5. Mezek, pâte grise; 6. Adamclisi, pâte couleur brique-jaunâtre à engobe noire; 7. Mihailovo-Apostolovo, pâte grise; 8. Ivane Pusta, pâte grise.

Planche
XCVI[e].-1. Ravna, pâte grise ; 2. Ravna, pâte noire; 3. Branicevo, pâte grise; 4. Ravna, pâte noire; 5. Branicevo, pâte grise; 6. Iancovo, pâte grise; 7. Apollonia, pâte gris-rougeâtre; 8. Histria, pâte grise; 9. Apulum ?, pâte couleur orange peinture rouge à l'intérieur et à l'extérieur, produit grec.

Planche
XCVII[e].- 1. Alexandria-Pod, pâte noire aux nuances couleur brique; 2. Ravna, pâte noire; 3. Branicevo, pâte grise; 4. Ieşelniţa, pâte couleur orange-rose, fine compacte, des paillettes de mica englobées dans la pâte; 5. Lăceni, pâte grise.

Planche
XCVIII[e].- 1. Branicevo, pâte grise-brune; 2. Branicevo, pâte grise à engobe noire mate; 3. Kiolmen, pâte grise à vernis couleur café-rouge, produit grec; 4. Ravna, pâte noire; dans le texte publié par M. Mircev le couleur indiquée c'est le grise-rouge; la couleur actuelle du cratère est noire; 5. Viniţa, pâte grise; 6. Ravna, pâte couleur brun-rouge.

Planche
XCIX[e].- 1. Ravna, pâte grise; 2. Duvanli, pâte grise; 3. Seuthopolis, pâte grise; 4. Bugeac, pâte grise.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Planche C^e.- 1. Orbeasca de Sus, pâte à la couche centrale couleur brique et aux couches extérieures grise-noires. Engobe grise polie; 2. Bugeac, pâte grise; 3-4. Enisala, pâte grise-noire.

Planche CI^e.- 1. Canlia, pâte grise; 2. Enisala, pâte grise; 3. Kazanlîk, pâte rouge claire; 4. Kaloianovo, pâte grise claire.

Planche CII^e.- 1. Alexandria-Vii, pâte grise claire; 2. Alexandria-Vii, pâte couleur brique, fine, dense; 3. Alexandria-Vii, pâte couleur brique, fine; 4. Alexandria-Pod, pâte grise foncé au sable, polie; 5. Alexandria-Vii, pâte couleur brique, polie à l'exterieur; 6. Alexandria-Vii, pâte brune, ayant comme dégraissant du sable et de la mica; à l'extérieur une teinture noire; produit grec; 7. Alexandria-Vii, pâte grise ayant comme dégraissant du sable; 8. Roşiorii de Vede, pâte rouge, vernis brun, produit grec.

Planche CIII^e.- 1. Dervent, pâte grise claire; 2. Drumevo, pâte grise; 3. Ravna, pâte noire; 4. Stoîl Voîvoda, pâte gris; 5. Tàja, pâte grise; 6. Kaloianovo, pâte grise claire; 7. Kalofer (Levskigrad), pâte grise travaillée à la main; 8. Albeşti, pâte grise foncée; 9. Duvanli, pâte grise; 10. Cetăţeni, pâte grise claire; 11. Ravna, pâte gris-jaunâtre; 12. Poiana, pâte grise.

Planche CIV^e.- 1. Vrača, pâte grise; 2. Ravna, pâte grise; 3. Seuthopolis, pâte rouge à engobe; 4. Verbita, pâte grise; 5. Enisala, pâte grise avec de traces de couleur noire; 6. Enisala, pâte grise.

Planche CV^e.- 1. Zorile, pâte grise claire, à l'extérieur étant grise foncé et à l'intérieur brun-grise; 2. Kaloianovo, pâte grise claire; 3. Ovciarovo, pâte grise; 4. Horia, pâte grise; 5,6 Kazanlîk, pâte grise; 7. Cernica, pâte grise, avec de la teinture noire à l'intérieur et à l'extérieur, produit grec; 8. Nikolaevka, pâte gris avec de la teinture noire à l'intérieur et au bord, produit grec; 9. Nova-Zagora, pâte grise; 10. Histria, pâte grise avec de la teinture noire à l'extérieur; produit grec; 11. Hagieni, pâte grise; vernis brun à l'intérieur, produit grec; 12, 13, Kazanlîk, pâte grise; 14, Nadejda, pâte grise; 15, 16. Tápiószele, pâte grise; 17. Szentes-Vekerzug, pâte grise; 18. Mihalovce, pâte grise.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

XV. ÎNCHEIERE

1. Cultura traco-geto-dacică din sec.VI-III î.e.n. este continuarea culturii hallstattiene tracice din sec.XII-VIII î.e.n., de tip Gáva-Holyhrady, din aria nord-tracică şi a culturii Insula Banului-Babadag-Pseni - Čevo, din aria sud-tracică. Ea derivă direct din cultura Basarabi şi din aspectele culturale post Gáva şi Babadag, din sec.VIII-VII î.e.n. Cultura tracică apare formată în sec.XII-XI î.e.n. ca urmare a unei vaste sinteze culturale pornite din zonele vestice ale României şi din zonele tisoslovace, din mediul culturilor epocii finale a bronzului. Fenomenul de tracizare are loc în spaţiul sud-balcanic şi nord-carpatic.

2. Originile culturii traco-geto-dacice din sec.VI-III î.e.n., studiată pe baza ceramicii, se găsesc încă din epoca timpurie a bronzului tracic.

3. Studiul ceramicii din perioada sec.VI-III î.e.n. a permis evidenţierea fenomenului continuităţii şi permanenţei culturii traco-geto-dacice în aria sa încă din epoca bronzului, continuitate care îşi găseşte expresia cea mai elocventă în permanenţa formelor fundamentale ale ceramicii.

4. Geţii apar menţionaţi în izvoarele scrise greceşti la sfîrşitul sec.VI î.e.n. iar dacii sînt atestaţi tot de izvoarele epigrafice greceşti în sec.IV î.e.n. De aceea, începînd din sec.VI î.e.n. trebuie să vorbim de o cultură geto-dacică.

5. Cultura traco-geto-dacică din sec.VI-III î.e.n. cuprinde spaţiul sud-balcanic pînă în zona nord-carpatică. Ea se grupează în mai multe aspecte culturale, care au formele ceramice fundamentale comune, dar se deosebesc prin unele particularităţi şi detalii tipologice. Aspectul cultural Canlia, care evoluează în perioada $+500$ (∓ 250) ± 150 î.e.n., este specific spaţiului sud-balcanic şi zonelor intra- şi extracarpatice şi nordestului României. El este comun tracilor sud- şi nordbalcanici, ca şi geto-dacilor. El evidenţiază unitatea culturii materiale traco-geto-dacice pe o arie vastă.

6. Aspectele culturale Szentes-Vekerzug-Chotin şi Kustanovice sînt tot tracice, foarte probabil geto-dacice, aşa cum ne asigură ceramica lucrată cu mîna, ca şi cea cu roata. Ele evoluează pînă în sec.III - II î.e.n., cînd apare şi în această arie cultura geto-dacică de tip Sarmizegetusa.

7. Ceramica cenuşie lucrată cu roata apare în mediul traco-geto-dacic la sfîrşitul sec.VII şi în cursul sec.VI î.e.n. Geto-dacii lucrează ceramica cenuşie începînd din a doua jumătate a sec.V î.e.n. Cîteva forme ceramice cu roata, din sec.VI-III î.e.n. sînt preluate şi de cultura

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Sarmizegetusa, unele din ele continuînd şi la geto-dacii din timpul provinciei romane Dacia.

8. Ceramica lucrată cu roata din aspectele culturale Kustanovice şi Szentes-Vekerzug-Chotin provine din zonele nord-pontice şi are multe elemente comune cu cea din mediul traco-geto-dacic, din aria sud-tracică , explicabile prin originea comună.

9. Aspectul cultural Canlia şi probabil Ferigile-Bîrseşti, constituie baza etnică şi culturală din care ia naştere, în perioada 250 ± 150 î.e.n., cultura geto-dacică de tip Sarmizegetusa, specifică perioadei Burebista-Decebal. Aceasta are aceeaşi arie ca şi cultura geto-dacică din sec. VI-III î.e.n.

10. Formaţiunile economico-politice de tipul uniunilor de triburi apar la geto-daci în sec. V-IV î.e.n. şi duc la crearea organismelor economico-politice de tip pre-statal. Acestea au permis apariţia statului centralizat geto-dacic din prima jumătate a sec. I î.e.n., de sub conducerea lui Burebista.

Lucrarea de faţă a fost elaborată în perioada 2 ianuarie 1977 - 8 decembrie 1978.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

ABREVIERI

A

AAA - Acta antiqua archaeologica, Szeged.
AAC - Acta archaeologica carpatica, Cracovia.
AAH - Acta archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapesta.
AAPh - Acta archaeologika philipopolitana, Sofia.
ACIB - Actes du premier Congrès international des ètudes balcaniques et sud-est européennes, Sofia.
AÉ - Archaeologiai értesitö, Budapesta.
AIM - Arheologhiceski isledovanii Moldavii, Kişinev.
AJA - American journal of archaeology, New York.
AJ - Archaeologia jugoslavica, Belgrad.
AK - Antike Kunst, Berna.
AM - Arheologia Moldovei, Iaşi.
AMN - Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca.
AMP - Acta Musei Porolisensis, Zalău.
AP - Archaeologia polonă, Varşovia.
ARMSI - Academia Română. Memoriile Secţiunii Istorice, Bucureşti.
AS - Arheologhiceski sbornik, Leningrad.
AUB - Analele Universităţii din Bucureşti.

B

BI - Bonner Jahrbuch, Bonn.
BCH - Bulletin de Corespondance Hellenique, Paris.
BCMI - Buletinul Comisiei monumentelor istorice, Bucureşti. Seria veche.
BIA - Buletin Institut of Archaeology, Londra.
BMI - Buletinul monunentelor istorice, Bucureşti. Seria nouă.
BMQ - The British Museum Quaterly, Londra.
BSA - Anual of the British School of Athenes, Londra.
BSNR - Buletinul Societăţii Numismatice Române, Bucureşti.

C

CA - Cercetări arheologice (Muzeul Naţional de Istorie al R.S.România), Bucureşti, vol.I (1975), II (1976).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

CAB - Cercetări arheologice în Bucureşti, Muzeul de istorie a Municipiului Bucureşti, Bucureşti, vol.I-II.

CI - Cercetări istorice, Iaşi.

CNA - Cronica numismatică şi arheologică, Bucureşti.

CVA - Corpus vasorum antiquorum.

D

DID - Din istoria Dobrogei, vol.I, de D.M.Pippidi şi D.Berciu, Bucureşti, 1965.

DISS.PANN - Dissertationes Pannonicae, Budapesta.

E

ESA - Eurasia septentrionalis antiqua, Helsinki.

Evk.Miskolc - A Herman Otto Muzeum Evkönive, Miskolc.

Evk.Nyregyhaza - A Nyregyhaza Josa Andras Muzeum Evkönyve, Nyregyhaza.

Evk.Szeged - Különyomat a Móra Ferenc Muzeum, Evkönyve, Szeged.

F

FA - Folia archaeologica, Budapesta.

FI - File de istorie, Muzeul Bistriţa.

G

GFIF - Godişnik na Filosofskovo istoriceski fakultet, Sofia.

GNMP - Godişnik na Narodnia arheologhiceski muzei Plovdiv.

I

IMCD - In memoriam Constantin Daicoviciu, Cluj-Napoca, 1974.

Izvestia, Kolarovgrad - Izvestia na Narodnia Muzei Kolarovgrad.

Izvestia, Ruse - Izvestia na Narodnia Muzei Ruse.

Izvestia, Sofia - Izvestia na Arheologhiceskii institut, Sofia.

Izvestia, Şumen - Izvestia na Narodnia Muzei Şumen.

Izvestia, Varna - Izvestia na Narodnia Muzei Varna.

J

JHS - The Journal of Hellenic Studies, Londra.

K

KS - Kratkie soobşcenia o dokladah i polevîh isledovaniah Instituta arheologhii, Moscova.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

KSIA - Kratkie soobşcenia Instituta arheologhii, Kiev.
KSIIMK - Kratkie soobşcenia Instituta isledovanii materialnoi kulturî, Moscova.

M

MA - Memoria antiquitatis, Piatra Neamţ.
MAH - Melanges d'archéologie et d'histoire, Paris.
MCA - Materiale şi cercetări arheologice, Bucureşti.
MI - Magazin istoric, Bucureşti.
MIA - Materiali i isledovania na arheologhii SSSR, Moscova.
MN - Muzeul naţional. Muzeul de Istorie al R.S. România, Bucureşti, vol.I-IV.

O

OCD - Omagiul lui C.Daicoviciu, Bucureşti, 1960.

P

PMMB - Publicaţiile Muzeului Municipiului Bucureşti.
PZ - Prehistorische Zeitschrift, Berlin-New York.

R

Le rayonement - Le rayonement des civilisation grecque et romaine sur les cultures periferiques, Paris, 1965.
RA - Revue archéologique, Nouvelle serie, Paris.
RAC - Revue archéologique de l'est et du centre est, Dijon.
RF - Regészeti füzetek, Budapesta, I, 1955.
RI - Revista de istorie, Bucureşti.
RIR - Revista istorică română, Bucureşti.
RM - Revista muzeelor, Bucureşti.
RP - Raskopki i praucivania, Sofia.
RRH - Revue roumaine d'histoire, Bucureşti.
RSL - Revista di studi liguri, Bordighera.

S

Der Stand - Ion Nestor, Der Stand der Vorgeschichts Forschung in Rumänien, Ber.R.G.K., 1933.
SA - Sovetskaia arheologhiia, Moscova.
SCA - Studii şi comunicări antropologice, Bucureşti.
SCIV şi SCIVA - Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie, Bucureşti.
SCŞ - Studii şi cercetări ştiinţifice, Iaşi.
SlA - Slovensca arheologhia, Bratislava.
SR - Studi romani, Roma.
StB - Studia balcanica, Sofia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

StCl	- Studii clasice, Bucureşti.
StComPiteşti	- Studii şi comunicări, Piteşti, I, 1968.
StMatSuceava	- Studii şi materiale, Suceava, I, 1969.
StComSatu Mare	- Studii şi comunicări, Satu Mare.
StComSibiu	- Studii şi comunicări, Sibiu.
Sympozium zu Problemen	- Sympozium zu Problemen der jungeren Hallstattzeit in Mitteleuropa, Bratislava, 1974.

V

VDI	- Vestnik drevnei istorii, Moscova.

f.sc.	- fără scară
nr.inv.	- număr de inventar.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

NOTE

1 V.PÂRVAN, Getica, Bucureşti, 1926, p.40 şi urm.
2 Istoria României, I, Bucureşti, 1960, p.257-259 (C.Daicoviciu).
3 GH.ŞTEFAN, Izvoare privind istoria României, I, 1964, p.V-XXIII.
4 I.H.CRIŞAN, Ceramica geto-dacică. Cu specială privire la Transilvania, Bucureşti, 1969, p.15 şi urm.
5 A.VULPE, în MA, II, 1970, p.163 şi urm.
6 H.DAICOVICIU, Dacii, ed. a II-a, 1968, p.15 şi urm.; idem, Dacia de la Burebista la Decebal, Bucureşti, 1972.
7 Izvoare privind istoria României, I, Edit.Academiei, Bucureşti, 1964, p.9.
8 Ibidem, p.47 şi urm.; PETRE AURELIAN, Geţii şi dacii din Sciţia Minor, documentaţi în izvoarele istorice scrise de la Sofocle la Salinus, Pontice, 1974, p.9-26.
9 Izvoarele istoriei României, I, p.75.
10 I.H.CRIŞAN, op.cit., p.21; V.PÂRVAN, op.cit., p.37.
11 G.TONCEVA, Sur l'origine des Thraces, în Actes du XIIIe Congrès International Belgrad, III, 1973, p.95 şi urm.; idem, în Thracica, III, 1974, p.77; S.MORINTZ, Probleme privind originea tracilor în lumina cercetărilor arheologice, în RI, 30, 1977, 8, p.1465-1487; idem, Contribuţii arheologice la istoria tracilor timpurii I, Bucureşti, 1978; B.HÄNSEL, Beitrage zur regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an der unteren Donau, vol.I şi II, Bonn, 1976.
12 G.TONCEVA, op.cit., p.84 şi urm.
13 M.MIRČEV, Trakiiskiat Moghilen necropol pri s.Ravna, în Izvestia, Sofia, XXV, 1962, p.115 şi urm., pl.XXVI/1,3,4.
14 T.DREMSIZOVA, Sepultures thraces dans le dep. de Kolarovgrad, în Izvestia, Kolarovgrad, II, 1963, p.1, pl.I/1.
15 M.CICICOVA, în Arheologhia, Sofia, 1968, 4, p.22, fig.18; idem, Sur la chronologie du Hallstatt en Thrace, în StB, V, 1971, p. 90, fig.11.
16 M.MIRČEV, La necropole Thrace à tumuli au vill. de Dobrina, în Izvestia, Varna, I(XVI), 1965, p.33-70, pl.I/1,3;II/5,6,7; III/9, 13; IV/14 a şi b.
17 Ibidem, Trakiiskiat..., Ravna, p.115, pl.XXVI/1(30); T.DREMSIZOVA, op.cit., pl.I/3.
18 A.VULPE, Necropola hallstattiană de la Ferigile, Bucureşti, 1967, p.51 şi urm., pl.XI.
19 D.BERCIU, E.COMŞA, Necropolele de la Balta Verde şi Gogoşu, în MCA, II, p.319 şi urm., fig.51, p.310, fig.41/1-2 şi 42/3. Recent necropola de la Balta Verde II a fost datată în Ha II/a (1000-900 î.e.n.) = Ha B1-B2, cf. D.BERCIU, Neue Forschungsergebnisse zur Vorgheschichte Rumäniens, Bonn, 1966, p.47, fig.14 (tabel cronologic); idem, Zorile istoriei în Carpaţi şi la Dunăre, Bucureşti, 1966, p.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

231 şi urm. Pentru a simplifica lucrurile am considerat necesară numerotarea necropolelor de la Balta Verde: Balta Verde I = necropola Gîrla Mare; Balta Verde II = necropola de incineraţie din Ha timpuriu formată din cele 22 morminte; Balta Verde III = mormintele tumulare din Ha tîrziu. Datarea necropolei de la Balta Verde II în Ha B1-B2 implică şi problema raportului cu aşezarea de la Insula Banului (jud. Mehedinţi), datată iniţial în Ha A-B, cf. S. MORINTZ şi P. ROMAN, în SCIV, 20, 1969, 3, p.393-423, iar mai recent datată în Ha B1-B2, cf. B. Hänsel, în Thracica, III, Serdicae, 1974, p.88 (tabel cronologic). Aceste datări sincronizează două aspecte culturale diferite, Balta Verde II aparţinînd orizontului ceramicii canelate, iar Insula Banului orizontului ceramicii ştampilate. Ambele sînt situate în aceeaşi zonă, la mică distanţă unul de celălalt. Aspectul Insula Banului derivă din cultura Zuto-Brdo-Gîrla Mare-Novo Selo II şi participă direct la formarea culturii Basarabi, ceea ce poate confirma datarea ei în Ha B. Aspectul Balta Verde II conţine vase bitronconice de tip Vatina tîrzie-Dubovač. Analogiile pe care le au unele vase de la Balta Verde II cu cele din necropola Rîureni I pot indica ridicarea cronologiei necropolei Balta Verde II în Ha A. Pentru această ultimă necropolă putem admite o origine diferită faţă de aspectul Insula Banului, întrucît mormintele de la Balta Verde II nu conţin ceramică care să poată fi derivată din cultura Zuto-Brdo-Gîrla Mare. Totuşi, pentru că necropola a fost distrusă în mare parte înainte de săparea ei, lipsa elementelor de origină Gîrla Mare nu este sigură. Sigură este însă prezenţa vaselor de tip Vatina-Dubovač. Un vas de acest tip există şi la Grojdibod, Muzeul Corabia, nr.inv.1110.

20 I.H. CRIŞAN, Ceramica, p.31 şi urm., pl.I.

21 B. MILEKER, Del Magyaroszag regiseglelèti, 1897, p.129, fig.IV/3; S. FOLTINY, Die Urnenfelderzeitliche Keramike in Karpatenbecken, în Apulum, VI, 1967, p.49, pl.I-V şi fig.1; idem, Zum Problemen der sogenanten "pseudoprotovillanova Urnen", Origini, II, 1968, p. 333-356; M. ROSCA, în ESA, XI, p.210-212; I. NESTOR, Der Stand..., p.114, pl.15/3.

22 T. KOVACZ, Eastern connections of north-eastern Hungary in the Late Bronze Age, în FA, XVIII, 1967, p.32, fig.13/12.

23 T. KEMENCZEI, în AÉ, 1961, 1, 92, p.3 şi urm., pl.1/13, 17.fig. 4/12.

24 I. PAULIK, Sbornic, Brno, 1961, p.113 şi urm., pl.11/5 şi 6.

25 M. PICHLEROVA, în SlA, XIII/1, 1960, p.115 şi urm., pl. V/14; fig. 19/20; 12/7.

26 I. IONIŢĂ, în MCA, VIII, 1962, p.274, fig.3; A. LASZLO, în Thraco-Dacica, Bucureşti, 1976, p.96, fig.4/1-2.

27 M. ČIČICOVA, Frühtrakische Siedlung in Bulgarien, în Symposium zu Problemen..., Bratislava, 1974, p.76, fig.13/1; idem, în StB, V, 1971, p.82, fig.4 şi 5.

28 M. RUSU, Quelques problemes de l'epoque Hallstattienes, în Actes

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

du VIIIe Congres International des Sciences Prehistoriques et Protohistoriques, III, 1973, Belgrad, p.105 şi urm., fig.1; I. STRATAN, A. VULPE, în PZ, 1977, 52, p.57, pl.6/9,93.

29 Vasul de la Conţeşti se află în colecţia şcolii din localitate. Cel de la Orbeasca a fost găsit în săpăturile făcute de E.Moscalu şi C.Beda în 1971. Inedit.

30 F.STARE, Prazgodovinsca Vače, Ljubliana, 1954 (tabel cronologic).

31 E.PATEK, Die Siedlung und das Gräberfeld von Neszmély, în AAH, 13, 1931, p.66 şi urm., fig.20.

32 K.KILIAN, în PZ, 50, 1975, pl.102; A.LANG, Zur Chronologie frühtrakischer Funde in Karpatenbecken, în IIe Congres International de Tracologie, Bucureşti, 1976, Résumés, p.87 şi urm.

33 A.VULPE, în MA, II, 1970, p.142 şi 194.

34 P.ALEXANDRESCU, Însemnări arheologice, în SCIV, 25, 1974, 2, p.213; idem, în Thraco-Dacica, Bucureşti, 1976, p.118.

35 M.MIRČEV, Dobrina, p.52.

36 Idem, Ravna, p.127.

37 M.ČIČIKOVA, în Arheologia, Sofia, 1968, 4, p.23; idem, StB, V, 1971, p.91 şi urm.

38 P.ALEXANDRESCU, în Histria, II, Bucureşti, 1967, p.276, nota 133.

39 B.HÄNSEL, în PZ, 49, 1974, p.212 şi urm.

40 A.VULPE, MA, II, 1970, p.143 şi 194.

41 Apollonia, Sofia, 1963 (T.IVANOV), p.161, nr.316.

42 T.DREMSIZOVA, în Arheologia, Sofia, 1964, 4, p.43.

43 P.ALEXANDRESCU, op.cit., în SCIV, 25, 1974, 2, p.214.

44 Comunicare amabilă C.Iconomu. C I ,IX-X,1978-1979 p.180.

45 M.ČIČIKOVA, în StB, V, 1971, p.91.

46 K.KILIAN, op.cit., p.102.

47 D.BERCIU, E.COMSA, op.cit., p.482; A.VULPE, Ferigile..., p. 89; D.BERCIU, Zorile istoriei, p.245 şi 255; V.DUMITRESCU, în Dacia, XII, 1968, p.257 şi urm.

48 I.H.CRIŞAN, Ceramica...p.39 şi nota 99;A.BENAČ, B.ČOVIČ, în Glasinăc, II, Sarajevo, 1957 (tabel cronologic); M.PAROVIC-PESIKAN, Objects importés de Grèce à Glasinač, în Bulletin de l'Academie Serbe de Science et Arte, tome XX, Section des sciences sociales, nouvelles series, nr.8, 1961, p.1-5.

49 K.KILIAN, op.cit., p.102. Pentru cronologia Hallstattului din Slovenia, cf. S.GABROVEČ, Zur Hallstattzeit in Slovenien, în Germania, 44, 1961, fig.1; AAH, XX, 1968, fig.18 (tabel cronologic); M. GARAŠANIN, Chronologische und etnische Probleme der Eisenzeit auf dem Balcan, în Atti del VI Congresso Internationale de la Scienze Preistoriche e Protoistoriche, 1962, p.179-195; I. VENEDICOV, Paros und Chalchis in der Frühgeschichte Thrakiens, în Klio, 39, 1961, p.31-44. Autorul nu datează nici una din fibulele de tip Glasinač analizate din mediul tracic.

50 A.LANG, op.cit.;A.VULPE, Problemes actuels de la protohistoire

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

des Traces, în IIe Congrès de Thracologie. Résumés, Bucureşti, 4-10 septembrie 1976.

51 A.VULPE, Ferigele ..., pl.XXII, fig.32.

52 E.CONDURACHE şi colab., în MCA, IV, 1957, p.80, fig.61/1 (D. Berciu, C.Preda).

53 S.DUMITRIU, La colonie milesienne d'Istria à l'epoque archaique et ses premières contacts avec les indigenes, în Résumes présentés au IIe Congres International d'etudes du Sud-Est Européenes, Atena, 17-19 mai 1970, p.15; idem, în Histria, II, 1966, p.41; C.PREDA, Tariverde, o aşezare băştinaşă sau factorie histriană, în Pontice, V, 1972; cf. şi P.ALEXANDRESCU, în Thraco-Dacica, Bucureşti, 1976, p.122 şi urm.

54 L.BOBCEVA, Zwei thrakische Nekropole in Bezirk Tolbuhin, în Izvestia, Varna, XI(XXV), 1975, p.122, fig.IV/3.

55 B.FILOV, I.VELKOV, V.MIKOV, Die Grabhügelnecropole bei Dunavli, in Süd Bulgarien, Sofia, 1934, fig.105. Musoviţa Moghila a fost datată de I.Venedicov şi T.Gherasimov la sfîrşitul sec.VI î.e.n., cf. Trakiiskoto iskustvo, Sofia, 1973, p.375, nr.314. Datarea cea mai recentă elaborată pe baza ceramicii greceşti este sfîrşitul primei jumătăţi a sec.V î.e.n., cf. P.ALEXANDRESCU, în Thraco-Dacica, Bucureşti, 1976, p.119.

56 B.FILOV, op.cit., p.85, fig.107; B.HÄNSEL datează această fibulă tracică pe la 500 î.e.n., cf. PZ, 49, 1974, p.216. În necropola de la Budurească (jud.Buzău) există fibule tracice (comunicare amabilă V.Dupoi). Aici există şi o fibulă de tip Glasinač cu placă triunghiulară, dar şi butoni discoidali de la cişti de tip II/A de la Ferigele. În necropolă s-a găsit şi o monedă de la Alexandru Macedon care poate constitui un terminus post quem, dar şi unul ante quem în sensul că necropola a putut preexista momentului achiziţionării monedei menţionate. După părerea noastră butonii discoidali marchează o locuire Ferigile I, şi în acest caz fibula Glasinač de aici nu poate data din a doua jumătate a sec.IV î.e.n., ci aparţine locuirii Ferigele I din a doua jumătate a sec.VII şi sec.VI î.e.n. S-a afirmat că descoperirile din zona Vrača demonstrează că aici fibulele de tip Glasinač continuă pînă în sec.IV î.e.n. (cf. G. SIMION, în Tracica, III, p.303, nota 64). Autorul face trimitere la articolul lui B.NIKOLOV, în Izvestia, Sofia, 1965, 28, p.165-202. Ori B.Nikolov datează aceste fibule în sec.VI-V î.e.n. Este adevărat că acesta publică şi morminte din sec.III-I î.e.n., dar acestea nu conţin fibule de tip Glasinač. Însă în mormintele cu cunoscutul tezaur din centrul oraşului Vrača, la un mormînt în înhumaţie s-a găsit o fibulă (cf. I.VENEDICOV, în Etudes Balcanique, Sofia, 1965, 5, p.244), care este de tip tracic. Trebuie să aşteptăm publicarea ei. După datele de care dispunem astăzi este puţin probabil ca fibulele de tip Glasinač să mai fi existat pînă în sec.IV-III î.e.n. într-o epocă în care se utiliza pe scară largă fibula de tip tracic, deşi situaţia este posibilă în a-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

numite zone. Problematică este şi datarea în sec. V î.e.n. a fibulei de tip Glasinac pentru că nu dispunem de argumente întemeiate pe elemente de datare sigure. S-ar părea că avem o fibulă de tip Glasinac cu placă triunghiulară la Duvanli (Muşoviţa Moghila), datată la sfîrşitul primei jumătăţi a sec. V î.e.n. pe baza ceramicii greceşti (cf. P.ALEXANDRESCU, op.cit., p.119). Dar fibula cu picior triunghiular de la Muşoviţa Moghila nu provine din inventarul mormîntului central, ci din mantaua tumulului (cf. I.VELKOV, în Izvestia, Sofia, 6, 1930-1931, p.27, fig.23; B.FILOV, I.VELKOV, V.MIKOV, op. cit., p.82, fig.105). Prin urmare această fibulă este mai veche şi a fost antrenată în manta odată cu construirea tumulului. Este posibil ca fibula în discuţie să fi fost pierdută şi de constructorii tumulului şi atunci ar fi contemporană cu mormîntul central, însă aceasta rămîne numai o ipoteză. Dar în mormîntul de la Muşoviţa Moghila apar fibule tracice din aur (cf. B.FILOV, I.VELKOV, V.MIKOV, op.cit., p.84, fig.107, se încadrează în tipul I/b; V.MIKOV, Izvestia, Sofia, VI, 1930-1931, p.171 şi urm., fig.149/1-4). Avem în acest fel dovada că la sfîrşitul primei jumătăţi a sec.V î.e.n. fibula tracică era în uz şi putem situa cu toată certitudinea apariţia sa cel puţin în prima jumătate a sec.V î.e.n. Pentru zona geto-dacică de la nord de Dunăre nu dispunem de nici un monument arheologic care să ne permită datarea fibulelor tracice în sec.V î.e.n. Majoritatea lor datează din sec.IV-III î.e.n. (cf.A.D.ALEXANDRESCU, în Thraco-Dacica, 1976, p.131 şi urm.). Este adevărat însă că se cunosc foarte puţine descoperiri care să fie datate în sec. V î.e.n. în zona nord-dunăreană. Pentru a nega apariţia fibulelor tracice la nord de Dunăre în sec. al V-lea trebuie să aşteptăm cercetarea exhaustivă a unor monumente din acest secol care să permită concluzii definitive. Fibulele tracice din tumulul nr.23 de la Dobrina (M. MIRČEV, op.cit., p.50, fig.14/48) datează, după cum se ştie, pe baza lekytoilor greceşti de la sfîrşitul sec.IV şi începutul sec.III î.e.n. (P. ALEXANDRESCU, în SCIVA, 25, 1974, 2, p.213), în timp ce fibulele de tip Glasinac cu placă triunghiulară se situează în faza I-a a necropolei de aici, care se datează pe baza oinochoei greceşti foarte probabil în prima jumătate a sec.VI î.e.n. (P.ALEXANDRESCU, op. cit., p.213. Pe baza argumentelor aduse în discuţie socotesc că aşezarea de la Alexandria trebuia datată în sec.VI î.e.n. Ceramica lucrată cu roata în general, ca şi cea lucrată cu mîna oferă prin ea însăşi puţine elemente de datare în limitele sec.VI-III î.e.n. În acelaşi timp nu putem refuza aşezării de la Alexandria datarea şi în prima parte a sec.V î.e.n., chiar dacă aceasta antrenează şi datarea fibulelor de aici în această perioadă. Putem admite în mod teoretic că fibula de tip Glasinac, cu placă triunghiulară, a continuat să fie în uz la geto-daci şi pînă în prima jumătate a sec.V î.e.n. fără a putea demonstra acest lucru cu argumente definitive. Este sigur că cel puţin în zona sud-balcanică în prima jumătate a sec. V î.e.n. apare fibula tracică. Pînă acum nu cunoaştem nici un exemplu din care

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

să rezulte utilizarea concomitentă a fibulelor tracice cu a celor de tip Glasinac. Oricum documentarea actuală permite situarea apariţiei fibulei tracice cel puţin în prima jumătate a sec.V î.e.n., dată care constituie şi momentul ieşirii din uz în mediul tracic, dacă nu şi în cel geto-dacic a fibulelor de tip Glasinac.

57 A.D.ALEXANDRESCU, A propos des fibules "thraces" de Zimnicea, în Thraco-Dacica, Bucureşti, 1976, p.131-141.
58 M.MIRČEV, Ravna, p.107, pl.XVII/4.
59 B.HÄNSEL, în PZ, 49, 1974, p.198 şi fig.2 şi 7.
60 E.CONDURACHE, în MCA, IX, 1970, p.215, fig.29 (V.Zirra).
61 B.HÄNSEL, op.cit., p.210.
62 Idem, p.216.
63 Ibidem, p.211.
64 I.H.CRIŞAN, Ceramica..., p.40.
65 M.DJUKNIČ, B.IOVANOVIČ, Illyrian Princely necropolis at Ateniča, în AI, 1966, p.20, pl.XXVI/1 şi XIII/11.
66 Determinare P.Alexandrescu.
67 Z.MARIČ, în Glasnik Sarajevo, 14, 1959, p.87 şi urm.
68 A.VULPE, Ferigele ..., p.70 şi urm.
69 M.PAROVIČ-PESIKAN, Les Illyriens au contact des Grecs, în AJ, V, 1964, p.66 şi urm.
70 E.JEREM, în AAH, XXV, 1973, 1-2, p.84, nota 93.
71 Idem, Handelsbeziehungen zwischen der Balkanhalbinsel und dem Karpatenbecken im V. und IV.Jh. v.u.z., în Symposium zu Problemen..., Bratislava, 1974, p.232, nota 22.
72 G.SIMION, La culture géto-dace du Nord de la Dobroudja dans la lumière des decouvertes d'Enisala, în Thracica, III, Sofia, 1974, p. 303, nota 64. B.NIKOLOV, atunci cînd publică fibulele de tip Glasinač de la Vraţa, le datează în sec.VII-VI î.e.n.
73 D.BERCIU, E.COMŞA, în MCA, II, p.417, fig.140 = fig.141/6.
74 M.MIRČEV, Dobrina, p.45, pl.VI/21(12).
75 M.NICA, Complexul de tumuli de la Ieşelniţa, în Historica, III, p.36 şi urm., fig.17/2.
76 M.LAMBRINO, Les vases archaique d'Histria, Bucureşti, 1938, p. 37 şi urm., fig.7, 8, 13, 29; Histria,I, 1954, p.382, fig.204; S. DIMITRIU, Histria, II,1967, p.44 şi 45; idem, SCIV,18, 1967, 2, p. 223 şi urm.
77 Cf. nota 48; cf. şi M.DJUKNIČ şi B.IOVANOVIČ, AJ, 1966, p.24.
78 M.DJUKNIČ, B.IOVANOVIČ, op.cit., pl.XXVI/4.
79 Cercetări C.Preda în 1956. Institutul de Arheologie Bucureşti, nr. inv.I 17089.
80 M.NICA, op.cit., fig.6/11 şi fig.10/17.
81 Idem, op.cit., p.22, fig.10/4 = 13/3.
82 M.MIRČEV, op.cit., p.VI/22,23.
83 A.VULPE, E.POPESCU, Contribution à la connaissance des début de la culture géto-dacique ..., în Dacia, N.S., XVI, 1972, p.75-111.
84 GH.I.PETRE, în MCA, IX, 1970, p.477, fig.6/1, 2,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

85 Prin săpăturile de la Rîureni s-au cercetat două necropole de incinerație; prima este plană de incinerație în urnă. A doua necropolă este tumulară de tip Ferigile II, care are în inventarul său metalic mai multe fibule de bronz de tip Glasinač incomplet păstrate și una din fier cu scut beotic. Tumulii de tip Ferigile II suprapun în parte necropola plană. Necropola Rîureni I conține peste 90 de morminte, iar Rîureni II este reprezentată de 8 tumuli, din care unii sînt cenotaf. Necropola Rîureni I are următoarele elemente de datare: în urna nr.24 și nr.63 s-a găsit cîte un cuțit de bronz; cuțitul de bronz din mormîntul nr.24 are pe lamă două linii incizate și spatele arcuit; el are bune analogii la Radovanu (E.COMȘA, în SCIV, XV, 1964, 1, p. 128, fig.1) și în depozitul de la Spălnaca (H.DUMITRESCU, în Dacia, V-VI, 1936, p.213, fig.9/10), ceea ce permite datarea sa în Ha A (cf. și M.RUSU, op.cit., p.106); M.GARAȘANIN, Interpretation historique des depots de l'âge du bronz, în AJ, 1964, p.22). Autorul datează depozitul de la Spălnaca în Ha A2 (Reinecke) (cf.M.PETRESCU DÎMBOVIȚA, Depozitele de bronzuri din România, București, 1977, p.108, fig.200/13, harta 3/65). Este datat Ha A1. De asemenea, în necropola Rîureni I au mai fost folosite ca urne cîteva vase în patru colțuri de origină Zuto-Brno-Gîrla Mare-Novo Selo II. Recent am demonstrat continuarea acestui tip de vase în Ha A, cf.E.MOSCALU, Thraco-Dacica, București, 1976, p.77-78. Nu este exclusă datarea acestei necropole nici în Ha B1. Unele vase de la Rîureni, de formă bitronconică, cu două mînere tubulare au analogii în necropola Balta Verde II, cf. D.BERCIU, E.COMȘA, în MCA, II, p.310, fig. 41/3 și 46/1. Necropola de la Rîureni I aparține unui nou aspect cultural format pe baza culturii Gîrla Mare, diferit de aspectul Insula Banului, dar cu vase de tip I Gáva. Revenind la tumulii nr.3 și 4 de la Tigveni, putem spune că majoritat a vaselor de aici (cf. A. VULPE, E.POPESCU, op.cit., p.84 și urm., fig.5/8,9; 6/1,4,5-6,7-8;7/1, 7; 8/2,3) aparțin Hallstattului A de tip Rîureni. Trebuie făcută precizarea că toate urnele din necropola de la Rîureni I au fundul perforat, ca și vasele-urne din tumulii nr.3 și 4 de la Tigveni pe care le-am menționat. Aceasta este un alt element, în afara tipologiei, care ne asigură că necropola Rîureni I și mormintele menționate din tumulii nr.3 și 4 de la Tigveni datează din aceeași perioadă, respectiv Ha A-B1, și aparțin aceluiași aspect cultural. Situația din tumulii nr.3 și 4 de la Tigveni se poate explica prin aceea că tumulii cu piatră de tip Ferigile II și III au suprapus o necropolă plană de incinerație preexistentă ca și la Rîureni. Vase identice cu cele de la Rîureni există și la Brezoi, Teiuș, Țeica, Ocnele Mari (jud.Vîlcea), cf. A.VULPE, E.POPESCU, op.cit., p.85 cu bibliografia. Aceste descoperiri aparțin Hallstattului timpuriu, de tip Rîureni I, specific numai zonelor subcarpaților meridionali. După redactarea acestei lucrări a apărut articolul lui A.VULPE, Zur Chronologie der Ferigele-gruppe, în Dacia, N.S., XXI, 1977, p.81-111.

86 I.H.CRIȘAN, Ceramica..., p.33.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

87 D.BERCIU, C.PREDA, Săpăturile de la Tariverde, în MCA, VII, 1961, p.277, fig.4.
88 L.BOBCEVA, op.cit., p.122, fig.III/1-3.
89 GH.SIMION, în Thracica, III, 1974, p.195, fig.3/b.
90 D.BERCIU, în MCA, IV, 1957, p.289, fig.7/2 = 8/2.
91 ST.DAMIANOV, N.POPOV, Necropole près de vilage Kalugheriţa (Sumen), în Izvestia, Şumen, V, 1972, p.87, fig.III/1.
92 A.C.FLORESCU, S.RAŢĂ, St.Mat.Suceava, I, 1969, p.12,fig.3/2.
93 I.NESTOR şi colab., în SCIV, III, 1952, p.92, fig.7.
94 Idem, în SCIV, II, 1952, 1. p.67.
95 C.BUZDUGAN, în Carpica, I, 1968, p.73, fig.1/1.
96 Provine din aşezarea de la Alexandria-Vii unde s-au găsit cele trei bordeie. Cercetări C.Preda. Inedit. Institutul de arheologie Bucureşti, nr.inv.I 17107. Poate aparţine şi unui vas de tip I/b.
97 D.BERCIU, E.COMŞA, în MCA, II, p.411, fig.136. Vasul de la Cîrna (Dunăreni) se află în muzeul Corabia (nr.inv.1893).
98 M.CONSTANTINIU, V.LEAHU, Mormînt getic în preajma Bucureştiului, în SCIV, 1968, 2, p.197, fig.2.
99 B.MITREA, C.PREDA, N.ANGHELESCU, în MCA, VII, 1961, p. 285.
100 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.34 şi urm., p.69, pl.III/1,5; IV/1-3, 5-6; V/1,2,4,6; VI/3,6; XXX/2; XVI/4.
101 V.VASILIEV, în Marisia, VI, 1976, p.64 şi urm., pl.XX/7,11; XXI/2; XXIII/1; XXIV/9; XXVI/3; V.VASILIEV, A.ZRINYI, în FI, III, 1974, p.115 şi urm., pl.X/2; XI/1; XII/1; XII/18; V. VASILIEV, în Marisia, V, 1975, p.52, pl.XIX/2; idem, în Apulum, X, 1972, p.51, pl.VI/5; VII/8; X/12; X/4.
102 I.H.CRIŞAN, La necropole de Fîntînele et son importance pour les problemes des celtes de l'Europe Centrale, în Alba Regia, XIV, 1975, p.186; idem, Comunicare la simpozionul "Geto-dacii în sec. IV-III î.e.n.", Cluj-Napoca, 17 XI 1975.
103 M.PARDUCZ, Le cimetière Hallstattien de Szentes-Vekerzug II, în AAH, IV, 1954, p.35, fig.27/4,5; AAH, VI, 1955, p.9.pl.VIII/1.
104 G.LACZUS, M.PARDUCZ, The Scythian age cemetery at Vámosmicola, în AAH, 21, 1969, p.222, fig.LX/1.
105 M.DUŞEK, Thrakische Gräberfeld der Hallstattzeit in Chotin, Bratislava, 1966, p.27, pl. LII/3.
106 I.BÖHM, A.I. IANCOVICH, Skytove na Podkarpatske Rus, Praga, 1936, pl.XX/2,5; T.SULIMISKI, Skytove na zahodniem Podoly, pl. XV/1.
107 M.PARDUCZ, The scythian age Cemetery at Tápioszele, AAH, 18, (1966), p.77, pl.LVII/19.
108 I.G.SZABO, Das Gräberfeld von Heves aus der Skythenzeit, in Az Egri Muzeum Evkonyve, VII, 1969, p.60, pl.VIII/4.
109 A.BOTTYAN, Szkitak a Magyar alföldön, RF, I, 1955, p.13 şi urm., pl.XXIX/6.
109a V.A.ILINSCAIA, Skifî dneproskovo lesostepnevo Levoberezia, Kiev, 1968, p.74, pl.LII/4.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

110 E.CONDURACHI şi colab., în MCA, IV, 1957, p.81, fig.61/1; D. BERCIU, C.PREDA, op.cit.

111 L.BOBCEVA, op.cit., p.133, pl.IV/3. Autoarea menţionează şi o fibulă de tip tracic, cf. loc.cit., pl.IV/5. Dar la această figură nu este o fibulă tracică, ci un cercel în formă de liră. Acestea datează de la mijlocul sec.VI î.e.n. la Olbia şi Brezan, dar ajung pînă în sec.V î.e.n. la Duvanli şi pînă în a doua jumătate a sec. III î.e.n. la Seuthopolis. Cf. V.VASILIEV, Podoabe de metal preţios din mormintele scitice din Transilvania, în AMN, VII, 1960, p. 45, fig.1/8,11. Ele sînt podoabe specifice greceşti, introduse de aceştia în mediul scitic. Podoabe de acest tip se produc şi la Histria în sec.VI î.e.n., unde s-au găsit tipare din calcar dobrogean, cf. M.COJA, L'artizanat à Histria du VIe au I^e siècle av.n.è., în Dacia, N.S., VI, 1962, p.135, fig.12/2; pentru Seuthopolis, cf. M. ČIČIKOVA, în Isledovaniia v cest na akad.D.Dečev, Sofia,1958, p.475 şi urm.; idem, în BCH, LXXXII, 1958, II, p.466 şi urm., idem, în Seuthopolis, Sofia, 1970.

112 V.CĂPITANU, în Carpica, I, 1968, p.72, fig.1/2.

113 M.IGNAT, în Thraco-Dacica, Bucureşti, 1976, p.106, fig.3/1.

114 G.M.KOPANENKO, Plemena scifskovo ciasu na Vorskli, Kiev,1967, fig.26/49-50, p.57 şi urm. şi 142 şi urm.

115 Ibidem, fig.53/100.103,106.

116 V.A.ILINSCAIA, Ranescifskie kurganî baseina r. Tiasmin, Kiev, 1975, pl.III/8; X/12,13; XII/11,12.

117 Arheologhia Ukrainskoi SSR, Kiev, 1971, p.76-78, fig.24/6.

118 L.I.KRUŞELNIŢKAIA, Pivnicne pricarpatia zahidna Volini za dobi ranievo zaliza, Kiev, 1976, p.57 şi urm., fig.22/13-14.

119 Ibidem, p.37, fig.39/5.

120 P.D.LIBEROV, Novîie materiali iz kurganov i selo Ceremuşni, KSIIMK,83, 1961, fig.42/6, 8; O.H.MELNIKOVSKAIA, Drevniaia gorodiscia iujnoi - Bielorusi, KSIIMK,70, 1957, p.28 şi urm.,fig. 10/1,2.

121 L.BOBCEVA, op.cit., pl.IV/10.

122 M.MIRCEV, Dobrina, p.44 şi urm., pl.XIII/47(12).

123 E.HANSEN, Les abordes du trezor de Siphnos à Delphes, în BCH, XXXIV, 1960, II, p.404, fig.38.

124 B.NIKOLOV, Trakiinski pametniţi văv Vraciansk, în Izvestia, Sofia, XXVIII, 1965, p.166, fig.3.

125 Comunicare amabilă C.M.Tătulea.

126 D.BERCIU, E.COMŞA, în MCA, II, p.424, fig.155/3.

127 K.HOREDT, în MCA, I, 1953, p.802 şi 811, pl.11/6.

128 V.VASILIEV, A.BADEA, I.MAN, în Sargetia, X, 1973, p.33; V. VASILIEV, în Marisia, V, 1975, p.54.

129 V.L.LĂPUŞNEAN, I.T.NICULIŢĂ, M.A.ROMANOVSKAIA, Pamiatniki ranevo jeleaznovo veka, Kişinev, 1974, p.25, fig.5/3.

130 G.M.KOPANENKO, Pogrebenie VIII-VII v. do n.e. v baseine r. Vorskli, în KSIA, 12, 1962, p.43, fig.18/22,23; fig.53/34,35.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

131 V.VASILIEV, A.BADEA, I.MAN, în Sargetia, X, 1973, p.32 şi fig.4/9-15; R. şi E.VULPE, SCIV, II, 1, 1951, p.213, fig.28/11; G.TONCEVA, O frakiitah nîneşnih Ukrainî, Moldovî, Dobrudji i severo-vostocinoi Bolgarii v XI-VI v.do. n.e., în Studia Thracica, 1, Sofia, 1975, p.45, fig.VI/5,7.

132 A.I.MELIUKOVA, Skifskie elementi v getskoi kulturî, KSIA, 105, 1965, p.32.

133 H.MÜLLER-KARPE, Beitrage zur chronologie der Urnenfelderzeit nordlich und südlich der Alpen, Berlin, p.38; S.GALLUS, T.HORVATH, Un peuple cavalier prescitique en Hongrie, în DISS.PAN, II, 9, pl.XXI/1B.

134 E.G.JEREM, în AAH, 20, 1968, p.183 şi p.195, pl.30/1 şi fig. XXXV/4.

135 G.SIMION, în Thracica, III, 1974, p.297.

136 A.BOTTYAN, în RF, I, 1955, p.54, pl.XV; M.PARDUCZ, în AAH, 18, 1966, p.90, pl.XXXVII.

137 M.DUŠEK, Trakische Gräberfeld..., p.85 şi 36, pl.L/10-12; cf. şi A.STOIA, Bemerkungen über das birituelle Gräberfeld in Chotin, în Dacia, N.S., XIX, 1975, p.102, fig.17/13.

138 D.BERCIU, în MCA, IV, 1957, p.290, fig.11/4 = fig.14/4.

139 G.SIMION, în Thraco-Dacica, 1976, p.155, fig.7/3.

140 B.MITREA şi colab. în MCA, VII, p.287, fig.4.

141 ST.FERENCZI, în AMN, II/1965, p.90, fig.8/7; V.CĂPITANU, în Carpica, I, 1968, p.71, fig.1/4. Acele cu aripioare în formă de elice nu sînt scitice, cf.C.ICONOMU, Un akinakes descoperit la Cozia, în Cercetări istorice, Iaşi, 1975, p.63, ci sînt autohtone, cf. D.BERCIU, Zorile istoriei..., p.372, pentru că ele nu sînt cunoscute pînă acum în mediul scitic.

142 A.C.FLORESCU, S.RAŢĂ, în StMatSuceava, 1969, p.9-20, fig. 3/6 (amfora de Chios); A.C.FLORESCU, în Cercetări istorice, Iaşi, 1971, p.109 şi urm. Tipul de amforă de Chios de la Stînceşti se poate data în primul sfert al sec.V î.e.n. În tumulul nr. 15 de la Elizabetsk, o amforă de acest tip se datează pe baza unui kilix attic din 480-470 î.e.n., cf.I.D.BRASINSKI, A.I.DMCENKO, în KSIA, 116, 1969, p.114, fig.44/1.

143 Cf. nota 94.

144 D.BERCIU, E.COMŞA, în MCA, I, 1956, p.319, fig.50.

145 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.69. Vasul de la Cernavoda încadrat în tipul I al vasului bitronconic din faza I a ceramicii geto-dacice (sec.V-IV î.e.n.) aparţine variantei I/b. Z.ČILINSKA, Ein Brangräb von Kustanovice tipus in Mihalovce, SlA, 1959, VII/1, p. 80, pl.III/5.

146 I.PAULIK, SlA, VI/2, 1958, p.367 şi 375, fig.4/5.

147 I.NEVKASIL, în Symposium zu Problemen, Bratislava, 1974, p. 266, fig.7/4,5.

148 E.PATEK, Präsckytische Gräberfeld in Ostungarn, în Symposium

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

zu Problemen..., Bratislava, 1974, p.344, pl.II/8; M.PARDUCZ, în AAH, 1952, IV, p.69; B.HÂNSEL, Beitrage zur Chronologie der mittleren Bronzezeit in Karpatenbecken, Bonn, 1968, p. 153 şi urm., pl.33/37 şi fig.1.

149 V.PÂRVAN, Getica, p.382; I.NESTOR, Stand..., p.141; C.DAICOVICIU, La Transylvanie dans l'antiquite, p.40; A.I.MELIUKOVA, K voprosu o pamiatnicah scifskai culturî na teritorii srednei Europî, în SA, XXII, 1955, p.246; I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.37; ST.FERENCZI, Cimitirul scitic de la Ciumbrud, în AMN, IV, 1967, p. 20 şi urm.; V.VASILIEV, Grupul scitic din Transilvania, în FI, IV, 1976, p.100.

150 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.32, fig.1.

151 G.I.SMIRNOVA, K.V.BERNIAKOVICI, Proizhojdenia pamiatnikov kustanovitkovo Zacarpatia, în AS, 7, 1965, p.101, nota 78, pl. VI/6-8, I/1-5, VII/6-8.

152 T.SULIMIRSKI, Skytove na zachodniem Podolu, 1936, pl.XV/1.

153 Ibidem, pl.XV/4,5.

154 G.I.SMIRNOVA, K.V.BERNIAKOVICI, op.cit., p.101, pl.VI/6-8; VII/6-8.

155 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.33 şi urm., pl.II/1,5, III/3, VII/1-2, cf. V.VASILIEV, în Apulum, X, 1972, p.51, pl.VI/5.

156 T.SULIMIRSKI, op.cit., p.117, pl.XIV/1, XV/4,5; A.I.MELIUKOVA, Pamiatniki scifskovo vremeni, în MIA, 64, 1958, p.45, fig. 9/1,2; V.A.ILINSKAIA, Skifî..., pl.LVII/2.

157 E.PATEK, Präskytische Gräben in Ostungarn, Evk.Szeged, 1967, p.107, taf. I/4-6. Pentru datare cf. E.PATEK, în AAH, 13,1961, p.69. Pentru cultura Piliny cf. T.KEMENCZEI, în AAH, 19,1967, p.269 şi urm., fig. 1/8, 4/7 etc. Pentru Lăpuş şi Valea lui Mihai cf. M.RUSU, op.cit.; I.NESTOR, Der Stand..., p.112, pl. 15/6; ATILA LASZLO, Cultura Gáva, în SCIV, 24, 1973, 4, p. 586 şi urm., fig.2/1, 4, 8.

158 A.I.MELIUKOVA, op.cit., p.24, fig.3/1; G.I.SMIRNOVA, K.V. BERNIAKOVICI, op.cit., p.98, pl.I/4.

159 F.STARE, Vače, pl.LXXXV/4, pl.LXXXVI/8; A.I. TERIANOJKIN, Predskifskii period na dneprovsko, Kiev, 1961, p.75, fig.51/23 şi 52/9; V.A.ILINSKAIA, Ranesckifskie... Kiev, 1975, p.133 şi urm., pl.16/2-4,13.

160 I.H.CRIŞAN, Ceramica..., p.34 şi p.110, pl.III/4,6, IV/4, XXXI/2, XXXII/1,4.

161 G.SIMION, Peuce, II, 1971, p.88, fig.18/g, p.97, fig.20/b.

162 G.SIMION, GH.I.CANTACUZINO, în MCA, VIII, p.397, fig.3/2 şi 7/6.

163 A.D.ALEXANDRESCU, Mormintele din perioada mai tîrzie a necropolei getice de la Zimnicea, în Crisia, 1972, p.18, pl. III/5; I.H.CRIŞAN, op.cit., p.111, fig.40/5.

164 M.BABEŞ, în Dacia, N.S., XIX, 1976, p.123, fig.3.

165 Cf. nota 99.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

166 I.H.CRIȘAN, op.cit., p.111, fig.40/2.
167 Ibidem, p.110.
168 Ibidem, p.111 și urm.
169 M.ČIČICOVA, în StB, V, 1971, p.84, fig.5.
170 D.V.ROSETTI, în PMMB, 1935, 2, p.54 și urm., fig.7 și 9.
171 Vasul a fost descoperit pe strada Bărăgan din Craiova, în 1973, cu prilejul unor săpături. Permisiunea de a-l reproduce o datorez lui G.Popilian, căruia țin să-i mulțumesc. Cf. Istoria Craiovei, Craiova, 1977, p.9 și planșa.
172 M.PARDUCZ, în AAH, IV, 1954, fig.39/19.
173 A.VULPE, în MA, II, 1970, p.195.
174 V.DUMITRESCU, La nècropole tumulaire du premier âge du fer de Basarabi, în Dacia, N.S., XII, 1968, p.234.
175 Descoperiri întîmplătoare, păstrate în Muzeul Bîrlad, nr.inv. 1022. Permisiunea de a-l reproduce o datorez lui V.Palade, căruia îmi revine plăcuta datorie de a-i mulțumi.
176 G.SIMION, în Peuce, II, 1971, p.85, 121, fig.16/d.
177 Săpăturile autorului în 1974. Mormîntul nr.74 (urnă). Inedit.
178 G.SIMION, în Tracica, III, 1974, p.297, fig.3/d.
179 Fragmentul este inedit. Cf. E.MOSCALU, CA, II, 1976, p.275 și urm.
180 Săpături făcute în 1972 de E.Moscalu și C.Beda, inedit.
181 I.H.CRIȘAN, op.cit., p.111, pl.XXII/3.
182 Ibidem, p.111, fig.40/3.
183 A,VULPE, Ferigele...,p.50,pl.X; A.VULPE, E.POPESCU, op. cit., p.83, fig.10/9 și 12/4.
184 A.ARICESCU, Noi date despre cetatea de la Hîrșova, în Pontica, 4, p.352, fig.1. Muzeul Constanța, nr.inv.2303. Autorul consideră că apariția mînerelor se datorește influenței ceramicii grecești.
185 I.H.CRIȘAN,op.cit., pl.135, fig.59/6.
186 Săpături E.Moscalu, C. Beda, 1972. Vasul a fost găsit într-o groapă împreună cu o amforă de Chios, importantă pentru datarea locuirii getice din cetatea de la Orbeasca de Sus. Locuirii getice de aici îi aparține nivelul V, care reprezintă ultima fază de locuire a cetății. În acest nivel au mai fost găsite cîteva fragmente de vase grecești cu firnis negru, dar care nu pot fi determinate. Amfora de Chios datează de la sfîrșitul sec. V î.e.n. și secolul IV î.e.n. Determinare V.Eftimie Andronescu. O amforă asemănătoare a fost găsită la Jurilovca, cf. V.CANARACHE, Importul amforelor ștampilate la Histria, București, 1957, p.378, fig.70/1 și 55/2 și 4. O altă amforă provine de la Agigea, unde este considerată ca fiind thasiană, M.IRIMIA, în Pontica, VI, 1973, p.62 și urm., fig. XXI/2. Este datată pe baza altor materiale grecești în a doua jumătate a sec.IV î.e.n. sau începutul sec.III î.e.n. I.B.Zeest datează acest tip de amfore de Chios în sec.IV-III î.e.n., cf. I.B. ZEEST, Keramiceskaia tara bospora, Moscova, 1960, p.133, pl.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

V/14 a,b,v. O amforă de Chios a fost recent descoperită la Sfîntu Gheorghe (jud.Tulcea). Ea a fost datată în sec.IV î.e.n. după V. Grace,cf.V.BAUMAN, în Peuce, IV, 1973-1975, p.39 şi urm. O amforă de acestfel de la Apolonia este considerată ca fiind produsă la Heracleia Pontica şi datează de la sfîrşitul sec.IV şi începutul sec III î.e.n.,cf. Apolonia, Sofia, 1964, pl.131/760.

187 E.MOSCALU. C.BEDA, în CA, III, fig.1/1 = 2/1.

188 N.HARŢUCHE, A.ANASTASIU, Brăiliţa, 1968, p.33, pl.62/1. Mormîntul nr.7. Muzeul Brăila, nr.inv.I 6175.

189 B.NICOLOV, Selişte i nekropol am bronzovata epoha, văv Vraciansk, în Arheologhia, Sofia, VII, 1964, 2, p.71 şi urm. fig.4/b.

190 Săpături. W.Wolski şi M.Butoi. Material studiat prin bunăvoinţa lui M.Butoi, căruia ţin să-i mulţumesc.

191 I.H.CRIŞAN, op.cit., p.57 şi urm., fig.17, pl.XII.

192 Idem, p.132 şi urm., fig.59 şi pl.LV.

193 E.PATEK, op.cit., Symposium zu Problemen..., Bratislava, 1974, p.316, pl.II/1-3; idem, în AAH, 13, 1961, fig.19, pl.VI/12;VII/1, 2 etc.

194 D.BERCIU, Zorile istoriei..., pl.XXI/3; G.I.PETRE, în MCA,IX, 1970, p.477, fig.6/5. Aici există şi o mărgică de sticlă cu figură umană, idem, op.cit., p.472 şi fig.7/2. Ea nu datează din Latène III, ci din sec.III î.e.n., ca şi fibulele celtice.

195 A fost descoperit întîmplător în cimitirul actual al satului în 1971. Se păstrează în Muzeul Alexandria.

196 M.DUŞEK, Thrakische Gräberfeld..., p.27, pl.XXVI/2, XXX/16. XXXV/11, XXXVII/28, XLIII/1, XLIV/1. Recent ceramica de la Chotin a fost grupată în mai multe tipuri, cf. A.STOIA, în Dacia, N.S., XIX, 1976, p.96, fig.15. Tipul 2, care prin forma profilului se încadrează tot în categoria vaselor bitronconice, nu poate fi considerat ca un tip aparte, ci ca o variantă a tipului 1. Tipul 1 şi 2 (A.Stoia) corespunde tipului I/h din această lucrare, iar tipul 1 (A. Stoia) corespunde tipului I/b din această lucrare. Pentru datare cf. A.Stoia, op.cit., p.101. A.VULPE, MA, II, 1970, p.136, nota 67, datează necropola de la Chotin în sec.V î.e.n.

197 M.PARDUCZ, op.cit., AAH, 18, 1966, pl.XXIV/16, XXV/14, XXVII/12, XXXI/ 8, XXXIII/12, XLIII/16, XLVII/4, LX/28.

198 P.PATAY, Cimetière de l'âge du fer à Alsotelek, în FA, XIII,1961, p.28-48, pl.III/7, IX/4.

199 A.LESZICH, în FA, I-II/1939, p.82, p.III/1,4.

200 Ibidem, p.74, fig.4/1,4.

201 I.G.SZABO, Das Gräberfeld von Heves aus der Skytenzeit , în Az egri muzeum Evkonyve, 1969, VII, p.59, pl.VII/4, X/4.

202 I.NEMETI, Necropola hallstattiană de la Sanislău, StComSatuMare, 1976, p.135, pl.XXX/6 şi XXXVII/1.

203 I.PAULIK, Neue Gräbfunde aus der jungeren Hallstattzeit in der Slovakei, în SlA, 1958, VI/2, p.374, pl.II/8.

204 I.BÖHM, A.I.IANKOVICH, op.cit., pl.XI/9,11, XII/6,8, XVI/1,3,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

4, XX/4; G.I.SMIRNOVA, K.A.BERNIAKOVICI, op.cit., p.109, pl.V/7,8. Vase de acest tip există şi în cultura Podolică, care nu este scitică, cf. idem, pl.VII/7.

205 V.VASILIEV, A.ZRINYI, Necropola scitică de la Ozd, în FI, III, 1974, pl.X/6, XII/12.

206 N.VLASSA, Cimitirul de la Cipău-gară, în Apulum, IV. 1961, p. 42, fig.3/8; I.H.CRIŞAN, Ceramica ..., p.34, pl.V/3,5 şi pl.VI/4; V.VASILIEV, în Marisia, V, 1975, p.53, pl.XX/5.

207 V.VASILIEV, A.BADEA, I.MAN, în Sargetia, X, p.27, fig.3/4.

208 I.H.CRISAN, op.cit., p.34, pl.XI/3, XIII/5.

209 V.VASILIEV, în Apulum, X, 1972, p.52, pl.VIII/1, XI/1.

210 I.H.CRIŞAN, op.cit., pl.CXX/1.

211 M.MIRCEV, în Izvestia, Sofia, XXV, 1962, p.100, pl.IX/6(33), p. 118, fig.XXIX/3(17).

212 M.DUŠEC, Ein Burgwal der jungeren Hallstatt in Smolenice, Nitra, 1966, p.1 şi urm., fig.4/2.

213 E.PATEK, în AAH, 13, 1961, p.68, fig.20/6.

214 Ibidem, p.70, pl.XXII/7.

215 T.SULIMIRSKI, Kultura Wysocka, Cracovia, 1931, pl.XIII/16,18, 28, XIV/14,71,21,30; V.A.ILINSKAIA, Ranescifskie kurganî baseina r.Tiasmin, pl.XII/8; idem, Sciff dneprovskovo lesostepneva levoberejia, pl.XIX/2.

216 I.H.CRISAN, op.cit., p.135, pl.LXIV/10,12, LXV/8, LXXXVIII/4.

217 M.PETRESCU-DIMBOVITA, Descoperirea de vase dacice de la Ciolăneştii din Deal (jud.Teleorman), în IMCD, Cluj, 1974, p. 288 şi 290, fig.1/1.

218 GH.TROHANI, Săpăturile arheologice efectuate la Chirnogi (Ilfov) în anii 1971-1974, în CA, I, 1975, p.139, fig.11/1.

219 Idem, Săpăturile din aşezarea geto-dacă de la Vlădiceasca, în CA, II, 1976, p.98, fig.10/6 şi 15/3.

220 I.H.CRIŞAN, op.cit., p.161, fig.73/6.

221 E.BONIS, Spätkeltische siedlung Gellerthegy Taban, în Budapest, 1969, pl.XLIV/3.

222 N.VLASSA, Apulum, IV, 1967, fig. 5/6 .

223 I.H.CRIŞAN, op.cit., p.77, fig.27/1. Autorul consideră acest vas autohton.

224 I.BÖHM, A.I.IANKOVICH, op.cit., p.44 şi urm., pl.XII/6,8; XVI/2,13.

225 P.PATAY, în FA, XIII, 1961, p.49, pl.IX/1.

226 G.M.KOPANENKO, op.cit., fig.50/5.

227 T.SULIMIRSKI, op.cit., pl.IX/1b, XIV/8,9, XVII/9a, XXIII/3,7.

228 V.VASILIEV, Marisia, V. 1975, p.53, fig.XX/5.

229 Cf. nota 214.

230 M.DUŠEK, op.cit., pl.IV/12, XXXIII/4, XXXIX/18. Ele au fost grupate în tipul 4, cf. A.STOIA, op.cit., p.96, fig.15/4 şi fig.16.

231 M.PARDUCZ, în AAH, 18, 1966, pl.XXV/12.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

232 V.VASILIEV, în Apulum, X, 1972, p.52, pl.X/4.
233 Idem, în Marisia, V, 1975, p.52, fig.XIX/1.
234 Cf. nota 213.
235 M.PARDUCZ, op.cit., pl.IV/14,19, XXIX/27. Ele au fost grupate în tipul 5, cf. A.STOIA, op.cit., p.96, fig.15/5 şi fig.16.
236 M.PARDUCZ, în AAH, 18, 1966, p.68, fig.LVIII/8.
237 V.VASILIEV, în Apulum, X, 1972, p.51, pl.X/4.
238 Cf. tipul I/b1.
239 E.MOSCALU, în Thraco-Dacica, Bucureşti, 1976, p.81, fig.2/2=5/8; I.NESTOR, E.ZAHARIA, în MCA, VII, 1961, p.173, fig. 1; E.ZAHARIA, Remarque sur le Hallstatt ancien de Transylvanie, în Dacia, N.S., IX, 1965, p.100 şi urm., fig.10/1, fig.11/2.
240 A.C.FLORESCU, S.RAŢĂ, în StMat.Suceava, I, 1969, p.12, fig. 3/5.
241 V.L.LĂPUŞNEAN, I.T.NICULIŢĂ, M.A.ROMANOVSKAIA, Pamiatniki ranevo jeleaznovo veka, Kişinev, 1974, p.20, fig.17/1-3; A.I.MELIUKOVA, în MIA, 64, 1958, p.91, fig.4.
242 Muzeul Tecuci, Colecţia M.Dimitriu.
243 V.CĂPITANU, Cetăţuia dacică de la Răcătău, în Carpica, VIII, 1976, p.55 şi urm., fig.7/1; V.VARLAM, Vestigii ale civilizaţiei geto-dacice de pe teritoriul jud.Vaslui, Şcoala Bîrlădeană, Bîrlad, 1969, p.62, pl.I/2. Muzeul Bîrlad, nr.inv.1022.
244 I.H.CRIŞAN, op.cit., p.220, nota 620.
245 Ibidem, p.110, pl.XXX/1,5, XXXI/1,4.
246 Ibidem, p.111, pl.XXVIII/3.
247 A.I.MELIUKOVA, în MIA, 64, 1958, p.66, fig.20/1,2; idem, Drevniaia kultura Moldavii, Kişinev, 1974, p.22, fig.7; idem, SA, 1972, 1, p.62.
248 D.A.RAFALOVICI, V.L.LĂPUŞNEAN, în AIM, Kişinev, 1974, p. 108, fig.3/1; G.TONCEVA, în Studia Tracica, 1975, I, p.44, fig. V/1.
249 R.POPOV, Izvestia, Sofia, 1930-1931, fig.96.
250 G.SIMION, în Thracica, III, 1974, p.295, fig.3/a.
251 G.TONCEVA, op.cit., p.44, fig.IV/4,6.
252 N.HARŢUCHE, Contribuţii la repertoriul arheologic al Dobrogei, Pontică, 4, 1971, p.258, fig.1/3.
253 A.I.MELIUKOVA, Scifskie elementî v getskoi kulturî, în KSIA, 1965, p.32; A.VULPE, în MA, II, 1970, p.147; G.TONCEVA, op. cit., p.46; M.ČIČICOVA, în Arheologhia, Sofia, 1968, 4, p.22; idem, StB, V, 1971, p.89, fig.5; B.HÄNSEL, în PZ, 49, 1974, p.212 şi urm., fig.11/12.
253a E.PATEK, în Symposium zu Problemen ..., p.316, pl.I/8,10.
254 I.H.CRIŞAN, op.cit., p.111, fig.40/6.
255 N.HARŢUCHI, A.ATANASIU, Brăiliţa, p.37, fig.61/5 (mormîntul nr.5).
256 M.IRIMIA, în Pontica, II, p.118, p.24, fig.2.
257 V.CULICĂ, în SCIV, 1, 1968, p.138, fig.2/1.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

258 V.L.LĂPUŞNEAN, I.T.NICULIŢĂ, M.A.ROMANOVSKAIA, op. cit., p.61, fig.17/8; A.I.MELIUKOVA, Drevniaia kultura Moldavii, p.42, fig.12/7; I.T.NICULIŢĂ, Isledovania getskova moghilnik, Hanska-Lutăria, în AIM, Kişinev, 1972, p.119, fig.6/a.

259 I.H.CRIŞAN, op.cit., p.75, pl.XVIII/6.

260 M.DUŠEK, op.cit., pl.II/3, IV/2, XXIV/1, XLI/13, XLVII/2, LVIII/6; A.Stoia încadrează această categorie de vase în tipul 2 specific pentru necropola de la Chotin, cf. A.STOIA, op.cit., p. 96, fig.13/2.

261 A.I.MELIUKOVA, în MIA, 64, 1958, p.24, fig.3/2.

262 A.VULPE, E.POPESCU, în Dacia, N.S., XVI, 1972, p.85, fig. 5/9.

263 N.HARŢUCHE, A.ANASTASIU, Brăiliţa, p.34, fig.61/8. Mormîntul nr.10. Muzeul Brăila, nr.inv.6174.

264 A.BARNEA, Descoperiri arheologice noi în preajma cetăţii Dinogetia, în SCIVA, 25, 1974, 1, p.105, fig.2/6.

265 G.SIMION, în Peuce, II, p.123, fig.22/6.

266 E.BUJOR, în SCIV, VI, 1955, 3-4, p.577, pl.II/7,8; idem, în SCIV, 1966, 3-4, p.246, fig.3.

267 V.L.LĂPUŞNEAN, I.T.NICULIŢĂ, M.A.ROMANOVSKAIA, op.cit., p.38 şi urm., fig.17/4; A.I.MELIUKOVA, Drevniaia kultura Moldavii, p.42, fig.12/6.

268 I.T.NICULIŢĂ, în AIM, Kişinev, 1972, p.109, fig.1.

269 D.BERCIU, Arta traco-getică, Bucureşti, 1969, p.45, fig.13; idem, Contribution à l'étude de l'art thrako-gète, Bucureşti, 1974, p.52, fig.8.

270 P.ALEXANDRESCU, Cu privire la datarea mormîntului de la Agighiol, în SCIV, 22, 4, 1971, p.661-662.

271 E.F.POKROVSKA, Kurgan, IV v.do.n.e. bilia Holodnovo Iaru, poblizu M.Smili, în Arheologhia, Kiev, 1957, X, p.66, pl.I/2; cf. A.ONAIKO, Anticini import v pridneprovia i pobuzie, v IV-II vv. do n.e., Moscova, 1970, pl.III/687.

272 P.ALEXANDRESCU, în Thraco-Dacica, 1976, p.118; M. IRIMIA, în Pontica, I, 1968, p.214, fig.22/a.

273 E.DUNĂREANU-VULPE, La necropole de l'âge du bronz de Poiana, în Dacia, N.S., V-VI, 1937, p.165, fig.18.

274 J.J.MAFFRE, Vasses grecs de la colection Jenon Pierides BCH, 1971, II, p.687.

275 V.A.ILINSKAIA, Sciîi..., p.38 şi 79, fig.XXXIII/1.

276 Apolonia, Sofia, 1963, p.188, pl.103/446.

277 R.VULPE, în SCIV, 1950, 1, p.48.

278 Ibidem, în SCIV, 1952, p.198; idem, La civilisation daces à la lumière des fouilles de Poiana, în Dacia, N.S., I, 1957, p.154, idem, în SCIV, II, 1951, 1, p.186.

279 V.PÂRVAN, Castrul de la Poiana şi drumul roman prin Moldova de Jos, în ARMSI, tom.XXXVI, mem. 4, 1913, p.11-27; idem, Civilizaţiile străvechi din regiunile Carpato-Dunărene, Bucureşti, 1937, p.98, fig.45.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

280 A.M.BON, A.BON, Les timbres amforiques de Thassos, Paris, 1957, p.19, fig.3/3.
281 R.VULPE, în SCIV, 1951, 1, fig.24/1,2.
282 G.SIMION, GH.I.CANTACUZINO, în MCA, VIII, p.379, fig. 5/10. Pentru datare cf.P.ALEXANDRESCU, în Thraco-Dacica, 1976, p. 123 şi p.126; cf. şi V.BAUMAN, Consideraţii asupra importului de amfore greceşti în nordul Dobrogei, în Peuce, IV, 1973-1975, fig.2.
283 R. şi E.VULPE, Les fouilles de Poiana, în Dacia, III-IV, 1933, p. 325, fig.108/15; V.ZIRRA, în Dacia, N.S., XV, 1971, fig.23/36-38.
284 M.DUŠEK, op.cit., pl.VIII/8; XXXIV/7. Acest tip de vas a fost încadrat în tipul 3 al vaselor specifice acestei necropole, cf. A. STOIA, op.cit., p.96, fig.15/3 şi fig.16.
285 A.BOTTYAN, în RF, I, 1955, pl.XXXIII/2; M.PARDUCZ, în AAH, 18, 1966, p.65, pl.XXX/15, pl.XXXI/13, LVII/23.
286 A.LESCIH, în FA, I-II, 1939, p.82, pl.III/2.
287 I.H.CRIŞAN, op.cit., pl.CXL/1, I.NEMETI, în StComSatu Mare, 1972, p.135, pl.XXX/6. Autorul îl încadrează în tipul C2 al vaselor de la Sanislău şi indică ca analogie vasele de tip I/b de la Ciumbrud şi I/a de la Ferigele.
288 I.PASTOR, în SlA, VI/2, 1958, pl.III/3,5.
289 A.I.MELIUKOVA, în MIA, 64, 1958, p.22, fig.3/6.
290 M.PETRESCU-DÎMBOVIŢA, în SCIV, IV, 1953, 3-4, p.771, fig. 7/1,2.
291 E.PATEK, op.cit., în Simposium zu Problemen..., pl.II/6,11.
292 R.POPOV, în Izvestia, Sofia, 1930-31, fig.97. El are analogii în mediul scitic la Volkovţî şi Keleberda, cf.V.A.ILINSKAIA, Sciff ..., Kiev, 1968, pl.LIX/1,2. Nu este exclus ca aceasta să fie o formă răsăriteană, pentru că în mormîntul de la Endje are şi săgeţi şi o zăbală de tip răsăritean. Dar vasul de tip II/b
293 V.A.ILINSKAIA, op.cit., pl.LVIII/6-9.
294 M.PETRESCU-DÎMBOVIŢA, în IMCD, Cluj, 1974, p.288, fig.I/2.
295 I.H.CRISAN, op.cit., p.110, pl.XXXII/2,5. Vasul de la Dezmir este încadrat în tipul II al vaselor din faza II (sec.III-II î.e.n.) derivate din cele bitronconice.
296 Ibidem, p.163 şi urm., pl.LVII, CLV, CLVI/3,4; M.DUŠEK, op. cit., pl.II/2.
297 I.BÖHM, A.I. IANKOVICH, op.cit., pl.XVI/1.
298 G.ČSALANYI, M.PARDUCZ, Funde aus der Skythenzeit in Museum Szentes, în AE, V-VI, 1944-1945, p.82, pl.XXXIII/3.
299 I.H.CRISAN, op.cit., pl.XI/5, XIII/2, CXXXII/4.
300 Z.CILINSKA, în SlA, VII/1, 1959, p.80, pl.III/3; I.H.CRIŞAN, Locuirea daco-geţilor pe teritoriul Slovaciei, în AM, VI, 1969, p.99, fig.1/3, 2/3.
301 I.H.CRIŞAN, op.cit., p.77, fig.27/3,4.
302 Comunicare amabilă (A.C.FLORESCU).
303 M.MIRČEV, în Izvestia, Varna, XIV, 1963, p.8, fig.6.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

304 V.A.ILINSKAIA, Sciff..., Kiev, 1968, pl.LX.
305 N.HARȚUCHI, A.ANASTASIU, Brăiliţa, p.52, fig.68/2,3,5; A. VULPE, în MA, II, 1970, p.146 şi p.195. Cuţitul de fier cu mîner de os de la Chişcani are de asemenea bune analogii în mediul scitic.
306 I.LENGYEL, în FA, XII, 1960, p.67 şi urm., fig.19.
307 G.I.SMIRNOVA, K.V.BERNIAKOVICI, în AS, 7, 1965, p.98 nota 51.
308 Cf. nota 300.
309 D.BERCIU, în MCA, IV, 1957, p.290.
310 I.H.CRIŞAN, op.cit., p.56.
311 Ibidem, p.30, nota 70.
312 Dicţionar de istorie veche a României, Bucureşti, 1976, p.227. Funcţia de liant al degresantului este clară în ceea ce priveşte pietricelele şi cioburile pisate care nu puteau favoriza niciun fel de transformări chimice prin ardere. În aceeaşi situaţie este şi nisipul care este un silicat şi care rămîne întotdeauna în formă nemodificată după ardere, datorită temperaturii reduse de ardere a ceramicii geto-dacice. Transformările chimice prin ardere se petrec prin combustionarea materiilor organice şi a altor substanţe chimice, după cum vom vedea.
313 D.BERCIU, loc.cit.
314 I.H.CRIŞAN, op.cit., p.57.
315 A.C.FLORESCU, Contribuţii la cunoaşterea culturii Noua, în AM, II-III, 1964, p.201.
316 Ibidem, p.190.
317 Idem, în Dacia, N.S., XI, 1967, p.93. Pentru încheierea culturii Noua la sfîrşitul sec.XIII şi începutul sec.XII î.e.n. cf. M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA, în Dacia, N.S., IX, p.151, însă M.IGNAT, în Thraco-Dacica, Bucureşti, 1976, p.105, nota 23, îl socoteşte pe A.C.Florescu ca unul care a negat existenţa oricărei legături de origină între cultura Noua şi cultura hallstattiană tracică. Acelaşi lucru afirmă şi despre E.Zaharia, cf.nota următoare.
318 E.ZAHARIA, Sur le Hallstat ancien de Transylvanie, în Dacia, N.S., IX, 1965, p.98.
319 Z.SZEKELY, Contribuţii la dezvoltarea culturii Noua în sud-estul Transilvaniei, în StComSibiu, 1965, 12, p.30.
320 K.HOREDT, Problemele ceramicii din perioada bronzului evoluat în Transilvania, în StComSibiu, 1967, 13, p.152 şi urm.
321 G.I.SMIRNOVA, Complexele de tip Gáva-Holihrady, în SCIV, 25, 1974, 3, p.370, nota 55; idem, în AS, 14, 1972, p.24-31. Autoarea are în vedere nu numai compoziţia pastei şi prelucrarea suprafeţei, ci şi elementele decorative, în special brîurile în relief, aplicate fără alveole sau crestături, care predomină; G.TONCEVA, Sur l'origine des Thraces, în Thracica, III, Serdicae, 1974, p.81.
322 A.LASZLO, în AM, VII, 1972, p.212, fig.7/1-2 şi p.221.
323 M.IGNAT, Hallstatt thrace dans le departament de Suceava, în

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Thraco-Dacica,, p.105, fig.3/12; A.LASZLO, Über den Ursprung und die Entwiklung der frühhallstattzeitlichen Kulturen in der Moldau, în Thraco-Dacica, p.91, fig.2/5.

324 L.I.KRUŞELNIŢKAIA, op.cit., passim; V.A.ILINSKAIA, op.cit., fig.22, fig.19/10,15; fig.13/15; fig.14/4.

325 M.PETRESCU-DÎMBOVIŢA, Quelques considerations concernant le fin de l'âge du bronz et le debut Hallstatt dans l'espace Carpatho-Balcanique, în Studia Balcanica, V, 1971, p.113; A.LASZLO, în Thraco-Dacica, p.93 şi urm.

326 A.C.FLORESCU, în AM, II-III, fig.4/3-4; idem, în Dacia, N.S., XI, 1967, p.61, fig.1/3.

327 Idem, în AM, II-III, fig.4/6.

328 Ibidem, fig.7/5.

329 Ibidem, fig.14/3.

330 I.H.CRIŞAN, op.cit., p.57, fig.16/1.

331 A.C.FLORESCU, în AM, II-III. fig.5, 7/8; idem, în Dacia, N.S., XI, fig.2 şi 3. Autorul arată că vasul clopot în mediul Noua reprezintă 50% din totalitatea ceramicii.

332 I.H.CRIŞAN, op.cit., p.57, fig.16/2; G.I.SMIRNOVA, Moghilnik culturî Noua u s. Starîi Bedraji v Moldavii, KSIA, 112, 1967, p. 70, fig.21/7; idem, KSIIMK, 1957, 70, fig.39/7,10; cf. şi nota precedentă; I.BERCIU, AL.POPA, în Apulum, V, 1965, p.40, fig. 2/7.

333 A.ULANICI, G.TROHANI, în CA, I, 1975, p.86, fig.8/1, fig.9/1,3.

334 V.LEAHU, Săpăturile de la Căţelu Nou, în CAB, II, p.33, fig. 16/1-3.

335 Idem, în SCIV, 17, 1966, 1, p.7, fig.3/1-3; D.POPESCU, Die frühe und mitlere Bronzezeit in Siebenbürgen, Bucureşti, 1944, p. 83, fig.31/1-3. Fragmentul de la 31/3 cu brîu crestat este frecvent şi în cultura Coslogeni.

336 V.LEAHU, O nouă fază în evoluţia culturii Tei, faza Fundenii Doamnei, în CAB, I, 1963, p.341, fig.II/2-3; idem, Aperçu de la periodisation de la civilisation Tei, în Dacia, N.S., X, 1966, p. 203, fig.11/2; idem, Cultura Tei, Bucureşti, 1966, p.42, fig.36/4; idem, în SCIV, 20, 1962, 1, p.22 şi urm., fig.1/2.

337 D.POPESCU, op.cit., fig.31/2.

338 V.LEAHU, în SCIV, 17, 1966, 1, fig.3/1.

339 I.H.CRIŞAN, op.cit., p.57, fig.16/1.

340 V.LEAHU, CAB, I, 1963, p.365, nota 3.

341 S.MORINTZ, N.ANGHELESCU, în SCIV, 21, 1970, 3, p.410.

342 Ibidem, cu ilustraţia.

343 V.LEAHU, op.cit., p.367, fig.19.

344 Ibidem, p.355, pl.XIII/5.

345 Idem, în CAB, II, p.54, fig.34/1.

346 E.MOSCALU, în Thraco-Dacica, Bucureşti, 1976, p.78-86. \Fragmente nepublicate.

347 S.MORINTZ, N.ANGHELESCU, op.cit., p.378, fig.4/4,5, 13/2, 19; 20; D.ŞERBĂNESCU, Muzeul de arheologie Oltenita, fig. 53 (Căscioarele).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

348 Ibidem. p.412.

349 A.OANCEA, Unele observaţii cu privire la fazele finale ale culturii Monteoru în cercetările de la Cîrlomăneşti, în CA, II, 1976, p. 209, fig.16/12,13 şi fig.17/3-8.

350 D.BERCIU, D.M.PIPPIDI, DID, Bucureşti, 1965, p.86; S. MORINTZ, N.ANGHELESCU, op.cit., p.412; N.HARŢUCHE, în Pontica, V, 1972, p.59-77; idem, în SCIVA, 24, 1973, 1, p.23 şi urm., fig.6/7. Forma nu este încă atestată la Sihleanu, datorită puţinelor materiale prin care a fost definit acest aspect. A. OANCEA, op.cit., p.225. Problema participării exclusive a culturii Monteoru la formarea aspectului Sihleanu şi Babadag I este încă departe de a fi rezolvată, pentru că triunghiuri incizate există şi în cultura Coslogeni(cf. S.MORINTZ şi N.ANGHELESCU, op.cit., p. 405 şi 408, fig.16/7, fig.32/2) care n-au fost considerate ca fiind ale culturii Tei, cf. D.ŞERBĂNESCU, op.cit., fig.52, de la Radovanu (săpături S.Morintz).

351 K.HOREDT, Die Wietenberg Kultur, în Dacia, N.S., IV, 1960, p. 118, fig.12/A, 4; N.CHIDIOŞAN, Die Wietenberg Kultur im Lichte der Funde von Dersida, în Dacia, N.S., XII, 1968, p.161, fig. 6/1-6; ST.DĂNILĂ, în MCA, IX, 1970, p.440, fig.14/3; L.H.CRIŞAN, Necropola de incineraţie de la Bistriţa, în MCA, IX, 1970, p.141, fig.7/5,6,8-10. Un vas clopot cu brîu alveolar există şi în necropola aparţinînd culturii Wietenberg de la Dumbrăviţa (jud. Cluj), ca şi vase cu canelură, cf. T.SOROCEANU, Comunicare la a XI-a sesiune anuală de rapoarte, Bucureşti, 22 IV, 1977.

352 K.HOREDT, op.cit., p.136; idem, în StComSibiu, 13,1967,p.141; idem, în AAC, IX, 1967, 1, p.9 şi urm.; Z.SZEKELY, în StComSibiu, 12, 1965, p.30; E.ZAHARIA, în Dacia, N.S., IX, 1965,p. 98.

353 T.BADER, S.DUMITRAŞCU, în MCA, IX, 1970, p.131, fig.5/5-6.

354 I. NEMETI, Descoperiri funerare din epoca bronzului în jurul Careiului, în StComSatu Mare, 1969, p.58, pl.X/4,60, XII/7; p. 63, pl.XVII/6; p.68.

355 D.POPESCU, în MCA, II, 1956, p.113, fig.65/6, fig.68, fig.69/1.

356 Ibidem, p.46 şi urm., fig.7/11,13, 8/2, 11/5,6, 16/1-3, 21/1-3, 24/1, 27/9,10, 28/13, 29/1, 30/3, 31/1,3-5,7.

357 I.ORDENTLICH, în Dacia, N.S., VII, 1963, p.119 şi urm.; idem, Un depozit de vase de tip Otomani de la Valea lui Mihai (reg. Crişana), în StComSibiu, 12, 1965, 181-197; idem, Die innerer Periodisierung der Otomani Kultur in Rumänien, în VII. Internationalen Wissenschaftlichen Kongres für Vor- und Früchgeschichte, Praga, 1966; K.HOREDT, în StComSibiu, 13, 1967, p.146; idem, în AAC, IX, 1967, p.15 şi urm.; I.ORDENTLICH, Depozitul de bronzuri de la Otomani, în AMN, V, 1968, p.397-404.

358 T.KEMENCZEI, Funde der Gáva in Miskolker Muzeum, în Miskolc, X, 1971, p.36, pl.I/9, VII/9, VIII/10,12, IX/11,12, pl.X/10, XI/9, XIII/4, XV/6, XVII/9.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

359 H.MAGDOLNA, în Közlemenyei Miskolc, 10, 1972, p.19, fig.1/5.
360 K.HOREDT, Aşezarea fortificată de la Sighetul Marmaţiei, Baia Mare, 1966, p.13, fig.9/2,3. Profilele nu sînt bine desenate în ceea ce priveşte înclinarea pereţilor.
361 Inedit. Muzeul Alba Iulia, nr.inv.6556; K.HOREDT, I.BERCIU, AL.POPA, în MCA, Apulum, 1962, p.353-358; I.BERCIU, AL. POPA, în Apulum, V, 1964, p.71-91; I.MITROFAN, în AMN, IV, 1967, p.431-437, fig.3,7,10.
362 E.ZAHARIA, în Dacia, N.S., XI, 1965, p.94, fig.9/4,15, 10/13.
363 N.VLASSA, în MCA, IX, 1970, p.175, fig.8/4.
364 B.BASSA, în MCA, IX, p.226, fig.7/1.
365 N.LUPU, în MCA, IX, p.237, fig.6.
366 G.I. SMIRNOVA, Complexele de tip Gáva-Holihrady, în SCIV, 25, 1974, 3, p.374, fig.7/4,7; idem, în Drevnie-frakiiţe v Severnom pricernomorie, Moscova, 1969, p.25, fig.7/III,1.
367 I.Nestor a subliniat rolul culturii Vatina la formarea Hallstattului timpuriu. I.NESTOR, Der Stand..., 1933, p.114, 115; idem, Istoria României, I, 1960, p.108; idem, Istoria poporului român, sub red. A.Oţetea, ed. a 2-a, Bucureşti, 1972, p.29 şi urm.; D.BERCIU, Zorile istoriei în Carpaţi şi la Dunăre, Bucureşti, 1966, p. 207, 223; idem, România before Burebista, Londra, 1966, p. 110 şi urm.; K.HOREDT, în StComSibiu, 13, 1967, p.151; idem, în AAC, IX, 1967, 1, p.24; T.KEMENCZEI, în Evk.Miskolc, 10,1971, p.64 şi urm.; A.LASZLO, în SCIVA, 23, 1973, 1, p.17-39; G.I. SMIRNOVA, în SCIVA, 25, 1974, 3, p.370, notele 57-58.
368 V.DUMITRESCU, Necropola de incineraţie de la Cîrna, Bucureşti, 1961, p.109, O, pl.XCIV/462.
369 T.KEMENCZEI, Ein Beiträge zur Frage der Gliederung der Pilinier kultur, în AE, 92, 1965, 1, p.4-26, fig.1-10; idem, Die Zagyválopalfalva Gruppe der Pilinier kultur, în AAH, 4, 19, 1967, p. 230-304, fig.1-19. Vase clopot există şi în cultura Nyrseg (1900-1800). N.KALICZ, în AE., 1967, 92, 1, p.1-19, fig.7/2,5,6;8/1, 7 şi 9/1, ca şi în cultura Glina, cf. A.ULANICI, G.TROHANI, în CA, I, 1975, p.86, fig.8/1,2 şi fig.9/1,2; E.PATEK, în AAH, 13, 1961, p.34-82, pl.XVI/2, XXX/4, XXXII/4,5, XXXIII/2,3,12.
370 Idem, în AE, 103, 1976, p.3-28, fig.4/5; T.KEMECZEI, în Evk. Miskolc, IX, 1970, p.17,48, pl.XXII/9 şi pl.III/7-8.
371 I.NEKVASIL, Die jüngere und späte Stufe des Hallstatt abschnittes der Lausitzer Kultur in Mähren, în Symposium zu Problemen..., p.253-308, fig.6/10,14, 11/9, 15/15, 18/9,10, 20/13 etc.
372 C.BUZDUGAN, Descoperirile arheologice de la Prăjeşti, în Carpica, 1969, p.82, fig.2/1-3 şi 1/9. Ele sînt considerate ca aparţinînd culturii Noua, dar ele pot aparţine şi epocii hallstattiene.
373 A.LASZLO, în Thraco-Dacica, 1976, p.96.
374 Idem, o aşezare hallstattiană la Cozia (jud.Iaşi), în AM, VII, 1972, p.210, fig.6.
375 S.MORINTZ, Quelques problèmes concernant la période ancienne

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

du Hallstatt au Bas Danube à la lumière des fouilles de Babadag, în Dacia, N.S., VIII, 1964, p.106 şi urm., fig.4/6 şi fig.5/1.

376 M.PETRESCU-DÎMBOVIŢA, Cercetări arheologice în aşezarea din prima epocă a fierului de la Tămăoani (jud.Galaţi), în SCIV, IV, 1953, 3-4, p.773, fig.5/8,9. La fig.5/10,11 sînt reproduse fragmente de vas clopot ornamentate cu relief simplu care sînt specifice culturii Noua, varianta b stabilită în această lucrare.

377 B.HÄNSEL, Die Gliederung der älterren Hallstattzeit im thrakischen Raum, în Thracica, III, Serdicae, 1974, p.91 şi 88. Această datare se confirmă datorită cuţitului de bronz, ca şi prin faptul că ceramica de la Tămăoani conţine vase ornamentate cu triunghiuri incizate specific Babadag I, de origină Monteoru-Sihleanu. Cf. M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA, op.cit., fig.4/3; S.MORINTZ, în Dacia, N.S., VIII, 1964, p.101; idem, Probleme ale Hallstattului timpuriu în lumina cercetărilor de la Babadag, în Peuce, II, 1971, p.20 şi urm., fig.1; pentru periodizarea culturii Babadag cf. şi p.23 şi urm.

378 M.PETRESCU-DÎMBOVIŢA, în MCA, I, 1953, p.140 şi urm., fig. 63/1. Aşezarea de la Stoicani a fost atribuită culturii Babadag II de către S. Morintz, în Dacia, N.S., VIII, 1964, p.117 şi urm.

379 M.IRIMIA, Cercetări arheologice de la Rasova- Malul Roşu, în Pontica, 7, 1974, p.95, fig.24/2,3,6. Se pare însă că la Rasova există toate fazele culturii Babadag, cf. p.95 şi 111.

380 M.PETRESCU-DÎMBOVIŢA, op.cit., p.190 şi urm., fig.11/2b; pl. IX/10d; X/34a; M.PETRESCU-DÎMBOVIŢA, D.MARIN, în SCIV, 25, 1974, 1, p.90, fig.6/2. Cimitirul de la Stoicani a fost datat iniţial în sec.VII-VI î.e.n., ulterior a fost datat în sec.VIII î.e.n., cf. M.PETRESCU-DÎMBOVIŢA, Elements illyriens dans le milieu thrace à l'est de la Roumanie, în Congresul internaţional de iliro-logie din septembrie 1972, Tirana; M.PETRESCU-DIMBOVIŢA, D. MARIN, op.cit., p.92; M.PETRESCU-DÎMBOVIŢA, în MA, IV-V, 1976, p.85 şi urm.; B.HÄNSEL, op.cit., p.92 şi 88 (tabel cronologic) datează cimitirul de la Stoicani la sfîrşitul sec.VIII şi începutul sec.VII î.e.n. pe baza fibulei Glasinac.

381 A.VULPE, Zur mittleren Hallstattzeit in Rumänien, în Dacia, N.S., XI, 1965, p.119, fig.7/14,17. Se foloseşte termenul de aspect Stoicani-Bradu, cf. şi S.MORINTZ, P.ROMAN, în SCIV, 20,1969, 3, p.420. Întrucît materialele de la Bradu cf. fig.7/8,15 se încadrează perfect în cultura Babadag, cînd se vorbeşte de aspectul Stoicani-Bradu termenul nu se poate referi decît la aşezarea de la Stoicani, care aparţine fazei Babadag II. În această situaţie, cînd ambele aşezări aparţin culturii Babadag, termenul de aspect Stoicani-Bradu devine inutil, cel puţin pînă la publicarea integrală a materialelor de la Bradu, care pot confirma sau infirma dacă ea aparţine în întregime sau nu culturii Babadag.

382 D.BERCIU, în Dacia, N.S., V, 1961, p.150, fig.20; idem, Neue Forschungsergebnisse.., Bonn, 1966, p.49, fig.14; B. HÄNSEL,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Beiträge zur regionalen und chronologischen..., 1976, pl.39/4-9.

383 S.MORINTZ, P.ROMAN, Un nou grup hallstattian în sud-vestul României, în SCIV, 20, 1969, 3, p.411, fig.20/1-2, 5-8, autorii îl denumesc vas borcan.

384 G.TONCEVA, op.cit., în Studia Tracica, 1, Sofia, 1975, p.42 şi 50 (tabel cronologic) sincronă cu Babadag II.

385 B.HÄNSEL, în Thracica, III, Serdica, 1974, p.92 şi 88 (tabel cronologic) sincronă cu Babadag II.

386 E.MOSCALU, Die frühhallstattzeilichen Gräber von Meri (Gem. Vedea, Kr. Teleorman), în Thraco-Dacica, 1976, p.86.

387 E.PATEK, în AE, 1976, 103, p.28 şi urm., fig.4/3 b cf. şi nota 1640.

388 Ibidem.

389 VL.DUMITRESCU, op. cit. ; D.BERCIU, E.COMŞA, în MCA,II, 1956, 265-307; D.BERCIU, Arheologia preistorică a Olteniei, Craiova, p.105 şi urm.

390 D.BERCIU, Die Verbicioarakultur, în Dacia, NS, V, 1961, p.122-161, fig.18/9.

391 GH.POPILIAN, în Actes du VIIe Congres..., Praga, 1966, p.733-735. Işalniţa este datată în HaA2 cf. B.HÄNSEL, op.cit., p.88.

392 P.DETEV, în Apulum, VII/1, 1968, 29.

393 E.MOSCALU, în Thraco-Dacica, p.83 cu bibliografia.

394 M.ČIČIKOVA, Nouvelles données sur la culture Thrace de l'epoque du Hallstatt en Bulgarie du Sud, în Thracica, I, Serdicae, 1972, p. 80 şi urm., fig.4; idem, Frühtrakische Siedlungen in Bulgarien, în Symposium zu Problemen, p.67 şi urm., fig.9.

395 P.DETEV, Trace de la civilisation de Raskopaniţa en Transilvanie, în Apulum, VII, 1, 1968, p.61-91, fig.16/3; 19/4 şi 29. Ele apar în nivelul IV; idem, în Studia Balcanica, V, 1971, p.104, fig.7. P. Detev a observat supravieţuirea vasului clopot în Balcani din epoca bronzului pînă în sec. IV î.e.n. (Branicevo). Pentru cronologie cf. V.POPOVIČ, Sur la chronologie du bronz, în AI, VI, 1965, pl.I.

396 M.KĂNCEV, Materiaux du site prehistorique de l'âge du bronze recent et du Hallstatt ancien pres d'Asenovec, dép. de Sliven, Thracica, 3, Serdicae, 1974, p.68, fig.5.

397 M.ČIČIKOVA, în Thracica, I, p.96, fig.19 (p.84); B.HÄNSEL, op. cit., p.88 (tabel cronologic); M.ČIČIKOVA, în Symposium zu Problemen..., p.67 şi urm., fig.9; idem, în Arheologhia, Sofia, 1974, 4, p.19-27.

398 S.MORINTZ, în Dacia, N.S., VIII, 1964, p.115 şi urm.; S. MORINTZ, P.ROMAN, op.cit., p.119 şi urm.; B.HÄNSEL, op. cit., passim; E.MOSCALU, op.cit., p.85.

399 G.I.SMIRNOVA, în SCIV, 25, 1974, 3; S.MORINTZ, Einige Probleme der Bronzezeit in Donau-Balkangebirge, în Thracica, I, Serdicae, 1972, p.148 şi urm.

400 H.TODOROVA, Über einige Probleme der sud-östereuropeischen Frühzeit, în Thracica, I, p.67 şi urm., fig.1.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

401 S.MORINTZ, în Peuce, II, 1971, p.23.
402 B.HÄNSEL, op.cit., p.90.
403 S.MORINTZ, în Dacia, N.S., VIII, 1964, p.117; C.W.BLEGEN, C.G.BAHLTON, I.L.CASKEY; M.RAWSON, Troy, IV, 1958; IV, 2, pl.267/3213.
404 B.HÄNSEL, op.cit., p.88 (tabel cronologic), cf.şi D.BERCIU, Zorile istoriei..., Bucureşti, 1966, fig.12; idem, Romania before Burebista, p.69, fig.24.
405 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.57 şi urm.
406 AL.VULPE, Necropola hallstattiană de la Ferigile, p.52, fig.16/7; pl.XII/5(78). Autorul numeşte acest tip de vas, vasul borcan.
407 Ibidem, p.52, pl. XII/3.
408 K.KILIAN, în PZ, 50, 1975, pl.102; A.LANG, Zur Chronologie frühskythischen Funde in Karpathenbecken, în IIe Congres International de Thracologie, 4-19 sept. 1976. Résumés, p.87 şi urm.
409 M.MIRČEV, în Izvestia, Sofia, XXV, 1962, p.99, fig.IX/4;p.111, pl.XX/6(21), p.117, pl.XXVIII/1(36), p.118, XXIX/4(37).
410 B.HÄNSEL, PZ, 49, 1974, p.202, fig.7.
411 A.VULPE, E.POPESCU, Contribution à la connaissance des debuts de la culture gèto-dacique dans la zone subcarpatique Vîlcea-Argeş (La necropole tumulaire de Tigveni), în Dacia, N.S., XVI, 1972,p. 86, fig.13/13.
412 D.BERCIU, E.COMŞA, în MCA, II, p.407 şi urm. cu ilustraţia.
413 V.PÂRVAN, Considerations sur les sepultures celtique de Gruia, în Dacia, I, 1924, p.36, fig.2. Pentru descoperirile de la Gruia cf. şi D.BERCIU, Colecţia de Antichităţi "Gh. Georgescu", Corabia, Caracal, 1937, p.78 şi urm.; R.VULPE, în RIR IV, 1934, p.353; D.BERCIU, E.COMSA, op.cit., p.477; VL.DUMITRESCU, în Dacia, N.S., XII, p.217, nota 43.
414 T.DREMSIZOVA, Tombeaux thraces de departement de Kolarovgrad, în Izvestia,Kolarovgrad, II, 1963, p.2, pl.I/1.
415 C.PREDA, Săpăturile de la Alexandria, în MCA, VI, p.254 şi urm.; idem, în SCIV, VI, 1960, 1, p.26, fig.1/1, fig.2/3,12; idem, în Dacia, N.S., III, 1959. Institutul de Arheologie Bucureşti, nr.inv. I 17091 i.
416 T.DREMSIZOVA, op.cit., p.4 şi urm., pl.IV/7.
417 E.MOSCALU, Locuirea getică de la Cernica, în SCIV, 24, 1973, 2, p.292, fig.1/1-2, 4-7; 6/5,8; idem, O aşezare getică de la sfîrşitul sec.V î.e.n.în Muntenia, în CA, II, 1976, p.275, fig.3/1, 2,3,4,7.
418 T.DREMSIZOVA, în Isvestia, Şumen, IV, 1967, p.67, pl.I/2,3.
419 K.JUGLEV, Les Fouilles et les recherches au tumulus nr.1 - Koprinka, în GFIF, XLVII, 1952, II, p.283 şi urm., fig.78/4. Material văzut în octombrie 1976 în săpăturile făcute de Z.Goceva. Pentru datare, cf.M.TANCEVA, în Arheologhia, Sofia, 1975, 3, p. 23-30.
420 M.IRIMIA,în Pontica, I, 1968,p.193; idem, Pontica II, 1969,p.23 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

421 S.TEODOR, Săpăturile de la Cucorani (Botoşani), în AM, VIII, 1975, p.134, fig.25/9; 26/1,3,5. Toate sînt din nivelul I. Fragmentul de la fig.26/3 are o perforaţie care poate fi si întîmplătoare, iar fragmentul de la fig.26/4, care se încadrează în alt tip, are găuri butoni. Poate fi vorba de o influenţă a ceramicii scitice. Hăbăşeşti, Bucureşti, 1954, p.487, pl.CXXXI/9. Fibulă la fig. 51/7. Pentru fibulă cf. V.ZIRRA,în Dacia, N.S., XV, 1970, fig. 23/40.

422 I.H.CRIŞAN, Ceramica, pl.XVI/3; XXV/6,9,10,11; XXIX/4. Cele de la Cluj-Mănăştur se pot încadra numai ipotetic în varianta III/a pentru că sînt fragmentare; idem, Materiale dacice din necropola şi aşezarea de la Ciumeşti şi problema raporturilor dintre daci şi celţi în Transilvania, Baia Mare, 1966, p.31, fig.13/7.

423 I.BÖHM, A.I.M.IANKOVITCH, op.cit., p.XIX/2,3; G.I.SMIRNOVA, K.V.BERNIAKOVICI, op.cit., în AS, 7, 1965, p.99, pl. VI/1,2; M.DUŠEK, Die Thraker in Karpatenbeken,în SlA, XXII, 2, 1974, p.403, tof.X/7.

424 M.PARDUCZ, Ein Grab der Skytenzeit in Tarpa, în Evk.Nyregihaza, XI, 1968, p.81-88, pl.XXI/7,8.

425 T.SULIMIRSKI, Skytowe na zavodne Podolu, 1936, p.114,plXIV/4 şi pl.XVII/1,9; G.I.SMIRNOVA, K.V.BERNIACOVICI, op.cit., p.99 şi urm., fig.VIII/2.

426 I.NEMETI, Necropola hallstattiană de la Sanislău, în St.Com.Satu Mare, 1972, p.133 şi urm., pl.XXIII/2, XXXIV/1. Autorul numeşte acest tip de vas, vasul borcan, înţelegînd prin vas borcan vasele de tip general III, cît şi forma următoare, vasul sac, din prezenta lucrare. Varianta III/a corespunde variantei A1 stabilite de I.Nemeti.

427 M.DUŠEK, Trakische Gräberfeld der Hallstattzeit in Chotin, p.26 şi urm., pl.XXII/7.

428 M.PARDUCZ, Vekerzug, III, în AAH, 1955, p.2, pl.XII/5; I.GYÖZO-SZABO,AzEgri Muzeum Eykonyve, VII, 1969, p.66 şi urm.,fig. VIII/2 şi IX/1.

429 V.A.ILINSCAIA, Renescifskaia kurganf..., p.145 şi 174,fig.23/4.

430 A.I.MELIUKOVA, în KS, 56, 1954, p.55-68, fig.29/4.

431 S.MORINTZ, în Dacia, N.S., I, 1957, p.123, fig.2/7, idem, în MCA, V, p.357, fig.2/2.

432 C.BUZDUGAN, Necropola getică de la Slobozia, în Carpica, I,1968, p.89, fig.3/6 şi 4/2. Muzeul Gh.Gheorghiu-Dej, nr.inv.796 şi 807.

433 M.IGNAT, Descoperiri din Latènul timpuriu de la Bosanci, în SCIV, 24, 1973, 3, p.535, fig.1/4.

434 M.BRUDIU, P.PĂLTĂNEA, în AM, 7, 1972, fig.3.

435 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.73 şi urm., fig.25/2.

436 D.BERCIU, în MCA, IV, 1957, p.283, fig.7/1=8/1; 5/2.

437 M.COJA, La ceramique autohtone d'Histria aux Ve-I^e s.av.n.è., în ACIB, II, Sofia, p.342, fig.3/23; idem, în Pontica, 3,1970,p.106, fig.3/23; Histria, II, 1966, pl.66/889.

438 M.MIRČEV, în Izvestia, Sofia, XXV, 1962, p.116, pl.XXVIII/2(33).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

439 T. DREMSIZOVA, în Izvestia, Sofia, XXV, 1962, p.170, fig.7/3.
440 E. BUJOR, în MCA, V, p.376, pl.I/2.
441 C. PREDA, în SCIV, XI, 1960,1, p.26, fig.2/10.
442 E. POPESCU, O nouă descoperire de tip Alexandria, în St Com Piteşti, I, 1968, p.58, fig.2.
443 I.H. CRIŞAN, Ceramica, p.73, fig.23/3.
444 Ibidem, pl.XXIV-XXVI; XXVIII/12; XXIX/7.
445 G. LAGZUS, M. PARDUCZ, The Scythian age cemetery at Vamosmikola, în AAH, 21, 1969, pl.LVII/6.
446 M. PARDUCZ, The Scythian age cemetery at Tapiószele, în AAH, 18, 1966, pl.XLII; G. KAPOSVARY, în AÉ, 96, p.198, fig. 115; I. GYÖZO SZABO, Az Egri muzeum Evkonyve, VII, 1969, p. 66, pl.VII/6 şi VIII/1; A. BOTTYAN, în RF, I, 1955, fig.XXX/12.
447 M. DUŠEK, Thrakische Gräberfeld der Hallstattzeit in Chotin, Bratislava, pl.I/17; XX/2; XXVI/7,20,26; XXXII/2; XLIX/16; XIX/14; I. FILIP, Die Kelten in Mitteleuropa, Praga, 1956, p.281-284, fig. 83/16.
448 G. TROHANI, Săpăturile din aşezarea geto-dacă de la Vlădiceasca, în CA, II, 1976, p.103, fig.11/7-8.
449 C. PREDA, în SCIV, XI, 1960, 1, p.26, fig.1/1, fig.2/10; Institutul de Arheologie, Bucureşti, nr.inv.I 17105 b.
450 V. LEAHU, în SCIV, 16, 1965, 1, p.159, fig.1/2.
451 E. MOSCALU, în SCIV, 24, 1973, 2, p.292, fig.3/2, idem, în CA, II, p.275, fig.1/2.
452 D. BERCIU, E. MOSCALU, în SCIV, 23, 1972, 4, p.636, fig.2/1.
453 Inedită. Săpături 1972, E. Moscalu, C. Beda. Găsit într-o groapă din nivelul superior de locuire din cetate împreună cu o amforă Chios din sec. al IV-lea î.e.n. şi prima parte a sec. al III-lea î.e.n. Determinarea centrului de producţie a amforei a fost făcută de V. Andronescu-Eftimie.
454 V. ZIRRA, GH. CAZIMIR, în CAB, p.51, fig.3/1.
455 D. BERCIU şi colab., în MCA, VII, p.293, fig.1/5,7. Vasele de tip III de aici sînt fragmentare, deci greu de încadrat într-o anumită variantă.
456 M. IRIMIA, în Pontica, II, p.218, fig.26.
457 E. BUJOR, în MCA, III, 251, pl.I/5.
458 G. SIMION, în Thraco-Dacica, 1976, p.151; idem, în Thracica, III, Serdicae, 1974, p.297 şi urm., fig.7/6.
459 E. CONDURACHE şi colab., în SCIV, 1953, 1-2, p.139, fig.28/8.
460 G. SIMION, GH. I. CANTACUZINO, în MCA, VII, p.373 şi urm., fig. 3/9,17.
461 T. DREMSIZOVA, în "Izvestia", Sofia, XXV, 1962, p.170, fig.7/3.
462 Idem, în Arheologhia, 1965, 4, p.62, fig.16/2.
463 L. BOBCEVA, în "Izvestia", Varna, XI(XXVI), 1975, p.126, pl.VI/3; D. P. DIMITROV, în SA, 1967, 1, p.211, fig.18.
464 Ibidem.
465 G. ŢABAKOVA-ŢANKOVA, în "Arheologhia", VI, 1964, 4, p.46, fig. 1. Încadrarea este incertă pentru că materialul este fragmentar. Sînt şi fragmente de vase de tip III/d.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

466 M.ČIČIKOVA, Seuthopolis, Sofia, 1972, nr.59.
467 C.BUZDUGAN, op.cit., p.92 şi urm., fig.4/2,3.
468 A.ANDRONIC, E.NEAMŢU, F.BANU, în MCA, VIII, fig.6/2.
469 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.73, fig.23/2; Hăbăşeşti, p.487, fig. CXXX/1.
470 R.VULPE, în MCA, I, 1953, p.277, fig.276.
471 M.IGNAT, în SCIV, 24, 1973, 3, p.535, fig.2/2.
472 A.RĂDULESCU, în SCIV, XII, 1961, 2, p.390.
473 A.I.MELIUKOVA, în KS, 1954, fig.31/4.
474 V.CĂPITANU, în Carpica, VIII, 1976, p.52, fig.6/1.
475 ST.FERENCZI, în AMN, II, 1965, fig.4/3; M.BLAJAN, în Crisia, V, 1975, p.69, fig.92/1,2.
476 I.H.CRIŞAN, op.cit., p.73 şi urm., XXVI/1,6,7; L.BÎRZU, în Thraco-Dacica, 1976, p.188 şi urm., pl. 4/2,3,11.
477 M.DUŠEK, Chotin, 26, pl.XI/10; XX/8; XLVI/14.
478 M. DUŠEK, Ein Burgvall der jungeren Hallstattzeit in Smolenice, Nitra, 1966, p.12, fig.5/2.
479 A.BOTTYAN, op.cit., în RF, I, 1955, pl.XX/14,16; XXX/3,4,14.
480 C.W.BLEGEN, op.cit., pl.284/22,23; A.VULPE,Ferigile, p.52, pl.XII/22(122).
481 D.BERCIU, C.PREDA, în MCA, VII, 1961, p.276, fig.318.
482 M.IRIMIA, în Pontica, 7, 1974, p.127, fig.27/6.
483 B.MITREA, C.PREDA, N.ANGHELESCU, în MCA, VIII, 1962, p. 371, fig.1/3; G.SIMION, în Thraco-Dacica, Bucureşti, 1976, fig. 3/5,8.
484 G.SIMION, GH.I.CANTACUZINO, în MCA, VIII, p.374, fig.3/10. Cea mai recentă datare de P.ALEXANDRESCU, în Thraco-Dacica, 1976, p.123.
485 G.TABAKOVA-ŢANKOVA, Arheologhia, Sofia, VI, 1964, 4, p. 46, fig.1.
486 M.ČIČIKOVA, Seuthopolis, nr.58; idem, în AAPh, 1963, p.36, fig. 1/2; A.DIMITROV, N.GHIZDOVA, în Thracia, III, Serdicae,1974, p.324, fig.1; M.ČIČIKOVA, Le Rayonement..., p.341, pl.72/2,1; V.MIKOV, N.DJAMBAZOV, Devetaşkata peştera, Sofia, 1960, p. 153, fig.114/h; pl.IV/1,g; E.MOSCALU, Sondaje şi cercetări de suprafaţă, în CA,III, 1979.
487 H.CRISAN, Ceramica, p.73 şi urm., fig.23/1.
488 D.BERCIU şi colab., în MCA, VII, p.292, fig.1/4,6.
489 D.BERCIU, E.MOSCALU, op.cit., p.636, fig.2/4. Pentru Orbeasca şi Trivalea, săpături 1972 şi 1975. Inedite.
490 I.H.CRIŞAN, op.cit., p.73 şi urm., fig.23/4, Muzeul din Tecuci, nr.inv.924.
491 V.VARLAM, Vestigii ale civilizaţiei geto-dacic pe actualul teritoriu al judeţului Vaslui, în Scoala Bîrlădeană, 1969, p.62,fig.1/1, Muzeul Bîrlad, nr.inv.1023. Desenate prin amabilitatea lui V.Palade căruia îi mulţumim.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

492 A.LASZLO, în AM, VI, 1969, p.77 şi urm., fig.16/3. La Băiceni există mai multe vase de tip III, fragmentare.
493 A.I.MELIUKOVA, op.cit., fig.31/2.
494 V.CĂPITANU, în Carpica, VIII, 1976, p.52, fig.5/1,2.
495 A.I.MELIUKOVA, Poselenie i moghilnik scifskovo vremeni u sela Nikolaevka, Moscova, 1975, p.52, fig.20/18.
496 M.COJA, în ACIB, Sofia, II, 1970, p.32, fig.2/21; idem,în Pontica, III, p.106, fig.2/21; E.COMŞA, în SCIV, IV, 1953, 3-4, p. 753; A.BARNEA, în SCIV, 25, 1974, 1, p.108, fig.2/8.
497 I.H.CRIŞAN, op.cit., p.75 şi urm., pl.XXX/4; XLIII/5,8,10.
498 Z.SZEKELY, în Thraco-Dacica, Bucureşti, 1976, p.233 şi urm., fig.2/2; Hăbăşeşti, 1954, p.487 şi urm., pl.CXXX/9,15,18. Pentru Remetea Mare cf. F.MEDELEŢ, comunicare la Colocviul getodacii în sec.IV-III î.e.n., 17-18 noiembrie 1975, Cluj-Napoca. Pentru ilustraţie cf. I.H.CRIŞAN, Origini, 1977, p.72 şi 64 (ilustraţie).
499 M.MACREA, I.GLODARIU, Aşezarea dacică de la Arpaşu de Sus, Bucureşti, 1976, p.45/12,13; 43/3,5,6; A.BUZILĂ, Ceramica lucrată cu mîna de la Bîtca Doamnei, în MA, II, 1970, p.240 şi urm., fig.8/7,8; G.TROHANI, în CA, II, 1976, fig.26/6; R. şi E.VULPE, în Dacia, III-IV, 1927-1932, p.295, fig.52 şi 53; D.BERCIU, Zorile istoriei..., pl.XXVII/1; V.CĂPITANU, op.cit., fig. 17/4; G.BICHIR, Cultura carpică, Bucureşti, 1973, pl.XLII şi XLIII/1; idem,în Thraco-Dacica, 1976, p.292, fig.2; G.POPILIAN, în Thraco-Dacica, p.285, fig.2/11; idem, Ceramică romană în Oltenia, Craiova, 1976, p.134 şi urm., pl.LXXXIV/11; S.ŢEODOR, în AM, VIII, fig.39/9.
500 I.ANDRIEŞESCU, Piscul Crăsani, în ARMSI, seria III, tom.III/1, 1924, p.13, fig.25; N.CONOVICI, C.MUŞEŢEANU, în SCIV, 26, 1975, 4, p.542.
501 Muzeul Tecuci, nr.inv.1834. Vasele provin din săpăturiel nesistematice făcute de M.Dimitriu.
502 A.I.MELIUKOVA, în Drevniaia kultura Moldavii, Kişinău, 1974, p. 42, fig.12.
503 T.DREMSIZOVA, în Izvestia,Şumen, IV, 1967, p.67, pl.III/3; V. MICOV, H.DJAMBAZOV, op.cit., p.153, fig.114/b.
504 S.DIMITRIU, în Histria, II, 1967, p.127, pl.49/860.
505 I.H.CRISAN, Ceramica, p.108 şi 142, pl.XXVIII/4; XXIX/2; XLIV/1; A.D.ALEXANDRESCU, în Crisia, II, 1972, Oradea, pl. V/3; D.TUDOR, Sucidava, 1974, p.22, fig.44/2.
506 G.TROHANI, în CA, II, 1976, p.103, fig.11/7,8.
507 Ibidem, p.103, fig.16/1,3,5; 16/5, este un vas borcan specific aspectului cultural Sarmizegetusa.
508 A.VULPE, E.POPESCU, în Dacia, N.S., XVI, 1972, fig.13/13.
509 I.H.CRIŞAN, Ceramica, pl.LXXX/17; CV/14,17; CLXXXII/7; A. BUZILĂ, în MA, II, 1970, p.239, fig.217 şi fig.3/10.
510 V.BUDINSKY-KRICKA, Ausgrabungen des Jahres, 1958, cf. Berg Bakhegy in Streda nad Bodrogom, în SlA, VIII, 1, 1960,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

p.220, fig.4/1; G.DIACONU, în Thraco-Dacica, Bucureşti, 1976, p.311, fig.1/14.

511 E.BUJOR, în MCA, III, p.251, pl.I/4.

512 Inedit. Săpături, E.Moscalu, C.Beda, 1971, cf. CA, III, Bucureşti, 1979, p.368-370.

513 I.H.CRIŞAN, Ceramica, pl.XXVIII/3; I.NEMETI, în St Com Satu Mare, 1972, p.134, pl.XXXIII/2.

514 V.CULICĂ, în SCIV, 1968, 1, p.141, fig.2/2.

515 D.SERBĂNESCU, Muzeul de arheologie Olteniţa, fig.77/1.

516 D.POPESCU, în AAH, 1956, 7, p.319; D.BERCIU, Zorile istoriei în Carpaţi şi la Dunăre, pl.XX; K.HOREDT, în Dacia, VII, 1963, p.327-354; M.RUSU, op.cit.; G.I.SMIRNOVA, în SCIV, 25, 1974, 3, p.371, nota 62.

517 Inedit. Săpături, E.Moscalu şi C.Beda, 1971.

518 M.ČIČIKOVA, Keramika om staraţa Jeleaznata epoha v Trakia, în Arheologhia, Sofia, 1968, 4, p.25, fig.22.

519 M.IRIMIA, în Pontica, 7, 1974, p.95 şi 122, fig.11/3 şi 25; C.W. BLEGEN şi colab., op.cit., pl. I 284/12.

520 M.MIRČEV, op.cit., p.114, pl.XXX/3(28).

521 B.HÄNSEL, în PZ, 49, 1974, p.202, fig.7; B.SULTOV, Antiki centrove v Dolno Mizia, v. Tîrnovo, 1975; V.MIKOV, N.DJAMBAZOV, op.cit., p.153, fig.114/h,1 şi fig.115/a.

522 G.SIMION, în Thraco-Dacica, 1976, p.151, fig.5/12; E.MOSCALU, Sondaje şi cercetări de suprafaţă, în CA, III.

523 V.BAUMAN, în Peuce, IV, 1973-1975, p.219, pl.II/8,14.

524 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.56 şi urm., fig.15.

525 A.VULPE, Ferigile, p. 52 şi urm., fig.16, pl.XII/1,3,4,6.

526 D.POPESCU, în MCA, II, 1956, p.71, fig.31/1; T.KEMENCZEI, în Evk Miskolc, X, 1972, p.37 şi urm., pl.XIII/5.

527 B.BASSA, în MCA, IX, 1970, p.226, fig.7/1; C.W.BLEGEN şi colab., op.cit., pl.284/12 (un vas de tip III/i există şi în mediul Cos - logeni; S.MORINTZ, N.ANGELESCU în SCIV, 1970, 3, fig.18/10).

528 Cf.B.BASSA, op.cit., fig.4/3-4 şi T.KOVACZ, Eastern connecti - ons of North-Eastern Hungary in the Late bronz age, în FA, XVIII, 1966-1967, p.34, fig.11/1.

529 I.MITROFAN, în AMN, IV, 1967, p.434, fig.3/7.

530 Săpături făcute de autor în 1971. Pentru cetatea de aici, cf.K.HOREDT, Aşezarea fortificată de la Şeica Mică, în SCIV, XV, 1964, 2, p.194, fig. 518; 6/1,2,4.

531 H.DAICOVICIU, N.VLASSA, în AMN, XI, 1974, p.7, fig.1/2.

532 M.ČIČICOVA, în Symposium zu Problemen..., Bratislava, 1974, p. 69, fig.10/1; P.DETEV, în Apulum, VII/1, p.220, fig.28/1.

533 M.PETRESCU-DÎMBOVIŢA, Cetăţuia de la Stoicani, MCA, I, 1953, p.141, fig.61/14.

534 M.IRIMIA, în Pontica, 1974, 7, p.95 şi 111, fig.11/6,7 şi 12/5 = 24/5.

535 STRATAN, în MCA, VII, 168, fig.6/1.6.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

536 D.BERCIU, E.COMȘA, în MCA, II, p.420, fig.144,p.436,fig.156/1.
537 A.VULPE, loc.cit.
538 D.V.ROSETTI, Tombes à incinerations de l'âge du fer..., în PMMB, 1935, 2, p.54 şi 56, fig.6 şi 11; idem, în Bucureştii de odinioară în lumina cercetării arheologice, p.279,pl.XXII/5.
539 A.VULPE, în MCA, VIII, 1962, p.362, fig.4/11-19.
540 Săpături inedite 1976.
541 GH.BICHIR, E.POPESCU, în MCA, IX, 278, fig.6/5.
542 A.I.MELIUKOVA, în MIA, 64, 1958, p.66, fig.20/3; idem, Drevniaia kultura Moldavii, p.24, fig.7/3.
543 I.H.CRIȘAN, Ceramica, p.77, fig.24/2.
544 V.DUMITRESCU, în Dacia, N.S.,XII, p.234 şi urm.
545 A.VULPE, în MA, II, 1970, p.144, 195.
545 a ST. ROMAN, Descoperiri dacice de la Răzvrata,comuna Ogradena, în Drobeta,I,1974, p.253, fig. 1 şi 2.
546 M.KĂNCEV, Predistoriceski i anticinî materiali v muzeia grad Nova-Zagora, 1973, fig.82.
547 T.DREMSIZOVA, în Izvestia, Kolarovgrad,II, 1963, p.5, pl.X/3; R.POPOV, Madara, I, Sofia, 1934, p.242, fig.204/A.
548 A.VULPE, Ferigele, p.52, pl.XII/9 (120), 16 (69)-26 (134); A. VULPE, E.POPESCU, în Dacia, N.S.,XVI, 1972,p.80 şi urm., fig.9/3.
549 Săpături C.Preda. Inedită. Institutul de Arheologie Bucureşti,nr. inv.I 17088.
550 E.BUJOR, în SCIV, VI, 1955, 3-4, p.577 şi urm.,pl.II/1.
551 E.SIMION, în Traco-Dacia, Bucureşti, 1976, p.151, fig.5/13-15.
552 SCIV, IV, 1953, 1-2, p.139, fig.28/4.
553 S.DIMITRIU, în Histria, 1967, p.129 şi urm.,pl.67/874 şi 907.
554 V.CULICĂ, în SCIV, 19, 1968, 1, p.145, fig.3/1. Pentru Chirnogi cf.D.ȘERBĂNESCU, op.cit., fig.68; GH.TROHANI, D.SERBĂNESCU, în MN, II, 1975, p.272, fig.1/4. Vasul de tip IV de aici pare a proveni din aşezarea de la Chirnogi, împreună cu cana de tip 6/a publicată de D.ȘERBĂNESCU, op.cit.,fig.70. A doua descoperire din această epocă de la Chirnogi este un mormînt tumular care are în inventarul său o aplică de aur, o căldare de bronz grecească, un askos grecesc, o cană şi o strachină(D.Șerbănescu, op.cit.,fig.73). Askosul are analogii la Odessos, unde există un vas asemănător, care datează de la sfîrşitul sec.IV şi începutul sec.III î.e.n. Un askos aproape identic cu cel de la Chirnogi există şi în mormîntul nr.IV, de la Kiolmen (Șumen) care datează de la începutul sec.III î.e.n., cf.T.DREMSIZOVA, în Izvestia, Sofia, XXXII, 1970, p.215 şi 221, pl.IV/5. A treia descoperire de la Chirnogi este un mormînt de incineraţie avînd ca inventar ceramică lucrată cu mîna şi cu roata, care nu poate data decît din sec.IV-III î.e.n.,poate începînd din a doua jumătate a sec. IV î.e.n.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

555 M.IGNAT, în SCIV, 24, 1973, 3, p.555, fig.1/1.
556 S.TEODOR, în AM, VIII, 1975, p.134, fig.23/3; idem, Contribuţii la cunoaşterea ceramicii din sec.III-II î.e.n.din Moldova, în SCIV, 18, 1967, 1, p.32, fig.7/2.
557 Comunicare amabilă A.C.FLORESCU.
558 A.LASZLO, în AM, VI, 1969, fig.18/1; Hăbăşeşti, Bucureşti, 1954, p.487, pl.CXXX/7,12,17.
559 A.I.MELIUKOVA, în KSIIMK, 56, 1954, p.65, fig.31/1.
560 A.I.MELIUKOVA, în MIA, 64, 1958, p.96, fig.30/13,32; idem, K voprosu o graniţe mejdu Scifami i Getami, în Drevnie Frankîtî.... Moscova, 1969, p.71, fig.2/8.
561 I.H.CRIŞAN, Ceramica, pl.XXVIII/2, XIX/16, XVIII/1,XXV/2-8.
562 M.PARDUCZ, în AAH, IV, 1954, 1-4, p.41, fig.XXX/15.
563 Idem, în AAH, 18, 1966, p.52, pl.XXXV/1-3.
564 I.T.JUHASZ, La necropole sckytè de Oroshaza-Gyoparos, în AÉ, 99, 2, 1972, p.214-222.
565 A.LESCIH, în FA, I-II, 1939, p.73, fig.III/23.
566 S.KÖRÖS , în FA, I-II, p.56 şi urm., pl.I/72.
567 T.NAGY, în AAH, 9, 1958,p.337 şi urm.
568 G.KAPOSVARY, în AÉ, 96, p.198, fig.14/6.
569 K.K.MARCENKO, Thracians on the Lower curses of the Bug river, in the VII-I centuries, B.C.,în VDI, 1974, 2, p.153, fig.4/3.
570 M.DUŠEK, Chotin, pl.XI/10.
571 Săpături 1972, E.MOSCALU şi C.BEDA.Inedite.CA,III, Buc.,1979.
572 M.PICHLEROVA, în SlA, VIII, 1, 1960, p.128, fig.2/13; p.139 , fig.9/10; 26/18, pl.III/7.
573 T.KEMNCZEI, în Evk. Miskolc, 1970, 10, p.31 şi urm.,pl.IV/9.
574 Idem, în AÉ, 101, 1974, 2, p.15, fig.31.
575 E.ZAHARIA, în Dacia, N.S., XI, p.94, fig.10/12.
576 M.PETRESCU-DÎMBOVIŢA, în SCIV, 1953, 3-4, p.733, fig.6/2.
577 S.MORINTZ, P.ROMAN,în SCIV, 20,1969,3,p.411,fig.20/3-4.
578 B.BASSA, în MCA, IX, 1970, p.225, fig.7/1,4.
579 I.DOMANSCA, în Silezia antiqua, XI, 1969, p.131-167.
580 N.N.POGREBOVA, în MIA, 1958, 64, fig.15/4; 132 şi 134.
581 I.H.CRIŞAN , Ceramica, p.162 şi urm., fig.75/3, pl.CLXXXIII/9, LXXV/3, LXXXVII/6,10. Vasul de la Moigrad este considerat a fi bastarnic. M.MACREA, I.GLODARIU, Aşezarea dacică de la Arpaşu de Sus, Bucureşti, 1976, p.39,fig.26/7. Aici există şi vase borcan cu ornament constînd din alveole: fig.15/15, 18/15, 22/6 ; G.TROHANI, în CA, I, 1975, p.150 şi fig.12/4; 8/1, p.169;idem, în CA, II, 1976, fig.16/9.
582 T.DREMSIZOVA, Trakiiski necropol u. S.Kiulevcia, Şumensko,în Arheologhia, Sofia, 1966, 4, p.45, fig.7/7.
583 Muzeul Tecuci, Colecţia M.Dimitriu.
584 M.DUŠEK, op.cit., pl.XLI/2; XLV/18.
585 I.BÖHM, A.I.M.IANKOVICH, op.cit., pl.XVI/5.
586 V.MIHĂILESCU-BÎRLIBA, în Carpica, VII,1976,p.136,pl.I.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

587 M.PETRESCU-DIMBOVIȚA, op.cit.,p.773, fig.6/10-11; S.MORINTZ, N.ANGHELESCU, în SCIV, 1970, 3, p.383,fig.12/2,5,6, fig.15/1,3, etc.; Z.SZEKELY, în St. Com.Sibiu, 12, 1965,p.24, fig.1/3,4; A.C.FLORESCU, în Dacia, N.S.,XI, 1967, p.61,fig. 1/3,8.

588 V.L.LĂPUȘNEAN, I.T.NICULIȚĂ, M.A.ROMANOVKAIA,op.cit., p.20, fig.2/9 și 3/10.

589 A.VULPE, E.POPESCU, în St.Com.Pitești, 1968, I, p.29, fig. 4/2.

590 I.H.CRIȘAN, Ceramica, p.108, pl.XVIII/5.

591 M.IRIMIA, în Pontica, I, 1968, p.204, fig.10.

592 Inedite. Săpături E.Moscalu. Mormîntul nr.34.

593 G.SIMION, în Peuce, II, 1971, p.95, fig.20/a.

594 M.ČIČICOVA, în AAPH, 1963, p.85, fig.1/1.

595 G.SIMION, în Thraco-Dacica, p.159, fig.9/3.

596 B.HÄNSEL, Beitrage zur Chronologie..., Bonn, 1968, p.153, fig.45/7. Am arătat că pentru vasul borcan din sec.II-I î.e.n.este greu de propus o formă anterioară din care să derive, cf.CA,II, 1976, p.283, nota 33. Însă am scris înainte de a fi sintetizat întregul material care formează această lucrare. I.H.Crișan crede că vasul borcan derivă din vasul clopot de tip III, cf. I.H.Crișan,Ceramica, p.57 și 107, ceea ce este mai greu de crezut de vreme ce vasul de tip VI/a apare încă în Ha B și evoluează paralel cu vasele de tip III. Se pare că vasul de tip VI/a nu este o formă prea frecventă pînă în sec.II î.e.n., cînd devine o formă de bază a ceramicii geto-dacice și predominantă. Forma predominantă pînă în sec. II este vasul de tip III. Schema evoluției vasului borcan propusă de I.H.Crișan, op.cit., p.107, fig.37, este neveridică, deoarece la fig.37/1-2 sînt reproduse vase de tip IX/a, la fig.37/3 este un vas de tip III, ornamentat cu brîu alveolar, iar la figura 37/4,5 sînt reproduse vase aparținînd unor variante ale vasului borcan. Prototipul vaselor borcan geto-dacice apare format în Ha B-C.

597 E.BUJOR, în MCA, V, p.375, pl.I/5; idem,în SCIV, 1955, 3-4, p.577, pl.II/1.

598 N.HARȚUCHI, A.ANASTASIU, Brăiliţa, p.33, pl.63/6. Muzeul Brăila, nr.inv.6176. Provine din mormîntul nr.8 cu dromos.

599 I.T.NICULIȚĂ, în AIM, 1972, p.119, fig.6/b.

600 V.BORONEANȚ,M.DAVIDESCU, în Apulum,VII/1, p.253 și urm., fig.9.

601 K.K.MARCENCO, în VDI, 1974, 2, p.153 și urm.

602 Material studiat prin bunăvoința lui A.C.Florescu.

603 I.H.CRIȘAN, Ceramica, p.110, fig.39/2.

604 D.BERCIU, C.PREDA, în MCA, IV, 1957, p.80, fig.60/1.

605 V.A.ILINSCAIA, Ranescifskie curganf..., p.145,fig.23/1-2. În această așezare mai există un vas cu găurele de tip scitic.Cf. ibidem, fig.23/3,dar vasele de tip IX/a și III/a ne asigură că așe-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

zarea aparţine geţilor.

606 S.SIMITRIU, în Histria, II, 1967, p.128, pl.66/874 şi 890, cu bibliografia.

607 SCIV, IV, 1953, 1-2, p.139, fig.28/1,5.

608 A.BARNEA, în SCIV, 25, 1974, 1, p.105 şi urm., fig.2/4 şi 2/14.

609 D.PROTASE, Riturile funerare la daci şi daco-romani, Bucureşti, 1971, p.27. O amforă thasiană asigură datarea necropolei de aici în sec.IV-III î.e.n. mormîntul nr.5.

610 N.VLASSA, în Apulum, IV, 1961, p.31, fig.9/4.

611 S.TEODOR, în AM, VIII, 1972, p.132, fig.21/11 şi 26/4. La aceste fragmente influenţa scitică este evidenţiată de prezenţa găurelelor pe marginea superioară.

612 A.I.MELIUKOVA, Scifscie elementî v getscoi culturî, în KSIA, 105, 1965, p.33 şi nota 11.

613 Idem, K voprosu o graniţe mejdu skifani i getami, în Drevnie frakiitî v severnovo Pricernomorie, Moscova, 1969, p.71, fig.215. In aşezare ceramica scitică este în proporţie de circa 80%.

614 Idem, Poselenie i moghilnic scifscovo vremeni u selo Nikolaevka, Moscova, 1975, p.48, fig.18/8 şi 19/4; V.G.PETRENCO, Pravoberezia srednevo pridneprovia v V-III vv. do n.e., Moscova, 1967, p.21, fig.6/8.

615 B.N.GRAKOV, Kamenskoi gorodisce na Dnepre, în MIA, 36, 1954, p.77, fig.10/3a-3b.

616 G.M.KOPANENKO, op.cit., fig.29/2,3,5; 33/1-6; 52/10,11.

617 V.A.ILINSCAIA, Ranescifskie kurganî..., p.144 şi urm., fig.22/7-9, pl.III/17.

618 L.I.KRUŞELNIŢKAIA, op.cit., p.50, fig.17/2.

619 D.BERCIU, C.PREDA, op.cit., p.80, fig.60/2; S.DIMITRIU, op.cit., p.128 şi urm., pl.67, cu bibliografia.

620 A.BARNEA, op.cit., p.105 şi urm., fig.2/25.

621 SCIV, IV, 1953, 1-2, p.139, fig.28/1-2.

622 M.IRIMIA, în Pontica, 6, 1973, p.42, pl.IV/4; V/5, fig.17/2.

623 A.I.MELIUKOVA, în KSIA, 105, 1965, p.33.

624 Idem, în Drevnie frakiitî..., p.71, fig.2/3,4; idem, Poselenie i moghilnik skifscoe Vremeni u selo Nicolaevka, p.48 şi urm., fig. 18 şi 19; N.N. POGREBOVA, în MIA, 64, 1958, p.204 şi urm., fig.27/7,8, fig.15 şi 17; K.K.MARCENKO, în SA, 1972, 1, p.122 şi urm., fig.2/1; B.N.GRAKOV, op.cit., p.70, pl.II şi III/1,2, IV/5; V.G.PETRENKO, op.cit., p.23, fig.10/1-4.

625 Istoria României, I, Bucureşti, 1960, p.153-160 (D.BERCIU); D. BERCIU, A propos de la genèse de la civilisation la Tène chez les Geto-Daces, în Dacia, N.S., I, 1957, p.137; Idem, Sînt geţii traci nord-dunăreni?, în SCIV, XI, 1960, 2, p.269 şi urm.; idem în DID, Bucureşti, 1965, p.99-105; P.ALEXANDRESCU, Les Scythes au Sud du Danube avant le roi Ateas, în Le Royanement..., p.406 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

626 M.IGNAT, Descoperiri din Latène-ul timpuriu, în SCIV, 24, 1974, 3, p.535, fig.2/4.
627 S.TEODOR, în SCIV, 18, 1961, p.27, fig.2/3.
628 Cum crede M.Ignat. Exemplarele de la Histria, cf. S.DIMITRIU, în Histria, II, p.41, 54-55 şi nr.898 şi 906 aparţin tipului VII/c.
629 K.K.MARCENKO, în VDI, 2, 1974, p.158, fig.5/1.
630 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.55.
631 E.PATEK, în AAH, 13, 1961, p.49, pl.XIV/7.
632 I.H.CRIŞAN, op.cit.
633 D.V.ROSETTI, în PMMB, 1935, 2, p.55 şi fig.8.
634 C.BUZDUGAN, în Carpica I, 1968, p.90, fig.3/4. Muzeul Gh. Gheorghiu-Dej, nr.inv.803.
635 I.H.CRIŞAN, op.cit., p.55, pl.VII/1.
636 Ibidem, p.110, pl.XXX/3.
637 D.V.ROSETTI, op.cit., p.56, fig.9.
638 C.MOISIL, Privire asupra antichităţilor preistorice ale României, în BCMI, III, 1910, p.175, fig.8.
639 N.HARŢUCHE, F.ANASTASIU, op.cit., p.33. Vasul nu este publicat şi îl reproducem aici cu permisiunea autorilor săpăturii. Mormîntul nr.8. Muzeul Brăila, nr.inv.I 6168.
640 A.I.MELIUKOVA, op.cit., p.41, fig.11/4.
641 B.MITREA, în OCD, fig.1.
642 Săpături G.Simion. Inedite. Materialul studiat prin bunăvoinţa autorului cercetării.
643 G.SIMION, în Thraco-Dacica, Bucureşti, 1976, p.151, fig.5/4.
644 N.HARŢUCHE, F.ANASTASIU, op.cit., p.31, fig.61/8. Provine din mormîntul nr.1. Muzeul Brăila, nr.inv. I 6173.
645 Ibidem, p.32.
646 Ibidem, p.33, fig.61/4.
647 A.M.BON, A.BON, Les timbres amforique de Thasos, p.19, fig.4/3.
648 G.SIMION, GH.I.CANTACUZINO, în MCA, VIII, 1962, p.379, fig. 3/1; 7/5.
649 P.ALEXANDRESCU, în Thraco-Dacica, p.123; V.BAUMAN, Consideraţii asupra importului de amfore greceşti în nordul Dobrogei, în Peuce, IV, 1973-1975, p.39, pl.IV/2.
650 M.IRIMIA, Einige probleme des Beginns der geto-dakischen Latènezeit am dem unteren Donau, în Thracica, III, 1974, p.129.
651 T.DREMSIZOVA, Necropole tumulaire près de Branicevo, în Izvestia, Sofia, 1962, p.173 şi urm.
652 G.MARINESCU, Consideraţii asupra aşa-zisei "probleme scitice" în lumina descoperirilor arheologice de pe teritoriul României, în FI, II, 1972, p.31.
653 A.I.MELIUKOVA, în KSIA, 105, 1965, p.33.
654 M.KĂNCEV, op.cit., fig.83.
655 M.ČIČICOVA, în AAPh, 1963, p.36, fig.1/3; pentru datare cf.M. CICICOVA, Greţkata keramika ot Seuthopolis, în Arheologhia, VII, 1965, 2, p.1-42.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

656 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.55, nota 168; E.MOSCALU, în CA,II, p.280, nota 29.

657 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.55. Autorul face o confuzie cînd citează părerea lui D.Berciu asupra recipientului din mormîntul nr.1, urna nr.1, de la Cernavoda (D.BERCIU, în MCA, IV, p.291,fig. 5/1 şi fig.6/1, notele 5 şi 6). Acesta numeşte recipientul vasul în formă de sac, iar vasul clopot este numit vasul cu pereţii aproape drepţi şi brîu elveolar (tipul III) din prezenta lucrare (idem,op.cit., p.290 şi urm., urna nr.2 din mormîntul nr.1, fig.7/1 = 8/1 şi fig. 5/2). I.H.Crişan a confundat şi inversat denumirile celor două tipuri de vase. E.MOSCALU, CA, II, 1976, p.275 şi urm.

658 D.BERCIU, în MCA,II, p.533, fig.52/1.

659 Sondajul autorului în septembrie 1960 la "Cetăţuia" din Trebeş (jud.Bacău). Vasul aparţine culturii Cucuteni B.Inedit.

660 S.SISKA, în SIA, XVI/1, 1968, fig.175/5,6 şi fig.35;D.IGNAT, în Crisia,Oradea, 1973, III, p.12, pl.III/6. Vasul provine de la Peştiş.

661 I.BONA, The cementeris of the Nagyrev culture, în Alba Regia,2-3, 1963, p.18; A.ULANICI, în CA, I, 1975, p.64; fig.14/4.Vasul are însă găuri butoni specifice culturii Glina.

662 I.ORDENTLICH, în Dacia, N.S.,VII, 1963, p.119, fig.5/2.

663 I.NEMETI, Descoperiri funerare din epoca bronzului în jurul Careiului, în St.Com.Satu Mare, 1969, p.62, pl.XX/2.

664 B.CHROPOVSKY, M.DUŠEK, B.POLLA, Graberfeld aus der alteren Bronzezeit in der Slovakey, Bratislava, 1960, p.538, fig. XIX/3 şi 4; T.KEMENCZEI, în AÉ, 9, 1963, 2, p.187, fig.4/17 . Datează aşezarea în Br A2-B1; K.HOREDT, Aşezarea fortificată de la Sighetul Marmaţiei, Baia Mare, 1966, p.18 şi urm.; idem, St. Com. Sibiu, 13, 1967, p.143, nota 28.

665 I.PASTOR , Siedlungsforschung auf der Somotorsca Hora in Jahre 1955, SIA, VI/2, 1958, p.314-326, fig.III/4 şi fig.IV/3; G.I. SMIRNOVA, în SCIV, 25, 1974, 3, p.362, fig.2/10.

666 Z.SZEKELY, Aşezări din prima vîrstă a fierului din SV Transilvaniei, Braşov, 1966, p.9; pl.II/1. Nivel I şi pl.III/2; G.I. SMIRNOVA, op.cit.,fig.2/15,16.

667 Z.SZEKELY, op.cit.,p.33,pl.VI/5.

668 I.NESTOR, E.ZAHARIA, în MCA, VII, p.174, fig.218; G.I. SMIRNOVA, op.cit.,p.362, fig.3/10.

669 Ibidem, p.362, fig.3/1.

670 L.I.KRUŞELNIŢKAIA, op.cit.,p.26 şi urm.,fig.10/8-16; A.I. MELIUKOVA, în MIA, 64, 1958, p.22, fig.4/4,5.

671 T.KEMENCZEI, în Evk. Miskolc, IX, 1970, p.17-48, pl.I/18,20; I.PAULIK, Beitrag zur Problematik der mittelslovakischen jungeren Bronzezeit, în Sbornik, 1962, Brno, 1962, p.125, fig.7A3 şi p.136 şi urm.

672 B.BASSA, în MCA, IX, 1970, p.226, fig.3/2 şi 4/5.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

673 A.D.ALEXANDRESCU, I.POP, M.MARCU, în MCA, IX, 1973, p. 273, fig.XIII/1.
674 M.PICHLEROVA, op.cit., p.126 şi urm., fig.2/14 şi pl.II/5.
675 E.PATEK, op.cit., în Simpozium zu Problemen..., p.357, pl.III/3; idem în AAH, 13, 1961, pl.XXVIII/4.
676 P.CAPLOVIC, în SlA, XVI/I, 1968, fig.13/6; I.NEVAKASIL, op.cit., în Sympozium zu Problemen..., p.254 şi urm., fig.6/9, fig.11/8,14.
677 K.HOREDT, în SCIV, XV, 1964, p.194, fig.615.
678 F.STARE, Prazgodovinska, Vače, Ljubliana, 1954, tabel cronologic.
679 R.VULPE, în Dacia, N.S., IX, 1965, p.119, fig.7/13; M.PETRESCU-DÎMBOVIŢA, în MCA, I, 1953, p.141, fig.63/3; M. IRIMIA, în Pontica, 1974, 7, p.95, fig.23/11.
680 M.PETRESCU-DÎMBOVIŢA, op.cit., p.141, fig.63/3.
681 S.MORINTZ, P.ROMAN, op.cit.
682 M.ČIČIKOVA, în Sympozium zu Problemen, p.9 şi urm.
683 A.OANCEA, în CA, II, 1976, p.203, fig.17/1.
684 V.LEAHU, Cultura Tei, p.120, fig.36/1.
685 S.MORINTZ, în Dacia, N.S., VIII, 1964; D.BERCIU, D.M. PIPPIDI, în DID, I, 1965, p.82, fig.14/1; H.TODOROVA, în Thracica, I, 1972, p.67 şi urm., fig.1.
686 Săpături 1969, inedite, tumulul nr.7, mormîntul 1. Comori arheologice în regiunea Porţilor de Fier, Bucureşti, 1978, I, 113.
687 S.DIMITRIU, în Histria, II, 1967, p.130, pl.68/909.
688 B.FILOV, I.VELCOV, V.MIKOV, Die Grabhügelfunde in Südbulgarien, Sofia, 1934, p.151, fig.174/2; D.CONCEV, în Godişnic, Plovdiv, III, 1959, p.99, fig.12, îl consideră o imitaţie după skyfos; P.ALEXANDRESCU, în Thraco-Dacica, Bucureşti, 1976, p.119.
689 G.FEHER, Grabhügelfunde der Umgebung Mumdjilar, în Izvestia, Sofia, VIII, 1934, p.106, fig.86 şi fig.90/3; D.IVANOV, în Izvestia, Ruse, IV, 1970, p.3.
690 M.MIRČEV, în Izvestia, Sofia, XXV, 1962, pl.X/2 (5).
691 V.CULICĂ, op.cit., p.138, fig.1/4.
692 G.SIMION, în Peuce, II, p.108, fig.26/C.
693 G.SIMION, GH.I.CANTACUZINO, în MCA, VIII, p.373, fig.3/8.
694 V.MIKOV, N.DJAMBAZOV, Devetaşkata Pescera, Sofia, 1960, p.157, pl.17/2; F.STARE, Vace, Ljubliana, 1955, pl.LXXXIII/2-3; pl.LXXXVII/16, 18, 19, 22.
695 V.A.ILINSCAIA, Raneskifskie curganf..., p.174 şi urm., fig.23/68.
696 Comunicare amabilă A.C.FLORESCU.
697 Muzeul Tecuci. Colecţia M.Dimitriu, nr.inv.1811.
698 A.I.MELIUKOVA, în KS, 56, 1954, p.59-68, fig.31/6; idem, în MIA, 64, 1958, p.91, fig.30/18, 19.
699 M.IGNAT, în Thraco-Dacica, Bucureşti, 1976, p.108, fig.3/13.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

700 M.PETRESCU-DIMBOVITA, Santierul arheologic Truseşti, în SCIV, 1955, 1-2, p.184, fig.13/3.
701 A.VULPE, Ferigile ...p.53, pl.XII/13, 21, 27, XXVIII/12,21.
702 A.VULPE, E.POPESCU, în Dacia, N.S., XVI, 1974, fig.7/4, fig. 9/2.
703 G.I.PETRE, în SCIV, 22, 1971, 4, p.580, fig.2/4.
704 C.PREDA, în SCIV, XI, 1960, 1, p.26, fig.2/2.
705 E.POPESCU, O nouă aşezare de tip Alexandria, în St.Com. Piteşti, I, 1968, p.58, fig.4/2.
706 I.H.CRISAN, Ceramica, p. 70, pl.XVI/2, XVII/2, XVIII/2,3, XXVIII/5,8,13, XXIX/8, CXXXVII/3. Pentru Apahida cf. H. Daicoviciu, N.Vlassa, Descoperiri arheologice din zona Cluj-Napoca, în AMN, XI, 1974, p.9 şi urm., fig.3/2. Este necesară rediscutarea datării ceramicii de la Cluj-Mănăştur, care a fost încadrată de I.H.Crişan în a doua jumătate a sec.V şi sec.IV î.e.n., cf. op. cit., p.66 şi 259, pl.XVIII, XIX/1,2,4,5,8,10, XXIV şi XXV; A.Vulpe nu exclude nici sec.al V-lea î.e.n. pentru datarea materialelor de la Cluj-Mănăştur, cf. A.Vulpe, E.Popescu, în Dacia, XVI, 1974, p.85 şi nota 63. Recent H.Daicoviciu şi N.Vlassa au afirmat că de fapt ceramica de la Cluj-Mănăştur aparţine culturii Basarabi, cf.op.cit., p.5-9. Autorii publică întregul material rezultat din săpăturile făcute la Cluj-Mănăştur de St.Kovacs în 1911-1912 şi rămase încă inedite. Trebuie precizat că unele fragmente ceramice de aici aparţin epocii timpurii a epocii bronzului aşa cum au fost încadrate de St.Kovacs şi nu aparţin culturii Basarabi aşa cum s-a afirmat la publicarea lor (cf.H.Daicoviciu, N.Vlassa, op. cit., p.7, 9, fig.1/5-7 şi fig.2/8). Analogiile pe care le fac autorii citaţi cu ceramica Basarabi sînt greşite, cf.op.cit., notele 9, 12. Faptul că ele aparţin epocii bronzului timpuriu ne este dovedit de bunele analogii pe care le au tortiţele tubulare de la Cluj-Mănăştur cu cele din cultura Glina-Schneckenberg şi Wietenberg (compară H.Daicoviciu, N.Vlassa, op.cit., fig.I/5,7 cu cele din cultura Wietenberg, de la Adămuş, cf. V.Protopopescu, în CA, I, 1975, p. 120, fig.6/1,3). Compară de asemenea H.Daicoviciu, N.Vlassa, op. cit., fig.1/5, cu cele din cultura Glina la A.Ulanici, G.Trohani, în CA, I, 1975, p.82 şi urm., fig.7/2. Compară de asemenea fragmentul de la Cluj-Mănăştur, H.Daicoviciu, N. Vlassa, op.cit., fig. 218, cu cele de la Glina la A.Ulanici, în CA, I, 1975, p.67, fig.16/1 şi I.Nestor, în Dacia, III-IV, 1933, fig.10/11. Acest tip de tortiţe îşi are originea în cultura Cernavoda. Trebuie să arătăm că fragmentele de la Cluj-Mănăştur (H.Daicoviciu şi N.Vlassa, op.cit., pl.II/1-3, 7-8), ornamentate cu linii incizate, nu pot aparţine culturii Basarabi pentru că ornamentica acestei culturi nu cunoaşte astfel de motive. Ceramica culturii Basarabi este ornamentată prin incizie şi imprimare cu aşa-numitul "torques". Fragmentele menţionate de la Cluj-Mănăştur ornamentate cu incizii pot aparţine cul-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

turii Coţofeni sau Wietenberg. Cele mai bune analogii ale fragmentelor menţionate de la Cluj-Mănăştur (cf. H. Daicoviciu şi N. Vlassa, op.cit., fig.II/1-3, 7-8) se găsesc în cultura Glina-Schneckenberg B, cf. A.Ulanici, G.Trohani, în CA, I, 1975, p.86, fig. 3; cf. şi A.Prox, Die Schneckenberg Kultur, Braşov, 1941, passim. Este adevărat că nu cunoaştem în zona Clujului materiale aparţinînd culturii Glina-Schneckenberg, însă fragmentele ceramice ale acestei culturi există la Cetea, Cuci şi Boarta (cf.K.Horedt, St. Com.Sibiu, 13, 1976, nota 8), aşa încît aceste fragmente pot aparţine culturii Glina-Schneckenberg B (cf.Gh.Bichir, în Dacia, N.S., VI, 1962, p.100 şi urm.fig. 9/1-2, 6; 10/1-4).Nici alte fragmente de la Cluj-Mănăştur (cf.H.Daicoviciu şi N.Vlassa, op.cit., p.9, fig.II/9-11) nu mi se par tipice pentru cultura Basarabi.Fragmentul de la Cluj-Mănăştur (cf. H.Daicoviciu şi N.Vlassa, op.cit., fig, II/9), ornamentat cu şnur, are bune analogii în cultura Glina-Schneckenberg (cf.Gh.Bichir, în Dacia, VI, fig.10/3). Prin urmare fragmentele de la Cluj-Mănăştur (cf.H.Daicoviciu şi N.Vlassa, op.cit., p.7-9, fig.I/5-7 şi fig.II/1-3, 7-9) pot fi atribuite culturii Glina-Schneckenberg. Fragmentele de la Cluj-Mănăştur (cf. H.Daicoviciu şi N.Vlassa, op.cit., p.7, fig.I/1,4,8,9) sînt atipice şi sînt greu de atribuit unei culturi. In ce priveşte vasele întregi de la Cluj-Mănăştur (cf. I.H.Crişan, Ceramica, pl.XVIII/3, 4), considerate de H.Daicoviciu şi N.Vlassa (op.cit., p.7, nota 8) ca aparţinînd epocii bronzului nu este veridică. Vasele în discuţie ce se încadrează în tipul IX/a al ceramicii din această lucrare îşi au originea în cultura Otomani, ca şi în cultura Nagyrev şi în cultura Glina. Cum o parte din materialele de la Cluj-Mănăştur se pare că pot fi atribuite culturii Glina-Schneckenberg, urmează să admitem că vasele în discuţie aparţin acestei culturi, ceea ce este imposibil. Aşa cum a reieşit din analiza vaselor de tip IX/a în care se încadrează şi vasele de la Cluj-Mănăştur, ele îşi păstrează forma şi dispunerea mînerelor neschimbate din Ha A pînă la 200-150 î.e.n. la Lunca Ciurii şi pînă la sfîrşitul sec.II-I î.e.n. la Radostyan şi Taban în Ungaria. În atare situaţie este imposibil să obţinem o datare mai precisă în aceste limite cronologice pe baza vaselor de tip IX/a de la Cluj-Mănăştur, făcînd abstracţie de restul materialelor. In aceeaşi situaţie sînt şi vasele de tip III, IV, VI de la Cluj-Mănăştur (cf. I.H.Crişan, Ceramică, pl.XVIII/1,5 şi pl.XXXV şi XXVI), ele circulînd în mediul geto-dacic din sec.XII-XI î.e.n. pînă în sec.III-II î.e.n. Între materialele de la Cluj-Mănăştur există şi un fragment ceramic care se încadrează în tipul III/i al prezentei lucrări (cf.H.Daicoviciu şi N.Vlassa, op.cit., fig.I/2), care poate constitui un reper cronologic pentru materialele de aici. Vasele de tip III/i apar în Ha A şi în Transilvania circulă pînă în sec.VII î.e.n. În sudul ţării noastre acest tip de vase dispare în sec.V î.e.n. În Transilvania în aspectul cultural

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Ciumbrud din sec.VI-V î.e.n. forma nu este atestată, ceea ce poate fi şi o întîmplare, dar este interesant că aici nici tipul I/a nu există. In această situaţie, limita cronologică inferioară a vaselor de tip III/i în Transilvania poate fi sec.VII î.e.n., dată care poate fi propusă şi pentru aşezarea de la Cluj-Mănăştur şi căreia nu i se opun nici străchinile de aici. In această privinţă sînt de acord cu datarea propusă de H.Daicoviciu şi N.Vlassa. Dar în ceea ce priveşte atribuirea ceramicii de la Cluj-Mănăştur culturii Basarabi nu dispunem de nici un element care s-o îndreptăţească. Este aceeaşi situaţie cu cea de la Ferigile, Ciurelu, Şeica Mică şi Ieşelniţa care sînt de epocă Basarabi, dar nu aparţin culturii Basarabi. A.Vulpe şi E.Popescu (op.cit., p.85, nota 63) găsesc analogie pentru un vas de tip II/c de la Tîgveni (op.cit.,fig.5/9) din tumulul nr.3, cu un vas de acelaşi tip de la Cluj-Mănăştur (cf. I.H.Crişan, Ceramica, pl.XXVIII/6). A. Vulpe a considerat că tumulii de la Tigveni datează din sec.IV-III î.e.n. şi de aceea a fost de acord cu datarea propusă de I.H.Crişan pentru aşezarea de la Cluj-Mănăştur. Dar unele urne din tumulul nr.3 de la Tigveni aparţin Hallstattului A-B1 de tip Rîureni I. Dacă la Cluj-Mănăştur nu ar exista fragmentul de vas de tip III/i am putea data această aşezare în sec.V-III î.e.n. aşa cum a făcut I.H.Crişan şi A. Vulpe. Materialele de aici constituie un exemplu tipic pentru dificultatea datării numai pe baza ceramicii. Aşezarea de la Cluj-Mănăştur poate data din sec.VII î.e.n. In măsura în care cercetările viitoare vor demonstra că vasele de tip III/i în Transilvania datează şi după sec.VII î.e.n., atunci şi datarea aşezării de la Cluj-Mănăştur va putea fi coborîtă, pentru că aşa cum am arătat, în aspectul cultural de timp Ciumbrud nu se cunosc vase de tip III/i. Dar trebuie avută în vedere şi împrejurarea că aspectul Ciumbrud este cunoscut în cea mai mare parte pe baza necropolelor unde s-a constatat că se folosesc în mod constant numai strachina, ceaşca şi vasul bitronconic cu variantele sale. Acestea desigur că nu formează repertoriul complet al ceramicii aspectului Ciumbrud. Folosirea acestei "triade" de vase în mormintele aspectului Ciumbrud - cu rare excepţii - se poate explica prin preferinţe de ordin ritual, fapt care nu se constată în necropolele aspectului Ravna II-Hanska-Zimnicea I-II de la Ravna, Canlia şi Enisala unde sînt reprezentate majoritatea formelor ceramice geto-dacice. Această particularitate zonală nu se constată nici în necropolele aspectului cultural Szentes-Vekerzug-Chotin, unde de asemenea se depun în morminte toate tipurile de vase.

Prin urmare particularitatea necropolelor de tip Ciumbrud, unde se depun numai cele trei tipuri de vase, se explică printr-un obicei ritual specific numai Transilvaniei. Aceasta nu mai asigură atribuirea aspectului Ciumbrud sciţilor, de vreme ce în necropolele din zonele tiso-slovace considerate ca aparţinînd tot sciţilor,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

această particularitate nu există. Deci în aşezările aspectului cultural Ciumbrud, care sînt aproape total necunoscute, este posibil ca vasele de tip III/i să existe şi atunci putem data aşezarea de la Cluj-Mănăştur şi în sec.VI î.e.n. La această constatare trebuie adăugat şi faptul că un vas foarte probabil de tip III/c există în necropolele de la Ciumbrud (St.Ferenczi, în AMN, II,1965,fig.14/3).

În acelaşi sens pledează şi strachina de tip X/f de la Cluj-Mănăştur (cf.I.H.Crişan, Ceramica, pl.XIX/10), care apare şi la Medgysegyáza (Uhrin-Tanya) şi Chotin (cf. tipul X/f) care există la Ciumeşti, Valea lui Mihai, Arad-Gai şi circulă pînă în sec. III-II î.e.n., ca şi în Moldova la Cucorani şi în Muntenia la Zimnicea. Aceasta poate indica datarea aşezării de la Cluj - Mănăştur în sec.VII-V î.e.n., dacă nu cumva şi în prima parte a sec.V î.e.n., nu însă şi mai tîrziu, bazîndu-ne pe constatarea că vasele de tip III/i în sec.V î.e.n. dispar.

În concluzie, aşezarea de la Cluj-Mănăştur nu aparţine culturii Basarab,dar datează din sec.VII-VI î.e.n.şi poate fi contemporană cu cultura Basarabi. Ea aparţine culturii geto-dacice după cum indică ceramica de aici, vase, dintre care unele, cum sînt cele de tip III, IX/a, IX/d, IX/d1, continuă să existe pînă în sec. IV-III î.e.n., dar pentru că unele apar încă în epoca timpurie a bronzului nu contrazic această datare a aşezării de la Cluj-Mănăştur în sec.VII-VI î.e.n. Ea poate aparţine aspectului cultural Ciumbrud, ale cărui aşezări aproape nu sînt cunoscute şi despre care se afirmă că dat fiind nomadismul sciţilor, care ar fi purtătorii aspectului Ciumbrud, nu ar exista, ei trăind în căruţe. Chiar dacă se va putea demonstra atribuirea sciţilor aspectului Ciumbrud, aşezarea de la Cluj-Mănăştur indică existenţa în acelaşi timp a unei populaţii geto-dacice, deşi după cum vom vedea ritul şi ritualul funerar nu susţin atribuirea lui sciţilor.

În acelaşi timp, nu trebuie să neglijăm şi o altă posibilitate . În mod sigur o parte din materialele discutate de la Cluj-Mănăştur se pot data pe baza fragmentului de vas de tip III/i în sec.VII-VI î.e.n., dar nu este exclus ca unele vase de aici să aparţină şi unei aşezări care nu se poate data mai precis în limitele sec.V-III î.e.n. In orice caz, aşezarea de la Cluj-Mănăştur trebuie menţinută în repertoriul aşezărilor geto-dacice. In afara fragmentului de tip III/i, care aparţine şi culturii Basarabi ca şi altor aspecte culturale sincrone sau posterioare (cf.discuţia la tipul III/i), aici nu există nimic altceva specific culturii Basarabi.

707 I.NEMETI, în St.Com.Satu Mare, 1972, p.133 şi urm.pl.XXXIII/3, XXXIV/3. Vasele de acest tip sînt încadrate de autor în tipul A3 în care include şi vasele de tip III.

708 I.BÖHM, A.I.M.LANKOVICH, op.cit.,p.55,fig.XV/1.

709 M.DUŠEK, Chotin, pl.XIV/2, XV/13, XX/1, XXIV/1,XLVI/10.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

710 M.PARDUCZ, în AAH,2, 1952, p.147, pl.LI/3, AAH, IV, 1954, 1-4, p.35, fig.28/5.
711 G.LACZUS, M.PARDUCZ, în AAH, 21 (1969),p.221,pl. LIX/ 2 , LX/6.
712 M.PARDUCZ, în AAH, 18, 1966, p.57 şi urm., pl.XXXVI/2,XLI/8, LVII/24, LVIII/23,24,29, LXVI/15.
713 I.G.SZABO, op.cit.,p.60, pl.IX/2.
714 P.PATAY, în FA, VII, 1955, p.233, pl.XVIII/11; M.PARDUCZ,în Dolgozatok Szeged, 1940, p.79, pl.IX/8, 11; idem,în AE,1943,p.61, pl.XI/11,12; pl.XIII/24.
715 M.DUŠEK, Ein Burgwal der jügeren Hallstattzeit in Smolenice,Nitra, 1966, p.1 şi urm.,pl.5/4,5; idem,în Symposium zu Problemen ..., p.146, pl.6/6 şi 7/4.
716 I.T.IUHASZ, în A.E., 99, 2, 1972, p.214-222.
717 I.PAULIK, în SlA, 1958, VI, 2, p.367, fig.5/4; pl.IV/7.
718 G.BALASA, Ein Skythische Grabërfeld Preselany Nad Iplom, în SlA, VII, 1, 1959, p.87, pl.X/2,7; VI/8.
719 Z.CILINSKA, Ein Brangrab Kustanovice Typus in Mihalovce, în SlA, VII/1, 1959, p.80 şi urm.,pl.I/4,5.
720 K.VEGH KATALIN, Keltenfunde in H.Otto muzeum in Miskolc, în Evk.Miskolc, VIII, 1969, p.83 şi urm.,pl.XXIII/1,2; Vit DANHAL Die Lausitzer Urnenfelderkultur în Ormähren, Praga, 1974, p.46, schema VI/4, 1-2.
721 GH.I.PETRE, în MCA, IX, 1970, p.476, fig.6/1-2.
722 S.TEODOR, în SCIV, 18, 1967, 1,p.27, fig.2/1. Ultima datare aparţine lui M.Babeş. A.M.ROMANOVSCAIA, în Drevnie Frakiiti, v severnom pricernomorie, p.81-94, fig.4.; V.NAJDENOVA,Une necropole Thrace de l'epoque romaine dans les Rhodopes,în Thracica, I, 1972, p. 152, fig.10/1.
723 E.MOSCALU, în CA, II, 1976, p.280 şi urm.
724 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.56, pl.XI/1-4.
725 M.DUŠEK, Chotin,pl.VI/9, VIII/3, XI/6, XII/13, XVI/5, XIX/4, 18, XXV/2,12, XXVII/1, XXIX/4, XXXII/4, XLVIII/19, LI/1, LIII/13, LX/19; M.PARDUCZ, în Dolgozatok, Szeged, 1940,XVI, p.79, pl.IX/8,11; idem, A.E.,1943, p.61,pl.XII/24; pl.XI/13, pl.XI/11.
726 S.MORINTZ, în MCA, III, p.221, fig.2/1.
727 E.BUJOR, în MCA, VI, p.326, fig.2.
728 M.TACEVA HITOVA, în Arheologhia, Sofia, 1971, 3,p.44,fig.13, G.Feher, în Izvestia, Sofia, 1934, VIII, fig.90/13.
729 S.TEODOR, în SCIV, 18, 1967, 1, p.27, fig.2/4; idem,în AM, VIII, 1975, p.134, fig.22/11.
730 I.H.CRIŞAN, op.cit.,pl.LXXIX/8,LXXX/8,9,11,12,14, CI/1; CLXXV/13,CLXXXII/1,CLXXXIV/19,12,CLXXXIX/6,CXC/6, pentru vasele de la Rudele considerate lucrate cu roata, cf.pl. LXXXVIII/5 şi LXXXXII/2.
731 E.BONIS, Die spätkeltische Siedlung Gellerthegy-Taban in Budapest, Budapest, 1969,p.188,fig.36/1,66/1,pl.L/5-9.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

732 M.DUŠEK, op.cit., pl.XLVIII/10.
733 Săpăturile autorului, 1972. Urna mormîntului nr.61. Inedită.
734 S.MORINTZ, D.ŞERBĂNESCU, în SCIV, 25, 1974, 1, p. 57, fig.6/4.
735 M.IRIMIA, în Pontica, I, 1968, p.203, fig.8.
736 ST.DAMIANOV, N.POPOV, în Izvestia, Şumen, V,1972, p. 84, pl.II/1 şi III/1.
737 Săpături. G.Simion. Material studiat prin bunăvoinţa autorului cercetării, căruia ţin să-i mulţumesc.
738 A.M.BON, A.BON, op.cit. p. 19, fig.3/3.
739 Ibidem, p.39.
740 D.BERCIU, Arta traco-getică, Bucureşti, 1969, p.76,fig.52;idem, Contribution à l'étude de l'art thraco-gète, Bucureşti, 1974, p.84,fig.39. Aici, dintr-o greşeală de tipar, apare ca datînd din sec.VI.î.e.n.
741 V.PÂRVAN, Dacia. Civilizaţiile străvechi din regiunile carpato-danubiene, Bucureşti, 1937, p.97,fig.45.
742 P.ALEXANDRESCU, în SCIV,22, 1971, 4.p.660-662.
743 Apolonia, Sofia, 1963, p.166, nr.356-358. Căni de tip IX.AM,BON, A.BON,op.cit.,p.21, fig.5/9.
744 Muzeul Craiova, Descoperiri întîmplătoare.
745 E.MOSCALU, în SCIV, 1973, 24, 2, p.293, fig.3/1 =4,1; idem, în CA, II, 1976, p.275 şi urm., fig.1/1.
746 E.POPESCU, St. Com.Piteşti, I, 1968, p.58, fig.3.
747 Săpăturile autorului 1968. Inedite.
748 Săpături I.Nestor. Inedite. Într-o perieghză pe care am făcut-o la Greaca în 1968, în punctul "La Slon", am găsit un fragment cu un mîner dintr-un vas IX/c,se păstrează la Muzeul de istorie al R.S.România.
749 V.CULICĂ, în SCIV, 1968, 1, p.136, fig.1/2.
750 D.BERCIU, în MCA, IV, 1957, p.283, fig.5/1 =6/1.
751 G.SIMION, în Peuce, II, 1971, p.102 şi 121, fig.24/c şi fig.27/a.
752 M.IRIMIA, în Pontice, 1968, I, p.28, fig.7 ;idem, Pontica,1969, II, p.207, fig.12/8,4 ;I.H.CRIŞAN, Burebista şi epoca sa, ed.a II-a,Bucureşti, 1977, p.26, crede că mormîntul nr.9 din cimitirul nr.II de la Bugeac, în inventarul căruia s-ar afla un umbo de scut este celtic. Dar cimitirul nr.II de la Bugeac datează pe baza cantarosului grecesc începînd din al doilea sfert al sec.IV.î.e.n. El poate începe şi din primul sfert al acesti secol şi poate continua şi în a doua jumătate a sec.IV î.e.n..Fragmentele de bronz din mormîntul nr.9 cf.M.IRIMIA, în Pontica,I, p.219,fig.28,nu puteau aparţine unui umbo de scut. Aplica cu orificii de prindere de aici (cf.op.cit.,fig.29) aparţine unei platoşe cu solzi de tipul celor cunoscute în mediul scitic,nord-pontic, ca şi în zona Tisei la Tarnabos (comitat Heves) sau Artand (cf. M.Parducz, Az Egri Muze -

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

um Evkonyve, VII, 1969, Eger, p.37 şi urm., pl.III/1-6 şi pl. IV ; idem, în AAH, 17, 1965, p.194, pl.XI-XIII), care datează din sec . VI-V î.e.n. Brăţara cu nodozităţi din mormîntul nr.9 de la Bugeac nu pare a fi celtică şi chiar dacă ar fi celtică nu poate documenta aici prezenţa unui mormînt celtic. Acest tip de brăţară există şi la Albesti (cf.D.Berciu, E.Moscalu, în SCIV, 23, 4, p.634, fig.3/2), la Murighiol (E.Bujor, în Dacia,II, 1958, p. 131, fig.7), ca şi în necropola de la Canlia. Trebuie ţinut seama de faptul că brăţări cu butoni există la Artand din sec.VI î.e.n. (cf. M. Parducz,op.cit., p.146 şi 2o4 şi urm., pl.XX/1-2), ca şi în cultura Wysoca (cf. T.Sulimirski, Cultura Wysoca, Cracovia, 1931 p.138, fig.XXVI/2,18), şi V.Zirra le consideră autohtone (cf. Alba Regia, XIV, 1975, p.52).O brăţară cu nodozităţi există şi în necropola geto-dacică de la Slobozia, C.Buzdugan, în Carpica,I, 1968,p , 91, fig.6/2, care datează din perioada 45o-35o î.e.n.Prin urmare, mormîntul nr.9 de la Bugeac nu poate fi decît geto-dacic.

753 B.MITREA, O necropolă getică, în OCD, 1960, p.410, fig.1/2 ; B. MITREA, C.PREDA,N.ANGHELESCU, în MCA, VII, 1961, p.285 fig.2.

754 Săpături E.Moscalu, mormîntul nr.51, Inedit.

755 M.MIRČEV,în Izvestia, Sofia, XXV, 1962, p.114, pl.XXIV/5(26)pl. XIV/1(8) etc.

756 ST.DAMIANOV , N.POPOV, în Izvestia, Şumen, V, 1972, p.84 şi urm., pl.I/3; III/2.

757 T.DREMSIZOVA, în Izvestia, Sofia, 1962, p.166, fig.1/1.

758 Idem, în Izvestia, Kolarovgrad, II, 1963, p.5, pl.V/1.

759 L.BOBCEVA, în Izvestia, Varna, XI (XXVI), 1975, p.125,pl.VI/ 1, 2.

760 M.MIRČEV,în Isvestia, Sofia , XV,1946, p.190, fig.1; Arheologhiceski muzei, Varna, Sofia, 1965, nr.3, Muzeu Varna, nr.inv.1515; I.VENEDIKOV îl socoteşte ca provenind de laDobrina(I.VENEDICOV, T.T.GHERASIMOV, Trakiiskata iskustvo, Sofia, 1963,p.360, nr.27).La Dobrina nu există astfel de vase.

761 S.SULTOV, op-cit.; L.GHETOV,în Izvestia, Sofia, XXVIII,1965, p.212,fig.2O.

762 Săpături 1965. Inedite.

763 M.IRIMIA, în Pontica, 1973, VI, p.14, fig.II/3 = fig.XIII/1.

764 G.FEHER, în Izvestia, Sofia, VIII, 1934, fig.94, p.111. Autorul datează tumulul în sec.V.î.e.n. In tumulul nr.2 de la Mumdjilar există o amforă, care poate fi încadrată în cele protorhodiene (G.Feher,op.cit.fig.95) V.Grace,Notes on the Amphoras form the Koroni Peninsula, în Hesperia, XXXII/3, 1963, p.322 şi urm.fig.1/1,6, 4), unde le datează în ultimul sfert al sec.IV. î.e.n. Amfora de la nr.4 are o ştampilă cu numele eponimului rhodian Agrios, care,conform datării mai veche a autoarei, data din perioada 375-3oo î.e.n.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Dar revizuirea cronologiei grupei Thompson B din Agora, şi implicit a grupului de amfore de la Koroni, a făcut ca datarea eponimului Agrios şi deci a tipului de amforă să fie coborîtă în al doilea sfert al sec.III î.e.n., cf.V.Grace, Revizions in Early Helenistic cronologic, Attenische Mitteilungen, 1974,89, p. 193 - 200, (Determinare şi bibliografie V.Eftimie-Andronescu).

765 Muzeul de Istorie al R.S.România, nr. inv. 16820.

766 Săpături V.CĂPITANU. Comunicare amabilă a autorului.

767 C.Buzdugan, în Carpica, I, 1968, p.93,fig.2/4; 4/1 şi 3/1. Muzeul Gh.Gheorghiu-Dej, nr.inv.791 şi 805.

768 M.BRUDIU, P.PĂLTĂNEA, în AM, VII, 1972, p.232, fig. 4/1-4.

769 A.I.MELIUKOVA, în MIA, 64, 1958, p.95, fig. 31/3.

770 I.A.RAFALOVICI, V.L.LĂPUŞNEAN, în AIM, 1974, p.108, fig. 3/2.

771 I.H.CRIŞAN, Ceramica, pl.113, pl.XXX/4=pl.CXLI/2 şi pl.XVII/11

772 I.H.CRIŞAN, La necropole de Fîntînele et son importance pour le problème des Celtes de l'Europe Centrale în Alba Regia, XIV,1975, p.186 ; idem, Necropole de la Fîntînele , comunicare la colocviul "Geto-Dacii în sec. IV-III î.e.n.", Cluj-Napoca, 17.XI.1975.Prima fază a necropolei de la Fîntînele cu morminte de înhumaţie aparţine aspectului cultural Ciumbrud şi datează din sec.VI î.e.n.

773 M.DUSEK, Chotin, pl.LVIII/8.

774 B.HÄNSEL, în PZ, 48, 1974, p.202, fig. 3 şi 7.

775 Cf.opiniile exprimate asupra necropolei celtice de la Apahida de H. Daicoviciu şi N.Vlassa, în AMN, VI. p.10 şi urm. fig 3/1. În orice caz vasele de tip IX/a, IX/c, I/b de la Apahida sînt geto-dacice şi pot atesta prezenţa autohtonilor în necropola de la Apahida , deşi nu este exclus ca şi celţii să fi adoptat forme de vase autohtone lucrate cu mîna şi în acest caz am putea admite că necropola de la Apahida este exclusiv celtică.

776 M.MIRČEV, Izvestia, Varna, I(XVI), 1965, p.52.

777 SCIV, IV, 1953, 1-2, p.131, fig.20.

778 M.MIRČEV, Ravna, în Izvestia, Sofia, XXV, 1962, p. 100, pl. IX/5(12)şi 1(1), XVII/5 (15), XXI/3(22).

779 L.BOBCEVA, în Izvestia, Varna, XI, 1975, p.122, fig.III/4.

780 T.DREMSIZOVA, în Arheologhia, Sofia, 1966,4, p.47,fig.6/1,4.

781 Idem, în Arheologhia, Sofia, 1965, 4, p.58,fig.6/1.

782 A.ARICESCU, în StCl, III, 1961, p.74, fig.4.

783 T.DREMSIZOVA, în Izvestia, Sofia, XXV, 1962, p.166,fig.1/2.

784 Inedită. Săpăturile autorului 1972, urna mormîntului nr.26 şi urna mormîntului nr.56.

785 G.SIMION, în Peuce, II, p.111, fig.17/a şi fig.28/a.

786 Vasul a fost descoperit în anul 1964 cu prilejul unor lucrări pe dealul Cichindel. Se află la Muzeul din Bacău. Vasul conţinea şi cîteva fragmente de oase calcinate, ceea ce documentează o necropolă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

787 Provine din săpăturile făcute aici de A.C.Florescu, care a avut deosebita amabilitate de a-mi permite publicarea lui.

788 Vasul se păstrează în muzeul din Galaţi, nr.inv. 6013. Al doilea exemplar este publicat de R.Vulpe , în SCIV, II, 1951, 1, p. 184 , fig.13/3. Exemplarul următor se află în Muzeul Tecuci, cf. M.Dimitriu, CNA, 109, martie 1938.

789 N.CONOVICI, Ceramica Latène timpurie din zona bălţii Ialomiţa, în Pontica 11 (sub tipar), fig.1. Recuperat de N.Anghelescu, întemeietorul muzeului din Călăraşi şi rămas inedit.

790 Cf. nota 772.

791 Vasul a fost găsit în săpăturile făcute de Mészáros Gyula. Muzeul Veszprem, nr.inv.6335.7.1. Este lucrat cu mîna din pastă brună deschisă. Îl public aici după o fotografie comunicată de S.Palágyi, căruia îi mulţumesc în mod deosebit.

792 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.70, fig.22/5-6.

793 V.L.LĂPUŞNEAN, I.T. NICULIŢĂ, M.A. ROMANOVSCAIA, op. cit., p.63, fig. 17/5.7.

794 A.MELIUKOVA, Drevniaia kultura Moldavii, Kişinev, 1974, p.41, fig. 11/6.

795 Săpăturile autorului 1971, mormîntul nr.26. Vasul de la Gura Canlia a fost recuperat de N.Anghelescu, Muzeul Călăraşi.

796 M.MIRČEV, op.cit., p.120, pl.XXV/4(41).

797 G.SIMION, în Thraco-Dacica, 1976, p.151, fig.5/10.

798 M.MIRCEV, op.cit., p.102, pl.XII/1(6) şi pl.XXIII/2. El este situat în zona a treia a necropolei, cf.B.HÄNSEL, în PZ, 49, 1944, p. 202, fig.7.

799 G.SIMION, în Peuce, II, 1971, p.111, fig.28/d şi p.100, fig.22/1.

800 A. ARICESCU, în St.Cl., III, 1961, p.76, fig.3.

801 C.BUZDUGAN, în Carpica, I, 1968, p.87, fig.2/1. Muzeul Gh.Gh Gheorghiu-Dej, nr.inv.797.

802 Muzeul Constanţa.

803 Descoperire întîmplătoare. Muzeul Craiova, nr.inv.12.603. Mulţumesc şi pe această cale colegului L.Diaconu pentru permisiunea de a-l reproduce.

804 G.B.FEODOROV, L.L. POLEVOI, Arheologhia Rumânii, Moscova, 1973, p.168. Nu este exclus să fie vorba de vasul de la Beilic sau Adamclisi.

805 A. fost recuperat de N.Anghelescu. Cf.N.Conovici, în Pontica II, fig.2 şi 3 (sub tipar).

805 a Dinu V.Rosetti, Civilizaţia de tip Bucureşti, Bucureşti 1936, pl. I/2; S.Morintz , N.Anghelescu, Cultura de tip Coslogeni, în SCIV 21, 1970, p.3, p.405, fig.4/7 ; fig.9, fig.13/4; fig.17/1 , fig.21/10; fig.22/6,7, fig.27/2; C.W. Blegen, C.G. Boulter, I.L. Caskey, M.Rawson, Troy, IV/2, Princeton, 1958, pl.286/16. Cf. în B.Hänsel, în Tracica III, 1974 ; M.Coja, cercetări noi în aşezarea

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

greco-romană de la capul Dolojman - Argamum ?, în BCMI 1972,3, XLI,p.33 şi urm. fig.2/6 ; idem, La population thraco-gète de la Dabroudja, du VIIe au Ve siècle av.n.è., în Actes du IIe Congres International de Thracologie, Bucarest 4-10 sept. 1976, (sub tipar) ; pentru Vlădiceasca, cf. P.Trohani în C.A. II, 1976,p.87 şi urm. fig. 10/5 ; pentru Albeşti cf. D.Berciu, E. Moscalu, în SCIV, 23, 1972,4, p.636, fig.2/5 ; pentru Bedehaza Poieneşti Cozla cf.K.Horedt, în MCA, II, 1956, fig. 12/12 şi fig. 13/5,p.20 R. şi E. Vulpe, în Dacia,III-IV, 1927-1932, p. 287, fig.36/6 şi p.293, fig. 48/2,6 ; A.Niţu, I.ZAMOŞTEANU, M.ZAMOŞTEANU, în MCA,VI, 1959, p.354, fig. 4/8 ; pentru Aliman şi Poiana Dulceşti cf. Scorpan, în Pontica, 7,1974 ; p. 239, fig. 2 şi 3 ; GH. Bichir, Cultura carpică, Bucureşti 1973, pl. LIII/8.

806 C.BUZDUGAN, op.cit., p.87, fig.2/6.

807 G.SIMION, în Thraco-Dacica, 1976, p.151, fig.5/8.

808 Săpături E.Moscalu, 1974. Mormîntul nr.80 (urna).

809 M.MIRČEV, Ravna, pl.XXIII/2(24) ; M.CICICOVA, Le ceramique thrace, în Le rayonement ..., p.341-344, pl.72/2,3, ;

810 B.HANSEL, op.cit., fig.7.

811 D.BERCIU, Arheologia preistorică a Olteniei, Craiova, p. 169 , fig.215/2.

812 V.L.LĂPUŞNEAN, I.T.NICULIŢĂ, M.A.ROMANOVSKAIA, op.cit, p.64, fig.17/6.

813 Săpături E.Moscalu, 1969. Urnă mormîntul nr.7, Muzeul de Istorie al RSR.

814 A.MARGOS, în Arheologhia, Sofia, 1961,3, p.54, fig.2/b; V. Micov, Trakiiski tip fibuli, în Izvestia, Sofia, VI, 1930-31, p. 173, fig.149/1-11 ; D.Berciu, Ein problem aus der Frühgeschichte Südosteuropas, în Balcania, Bucureşti, VI,1943, p. 290, fig.6 ; A. D.Alexandrescu, Apropos des fibules, thraces de Zimnicea, în Thraco-Dacica, Bucureşti, 1976, p.132 şi urm.p.137, fig.1/5.

815 A fost găsit în săpăturile făcute de Gh.Bichir, căruia îi mulţumesc pentru cedarea spre publicare.

816 M.CONSTANTINIU, V.LEAHU, în SCIV,19, 1968, 2, p. 195-209 fig.4.

817 M.MIRČEV, op.cit., p.105, pl.XV /1(11), p.109,pl.XIX/3(8), p. 111, XXI/4(22), p.110,pl.XX/5(20), pl.XVI/1,pl.XXX/2,8,pl.XIII 2.

818 ST.DAMIANOV, N.POPOV, în Izvestia, Şumen, V, 1972,p.82,pl. I/2; M.TACEVA-HITCVA, în Arheologhia, Sofia,1971,3,p,43,fig 6.

819 B.MITREA, C.PREDA, N.ANGHELESCU, în MCA,VIII, p. 371 fig.1/5,6.

820 G.SIMION, în Peuce, II, 1971, fig.16/b.

821 C.PREDA, în MCA, VI, 1959, p.256, pl.5/1.

822 Săpături E.Moscalu, 1969, mormintele nr.20 şi 49.Vasele de la Gura Canliei au fost descoperite întîmplător cu prilejul plantării viei.Recuperate de N.Anghelescu, Muzeul Călăraşi.Necropola de la Gura Canliei se află pe un deal situat pe malul Dunării, la circa

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

3 km de necropola de la Canlia.

823 N.ANGHELESCU, în SCIV, VI, 1955, 1-2, p.312, fig. 2/b; Muzeul Călăraşi nr.inv. 1601; M.DUŠEK, op.cit., pl.XXXV/12.
824 M.MIRČEV, op.cit., p.110, pl.XX/5(20), XXX/2(38).
825 Muzeul Tecuci, Colecţia M.Dimitriu. Fără inventar.
826 Gh.RĂDULESCU, în RM, III, 1966, 3, p.265, fig.3.
827 Gh.TROHANI, în CA, în II, 1976, p.119, fig.18/1.
828 M.PARDUCZ, în AAH,6, 1955, p.19, fig.XIV/6 ;idem, în AAH,IV, 1954, p.41, fig.27/1.
829 S.TEODOR, in AM, VIII, 1975, p.122, fig.2/2.
830 M.IRIMIA, în Pontica II, 1969, p.28, fig,8, idem în Pontica, I, p, 208, fig.15 Canlia provine din mormîntul nr.49.
831 R.POPOV, Madara, I, 1934, p.241, fig. 206/A.
832 Muzeul de Istorie al R.S.România, nr.inv.16129.
833 G.SIMION, GH.I.CANTACUZINO, în MCA, VIII, p.376, fig. 3/7, 13,14.
834 T.DREMSIZOVA, în Izvestia, Kolarovgrad, II, 1963, p.2, pl.I/4.
835 G.SIMION, în Peuce, II, 1971, p.95, fig.20/C.
836 M.DUSEK, Chotin, pl.III/15, XIX/10, XX/12, XXX/8, XLVI/9, XL/3,7, XLI/3 ; Cf.A.STOIA, în Dacia, XIX, 1975 p.93,fig . 11, tip.II.
837 M.PARDUCZ, în AAH, 18, 1966, p.64, pl.XLVI/11; idem, în AAH 6,1955, p.1, pl.XIV/7.
838 B.MITREA, C.PREDA, N.ANGHELESCU, în MCA, VII, p.285,fig 3/1.
839 G.TROHANI, în CA, II, 1976, p.119, fig. 14/7, 4.
840 O.D.GANINA, în Arheologhia, Kiev, 1965,XIX, p.106-116, fig . 1/7, A.I.MELIUKOVA, în MIA, 64, 1958, fig. 31/1; idem, în MIA, 115, 1962, p.154, fig.3/3,6,9, F.STARE, Vace, Ljubliana, 1955, pl.XCVII/2.
841 L.BOBCEVA, în Izvestia, Varna, XI (XXVI) 1975, p.122, fig. III , p.126, fig. VI/5.
842 V.CULICA, în SCIV, 1968, 1, p.138, fig.1/5.
843 C.BUZDUGAN, în Carpica, I, 1968, p.90, fig. 4/4,p. 88,fig.1/3; Muzeul Gh.Ghoerghiu-Dej,nr.inv.792; acelaşi muzeu, nr.inv.809.
844 M.MIRČEV, op.cit., p.119, pl.XXX/7 şi XXX/1.
845 M.PETRESCU-DIMBOVITA,S.C.Ş.,III, 1-4, 1955, fig.3/1
846 D.BERCIU, în MCA, IV, p.290, fig. 13.
847 Săpături A.C.Florescu. Publicat cu permisiunea acestuia.
848 C.BUZDUGAN,op.cit., p.88, fig.2/2. Muzeul Gh.Gheorghiu -Dej, nr.inv.801.
849 E.BUJOR, în SCIV, 1955, 3-4, p. 571, pl.II/9,10.
850 N.HARTUCHE, F.ANASTASIU, Brăiliţa, p.31, fig.61/1. Mormîntul nr.1. Muzeul Brăila, nr.inv. I/6180.
851 V.I.LĂPUŞNEAN. I.T.NICULIŢĂ, M.A.ROMANOVSKAIA, op.cit. fig.16/3-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

852 Săpături C.Iconomu, care a avut amabilitatea de a-mi permite publicarea lor. Cf. C.ICONOMU, CI, IX-X, 1979, p.201, fig.XVII/10.

853 G.TROHANI, în CA, II, 1976, fig. 10/7.

854 A.VULPE, Ferigele, p. 38, fig. I/5.

855 N.HARTUCHE, F.ANASTASIU, op.cit., p.33, pl.61/4,6. Muzeul Brăila, nr.inv. I/6166 şi I/6167.

856 Săpături E.Moscalu, 1967. Inedite. Bordeiul nr.2.

857 I.H.CRIŞAN, Ceramica, pl.XIX/10, M.DUSEK, CHOTIN, p.84, pl. XLVIII/18 ; S.KOROS, Graberfeld aus des spätęn Skytenzeit, în, MEDGYESEGYHAZA, FA, V, 1945, p.58, pl.I/79. Săpături E. Moscalu, 1968, Bordeiul nr.3.

858 Săpături E.Moscalu, C.Beda, J.Vlad, 1976; pentru Zimnicea, cf.A.D ALEXANDRESCV, în Crisia, 1972, p. 15, pl.III/6.

859 E,MOSCALU, Săpături şi sondaje în CA, III, fig.2/1.

860 A.I.MELIUKOVA, Drevniaia kultura Moldavii, p.42, fig. 112/3 ; V. L.LĂPUŞNEAN, I.T.NICULIŢĂ, M.A. ROMANOVSKAIA, op.cit., fig.17/11,12; S.TEODOR, în AM, VIII, 1975, p.134, pl.22/10.

861 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.116, pl.XIX/9,10, XXXIV/3,4,5,9,10, XXXVI/16-29; V.ZIRRA, în Alba Regia , XIV, 1975, p.155, pl.VII 6-8. Pentru ceramica de la Cluj-Mănăştur cf.nota 706.

862 Săpături 1967, E.Moscalu, groapa nr.6. A.Vulpe şi E.Popescu, în Dacia N.S. , XVI, 1972, p.13/7.

863 E.Moscalu, în Thraco-Dacica, Bucureşti, 1976, p.80, fig.3/5, fig. 3/5 ; S.MORINTZ, P.ROMAN, în SCIV, 20, 1969, 3, p.403, fig. 14/12. Pentru Grojdibod, cf. D.Berciu, Colecţia de antichităţi Gh. Georgescu - Corabia, Caracal, 1937, p.24, iar pentru Vîrtop, cf.B Hänsel, Beitrage zu regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit, an der unteren Donau , Bonn, 1976, V. II, pl. 39/2,3; I.Stratan, A.Vulpe, în PZ, 52, 1977, p.57, pl.12-13.

864 T.KEMENCZEI, în AÉ, 1965, 1, 92, p.3, şi urm., fig. 2/14,23 ; E.PATEK în Symposium zu Problemen... pl.V/16; I.H.Crişan, Ceramica, pl. X/5.

865 T.KEMENCZEI, în A.É.1963, 90, 2, p.169, fig.4/16 ; B. Hänsel, Beitrage zur Chronologie, Bonn, 1968, pl. 10/9.

866 T.KOVACZ, în FA, XVIII, 1966/67, p.27 şi urm., fig. 16/ 13 ; 17/10.

867 A.VULPE, Ferigele, p.38, pl.I ; G.I.Petre, în SCIV 22, 1971, p.560, fig.2/1.

868 D.BERCIU, E.COMŞA, în MCA, II, fig. 120/2.

869 Ibidem, fig. 139/6,7, 150/1,2, 176, 177/1 ; 178/1.

870 V.DUMITRESCU, în Dacia, XII, p.218, fig. 24/3,5,6,8;

871 V.PÂRVAN, în Dacia, I, 1924, fig.3. Institutul de arheologie Bucureşti nr.inv.III 3805.

872 M.MIRČEV, Dobrina, p.47, pl.VI/25.

873 L.BOBCEVA, op.cit., p.122, pl.III/8.

874 Ibidem, p.126, pl.VI/9.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

875 E.MOSCALU, în SCIV, 24, 1973, 3, p.292, fig.5/5 ; idem, în CA, II, 1976, p.275, fig.3/5.

876 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.53, pl.X/1,3,5,7,8,10,11, XIX/2,7, (Cluj-Mănăştur).

877 M.PARDUCZ, în AAH,IV, 1954, p.36, fig. 27/7; idem, în AAH, 6, 1955,p.10, fig. XIV/10.

878 Idem, în AAH, 18, 1966, p.77, pl.XLIII/17, A.BOTTYAN, în RF, I,1955, pl.XXIV/18.

879 V.VASILIEV, A.ZRINYI, în FI, III, 1974, p.114, pl.X/7,XII/2.

880 V.VASILIEV, A.BADEA, I.MAN, în Sargetia, X, 1973, p.33,fig. 3/2 ; V.VASILIEV, în Marisia, V, 1975, p.54, pl.XXIII/2.

881 V.VASILIEV, în Marisia, VI, 1976, Tg.Mureş, p.65, pl.XXVI / 4, XXIII/9.

882 ST.DAMIANOV, N.POPOV, în Izvestia, Şumen, V, 1972, p.85, pl. II/5.

883 D.BERCIU, în MCA, IV, p. 288, fig. 12/2. Aceasta este considerată ca fiind lucrată după un model grecesc. Există, după cum vom vedea, vase greceşti de acest tip lucrate la roată.

884 M.IRIMIA, în Pontice, II, 1969, p.24, fig.3 şi fig.2/b.

885 B.MITREA, C.PREDA, N.ANGHELESCU, în MCA, VIII, 1962, p. 371, fig.1/7.

886 Săpături E.Moscalu, 1970, noiembrie, în tumulul cu tezaur.Inedit.

887 E.POPESCU, în St.Com.Piteşti, I, 1968, p.58, fig.5 şi 4/1.

888 V.CULICĂ, în SCIV, 1968, 1, p.136, fig. 1/3.

889 C.PREDA, Săpăturile de la Alexandria, în MCA, VI, 1959,p. 255, fig.4/5,6 ; idem, SCIV, 21, 1970, 4, p.575 (problema ceramicii cărămizii lucrată cu mîna şi cu roata ; ea se păstrează la Institutul de Arheologie din Bucureşti); pl. LIII/1, pastă cărămizie lucrată cu mîna. Fără nr.inv.; pl.LIII/2, pastă cărămizie fină, inv. nr. I. 17, 180, e ; bordeiul nr.1 ; pl. LIII/3 - pastă neagră, nr. inv. I. 17213 b ; pl.LIII/4 - pastă cărămizie neagră, nr.inv. I 17169 a ; pl.LIII/5 - pastă cărămizie lucrată cu mîna, nr.inv. I 17180 a ; bordeiul nr.1 ; pl.LIII/5 - pastă cărămizie - cenuşie nr. inv. I 17138 b.

890 M.MIRČEV, Dobrina, p.49, pl.VII/31 ; VIII/34, GH.PETRE, în SCIV, 22, 1971, 4, p.560, fig. 2/2,3.

891 M.MIRČEV, op.cit. p.108, pl.XVII/6 ; F.STARE, VACE, pl. LXXXIX/16,19.

892 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.80 şi 114, pl.X/6,9,12, XIX/1,4,8 ; XXXIV/7, XXXV/2,3,5,6, pentru cele de la Cejkov, cf. p. 114, 42/2,6 , I.HYNIADY, DISS PANN, SER.II, nr.18, pl. LXXI/ 16. V.ZIRRA, în Alba Regia, XIV, p.55, fig.VI/6.

893 Z. CILINSKA, în SlA, 1959, VII, 1, p.80, pl.II/4,8.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

894 A.BOHM, A.I.M.IANKOVICZ, op.cit., pl.VII/5; VIII/6.
895 G.I.SMIRNOVA, K.V.BERNIAKOVICI, în AS, 7, 1965, p.98, fig. III/5.
896 M.DUSEK, Chotin, p.46, pl.II/1,4,13,21 etc. ; idem, în SlA, XXII, 1974, 2, fig.1/6 ; A.STOIA, op.cit., p.93, fig. 11/ 4b.
897 G. LACZUS, M.PARDUCZ, în AAH,21, 1969, p.225, pl.XLI/1-3, 5.
898 M.PARDUCZ, în AAH,6, 1955, p.3, pl.XIV/4.
899 Ibidem, 18, 1966, p.69, pl.LVIII/22 etc.
900 G.CSALLANY, M.PARDUCZ, în AÉ, 1945, V-VI, p.103, pl.XL/ 7,10.
901 S.TEODOR, în AM, VIII, 1975, p.134, pl.22/6.
902 B.HÄNSEL,Beitrage zur Chronologie, p.153, fig. 45/6 ; I. PASTOR, în SlA, 1958, VI,2, p.315, fig.4/a,b.
903 E.PATEK, în AAH, 13,1961, p.61, pl.XIX/7,8 etc. ; idem, în Symposium zu Problemen, p.349, pl.V/17,18.
904 S.TEODOR, în AM,VIII, 1975, p.122, fig.2/4,6.
905 V.L.LĂPUȘNEAN, I.T.NICULIȚĂ, M.A.ROMANOVSKAIA, op., cit., pl.3/6.
906 M.PETRESCU-DÎMBOVIȚA, în MCA, I, 1953, p.134, fig.60/16,p . 190, fig. 11/1 C ; X/6.
907 S.MORINTZ, P.ROMAN, op.cit., p.403, fig.8/4.
908 C.BUZDUGAN, op.cit., p.88 și 92, fig.2/5 și 4/5.
909 Muzeul Tecuci. Colecția M.Dimitriu, nr.inv.1087. Exemplarul următor este fără număr de inventar.
910 Săpături inedite. E.Moscalu. Bordeiul nr.4, pastă cărămizie neagră.
911 Săpături inedite 1969. C.Preda și E.Moscalu. Pastă cenușie neagră. Hăbășești, București, 1954, p.487, fig.52/14.
912 Săpături, A.C.Florescu. Publicat cu permisiunea acestuia.
913 C.Buzdugan, op.cit., p.89, fig 3/2,5. Muzeul Gh.Gheorghiu-Dej , nr. inv. 794 și 800.
914 E.MOSCALU, în SCIV, 24, 1973 , 2, p.292, fig.7/9,10 ; idem în CA, II, 1976 p.275, fig.9/10.
915 A.ANDRONIC, E.NEAMȚU, F.BANU, în MCA, VIII, p.92, fig.6/1.
916 A.I.MELIUKOVA, Drevniaia kultura..., p.42, fig.12/1 ; V.L. LĂPUȘNEAN, I.T.NICULIȚĂ, M.A.ROMANOVSKAIA, op.cit., fig . 17/10.
917 V.CĂPITANU, în Carpica, VIII, 1976, p.52, fig.8/1.
918 Săpături E.Moscalu, noiembrie 1970, în tumulul cu tezaur.Inedit.
919 Săpături A.C.Florescu, care mi-a permis publicarea.
920 C.ICONOMU, Quelques aspects du Hallstatt tardif de la Moldavie à la lumière des fouilles de Curteni-Vaslui,în IIe Congres international de thracologie, București, 4-10 sept.,1976, Résumés, p.71 și urm. Reprodus cu permisiunea autorului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

A.DREMSIZOVA, în Izvestia, Sofia, XXV, 1962, p.170, fig.7/1.

922 I.H.CRIȘAN, Ceramica, p.78, pl.XIX/3,5,6 ; XXXV/1,9; XXXIV/1,2,7; idem, Origini, 1977, p.42 și 64 (ilustrația)

923 G.LACZUS, M.PARDUCZ, în AAH, 21, 1969, p.222, pl.LIX / 3, LVIII/10.

924 M.PARDUCZ, în AAH, 18, 1966, p.64, pl.XLVI/26.

925 M.DUŠEK, Chotin, p.53, pl.X/16, XI/2, XII/2. Exemplarul de la figura VII/26 este lucrat totuși la roată.

926 M.DUSEK, op.cit., p.58, pl.XV/2, XVIII/10, p.65, pl.XXV/24.

927 I.BOHM, A.I.M.IANKOVICH, op. cit., pl.XII/1,3, XIII/3, XVII/1,2 XX/7 ; G.I.SMIRNOVA, K.V.BERNIAKOVICI, în AS, 7, 1965, p. 98 și 101, pl.III/8 ; IV/9,11 ; VI/4.

928 T.SULIMIRSKI, Scytove..., pl.XV/4 ; G.I.SMIRNOVA, K.V.BERNIAKOVICI, op.cit., pl.VII/4.

929 G.LACZUS, M.PARDUCZ, în AAH, 21, 1969, p.222, fig.4/3 și pl. LXI/6.

930 M.PARDUCZ, op.cit., p.52, pl.XXXII/16 etc.; I.NEMETI, în St. Com.Satu Mare, 1972, p.124, pl.XXVI/2.

931 T.NAGY, în AAH, 9, 1958, p.338, fig.3 și fig.7.

932 I.H.CRIȘAN, Ceramica, p.52, pl.X/4, CXXVI/2, CXXVII/1,3. Este inclusă în tipul I, varianta 1, în care sînt și alte tipuri.

933 Ibidem, pl. XXXIV/1.

934 E.MOSCALU, în SCIV, 22, 1973, 3, p.292, fig.7/10 ; idem, în CA, II, 1976, p.275, fig.2/10.

935 Săpături E.Moscalu, 1969. Inedite. Mormîntul nr.18.

936 Săpături E.Moscalu, 1970 și 1974. Cf.E.MOSCALU, în Dacia, XXI, 1977, fig.4/5.

937 G.SIMION, GH.I.CANTACUZINO, în MCA, VIII, p.379, fig.3/4.

938 S. TEODOR, în AM, VIII, 1975, p.134, pl.21/3.

939 A.I.MELIUKOVA, în MIA, 115, 1962, p.154, fig.3/4; I.H.CRIȘAN Origini, p.42 și 64 (ilustrație).

940 V.PÂRVAN, în Dacia, I, 1924, fig.3. Institutul de Arheologie, București, nr.inv.III 3803.

941 Cf.nota 864, F.STARE, Vace, 1955, pl.LXXXIX/8.

942 G.I.SMIRNOVA, K.V.BERNIACOVICI, op.cit., pl.I/8.

943 V.DUMITRESCU, Dacia, N.S., XII, p.220, fig.25/3. Pentru datare, cf. și K.KILIAN, în PZ, 50, 1975, pl.102 Tabel cronologic).

944 A.VULPE, Ferigile, p.39, pl.II/2.

945 M.MIRČEV, Dobrina, p.47, pl.VII/27.

946 M.MIRČEV, Ravna, p.104, pl.XIV/5(10) ; XVI/5(14a); p.100, pl.X 5(4) ; XI/2 ; p.116, pl.XXVII/3(34) ; B.HÄNSEL, în PZ, 49, 1974 fig.5 și 7.

947 ST.DAMIANOV, N.POPOV, Izvestia, Șumen, V, 1972, p.84, pl. I/7.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

948 Săpături 1971, E.Moscalu.Mormîntul nr.60.
949 L.BOBCEVA, op.cit., p.126, fig.VI/7.
950 I.T.NICULITA, în AIM, 1972, fig.3/a şi b.
951 M.TACEVA-HITOVA, Arheologhia, Sofia, 1971, 3, p.46,fig.12.
952 J.BÖHM, A.I.M. IANCOVICH, op.cit.,pl.XV/7; XIX/5; XX/1; I. NEMETI, St.Com. Satu Mare, 1972, p.134,pl.XXXV/1,3,5,6.
953 Idem, op.cit.,pl.XII /1,6,7; XVIII/3; XIX/1,2; G.I.SMIRNOVA, K.V.BERNIACOVICI, op.cit.,pl.V/5.
954 T.KEMENCZEI, în AE, 1965, 92, 1, pl.4/17 şi pl.5/14; idem, în AAH, 19, 1967, fig.5/9,11; B.HÄNSEL, Beitrage zur chronologie, Bonn, 1958, p.153 şi urm., pl.33/24,35, fig.1; T.KEMENCZEI, Evk, Miskolc, X, 1971, p.64 şi urm.,pl.II/4; D.BERCIU şi E. COMŞA, în MCA, II, p.438, fig.160,3.
955 Z.CILINSKA, SIA, 1959, VII/1, p.80, fig.II/5.
956 A.I.MELIUCOVA, în MIA, 64, 1958, p.77, fig.26/2.
957 V.A.ILINSKAIA, Raneskifskie kurganî, pl.XXV/1.
958 Muzeul Tecuci.Fără număr de inventar.Colecţia M.Dimitriu.
959 C.BUZDUGAN. Un mormînt hallstattian descoperit la Recea,în Carpica,I,1968, p.75, fig.1/2.
960 In Muzeul din Bacău, nr.inv.849.
961 A.VULPE, Ferigele, p.41, pl.II/13-20, III.
962 S.MORINTZ, Săpăturile de la Bîrseşti, în MCA, III, 1957, p.221 , fig.2/4; idem în MCA, VI, p.232, fig.1/2.
963 V.DUMITRESCU, Dacia, N.S. XII, 1968, p.220 şi urm.,fig.25/ 1-6; 26, 27 şi 28.
964 I.BÖHM, A.I.M.IANCOVICH, op.cit.,pl.XIII/7.
965 M.PETRESCU-DÎMBOVIŢA şi colab.,Santierul arheologic Truşeşti, SCIV, VI, 1955, 1-2, p.183-187; S.TEODOR, SCIV, 18, 1967, 1, p.27, fig.3/1. La Orbeasca provine din săpături inedite. Datarea aşezării se întemeiază pe tezaurul cu monede republicane romane, cf.E.Moscalu, C.Beda, SCIV, 1974,2, p.265-275.
966 E.PATEK,AAH, 13, 1961, fig.VII/7; pl.VIII/9.
967 A.VULPE, Ferigile, p.43.
968 D.BERCIU, E.COMŞA, în MCA, II, p.311, fig.42/1.
969 S.MORINTZ, în MCA, VII, p.203, fig.1/3.
970 GH.SIMION, în Thracica, III, 1974, p.295, fig.2/a,b,d.
971 Material reprodus cu permisiunea lui A.C.Florescu. Muzeul Botoşani, nr.inv.507.
972 ST.DAMIANOV, N.POPOV, Izvestia, Şumen, V, 1972, p.84,pl.II/ 3,4.
973 D.BERCIU, E.COMŞA, în MCA, II, p.370, fig.96/4.
974 E.PATEK, op.cit.,pl.V/10.
975 Cf. nota 963.
976 I.H.CRIŞAN, Ceramica, pl.116, pl.XIX/9, 10, XXIV/3,9,10. Se încadrează în timpul III, împreună cu alte tipuri.
977 M.DUŠEK, Chotin, p.79, pl.XL/11.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

978 T.SULIMIRSKI, Scytove, p.106, pl.XVI/1; G.I.SMIRNOVA, în AS, 1968, 10, p.15, fig.2/5; M.DUȘEK, Die Thraker, în SIA, XXII, 2, p.403, pl.XVI/5.
979 I.H.CRIȘAN, Ceramica, fig.42/4.
980 I.ANDRIEȘESCU, Piscu Crăsani, în ARMSI, III, 1, 1924, fig.116-121.
981 B.MITREA, C.PREDA, N.ANGHELESCU, în MCA, VII, 1961, p. 225, fig.3/2.
982 E.BUJOR, în MCA, V, p.375, pl.I/2.
983 GH.SIMION, în Peuce, 1971, II, p.114, fig.30/a.
984 M.MIRČEV, în Izvestia, Varna, XIV, 1963, p.4, fig.6.
985 E.MOSCALU, Cîteva observaţii asupra unor probleme ale Latèneului geto-dacic, SCIV, 23, 1972, 2, p.293-297.
986 M.MIRČEV, Ravna, p.109, pl.XVIII/6 (17). F.Stare, Vace, 1955, pl.XCVII/5.
987 B.NIKOLOV, Arheologhia, Sofia, 1972, 3, p.60, fig.6/B; GH.SIMION, în Thraco-Dacica, p.151, fig.5/20.
988 T.DREMSIZOVA, în Izvestia, Sofia, 1962, XXXV, p.163, fig.3/6.
989 ST.DAMIANOV, N.POPOV, op.cit., p.85, pl.III/4.
990 P.PATAY, în FA, XIII, 1961, p.28 şi urm., pl.VIII/5; M. DUȘEK, Chotin, p.85, pl.LI/9.
991 M.PARDUCZ, în AAH, 18, 1966, pl.XXIV/4.
992 V.ZIRRA, Influence des geto-daces et de leur voisins sur l'hanitat celtique de Transilvanie, în Alba Regia, XIV, 1975, p.55, pl.VI/3.
993 I.H.CRIȘAN, Ceramica, p.117, pl.XXXVII/10, fig.43, pl.CXXIV/4.
994 L.BOBCEVA, op.cit., p. 125, pl.VI/10.
995 V.MIKOV, H.DJAMBAZOV, Devetaskata Peşcera, Sofia, 1960, p. 155 şi urm., pl.117/8; 118/a, i, k; M.ČIČICOVA, AAPh, p.38, fig.3/1.
996 Muzeul Tecuci, Colecţia M.Dimitriu, nr.inv.1105.
997 B.NICOLOV, op.cit., p.64, fig.11/8.
998 R.POPOV, Madara, I, Sofia, 1934, p.205, fig.205, fig.205/b şi 206/B şi p. 241, fig.206/U.
999 Săpături, Em. Moscalu, noiembrie 1970, inedite. Muzeul de Istorie al R.S.România.
1000 I.H.CRIȘAN, Ceramica, p.84, fig.29/1, 3,4.
1001 G.TROHANI, în CA, I, 1975, fig.12/2; ptr.Cruceni, cf.O.RADU, SCIV, 24, 1973, 3, p.5-18, fig.9/1; F.STARE, Vace, 1955, pl. LXXXVIII/17.
1002 B.NICOLOV, în Arheologhia, Sofia, 1972, 3, p.59, fig.6/a.
1003 R.POPOV, Madara, I, p.241, fig.206/i.
1004 K.JUGLEV, op.cit., fig.31 şi 81.
1005 M.MIRČEV, Dobrina, p.48, pl.VII/29.
1006 Idem, Ravna, p.117, pl.XXVIII/4 (36); G.SIMION, în Thraco-Dacica, p.151, fig.5/19.
1007 M.CONSTANTINIU, V.LEAHU, în SCIV, 19, 1968, 2, fig.3.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

1008 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.117, pl.XXI/3; XXXVII/4,8.
1109 M.DUŞEK, Chotin, p.63, pl.XXV/3.
1010 G.CSÁLLANY, M.PARDUCZ, în AE, 1945, V-VI, p.94,pl. XLVIII/18.
1011 I.T.NICULIŢĂ, AIM, 1972, p.112, fig.5.
1012 G.I.SMIRNOVA, K.V.BERNIACOVICI, op.cit.,p.109,pl.V/1.
1013 M.PETRESCU-DIMBOVIŢA ,în MCA , I, p.189,fig.10/4,b; pl.IX/ 2, X/2, E.PATEK, în Sympozium zu Problemen...,p.349,pl.IV/1; O.RADU, op.cit.,p.518, fig.2/1-2 şi 8/5.
1014 T.DREMSIZOVA, în Arheologhia, Sofia, 1966, 4, p.47, fig.8/6 şi fig.7/8.
1015 M.MIRCEV, în Izvestia, Varna, XIV, 1963, p.4, fig.7; M.PARDUCZ, în AAH, 18, 1966, p.43, pl.XXVI/11; M.DUŞEK, op.cit., pl.XXV/3.
1015 a I.H.CRIŞAN , Ceramica, p.166, fig.78.
1016 D.BERCIU, E.COMŞA , în MCA, II, p.439, fig.165/1.
1017 M.IRIMIA, în Pontice, II, p.213, fig.19 şi 27,cf.nota 752.
1018 Săpături, Em.Moscalu, 1969, mormîntul nr.7. Inedit. Muzeul de istorie al R.S.România.
1019 T.DREMSIZOVA, în Izvestia, Sofia, 1955, p.76, fig.20.
1019 a M.LAZAROV, în Tracica, III, 1974, p.107 şi urm.,fig.3; H.TODOROVA, în Tracica, I, Sofia, 1972, p.70, fig.1/3,4, fig.2/3,4, fig.IV/2; T.KEMENCZEI, Evk.Mişcolc, X, 1971, p.64 şi urmă., fig.2, pl.I/11; E.PATEK, în Sympozium zu problemen..., Bratislava, 1974, p.539, pl.IV/12,13. Acestea datează din Ha C.
1020 T.DREMSIZOVA, în Izvestia, Kolarovgrad, II, 1963, p.2,pl.I/5.
1021 A.VULPE, Ferigele, p.47 şi urm., pl.VIII/4.
1022 C.BUZDUGAN, în Carpica, I, 1968,p.93, fig.5/2. Muzeul din oraşul Gh.Gheorghiu-Dej, nr.inv.793.
1023 A.I.TERIANOJKIN, Predskifskie period na dneprovscom pravoberejie, Kiev, 1961, p.64, fig.40/2 şi 51/16.
1024 N.HARTUCHE, A.ATANASIU, Brăiliţa, 1968, p.32, pl.62/3.Muzeul Brăila, nr.inv.6184.
1025 G.SIMION, GH.I.CANTACUZINO, în MCA, VIII,p.378,fig.3/6.
1026 I.T.NICULIŢĂ, în AIM, 1972, p.119, fig.4.
1027 E.BUJOR, în SCIV, VI, 1955, 3-4, p.527, pl.II/3; P.ALEXANDRESCU, în Histria, II, 1966, p.166, pl.88/XXII,9.
1028 D.BERCIU, Arta traco-getică, Bucureşti, 1969, p.74,fig.51/4; idem, Contribution à l'étude de l'art thraco-gète,Bucureşti, 1974, p.80, fig. 34.
1029 M.IRIMIA, în Pontica, II, p.24, fig.4.
1030 Săpături, 1972. Inedite. Muzeul Alexandria.
1031 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.88, fig.32/2-4 şi p.118, fig.45/5,8, 10,11.
1032 H.DAICOVICIU, The Ilirians and Dacians, Belgrad, 1971, p. 67,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

I.H. CRIŞAN, Burebista şi epoca sa, Bucureşti, 1975, p.24, nota 90; E. MOSCALU, în CA, II, 1976, p.277 şi urm.

1033 GR. MARINESCU, în FI, II, 1972, p.31.

1034 E. MOSCALU, P. VOIEVOZEANU, La sépulture princière gétique et le trésor de Peretu (dép. de Teleorman), în Actes du IIe Congrès International de Tracologie, Bucureşti, 4–10, septembrie 1976, I, Bucureşti, 1980, p.383–390.

1035 V.N. MOZOLEVSKI, The thracian bridle from Homina Mogila, în Studia Tracica, Sofia, 1, 1975, p.166–178.

1036 D. BERCIU, Contribution, p.155, fig.61/3.

1037 Ibidem, p.151, fig.63/4.

1038 G. SIMION, în Thraco-Dacica, Bucureşti, 1976, p.157, fig.11.

1039 A.D. ALEXANDRESCU, în Thracica, III, 1974, p.47 şi urm.; D. BERCIU, E. MOSCALU, în SCIV, 23, 1972, 4, p.633–640.

1040 V. PÂRVAN, Getica, Bucureşti, 1927, p.51 şi urm.,

1041 I.H. CRIŞAN, Ceramica, pl.XXXVII/1, LXIV/4 şi LXV/1.

1042 I. BOHM, A.I.M. IANCOVICH, op.cit., p.57, pl.XV/5; P. PATAY, în FA, VII, 1955, p.223, XVIII/4–5,7; M. ĐUŠEK, Chotin, p.51, pl.VII/16 şi pl.VIII/7.

1043 I. ANDRIEŞESCU, Piscul Crăsani, în ARMSI, III, 1, 1924, p.63, fig.182–184.

1044 C. PREDA, în MCA, VI, p.255, fig.4/1.

1045 A. VULPE, în Dacia, N.S., IX, 1965, p.106, fig.7/4.

1046 M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA, în SCŞ, Iaşi, III, 1953, 1–4, fig.3/2; P. ALEXANDRESCU, în Thraco-Dacica, Bucureşti, 1976, p.120.

1047 D. BERCIU, în "Arhivele Olteniei", XXI, nr.119–124, p.57 şi urm., fig.81; I.H. CRIŞAN, Ceramica, p.87, fig.30/3. Tipul I al ceramicii fazei I.

1048 V. MIKOV, în Izvestia, Sofia, XXI, 1957, p.312, fig.8.

1049 D. BERCIU, în MCA, IV, p.286, fig.6/2.

1050 M. MIRČEV, în Izvestia, Varna, XIX, 1963, p.5, fig.10.

1051 C. BUZDUGAN, în Carpica, I, p.87, fig.2/7. Muzeul din oraşul Gh. Gheorghiu-Dej, nr.inv.806.

1052 S. MORINTZ, în MCA, V, p.357, fig.2/1.

1053 I.T. DRAGOMIR, în RM, 1969, 2, p.164 şi urm., fig.1/1; I. GLODARIU, Relaţiile comerciale ale Daciei cu lumea elenistică şi romană, Cluj, 1974, p.202, nr.112.

1054 E. BUJOR, în MCA, III, p.251, pl.I/1.

1055 G. SIMION, GH.I. CANTACUZINO, în MCA, VIII, p.379, fig.3/3 şi 15. Muzeul Tulcea, nr.inv.1632.

1056 I.H. CRIŞAN, Ceramica, p.87, fig.30/1.

1057 Ibidem, pl.IX/2,5.

1058 Idem, pl.87, pl.XXIII şi XXXVII/7,12.

1059 Ibidem, p.119, fig.45/1,9,10, pl.LIX/3,4, LX/1–4, LXI/1–3,6,7, LXII, LXIII şi LXIV.

1060 M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA, în MCA, I, p.189, pl.IX/24a, fig.10/4d,4e.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

1061 E.PATEK, în Sympozium zu Problemen..., p.349, pl.IV/13.
1062 M.DUSEK, Chotin, p.46, pl.I/18.
1063 I.BÖHM, A.I.M.IANCOVICH, op.cit., p.55, pl.XV/2; G.I.SMIRNOVA, K.V.BERNIACOVICI, în AS, VII, 1965, p.108, fig.III/1.
1064 P. PATAY, în FA, VII, 1955, p.223, pl.XVIII/10.
1065 G.LACZUS, M.PARDUCZ, în AAH, 21, 1969, p.219, pl.LVIII/5; M.PARDUCZ, în AAH, 18, 1966, p.73, pl.LXIII/17.
1966 M.MIRCEV, Dobrina, p.45, pl.VI/22,23.
1067 Idem, Ravna, p.119, pl.XXX/3 (40).
1068 M.NICA, în Historica, III, p.21, fig.13/3.
1069 L.BOBCEVA, op.cit., p.127, pl.VI/12 şi pl.III/12.
1070 A.VULPE, Ferigile, p.47, pl.VII/1-3, 7,9.
1071 D.BERCIU, E.COMŞA, în MCA, II, p.433, fig.154,2.
1072 M.PARDUCZ, în AAH, 6, 1955, p.8, pl.VIII/a,b şi fig.2/2-3.
1073 M.MIRČEV, Ravna, p.112, pl.XXXI/6(40); XXII/6 (23); XXV/3 (22).
1074 L.BOBCEVA, op.cit., p.122, pl.III/11.
1075 T.DREMSIZOVA, în Arheologhia, Sofia, 1966, 4, p.47, fig.8/5.
1076 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.84, fig.29/3.
1077 Ibidem, p.45, pl.VIII/7; V.VASILIEV, A.ZRINY, FI, III, 1974, p.114, pl.X/3.
1078 M.PARDUCZ, G.CSALANY, în AÉ, 1945, p.108, pl.XLVIII/12.
1079 A.I.MELIUKOVA, în MIA, 64, 1958, p.63, fig.16/6.
1080 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.119, fig.45/4.
1081 Ibidem, p.45, fig.4/2. La pagina 47 autorul afirmă că această ceaşcă provine de la Popeşti. În acest caz ea datează fie din Ha B, din nivelul ceramicii canelate, fie din nivelul culturii Basarabi; P.DETEV, în Apulum, VII, 1, 1968, fig.29, cf.şi nota 1019a.
1082 T.SULIMIRSKI, Scytove, p. 107, pl.XIII/10,11,13.
1083 M.MIRCEV, Dobrina, p.49, pl.VII/30.
1084 Idem, Ravna, p.99, pl.IX/3 (1).
1085 A.VULPE, Ferigile, p.46, pl.VI/9,11,13.
1086 S.MORINTZ, în MCA, III, p.221, fig.2/3.
1087 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.44, pl.VIII/19; CXXIV/1-2.
1088 I.BÖHM, A.I.M.IANCOVICH, op.cit., pl.XVIII/10.
1089 V.VASILIEV, în Marisia, VI, 1976, p.65 şi urm., pl.XXIV/11.
1090 A.C.FLORESCU, în AM, II-III, 1964, p.164, fig.15; C.BUZDUGAN, în Carpica, I, 1968, p.64, fig.1/4 şi 3/2; Z.SZEKELY, în St. Com.Sibiu, 12, 1965, pl.III/5; I.T.DRAGOMIR, în MCA, VI, 1959, p.459, fig.5/3. Ele apar în cultura Monteoru. A.OANCEA, în CA, II, 1976, p.203, fig.9; V.LEAHU, Cultura Tei, Bucureşti, 1966, fig.32.
1091 P.DETEV, în Apulum, VII/1, p.61 şi urm., fig.8/2,5;9/1,9,6; S.MORINTZ şi N.ANGHELESCU, în SCIV, 1970, 3, fig.29/8,10; S.MORINTZ, P.ROMAN, în SCIV, 20, 1969, 3, p.404, fig.9/1,4; I.NESTOR, Stand, p.116-119; I.H.CRIŞAN, Ceramica, p. 43,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

nota 138; L.BERNABO-BREA, La culture preistoriche de la Francia meridionale, în RSL, XX, 1949, 1-2, pl.43, fig.13.

1092 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.47, fig.6.

1093 M.MIRČEV, Ravna, p.104, pl.XIV/2 (9), XXV/3, XXX/3, XXVI/6, idem, Dobrina, p.36, pl.I/2, T.DREMSIZOVA, în Izvestia, Kolarovgrad, II, 1963, p.2, pl.I/6; S.MORINTZ, în MCA, VII, p.203, fig.1/4; C.PREDA, în MCA, VI, p.256, fig.5/5. Cele de la Albeşti şi Trivalea Moşteni provin din săpături proprii, inedite.

1094 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.44 şi urm., pl.VIII.

1095 M.DUŠEK, Chotin, pl.XIV/10.

1096 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.153, fig.65.

1097 V.BORONEANŢ, M.DAVIDESCU, în Apulum, VII/1, 1965, p.253 şi urm., E.MOSCALU, în CA, II, 1976, p.280, nota 33; M.COJA, în Pontica, III, 1970, p.110, fig.4/51, idem ACIB, Sofia, 1970, p.345, pl.4/51; I.H.CRIŞAN, Dobreta, II, 1976.

1098 D.BERCIU, Arheologia preistorică a Olteniei, Craiova, p.101, fig.306; idem în MCA, I, p.615, fig.XXXV/1. Muzeul Drobeta Tr.Severin, nr.inv.I 292.

1099 M.IRIMIA, în Pontica, VIII, 1975, p.96, fig.5/1; P.ALEXANDRESCU, în Thraco-Dacica, p.118.

1100 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.84, pl.XXI/2,6.

1101 M.MIRČEV, Ravna, p.103, pl.XIII/6 (7).

1102 M.IRIMIA, în Pontica, II, p.221, fig.33.

1103 Cf. nota 1091.

1104 M.IRIMIA, op.cit., p.35, fig.17.

1105 M.DUŠEK, Chotin, p.77, pl.XXXVIII/18.

1106 Săpăturile autorului 1970. Urna mormîntului nr.25.

1107 Material inedit văzut prin bunăvoinţa lui A.C.Florescu.

1108 Inedite. Săpături E.Moscalu şi C.Beda.

1109 A.LÁSZLÓ, în AM, VI, 1969, p.78 şi 84, fig.18/5-6.

1110 S.DIMITRIU, în Histria, II, 1967, pl.68 cat.915. Această tipsie este considerată ca fiind probabil o imitaţie după un model grec. Situaţia este posibilă, dar avînd în vedere faptul că tipsia este o formă ceramică geto-dacică, nu mai este necesar s-a considerăm imitaţie după model grecesc. Nu este datat.

1111 M.PARDUCZ, Vekerzug, III, AAH, 6, 1955, p.4, pl.VII/6; idem, în AAH, 18, 1966, pl.XLVII/1, p.64.

1112 I.PASTOR, în SIA, VI/2, 1958, pl.V/5.

1113 C.ICONOMU, Quelques aspects..., p.71. Material studiat prin amabilitatea autorului, în iulie 1975. Dacia, N.S., XXIII, 1979, fig.3.

1114 E.MOSCALU, SCIV, 24, 1973, 2, p.291-298; idem, C A.II, 1976, p.285-286. C pacul nu a fost publicat pînă acum. El provine din locuinţa nr.2.

1115 S.TEODOR, în AM, VIII, 1975, p.134, fig.23/5-6; 25/4; 35/10.

1116 Inedit. Săpături 1975-1976, E.MOSCALU, C.BEDA, J.VLAD.

1117 V.CULICĂ, SCIV, 19, 1968, 1, p.138, fig.2/1.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

1118 G.TROHANI, în CA,II, 1976, p.98, Nota 16.
1119 Ibidem, p.98, fig.10/1,4. Rolul lor gospodăresc de capace-suporturi de vase sau chiar de vetre portative este în afara oricărei îndoieli. Capacul de la Vlădicească, fig.10/1, are pe margini şapte orificii şi este similar cu cel de la Ciumeşti din sec. III-II î.e.n. (cf. I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.141,pl.XLI/19) , care are 18 orificii. Exemplarul de la Ciumeşti nu pare a fi un capac ca celelalte prezentate pînă acum. După desenul publicat, el pare a fi făcut dintr-un fragment de vas.
1120 M.A.ROMANOVSKAIA, în Drevnie frakiitî v severnom Pricernomoria, Moscova, 1969, p.68 şi urm.,fig.4/1,2. Acesta se încadrează în varianta a 2-a. Tot de la Lucaşovka provine şi o tipsie-capac aparţinînd variantei e, cf.I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.160, fig.71/11.
1121 R.VULPE, în MCA, VII, 1961, fig.9/5.
1122 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.182 şi urm.,fig.97/2.
1123 G.TROHANI, op.cit.,fig.17/2.
1124 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p. 182 şi urm.,fig.97,pl.LXXXIII şi pl.CLXXXVII.
1125 S.TEODOR, SCIV, 18, 1967, 1, p.35, fig.5/8,9.Nota nr.28 este greşită, ambele lucrări citate nu conţin capace; M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA, SCIV, 6, 1955, 2, p.184 şi urm.,D.TUDOR, în AM, V, 1968, p.38-40.
1126 L.I.KRUŞELNIŢKAIA, Pivnicine pricarpatia i zahidna Volini za dobi ranevo zaliza, Kiev, 1976, p.92, fig.34/27.
1127 Ibidem, p.62, fig.25/14.
1128 A.C.FLORESCU, Dacia, N.S., XI,1967, p.59-94,fig.2/1,7 şi 5/3; V.A.ILINSKAIA, Skiff, Kiev, 1968, pl.XLVIII/47,48, LVIII/1-4,LIX/4,5,10,11, LXI/1-11; idem,Raneskifskie kurganî, Kiev, 1975,pl.XIX/2,XXI/10,12,pl.XXIV/3.
1129 L.I.KRUŞELNIŢKAIA,op.cit.,fig.38/4,10.
1130 G.BICHIR, Cultura carpică, Bucureşti, 1973,passim.
1131 K.V.KASPAROVA, La limite chronologique recente de la culture de Zarubinetz dans la Polesie du Pripet, în SA, 1976, 3, p. 128-140; A.V.CUZA, Zarubinetcoe poselenie ocolo Jitomire,în KSIA, 1964, p.102, p.36, fig.12/9.
1132 V.PÂRVAN, Dacia, I, 1924, p.35, fig.3/1. Institutul de arheologie din Bucureşti, nr,inv.III 3802.
1133 A.VULPE,Ferigile, p.47 şi urm., pl.VIII/5.
1134 V.DUMITRESCU,Dacia, N.S.,XII, 1968, p.223,fig.25/7,8, fig.29,30,31; Istoria României, Edit.Academiei, Bucureşti, 1960,I, p.144, fig.20/5 (D.Berciu).
1135 S.TEODOR, în AM, VIII, 1975, p.135, fig.22/7.
1136 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.82, pl.XXI/2,5,7, XX/6,8.
1137 S.MORINTZ, P.ROMAN, SCIV, 1969, 20, 3,fig.14/7.
1138 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.83 şi p.126 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

1139 M.PARDUCZ, în AAH, 18, 1966, p.37, pl.XXIII/8.
1140 S.KÖRÖS, în FA, V, 1945, p.56, pl.I/84.
1141 M.MIRČEV, Dobrina, p.47, pl.VII/28.
1142 V.PÂRVAN, op.cit., Instit.de Arheologie, Bucureşti, nr.inv.III, 3806.
1143 M.IRIMIA, în Pontica II, p.209, fig.17/a.
1144 I.T.NICULIȚĂ, în AIM, 1972, p.119, fig.3/b.
1145 G.LACZUS, M.PARDUCZ, în AAH, 21, 1969, p.219, pl.LVIII/9.
1146 M.DUŠEK, Chotin, p.79, pl.XLII/2.
1147 I.G.SZABO, în Az Egri Muzeum Evkonyve, Eger, VII, 1969, p. 66, pl.V/4.
1148 G.I.SMIRNOVA, K.V.BERNIACOVICI, op.cit., p.98, pl.VI/5.
1149 T.SULIMIRSKI, Skytove, p.93, pl.XIII/1; G.SMIRNOVA, K.V. BERNIACOVICI, pl.VII/5 şi pl.III/2.
1150 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.170, pl.LIII/1,2,4.
1151 M.PETRESCU-DÎMBOVIȚA, în MCA, I, 1953, p.189, pl.IX/6d, fig.10/3.
1152 G.M.KOVPANENCKO, Plemena skifscove, p.110 şi urm., pl.42/ 14 şi fig.52/24; V.A.ILINSCAIA, Raneskifscie Kurganî, p.139, pl.IX/7, fig.19/6; V.G.PETRENCO, Pravoberejia srednevo pridneprovia v V-III vv. do.n.e., Moscova, 1967, p.21 şi urm., pl. 8/6-10.
1153 Inedită, mormîntul nr.56.
1154 N.HARȚUCHE, A.ATANASIU, Brăiliţa, 1968, p.52 şi urm., fig. 69/3,5, Muzeul Brăila, nr.inv.I 6232.
1155 Inedită, mormîntul nr.57 şi 58.
1156 Inedită, mormîntul nr.11 şi 57.
1157 T.DREMSIZOVA, în Arheologhia, Sofia, 1966, 4, p.48, fig.2/ 6,7..
1158 M.MIRČEV, în Izvestia, Varna, XIV (1963), p.4, fig.7/b.
1159 L.BOBCEVA, în Izvestia, Varna, X (XXVI), 1975, p.123, fig.IV/2, p.127, pl.VII/1.
1160 G.SIMION, în Peuce, II, 1971, p.83, fig.14/h.
1161 V.G.PETRENKO, op.cit., fig.17.
1162 A.I.MELIUKOVA, Poselenie i moghilnik skifscovo vremeni u sela Nicolaevka, Moskova, 1975, p.59 şi urm., fig.23/5,6 şi 53/4,7.
1163 A.VULPE, E.POPESCU, Dacia, N.S. XVI, 1972, p.80, fig.6/3 şi 7/4, nota 22.
1163 a F.BILABEL, Die ionische Kolonization, 1920; J.BERARD, L'expansion et colonization grecque jusqu'aux guerres medique, Paris, 1960; H.BENGTSON, Griechische Gesc hichte, München, 1965, D.M.PIPPIDI, D.BERCIU, Din istoria Dobrogei, I, Bucureşti, 1965, p.139-325; D.M.PIPPIDI, în Greci nel basso Danubio; idem, Scythica Minora, Bucureşti, 1975; V.ILIESCU, în Pontica, 3, 1970, p.87-98; A.J.GRAHAM, The date of greek penetration of Black Sea. Institut of Classical Studies, 1958.5.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

1164 Gr.TOCILESCU, Dacia înainte de romani, Bucureşti, 1880, tabel k, fig.1/14; O.DENSUŞIANU, Dacia preistorică, Bucureşti, 1913, p.49, fig.79; D.BERCIU, Neue Forschungsergebnisse zur Vorgeschichte Rumäniens, Bonn, 1966, p.22; idem, Zorile istoriei în Carpaţi şi la Dunăre, Bucureşti, 1966, fig.XXVII/2 şi XXVIII; I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.209, fig.115; A.D.ALEXANDRESCU, în Thracica, III, Sofia, 1975, p.63, fig.7.

1165 C.PREDA, Monedele geto-dacilor, Bucureşti, 1973, p.27 şi urm., pl.I-IV.

1166 A fost recuperat de C.BEDA şi se află la Muzeul din Alexandria.

1166 a A.D.ALEXANDRESCU, op.cit., p.63.

1167 C.N.MATEESCU, M.BABEŞ, SCIV, 19, 1968, 2, p.289, fig.5 şi fig.6.

1168 D.BERCIU, Colecţia de antichităţi C.Georgescu, Corabia, Caracal, 1937, p.44, fig.22/1.

1169 Descoperit întîmplător lîngă sat în 1970 şi recuperat de autor în 1971 în urma semnalării lui C.Săndulescu. Se află la Muzeul din Alexandria.

1170 B.NICOLOV, în Arheologhia, Sofia, 1972, 3, p.61, fig.7.

1171 D.BERCIU şi E.MOSCALU, SCIV, 23, 1972, 4, p.636 şi urm.

1172 M.ČIČIKOVA, în BCH, LXXXII, 1958, II, p.466 şi urm., fig.1-3, fig.8,10, 11-13 şi pl.XXVI; idem, Seuthopolis, Sofia, 1970, nr. 71, M.STANCEVA, în Izvestia, Sofia, XIX, 1966, p.232, fig.4.

1173 L.GETOV, în Izvestia, Sofia, XXVIII, 1965, p.206, fig.4,6.

1174 M.ČIČIKOVA, în Arheologhia, Sofia, 1965, VII, p.34-42; idem, Seuthopolis, Sofia, 1970, p.25; D.P.DIMITROV, în Arheologhia, 1972, 3, p.6-13.

1175 K.SKORPIL, în Izvestia, Sofia, VIII, 1934, nr.217. B.A.SPARKES, L.TALCOTT, The Atenian Agora, XII, 1970, pl.65/1517.

1176 V.PÂRVAN, Getica, Bucureşti, 1926, p.587 şi urm., I.H.CRIŞAN, Ceramica, pl.LXXXIV/3 şi LXXXV/2: B.A.SPARKES, L.TALCOTT, op.cit., pl.70/1586.

1177 I.H.CRIŞAN, op.cit., pl.LXXXIV/1,2, LXXXV/1-4, LXXXVI/1 şi fig.99; I.NESTOR, Der Stand..., p.167, fig.19/1.

1178 D.BERCIU, în SCIV, 25, 1974, 3, p.382, fig.2 şi 3.

1179 R.VULPE, în MCA, VI, 1959, p.313, fig.9/5.

1180 M.ČIČIKOVA, în BCH, 1958, II, p.469, pl.XXV/6,7.

1181 Idem, op.cit., p.479, nota 3.

1182 Ibidem, op.cit., notele 4-7.

1183 BCH, LXXXII, II, p.478. Pentru motivul rozetei de pe amforele thasiene cf. M.TH.LENGEL et V.GRACE, în BCH, LXXXII, 1958, 1, p.404, fig.1-2, nr.110; K.SCORPIL, în Izvestia, Sofia, VIII, 1934, nr.206; A.BALKANSKA, în Izvestia, Varna, XIV, 1963, p. 35-37. Pentru amforele thasiene cu motivul rozetei de la Histria, cf.V.CANARACHE, Importul amforelor ştampilate la Histria, Bucureşti, 1957, p.40, nr.3,5,97,107,108, p.77, nr.134; A.M.BONN,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

A.BONN, op.cit., p.279, nr.1068, p.320,nr.1292, 1293.La Olbia există o matriță pentru imprimarea rozetelor; S.I.KAPOȘINA, în MIA, 50, 1976, p.176,fig.18/2.

1184 V.CANARACHE, op.cit.,nr.308.

1185 FR.SALVIAT, Symbolism astral et divin. Apropos d'un stèle de Thasos, în RA, 1966, I, p.33, fig.1 și 6, p.35 și 39, fig.7 (o stelă funerară din Bulgaria). Stampilele de amfore cu rozete sînt interpretate ca simboluri astrale, idem, op.cit.,p.39 și urm.,fig 8 și 9; G.DAUX, în BCH, 88, 1965, II,p.814,fig.7.

1186 D.BERCIU, Contribution, p.133.

1187 B.FILOV, I.VELCOV, V.MICOV, Die Grabhügelnecropole bei Duvanli in Süd-bulgarien, Sofia,1934, p.46,fig.54-55.

1188 P.ALEXANDRESCU,în Thraco-Dacica, 1976, p.119; D.P. DIMITROV, în RP, IV, 1949, p.213,fig.6; B.A.SPARKES,L.TALCOTT,Agora,XII, pl.50; I.P.MOREL, Ceramique à vernis noir au forum romain et du Palatin, Paris, 1965, pl.5/66, pl.10/127-128, pl.28/413, pl.40/64,66, pl.46/115, pl.47/127-128, pl.52/ 191 , pl.55/258, pl.56/271, pl.57/275,pl.59/322.

1189 M.RIMCHNEIDER, Lumea hitiților, București, 1967,planșe. G.DAUX, în BCH, 88,2, 1964, p.164,fig.3, publică un sigiliu-cilindru oriental avînd reprezentate patru rozete-rozacee. Cilindrul-sigiliu conține numele Burnaburias al 20-lea rege al dinastiei Cassite a Babylonului, care este contemporan cu faraonii Amenophis III și IV și Tutankamon ai Egiptului, Assurubalit al Asiriei și Supiluiluma al regatului Hati. Data aproximativă a domniei lui Burnaburias și prin urmare și a sigiliului cu rozete rozacee este 1381-1354 î.e.n.

1190 GH.DAUX, în BCH, LXXXII, 1958, II, p.644, fig.4; K.KARO, Schachtgräber von Mykenai, 1930, p.93,fig.23/384, p.91,fig. 22/355 și fig.82/a-d; K.KENCHERPER, Krete, Mykene,Santorym, Leipzig, 1963, planșe, cupa cu rozete din mormîntul nr.IV de la Mycene.

1191 R.A.HIGINS, Early Greek Jewelery , în BSA, XIV, 1969,p.148, fig.38. Pentru rozeta greacă cf. R.A.Higins, Four Greek rozetes agin, în BMQ, XXXIII, 1969, p.110-113. Non vidi.

1192 I.VENEDIKOV, T.GHERASIMOV, Trakiiskata iskustvo, Sofia, 1973, nr.196, p.374.

1193 Ibidem, nr.203, p.374.

1194 T.DREMSIZOVA, în Izvestia, Sofia, XXV,1962,p.176,fig.18/2,3.

1195 V.G.PETRENKO,op.cit.,pl.16/4,5,7,11; 18/15,17.

1196 P.AMANDRY, în AK, 1, 1958, p.9 și urm.,fig.7/2.

1197 D.BERCIU, Arta traco-getică, București, 1969, fig.11,60,65; idem, Contribution, fig.7/45.

1198 M.PETRESCU-DÎMBOVIȚA, M.DINU,în Dacia, N.S.,XIX,1975, pl.9,10.

1199 M.DJUCNIČ,B.IOVANOVIČ, Ateniča, Čaćak,1966,pl.XVII/8-9 și XXIII/19.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

1200 O.H.FREY, Der Ostalpenraum und die antike Welt in der frühen Eisenzeit, în Germania, 44, 1966, fig.6/1.
1201 M.ČIČIKOVA, în Izvestia, Sofia, XXXI, 1969, p.76 şi urm., fig.28.
1202 Idem, Seuthopolis, Sofia, 1970, nr.64.
1203 GH.I.PETRE, în MCA, IX, 1970, p.479, fig.7/11; D.BERCIU, Les celtes et les civilisation de la Latène chez le gèto-daces, în BIA, 1967, p.82, fig.4; V.ZIRRA, în Dacia, N.S., XV, 1971, p.226, fig.23. Cel de la Orbeasca de Sus provine din săpăturile făcute în 1969 de E.Moscalu şi C.Beda.
1204 C.MATEESCU, M.BABEŞ, op.cit., p.291.
1205 A.D.ALEXANDRESCU, Thracica, III, Serdicae, 1974, p.62, fig.7.
1206 E.MOSCALU, în SCIV, 19, 1968, 4, p.631 cu bibliografia, fig.4/1; G.TROHANI, în CA, II, 1970, fig.21/2.
1207 Z.SZEKELY, în Thraco-Dacica, Bucureşti, 1976, p.238, fig.4/13.
1208 I.H.CRIŞAN, Ceramica, pl.LXXXVII/1, p.210, fig.CXI/1,4. Autorul nu indică localitatea de unde provin vasele cu rozete de la ultima figură; K.HOREDT, în Dacia, IX-X, 1941-1944, p.196, fig. 5/2; V.ZIRRA, în Dacia, N.S., XV, 1971, fig.18; idem, în Alba Regia, XV, 1975, p.54, fig.1/a,b.
1209 E.MOSCALU, în SCIV, 19, 1968, 4, p.634 şi urm.
1210 F.SCHWAPACH, Frühkeltische Ornament zwischen Marna, Rein und Moldau, în BI, 1973, 173, p.53 şi urm., cf. şi V.ZIRRA, The decorated celtic pottery of Transylvania, Dacia, 22, 1978. Pe ceramica geto-dacică din Transilvania din sec.IV-III î.e.n. pînă acum nu cunoaştem ornamentul rozetă.
1211 I.FRANGA, în AM, V, 1967, fig.5/1; 8/1; 11/3; A.VULPE, în SCIV, 1965, 2, 16, p.343 şi urm., fig.2/1; A.VULPE, M.GHEORGHIŢĂ, în Dacia, N.S., XX, 1976, p.167-187, pl.2/9,10,12; 4/2; 8/2; 10/7; I.NESTOR, Der Stand, p.164, fig.20/1,3,5,6; M.BABEŞ, în Dacia, N.S., XIX, 1975, fig.5/2a; I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.173, şi urm., pl.XLI/2; G.TROHANI, op.cit., pl.22/6; idem, în CA, I, 1975, p.163, fig.18/1-2.
1212 I.FRANGA, op.cit., p.11, fig.3/1,6; N.N.POGREBOVA, în MIA, 64, 1958, p.148, fig.21/1 şi 6.
1213 S.MARINESCU-BÎLCU, în SCIV, 17, 1966, 1, p.119, fig.2.
1214 A.VULPE, în SCIV, 16, 1965, 2, p.348 şi fig.3/1,2. Pentru reprezentarea lui Helios cf. şi I.P.ZASEŢKAIA, în AS, 7, 1965, p. 30, fig.3 şi 4.
1215 D.TUDOR, în AM, V, 1967, p.74 şi urm., fig.8/156,157,170; 9/174.
1216 D.V.ROSETTI, în PMMB, II, 1935, p.69 şi urm., fig.1 şi fig.2/a,b,c; idem, în Bucureştii de odinioară, pl.XXVII; A.VULPE, op.cit., p.346, fig.3/3.
1217 B.MITREA, în SCIV, 16, 1965, 2, p.253, nr.16.
1218 C.PREDA, op.cit., p.255 şi urm., nota 715, pl.IV/7-9.
1219 R.FORRER, Keltische Numismatik, Graz, 1968, I, nr.75,82,299,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

300, 475, 476; C.PREDA, op.cit., p.111 şi urm., pl.XXIV/8 şi XXVI/3,6, pl.XXVII/7.

1220 C.PREDA, op.cit., p.39 şi urm., pl.LXXVII/A, LXXIX/3,6, XXVII/7, R.FORRER, op.cit., 325 şi 326.

1221 V.ONDRUCH, Keltske mince typu Biatec z Bratislava, 1958, fig. 4/12, 14, 16, fig.23/3, pl.XL/257-259, p.140, cf. M.CHIŢESCU, în Dacia, 19, 1975, p.254, care datează campania lui Burebista împotriva celţilor boi în perioada 54-52 î.e.n.; cf. şi M.MACREA, Burebista şi celţii la Dunărea de mijloc, în SCIV, VII, 1976, 1-2, p.117-136; H.DAICOVICIU, Dacii, ediţia a 2-a, Bucureşti, 1972, p. 137 şi urm.; I.H.CRIŞAN, Burebista şi epoca sa, Bucureşti, 1977, ediţia a 2-a, p.230 şi urm.; idem, în AM, VI, 1969, p.91-108; M.MACREA, în Dacia, II, 1958, p.147 şi urm.

1222 W.LAMB, Grey wares from Lesbos, în JHS, LII, 1932, 1, p.12, fig.5.

1223 I.H.CRIŞAN, Ceramica, p.129 şi 167.

1224 Săpături E.Moscalu, mormîntul nr.56.

1225 T.DREMSIZOVA, în Arheologhia, 1966, 4, p.45, fig.7/4, p.50, fig.7/11.

1226 C.PREDA, în SCIV, XI, 1960, 1, p.26, fig.2/4,8,11 şi fig.1/8.

1227 E.MOSCALU, în SCIV, 4, 1968, p.637 şi urm.

1228 R.VULPE, Aşezări getice din Muntenia, Bucureşti, 1966, p.22, fig.6/1.

1229 E.BUJOR, în SCIV, 3, 1955, 3-4, p.573, pl.II/1.

1230 M.COJA, La ceramique grise d'Histria à l'epoque greque, în Dacia, XII, 1968, p.318, fig.4/5,10,11, fig.6/3, fig.11/1-3.

1231 V.PARVAN, Getica, 1926, p.587, fig.444/1.

1232 M.MIRCEV, Ravna, p.109, pl.XIX/5 (19).

1233 T.DREMSIZOVA, op.cit., p.47, fig.8/8.

1234 M.IRIMIA, în Pontica, VI, 1976, p.27, fig.2/4=fig.XIII/6.

1235 Săpături E.Moscalu, 1971, mormîntul nr.45. Muzeul de Istorie al R.S.România.

1236 Săpături, C.Preda, E.Moscalu, Inedite.

1237 T.DEMSIZOVA, în Izvestia, Kolarovgrad, II, 1963, p.6, pl.VI/1.

1238 U.KNIGGE, Kerameicos der Südhügel, Berlin, 1976, p.102, pl. 25/4.

1239 C.PREDA, în Dacia, N.S., X, 1966, p.221-235.

1239 a B.NICOLOV, în Arheologhia, Sofia, 1972, 3, p.62, fig.9/b; B.A.SPARKES, L.TALCOTT, Agora, XII, 621, 698-700.

1240 P.ALEXANDRESCU, Une grupe de céramique fabriqué a Istros, în Dacia, N.S., XVI, 1972, p.116, fig.2/1; J.BOARDMAN, Excavations in Chios Greek Emporio, Londra, 1967, p.135 şi urm. nr.467.

1241 M.IRIMIA, în Pontica, II, p.32, fig.13.

1242 L.GETOV, în Arheologhia, Sofia, 1962, 4, p.58-60; idem, Musée Arheologique de Kazanlîk, nr.46; alt exemplar la K.Juglev, op.cit. fig.26 (350-300 î.e.n.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

1243 M. ĆIĆIKOVA, Seuthopolis, Sofia, 1970, nr.63.
1244 G. TABAKOVA-TANKOVA, în Arheologhia, Sofia, VI, 1964, 4, p.48, fig.4 cu bibliografia.
1245 Apollonia, Sofia, 1969 (T.IVANOV) nr.312; E.PFUHL, Malerei und Zeichnung der griechischen Keramik, II, fig.II, fig.791/792, cu firnis.
1246 M. ĆIĆIKOVA, AAPh, 1963, p.43, fig.513; idem, Le Rayonement ..., p.343, pl.70/3(6); idem, Seuthopolis, nr.61.
1247 D. ĆONCEV, GNMP, 1959, III, p.101, fig.17.
1248 P. ALEXANDRESCU, în Dacia, XVI, p.116, fig.2/1; T. IVANOV, op.cit., nr.306, 309; B.A. SPARKES, L. TALCOTT The Atenian Agora, XII, Princeton, 1970, 1919, 1621, 1626, 1629.
1249 Apollonia, Sofia, 1963, (T.Ivanov), p.161, nr.316.
1250 M. MIRĆEV, Ravna, p.112 şi urm., pl.XI/3,6, XIV/6, XXI/2, XXII/1, XXIII/4, XXIV/6, XXX/6, XXVIII/3; B. HÄNSEL, în PZ, 49, 1974, p.198 şi urm., fig.2.
1251 T. DREMSIZOVA, în Arheologhia, Sofia, 1966, 4, p.47, fig.8/3,4; idem, în Izvestia, Kolarovgrad, II, 1963, p.4, pl.IV/2,5. În aceeaşi variantă se încadrează şi un vas cu profil de tip 6/a, dar care nu are mîner, cf. pl.LXXII/15, din necropola de la Kiulevcia (ibidem, în Arheologhia, Sofia, 1966, 4, p.47, fig.7/10).
1252 Ibidem, în Arheologhia, Sofia, 1965, 4, p.55, fig.3/1; B. FILOV, Izvestia, Sofia, VI, 1916-1918, p.13, fig.14. Datează din sec.IV, începînd din al doilea sfert, pe baza amforelor thasiene şi a căldării de bronz.
1253 T. DREMSIZOVA, în Izvestia, Sofia, XXV, 1962, p.167, fig.3/3; 7/2 şi 8/2.
1254 M. MIRĆEV, în Izvestia, Varna, XIV, 1963, p.7, fig.12.
1255 Săpături E. Moscalu. Inedit. Mormintele nr.41 şi 45.
1256 R. POPOV, Madara, I, 1934, p.75, fig.53 şi 54.
1257 Descoperire întîmplătoare. Muzeul de Istorie al R.S. România, nr. inv.16131.
1258 G. SIMION, în Thraco-Dacica, 1976, p.151, fig.6/9. M. IRIMIA, Comunicare la Sesiunea anuală de rapoarte, Bucureşti, 9.III.1978; E. BUJOR, în Dacia, II, 1958, p.131, fig.5/4.
1260 Muzeul Drobeta Turnu Severin, nr, inv.I 2292. Îl reproduc aici cu permisiunea lui M. Davidescu, căruia îi sînt mulţumesc.
1261 E. MOSCALU, în SCIV, 24, 1973, p.294, fig.4/1 = 7/1.
1262 C. BUZDUGAN, în Carpica, I, 1968, p.92, fig.5/1.
1263 V. ZIRRA, în MCA, IX, 1970, p.215, fig.29.
1264 M. DUŞEK, Chotin ..., p.56 şi urm., pl.XV/6 şi XV/17; M. PARDUCZ, în AAH, 18, 1966, p.52, pl.XXI/15,16, XXIII/14,18, XXXV/16, idem, în AAH, 6, 1955, p.10, pl.XIII/7; G. CSALLANYI, M. PARDUCZ, în AÉ, 1945, V-VI, p.97, fig.XLVIII/3; I. G. SZABO, op.cit., p.62 şi 65, pl.X/1; Z. CILINSKA, în SlA, VII/1, 1959, p.79, pl.II/6; I. HUNIADY, Die Kelten în Karpatenbecken, în DISS. PANN, seria II-a, nr.18, pl.LXXII/6.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

1265 V.G.PETRENCO, Pravoberejie srednevo pridneprovia, v V-III vv.do.n.e.,Moscova, 1967, p.24, pl.6/29; 21/8,10.
1266 S.I.KAPOŞINA, în MIA, 50, 1956, p.171, fig.14/1.
1267 P.ALEXANDRESCU, în Dacia, N.S., XVI, 1972, p.117,fig.3/3.
1268 C.PREDA, op.cit.,p.26,fig.1/7; Institutul de Arheologie Bucureşti, nr.inv.17196a. Fragmentul de la pl.LXXIII/10 nu are număr de inventar.
1269 Fragmentele sînt inedite. N.Harţuche şi F.Anastasiu au avut amabilitatea de a-mi permite publicarea lor. Muzeul Brăila, nr. inv. I 4906 şi I 4900. Fragmentele au fost culese la suprafaţă.
1270 Cf.nota 1253.
1271 B.HÄNSEL, în PZ, 49, 1974, p.210.
1272 Cf.nota 1267.
1273 G.SIMION, în Thraco-Dacica, Bucureşti, 1976, p.148 şi urm.;P. ALEXANDRESCU, în Thraco-Dacica, p.120.
1274 V.BAUMAN, în Peuce, IV, 1973-1975,p.35, pl.IX,fig.1,10.
1275 C.BUZDUGAN, în Carpica, I, 1968, fig.6/1.
1276 B.FILOV, I.VELCOV, V.MIKOV,Duvanli...,p.72,fig.92; P.ALEXANDRESCU, în Thraco-Dacica, p.119.
1277 E.MOSCALU, în CA, II, 1976, 277.
1278 G.TONCEVA, Materiaux archaïques d'Odessos, în Izvestia, Sofia,XXX, 1967, p.174,fig.21/a,b.
1279 M.COJA, op.cit.,p.305 şi urm.,fig.10/2; 11; 12/1,2,4,5.
1280 A.STOIA, în Dacia, N.S.,XIX, 1975, p.93, fig.10. Tipurile 3/a şi 3/b stabilite aici nu pot forma un tip aparte. Tipologic ele sînt identice cu tipul 4/a. Prin urmare la Chotin nu sînt decît 4 tipuri de căni şi nu 5.
1281 M.DUŠEK, Chotin, p.59 şi 69,pl.XIX/13,XXX/6,LXIII/18,LVIII/7; A.STOIA, op.cit.,p.93, fig.8/5.
1282 M.PARDUCZ, în AAH, 18, 1966,pl.XXVIII/20, XXIII/7.
1283 Ibidem, IV, 1954, 1-4, p.31, fig.26/6.
1284 N.DUŠEK, Chotin, p.52, pl.IX/32; M.PARDUCZ, op.cit.,p.35, pl.26/5; idem, în AAH, 18, 1966, pl.II/10 şi pl.XXXIII/7; P. PATAY, în FA, 1961, XIII, p.50, pl.III/6.
1285 M.DUSEK, op.cit., pl.I/18; I.H.CRIŞAN,op.cit.,pl.IX/2; M. PARDUCZ, op.cit., pl.73, pl.LXIII/17.
1286 B.FILOV, I.VELKOV, V.MIKOV, Duvanli, p.60, fig.77, pl.151, fig.174/3,5; A.ALEXANDRESCU, în Thraco-Dacica, 1976,p.119.
1287 M.MIRČEV, Ravna, pl.XII/3 (6).
1288 D.ČONCEV, La Ceramique grise thrace en Bulgarie, în GNMP, III, 1959, p.109, fig.40 şi 41; M.ČIČIKOVA, Developpment de la ceramique thrace à l'epoque classique et hellenique, în AAPh, Serdicae, 1963, p.43, fig.5/1.
1289 D.BERCIU, în SCIV, III, 1952, p.113, fig.1/1; D.BERCIU, E. COMŞA, în MCA, II, p.417, fig.140 şi 141/6.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

1290 V.ZIRRA, Über die Henkelgefässe im ostkeltischen Raum Transilvanien, în Festschrift für Richard Pittioni, 1976, p.778.
1291 M.MIRCEV, Dobrina..., p.45, pl.VI/21 şi pl.III/11 (5) pentru datare cf.P.ALEXANDRESCU, SCIV, 25, 1974,2,p.213.
1292 Muzeul Craiova, nr.inv.2009. Reprodus datorită amabilităţii lui L. DIACONU, căruia îi mulţumesc.
1293 T.DREMSIZOVA, în Izvestia, Sofia, XXV, 1962, p.160 şi 167, fig.3/1,2.
1294 T.IVANOV, în Apollonia, Sofia, 1963, p.234,nr.632-640 (555-450 î.e.n.); P.ALEXANDRESCU, în Histria, II, 1967,p.166,pl. 88/XXII, 9 , pl.85/XVII,12; SPARKES,TALCOTT, op.cit.,1403, 1937-1940; S.I.KAPOŞINA,în MIA,50,1956,p.171,fig.14/2.
1295 V.ZIRRA, op.cit.,p.777 şi urm.,784 şi urm.,fig.1.
1296 Ibidem, p.799 şi urm.,fig.7/6,7.
1297 Ibidem, p.794, fig.10/3,6,8,9.
1298 Ibidem, fig.6/1-3, 9, fig.4/4.
1299 I.H.CRIŞAN, Ceramica...,p.176, pl.LXX/3,7,14.
1300 I.ANDRIEŞESCU, Piscul Crăsani, p.63,fig.183; I.H.CRIŞAN, op.cit.,p.177,fig.92/3,5; 91/1; pentru Conţeşti cf.E.MOSCALU, C.BEDA, în CA, III, 1979. La Orbeasca de Sus datează pe baza tezaurului cu monede republicane din perioada 75-25 î.e.n.; D. BERCIU, Scriere cu caractere greceşti la Ocniţa, în SCIV, 25, 1974, 3, p.385, fig. 12; V.LEAHU, în CAB, II, p.62,fig.41/4 ; V.CĂPITANU, V.URSACHE, în Crisia, Oradea, 1972, p.97 şi urm.,fig.4/2; V.URSACHE,în MA, I, 1969,p.109,fig.4/4.
1301 B.NICOLOV, în Arheologhia, Sofia, 1972,3,p.59,fig.5/b,c.
1302 Descoperire întîmplătoare. Muzeul Craiova,nr.inv.17848.Reprodus cu permisiunea amabilă a lui L.DIACONU.
1303 M.ĆIĆICOVA, în Izvestia, Sofia, XXXI, 1969, p.78,fig.31.
1304 V.MIKOV, N.DJAMBAZOV, Deveteşcata Peşcera, Sofia, 1960, p.167, fig.117/3=125/b.
1305 Ibidem, fig.109.
1306 Ibidem, p.163, fig.121/b; SPARKES,TALCOTT, Agora,XII, pl. 26/580-590. Mînerul păstrat poate aparţine şi unei cupe din sec. VI î.e.n. - idem, op.cit.,nr.397-400.
1307 T.DREMSIZOVA, în Izvestia, Kolarovgrad,II, 1963,p.3,pl.II/3.
1308 In Izvestia, XXVIII, 1965, p.192, fig.37; V.MIKOV,în Izvestia, Sofia, VI, 1930-31, p.158, tip fig.140. Din acelaşi mormînt provine o fibulă de tip I/b (V.MIKOV, în Izvestia, Sofia, VI,p.171 şi fig.149/1-4) care la Duvanli (Muşoviţa Moghila) datează de la sfîrşitul primei jumătăţi a sec.V î.e.n. Dar la Zimnicea acest tip de fibulă pare a continua pînă la mijlocul sec.III î.e.n. (cf. A.D.ALEXANDRESCU, în Thraco-Dacica, p.123, fig.1/1). In aceste condiţii este greu de stabilit o datare mai sigură în limitele mijlocului sec.V-III î.e.n. (M.PARDUCZ, în AAH, 1966,18,p.79, fig.5/1).
1309 I.H.CRIŞAN, Ceramica...,p.49 şi fig.IX/1.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

P. ALEXANDRESCU, în SCIVA, 25, 1974, 2, p.214; cești de tip 7 nu se cunosc la Olbia.

1311 I.H. CRIȘAN, op.cit., p.49, pl. VIII/21.

1312 Ibidem, pl. XCI/8; J. BOARDMAN, Excavations in Chios, Greek emporio, vol.6, Londra, 1967, pl.39/362 și 364.

1313 E. BUJOR, în MCA, VI, p.327, fig.3.

1314 D. ČONCEV, în GNMP, 1959, III, p.113, fig.52; V. MICOV, M. DJAMBAJOV, op.cit., p.166, pl.117/9=pl.125/a, 117/4=pl.125/g.

1315 V. ZIRRA, op.cit., p.793 și 801, fig.10/7, nota 127; I. HYNIADY, Die Kelten în Karpatenbecken, DISS, PANN, ser.II, nr.18, pl.LXVI/1-4.

1316 S. DIMITRIU, Histria, II, p.98, cat.466.

1317 I.H. CRIȘAN, Ceramica..., p.140. Trimiterile la pl.LXI, LII și CXLVII sînt greșite. Vasele citate se găsesc la pl. LXXI și CLXVII, cf. și p.178.

1318 A. ARICESCU, în StC, III, p.77, fig.5.

1319 M. IRIMIA, în Pontica, VI, 1973, p.27, pl.II/1.

1320 D. ČONCEV, GNMP, 1959, III, p.112, fig.49; N. BUIUCLIEV, în Arheologhia, Sofia, VI, 1964, 4, p.62 și fig.2/a; G. SIMION, în Thraco-Dacica, București, 1976, p.151, fig.6/2.

1321 Apollonia, Sofia, 1963 (T. IVANOV), p.166, nr.355, 366.

1322 C.N. MATEESCU și M. BABEȘ, în SCIV, 19, 1968, 2, p.284 și urm., fig.2/1, 5/2, 6/2.

1323 T. DREMSIZOVA, în Arheologhia, Sofia, 1965, p.55, fig.3/2.

1324 Idem, în Izvestia, Șumen, IV, 1967, p.68, fig.10/1, 2.

1325 E. MOSCALU, în SCIV, 24, 1973, 2, p.294, fig.7/7; idem, în CA, 1976, p.281, fig.2/7.

1326 D. ČONCEV, op.cit., p.111, fig.44 și 45.

1327 G.I. PETRE, în SCIV, 22, 1971, 4, p.560, fig.1/1.

1328 S. DIMITRIU, în Histria, II, 1966, pl.4/41-47.

1329 V. ZIRRA, op.cit., p.794, fig.10/8.

1330 C.N. MATEESCU, M. BABEȘ, op.cit., p.288, fig.4; A.M. BON, A. BON, op.cit., p.119, fig.3/3.

1331 C.N. MATEESCU, M. BABEȘ, op.cit., p.288, fig.5; G. SIMION, GH.I. CANTACUZINO, în MCA, VIII, p.379, fig.5/10. Pentru datare cf. P. ALEXANDRESCU, în Thraco-Dacica, București, 1976, p.123.

1332 A.D. ALEXANDRESCU, în Thraco-Dacica, p.133, fig.1/7-11, 12-14, 17.

1333 E. BUJOR, în MCA, V, p.376, pl.I/3.

1334 B. NICOLOV, op.cit., p.59, fig.5/a.

1335 D. ČONCEV, op.cit., p.112, fig.48; V. MICOV, N. DJAMBAZOV, p.167, fig.125/c,1,; M. ČIČICOVA, în Izvestia, Sofia, XXXI, 1969, p.76, fig.28; L. GETOV, G. TABACOVA-ȚANCOVA, Musée Archeologique Kazanlîk, 1967, nr.51.

1336 Cana de la Orbeasca de Sus a fost găsită în săpăturile din 1972.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Actualmente ea are o culoare roşie-cărămizie. A apărut într-o locuinţă de suprafaţă incendiată, care era marcată de o mare cantitate de cenuşă pe care se afla cana. Desigur că iniţial cana a avut o culoare cenuşie, dar datorită arderii secundare pe care a suferit-o a căpătat culoarea roşie pe care o are astăzi. Cana de la Seuthopolis provine din tumulul nr.3. M.ĆIĆICOVA, în Seuthopolis, Sofia, 1970, nr.72. Tumulul nr.3 de aici datează pe baza unui opaiţ grecesc, cf. M.ĆIĆICOVA, op.cit.,nr.76-77, în al doilea sfert al sec.IV şi primul sfert al sec.III î.e.n., cf.M.ĆIĆICOVA, Grăţcata ceramica ot Seuthopolis, în Arheologhia, Sofia, VII,1965, 2, p.40, fig.14/1.

1337 Pentru Zimnicea cf. Istoria României, I, Bucureşti, 1960,fig.51; V.MICOV, în GNMP, 1931, p.77, fig.3.

1338 Apollonia, Sofia, 1963 (T.IVANOV), p.161, nr.317.

1339 M.ĆIĆICOVA, în Seuthopolis, 1970, nr.64-65.

1340 T.DREMSIZOVA, în Arheologhia, 1966, 4, p.45,fig.7/5.

1341 N.HARŢUCHE, F.ANASTASIU, Brăiliţa, 1968, p.35. Cana nu a fost publicată. O reproduc aici cu permisiunea autorilor săpăturilor. Muzeul Brăila, nr.inv.I 6186.

1342 Apollonia, 1963, p.164, nr.340.

1343 Apollonia, Sofia, 1963 (T.IVANOV),p.227,nr.603,pl.120.

1344 M.COJA, în Dacia, N.S.,XII,1968, p.322,fig.1/8.Fig.1/13, 15, nu se încadrează în varianta 10/a,ci în varianta 10/c.

1345 I.T.KRUGLIKOVA, Remeslenoie proizvodstvo prostoi ceramiki Panticapei, în MIA, 56, 1957, p.118, fig.5/1; G.TONCEVA, în Izvestia, Sofia, XXX, 1967, p.174, fig.20/b.

1346 JEAN JEANORY, Enserune, Paris, 1955, fig.28 şi 31.

1347 L.BOBCEVA, în Izvestia, Varna, XI (XXVI), 1975,p.126,pl.VI/4.

1348 T.DREMSIZOVA, în Arheologhia, Sofia, 1966,4, p.47, fig.8/2 şi 7/3.

1349 G.SIMION, în Peuce, II, 1971, p.114, fig.28/f.

1350 K.JUGLEV, în GFIF, XLVII, II,1952, p.282 şi urm.,fig.45 şi 46; M.ĆIĆICOVA, în Izvestia, Sofia, XXXI,p.78,fig.29.

1351 M.DUSEK, Chotin...,p.55,pl.XIII/2.

1352 M.PĂRDUCZ, în AAH,18,1966,p.52,pl.XXXII/17; G.LACZUS, M.PĂRDUCZ, în AAH, 21, 1969, p.222, pl.LX/2.

1353 S.KÖRÖS, în FA, V, 1945, p.58, fig.1/1; I.G.SZABO,op.cit., p.122, pl.X/2.

1354 Apollonia, p.228, nr.611.

1355 S.DIMITRIU, P.ALEXANDRESCU, în Histria, II, 1966, p.101 şi 113, pl.59/501,502,504; p.167, pl.61/666 şi 685; pl.88/XXII,17, b; pl.98/XXXVII/25; A.ALEXANDRESCU,în Dacia,N.S., XVI, 1972, p.124, fig.9/2,3,4; M.BUCOVALĂ,în Pontice,II,1969,302 şi urm.,fig.6 şi 7; M.LAMBRINO, Les vasses archaïques d'Histria, Bucureşti, 1938, p.195, fig.148,149.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

1356 M. COJA, Activitatea meşteşugărească la Histria în sec. VI–I î.e.n. în SCIV, XIII, 1962, 1, p.26 şi urm., fig.8/2; idem, L'artizanat à Histria du VIe au Ier siècle avant notre ère, în Dacia, N.S., VI, 1962, p.124, fig.7/5 şi 8/2; S. DIMITRIU, în Histria, II, 1966, p. 99, pl.29/479; E. CONDURACHE şi colab., în MCA, VIII, 1962, p 4/2, fig.7/5; G. TONCEVA, op.cit., p.174, fig.20/a; W. LAMB, în JHS, 1932, LII, I, p.9, fig.2/19; I.D. MARCENCO, în MIA, 57, 1956, p.111, fig.2/10 (sec. III î.e.n.); M. PAROVIC-PAŞIKAN, Necropoli Olvii, Kiev, 1974, p.88, fig.82/3,4,5,8 (sec. IV–III î.e.n.) cu firnis.

1357 D. BERCIU, C. PREDA, în MCA, IV, 1957, p.79, fig.59,

1358 T. DREMSIZOVA, op.cit., p.43 şi 50, fig.7/11; G. SIMION, în Peuce, II, 1971, Tulcea, p.125, fig.26/d şi 30/f.

1359 M. MIRČEV, Ravna..., p.102 şi urm., pl. X/5 (6), XII/2 (6), XV/1 (11), XXXVIII/2 (36), XXX/4 (38) etc.; B. HÄNSEL, în PZ, 49, 1974, p.201, fig.6.

1360 C. PREDA, Săpăturile de la Alexandria, în MCA, VI, p.255, fig. 4/5,6; idem, în Dacia, N.S., III. Fragmentele reconstituite la pl. LXXVII/10,11 se află în Muzeul Alexandria, fără nr. de inventar; pl. LXXVIII/6–8 se află la Institutul de arheologie din Bucureşti, nr. inv. I 17221 a, I 17179 l, 1718 c.

1361 T. DREMSIZOVA, în Izvestia, Sofia, XXV, 1962, p.175 şi 177, fig.16/1,3; SPARKES, TALCOTT, Agora, XII, cat.699–700 şi cat.943.

1362 T. DREMSIZOVA, op.cit., p.172, fig.8/5 şi p.178, fig.9/1.

1363 Idem, p.177, fig.19/3,4; ibidem, în Izvestia, Şumen, IV, 1967, p. 68, pl.II/5.

1364 Săpături E. Moscalu 1972. Mormîntul nr.56. Inedit; B. MITREA, C. PREDA, N. ANGHELESCU, în MCA, VII, 19, p.285, fig.3/6; G. SIMION, în Thraco-Dacica, p.151, fig.6/11; E. BUJOR, în SCIV, VI, 1955, 3–4, p.574, pl.I/6. Vasul de la Alifacf (Războieni) se păstrează la Muzeul de Istorie al R.S. România, nr. inv. 16130; B. FILOV, Duvanli..., p.148 şi 238, fig.173; D. CONCEV, op.cit., p.103, fig.24; I. VELCOV, în Izvestia, Sofia, XI, 1937, p.141, fig.134/4; P. DETEV, în GNMP, V, 1963, p.33, fig.9/1; N. CONOVICI, în Pontice, 11, 1978, fig.16; Muzeul Călăraşi, nr. inv. 1598. Exemplarul de la Orbeasca de Sus provine din săpăturile din 1971, groapa nr.12, E. Moscalu, C. Beda. Pentru Radevo cf. M. KĂNCEV, op.cit., fig.85.

1365 K. JUGLEV, op.cit., fig.43 şi 49.

1366 M. ČIČIKOVA, în AAh, 1963, p.43, fig.6/1,2.

1367 R. şi E. VULPE, în Dacia, III–IV, 1927–1932, p.302 şi urm., fig. 74/4,28,21; A.I. MELIUCOVA, Poselenie i moghilnic scifscovo vremeni u selo Nikolaevka, Moscova, 1975, p.39, fig.47/1, fig. 16/2,3.

1368 L.B. POPOVIĆ, Arhaik greek culture in the midle Balcans, Beograd, 1975, p.59, fig.62 şi 63.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

1369 O. VELIMIROVICI ZLJIČ, Trouvaille de Mamiriči, în Starinar, XV-XVI, 1966, p.206, fig.1.

1370 N.P.SOROKINA, în KSIIMK, 83, 1961, p.46, fig.16/4; V.G.PETRENKO, Pravoberejie srednevo pridneprovia, v V-III vv do n.e. Moscova, 1967, pl.21/13; N.A.ONAIKO, op.cit., pl. VII/6(293).

1371 M.DUSEK, Chotin..., p.53, pl.XI/4; M.PARDUCZ, în AAH, IV, 1955, p.33, pl.28/3; idem, în AAH, 18, 1966, p.39, pl.XXIX/3 etc. I.T.IUHASZ, în AE, 99, 2, p.214-222; idem, în AÉ, 1976, 2, p.53, fig.13/3; G.LACZUS, M.PARDUCZ, în AAH, 21, 1969, p.219, pl. LVIII/4; M.PARDUCZ, în AAH, XIII, 1965, pl.II/7.

1372 Z.CILINSKA, în SIA, VII/1, 1959, p.79 şi urm., pl.III/1; G.BALASA, în SIA, VII/1, 1959, p.90 şi urm., pl.III/7,13.

1373 I.NEMETI, în Alba Regia, XIV, 1975, p.190, pl.VI/4, idem în StCom Satu Mare, 1972, p.136, pl.XXXIX/1-3.

1374 V.URSACHI, Contribuţii la problema aşezărilor dacice, în MA, I, 1969, p.109, fig.4/1; N.LUPU, Cetatea dacică de la Tilişca, în MCA, VIII, 1962, p.482, fig.3/5; A.BUZILĂ, în MA, IV-V, 1972-1973, p.102, fig.6/2-3.

1375 EVA B.BONIS, Die Spätkeltischesiedlung Gelerthegy-Tabán în Budapest, Budapesta, 1969, p.36, pl.XXXI/8-12.

1376 M.COJA, în Dacia, N.S., XII, 1968, p.309, nota 11.

1377 S.DIMITRIU, în Histria, II, 1966, p.10 şi urm., pl.59/498,492, 500; pl.61/588,691; I.BOARDMAN, op.cit., p.135 şi urm., 463 şi 465.

1378 M.MIRČEV, Dobrina..., p.39, pl.III/12 (5).

1379 Idem, Ravna..., p.112, pl.XXIII/2 (22); T.DREMSIZOVA, în Izvestia, Sumen, IV, 1967, p.68, fig.II/1-4.

1380 C.PREDA, în MCA, VI, p.255, fig.4/8-11; Institutul de arheologie, nr.inv.I 17138 c; I 17160 g, I 17186, I 17138 d, e. Fragmentul de la pl.LXXXII/7 se păstrează la Muzeul din Alexandria, fără nr.de inventar.

1381 Săpături E.Moscalu, C.Beda, 1969, inedite; cf.notele 1275-1276, pentru săgeţi. Pentru Zimnicea, cf.R.Vulpe, Cetăţi getice în Muntenia, Bucureşti, 1965, p.22, pl.4/2. Fragmentul de la Cabyle l-am văzut cu prilejul vizitării săpăturilor de aici în 1976, apărut în sectorul săpat de Z.Goceva; E.MOSCALU, Sondaje şi cercetări de suprafaţă, CA, III, 1979, fig.4/4.

1382 In cetatea de la Albeşti am făcut săpături în 1967 cu fondurile Muzeului Roşiorii de Vede şi ale Institutului de Arheologie. La Orbeasca de Sus săpăturile le-am făcut în colaborare cu Muzeul Alexandria, reprezentat de C.Beda.

1383 S.MORINTZ, în MCA, VII, p.205, fig.5/3.

1384 S.DIMITRIU, în Histria, II, p.100 şi urm., nr.489, 494 şi 508; M. PAROVIC-PESICAN, op.cit., p.88 şi urm., fig.82/1,7; I.T.KRUGLICOVA, în MIA, 56, 1957, p.118, fig.5/4.

1385 T.IVANOV, Apollonia, Sofia, 1963, p.227, fig.88/604.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

1386 I.T.KRUGLICOVA, O gonciarnoi masterskoi Gorghipii, în SA, 1961, 2, p.321, fig.3/15; I.P.SOROKINA, în KSIIMK, 83, 1961, p.46 şi urm.,fig.16/9; V.G.PETRENCO, op.cit.,pl.21/9 şi pl.9/8; N.A.ONAIKO, op.cit.,p.63, pl.VII/5.

1387 I.HUNIADY, DISS. PANN, ser.II, nr.18, VIII/11, 21.

1388 P.ALEXANDRESCU, în Histria, II, p.211,pl.101/XXV/13.

1389 Săpături S.MORINTZ şi E.MOSCALU, 1969. Inedite.

1390 M.NICA, în Historica, III, Craiova, p.30,fig.13/2=12/9.

1391 Cf.notele 75 şi 76.

1392 W.LAMB, Grey wares from Lesbos, în JHS, LII, 1932, p.9,fig. 21/7. Autoarea crede că poate fi vorba de un skyphos, dar mai sigur este vorba de un bol.

1393 M.DJUCNIĆ, B.IOVANOVIĆ, în AI, 1966, p.12,fig.XXVI/2. Autoarea arată că există exemplare care datează şi din al 2-lea sfert al sec.VI î.e.n.

1394 Determinare P.Alexandrescu.

1395 L.BOBCEVA , op.cit.,p.116,fig.VI/6, căruia îi mulţumesc pentru permisiunea de a desena vasele acestei necropole ca şi a celei de la Kragulevo.

1396 T.DREMSIZOVA, în Arheologhia, Sofia, 1965,4,p.56,fig.17/1.

1397 K.JUGLEV, op.cit.,fig.21.

1398 Săpături E.Moscalu, C.Beda, inedite; C.N.MATEESCU, M.BABEŞ, în SCIV, 19, 1968, 2, p.284,fig.2/2, provine din material culeş la suprafaţă de N.Harţuche şi A.Anastasiu, care au avut amabilitatea de a-mi permite reproducerea lui; Muzeul din Brăila , nr.inv.I 4121.

1399 C.ICONOMU, op.cit.,Reprodus prin amabilitatea autorului.

1400 A.ARICESCU, în StCl,III, 1961, p.81, fig.9 şi fig.8.

1401 M.DUSEK , Chotin...,p.63, pl.XXV/1; M.PARDUCZ, în AAH,IV, 1954, p.35, fig.28/2; S.KÖRÖS , în FA, V, 1945, p.58,fig.1/2 ; G.CSALLANY, M.PARDUCZ, în AAH, V-VI, 1945, p.97, pl. XLVIII/1; M.PARDUCZ, în AAH, 18, 1966, pl.LXV/5,8; LXVI/3. Pentru Curtuiuşeni, cf. NANASI, Descoperiri în necropola celtică de la Curtuiuşeni, în Crisia, III, Oradea, 1973, p.35, pl.III/5 ; I.IUHASZ, în AÉ, 1976, 2, p.252, fig.11/5; 14/5.

1402 M.COJA, în Dacia, XII, 1968, p.309, fig.3/1.

1403 S.DIMITRIU, P.ALEXANDRESCU, în Histria, II, p.99,nr.482, p.113, nr.667, p.197, pl.90/II,4.

1404 Apollonia, Sofia, 1963, T.IVANOV,p.227,pl.119/602.

1405 ST. DAMIANOV, N.POPOV, în Izvestia, Sumen, V, 1972, p.84, pl.I/2; R.POPOV, Madara, Sofia, 1934, I, p.191, fig.173/6 ; L.BOBCEVA, op.cit.,p.126. Muzeul Tolbuhin,nr.inv.1439.Desenat prin amabilitatea autoarei săpăturilor căreia ţin să-i mulţumesc ; M.IRIMIA, în Pontice, VI, 1973, pl.IV/3; idem,în Pontice, I, 1969, p.206, fig.11, cimitirul II; idem,în Pontice,II, 1969, fig. 12, cimitirul II; idem, în Pontice, VI, 1973,fig.I/2;D.M.PIPPIDI,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

D.BERCIU, în DID, p.98, fig.20/2; aici există un cantharos de tip atic care asigură datarea în perioada 375-320 î.e.n., cf. P.ALEXANDRESCU, în Thraco-Dacica, p.118, cat.7; cel de la Canlia provine din săpăturile lui E.Moscalu, 1971. A fost folosit drept capacul urnei nr.36. Strachina de la Enisala am văzut-o prin amabilitatea lui G.Simion, căruia îi mulţumesc. Săpăturile din 1969.

1406 T.DREMSIZOVA, în Izvestia, Kolarovgrad, II, 1963, p.3, pl.III/7; idem, în Izvestia, Sofia, XXV, 1962, p.177, fig. 19/4; pentru Tărkviţa, cf. Izvestia, Kolarovograd, II, 1963, p.5, pl.V/4.

1407 M.DUSEK, Chotin..., p.59, pl.VII/26; M.PARDUCZ, în AAH, 18, 1966, p.45, pl.XXVII/1.

1408 S.DIMITRIU, în Histria, II, p.100, pl.59/490,491; M.COJA, în Dacia, N.S., XII, fig.1/9; W.LAMB, în JHS, 1932, LII, I. p.9, fig. 2/9; I.BOARDMAN, op.cit., p.135 şi urm., nr.464.

1409 C.PREDA, în MCA, VI, 1959, p.255, fig.4/11. Fragmentele din pl.LXXXI/1,3,5 se păstrează la Muzeul din Alexandria. Fragmentul de la pl.LXXXI/1 provine din bordeiul nr.2, iar celelalte din strat.

1410 E.MOSCALU, în SCIV, 24, 1973, 2, p.294, fig.7/6; idem, în CA, II, 1976, p.281, fig.2/6.

1411 Istoria României, I, Bucureşti, 1960, fig.51/3; N.CONOVICI, Ceramica Latène timpurie din zona Bălţii Ialomiţa, în Pontice, XI (sub tipar); Muzeul din Călăraşi, nr.inv.15498.

1412 Fragmente culese de la suprafaţă de N.Harţuche şi A.Anastasiu între anii 1961-1968, care au avut amabilitatea de a-mi permite reproducerea lor. Inedite. Muzeul Brăila. Fragmentul de la pl. LXXXII/3 are nr.inv.I 4320 (1968), iar de la pl.LXXXIII/6 cu nr. inv.I 4790 (1961).

1413 Săpături E.Moscalu şi C.Beda, 1974. Inedit.

1414 K.JUGLEV, op.cit., fig.18 şi 38.

1415 D.BERCIU, E.MOSCALU, în SCIV, 23, 1972, 4, p.637, fig.3/1.

1416 E.MOSCALU, în CA, III, p.386, fig.1/4 şi 2/4.

1417 I.NESTOR, Der Stand..., p.157, fig.20/4, 11,13; AL.VULPE, în Thraco-Dacica, Bucureşti, 1976, p.201, fig.11/11.

1418 I.NESTOR, op.cit., p.157-158, fig.20/8 şi 19/8, fragmentul de vas grecesc; D.BERCIU, Arheologia preistorică a Olteniei, Craiova, 1939, p.196, fig.244/1.

1419 P.ALEXANDRESCU, în Thraco-Dacica, Bucureşti, 1976, p.118, şi 126.

1420 Material adunat la suprafaţa necropolei de N.Harţuche şi A.Anastasiu, cărora le mulţumesc încă odată pentru bunăvoinţa de a-mi permite reproducerea lor. Muzeul din Brăila: pl.LXXXII/5, nr.inv. I 6835 (anul 1962); pl.LXXXII/6, nr.inv.I 4738 (anul 1966).

1421 MARTIN ALMAGRO, Ceramica griega gris de los siglas VI y.v.a. de J.C. en Ampurias, în RSL, XV, 1949, 1-2, p.64, fig.13.

1422 W.LAMB, în JHS, 1932, LII, I, p.5 şi urm., fig.1/1,2; 4/1-3,5 ;

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

S. DIMITRIU, în Histria, II, 1966, pl. 59/476, 477; M. COJA, în Dacia, N.S., XII, 1968, fig. 2/7, 3/4; 4; 6/3; M. ALMAGRO, op. cit., fig. 2, 3, 14; W. LAMB, în BSA, XXXII, 1931-1932, p. 51 şi urm., pl. 22/1; 22/13; PAUL BERNARD, Céramique de la prèmière moitiè du VIIe siècle à Thassos, IV. Céramique grise à vernis noir, în BCH, LXXXIII/2, 1964, p. 114, fig. 28/98; L. CHALIL-KAHIL, Etudes Thasiennes, VII, Paris, 1960, p. 45, pl. XV/24; C. W. BLEGEN, C. G. BOULTER, J. L. CASKEY, M. RAWSON, Troy, IV, 2, Princenton, 1958, fig. 313/3, 9, 11; 300/371020 şi pl. 301.

1423 FERNAND BENOIT, Ceramique ioniènne, în Le Royonement..., Paris, 1965, p. 653 şi urm.

1424 Săpături E. Moscalu în 1967. Exemplarul de la pl. LXXXII/2 provine de la borderiul nr. 4, iar cel de la pl. LXXXIII/7 din bordeiul nr. 3. Inedite.

1425 Săpături 1967. Strat. Inedit.

1426 K. JUGLEV, op. cit., fig. 42.

1427 Săpături inedite. E. Moscalu, C. Beda, 1972. Inedite.

1428 M. COJA, op. cit., fig. 2/5.

1429 C. N. MATEESCU, M. BABEŞ, în SCIV, 19, 1968, 2, p. 288, fig. 5/1.

1430 M. COJA, op. cit., p. 322, fig. 2/8; M. PAROVICI-PEŞICAN, op. cit., p. 88 şi urm., fig. 82/6; I. T. KRUGLICOVA, în MIA, 56, 1957, p. 118 şi urm., fig. 5/2.

1431 M. MIRČEV, Dobrina..., p. 50, pl. VIII/35 (23); P. ALEXANDRESCU, în SCIV, 1974, 2, p. 213.

1432 Provine din perieghezele făcute de N. Harţuche şi A. Anastasiu în 1961. Muzeul din Brăila, nr. inv. I 4737.

1433 Strachina am găsit-o în anul 1972. Muzeul din Alexandria, fără număr de inventar.

1434 M. COJA, op. cit., p. 312, fig. 5/2.

1435 Idem, fig. 5/1; P. ALEXANDRESCU, în Dacia, N.S., XVI, 1972, p. 115, fig. 1/2.

1436 P. ALEXANDRESCU, op. cit., p. 115, fig. 1/1.

1437 P. ALEXANDRESCU, în Histria, II, 1966, p. 188, pl. 92/XXXIV/20; M. PAROVIC-PEŞICAN, op. cit., p. 90, fig. 83/2.

1438 P. DETEV, în GNMP, 1963, V, p. 33 şi urm., fig. 9/2; cantarosul la fig. 12/1; Sparkes, Talcott, Agora, XII, 700, 701, 707.

1439 Săpături E. Moscalu, C. Beda, 1970. Inedită. Muzeul din Alexandria. Fără număr de inventar.

1440 Săpături 1970. Muzeul din Alexandria.

1441 P. ALEXANDRESCU, în Histria, II, 1966, p. 162, pl. 86/XI, 9 şi p. 191, pl. 93/XXVI, 14; M. COJA, în Dacia, N.S., XII, fig. 2/2-5.

1442 Apollonia, Sofia, 1963, p. 228, pl. 120/610.

1443 W. LAMB, op. cit., p. 9, fig. 2/13.

1444 C. PREDA, Early Latène epoch in Dacia, în Dacia, N.S., III, 1957, p. 185, fig. 3/10; idem, în MCA, VI, p. 257, fig. 5/2. Institutul de

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Arheologie Bucureşti, nr.inv.17233(pl.XXX/7)şi nr.inv.I 17157 (pl.LXXXVI/6), bordeiul nr.1,inv.nr.I 72117 (pl.LXXXVI/5),inv. nr.I 17171 b (pl.LXXXVI/7). Strachină de la Alexandria-Pod se află în Muzeul de la Alexandria, inedită. Provine dintr-o descoperire făcută în 1956. Pentru Curteni, cf.C.ICONOMU,op.cit.Publicat cu permisiunea autorului, căruia ţin să-i mulţumesc.

1445 Olynthus, XIII, pl.171, nr.639; Olynthus, V, pl.177, nr.886.

1446 M.MIRCEV, Prof.Zlatarski...,p.9,fig.15; T.DREMSIZOVA, în Izvestia, Kolarovgrad, II, 1963, p.4, pl.IV/1; idem, în Arheologhia, Sofia, 1966, 4, p.47, fig.8/1; L.BOBCEVA, op.cit.,p.126, pl.VI/8.

1447 T.DREMSIZOVA, în Izvestia, Kolarovgrad, II, 1963, p.3,pl.III/3; ibidem, p.5, pl.V/2; ibidem, p.6, pl.VII/2; pentru Canlia,săpături E.MOSCALU, 1971, mormîntul nr.31; G.SIMION,în Thracica, Serdicae, 1974, III, p.295,fig.3/6; M.IRIMIA,în Pontica,I, 1968, p.203, fig.9; idem, în Pontica, II, p.32, fig.11, ambele din cimitirul nr.2; G.SIMION, în Peuce, II, 1971, p.88, fig.18/d; idem, în Thraco-Dacica, p.151, fig.6/13,14; T.DREMSIZOVA, în Arheologhia, Sofia, 1966, 4, p.58, fig.17/2; idem în Izvestia, Şumen, IV, 1967, p.68,pl.III/8; I.HYNIADY, DISS.PANN,Ser. II, nr.18, pl.LVIII/3.

1448 A.I.MELIUCOVA, Poselenie i moghilnîk scifskogo vremeni...,p. 41, fig.16/16.

1449 M.PARDUCZ, în AAH, IV, 1955, 1-4, fig.26/17; idem în AAH,18, 1966, p.37, pl.XXIII/2; A.BOTTYAN,în RF, I,1955, p.22, pl. XVIII/9,12; pl.XXII/2; I.IUHASZ, Le cimitière scythe de Oroshaza-Gyo paros, în AÉ, 1976, 2, p.252, fig.15/2.

1450 C.PREDA, op.cit.,bordeiul nr.2, Institutul de Arheologie,Bucureşti, nr.inv.I 17228 (pl.LXX/6), nr.inv.I 17235 (pl.LXXXVI/1); C.ICONOMU, Dacia, XXIII, 1979, p.83, fig.5/1,3).

1451 L.BOBCEVA, în Izvestia, Varna, XI (XXVI), 1975, p.122,pl.III/10. La Canlia provine din mormîntul nr.41. Lotul de vase de la Alifacî (azi Războieni) a fost descoperit în 1939,fără să ştim dacă provin din necropolă sau aşezare. Faptul că sînt vase întregi pare a indica existenţa unei necropole. Ele au fost aduse la Muzeul Naţional de unde au fost transferate la Muzeul de Istorie al R.S. România, nr.inv.16128. Vasul are gura ovală cu diametrele 29 x 31 cm. Apollonia, 1963, p.228, pl.120/610 (T.IVANOV).

1452 M.COJA, în Dacia, N.S., XII, 1968, fig.2/2.

1453 La Canlia provin din mormintele nr.47 şi 53 săpate în 1971 şi 1972, inedite, azi la Muzeul de Istorie al R.S.România; N.ANGHELESCU, Cercetări şi descoperiri în raioanele Călăraşi şi Slobozia,în SCIV, VI, 1955, 1-2, p.312-314, fig.2/b.Muzeul Călăraşi, nr. inv.1602.

1454 E.BUJOR, în MCA, V, p.575, pl.I/4. La Canlia provine din mormîntul nr.70.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

1455 P.ALEXANDRESCU, în Histria, II, 1966, p.188,pl.92/XXXIV,20, p.191, pl.93/XXVI,14.

1456 K.JUGLEV, op.cit.,fig.17; P.ALEXANDRESCU, op.cit.,p.162, pl.86/XI,9. Fragmentul de la Alexandria provine din bordeiul nr.1. Institutul de Arheologie, Bucureşti,inv.nr.17102; S.MORINTZ, în MCA, VI, 1959, p.264, fig.1/1.

1457 T.DREMSIZOVA, în Izvestia, Sofia, XXV,1962, p.178,fig.19/2.

1458 C.ROLLEY, Dieux Patroi et Termophorion de Thassos, în BCH, 89, 1965, II, p.471, fig.33.

1459 Ibidem,fig.32; G.DAUX, în BCH, 83, 1963, II, p.868,fig.12(epoca elenistică).

1460 B.A.SPARKES, L.TALCOTT, Agora, XII,p.183,pl.44/1364(sfîrşitul sec.IV î.e.n.).

1461 M.CICIKOVA, în AAPh, 1963, p.43, fig.8.

1462 I.VENEDIKOV, T.GHERASIMOV, Trakiiskoto iskustvo, Sofia, 1973,nr.316; L.GETOV şi G.TABAKOVA-ŢANKOVA, Musée de Kazanlîk, Sofia, 1967, nr.52.

1463 C.ROLLEY, op.cit.,p.471-473, cu bibliografia.

1464 M.ČIČICOVA, Altar hearths from the helenistic period in Thrace, în Studia Thracica, 1, Sofia, 1975, p.180-195.

1465 D.P.DIMITROV, în SA, 1975, I, p.198-216; M.ČIČICOVA, Seuthopolis, 1970, fig.2-4 şi urm.,p.13.

1466 Xenophon, Anabasis, VII.

1467 I.VENEDICOV, în Découvert de l'art Thrace. Trèsors des musées de Bulgarie, Paris, 1974, introducere; R.VULPE, în Studia Thracologica, Bucureşti, 1976, p.32 şi urm.

1468 T.DREMSIZOVA, în Izvestia, Sofia, XXV, 1962, p.175,fig.16/1; D.ČONCEV, în Godişnic, Plovdiv, III, 1959, p.99,fig.13.

1469 B.A.SPARKES, L.TALCOTT, Agora, XII, 699-700,703.

1470 B.N.GRAKOV, în MIA, 1962,fig.7/2,5; N.N.POGREBOVA,în MIA, 1948, 64, fig.5/14; V.G.PETRENCO, Pravoberejia srednevo pridneprovia v V-III vv. do n.e.,p.80,84,55, pl.13/3.

1471 A.I.MELIUCOVA, Poselenia i moghilnic scifscoe vremia...,p.159 şi urm.,pl.41/7-11; 43/4-7.

1472 Apollonia,1963,p.194, notele 9-11.

1473 Ibidem, p.194, nr.460-469; T.IVANOV, în RP, II, 1948, p.40,fig. 42; I.GALABOV, în Izvestia, Burgas, II, 1965, p.32 şi urm.,fig. 30/1,2; 31/2; C.PREDA, N.GHELUŢĂ-GEORGESCU, în Pontica, 8, 1975, p.60, 64; M.BUCOVALĂ, în Pontica, II, 1969, p.298, fig.1.

1474 L.GETOV, Seuthopolis, Sofia, 1965, ghid.

1475 D.M.PIPPIDI, D.BERCIU, DID, Bucureşti, p.98,fig.20/1; B.MITREA şi colab.,în MCA, VII, p.285,fig.3/4; A.D.ALEXANDRESCU, în Thracica, III, Sofia,1974,p.59,fig.2. Pentru datare cf.P. ALEXANDRESCU, în Thraco-Dacica,Bucureşti,1976,p.118,122, 123.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

1476 ALEXANDRA STEFAN, Graffite Callatien du IVe siècle av. n.è., în Epigraphica. Travaux dediès au VIIe Congrès d'epigraphie grecque et latine (Constantza, 9-15 septembre 1977), Bucureşti, p.25, notele 5 şi 6; D.M.ROBINSON, Olynthus, XIII, 500, 514-515.

1477 N.N.POGREBOVA op.cit.; P.ALEXANDRESCU, op.cit., p.125, fig.2; M.CICICOVA, în Izvestia, Sofia, XXXI, 1969, p.82, fig. 34/b, fig.35; T.IVANOV, Apollonia, Sofia, 1963, p.200, 106; L. GAHIL KAHIL, Etudes Thasiennes, VII, Paris, 1960, pl.XLVI/25.

1478 A.ŞTEFAN, op.cit., p.25, datează cantharosul cu inscripţie de la Callatis în a doua jumătate a sec.IV î.e.n.şi socoteşte că momentul importului său la Callatis trebuie situat către mijlocul sec.IV î.e.n. Autoarea, pe baza caracteristicilor literelor greceşti din inscripţia de pe cantharosul attic de la Callatis, încearcă să-l dateze în al treilea sau al patrulea sfert al sec.IV î.e.n. Inscripţia de pe cantharosul de la Callatis este o dedicaţie făcută de sussiţii lui Timonah lui Naukasamos. Sussiţii erau de obicei mici unităţi militare care luau masa împreună. Autoarea demonstrează că sussiţii lui Timonah au depus acest cantharos drept ofrandă funerară lui Naukasamos, pe care autoarea îl consideră un mercenar în armata callatiană de origină semitică. Sprijinindu-se numai pe datarea pe cale epigrafică a inscripţiei de pe cantharos, autoarea ajunge la concluzia că Naukasamos a decedat cu prilejul asedierii de către Lysimach a Callatisului din 313-310/309 î.e.n. Pe marginea excelentului comentariu epigrafic făcut de A.Ştefan, pe baza dedicaţiei de pe cantharosul attic de la Callatis se pot face următoarele observaţii: a) autoarea citează din lucrarea Sparkes, Talcott, Agora, XII, numai capul de serie al acestui tip de cantharos attic, nr.698, care datează din perioada 375-350 î.e.n. Dar autoarea nu a observat că acelaşi tip de cantharos se lucrează la Atena pînă la 320 î.e.n. De aceea A.Ştefan, pentru a putea data inscripţia de pe cantharos pînă la conflictul Lysimach-Callatis din 313-309, pe care l-a considerat singura cauză posibilă a decesului lui Naukasamos, recurge la o datare pe cale epigrafică suficient de concludentă dacă avem în vedere că însăşi autoarea arată că unele particularităţi de grafie apar la sfîrşitul sec.V şi în sec. IV î.e.n., iar altele apar către epoca lui Alexandru Macedon; b) datarea tipului de cantharos de la Callatis este sigură între limitele 375-320 î.e.n., iar datarea aceluiaşi tip de cantharos în al patrulea sfert al sec.IV î.e.n., la Apollonia, în măsura în care se va dovedi suficient de întemeiată, ne asigură circulaţia lor în perioada 375-300 î.e.n. Pentru că autoarea nu a cunoscut datarea reală a acestui tip de cantharos şi socotind că acest tip de cantharos a fost produs numai în perioada 375-350 î.e.n., o face să afirme că: " se ajunge astfel la un decalaj de cîteva decenii între momentul producţiei vasului şi gravura inscripţiei, decalaj care, deşi destul de mare, mi se pare acceptabil pentru depărtarea apoikiei doriene" Observaţia este cît se poate de logică, numai că

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

datarea reală a acestui tip de cantharos permite datarea lui şi a inscripţiei de pe el în cadrul perioadei 375-300 î.e.n. Prelungirea duratei existenţei acestui tip de cantharos, invocînd motivul depărtării Callatisului de centrul de producţie, nu poate constitui în nici un caz un argument pentru prelungirea circulaţiei lui, pentru că se ştie că ceramica greacă era produsă în mari ateliere, fapt ce explică şi standardizarea tipologică, a căror producţie era destinată pieţei; c) prin urmare, cantharosul putea ajunge din Attica la Callatis în cel mult o lună de la producerea sa, iar la cîteva zile de la sosirea sa la Callatis putea fi depus ca ofrandă lui Naukasamos. Dar Herodot, V, 86 menţionează că o corabie parcurge într-o zi 700 de stadii, adică 132 Km (Xenophon, Anabasis, Bucureşti, 1969, p.332 - traducere M.Marinescu Himu). Distanţa de la Atena la Tomis este de 1025 Km, iar pînă la Callatis 974 Km. Deci această distanţă era parcursă de corăbiile greceşti în circa 8 zile! O corabie greacă cu vîsle parcurgea 9-10 noduri pe oră, adică 16-18 Km pe oră !; d) avînd în vedere datarea tipului de cantharos în discuţie nimic nu se opune situării sale în perioada conflictului Lysimach-Callatis; e) trebuie ţinut seama de faptul că nimic nu poate demonstra că decesul lui Naukasamos s-a produs cu prilejul conflictului menţionat. Poate fi şi un deces natural, sau datorat altor lupte pe care le va fi avut de purtat Callatisul în perioada 375-300 î.e.n. (poate fi şi conflictul Filip II-Ateas);f) prin urmare, legarea decesului lui Naukasamos de perioada 313-309, nu este cîtuşi de puţin asigurată, şi o putem plasa oricînd în perioada 375-300 î.e.n. Dar avînd în vedere posibila datare a cantharosului attic de la Callatis pe baze epigrafice, care situează unele tipuri de litere către începutul epocii elenistice, îl putem situa în a doua jumătate a sec.IV î.e.n. Oricum conflictul Lysimach-Callatis este atestat de izvoare, dar nu era singurul moment posibil care trebuia avut în vedere la datarea dedicaţiei pentru Naukasamos. Am considerat necesară această discuţie pentru că acelaşi tip de cantharoi există la Cernavoda şi Satu Nou în mediul getic şi se impune cunoaşterea exactă a valorii de datare a ceramicii greceşti pentru aşezările şi necropolele traco-geto-dace şi a felului în care trebuie ea utilizată. Cantharoii de la Cernavoda şi Satu Nou sînt exportaţi foarte probabil prin Tomis sau Callatis, fără a exclude Histria sau Odessos-ul.

1479 P.BERNARD, în BCH, 88/2, 1964, p.114 şi urm., fig.28/107.
1480 N.HARŢUCHE şi F.ANASTASIU, Brăiliţa, 1968, p.53, pl.68/1.
1481 D.CONCEV, în GNMP, 1959, III, p.97, fig.4.
1482 B.A.SPARKES, L.TALCOTT, Agora, XII.
1483 Apollonia, 1963, pl.105/480; C.PREDA, N.GEORGESCU, în Pontica, 8, 1975, p.64, pl.V/1; M.BUCOVALĂ, Necropolele elenistice la Tomis, Constanţa, 1967, p.24, fig.13/a; P.ALEXANDRESCU, în Histria, II, 1966, p.187, pl.92/XXIV, 8 şi XXIV, 14; P.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

ALEXANDRESCU, S.DIMITRIU, în CVA, Bucarest (Roumanie 2), 1968, p.27, pl.32/5-9.

1484 M.CICICOVA, Seuthopolis, Sofia, 1970, nr.64, 65; idem, în AAPh, fig.10/2.

1485 Comunicare amabilă A.Florescu.

1486 M.NICA, în Histria, III, Craiova, p.36, fig.17/2.

1487 V.MIKOV, N.DJAMBAZOV, op.cit., fig.123/d; W.LAMB, op.cit., p.9, fig.2/17.

1488 Cf.nota 76.

1489 G.SIMION, în Peuce, II, 1971, p.112, fig.28/d; p.101, fig.23/c.

1490 V.VARLAAM, op.cit., p.63, pl.I/3. Muzeul Bîrlad, nr.inv.2000. Desenat prin amabilitatea lui V.Palade.

1491 E. BUJOR, în MCA, III, p.251, pl.I/5; A.I.MELIUCOVA, Poselenie i moghilnik..., Moskova, 1975, p.165, fig.48/6.

1492 M.COJA, în Dacia, N.S., XII, p.309 şi 318, fig.3/2-10; P.ALEXANDRESCU, în Dacia, N.S., XVI, 1972, p.120, fig.6.

1493 G.SIMION, în Peuce, II, 1971, p.84, fig.15/b, p.89, fig.17/e, fig.18/c; idem, în Thraco-Dacica, Bucureşti, 1976, p.151, fig.6/15.

1494 N.HARŢUCHE, F.ANASTASIU, Brăiliţa, p.32, pl.61/1; idem, Catalogul selectiv al colecţiei de arheologie a Muzeului Brăilei, 1976, p.195, nr.395.

1495 V.P.LĂPUŞNEAN, I.T.NICULIŢĂ, M.V.ROMANOVSCAIA, op.cit., fig.16/1.

1496 E.BUJOR, în MCA, V, p.375, pl.I/1; LJUBISA B.POPOVIČ, Archaic greek culture in the middle Balkans, Beograd, 1975, p.101, fig.56.

1497 G.SIMION, în Peuce, II, 1971, p.125, fig.19/b.

1498 B.MITREA, C.PREDA, N.ANGHELESCU, în MCA, VII, 1961, p.285, fig.315; Canlia, săpături E.Moscalu, inedită; E.BUJOR, în MCA, V, p.375, pl.I/8. Pentru Murighiol cf.şi P.ALEXANDRESCU, în Dacia, N.S., XVI, 1972, p.120, fig.5/2; V.P.LĂPUŞNEAN, I.T.NICULIŢĂ, M.V.ROMANOVSCAIA, op.cit., fig.16/2. Exemplarul de la Brăiliţa este inedit, Muzeul Brăila nr.inv.I/4827. Publicat cu permisiunea lui N.Harţuche şi F.Anastasiu.

1499 M.COJA, în Dacia, N.S.XII, p.309, fig.3/2-3.

1500 P.ALEXANDRESCU, în Histria II, p.166, pl.86; idem, în Dacia, XVI, 1972, p.120, fig.5/2.

1501 V.P.LĂPUŞNEAN, I.T.NICULIŢĂ, M.V.ROMANOVSCAIA, op.cit., fig.16/3.

1502 M.MIRČEV, în Izvestia, XXV, 1962, p.113, pl.XXIII/5(25); B.HÄNSEL, în PZ, 49, 1974, fig.7; Izvestia, Sumen, V, 1972, p.82, pl.I/1; AL.BARNEA, în SCIVA, 25, 1974, 1, p.105, fig.2/1.

1503 MCA, V, 1959, p.320, fig.17.

1504 P.ALEXANDRESCU, op.cit., p.120, fig.6/2-4.

1505 V.P.LĂPUŞNEAN, I.T.NICULIŢĂ, M.V.ROMANOVSCAIA, op.cit., fig.16/4.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

1506 P.ALEXANDRESCU, în Dacia, N.S., XVI, 1972, p.118 şi urm.
1507 M.COJA, în Dacia, XII, 1968, p.306, fig.6/2=fig.10/4. Lekane-ul din tumulul nr.XXII de la Histria nu se încadrează în aceeaşi variantă aşa cum crede autoarea.
1508 B.FILOV, V.MICOV, I.VELCOV, Duvanli..., p.152, fig.177; I. VELCOV, în Izvestia, Sofia, 1938, XII, p.417, fig.200; M.KANCEV, op.cit., fig.81; D.BERCIU, Arheologia preistorică a Olteniei, p.195, fig.238/6.
1509 Cf.nota 1286.
1510 B.FILOV, V.MICOV, I.VELCOV, Duvanli..., p.152, fig.175, fig. 65 şi fig.156.
1511 P.ALEXANDRESCU, în Thraco-Dacica, p.119.
1512 V.MIKOV, în Izvestia, Sofia, XXI, 1957, p.199, fig.9; M.ČIČICOVA, în AAPh, 1963, p.35 şi urm., fig.4; idem, Le rayonement ..., p.341 şi urm., pl.70/2/3.
1513 Istoria României, I, Bucureşti, 1960, fig.51/2.
1514 W.LAMB, op.cit., p.9, fig.2/8; P.ALEXANDRESCU, în Dacia, N.S., XVI, 1972, p.120, fig.5/1; idem, în Histria, II, p.166 şi urm., fig.74/XXII, 10=pl.88/XXII, 10.
1515 D.BERCIU, Colecţia de antichităţi G.Georgescu, Caracal, 1937, p.139, fig.18/6; idem, Arheologia preistorică a Olteniei, Craiova, 1939, p.195, fig.238/1.
1516 P.ALEXANDRESCU, în Dacia, XVI, 1972, p.120, fig.3/7.
1517 V.MIKOV, în Izvestia, Sofia, VI, 1930-31, p.161, fig.142, 143; B.A.SPARKES, L.TALCOTT, Agora, XII, p.349.
1518 A.VULPE, Ferigele..., p.40; GH.I.PETRE, în SCIV, 22, 1971, 4, p.561, fig.3/4.
1519 I.H.CRIŞAN, Ceramica...p.82, pl.XX = pl.CXXXV.
1520 G.DAUX, în BCH, 88, 1964, 2, p.758; C.W.BLEGEN, C.G.BOULTER, I.L.CASKEY, M.RAWSON, Troy, IV, 2, pl.231/37-894 şi pl.262/371216; R.A.DESBOROUGH, The greek dark age, p.30; idem, Protogeometric Pottery, 1952, pl.2 şi 3.
1521 W.LAMB, Antissa, în BSA, XXXII, 1931-1932, p.51 şi urm., pl. 21/13 (pastă cenuşie); E.WALTER KARYDI, în CVA, 6, München, 1968, pl.283 şi 299/1-2; K.DEPERT, în CVA, 1, München, 1964, pl.29/24; pl.26 etc.; B.FREYTAG, Athenische Abteilungen, 91, 1976, p.51, fig.11/4; RODNEY S.YOUNG, în AJA, XLVI, 1942, 1, p.21 şi urm., fig.2 şi 7; SEMNI-PAPASPYRIDI KAROUZOU, în AJA, XLII, 1938, p.495 şi urm., fig.1. Acest tip de amforă există şi în zona nord-pontică la Eupatoria, cf.A.N.KARASAEV, în KS, 1965, 10, 3, p.136, fig.48/5.
1522 E.CONDURACHE şi colaboratorii, în MCA, IX, 1970, p.205, fig. 23/1; M.LAMBRINO, op.cit., p.132, fig.94, 203 şi 304, cu firnis.
1523 C.PREDA, în Dacia, N.S., III, 1959, p.178 şi urm., fig.5/14. Piesele reproduse în prezenta lucrare se păstrează la Institutul de Arheologie, Bucureşti, pl.XCIII/2 = nr.inv.I 17236; pl.XCIII/4=

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

nr.inv. I 17230; pl.XCIII/5 = nr.inv.I 17134 a.

1524 E.MOSCALU, în CA, II, 1976, p.281, fig.2/2.

1525 E.POPESCU, St.Com. Piteşti, I, 1968, p.63, fig.7/1.

1526 Muzeul Craiova, nr.inv.17865. Reprodus cu permisiunea lui L.Deaconu, căruia îi mulţumesc. Amfora de la Canlia provine din primele morminte descoperite întîmplător în 1969; N.BUIUCLIEV, în Arheologhia, Sofia, VI, 1964, 4, fig.2/b.

1527 O.D.GANINA, în Arheologhia, Kiev, XIX, 1965, p.108,pl.I/10.

1528 M.ČIČICOVA, Le rayonement...,p.342, fig.70/1,1.

1529 B.NICOLOV, în Izvestia, Sofia, XXVIII, 1965, p.194, fig.39.

1530 G.TABACOVA-ŢANCOVA, în Arheologhia, Sofia, VI, 1964,4,p.49, fig.61.

1531 P.ALEXANDRESCU, în Histria,II, 1966, p.221, pl.82/XXX.

1532 B.FILOV, I.VELCOV, V.MICOV, op.cit.,p.24,fig.26/2; D.ČONCEV, în GNMP, III, 1959, p.96, fig.2; P.ALEXANDRESCU, în Thraco-Dacica, Bucureşti, 1976, p.119; N.A.ONAICO, Anticni import v pridneprovie...,p.56, pl.IV/1, XXV/5.

1533 I.VELCOV, în Izvestia, 1934, VIII, p.6, fig.7; M.ČIČICOVA, în AAPh, 1963, p.42; P.ALEXANDRESCU, op.cit.,p.117. Pentru Dălboki,cf. D.DIMITROV, în RP, IV, p.216, fig.11 =fig.3/2.Pentru datare cf. şi Sparkes, Talcott, nr.494.

1534 M.ČIČICOVA, în Le rayonement...,p.342, fig.70/1, 1,2.

1535 B.NICOLOV, în Izvestia, Sofia, 1965, p.134 şi urm.,fig.39/0;P. PETEV, în GNMP,II-III, 1959, p.64-67, fig.92; M.ČIČICOVA, în AAPh, 1963, fig.4/1.

1536 Idem, op.cit.,fig.27/b.

1537 V.CĂPITANU, în Carpica, VIII, p.58, fig.34/4; GH.BICHIR, Cultura carpică, Bucureşti, 1973, p.81; A.BUZILĂ, în MA, IV-V, 1972-1973, p.100, fig.1/2 şi 14.

1538 GH.BICHIR, loc.cit.

1539 Cf.nota 1521.

1540 E.MOSCALU, SCIV, 21, 1970, 4, p.657, fig.5/1. Gh.Bichir socoteşte că acest fragment aparţine unei amfore de tip 22 (B II/a după clasificarea amforelor cenuşii carpice) şi documentează la Govora-Sat prezenţa carpilor. Cf.Gh.Bichir, SCIV, 22, 1971, 4, p.668; idem, Cultura carpică, Bucureşti, 1973, p.167; idem, Arheology and History of the Carpi, Oxford, 1976, p.155.

1541 E.MOSCALU, op.cit.,p.662.

1542 GH.BICHIR, Cultura carpică, p.166 şi urm.; idem, Archaeology.., p.155.

1543 D.PROTASE, Problema continuităţii în Dacia. E.MOSCALU,op.cit. p.659; GH.BICHIR, op.cit.; S.DUMITRAŞCU, T.BADER, Aşezarea dacilor liberi de la Medieşul Aurit, Satu Mare, 1967; I.IONIŢĂ, Elemente autohtone în cultura Sîntana de Mureş, din Moldova, în Carpica, IV, 1971; idem, Probleme privind populaţia din Moldova în sec.II-V e.n.,în Crisia, 1972, p.193, fig.5.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

1544 E.MOSCALU, op.cit.,p.660 şi urm.

1545 D.BERCIU, Zorile istoriei în Carpaţi şi la Dunăre, Bucureşti, 1966, p.265, fig.29; idem, Neue Forschungsergebnisse...,Bonn, 1966, p.55, fig.15.

1546 Iată de ce afirmaţia lui Gh.Bichir: " pe bună dreptate orice cercetător român sau străin îşi poate pune întrebarea: cum se mai poate vorbi de romanizare în cadrul Daciei romane cînd întîlnim la sfîrşitul acestei stăpîniri aşezări care ne dau dreptul să prelungim Latène-ul pînă în a doua jumătate a sec. al III-lea e.n. etc", nu mai necesită prea multe comentarii. Adaug doar că ceramica dacică constituie argumentul permanenţei geto-dacilor în cadrul provinciei Dacia, nu numai în cadrul aşezărilor, ci şi în castrele de la Orheiul Bistriţei, Gilău, Bologa, Bivolari (Arutela). Ele demonstrează că încă de la începutul stăpînirii romane dacii existau, iar într-o etapă care rămîne încă a fi precizată, sînt acceptaţi şi în castre şi de aceea este limpede că nu a trebuit să vină retragerea aureliană, din 271 e.n., ca să pătrundă în fosta provincie dacii liberi, aşa cum a crezut că poate demonstra Gh.Bichir. Şi ce ar putea împiedica romanizarea unei populaţii aflată în faza Latène aşa cum erau dacii pînă la 106 e.n.?

In rezumatul lucrării lui Gh.Bichir (SCIV, 22, 1971, 4, p. 670) se spune: "l'auteur combat la thèse d'E.Moscalu, suivant laquelle il s'agire à Govora-Sat de Daces non romanisés de la province"!

Nu ştiu în ce măsură această afirmaţie se datoreşte unei greşeli de traducere, dar ea este la fel de bizară ca şi cele precedente şi cele pe care le vom analiza mai jos. Fără a considera că este necesar a acorda prea multă atenţie unor astfel de afirmaţii, vreau să reamintesc că atunci cînd am publicat ceramica de la Govora-Sat am arătat că pe lîngă ceramica dacică lucrată cu mîna sau cu roata există şi ceramică de tip provincial roman (E.MOSCALU, op.cit.,p.655, fig.6/1, 4-6 şi fig.5/8-11). Pe această bază am afirmat că aşezarea de la Govora-Sat: "este una din aşezările locale situate în imediata vecinătate a limesului alutan în interiorul provinciei Dacia, care nu pune numai problema existenţei unei populaţii aflate într-un stadiu avansat de romanizare, dar şi pe cea a unei prezenţe etnice romane sau romanizate efectiv în această aşezare. Ea documentează existenţa populaţiei dacice sesizată pentru prima dată la Stolniceşti şi prezentă şi la Ocniţa, constituind încă o dovadă a persistenţei populaţiei dacice, care îşi păstrează multe din formele de cultură tradiţionale dinaintea cuceririi romane, în interiorul provinciei Dacia, pe linia limesului alutan la mijlocul şi în a doua jumătate a sec. al III-lea e.n.".(E.MOSCALU, op.cit.,p.662). Deci este limpede că nu puteam vorbi de daci neromanizaţi cînd există multă ceramică romană ! Am arătat că : " la Govora-Sat nu avem documentată influenţa carpică, aşa cum

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

s-a constatat la Mătăsaru şi la Tei-Bucureşti, unde există amfore cenuşii, lucrate la roată, similare cu cele din cultura Poienești, ceea ce arată că materialele de tip carpic nu depăşesc pînă acum spre vestul Munteniei limita limesului transalutan. La Govora-Sat nu se cunoaşte nici existenţa oglinzilor de tip sarmatic, care la Mătăsaru sînt reprezentate prin fragmente de oglinzi, la Militari prin tipare din piatră pentru turnarea unor astfel de oglinzi sau ca la Măicănești-Bucureşti unde există de asemenea oglinzi de tip sarmatic" (E.MOSCALU, op.cit.,p.661).

Din constatările pe care le-am făcut, Gh.Bichir a formulat o frază în care a îmbinat ideile mele în aşa fel încît să-şi realizeze articolul în sensul dorit. Şi iată în ce fel: "părerea lui E.Moscalu că la Govora-Sat nu avem documentată influenţa carpică", deoarece nu s-au descoperit "amfore cenuşii lucrate la roată" şi "oglinzi de tip sarmatic" nu este plauzibilă din două motive: primul că fragmente de amfore de tipul amintit s-au găsit, unul a fost publicat chiar de E.M.,iar în al doilea rînd nu prezenţa sau absenţa oglinzilor de tip sarmatic este hotărîtoare în atribuirea unei aşezări carpilor, întrucît în Moldova, deşi se cunosc numeroase aşezări carpice, nu s-au găsit fragmente de oglinzi decît la Poiana- Dulceşti pe Siliştе" (GH.BICHIR, în SCIV, 22, 1971, 4 , p.669;idem, Cultura carpică, p.167; idem, Arheology and History...,p.155) . Este limpede că nu am folosit argumentul prezenţei sau absenţei oglinzilor de tip sarmatic pentru a demonstra prezenţa sau absenţa carpilor la Govora-Sat, ci doar am constatat existenţa lor în aşezările dacilor liberi din Muntenia. Aceste oglinzi sînt specifice sarmaţilor, care în sec.III e.n. sînt prezenţi în Moldova ca şi în Muntenia şi care le-au transmis şi carpilor ca şi dacilor liberi din Muntenia. Prin urmare afirmaţia lui Gh.Bichir este eronată. Cînd am vorbit de influenţa carpică la Mătăsaru l-am citat pe Gh.Bichir, care a săpat aici, care crede că a constatat-o. Dar cred că şi eu am comis o eroare ca şi Gh.Bichir, socotind că amforele cenuşii sînt exclusiv carpice.

Prezenţa unui fragment care poate aparţine unei amfore derivate din tipul 22 la Govora-Sat a permis lui Gh.Bichir să afirme că aici sînt carpi, care ar fi documentaţi în această zonă şi prin cercei filigranaţi cunoscuţi în mediul carpic. Trebuie spus că dacă aceşti cercei ar fi sigur produşi în mediul carpic, ei puteau fi vehiculaţi pe calea schimbului şi nu neapărat de carpi. Explicaţiile prezenţei lor la Fărcaşele pot fi multiple, dar piesele de podoabă, care circulă foarte mult, este greu să rezolve o problemă importantă ca cea în discuţie. Referitor la aceste categorii de obiecte de podoabă, unii autori au arătat că provin din ateliere pontico-provincial romane (M.BABEŞ, în SCIV, 22, 1971, 1, p. 35-36. I. IONIŢĂ, în Crisia, 1972, p.487). Astfel încercarea de a demonstra că ele sînt produse carpice este departe de a convinge.Dealt-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

fel, piese de podoabă lucrate în tehnica granulării, sînt cunoscute şi în zonele nord-pontice aşa încît producerea şi utilizarea lor exclusiv de către carpi este nereală. Dar iată ce spune autorul: "Desigur că observaţia este justă în ceea ce priveşte aspectul ("La Tène") al ceramicii de la Govora-Sat, dar explicaţia care trebuie dată acestui fenomen n-a fost sesizată şi de aceea se vorbeşte de prelungirea Latène-ului pînă în a doua jumătate a sec. al III-lea... părerea noastră este că la Govora-Sat avem de-a face cu carpi pătrunşi sau transplantaţi în imperiu poate după evenimentele din 245-247 e.n. Ca şi mai tîrziu în Dobrogea, în vremea lui Aurelian (an 272) şi Diocletian, şi în Oltenia romanii au căutat să-i aşeze pe carpi în apropierea unor centre întărite (Orosius, VII,25, 12), unde erau trupe care să-i supravegheze şi să-i pună la diferite munci necesare întreţinerii garnizoanelor respective". Aşezarea unor grupuri de carpi la graniţa imperiului în vremea lui Diocleţian este menţionată şi de Eutropius (IX, 25, 2) şi Orosius (VII, 25, 12), care transmite această ştire, specifică că au fost aşezaţi de-a lungul posturilor de pază (finium dispersere praesidia) (Gh. Bichir, loc.cit.). Desigur că atunci cînd autorul spune că " ...explicaţia care trebuie dată fenomenului n-a fost sesizată..." se gîndeşte probabil că dacii de la Govora-Sat sînt carpi care nu prea erau romanizaţi. Acelaşi lucru îl afirmă despre carpi în general şi D.Protase, Un cimitir dacic din epoca romană la Soporu de Cîmpie, Bucureşti, 1976, p.87). Dar aşa cum am arătat la Govora-Sat, există multă ceramică provincială romană şi prin urmare sînt daci romanizaţi din imperiul roman şi nu carpic.

Mi se pare interesant de subliniat argumentul izvoarelor istorice utilizate de autor pentru a putea demonstra prezenţa carpilor în teritoriul limesului alutan. Este surprinzător că Gh.Bichir îşi sprijină argumentarea pe menţiunea lui Eutropius transmisă de Orosius privind aşezarea carpilor, bastarnilor şi sarmaţilor în imperiu în timpul lui Diocleţian (284-304 e.n.).Autorul nu a observat că de fapt Dacia fiind părăsită în timpul lui Aurelian, între 271-275 e.n., romanii nu mai aveau cum şi de ce să aşeze pe carpi pe limesul alutan "în apropierea unor centre întărite unde erau trupe care să-i supravegheze şi să-i pună la munci necesare întreţinerii garnizoanelor respective", pentru că ei îşi retrăseseră armata şi aparatul administrativ din Dacia de cel puţin un deceniu !. In această situaţie transferarea unor carpi, bastarni şi sarmaţi de către Diocleţian în imperiu a avut loc desigur numai în Dobrogea pe care romanii o stăpîneau încă !. Mai recent autorul arată că pe baza săpăturilor din castrul de la Stolniceni, ultimul nivel de aici care datează după 272 e.n. este locuit de carpi, arătînd că după retragerea romanilor carpii şi nu goţii le iau locul (Gh.Bichir, în Thraco-Dacica, 1976, p.299). Aşteptăm publicarea ceramicii care susţine această părere şi atunci vom stabili

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

dacă sînt carpi sau daci din provincia Dacia rămaşi pe loc după retragerea aureliană sau daci liberi din Muntenia.

Un al doilea argument pe care se sprijină pătrunderea şi aşezarea carpilor în interiorul limesului alutan este fragmentul care aparţine foarte probabil unei amfore derivate din tipul 22 de amfore din Latène-ul geto-dacic, de la Govora-Sat. După părerea mea argumentul că amforele din sec.II-III e.n. sînt exclusiv carpice şi prin urmare pot documenta prezenţa carpilor este eronat. Urmînd această părere ar trebui ca şi aşezarea aparţinînd dacilor liberi de la Mediaşul Aurit, unde există o astfel de amforă, să fie considerată tot carpică (S.DUMITRAŞCU, T.BADER, op.cit.,pl.XII). Dacă lucrurile stau aşa atunci Gh.Bichir a uitat s-o treacă în rîndul aşezărilor carpice ! Amfore de tip 22 există în sec.VI-V î.e.n. în zonele tiso-slovace. După cum a reieşit destul de limpede din analiza vaselor de tip 22, acestea apar în mediul traco-geto- dacic încă din sec. VI î.e.n., dacă nu cumva şi de la sfîrşitul sec. VII î.e.n., odată cu stabilirea grecilor în mediul autohton,şi continuă în mediul geto-dacic din sec.I î.e.n.-I e.n. la Răcătău,Bîtca Doamnei şi poate Făcăi. Amfore cenuşii există şi în Oltenia la Piscul Sadovei (Ogrin),ca şi la Făcăi. Pe ultima Gh.Bichir o consideră contemporană cu cea de la Răcătău, datare care nu este deloc asigurată. Ea poate fi datată oricînd în intervalul sec.VI î.e.n.-III î.e.n.

Prin urmare, atîta timp cît amforele (tip 22) apar în mediul geto-dacic încă din sec.VI î.e.n. şi continuă pînă în sec.III e.n., amfora de la Govora-Sat nu are nici un motiv să fie adusă de carpi. Ea poate foarte bine să fi persistat la geto-dacii din epoca romană, din repertoriul ceramicii locale preexistente. În acest fel valoarea de argument pentru prezenţa carpilor la Govora-Sat a amforelor cenuşii este nulă. De altfel amforele cenuşii sînt documentate în Muntenia în două aşezări. Ele sînt prezente în aşezarea dacică din sec.II e.n.şi de la Socetu, în curtea şcolii, ca şi în aşezarea de la Socetu situată la circa 1,5 km spre nord în punctul "La Neaga". Aceasta din urmă datează pe baza unei monede de la împăratul Caracalla din prima jumătate a secolului III e.n. Prin urmare, amforele de tip 22 circulă în cultura dacilor liberi din Muntenia din secolul II pînă în prima jumătate a secolului III e.n. şi poate şi mai tîrziu. Referitor la părerea că la Govora-Sat ar fi carpi pătrunşi sau transplantaţi în imperiu după evenimentele din 245-247 e.n. chiar autorul se îndoieşte de veridicitatea ei,

Revenind la aşezarea de la Govora-Sat (La Stejar), trebuie să arăt astăzi, ca şi la publicarea ei iniţială, că nu dispunem de nici un argument care să ne asigure că datează după 271 e.n., nici fibula şi nici ceramica de tip provincial roman nu o permit. Dar cred că o precizare este posibilă, şi anume că ceramica provincial romană aparţine perioadei anterioare anului 271 e.n., cînd ea încă se mai producea pe loc.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Rezultă din observaţiile pe care le-am făcut asupra părerilor exprimate privind prezenţa carpilor în Oltenia, fragilitatea argumentelor utilizate în sprijinirea ipotezei. Dacă este să credem că în Oltenia au pătruns sau au fost colonizaţi daci liberi, de ce trebuie neapărat ca aceştia să fie carpi şi nu daci liberi din Muntenia din aşezările de tip Chilia-Mătăsaru-Militari...? De fapt cercetările viitoare vor demonstra în ce măsură această teorie este sau nu judicioasă. Publicarea necropolei daco-romane de la Locusteni va clarifica problema.

Ideea prezenţei carpilor în Oltenia romană are şi un alt aspect. Dacă aici romanii au adus în timpul stăpînirii lor carpo-daci sau daci liberi din Muntenia, unde sînt dacii rămaşi aici după cucerire ? Necropola dacică de la Locusteni, ca şi aşezările de la Govora-Sat, Ocniţa şi altele încă necercetate reprezintă după părerea mea dacii rămaşi după cucerirea romană. Desigur că nu trebuie şi nu putem exclude de loc posibilitatea colonizării aici a unor daci liberi, şi ipoteza rămîne deschisă viitoarelor cercetări. Nu este exclus ca aici să fi venit daci liberi din vestul Munteniei, în prima jumătate a sec. III î.e.n. , odată cu înfiinţarea limesului transalutan de către Septimius Severus. Nu trebuie uitat că necropola dacică de la Chilia se situează între cele două limesuri. In nici un caz însă materialele de pînă acum nu ne permit încă să credem că în Oltenia au fost colonizaţi sau au pătruns carpi după 271 e.n., sau înainte de această dată. Cred că mai trebuie făcută o observaţie. Se ştie că romanii au trebuit să lupte deseori cu carpii (Gh. Bichir, Cultura carpică, p.178), mulţi împăraţi luîndu-şi titlul de Carpicus Maximus. După părerea mea romanii cuprindeau în noţiunea de carpi şi pe dacii liberi din Muntenia, dacă nu cumva numele de carpi cuprindea toţi dacii liberi. Pentru că este greu de crezut că raidurile carpice în imperiu porneau numai din Moldova.

1547 E.MOSCALU, op.cit.

1548 E.CONDURACHE, şi colaboratorii, în MCA, IX, 1970, p.205, fig. 23/1; amfora de la Satu Nou provine din M.11 din necropola de aici şi se publică acum pentru prima dată, cu permisiunea prof. Bucur Mitrea, căruia ţin să-i mulţumesc; L.GETOV, în Izvestia, Sofia , XXVIII, 1965, p.205, fig.3; L.GETOV, G.TABACOVA-ŢANCOVA, Musée archaeologique Kazanlîk, 1967, nr.41.

1549 B.A.SPARKES, L.TALCOTT, Agora, XII, 1462, 1463, 1586.

1550 Muzeul Constanţa, nr.inv.576. Descoperită în 1961 la C.A.P. Adamclisi; A.ARICESCU, Noi date cu privire la cimitirele getice din zona Dunării, în Dobrogea, în Sesiunea de comunicări ştiinţifice a muzeelor de istorie, decembrie 1964, vol.I, Bucureşti, 1971, p.224. Amfora a fost folosită ca urnă. Mulţumesc pentru permisiunea de a o reproduce lui A.Rădulescu şi A.Aricescu.

1550 a B.FILOV, în Izvestia, Sofia, 1937, XI, p.75, fig.83.

1551 M.MIRČEV, în Izvestia, Sofia, XXV, pl.XII/4 (6), XVIII/1 (15),

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

XXX/5 (39); T.DREMSIZOVA, în Izvestia, Sofia, XXV, p.169, fig.6; idem, în Izvestia, Sofia, XIX, p.71, fig.14. Exemplarele de la Ravna sînt desenate după originale; I.VELCOV, în Izvestia, Sofia, 1937, XI, p.141, fig.134/3; M.IRIMIA, în Pontice, VI, 1973, p.44, fig.V/1 = fig.XVI/4; T.DREMSIZOVA, NELCINOVA, în Izvestia, Sofia, XXXII, 1970, p.216, pl.IV/4.

1552 Săpături 1969, la care am participat.

1553 M.COJA, în Dacia, N.S., XII, 1968, p.312 şi p.325, fig.5/1; P. ALEXANDRESCU, în Dacia, N.S., XVI, p.115, fig.1/1,2.

1554 Institutul de Arheologie, nr.inv.I 17136 b. Fragmentul de pe Valea Urluiului provine din colecţia I.Marinescu din Roşiorii de Vede.

1555 Apollonia, Sofia, 1963, pl.128/726, p.235.

1556 Ibidem, p.394.

1557 Muzeul din Alexandria. Fără număr de inventar. Mulţumesc colegului C.Beda care mi-a permis cu amabilitate reproducerea lui. Descoperire 1966.

1558 In 1971 am făcut un sondaj de 1 x 20 m în acest punct. La adîncimea de 0,90 m a apărut fragmentul de crater menţionat. Alte materiale de epocă nu au apărut pentru că probabil am săpat în marginea aşezării. La o adîncime mai mică au apărut fragmente ceramice din sec.III-IV e.n. In aceeaşi zonă s-a găsit întîmplător ceramică din sec.I î.e.n.-I e.n.

1559 Fragmentele se află la Institutul de Arheologie. Cel de la pl. LXXXVI/2 a fost găsit în bordeiul 3, 1958, nr.inv.I 17231, pl. LXXXVI/4 = bordeiul nr.3, 1957, nr.inv.I 17189, pl.CII/1 = bordeiul nr.1, 1957, nr.inv. I 17188 b, pl.CII/4 provine de la Alexandria-Pod, 1956, nr.inv. I 17225, pl.CII/6= nr.inv.I 17136 a.

1560 C.W.BLEGEN, Excavations at Troy, 1938, în AJA, XLIII, 2, 1939, p.225, fig.28.

1561 B.FILOV, V.MICOV, I.VELCOV, Duvanli..., p.152, fig.176; D. ČONCEV, în GNMP, III, 1959, p.100, fig.10; M.CICICOVA, Seuthopolis, Sofia, 1970; idem, în AAPh, fig.4/2; I.VELCOV, în Izvestia, Sofia, XI, 1937, p.141, fig.134/1-2.

1562 M.IRIMIA, în Pontice, VI, 1973, p.13, fig.I/1 = fig.XIII/3, p.38, pl.IV/5 = pl.XVII/5.

1563 Muzeul de Istorie al R.S.R. Săpături 1949; M.IRIMIA, în Pontice, II, p.200, fig.7; M.ČIČICOVA, în Izvestja, Sofia, 1969, p.76, Izvestia, Sofia, III, 1912, p.211, fig.122; M.IRIMIA, în Pontice, VI, p.46, pl.II/3.

1564 R.VULPE, în MCA, VI, 1959, p.315, fig.9/6; I.H.CRIŞAN, Ceramica..., p.193, fig.104, pl.XCVII şi XCVIII.

1565 C.DAICOVICIU, Cetatea dacică de la Piatra Roşie, Bucureşti, 1954, pl.XX/6,9,12,15.

1566 I.VELCOV, op.cit., p.161, fig.153/1.

1567 M.IRIMIA, în Pontice, II, p.207, fig.14; M.MIRCEV, în Izvestia, Sofia, XV, 1946, p.190, fig.82.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

1568 M.MIRČEV, Ravna...,pl.XXVIII/5 (37); M.ČIČICOVA, Le Rayonement..., 342, pl.70/2,2; Expoziţia arheologică cu rezultatele săpăturilor arheologice din 1949 din R.P.R.,Bucureşti, 1949,p.27 şi urm.,fig.2. Pentru Radevo cf.M.Kăncev, op.cit.,nr.90; G.SIMION, în Peuce, II, 1971, p.89, fig.17/d; E.MOSCALU, în SCIV,24, 1973, p.294, fig.7/4; idem în CA, 1976, p.281, fig.2/4.

1569 D.ALADJOV, în Izvestia, Sofia, XXVIII, 1965, p.90, fig.13/1=pl. B II 5,1.

1570 Nr.inv.A 1813. Reprodus prin amabilitatea lui I.Paul,căruia îi mulţumesc.

1571 T.DREMSIZOVA, în Izvestia, Kalorovgrad, p.3,III/1; idem,în Izvestia, Sumen, IV, 1967, p.68,III/3; M.IRIMIA, în Pontice, II, 1969, p.30, fig.10.

1572 A.ALADJOV, în Izvestia, Sofia, 28, p.108, pl.B, V, 9,1.

1573 M.MIRCEV, Ravna...,pl.XXVIII/5 (37) şi pl.XVII/14,b; T.DREMSIZOVA, în Izvestia, Sofia, 25, 1962, p.167, fig.2/2, lucrat din pastă cenuşie cu angobă neagră.

1574 G.SIMION, în Thraco-Dacica, p.151, fig.6/6.

1575 Idem, în Peuce, II, 1971, p.114, p.29/a; P.ALEXANDRESCU, în Thraco-Dacica, p.120.

1576 L.GETOV, G.TABACOVA-ŢANCOVA, op.cit.,nr.47.

1577 T.DREMSIZOVA, în Izvestia, Sofia, XXXV, 1962,p.173,fig.10.

1578 K.DEPERT, op.cit.,fig.11/1; M.LAMBRINO, op.cit.,p.81 şi urm. fig.49-51; I.BOARDMAN, I.HAYES, op.cit.,fig.55, nr.1302; F. VILLARD et G.VALLET, în MAH, LXVII, 1955, p.30, fig. 3,4 ; C.W.BLEGEN şi colab., Troy, IV, 2, pl.318/381252;N.A.ONAICO, op.cit.,p.60, pl.VI/8, pl.XXV/17.

1579 M.MIRCEV, Ravna...,p.103, pl.XIII/5(7); M.KĂNCEV, op.cit., fig.80; T.DREMSIZOVA, în Arheologhia,Sofia, 1964, 5, p.58,fig. 13/3.

1580 Săpături P.DIACONU.Se păstrează la Muzeul de istorie al R.S. România.

1581 B.FILOV, V.MICOV, I.VELCOV, Duvanli...,p.152, fig.175.

1582 Ibidem, fig.65 şi fig.156; P.ALEXANDRESCU, în Thraco-Dacica, p.119.

1583 T.GHERASIMOV, în Izvestia, Sofia, XXI, 1963, p.273, fig.2; I. VELCOV, în Izvestia, Sofia, V, 1928-1929, p.50, fig.74 şi fig. 50; E.MOSCALU, P.VOIEVOZEANU, La tombe et la trésor princiere thraco-gétique de Peretu, Comunicare la Institutul de Arheologie, Sofia, 23 XII 1975 şi idem, la Congresul al II-lea de Tracologie, Bucureşti, 6-10 septembrie 1976.

1584 N.A.ONAICO, op.cit., p.38, nr.443, pl.XXXI, fig.4; V.G.PETRENCO, op.cit., p.24, fig.15/14,15.

1585 M.MIRČEV, Ravna...,118, fig.XXIX/5 (37); B.HÄNSEL, în PZ, 49, 1974 fig.7; D.ČONCEV, în GNMP, III, 1959, p.102,fig.22 şi 23.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

1586 D.BERCIU, Arta traco-getică, p.153-161; idem, Contribution à l'étude de l'art thraco-gète, Bucureşti, 1974, p.169-178.
1587 I.H.CRIŞAN, în Dacia, X, 1966, p.194, fig.6; idem, Ceramica..., p.194, fig.105; FL.MIRŢU, în SCIV, 15, 1966, 4, p.529-534,fig. 1 şi 2; R.VULPE, în SCIV, VI, 1955, 1-2, p.253, fig.13/6; B. ZVOBODA, Zur Geschichte der Rhytons, Praga, 1956, p.84,pl. XII/20 a şi b, pl.V/a.
1588 B.NICOLOV, Musée arheologiques Vratza, Sofia, 1968,cat.46 şi47.
1589 P.ALEXANDRESCU, în Thraco-Dacica, p.125.
1590 Sparkes-Talcott, Agora XII, 617, 622.
1591 M.ČIČICOVA, în Izvestia, Sofia, XXXI, 1969, p.81 şi urm.,fig. 34-35; P.ALEXANDRESCU, op.cit.,p.121; Apollonia,Sofia,1963, p.199,pl.106/485-488.
1592 Cf.nota 1583. E.MOSCALU, P.VOIEVOZEANU, op.cit.; E.MOSCALU, în Noi, tracii, III, 40, dec.1977, p.14-16.
1593 A.I.MELIUCOVA, K voprosu o vzaimosviaziah scifscovo i frakiiscovo iscutva, în Scifscii-Sibirskii zverinii-stili...,Moscova, 1976, p.123.
1594 M.MIRČEV, Ravna...,pl.XVIII/3,5 (17); B.HÄNSEL, op.cit.,fig. 7.
1595 Sparkes, Talcott, Agora XII, cat.527-530 şi cat.1648.
1596 M.COJA, în Dacia, XII, 1968, p.318, fig.6/1 = 10/3.
1597 L.GETOV, G.TABACOVA-TANCOVA,op.cit.,cat.48; idem, în Arheologhia, Sofia, III, 1961, 1 p. 55 fig.2/8; M.MIRČEV,în Izvestia, Varna, V (XX), 1969, p.95-111, fig.IV/9.
1598 I.H.CRISAN, Ceramica...p.171, fig.85, 86, pl.LVI/2.
1599 M.ČIČICOVA, în AAPh, p.43, fig.7; idem, Seuthopolis, cat.69; D.ČONCEV, în GNMP, III, 1959, p.96, fig.6; B.FILOV, I. VELKOV, V.MICOV, Duvanli...,fig.200, p.179.
1600 B.FILOV, I.VELCOV, V.MICOV, op.cit.,p.173, fig.188.
1601 Ibidem, p.260.
1602 M.ČIČICOVA, în Izvestia, Sofia, XXXI, 1969, p.68 şi urm.,p.90.
1603 G.SIMION, în Peuce, II, 84, fig.15/1.
1604 A.I.MELIUCOVA, Nicolaevka...,1976, p.96 şi 164,pl.41/3 şi 47/4.
1605 Cf.nota 1482 şi urm.
1606 P.ALEXANDRESCU, în Dacia, N.S.,XVI, 1972, p.122 şi urm., fig.8/2,3; I.B.BRASINSKI, în KSIA, 103, 1965, p.97,fig.35/3; SPARKES, TALCOTT, Agora, XII, p.30, cat.724, 710, G.SIMION, op.cit.,p.88, fig.17/c; p.125, fig.30/f; M.IRIMIA,în Pontice, VI, 1973, p.50,pl.VIII/3.
1607 T.DREMSIZOVA, în Izvestia, Kolarovgrad, II, 1963, p.6,pl.VI/2.
1608 Ibidem, p.7, pl.VII/1.
1609 Apollonia, Sofia, 1963, p.197, pl.105/nr.471.
1610 D.ČONCEV, în GNMP, III, 1959, p.102, fig.20 şi 21; P.PETEV, în GNMP,V,1963;G.TABACOVA-TANCOVA,op.cit.,p.55,fig.2/g şi d.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

1611 M.COJA, în Dacia, N.S., XII, 1968, p.319, fig.5/3; P.ALEXANDRESCU, op.cit., p.122, fig.7/2.
1612 M.KÀNCEV, op.cit., fig.84.
1613 M.COJA, op.cit., p.309; P.ALEXANDRESCU, op.cit., p.123, fig. 8/1.
1614 M.IRIMIA, în Pontice, VIII, 1975, p.107, fig.6 şi 7/4.
1615 L.GETOV, în Izvestia, Sofia, 28, 1965, p.205 şi urm., fig.5/a şi b; V.MICOV, H.DJAMBAJOV, op.cit., p.146, fig.106/ a şi b.
1616 C.W.BLEGEN şi colab., Troy, IV/2, pl.306/3229; G.DAUX, în BCH, 88, 1963, 2, p.917, fig.19; P.ALEXANDRESCU şi SUZANA DIMITRIU, în CVA, 1968, 2, pl.32/3.
1617 M.PAROVICI-PESIKAN, în AJ, V, 1964, p.75, fig.13, 2.
1618 V.ZIRRA, în Alba Regia, XIV, 1975, p.51, fig.2.
1619 I.IUHASZ, în AE, 1976, 2, 10/2; M.PARDUCZ, în AAH, 18, 1966, pl.: XIV/15, XLVI/10, 14, LIX/17; G.LACZUS, M.PARDUCZ, în AAH, 21, 1969, pl.LVIII/1, p.217.
1620 M.PARDUCZ, în AAH, IV, 1-4, 1954, 64, fig.28/1; Z.CILINSKA, în SlA, VII/1, 1959, p.80, pl.I/6; M.PARDUCZ, în AE, 1943, p. 61, pl.XIII/11.
1621 V.ZIRRA, op.cit., p.50, fig.2/III, 8-10 şi fig.2/IV, 11-13; idem, Un cimitir celtic în nord-vestul României, Satu Mare, p.83, pl.XV şi fig.37/1.
1622 M.PARDUCZ, în AAH, IV, 1954; Dotgozotok, Szeged, 1940, XVI, pl.V/3, VII/5, p.29, fig.27/6; G.I.SMIRNOVA, în AS, 10, 1968, p.18, notele 16-20; T.SULIMIRSKI, Scytove..., pl.XV/6, 9.
1623 V.ZIRRA, loc.cit.
1624 I.NESTOR, Cercetări preistorice la Cernavoda, în Analele Dobrogei, XVIII, 1937, p.5; D.ČONCEV, în Godišnic, Plovdiv, III, 1959, p.130; B.SLĂTINEANU, P.H.STHAL, P.PETRESCU, Arta populară în R.P.Română. Ceramica, Bucureşti, 1958, p.50; T.DREMSIZOVA, în Izvestia, Sofia, 1965, XXV, p.182.
1625 D.ČONCEV, op.cit., p.129.
1626 I.H.CRIŞAN, în Apulum, 6, 1957, p.117; idem, Ceramica..., p.105.
1627 V.LEAHU, în CAB, I, loc. cit.
1628 I.H.CRIŞAN, op.cit.
1629 IOAN NEMETI, Cuptoare Latène de la Andrid, în SCIV, 25, 1974, p.579-584; idem, în AMP, I, Zalău, 1977, p.51.
1630 R.TANŢĂU, Meşteşugurile geto-dacilor, Bucureşti, 1972, p.46 şi urm.= Gewerbe bei den Geto-Dakern, Bucureşti, 1972, p.46 şi urm.; R.VULPE, în SCIV, II, 1950, 1, p.50; C.MATASA, I.ZAMOŞTEANU, M.ZAMOŞTEANU, în MCA, VII, p.340.
1631 R.TANŢĂU, op.cit., p.46 şi urm.
1632 Comunicare A.OANCEA, Săpăturile de la Crivăţ şi Socetu au fost făcute de D.Berciu şi autorul acestei lucrări.
1633 B.BASSA, L.MÂRGHITAN, în Apulum, VI, 1967, p.107; I.IONIŢĂ, în MCA, VIII, 1962, p.734, fig.3/3; S.TEODOR, în AM, VIII,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

loc.cit.; M.PETRESCU-DIMBOVITA, în SCIV, IV, 1953/3-4, p. 771; M.ČIČICOVA, în Thracica, I, Serdicae, 1972, loc.cit.

1634 M.MIRCEV, Dobrina..., p.47, pl.VII/27; ST.FERENCZI, în AMN, II, 1965, p.93, 99-101; V.VASILIEV în Marisia, VI, 1976, p.56 ; idem în Marisia, V, 1975, p.52, pl.XIX.

1635 M.IGNAT, în SCIV, 24, 3, 1973, p.535.

1636 N.TASIC, Belegis, în Epoque préhistorique et protohistorique en Yougoslavie, Beograd, 1971, p.164; idem, în Balcania, 1972, III; O.RADU, în SCIV, 24, 1973, 3, p.503-520; I.STRATAN, A.VULPE, op.cit.

1637 E.MOSCALU, în Thraco-Dacica, 1976, p.83; E.MOSCALU, C. BEDA, Noi cetăţi geto-dacice, în CA, III, p.361 şi urm. Aceluiaşi aspect îi aparţine şi aşezarea de la Căţelu Nou-Bucureşti, cf. V. LEAHU.

1638 E.MOSCALU, în Traco-Dacica, 1976, p.83. Dintr-o greşeală, eventual de traducere, fraza: "deocamdată este greu de stabilit care este regiunea în care acest tip de vas este mai vechi". D. Berciu afirmă că este o formă sudică[29], dar vasul din Macedonia[30] datează din protogeometric (sec.XI î.e.n.), ceea ce înseamnă că el este contemporan cu cele hallstattiene timpurii din sudul României, cele din mediul culturilor Zuto-Brdo-Gîrla Mare, Verbicioara şi Coslogeni, fiind oricum mai vechi, a apărut tradusă astfel: " deocamdată este greu de stabilit care este regiunea în care acest tip de vas este mai vechi. D. Berciu afirmă că este o formă sudică[29], dar vasul din Macedonia[30] este datat în sec.XI î.e.n., ceea ce înseamnă că el este contemporan cu cele hallstattiene timpurii din sudul României (Zuto-Brdo-Gîrla Mare, Verbicioara, Coslogeni)" ! Astăzi problema originii vasului cuptor se poate considera ca fiind rezolvată, avînd în vedere faptul că recent a fost publicat un vas cuptor într-o aşezare aparţinînd culturii Cernavoda III - Boleraz de la Kétekyhaza (I.ECSEDY, în A Bekes Megyei Muzeumok Kozlemenyei , 1973, 2, p.9, fig.16). Acest exemplar ne dă dreptul să credem că vasul cuptor este mai vechi în zonele tiso-slovace decît la sud de Carpaţi. Prin urmare vasul cuptor este o creaţie a culturii Cernavoda III-Boleraz, de la care a fost preluată şi de culturile care i-au urmat, cultura Otomani, forma ajungînd pînă în Ha C la Sopron (E. PATEK, în AÉ , loc.cit.). Desigur că din cultura Otomani a fost preluată şi de cultura Gîrla Mare, de la care forma a fost perpetuată pînă în Ha B_1-B_2 la Insula Banului şi Vîrtop. Problema rămîne astfel rezolvată pînă la noi descoperiri, pentru că dacă vasul cuptor apare în mediul culturii Cernavoda III-Boleraz ne putem aştepta ca vasul cuptor să apară şi în mediul culturii Cernavoda de la Dunărea de Jos, de unde va fi fost perpetuat pînă la apariţia culturii Zuto-Brdo-Gîrla Mare. În acest fel vasul cuptor nu mai poate fi considerat ca o formă sudică (D.Berciu, în Dacia, N.S., V, 1961 , 144-145; idem, în SCIV, 12, 1967, 2, p.233), întrucît cea mai veche

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

atestare a sa se cunoaşte în zona Tisci mijlocii. Vasul de la Vardarovtza din Macedonia datează din protogeometric(W.HEURTLEY, Prehistoric Macedonia, Cambridge, 1939, pl.XXII/474) şi prin urmare sensul apariţiei sale este nord-sud, preluat aici foarte probabil din mediul culturii Insula Banului, dacă nu cumva el a fost încetăţenit în Grecia încă de purtătorii culturii Zuto-Brdo-Gîrla Mare în cadrul fenomenului marii migraţii egeice, pentru că la Vlahopoulo (Phylia) există într-un mormînt cu tholos un vas cuptor pictat (după aspect pare a fi lucrat şi la roată !), care datează din Mycenian III/A (1400-1100), (G.DAUX, în BCH, 88, 1963, II,p. 738, fig.15). In acest fel cele mai noi descoperiri ne obligă să coborîm data de apariţie a acestui tip de vas, în chip surprinzător, pînă la nivelul culturii Cernavoda III, iar apariţia sa în Grecia coboară la circa 1400 î.e.n. Dar nu este de loc exclus ca viitoarele cercetări să ne oblige să coborîm datarea apariţiei vasului cuptor în Grecia şi mai mult. De altfel un vas-solniţă dintr-un mormînt de la Volimida (Kealovriso I) datează din Helladicul mijlociu (1850-1580), (G.DAUX, în BCH, 88, 1963, II, p.738,fig.13), care poate constitui o dată pentru începutul pătrunderii către sud a elementelor de tip Zuto-Brdo-Gîrla Mare sau Vatina în Grecia. Vase cuptor se cunosc şi la Lăpuş în Br D-Ha A (cf.C.KACSO),în Marmaţia, II, 1971, p.39, fig.2; idem, în Dacia, N.S.,XIX,p.51 , fig.9/13.

1639 M.GARAŞANIN, La contribution du monede sud-est european, în Suroes arheologiques de la civilisation europèenne, Bucureşti,1970, p.106.

1640 M.ŞTEFANOVICI, în Thracica, II, 1972, p.101-105.

1641 D.P.DIMITROV, în Arheologhia,Sofia,1968,4,p.10 şi urm.

1642 C.W.BLEGEN şi colab.,Troy, IV/2; C.W.BLEGEN, Troy, 1963, datează Troia VII/b2 între 1190-1100 î.e.n., datare care este reluată şi în alte lucrări, cf. L'art au pays de hittites, Paris,1966; J.ZAFIROPOULO, Histoire de la Grèceà l'âge de bronz, Paris , 1964, p.71, datează Troia VII/b între 1240-1100 î.e.n.

1643 D.P.DIMITROV, op.cit.

1644 S.MORINTZ, în Dacia, VIII, 1964; D. BERCIU,Zorile istoriei..., p.219 şi urm.,fig.21; idem, Romania before Burebista, Londra, 1966, tabel cronologic; idem, Neue Forschungsergebnisse zur Vorgeschichte Rumänien, Bonn, 1966, p.45 şi urm.,fig.14.

1645 N.SANDERS, în The European Community in Lather Prehistory, Studies in Honour of C.F.C. Hawkes,1971, p.8 şi 22.

1646 B.HÄNSEL, în Thracica, III, 1974, p.90, tabel cronologic.

1647 A.VULPE, Traci şi iliri la sfîrşitul primei epoci a fierului în Oltenia, în SCIV, XIII, 1962,2, p.307-325; A.VULPE, în MA, II, p.185, fig.1.

1648 N.TASIĆ, în Balcanica, II, 1971, p.26 şi urm.

1649 A.VULPE,în SCIV,XIII,1962,2,p.307-325;V.DUMITRESCU, în Dacia,XII, N.S.,1968, p.249.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

1650 M.GUSTIN, în Apulum, XV, 1977, p.155-168; M.PETRESCU-DÎMBOVIȚA, în MA, IV-V, 1973, p.83 și urm.
1651 M.IRIMIA, în Pontica, II, p.219; G.SIMION, în Peuce, II, p.67, 1-4; idem, în Thraco-Dacica, p.148, fig.3/1-2.
1652 D.ČONCEV, în GNMP, 1948, I, p.17, fig.3; D.BUCINSKI, în Izvestia, Sofia, 1952, p.8, p.364 și urm.
1653 D.BERCIU, E.COMȘA, în MCA, II, p.320 și urm., fig.82-83; A. VULPE, Ferigele..., p.15 și urm.; V.DUMITRESCU, op.cit., p. 180 și urm.; M.NICA, în Historica, III, 1973, p.9 și urm., fig.2; M.MIRČEV, în Izvestia, Varna I (XVI), 1965, p.33 și urm.
1654 M.DJUCNIC, B.IOVANOVIČ, Illyriam princely necropolis at Ateniса, Cacak, 1966, p.1 și urm., XXVIII-XXXVI.
1655 M.IRIMIA, în Pontice, I, p.231; D.NICOLAESCU-PLOPȘOR, în Pontice, 7, p.32.
1656 E.G.JEREM, în AAH, 20, 1968, p.180 și urm.
1657 I.H.CRIȘAN, Ceramica..., pl.VIII/21.
1658 A.VULPE, în MA, II, p.199; V.VASILIEV, Marisia, VI, 1976, p. 65.
1659 Idem, în Marisia, V, 1975, p.53, pl.XX/5.
1660 Ibidem, VI, p.65.
1661 Expertiză antropologică efectuată de D.Botezatu.
1662 A.VULPE, E.POPESCU, în Traco-Dacica, p.217, 230; D.NICOLAESCU-PLOPȘOR, în Traco-Dacica, p.227-230.
1663 Idem, în Pontice, 1974, 7, p.35.
1664 D.NICOLAESCU-PLOPȘOR, W.VOLSKI, Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România, București, 1975, p.87 și p.100.
1665 V.VASILIEV, Grupul scitic din Transilvania, în FI, Bistrița, VI, 1976, p.97 și urm., nota 29; idem, în Marisia, VI, 1976, p.61 și urm., nota 25.
1666 I.VELKOV, în Izvestia, Sofia, XII, 1938, p.271; G.FEHER, în Izvestia, Sofia, 8, 1934, p.106; T.POPOV, în Izvestia, Sofia, II, 1923-1924, p.113.
1667 M.DJUCNIČ, B.IOVANOVIČ, op.cit., p.4 și 23, pl.VI/14 și XIV.
1668 D.NICOLAESCU-PLOPȘOR, în vol.V.DUMITRESCU, Necropola de incinerație de la Cîrna, București, 1961, p.373.
1669 E.MOSCALU, în Traco-Dacica, 1976, p.78; A.BOLOMEY, în Traco-Dacica, p.87.
1670 Zehn Jahre archäologische Forschung (1958-1968), Budapesta, 1970, (E.PATEK), p.119, p.16; E.PATEK, AAH, 1961, 13, p.69; idem, Sympozium zu Problemen, p.340, fig.3-8.
1671 I.NESTOR, E.ZAHARIA, în MCA, VII, 1961, p.176; ST. FERENCZI, în MCA, VII, p.196; N.VLASSA, în Apulum, IV, 1961, p.19 și urm.; K.HOREDT, în MCA, I, 1953, p.802.
1672 I.H.CRIȘAN, Ceramica..., p.24 și 29; GH.MARINESCU, în FI, II, 1972, p.26.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

1673 P.ALEXANDRESCU, în StCl, XII, 1970, p.152; V.KARAGHEORGHIS, în BCH, 87, 1963, I, p.285, fig.29, 31, 32 şi p. 378 ; idem, în RA, 1969, p.57-80.
1674 N.K.SANDERS, în Thracica, 1974, III, p.195 şi urm., fig.1.
1675 A.D.ALEXANDRESCU, în Thracica, 1974, III, p.163.
1676 E.MOSCALU, P.VOIEVOZEANU, Tumulul şi tezaurul de la Peretu, Comunicare la colocviul "Aria nord-tracică în secolele VIII-IV î.e.n.", Institutul de arheologie Bucureşti, noiembie 1974; P. VOIEVOZEANU şi E.MOSCALU, Comunicare la colocviul "Getodacii în secolele IV-III î.e.n.", Cluj-Napoca, 17 noiembrie 1975, CA, III, 1979, p.353; idem, Comunicare la Inst.de Arheologie din Sofia, 23.XII 1975; idem, v.nota 1034.
1677 E.MOSCALU, Contribuţii..., tip.III şi tip XI/b.
1678 N.IRIMIA, în Pontice, 1976, 9, p.80 şi urm. La Cătunu provine din săpăturile efectuate de C.Borugă.
1679 M.PARDUCZ, în AAH, 18, 1966, p.51, pl.XXXIV/2.
1680 P.ALEXANDRESCU, în Histria, II, 1966, p.156 şi urm.
1681 M.ČIČICOVA, în Izvestia, Sofia, 1969, 31, p.47.
1682 P.ALEXANDRESCU, în StCl, XII, 1970, p.150 şi urm.
1683 M.PARDUCZ, în AAH, 1952, 1-3, p.156; M.DUSEK, Thrakische Gräberfeld der Hallstattzeit in Chotin, Bratislavă, 1966, p.13, fig. 8. Din articolul scris de R.Harhoiu, "Sittentypen in der späthallstattzeitlichen und frühlatènezeitlichen Fürstengräbern aus West-Deutschland und Ostfrankreich", în SCIVA, 27, 1976, 2, p. 181-202, reiese că cel puţin în zona analizată mormintele princiare nu conţin şi cai.
1684 V.VASILIEV, op.cit., p.99.
1685 M.MIRČEV, în Izvestia, Varna, 1 (XVI), 1965, p.41, pl.9/38; idem, în Izvestia, Sofia, 1962, 25, p.108 şi urm., pl.19/1.
1686 G.SIMION, în Traco-Dacica, p.155, fig.8/5.
1687 B.FILOV, I.VELCOV, V.MIRCEV, op.cit., p.142, fig.166/30-35.
1688 V.CĂPITANU, în Carpica, 1968, 1, p.79, fig.1.
1689 A.I.MELIUKOVA, în KSIA, 105, 1965, p.33; E.CONDURACHI şi colab., în MCA, IV, 1957, p.81, fig.60/1, 1; S.DUMITRIU, în Histria, II, p.128 şi urm.
1690 D.POPESCU, în SCIV, 9, 1958, 1, p.9 şi urm.; idem, în Dacia, N.S., 1962, p.443; idem, în SCIV, 18, 1977, 2, p.338.
1691 T.KEMENCZEI, AH. OTTO, Muzeum Evkonyve, X, 1971, p.67, fig.2.
1692 B.BASSA, L.MĂRGHITAN, în Apulum, VI, 1967, p.105 şi urm.; B.BASSA, în MCA, 9, 1970, p.227 şi urm.
1693 E.COMŞA, în SCIV, 15, 1964, 1, p.127 şi urm.; D.TUDOR, E. BUJOR, A.MATROŞENCO, în MCA, 7, 1971, p.483, fig.7; D. TUDOR, Sucidava, 1974, p.21, fig.45/1; A.VULPE, în MA, II, 1970, nota 102; E.MOSCALU, în Traco-Dacica, p.78 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

1694 M.PETRESCU-DÎMBOVIȚA, în MCA, I, 1953, , p.166 și urm.; M.PETRESCU-DÎMBOVIȚA, M.DINU, în SCIVA, 25, 1974, 1, p.87-91; M.PETRESCU-DÎMBOVIȚA, în MA, IV-V , 1976; B. HÄNSEL, în Thracica, Sofia, III, 1974, p.88.

1695 V.CAPITANU, în Carpica, I, 1968, p.69, fig.1; E.PĂPUȘOI, în Carpica, II, 1969, p.87 și urm.; V.PALADE, N.CIUCĂ, în SCIV, 23, 1972, p.288 și urm., I MITREA, în Studii, Bacău, 1970, p.123, fig.1/A și B; V.M.BÎRLIBA, I.UNTARU, în MA, III, 1971, p.441; C.BUZDUGAN, G.COMAN, în SCIVA, 28, 1977, 2, p.241; C.BUZDUGAN, în SCIVA, 26, 1975, 1, p.69; A.NIȚU, în MCA, 1, 1953, p.1.

1696 S.MORINTZ, în MCA, III, 1957, p.219; idem , în MCA, V, 1959, p.355; idem, în MCA, VI, 1959, p.231; idem, în MCA, VII, 1961, p.201; idem, în Dacia, N.S., I, 1957, p.116.

1697 C.ECONOMU, Cercetări istorice, Iași, 1976, p.63; I.IONIȚĂ, în MCA, VIII, 1962, fig.2-3; S.TEODOR, în AM, VIII, 1975, p.122 și urm.; A.LASZLO, în Thraco-Dacica, p.96; V.URSACHE, în Carpica, I, 1968, p.134, fig.20.

1698 A.VULPE, Necropola hallstattiană de la Ferigele..., București, 1967, p.58, fig.19, 20, p.XV și XV/1; idem, în Dacia, 21, 1977, p.82, fig.1/2 - cf.și nota 63.

1699 A.MATEI, în AMN, XIV, 1977. Pentru aria de răspîndire a acestui tip de teacă cf. K.KILIAN, în PZ, 50, 1975; cf.84/1; A.I.TERIA-NOJKIN, Kimeriiți, Kiev, 1977, pl.32/1.

1700 Trebuie remarcat faptul că acele tripaletate nu sînt cunoscute în mediul nord-pontic și nu le putem încadra în categoria pieselor de tip răsăritean așa cum se crede (C.ECONOMU, loc.cit.). Ele sînt piese geto-dacice (cf. D.BERCIU, Zorile istoriei..., București , 1966, p.272). Acele tripatelate apar la Ciumbrud (ȘT.FERENCZI, în AMN, 1965, 2, p.90, fig.8/7), care datează din sec.VI î.e.n. , Cimbala din sec.VI-V î.e.n. (V.CĂPITANU, op.cit., p.71, fig.1/4), la Cernavoda în sec.V î.e.n. (D.BERCIU, în MCA, IV, p.288, fig. 111/4 și 14/4, la Satu Nou în sec.IV î.e.n. (B.MITREA, C.PRE - DA, N.ANGHELESCU, în MCA, VII, p.287, fig.4) și Enisala tot în sec.IV î.e.n. (G.SIMION, în Thraco-Dacica, p.155, fig.7/3). Este clar că din punct de vedere cronologic acele tripatelate circulă din sec.VI î.e.n. pînă în sec.IV î.e.n. Cele mai timpurii sînt cele din sec.VI î.e.n., de la Ciumbrud și Cimbala, iar cele mai tîrzii sînt de la Enisala și Satu Nou. În acest fel tendința de a coborî datarea necropolei de la Cernavoda în sec.IV î.e.n. pe baza acelor tripaletate (G.SIMION, în Tracica, Sofia, 1974, III, p.299) nu este concludentă dat fiind circulația curentă a acestor piese între sec.VI-IV î.e.n. Oglinda grecească de la Cernavoda (D.BERCIU, loc.cit.) constituie un bun argument pentru datarea acestei necropole în sec. V î.e.n., dacă nu cumva și mai devreme, întrucît acest tip de oglindă are analogii în necropolele de la Ta-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

piószele (M.PARDUCZ, în AAH, 18, 1966, p.91, pl.XXXVII), de la Chotin (M.DUŞEK, op.cit., p.85, pl.1/10-12), care datează începînd de la mijlocul sec.VI î.e.n. Pentru aceeaşi datare cf.şi A. STOIA, în Dacia, XX, 1975; A.VULPE, în MA, II, 1970, p.202.

1701 C.ICONOMU, loc.cit.; A.VULPE, în MA, II, p.202.

1702 I.H.CRIŞAN, Ceramica..., p.24 şi 29; idem, în Dacia, IX, 1965, p.134; V.VASILIEV, în Marisia, VI, Tîrgu Mureş, 1967, p.81; idem, în FI, IV, 1976, p.101; idem, în IIe Congrès International de Tracologie, Bucureşti, 4-10 septembre 1976. Résumés des rapports et communications, p.142.

1703 ST.FERENCZI, în AMN, II, 1965, p.33 şi 98; ibidem, III, 1966, p. 58.

1704 M.MIRČEV, în Izvestia, Sofia, 25, 1962, p.107, fig.VIII/2; K.JU - GLEV, GFIF, Sofia, XLVII, 1952, II, p.282.

1705 A.I.MELIUCOVA, în SA, 1972, 1, p.62; idem, Drevniaia kultura Moldovii, Kişinev, 1974, p.22; idem, în MIA, 64, 1959, p.64, fig. 19/2.

1706 A.L.NIKITIN, V.I.LEVIN, în KSIA, 103, 1965, p.75, fig.26; V. A.ILINSCAIA, Ranes-chifskie Kurgani baseina, r.Tiasmin, Kiev, 1975, p.174.

1707 I.G.SZABO, A Egri museum evkonyve, VII, 1969, p.126 şi urm.

1708 E.G.JEREM, în AAH, 20, 1968, p.180 şi urm.; M.PARDUCZ, în AAH, 1965, XXIV, p.293.

1709 I.H.CRIŞAN, în Dacia, 9, 1965, p.133, şi urm.; idem, Ceramica.., p.27; A.I.MELIUCOVA, K voprosu pamiatnikah skifskoi kulturî na teritorii srednei Evropî, în SA, XXII, 1955, p.239 şi urm.; M.I.ARTAMONOV, Geloni, Agathyrsi et Sigini, în Arheologiia, Sofia, 1976, 2, p.9.

1710 M.PARDUCZ, în AAH, 1973, p.27-58; I.H.CRIŞAN, în Dacia, IX, 1965, p.133 şi urm.; idem, în Sympozium zu Problemen..., Bratislava, 1974, p.101; V.VASILIEV, N.CHIDIOŞAN, în SCIV, 23, 1972, 3, p.453-457; V.VASILIEV, în Marisia, 6, 1976, p.49 şi urm.; idem, în AMN, VII, 1970, p.42 şi urm. I.H.Crişan socoteşte că geto-dacilor le este străină depunerea pesariilor în mormînt (cf. Ceramica daco-getică, p.24). Dar în necropola geto-dacică de incineraţie de la Canlia am găsit un pesariu (verigă de bronz) în mormîntul nr.48. Dacă s-ar putea reproşa că această necropolă datează din sec.IV î.e.n., şi prin urmare putea fi influenţată de sciţi, dispunem de un exemplu mai convingător din necropola prescitică de la Stoicani (cf.M.PETRESCU-DÎMBOVIŢA, în MCA, I, 1953, pl.IX, fig.14/8,9; V.VASILIEV şi A.ZRINYI, analizînd problemele pieselor de tip saltaleoni (în FI, 1974, 3, p.112), le cunoaşte pe cele din mediul ilir şi pe cele de la Balta Verde, Gogoşu, din mediul scitic, ca şi pe cele din Caucaz, unde apar încă din epoca bronzului. Pe această bază ajunge la concluzia că exemplarele din mormintele scitice transilvănene pot fi totuşi considerate de originără-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

săriteană. În aceste condiţii cred că este mai bine să le considerăm neconcludente sub aspect etnic, pentru că în zona Tisei ele apar încă din bronz A2 B şi sînt comune pînă în bronz tîrziu şi hallstattul A-B (F.KOSEGYI, în FA, X, 1958, p.50 şi urm., fig. VIII/7; T.KEMENCZEI, în Evk. Miscolc, V, 1965, p.107, p. X/26-27; E.PATEK, în Symposium zu Problemen, pl.VI/5. Mai este totuşi necesară o observaţie: V.Vasiliev, în articolul său asupra "Podoabelor scitice de metal preţios din Transilvania", în AMN, VII, 1970, p.48 şi urm., fig.1/8-12, analizează cerceii în formă de liră şi critică părerea emisă de M.Duşek conform căreia acest tip de cercei nu poate constitui prototipul cerceilor cu capete conice, arătînd că cerceii liră de la Duvanli, pe care se sprijină argumentarea lui M.Duşek, datează de la mijlocul sec.V î.e.n. V.Vasiliev are dreptate cînd consideră cerceii liră lucraţi de greci atît în mediul scitic, cît şi în Tracia, numai că V.Vasiliev nu cunoaşte că la Histria există un tipar de turnat cercei liră care datează din sec.VI î.e.n., (cf.M.COJA, în Dacia, N.S., VI, 1962, p.134,fig.12/2). Autoarea menţionează că tiparele sînt lucrate din calcar de Dobrogea, ceea ce demonstrează faptul că ei se lucrau chiar în coloniile greceşti din mediul tracic şi geto-dacic. Prin urmare ipoteza lui M. Duşek se dovedeşte a fi demonstrabilă. De aceea socotesc că V. Vasiliev, op.cit., fig.7, a greşit atunci cînd indică pe hartă difuzarea acestui tip de cercei din mediul scitic către Tracia, cînd ele, fiind produse greceşti, se difuzează de la sud spre nord, iar acest tip de cercei se produce la Histria. Frumoasele exemplare greceşti de la Duvanli, Kuban, Nympheion pot fi produse chiar în atelierele Greciei continentale, a căror existenţă şi prosperitate se întemeia în mare măsură pe comerţul cu popoarele bazinului pontic.

1711 I.H.CRIŞAN, Ceramica...,p.43 şi urm.; E.MOSCALU, Contri - buţii...,passim.

1712 N.VLASSA, în Apulum, IV, 1961, p.31, fig.9/4; V.VASILIEV, în Marisia, VI, 1976, p.66, pl.XXIV/11.

1713 D.PROTASE, Riturile funerare ale geto-dacilor, Bucureşti, 1971, p.37 şi urm.; C.ICONOMU, op.cit., p.64 şi 67. Pentru inventarul mormintelor de înhumaţie de la Poiana, cf.R.VULPE, în SCIV, 3, 1953, p.195, fig.4.

1714 I.T.NICULIŢĂ, Arheologiceski isledovania v Moldavii, 1972, p. 105 şi urm.

1715 V.ZIRRA, în MCA, IX, 1970, p.41; M.BUCOVALĂ şi M.IRIMIA, în Pontice, 4, 1971, p.41-56.

1716 I.VENEDIKOV, op.cit., p.244 şi urm.; M.ČIČICOVA, în Izvestia, Sofia, 31, 1969, p.16 şi urm.; B.FILOV, I.VELKOV, V. MICOV, op.cit., p.82.

1717 I.H.CRIŞAN, Ceramica..., p.220, nota 670.

1718 N.HARŢUCHE, în Pontica, 4, 1971, p.258 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

1719 N.HARŢUCHE, F.ANASTASIU, Brăiliţa, p.52, pl.68-72; A.VULPE, în MA, II, 1970, p.146 şi 195.
1720 B.A.SPARKES, L.TALCOTT, Agora, XII, nr.698-700.
1721 K.K.MARCENKO, în SA, 1972, 1, p.128, fig.2/2.
1722 Histria, II, p.210, pl.VII/3.
1723 Cf.nota 87.
1724 E.BUJOR. în Trudi VII mejdunarodnovo Congresa antropologicesckih i etnograficeskih nauk (Moscova, 3-10 august 1964), Moscova, 1970, tom.V, p.271; G.SIMION, în Traco-Dacica, p.148, fig. 4/6; D.PROTASE, Riturile funerare..., p.33.
1725 G.TROHANI, L.GEORGESCU, M.ŞT.UDRESCU, în SCA, 9, 1972, 2, p.123-127.
1726 M.DUŠEK, Thrakische Gräberfeld..., p.24 şi urm; idem, SlA, XXII, 2, 1974, p.362 şi urm.
1727 P.ALEXANDRESCU, Les scythes au bas du Danube avant le roi Ateias, în Les Rayonements..., Paris, 1965, p.406 şi urm., cu bibliografia; D.BERCIU, Zorile istoriei..., p.257 şi urm.
1728 E.CONDURACHE, în OCD, p.34; P.ALEXANDRESCU, în SCIV, VII, 1956, p.319 şi urm.
1729 P.ALEXANDRESCU, în Le rayonement..., p.407; E.MOSCALU, în CA, II, 1976, p.277.
1730 G.SIMION, în Thraco-Dacica, p.157, fig.11.
1731 P.ALEXANDRESCU, op.cit.; V.A.ANOHIN, Scifskii drevnosti, Kiev, 1973; T.GHERASIMOV, în Izvestia, Sofia, 1967, XXX, p. 181-185; A.ROGALSKI, în Izvestia, Varna, XII, 1961, p.23-26 ; VI(XXI), 1970, p.3-17; I.IURUKOVA, în Thracica, IV, 1977, p. 106-120; V.ILIESCU, Cu privire la data aşezării sciţilor în Dobrogea, în Cercetări istorice, III, Iaşi, 1972, p.59-65; M.COJA , Zidul de apărare al cetăţii Histria şi distrugerea lui în secolul IV î.e.n., în SCIV, XV, 1964, p.394; R.OCHEŞANU, în Pontice, V, 1972, p.485-486; C.PREDA, De ce nu s-au emis monede geto-dacice în Dobrogea ?, în BSNR, LXVII-LXIX (1973-1975), p.66; GH. POIENARU-BORDEA, în BSNR, LXVII-LXIX (1973-1975), Bucureşti, 1975, p.25; P.ALEXANDRESCU, Ateas, în StCl, IX, 1967, p.85-93.
1732 P.ALEXANDRESCU, loc.cit.; H.DAICOVICIU, în Thracica, IV, 1977, p.12.
1733 B.FILOV, V. MICOV, I.VELKOV, op.cit., p.201, fig.214-215.
1734 A.I.MELIUKOVA, în KSIA, 105, 1965; V. CANARACHE, în SCIV, 3-4, 1953, p.717; A.D.ALEXANDRESCU, în SCIV, 1958, 2, p.291; D.BERCIU, în MCA, IV, p.124; D.M.PIPPIDI, D.BERCIU, în DID, 1965; D.BERCIU, Zorile istoriei..., p.257 şi urm.; G.TONCEVA, în Thracica, I, 1972, p.113; I.BARNEA, în SCIV, XIII, 1962, 1, p. 19; N.L.CLENOVA, în Studia Thracica, Sofia, 1975, p.87, pl.V/2 şi VI/3.
1735 V.PÂRVAN, Getica, p.9, fig.1 şi 2; D.BERCIU, op.cit., p.258;

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

S.RAȚA, în AM, V; D.BERCIU, în SCIV, XI, 1960, 2, p.369 și urm.; idem, în Dacia, N.S., V, 1961, p.175 și urm.

1736 R.VULPE, în SCIV, II, 1951, 1, p.213, fig.28/1; A.I.MELIUKOVA, op.cit., p.32.

1737 A.I.MELIUKOVA, loc.cit.; G.TONCEVA, op.cit., p.101-119; A.I.TERIANOJKIN, în Skifskii mir, Kiev, 1975, p.19, fig.16/1, nota 54; idem, Kimmerienii, Kiev, 1977, p.42 și 120.

1738 S.MORINTZ, în Dacia, N.S., I, 1957, p.124, fig.2/8; S.TEODOR, în AM, VIII, 1975, fig.21/10-11.

1739 M.IGNAT, în SCIV, 24, 1973, 2, p.537, fig.2/4; M.IRIMIA, în Pontice, 9, 1976, p.47, 53, fig.7/1-3.

1740 V.I.KOZENCOVA, în Skifskii mir, Kiev, 1975, p.63, fig.6.

1741 M.DUȘEK, în SlA, IX, 1961, p.160-162; idem, Regiunile carpato-dunărene în Hallstattul târziu, în AM, II-III, 1964, p.283 și urm.; idem, în Izvestia, Sofia, 1964, 27, p.55-66; idem, în SlA, 1974, p.382, 404.

1742 J.NEUSTUPNY, Nationalitès prehistorique et historique. Contribution au probleme des thraces prehistorique en Tchecoslovaqui, în Thracica, III, Serdicae, 1974, p.9.

1743 D.BERCIU, Zorile istoriei..., p.261; A.VULPE, Ferigele...p.79; idem, în AM, II, 1970, p.202; G.I.SMIRNOVA, K.V.BERNIAKOVICI, în AS, 7, 1965, p.89-116; Z.BUKIOVSKI, Skythian influence in Luzacian culture, Varșovia, 1977, p.245 și urm.; I.H.CRIȘAN, Locuirea daco-geților pe teritoriul Slovaciei, în AM, VI, 1969, p.94; idem, în Studine zvesti, 18, Nitra, 1970, p.87 și urm.

1744 I.LENGYEL, în FA, XII, 1960, p.67 și urm., fig.17/1 și 18.

1745 G.I.SMIRNOVA, K.V.BERNIAKOVICI, în AS, 7, 1965, p.97-106; V.I.BISILIA, Poselenia Galiș Lovacica, Arheologhia, Kiev, XVII, 1964, p.92-101.

1746 M.PARDUCZ, în Swiatovit, XXIII, 1960, p.540-541; idem, în AAH, XIII, 1965, p.273.

1747 P.PATAY, op.cit.; I.NEMETI, St.Com.Satu Mare, 1974, p.141; idem, AMP, 1977, p.47.

1748 M.PARDUCZ, Skytenzeit in Karpatenbecken, în AAH, XXV, 1973, 1-2, p.27-58, cu bibliografia.

1749 M.DUȘEK, în SlA, IX, 1961, 1-2, p.160 și urm.; idem, Thrakische Gräberfeld..., loc.cit.; idem, în SlA, 1974, passim; idem, Zur Problematic thrakische Einflüsse auf die Kulturentwicklung des Karpatenbeckens in der jungeren Hallstattzeit, în Thracica, III, 1974, p.165-170.

1750 M.DUȘEK, în SlA, 1974, p.407.

1751 I.H.CRIȘAN, în AM, VI, 1969, p.93 și urm.; idem, în Studine zvesti, Nitra, 18, 1970, p.89 și urm.

1752 M.PARDUCZ, în AAH, XXI, 1969, 3-4, p.230.

1753 Z.BUKIOVSKI, op.cit., p.253.

1754 G.GAZDAPUSTAI, în AAA, Szeged, VIII, 1965, p.111-118;

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

O.TROGMAIER, AAA, Szeged, 1965, p.74.

1755 A.STOIA, în Dacia, N.S., XIX, 1975, p.103 şi urm.

1756 I.NEUSTUPNY, op.cit., p.11.

1757 M.ČIČICOVA, Ceramique thrace fabrique à la main du VIe-Ier siècles av. n.è., în Thracica, IV, Serdicae, 1977, p.124 şi urm.

1758 M.DUŠEK, în SlA, 1974, passim, fig.5.

1759 E.MOSCALU, în SCIV, 24, 1973, fig.5, 2, p.296; idem, în CA, II, 1976, p.280; P.ALEXANDRESCU, Les celtes et les etapes de La Tène dans sud-est européén, în Le Rayonement..., p.107. Aici autorul lansează ideea celor două faze ale Latène-ului. Eu am găsit acest articol abia în momentul cînd redactam articolul din CA, II, 1976. Altfel ar fi rămas necitat.

1760 A.D.ALEXANDRESCU, în Crisia, 1972, p.217.

1761 Ibidem, pl.II/2.

1762 Ibidem, pl.I/1, 2, II/6, III.

1763 G.TROHANI, în CA, II, 1976, p.87-134.

1764 M.BABEŞ, Moldova centrală şi de nord în secolele II-I î.e.n.Cultura Poieneşti-Lukaşovca, Bucureşti, 1978. Rezumatul tezei de doctorat, p.15.

1765 M.PETRESCU-DÎMBOVIŢA, op.cit.; S.TEODOR, op.cit. Am studiat materialele de aici după desenele lui M.Babeş, care a avut amabilitatea de a-mi permite acest lucru.

1766 Hăbăşeşti, 1954, loc.cit. Materialele de aici pot data din sec.III - II î.e.n.; V.ZIRRA, în Dacia, N.S., XV, 1971, p.224, fig.23/40.

1767 I.H.CRIŞAN, în AMN, VIII, 1971, p.37-53, pl.I/3, V/2, IX/1; V. ZIRRA, în Dacia, N.S., XX, 1976, p.129-165, fig.12/10 şi 18/2 ; idem, Un cimitir celtic în nord-vestul României, Baia Mare, p.36 şi 108, fig.48; I.H.CRIŞAN, Materiale dacice din necropola şi aşezarea de la Ciumeşti, Baia Mare, 1966, p.45 şi urm., fig. 20,21; idem, In legătură cu datarea necropolei celtice de la Ciumeşti, în Marmaţia, II, 1971, p.56-73.

1768 I.H.CRIŞAN, Materiale dacice..., p.42; V.ZIRRA, Un cimitir celtic..., loc.cit.

1769 F.MEDELEŢ, în AMN, VIII, 1971, p.481.

1770 V.BORONEANŢ, M.DAVIDESCU, în Apulum, VII/1, 1968, p.253-260. Autorii menţionează că aşezarea de la Schela Cladovei datează din a doua perioadă a Latène-ului geto-dacic şi citează tratatul de Istoria României, I, 1960, p.237-240 (R.VULPE). Numai că aici Latène-ul geto-dacic este împărţit în trei perioade; I.H. CRIŞAN, în Drobeta, II, p.34.

1771 V.GRACE, M.SAVATIANOU-PETROPOULAKOU, Explorations archeologiques de Delos, Paris, 1970, XXVII, p.291-294 şi urm. , nota 1. Indicaţia bibliografică mi-a fost pusă la dispoziţie cu amabilitate de V.Eftimie Andronescu.

1772 Cf.nota 1759.

1773 E.MOSCALU, în SCIV, 23, 1972, 2, p.295.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

1774 V.BAUMAN, în Peuce, IV, Tulcea, 1973-1975, p.29-47; M. COJA, în ACIB, II, 1970, p.335 şi urm., fig.4; idem, în Pontice, 1970, 3, p.110, fig.4.

1775 A.RĂDULESCU, G.GEORGESCU, Comunicarea la sesiunea de rapoarte, 9 martie 1978, Bucureşti, Muzeul de istorie al R.S. România.

1776 H.DAICOVICIU, Thraces et daco-gètes à la fin du Hallstatt et au debut de la La Tène en Roumanie, în Thracica, IV, Serdicae, 1977, p. 5-10.

1777 Izvoare privind istoria României, I, p.134 şi 158; I.VELKOV, în VDI, 1967, 4, p.76.

1778 T DREMSIZOVA, Kăm văprosa na getite, în Părvi Kongres na Bălgarskoto istoriceski Drujestvo, 27-30 ianvari 1970, Sofia, 1972, p.335-339.

1779 E.MOSCALU, Probleme ale cetăţilor cu "val vitrificat", CA, III, p.339.

1780 H.DAICOVICIU, op.cit., p.11.

1781 Ibidem, p.12.

1782 Ibidem, p.13.

1783 V.PARVAN, Getica, p.238; N.VULIČ, Le sedi dei tribali, în SR, 1914, I, p.233-240; A.SUCEVEANU, în MI, X, 6 (111), ianuarie 1976, p.45-47; MI, 8 (113) august 1976, p.44 şi urm.; R. VULPE, L'âge du fer dans la region Balcanique, Paris, 1930, p.5 şi urm.

1784 G.POIENARU BORDEA, în MI, 11 (116), noiembrie 1976, p.23 şi 40.

1785 A.VULPE, în MI, XI, 12 (129), decembrie 1977, p.49.

1786 G.POIENARU BORDEA, în MI, XI, 10 (127), octombrie 1977, p.51, 61; idem, în MI, XI, 11 (128), noiembrie 1977, p.47; idem, în MI, XI, 12 (129), decembrie 1977, p.48.

1787 A.VULPE, în MI, X, (129), decembrie 1977, p.49.

1788 G.POIENARU BORDEA, în MI, X, 10 (115), octombrie 1976, p.11.

1789 G.POIENARU BORDEA, A.SUCEVEANU, în MI, X, 7 (112), iulie 1976, p.33.

1790 C.PREDA, în MI, XI, 6 (123), iunie 1977, p.34.

1791 G.B.FEODOROV, Cercetarea arheologică în sud-vestul U.R.S.S. (mileniul I î.e.n.), în SCIV, X, 1959, 2, p.372.

1792 V.PÂRVAN, op cit., p.67 şi 283.

1793 I.I.RUSSU, Elemente traco-getice în Sciţia şi Bosforul Cimmerian, în SCIV, IX, 1958, 2, p.306, nota 3; GH.BICHIR, Cultura carpică, Bucureşti, 1973, p.157, nota 423.

1794 N.GOSTAR, Maetereaque turba, Ovide, Tristia, II, 91, în StCl, III, 1961, p.315.

1795 H.DAICOVICIU, op.cit., p.11.

1796 E.MOSCALU, în Dacia, N.S., 21, 1977, p.340.

1797 H.DAICOVICIU, The Illyrian an Dacians, Belgrad, 1971, p.67; I.H.CRIŞAN, Burebista şi epoca sa, p.24, nota 90; H. DAICO-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

VICIU, Dacia de la Burebista la cucerirea romană, Cluj, 1972, p. 14, nota 32; E.MOSCALU, în CA, II, 1976, p.277 şi urm.; idem, Tezaurul de la Peretu, comunicare ţinută la Simpozionul "Descoperiri arheologice importante 1965-1975", Bucureşti, 12 mai 1976.

1798 D.BERCIU vorbeşte de o zonă istro-pontică care cuprinde Dobrogea şi zona de la nord de Dunăre, în SCIV, XI, 1960, 2, p. 267, 268, 276; idem, Quelques problemes commune de la préhistoire de la Bulgarie et Roumanie, în Izvestia, Sofia, 1960, XVIII, p.267. Autorul a arătat că se delimitează în cultura traco-geto-dacică două zone: zona nord-tracică, care cuprinde zona intracarpatică şi est-carpatică şi zona balcano-carpatică, care se leagă de unitatea etno-cultural sud-tracică. Este limita dintre cele două zone de cîmpie şi dealuri din Muntenia. Avînd în vedere că chiar şi la data cînd scria autorul, era vizibilă diferenţa de aspect cultural între grupa Ferigile şi ceeace astăzi am denumit aspectul Canlia, părerile lui I.H.CRIŞAN, conform cărora autorul menţiont mai sus a sfărîmat unitatea culturii geto-dacice, devin nule. Delimitarea aspectelor culturale pe baza studiului sistematic al ceramicii ne-a arătat că linia de demarcaţie între Ferigele şi Canlia se situează la limita dealurilor subcarpatice. Cele două aspecte sînt diferite, cu multe elemente comune, dar sînt tot geto-dacice (cf. I.H.CRIŞAN, în AMN, V, 1966, p.21 şi urm., idem, Ceramica..., p.95). Dar este posibil ca aspectul Canlia să fi pătruns în sec.IV-III î.e.n. în aria Ferigile. Am adoptat acelaşi punct de vedere în privinţa delimitării ariei celor două zone ale culturii traco-getice, sud tracică şi nord tracică. Dealtfel prezenta lucrare are rolul de a elucida diferenţele şi punctele comune ale culturii traco-getice din cele două zone. Opinia emisă de I.H. Crişan putea părea justă la nivelul cunoştinţelor de atunci. Ori prezenta lucrare a evidenţiat existenţa în cadrul culturii traco-getice din secolele VI-III î.e.n. a mai multor aspecte culturale care au unele deosebiri. Dar aceasta nu afectează cu nimic esenţa culturii traco-getice, pentru că şi în condiţiile existenţei în secolele VI-III î.e.n. a mai multor aspecte culturale cu unele particularităţi locale pe care am încercat să le definesc în privinţa conţinutului, această stare de fapt nu afectează cu nimic unitatea ei, pentru că cultura acestor zone rămîne tot traco-getică ! Cultura prototracică din epoca bronzului este divizată în atîtea culturi care sînt foarte deosebite între ele în privinţa majorităţii formelor şi ornamentelor ceramicii. Din sinteza acestora apare în secolele XIII-XII î.e.n. marea unitate a culturii tracice din prima epocă a fierului care mai conţine încă aspecte culturale cu unele deosebiri. Aşa cum s-a subliniat problema trebuie privită prin prizma unităţii în diversitate . Structurarea zonelor nord tracice şi sud tracice este determinată de vastitatea ariei culturii tracice pe care sîntem nevoiţi uneori s-o "fracţionăm" în uni-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

tăţi teritoriale mai mici sau mai mari pentru uşurinţa studierii culturii. Dar aceasta nu are decît o valoare teoretică care nu afectează conţinutul.

1799 V.PÂRVAN, Getica, p.46; H.DAICOVICIU, Dacii, Bucureşti, 1972, p.91.

1800 T.SPIRIDONOV, La marche d'Alexandre le grand en Thrace antique et les tribus entre Stara Planina et le Danube, în Thracica, IV, p.255 şi urm.; N. VULIĆ, în Klio, IX, 1909, p.490; idem, în Xenia, 1912, p.183-203.

1801 H.CIUGUDEANU, în Apulum, XIV, 1976, p.9-23.

1802 D.BERCIU, op.cit., p.261; A.I.MELIUKOVA, în MIA, 64, 1958, p.91; VDI, 4, 1947, p.199; idem, Drevnie frakiiţî..., 1969, p.61.

1803 Idem, Drevnie frakiiţî..., p.64 şi urm.

1804 Ibidem.

1805 T.D.ZLATKOVSKAIA, L.L.POLEVOI, Drevnie frakiiţî..., p. 35-53; V.L.LĂPUŞNEAN, I.T.NICULIŢĂ, M.A.ROMANOVSKAIA, Pamiatki ranevo jeleaznovo veka, Chişinău, 1974, p.33-74; A.I. MELIUKOVA, Drevnie frakiiţî..., p.78, hartă; H.DAICOVICIU, în Thracica, IV, 1977, p.11 şi urm.

1806 C.DAICOVICIU, Ţara lui Dromichaites, în Emlekönyv Kelemen Lajos, Cluj, 1957, p.179-182; D.BERCIU, în SCIV, 1960, XI, 2, p.262; idem, în Dacia, N.S., V, 1961, p.164; H. DAICOVICIU, Dacii, 1972, p.93; I.NESTOR, în Istoria poporului român, 1972, p.59; I.H.CRIŞAN, Burebista şi epoca sa, ed.a II-a, 1977, p.106; K.K.MARCENKO, în VDI, 1974, 2, p.149; A.I.MELIUCOVA, Poselenie i moghilnik skifskovo vremeni u selo Nicolaevka, Moscova, 1975, p.53.

1807 I.I.RUSU, op.cit.

1808 A.I.TERIANOJKIN, Predscifskii period..., p.79, fig.41/7; V.PÂRVAN, Getica, p.282.

1809 V.A.ILINSKAIA, Raneskifskie Kurgani..., p.125 şi urm., fig.12/1-11.

1810 T.D.ZLATKOVSKAIA, L.L.POLEVOI, op.cit., p.57; I.H.CRIŞAN, Statul geto-dac, Bucureşti, 1977, p.5.

1811 F.BENOIT, Ceramique ioniene, în La Rayonement..., p.653 şi urm., pl.157/2-4.

1812 V.CANARACHE, op.cit.; F.PREDA, în AUB, Bucureşti, XV, 1960, p.15-31; idem, Procesul pătrunderii mărfurilor greceşti şi consecinţele acesteia în Dacia extracarpatică, în Apulum, XI, 1977, p.37-83; M.IRIMIA, în Pontice, VI, 1973, p.9-71.

1813 V.D.BLAVATSKI, Anticinaia arheologhiia severnovo Pricernomoria, Moscova, 1967, p.49 şi urm., fig.17, 79, 80.

1814 M.COJA, în Dacia, N.S., VI, 1962, p.122.

1815 C.PREDA, în MCA, VI, 1959, p.251 şi urm.; idem, în MCA, VII, 1961, p.207 şi urm.; idem, în Dacia, N.S., III, 1959, p.179 şi urm.; idem, în SCIV, XI, 1960, 1, p.260 şi urm.; ibidem, 21, 1970, 4,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

p.576 şi urm.; D.BERCIU, în SCIV, XI, 1960, 2, p. 260-283; idem, în Dacia, N.S., V, 1961, p.163-184.

1816 E.CONDURACHE, Problema apariţiei ceramicii Latène în regiunea Dunării de Jos, în SCIV, 16, 1965, 1, p.43-50; idem, Influences grecques et romaines dans les Balkans, en Hongrie et en Pologne, în Le Rayonement..., p.331, nota 16; I.H.CRIŞAN, Ceramica..., p.50 şi 97; idem, Burebista şi epoca sa, p.24; idem, Ceramica daco-getică, Edit. Meridiane, Bucureşti, 1969, p.27; H. DAICOVICIU, Dacii de la Burebista la cucerirea romană, Cluj, 1972, p. 14; idem, Dacia, Bucureşti, 1972, p.71; R.VULPE, L'âge du fer dans la regions Thrace de la Peninsule Balcanique, Paris, 1930, p.103.

1817 L.KOCISZERWSKI, I.KRUPPE, A method of phisico-chemical investigation promting the study technology in the history of pottery production, în AP, VI, 1964, p.161-184; A.E.DOOD, Concise enciclopedic Dictionary of ceramics, 1977; J.CABOTSE, Essai d'aplication d'un test phisique à l'étude de la ceramique antique, în RAC, 1964, 5, p.358-366; J.CABOTSE, I.GIRAUD, Les methodes du laboratoir dans l'étude de la ceramique, în Celtikum, IX, 1963, p.115; P.DUPONT, Recherches de laboratoir sur les ceramiques greco-romaine d'Histria, I, II, Lyon, 1966.

1818 M.DUŠEK, Chotin..., p.24 şi urm.; idem, în SlA, 1974, p.386 şi 404; idem, în Actes du II-e Congrès International des Etudes du Sud-Est Européen (Athenes, 7-13 mai, 1970), tome II, Athenes, 1972, p.138.

1819 M.PARDUCZ, în AAH, VI, 1952, 1-4, p.15; I.NEMETI, op.cit., p.137 ş.u.

1820 Z.BUKIOVSKI, op.cit., p.240; G.I.SMIRNOVA, în AS, 10, 1968, p.25.

1821 M.PAROVICI-PESIKAN, în AJ, V, 1964, p.72, fig.7.

1822 V.PÂRVAN, Getica, p.460-464.

1823 I.NESTOR, Der Stand..., p.157-160; idem, în Dacia, VII-VIII, 1937, 1940, p.333-344.

1824 E.CONDURACHE, în SCIV, 16, 1965, 1, p.49; idem, în La Rayonement..., loc.cit.

1825 I.H.CRIŞAN, Burebista şi epoca sa, p.37 şi urm.

1826 I.NESTOR, L'heritage de l'epoque des metaux, în RRH, 1969, 3, p.440; H.DAICOVICIU, Dacii, Bucureşti, 1972, p.48.

1827 D.BERCIU, La gènese de la civilisation Latène chez la geto-daces, în Dacia, N.S., I, 1957, p.137 şi urm.

1828 I.H.CRIŞAN, op.cit., p.40.

1829 E.MOSCALU, în CA, II, 1976, p.281.

1830 K.JUGLEV, op.cit., p.183.

1831 H.DAICOVICIU, Dacia de la Burebista la cucerirea romană, p.30 şi urm.

1832 D.BERCIU, în SCIV, 1, 1960, p.273. Cea mai recentă lucrare

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

care analizează această problemă este aceea a lui K.Iordanov, cf. C.PREDA, G.POIENARU BORDEA, La IIe Congrès International de Tracologie, în Dacia, N.S., 22, 1977, p.8.

1833 C.PREDA, în SCIV, 15, 1964, 3, p.401-402; idem, în Klio, 46, 1965, p.263-269.

1834 R.OCHEŞEANU, în Pontice, 3, p.125-129.

1835 D.M.PIPPIDI, Spicuiri epigrafice, în SCIV, 19,1968,3, p.430.

1836 E.MOSCALU, Semnificaţiile unor tezaure de artă geto-dacică, în România pitorească, VII, 1978, 11, nr.83, p.16; H.DAICOVICIU, op.cit.,p.20 şi urm.; idem, Le caractère de la société et l'Etat daces, în Thraco-dacica, 1976, p.250-247; I.H.CRIŞAN, Statul geto-dacic, 1977, p. 5-99; L.ŞTEFANESCU, Semnificaţia teoretică a descoperirilor arheologice de pe teritoriul judeţului Hunedoara privind societatea geto-dacică, în Sargetia,XII (sub tipar).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

LA CÉRAMIQUE THRACO-GÈTE. CONTRIBUTIONS À L'ÉTUDE DE LA FORMATION DE LA CULTURE AUX VIe - IIIe SIÈCLES AV.N.È.

Résumé

Cet ouvrage traite un sujet d'intérêt pour la connaissance de la civilisation thraco-géto-dace en général, surtout qu'il n'y a pas jusqu'à présent une synthèse concernant la culture autochtone des VI-III-ème siècles av.n.è.

L'ouvrage est formée de deux grandes parties. La première porte sur la typologie de la céramique façonnée à la main et au tour et la seconde partie contient le commentaire des données résultées de la classification typologique de la céramique. J'ai réalisé une séparation typologique stricte de la céramique en types et variantes dans le but d'une connaissance meilleure des caractéristiques de la céramique des VI-III-ème siècles av.n.è. et en même temps j'ai examiné l'origine de chaque type céramique séparément, y compris sa diffusion locale. Ainsi est résultée une image plus distincte sur l'origine de la culture matérielle thraco-géto-dace existant sur le territoire thrace. On n'a pas trouvé opportune la réalisation d'un catalogue des découvertes, étant donné le fait qu'elles ont été signalées dans l'analyse comprise par cet ouvrage. Cette analyse a fait la preuve de l'origine thrace de la culture thraco-gèto-dace. Puisque Hérodote se rapporte aux Gètes à la fin du VI-ème s.av.n.è., c'est depuis lors qu'il faut parler de Gètes.

L'étude des caractéristiques de la céramique de toute l'aire sud et nord-thrace a mené à la conclusion que, dans l'ensemble de la culture thraco-gète des VI-III-ème s.av.n.è. on peut distinguer les suivants aspects culturels: Ferigile-Bîrseşti, Ciumbrud, Szentes-Vekerzug, Chotin, Kustanovice et Canlia. Tout en ayant beaucoup de traits en commun, ces aspects diffèrent par les particularités typologiques de la céramique et c'est justement à cause de cela qu'ils peuvent être considérés comme représentatifs pour la grande culture thraco-gète.

Toute la céramique thraco-gète dispose d'une typologie bien définie, fait qui a justifié sa classification en types et variantes. L'évolution de chaque type et variante a été suivie depuis son apparition jusqu'à disparition du répertoire gèto-dace. L'étude de chaque type et variante céramique a mis en évidence les prototypes des formes fondamentales gèto-daces des VI-III-ème siècles av.n.è., depuis l'âge du bronze, dans les cultures: Raskopanitsa, Gîrla-Mare-Zuto-Brdo, Verbicioara, Tei, Monteoru et dans les cultures Wietemberg, Egyek, Piliny, Otomani. L'étude de la céramique a permis aussi de définir plus exactement le phénomène de "thracisation" qui a lieu vers la fin de l'âge du bronze et au début de l'âge du fer aux XIV-XII-ème siècles av.n.è. Ainsi, par la synthèse des cultures Egyek, Piliny et Otomani de l'épo-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

que du bronze naît la culture Gáva-Holyhrady qui, aux XII-VIII-ème s. av.n.è. s'étendait dans l'ouest de la Roumanie, la plaine de la Tise, la Transylvanie et la Moldavie centrale et nordique. L'aspect culturel "Insula Banului" trouve son origine dans la culture "Gîrla-Mare-Zuto-Brdo" et l'aspect "Babadag-Pşenicevo vient de l'aspect "Sihleanu" de la culture Monteoru. La culture gèto-dace des VI-III-ème s. av. n.è. trouve son origine dans tous ces cultures et aspects culturels thraces de l'âge du fer. Le phénomène de "thracisation" qui se passe pendant les XIII-XII-ème s.av.n.è. a commencé dans la plaine de la Tisa et les zones de l'ouest de la Roumanie et ont mené à la formation des cultures hallstattiennes thraces des zones extracarpatiques et balkaniques.

Les relations entre les Thraco-gèto-daces et les Illyriens reflétées par la céramique.

Cette question doit être discutée à partir de l'époque moyenne de l'âge du bronze, au niveau de la culture Gîrla Mare-Zuto-Brdo -Novo-Selo II, du bronze C-D, qui donne naissance à l'aspect culturel hallstattien ancien "Insula Banului", par la perpétuation de certaines formes et ornements céramiques. L'aspect auquel on a fait mention comprend aussi des élements propres à la culture "Vatina-Dubovac", de même que des élements occidentaux propres à la culture Gáva-Holyhrady.

M.Garašanin et M.Stefanovici ont signalé les élements de la culture "Babadag", c'est à dire, l'influence thrace diffusée jusqu'en Macédoine et dans la région du Nis. C'est, précisément un phénomène de transhumance, tout comme l'arrivée des Thraces à Troie.

Certains auteurs datent l'étape "Babadag I" en Hallstatt A 2. La datation élaborée par D.P.Dimitrov peut être considérée comme valable parce que, même si les éléments Babadag-Psenicevo du niveau Troie VII/b 2 datent depuis le XI-ème s., cette culture remonte aux XIIIe-XIIIe s.av.n.è. Troie est l'un de ces monuments peu nombreux qui jouissent d'une chronologie correcte, fait qui facilite la datation du début du Hallstatt thrace.

Les vases trouvés à Cruceni - par les types I/a et b; XI/a, b ; XIV/a,b,c, établis par nous sont propres aussi au Hallstatt thrace de type "Babadag" - "Pşeničevo" - "Insula Banului". Ces types caractérisent aussi les cultures "Piliny-Otomani-Egyek et Gava-Holyhadry". La culture "Basarabi" (deuxième moitié du VIIIe s. av.n.è. et le début du VIe s.av.n.è.) est originaire de l'aspect "Insula Banului" (Porţile de Fier). La culture "Basarabi", se propage aussi dans le milieu nord-illyrien sous le nom de "Bosut". Il est difficile d'établir si la catégorie "Bosut" provient de la Petite Valachie ou bien elle s'est formée sur place de l'aspect "Insula Banului".

La culture illyrienne des VIe-IVe s.av.n.è. se caractérise par

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

beaucoup d'éléments et formes céramiques propres aussi à la culture thraco-gèto-dace de la même époque. Parmi ceux-ci on peut compter les types: I/a,b, b2, IX a2, XI/c, XI/b, b2, d2, e; XIII/b, XIV/b.c ; le type I/b2 existe aussi dans la culture Ciornîi Les, tiré de la culture "Gáva-Holyhrady" ou "Babadag-Cozia".

La culture illyrienne détient dans son inventaire de la ceramique de type IX/a originaire de la culture "Otomani" et "Vatina".

Cette identité typologique s'explique par la participation de la culture "Vatina-Dubovac-Belegîş au phénomène de "hallstattisation".

Les relations thraco-illyriennes ont toujours été analysées exclusivement du point de vue de l'appartenance des nécropoles de Basarabi et Balta Verde III atribuées soit aux Illyres soit aux Thraces. Il est vrai que ces nécropoles contiennent des éléments illyriens tels que les couteaux à la manche en forme de T, ou les fibules de type Vače, mais les pièces à ceinture ajourée sont diffusées de Grèce jusqu'a Ferigele et les tumulus au térassement en pierre sont communs aux VII-IVe s. av. n.è. tant pour les Thraco-gèto-daces que pour les Illyriens. La culture "Basarabi" est bi-rituelle ce qui caracterise aussi la culture illyrienne des nécropoles de Sanski-Most, Jezerina, Valea Nive, Donia Dolina. A Gogoşu on a trouvé des vases de type I/b; II/f 1, III/i, XI/e, XI/a, XV, XIX/e, fait qui atteste l'origine gèto-dace de la nécropole.

L'aspect culturel Ciumbrud et les relations entre les Thraco-gèto-daces et les Scythes

L'aspect culturel Ciumbrud se place en Transylvanie, sur les cours des eaux Tîrnava et Mureş Supérieur. Il est représenté par les nécropoles de Ciumbrud, Tg.Mureş, Blaj, Simeria, Cristeşti, Bratei, Teiuş-Ogra, Cipău, Gîmbaş, Aiud, Băiţa. M.Dušek donne le nom de "groupe de la Transylvanie" aux monuments propres à cet aspect.

La poterie est presque inexistente dans cet aspect culturel. Le broc gris de Blaj n'est surement pas modélé au tour du potier. Mais dans l'aspect culturel Szentes-Vekerzug-Chotin la céramique modélée au tour, de couleur grise-brune ou foncée est très bien représentée. Le broc de type 7 trouvé à Tîrgu-Mureş a des analogies au Sud du Danube et aussi à Tápiószele. La céramique modélée à la main provient exclusivement des nécropoles, fait qui explique son répertoire assez réduit par rapport à l'aspect culturel "Canlia". La céramique faite à la main est presqu'en totalité thrace, provenant de la culture Gáva Holyhrady et puisque la plupart des types ont leur origine au début de l'âge du bronze.

Les types I/h, h 1 et I/i sont communs aussi pour la culture des Scythes, mais les vases de ce genre sont spécifiques pour la culture "Gáva-Holyhrady" et "Babadag" et ils continueront à être présents dans le répertoire de la céramique gèto-dace jusqu'aux II-I.er siècles

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

av.n.è. Il y a beaucoup de formes communes entre la céramique de l'aspect culturel Ciumbrud et celle des aspects Szentes-Vekerzug-Chotin, Ferigile-Bîrseşti et Canlia. Les éléments qui font différer ces aspects culturels les uns des autres appartiennent uniquement au spécifique local. Les éléments communs confirment la grande unité de la culture thrace.

La variante I/b 1 existe seulement dans l'aspect Ciumbrud et dans la culture de Podolie des VIe-Ve siècles av.n.è. tous les deux provenus du Hallstatt thrace, mais la même variante existe dans la culture "Ciornîi Les", comme aussi dans la culture des Scythes anciens et dans celle des Illyriens de Vače. Mais le vase de type VII/a de Cipău, originaire d'Orient, est spécifique aux cultures Wysoca, Ciornîi Les et aux Scythes de Tariverde et Histria. Le broc de Băiţa a des analogies dans la culture scythe de Worskla.

Le rite et le rituel funéraire soulèvent beaucoup de problèmes. On a considéré long temps que l'offrande de viande trouvée dans les tombes de type Ciumbrud appartient exclusivement à la culture scythe. Mais les tombes d'incinération gèto-daces de Ferigile, Tigveni, Bugeac, Canlia des VIIe-IVe siècles av.n.è. contiennent des offrandes en animaux et oiseaux incinérés avec le défunct. Les offrandes de viande apparaissent aussi dans le milieu illyrien d'Ateniča du deuxième quart du VIe siècle av.n.è. et dans les nécropoles de bronze C du type "Gîrla Mare - Cîrna". Dans la plaine de la Tisa, dans la nécropole de Mezöcsát, qui date de Ha B 3 - C1 on a trouve des offrandes en viande dans les tombes d'inhumation.

On a considéré que l'existance des os de cheval dans les tombes est propre exclusivement à l'aspect Ciumbrud et à la culture scythe. Mais le cheval apparaît dans la tombe thrace de Meri et cette coutume est répandue dans l'Orient du deuxième millénaire av. n.è. tout comme dans le monde micénien de Grecia, Chypre et Asie Mineure. Il y a des tombeaux de cheveaux ou avec des chevaux à Bratei, Cristeşti, Szentes-Vekerzug, Tapioszele, Zimnicea, Histria, Kalcianovo, Iancovo, Liliace, Garniani, Vraca, Peretu, Agighiol, Topraisar. Cela veut dire que les Thraco-gèto-daces n'ont pas "importé" la mise en tombeau des chevaux, mais c'est une tradition locale. Cette affirmation est valable aussi pour l'aspect culturel Szentes-Vekerzug-Chotin. Dans cette zone, à une époque antérieure il y avait des animaux de grande taille sacrifiés (à Mezöcsat). De même, on a cru que le rite de l'in - humation, spécifique à l'aspect Ciumbrud, est propre aux Scythes. Mais lorsque à Ciumbrud et Băiţa ont été découverts des tombes d'incinération, on a consideré qu'il s'agit de la "thracisation" des Scythes influencés par les Thraces qui employaient uniquement l'incinération. Mais en Transylvanie apparaissent des tombes d'inhumation thraces à Săuleşti-Deva et en Valachie et Petite Valachie ils apparaissent en Hallstatt, à Meri, Radovanu et Celei. En Moldavie, la nécropole de Stoicani, de Ha B 3 - C 1 est exclusivement d'inhumation. Dans la Mol-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

davie apparait un aspect culturel synonyme aux aspects Ciumbrud, Szentes-Vekerzug-Chotin et Ferigile-Bîrseşti, son nom est Cimbala, Trestiana. On a trouvé jusqu'à présent des tombes d'inhumation à Cimbala, Trestiana, Huşi, Agapia, Rădeni, Mînzăteşti, Petricani, Comana. Ceux-ci comptent dans leur inventaire des pièces au spécifique oriental: des "akinakes", appliques, flèches en bronze à trois marges. Le tombeau de Trestiana détient, dans son inventaire des fibules de type Glasinač et des brocs locaux. Il est difficile de considérer ce groupe de tombes d'inhumation comme étant d'origine scythe uniquement sur la base de son inventaire métallique. La nécropole de Ciumbrud constitue un exemple de "bi-ritualisme". Dans la tombe no.3 il y a une femme inhumée et un infans I incinéré. A Ravna, dans la tombe no.15 on a trouvé un crane inhumé et le corp incinéré. Un crane nonincinéré existe aussi dans la tombe no.1 de Seuthopolis qui remonte à la deuxième moitié du IV-ème siècle av.n.è. Dans la nécropole d'Alcédar il y a un "infans I" inhumé et une femme incinérée, par conséquent, dans le même groupe humain, la même famille et la même époque, cela représente un témoignage documenté du "bi-ritualisme". Donc, le "bi-ritualisme" des aspects Szentes-Vekerzug-Chotin et Ciumbrud est difficile à expliquer par la "thracisation" des Scythes parce que les Thraces, eux-aussi employaient l'inhumation. A.I.Meliucova şi M.I.Artamonov repoussent la théorie d'après laquelle en Transylvanie il y aurait eu des Scythes et ils considèrent le groupe Ciumbrud comme autochtone.

Il est évident le dualisme culturel des aspects Ciumbrud, Cimbala-Trestiana et Szentes-Vekerzug-Chotin parce qu ils présentent des pièces à caractère oriental, gréco-scythe ("akinakes", miroirs, fléches à trois marges, appliques en forme de croix) et des pièces à caractére local (céramique, mors, appliques, "saltaleoni", aiguilles à trois pales). Les pièces orientales en métal sont, dans leur grande majorité, des produits grecs.

Les tombes d'inhumation sont minoritaires chez les Thraco-gètodaces en comparaison à ceux d'incinération, mais, tout de même, il ne faut pas les attribuer aux peuples ou influences étrangères. Dans ces circonstances il faut réfléchir si l'on peut encore parler de la présence des Scythes dans l'aire nord-thrace ou, plutôt, d'une influence culturelle ou d'importations greques ou même scythe.

En Dobroudja on peut rencontrer des présences scythes effectives des la fin du VII-ème siècle av.n.è. et depuis le VIe-IVe siècles av.n.è. à Histria, Tariverde, Dinogetia, Sinoe-Zmeica, Mircea Vodă.

La Dobroudja présente une partie scythe jusqu'aux II-ème - I-er siècles av.n.è. lorsque les rois scythes, en commençant avec Ateas, Acrosas, Tanusa, Charaspes, Canites emettent monnaie "a Callatis aux II-ème-I-er siècles av.n.è. La tombe d'Agighiol, identifiée sur la base du broc modélé à la main, appartient à un géto-dace. L'épee -emblème de Medgidia n'est surement pas scythe puisqu'elle contient des motifs gréco-persans. Ou sait que la Thrace du Sud a été satrapie persane du

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

temps de l'expédition de Darius de 513-512 av.n.è. jusqu'aux guerres gréco-persanes de 492-479 av.n.è. La marchandise persane circulait à juste raison en Thrace.

A.I. Meliucova a critiqué l'opinion d'aprés laquelle les statues en pierre de Dinogetia, Stupini et Sibioara seraient thraco-scythes, montrant qu'elles sont scythes. D'ailleurs, pour une présence scythe sont concluants les chaudrons scythes de Iacobeni, Castelu et Scorţaru. D'ailleurs l'influence orientale commence depuis le VII-ème siècle dans le milieu de la culture "Basarabi", fait prouvé par les fléches orientales de Poiana. Le tumulus de Belogradeţ, présente des pièces à caractère cimmérien.

D'ailleurs les influences sont réciproques, parceque la céramique de type Babadag-Canlia, comme aussi la culture "Basarabi" pénètre dans l'ambiance de la culture "Ciornîi Les" des IXe-VIIe siècles av. n.è. dans le chateau-fort de Subatovsk et de Tiasmin. La céramique géto-dace existe dans les zones nord-pontiques du milieu scythe depuis le VI-ème siècle av.n.è. jusqu'an I-er siècle av.n.è. Des vases de type VII/c ont été découverts à Bîrseşti, Bosanci et Topraisar.

L'aspect culturel Kustanovice

La céramique de cet aspect culturel est surtout thrace parce qu'ici apparaissent les types: I/b,h, h1, i, k, II/f, i, III/a, V, IX/a, XI/b 1, d1, XII/a, XIII/b, XIV/b, XVII/a, XIX/c tous originaires de l'âge du bronze dans les cultures "Piliny", "Egyek", "Otomani", qui sont proto-thraces et sont perpétués par la culture "Gava-Holyhrady".

Le caractère thrace de cet aspect est donné en tout premier lieu par les vases de type I/b à anses atrophiées, IX/a et IX/e. Les terrines de type XI/e à quatre proéminences sont répandues aussi au sud des Carpates devenant ainsi une forme commune à l'aspect Ferigile-Bîrseşti et Canlia, jusqu'au III-ème siècle av.n.è. lorsque ce type cesse d'être employé.

Les types I/h, i, k présentent des ressemblances typologiques à ceux scythes, quoique leur origine soit attestée dans le Hallstatt thrace. G.I.Smirnova et K.V.Berniacovici arrivent à une conclusion similaire sur la base d'une analyse compétente de la céramique. La céramique de Galiş Lovacica est géto-dace et date depuis les II-ème - I-er siècles av.n.è. Les pièces en métal que l'on à découvert la sont de type celtique.

La céramique modélée au tour est peu conue. D'aprés les ouvrages publiés il y a des vases de type 6/a, 10/b executés selon des modèles grecs et aussi des vases de type 38, ceux-ci appartenant exclusivement aux aspects Kustanovice et Szentes-Vekerzug-Chotin.

L'aspect culturel Szentes-Vekerzug-Chotin

L'appartenance ethnique est vivement disputée, certains auteurs

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

le considèrent d'origine scythe (M.Parducz), d'autres le croient thrace (M.Dusek). Mais les uns et les autres ont négligé les similitudes avec d'autres aspects culturels, cherchant des analogies exclusivement dans le monde orientale. A Mezöcsát et Tisakeszi szodadomb il y a des tombes d'inhumation avec des offrandes de viande appartenant à la culture "Gáva", fait qui atteste l'origine locale des tombes d'inhumation de l'aspect culturel Szentes-Vekerzug-Chotin.On a vu d'ailleurs que l'incinération n'est pas un rite exclusivement thraco-gétodace.

La céramique spécifique à cet aspect est locale. 15 types céramiques et 29 variantes de l'aspect Szentes-Vekerzug-Chotin existent aussi dans l'aspect Canlia. Mais l'aspect Canlia présente beaucoup de types et variantes propres qui le font différer des autres aspects: I/c, d,e,f; VII/c - h2, VIII, IX/b, c,d, e. L'aspect Szentes - Vekerzug-Chotin a beaucoup d'éléments céramiques en commun avec la culture illyriene. Ces élâments appartiennent à la typologie commune (mais non pas en ce qui concerne les ornements) de la céramique des cultures de l'âge du bronze. Ce qui est typique pour l'aspect Szentes-Vekerzug-Chotin c'est surement le vase de type IX/a, spécifique d'ailleurs pour toute l'aire nord-thrace. Aussi apparait il fréquemment dans l'aspect Ferigele, mais il est sporadique dans l'aspect Canlia.La céramique dans sa plus grande majorité provient de la culture Gáva et post-Gáva et certaines formes ont des antécédents dans l'âge du bronze. Une de ses caracteristiques est la prédominance des vases de type I/b, h, i, k. Dans l'aire Szentes-Vekerzug-Chotin il n'y a pas de vases scythes de type VII/a,b, ni de vases de type III, à perforations sur le bord.

Certaines pièces en métal, comme les "saltaleoni", appliques, couteaux, mors, ont un caractére local. Il nous reste seulement à discuter le caractére scythe de ce groupe sur le base des "akinakes", pointes de flèche, miroirs et pointes de baldaquin.

Les pièces en métal sont, en majorité, des produits des villes grecques. La céramique modélée au tour est toujours grecque, empruntée du nord de la Mer Noir. Le phénomène de "Hallstattisation" commence dans les zones tisso-slovaques et les zones de l'ouest de la Roumanie (Banat, Crişana, Maramureş) à la fin de l'âge du bronze. Dans le cadre de ce phénomène se propageaient certaines formes céramiques qui allaient constituer la culture du Hallstatt. Mais dans l'ensemble de ce phénomène il ne faut pas voir seulement la diffusion de la culture matérielle, mais aussi le mâtissage éthnique entre les porteurs de différentes cultures. C'est ainsi que s'est formé le grand éthnos thrace aux XIIIe-VIIe siècles av.n.è. Il est le résultat d'une vaste synthése ethno-culturelle dans le cadre de laquelle beaucoup de cultures zonales proto-thraces sont disparues pour former une culture unique, la culture thrace, hallstattienne.

La Céramique de l'aspect culturel Szentes-Vekerzug-Chotin est

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

locale, thrace. On pourait même l'appeler gèto-dace d'aprés l'opinion de I.H.Crişan. Les types céramiques de cet aspect continuent à être employés jusqu'aux II-ème-I-er siècles av.n.è., même pendant la cohabitation avec les Celtes aux IV-III-ème siècles av.n.è. L'aspect Szentes-Vekerzug-Chotin dure entre les années 550-350 (320) av.n.è. Pendant la première moitie du I-er s.av.n.è., dans les zones tisso-slovaques apparait l'aspect Sarmisegetuza. Une de ses caractéristiques est le fait que les Géto-daces cohabitent avec les Celtes. La date du début de cet aspect dans les zones tisso-slovaques est 150-100 av. n.è. La question des relations génétiques entre la culture "Sarmisegetusa" et l'aspect culturel Szentes-Vekerzug-Chotin va être solutionnée seulement à la suite de certaines fouilles dans les établissements du IIe s. av.n.è.

L'aspect culturel Ferigile-Bîrseşti

La nécropole éponyme de Ferigile a été datée depuis peu de temps entre la deuxième moitié du VII-ème siècle av.n.è. et le VI-ème siècle av.n.è. L'ancienne chronologie de la nécropole de Ferigile a imposé la datation de l'établissement d'Alexandrie au IV-ème siècle av.n.è. pour respecter la concordance avec la datation de la céramique faite au tour. Mais la céramique modélée au tour apparait dans le milien autochtone depuis le VI-ème siècle av.n.è. Alexandria et Ferigile ont une culture matérielle représentée par la céramique modélée à la main. Mais l'établissement d'Alexandria peut être contemporaine avec les dernières phases "Ferigile". Il est bien probable que la culture "Basarabi" n'ait jamais existé dans l'aire "Ferigile". Vers le début du VI-ème siècle av.n.è. la culture "Basarabi" avait déja cessé son existance.

La formation de l'aspect Canlia a lieu pendant la deuxième moitié du VI-ème siècle av.n.è. (±500 av.n.è.), c'est à dire à la fin ou après l'aspect "Ferigile". Le spécifique de cet aspect est constitué par le vase de type IX/a et les ornements en relief qui n'apparaissent pas sur la céramique de type Canlia, mais sont originaires de la culture "Gáva-Holyhrady". Les matériaux d'Alexandria se rangent dans l'aspect "Canlia". Vers 450-400 av.n.è. (d'après les découvertes de Cernica, Cernavoda et Slobozia) l'aspect Canlia était complétement formé. D'ailleurs, la nécropole de Ravna II à son tour avait été datée au IV-ème siècle av.n.è. Il faut dater le début de l'aspect Canlia entre 550-450 av.n.è.

La phase Ferigile III subit une forte uniformisation des détails typologiques dans le sens d'un rapprochement à l'aspect Canlia, uniformisation qui s'explique par le fait que ces deux aspects sont gèto-daces. Dans la première moitié du VI-ème siècle av.n.è., apparait l'aspect culturel Dobrina, synchrone à "Ferigile" et qui occupe le nord et le sud des monts Balkans. Certains auteurs ont daté la né-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

cropole de Ravna au IV-ème siècle av.n.è. parce que les fibules Glasinač sont en circulation jusqu'au IV-ème siècle av.n.è.et la plupart des nécropoles de Dobroudja, Enisala, Bugeac, Satu Nou, date du IV-ème siècle av.n.è. Ainsi, l'évolution de l'aspect "Çanlia" est réduite seulement à l'intervalle 400-200 (± 150) av.n.è. A.Duvanli (Muşoviţa,Moghila) apparait la fibule thrace pendant la première moitié du V-ème siècle av.n.è. Dans ces circonstances il est difficile d'établir la date d'apparition de la fibule thrace au nord du Danube; mais, certes, il faut situer ce phénomène toujours au milieu du V-ème siècle av.n.è., fait qui constitue un argument de principe en ce qui regarde la disparition des fibules de type Glasinač au cours du V-ème siècle av.n.è.Dans la zone sous-carpatique de la Petite-Valachia il semble que l'aspect Ferigile continue aussi aux IVe-IIIe siècles av.n.è.

L'aspect culturel Canlia

Antérieurement on a appelé cet aspect culturel du nom de "Ravna II - Hanska - Zimnicea I-II; mais cette dénomination n'est pas tout à fait appropriée. On a employé le nom de ces trois endroits pour délimiter eu même temps l'aire de l'aspect, mais l'aire sud-balkanique et la Transylvanie restent en dehors. D'autre part, Ravna I appartient à l'aspect Dobrina et Ravna II à l'aspect Canlia. L'aspect mis en question doit être dénommé d'après la nécropole de Canlia(com.Lipniţa, Constanţa) qui contient 78 tombes d'incineration gèto-daces du IV-ème siècle av.n.è. C'est la que l'on a trouvé 132 vases caractéristiques pour l'aspect culturel "Canlia".

Pour les raisons exposées ci-dessus il faut renoncer à la dénomination de culture "Sarmisegetusa - Popeşti - Bîtca Doamnei. Ces trois localités gèto-daces ne peuvent pas délimiter toute l'aire de la culture de la 3-ème phase de la civilisation du Latène en Dacie, aire qui se superpose à celle de la I-ère phase. Elle doit être denomée "culture de type Sarmisegetusa, d'après le nom de la capitale de la Dacie dans sa dernière phase d'existance de l'Etat conduit par Decebal.

Le début de l'aspect Canlia se place dans l'intervalle 550-450 av. n.è. L'aspect culturel Canlia comprend l'aire sud-balkanique et les zones balkano-carpatiques, intra - et est-carpatiques.

Dans la Transylvanie, l'aspect culturel Canlia succède à l'aspect culturel "Ciumbrud" depuis le V-ème siècle av.n.è. En Valachie, il apparait au début du V-ème siècle av.n.è. et dans la Petite Valachie toujours au V-ème s.av.n.è.

Les plus importantes fouilles sont celles de Ravna II, Kiulevcia, Drumevo, Iancovo, Bugeac, Canlia, Satu Nou, Cernavoda, Enisala, Agighiol, Peretu, Slobozia, Orbeasca de Sus, Zimnicea,Trivalea-Moşteni, Vaslui, Curteni, Cotnari, Stîncești, Cucorăni, Hăbăşeşti, Hanska, Butuceni, Lunca-Ciurii. M.Dušek, dans son ample étude n'a pas relevé que, en réalité, les cités et les nécropoles de Zimnicea et A-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

lexandria font partie du même aspect culturel. C'est à cause de cela qu'il a fractionné la culture de l'espace extracarpatique et balkano-danubien en plusieurs groupes intitulés par lui: Vrača, Dobrina, Ravna, Alexandria, Zimnicea, Moldovenească et Moldovenească Prut-Nistru (v.fig.no.5).

En Moldavie, l'aspect Canlia succède à l'aspect "Cimbala-Trestiana" des VI-V-ème siècles av.n.è. et commence probablement toujours pendant le Ve siècle av.n.è.

La nécropole de Slobozia est postérieure à la nécropole de Bîrseşti et d'ailleurs, elles font partie de deux aspects culturels différents.

L'aspect Canlia est suivi par la culture "Sarmisegetuza". Le phénomène de transition entre les aspects "Canlia" et "Sarmisegetuza" se situe entre 250-150 av.n.è. Les établissements les plus concluants sont ceux de Zimnicea, Schela Cladovei et Vlădicească. Etablissement de Lunca Ciurii date de la première moitié du II-ème siècle av. n.è. L'établissement de Hăbăşeşti est daté toujours au II-ème siècle av.n.è. sur la base de quelques fibules celtiques. Ces deux établissements présentent une céramique typique pour l'aspect Canlia de la I-ère phase du Latène gèto-dace. En Transylvanie aussi, à Apahida et Ciumeşti, il se passe le même phénomène, de retardement de la céramique de type Canlia. Une fois de plus ici, l'aspect Canlia est formé par des vases de type I/c et surtout ceux de type IX/c 2 des nécropoles celto-daces de Apahida et Fîntînele II. La nécropole de Fîntînele II a une céramique similaire à celle du Bas Danube, mais présente aussi des particularités locales. La céramique géto-dace (250-150 (120) av. n.è. d'Apahida appartient à l'aspect Canlia.

Dans la nécropole de Zimnicea on peut déceler la transition entre l'aspect Canlia et l'aspect Sarmisegetuza. Les niveaux I, II et III de Zimnicea appartiennent à l'aspect Canlia et le niveau IV appartient à la phase de transition vers l'aspect "Sarmisegetuza" où apparait la tasse dace "căţuia". Dans les tombes de la phase tardive de la nécropole de Zimnicea apparait toujours la céramique de type Canlia et Sarmisegetuza. A Vlădicească (250-150 av.n.è.) aussi, se passe le même phénomène. La nécropole de Ciumeşti est daté entre 230-120 av. n.è. Le tout mène à la conclusion que, dans la première moitié du II-ème s. av.n.è. continuent à exister des matériaux de la première phase du Latène de type Canlia et qu'il n'y avait pas encore de culture "Sarmisegetuza".

Pendant l'époque de transition située entre 250-150 av.n.è., les vases typiques pour la I-ère phase du Latène disparaissent (les types I, II, III, VIII, IX, X), mais apparait la céramique typique pour la III-ème phase (la culture Sarmisegetuza). La plus ancienne station de type "Sarmisegetuza" est celle de Schela Cladovei qui date de 188-183 (181) av.n.è., caractérisée par le broc dace "căţuia" et des vases en

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

forme de bocaux. Donc , en Moldavie et Transylvanie la culture "Sarmisegetuza" apparait beaucoup plus tard que sur la ligne du Danube, en Valachie et Petite-Valachie, au moins avec un demi-siècle. Dans les zones tisso-slovaques aussi, la I-ère phase du Latène se prolonge jusqu'au II-ème siècle av.n.è., et la culture "Sarmisegetuza" apparaît après les années ± 150 av.n.è. Peu nombreuses sont les formes céramiques qui continuent dans la III-ème phase, parmi ces formes il y a les types VI/a,b; XII/b; XVIII/b et XXIV/b.

L'aspect culturel Canlia présente la plus grande diversité de formes céramiques de tous les autres aspects culturels. Il n'y a presque pas de différence entre la céramique de l'aire sud-thrace et celle de Transylvanie. Les formes fondamentales sont communes tant pour l'aire sud-thrace que pour celle nord-thrace.

Les Gétes sont ainsi appelés par Hérodote à l'occasion de l'expédition de Darius contre les Scythes en 514-512 av.n.è., donc au VIe siècle av.n.è. il faut parler de gétes. Le nom de "dace"(daos)apparaît aux Grecs au IVe s.av.n.è. dans l'oeuvre de Ménandre ainsi que dans certaines inscriptions d'Athène et de Béctia. Récémment V.Iliescu a démontré que "Daos" est un mot phrygien et, par conséquent, il ne peut pas désigner les Daces.

L'unité de la culture de l'aspect nord et sud-thrace justifie l'emploi du terme "Thraco-géto-daces". La culture matérielle est la même, mais les noms des tribus thraco-géto-daces diffèrent. Il y a plus de 100 noms de tribus thraces et géto-daces. D'ailleurs, l'art thraco-géto-dace, par son style, ses fonctions et motifs ornamentaux (v - les trésors d'Agighiol, Peretu, Băiceni) est unitaire.

On a pris en considération comme "Thraces méridionaux" seulement les habitants du sud des Balkans. Mais les Thraces apparaissent comme peuple aux XIIIe-XIe siècle av.n.è. et leur aire de diffusion est le nord-ouest de l'Asie Mineure, le sud des Balkans et la zone nord-carpatique. Dans cet ouvrage j'ai démontré que la culture thraco-géto-dace des VIe-IIIe siècles av.n.è. apparaît comme un développement des aspects culturels hallstattiens antérieurs tant dans l'aire carpatique, que dans celle balkanique et que, de la même façon, naît l'unité de la céramique modélée à la main. Dans ces circonstances il est difficile de parler de Thraces méridionaux exclusivement pour le Sud des Balkans. En considérant toute l'aire thrace, les Thraces méridionaux existent jusqu'aux Carpates Méridionaux et à l'embouchure du Danube. Mais, certainement, ce n'est qu'une démarcation imaginaire et conventionelle.

D'après les opinions récentes de A.I.Meliukova,I.D. Zlatcovskaia, L-L-Polevoi, la frontière entre les Thraco-gèto-daces et les Scythes se situe sur le Dniestr, zone dans laquelle sont connus 113 sites geto-daces et 29 fortifications. On à même considéré que Dromichaites doit être localisé dans cette zone. A l'ouest, les Thraco-geto-daces s'étendaient jusqu'au Danube moyen.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

La question de la céramique modélée au tour et les relations entre les Thraco-gèto-daces et les Grecs

Dans la zone du Bas-Danube la céramique grise apparaît dans le milieu thraco-géto-dace au VI-ème s.av.n.è. La céramique grise provient du nord-ouest de l'Asie Mineure et elle est connue sous le nom de céramique "buchero-éolienne". Cette céramique est exportée dans le milieu celtique au VI-ème s.av.n.è. à travers les colonies grecques de Masalia, Olbia, Ampurias. La céramique grise est connue dans presque toutes les colonies grecques situées à l'ouest du Pont. Au sud des Balkans on n'a pas trouvé de céramique grise jusqu'à ce moment que depuis le V-ème s.av.n.è. à Duvanli, mais, certainement, ce n'est qu'une lacune des fouilles archéologiques.

La céramique grise du milieu illyrien thraco-gèto-dace et scythe est similaire à celle trouvée dans les villes grecques de l'ouest est du nord du Pont. Les villes grecques ont diffusée dans le milieu local non seulement la céramique de luxe à "firnis" et amphores, mais aussi la céramique grise. À Histria, Chersones, Panticapaion et Fanagoria il y a des fours pour cuire la poterie, fait qui démontre que ces villes étaient en même temps des centres de production et non seulement centres de transit.

L'étude systématiques de la céramique grise modélée au tour trouvée dans le milieu thraco-gèto-dace a démontré qu'elle est identique du point de vue typologique à celle grecque. La céramique rouge trouvée dans le milieu autochtone provient des Grecs, mais il y a assez peu d'exemplaires de ce type trouvés à Alexandria, Curteni, Kiulevcia, Branicevo, Canlia, Brăila, tous datés aux VIe-IVe siècles av. n.è. Certains auteurs ont considéré que la céramique grise est importée et d'autres, qu'elle est autochtone, mais la plupart de la céramique reproduit des modèles grecs. Mais si l'on considérait qu'il y ait de la céramique grise imitée, il faudrait aussi trouver la céramique grecque originale. D'ailleurs la séparation des deux catégories est difficile à cause de leur identité typologique. A Histria il y a une céramique grisé simple et une céramique grise peinte en noir et sans firnis. Le même type céramique apparaît aussi à Thassos et aussi dans le milien thraco-gèto-dace, à Alexandria-Vii (type 23/b), Alexandria-Pod (le type 16), Kiulevcia, Branicevo, Budve (type 10/b) dans le milieu illyrien, puis à Brăiliţa (type 13), Cernica (type 23/d), Canlia (type 21/a2, 61 a), Grădiştea-Călăraşi (type 16/e.

La céramique grise à teinture noire s'echelonne du VI-ème siècle jusqu'aux V-IV-ème s.av.n.è. Par conséquent, la céramique grise est importée jusqu'au IV-ème s.av.n.è. À Zorile (Constanţa) il y a un vase bi-tronconique type 36 modélé au tour. Il a une datation incertaine- aux V-IV-ème s.av.n.è. ou au III-ème s.av.n.è. C'est une forme locale .

Les jarres de type I de Zimnicea, Fîntînele, Lăceni et Mizia font partie de la même catégorie. Ce sont aussi des formes locales. Il y a

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

aussi des vases derivés de ceux grecs, mais qui ne sont pas tout à fait semblables aux vases originaux. C'est le cas des types: 5/a,b; 9/b, c; 10/a, b2; 15; 15; 16/f; 18/c, des "lekanes" du type 20/6 et 21/c, des cratères du type 23/h, des "arybalai" du type 25, l'écuelle de type 10/b de Canlia. La céramique grise trouvée à Zimnicea, Orbeasca de Sus, Albeşti, Seuthopolis certifie le fait que les Géto-daces et les Thraces avaient déjà la céramique grise au IV-ème siècle av.n.è. Le broc de type 9/c, aussi bien que le vase trouvé à Zorile pourrait devenir un argument pour situer le phénomène dans la deuxième moitié du V-ème s.av.n.è.

Certains vases gris de type grec, tels que les brocs de type 6/a, les écuelles de type lo/b; les amphores de type 22/b et les cratères de type 23/ c1 sont intégrés dans le répertoire géto-dace des formes employées jusqu'à l'année lo6 n.è., mais les amphores de type 22 continuent à être utilisées aussi aux II-III-ème siècle n.è. Cela prouve une fois de plus que l'aspect "Sarmisegetuza" dérive de l'aspect Canlia. Il faut étudier quelle est la partie de l'aspect Szentes-Vekerzug à ce phénomène.

Pour ce qui est de l'aspect Ciumbrud il n'y a pas que le broc de type 7 trouvé à Tg.Mureş, parce qu'il ne présente pas de céramique modélée au tour. Dans l'aspect Szentes-Vekerzug-Chotin la céramique modélée au tour est abondante. Il n'y a pas de céramique peinte en noir. Les brocs de type 6/a 1 et a 2 sont spécifiques à cet aspect. Il y a aussi des vases de type 7,8,9/b; 10/a,b,c,d; 11; 16/a; 22/c et 38. Dans le milieu Kustanovice il y a des brocs de type 6/a, des écuelles de type 10/b et des vases de type 38. Mais dans l'aire Szentes-Vekerzug il n'y pas de "catharoi", "cratères", "lekané" ce qui atteste le fait que ces formes de vases y ont été apportées par l'intermédiaire des Scythes et non pas des Thraco-géto-daces. Les vases de type 38 ne sont pas d'origine grecque, mais ils appartiennent à la zone nord-pontique, d'après la démonstration de G.I.Smirnova. Ces vases continuent à exister jusque dans l'époque celtique. M.Dušek considére que la céramique des zones tisso-slovaques est thraco-gète, provenant des zones sud-danubiennes, apportée non pas par les Scythes qui ne connaissaient pas la céramique faite au tour. Il croit que la céramique grise soit produite par les thraco-gètes des lieux. M.Parducz et T. Nagy croient que cette céramique a été apportée d'Olbia. Z. Bukiovski affirme (tout comme dans l'ouvrage présent) que l'influence grecque est évidente pour la céramique des zones tisso-slovaques. Ici aussi la céramique modélée au tour est abondante (50% à Szentes-Vekerzug et 23% à Sanislău.

La céramique grise des zones tisso-slovaques provient du milieu grec nord-pontique. Il est probable que les Grecs aient créé quelques ateliers qui ont servi à la généralisation de la céramique modélée au tour dans les zones tisso-slovaques. Ces circonstances expliquent l'affluence des pièces de type scythe - "akinakes", appliques en forme

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

de croix , miroirs, flèches en bronze - tous des produits des grands ateliers grecs.

La chronologie et la question du début du Latène gèto-dace.

Le Latène géto-dace est formé par deux phases différentes, délimitées sur la base de la typologie de la céramique et des pièces en métal. Les deux phases ont un contenuu culturel différent. L'essence des deux phases consiste dans une céramique à typologie distincte. L'aspect culturel "Canlia", à la fin de son évolution (250-150 av.n.è.) contribue à la formation de l'aspect culturel "Sarmisegetusa". C'est une époque de transition entre les deux phases du Latène géto-dace, structurée comme une étape distincte. Spécifique à cette étape est le phénomène d'abandon des formes céramiques anciennes et l'apparition, spontanée on par dérivation, des formes nouvelles. C'est la culture "Sarmisegetuza". Ce phénomène est bien daté pour la zone du Bas-Danube, pendant que dans la zone intra-carpatique et est-carpatique, la nouvelle culture semble ne pas être apparue pas même vers 150 av.n.è., d'après les fouilles des nécropoles de Ciumeşti et Apahida et les sites de Hăbăşeşti et Lunca Ciurii. Ce phénomène se passe pendant, au moins , un siècle (250-150 av.n.è.). Ainsi, le Latène gèto-dace est divisé en trois périodes d'évolution: Latène I = 450-250 av.n.è.; Latène II = 250± - 150 av.n.è.; Latène III = ± 150 av.n.è. - 106 n.è.

La I-ère phase est formée de l'aspect culturel "Canlia", et la III-ème de l'aspect culturel "Sarmisegetuza". L'évolution de l'aspect culturel "Canlia" est uniforme et il est difficile d'établir plusicurs étapes d'évolution. L'apparition du Latène est liée au degré du développement des forces de production. Le Latène n'est pas lié à l'apparition du tour du potier et de la céramique grise modélée au tour.

A la base de la nouvelle époque se trouve l'apparition des unions des tribus qui sont les formations économiques et politiques de type "avant l'Etat". Ces formations sont le résultat du développement des forces et moyens de production par l'emploi intensif du fer pour fabriquer les outils et les armes ce qui devient généralisé aux VIIe-VIe siècle av.n.è. A lieu aussi une forte différenciation sociale qui mène à l'apparition de l'aristocratie tribale et militaire.

Ce phénomène est illustré du point de vue archéologique par les grands tombeaux tumulaires à inventaire très riche.

Vers 480 av.n.è. dans la zone sud-balkanique apparaît "le royaume odride", sous le règne de Teres et Sitalkes. Ce royaume dure jusqu'en 342 av.n.è. lorqu'il est détruit par Philipp II de Macédoine. K.Juglav le considère avoir été un Etat et non pas une union de tribus parce que les rois odrides avaient une armée permanente bien équipée et organisée, employaient intensément le travail des esclaves et il y avait un système financiaire à employés spéciaux, destinés à la levée des impôts.

Tukidide (II, 97) affirme que les revenus des rois odride s'éle-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

vaient à 400 talents annuellement (l'équivalent de 10400 Kgs argent). Toujours Tukidide montre que, au milieu du V-ème s.av.n.è., les Gètes de Dobroudja étaient soumis à l'autorité du roi odride. En Dobroudja est attéstée l'union des tribus qui luttent contre le roi Athéas. Dans l'ouest de la Valachie est attestée l'union des tribus qui luttent contre Alexandre le Grand en 335 n.è. Les cités de Zimnicea, Albeşti, Trivalea Moşteni et Orbeasca de Sus, tout comme la tombe de Peretu appartiennent à cette union. Une autre union de tribus est celle conduite par Dromichaïtes qui a vaincu Lisimach en 300 et 299 av.n.è., et une autre union de tribus a vaincu le général macédonien Zapyrion en 326 av.n.è. En fin, il faut accepter comme chef d'union de tribus ce "basileus Moskonos" qui frappe monnaie à la fin du IV-ème siècle av. n.è.

L'apparition des unions de tribus, la formation des noyaux des armées permanentes et d'une administration locale, la formation d'un territoire administré par ces "basileus" justifient la datations de l'apparition du Latène entre 450-400 av.n.è.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

F I G U R I

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

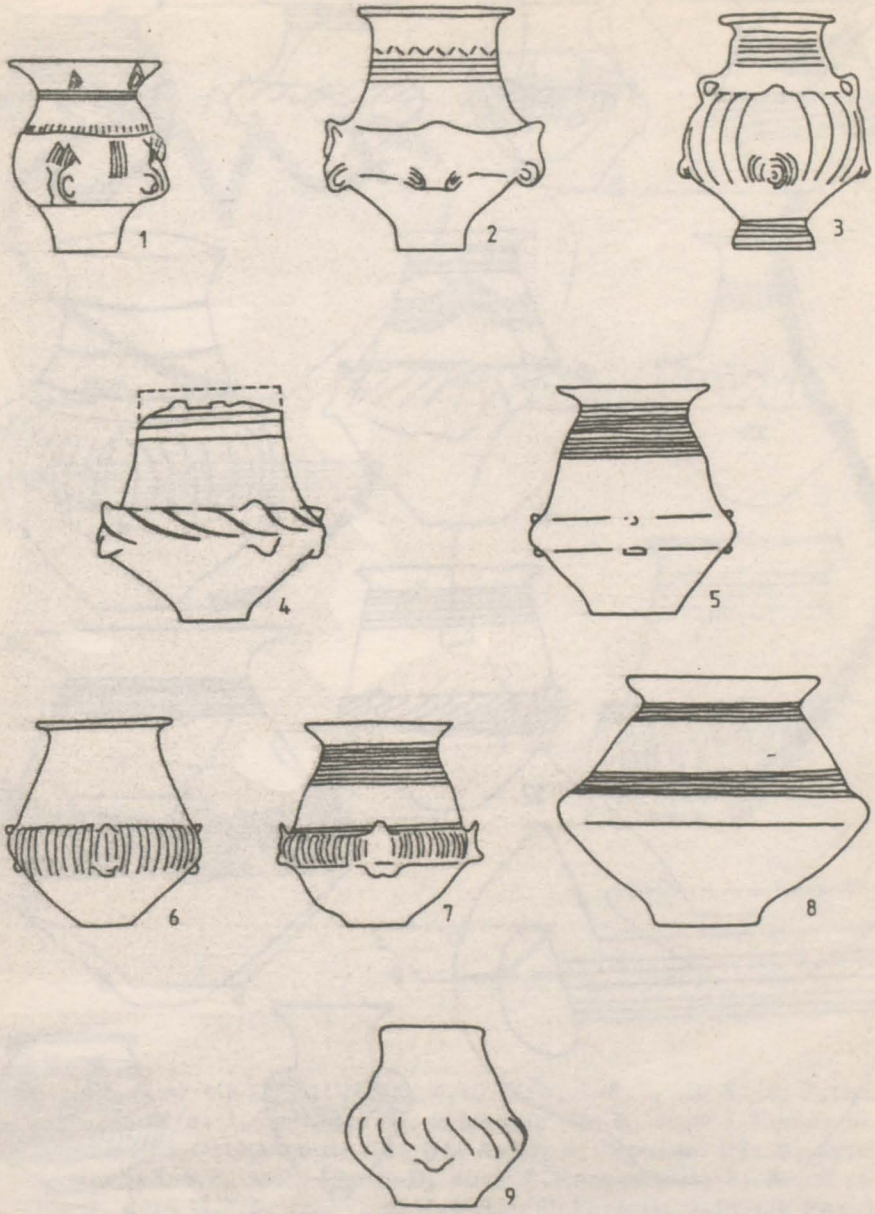

Fig.1.-Evoluţia vaselor bitronconice (după E.Patek): 1-2, localitate necunoscută; 3, Pecica; 4-5 Dubovač; 6-7, Szöreg (Ha A); 8, Füzesabony (Ha B3-C1); 9, Szentes-Iaksor (Ha A).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

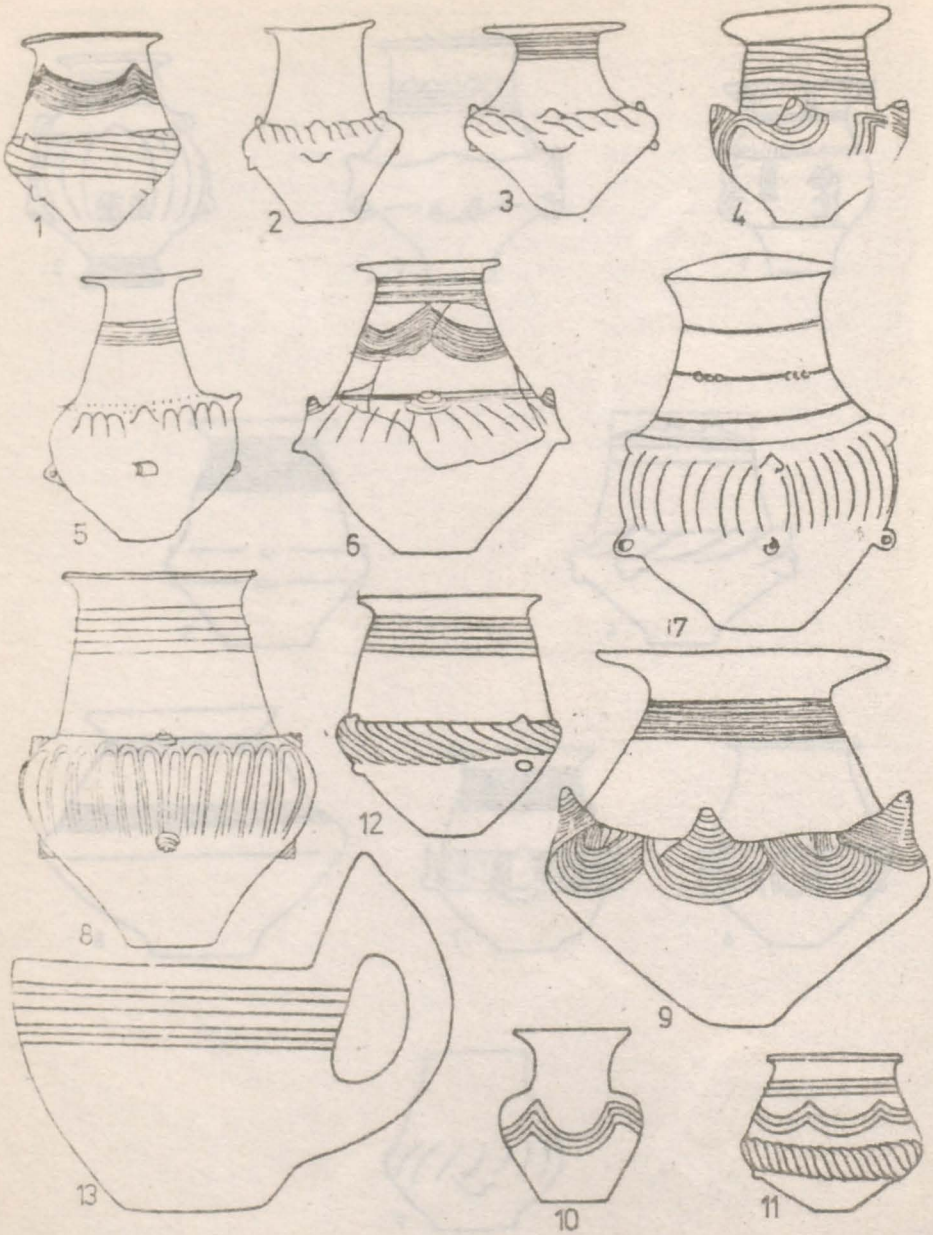

Fig. 2.-Vase bitronconice (după M. Rusu): 1-3, 5-8, 11-12, tip I/a; 4, 9, tip I/b1; 10, tip II; 13, tip XVI. 1-9, Ha A; 10-13 Ha B.
1, Pecica; 2, Bobda; 3, Satu Mare; 4, Lăpuş; 5, Timişoara; 6, Cornuţel; 7, Arad-Gai; 8, Sîntana; 9, Valea lui Mihai; 10, Sărăţel; 11 Sucani; 12, Tîrgu Mureş; 13, Zimnicea (Ha A-B, după I. H. Crişan).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

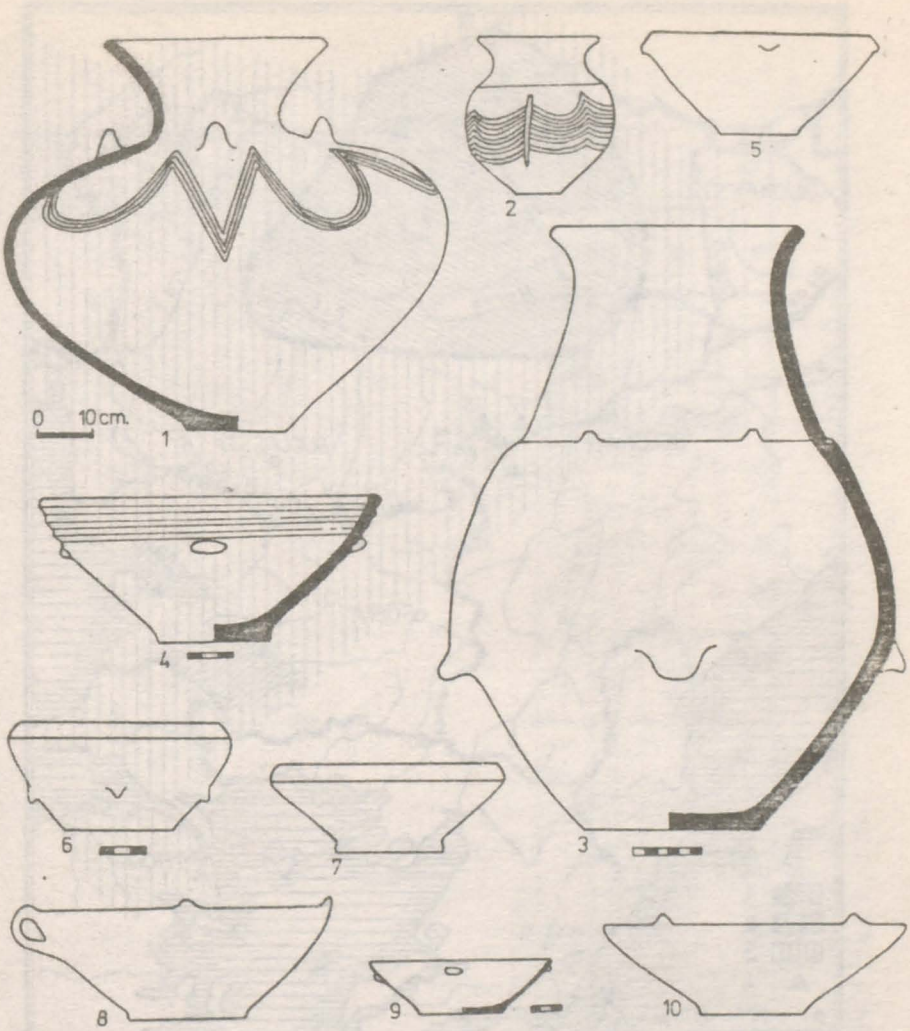

Fig. 3.-1-2, vase tip II; 3, tip I/a; 4, tip X/b; 5-6, 9, tip XI/a; 7, tip XI/d1; 8, 10, tip XI/e. 1, Meri (Ha A); 2, Mediaş (Ha B, după I. Nestor şi E. Zaharia); 3, Orbeasca de Sus (Ha A-B); 4, Cucorani (Ha B, după S. Teodor); 5-6, 8, Muhi (Br C-D, după T. Kemenczei); 7, Zancova Gora (Ha B, după G.I. Smirnova şi K.V. Berniakovici); 9, Insula Banului (Ha B, după S. Morintz şi P. Roman); 10, Boldogkövaralia (Ha B, după T. Kemenczei).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

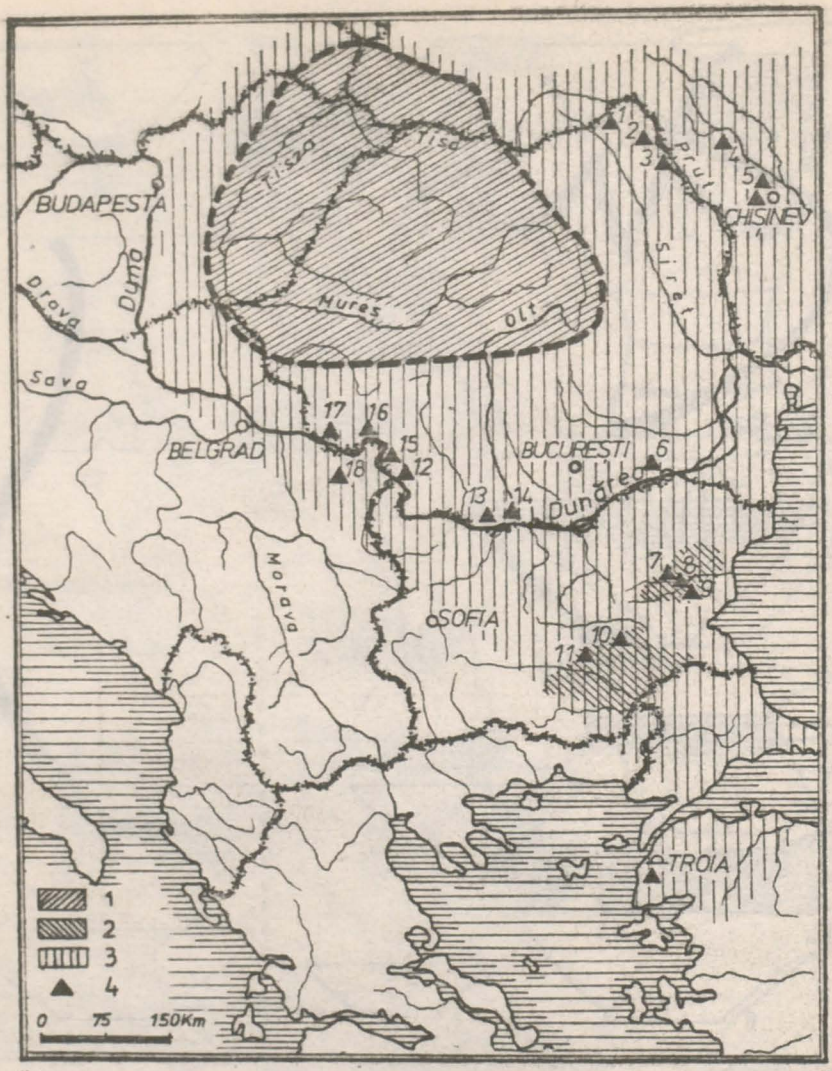

Fig.4.-Răspîndirea ceramicii cu proeminenţe: 1, aria Gáva (după I.Paulik); 2, aria Pşenicevo; 3, aria ceramicii cu proeminenţe "Bukel-keramik" (ceramica cu proeminenţe canelate); 4, vase Gáva în aria Gáva. 1, Corlăţeni; 2, Truşeşti; 3, Trifeşti; 4, Şoldăneşti; 5, Lucaşevca; 6, Boian; 7, Dălgopol; 8, Sava; 9, Goljamovo Delcevo; 10, Asenoveč, Brjastovo, Covacevo (Nova Zagora); 11, Pşenicevo, Catalka (Stara Zagora); 12, Ostrovul Mare; 13, Gura Padinei; 14, 15, Balta Verde; 16, Orşova; 17, Moldova Veche; 18, Dubovač (harta, după H.Todorova, Thracica, I, Serdicae, 1972, p.68).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

TIP	MUNTE-NIA	OLTENIA	DOBRO-GEA	MOLDOVA	TRAN-SILVANIA	N-V BULGA-RIEI	N-E BULGA-RIEI	SUDUL BULGA-RIEI	TISO-SLOVACE	KUSTA-NOVICE	SCIȚI	ILLIRI
XII a		●		●						●		●
XII b	●	●	●	●	●		●		●			
XIII a			●				●					
XIII b			●		●		●		●	●		
XIV a						●	●					
XIV b				●		●						
XIV c	●						●					●
XIV d	●		●	●	●	●	●	●	●	●		
XV	●						●		●			
XVI	●	●		●		●	●					
XVII a	●	●	●	●	●		●		●		●	
XVII b1		●		●		●						
XVII b2	●		●	●	●	●	●		●	●		
XVIII		●					●					
XIX a				●	●		●		●			
XIX b		●		●	●		●		●	●		●
XIX c	●	●	●	●	●		●		●			
XX		●	●									
XXI			●				●		●			
XXII			●									
XXIII a	●		●	●					●			
XXIII b	●		●									
XXIII c	●			●								
XXIII d	●			●					●		●	
XXIV a		●		●	●				●			
XXIV b		●		●	●				●	●		
XXV			●				●				●	

Fig.7.-Tabel cu tipurile ceramicii lucrate cu mîna în sec.VI-III î.e.n. în aria traco-getică.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

ASPECTE CULTURALE									
T I P	CANLIA	CIUM-BRUD	SZENTES-VEKERZUG CHOTIN	KUSTA-NOVIĆE	FERIGILE-BÎRSEȘTI î.e.n.	GETO-DACI SEC.II-I e.n.	GETO-DACI SEC.II-III	ILLIRI	SCITIC NORD PONTIC
I a	●	●							
I b	●	●	●	●	●			●	●
I b1		●						●	●
I c	●	●							
I d	●		●						
I e	●								
I f	●	●			●				
I g	●								
I h	●	●	●	●					●
I h1	●	●		●					●
I i		●	●						
I k		●	●						
II a	●	●							
II b	●								
II c	●		●						
II d	●								
II e	●								
II f			●						●
II f1	●	●	●	●					●
III a	●		●	●					
III b	●		●						
III c	●		●						
III d	●								
III e	●								
III f	●								
III g	●								
III h1	●								
III h2	●								
III i	●				●				
III k	●								
IV	●		●		●	●			
V	●		●	●		●			
VI a	●								
VI b	●					●	●		
VI c	●								●
VII a	●	●							●
VII b	●								●
VII c	●								●
VIII a	●								
VIII b	●								
VIII c	●								
VIII d	●								
VIII e	●								
IX a	●			●	●			●	
IX a1	●		●						
IX b	●				●				
IX c	●		●						
IX d1	●								
IX d2	●								

Fig.8.-Tabel cu tipurile ceramicii lucrate cu mîna pe aspecte culturale.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

ASPECTE CULTURALE								
T I P	CANLIA	CIUM-BRUD	SZENTES VEKERZUG CHOTIN	KUSTA-NOVICE	FERIGELE BÎRSEŞTI	GETO-DACI IIten-Iten	GETO-DACI II-IIIen	ILLIRI
IX e1	●							
IX e2	●							
IX e3								
IX f	●							
IX h	●							
IX i	●							
IX k	●							
X a	●							
X b	●		●					
X c	●		●					
X d	●							
X e	●							
X f	●		●		●			
XI a	●	●	●		●			
XI b	●		●	●				
XI c	●							
XI d	●		●		●			
XI d1	●		●					
XI e	●			●	●			
XII a	●			●	●			
XII b	●		●		●	●		
XIII a	●							
XIII b	●	●	●	●				
XIV a	●							
XIV b	●							
XIV c	●							
XIV d	●		●	●				
XV	●		●					
XVI	●							
XVII a	●		●					
XVII b1	●							
XVII b2	●		●			●		
XVIII	●				●			
XIX a	●	●	●					
XIX b	●	●		●	●			
XIX c	●	●	●		●			
XX	●							
XXI	●		●					
XXII	●							
XXIII a	●		●					
XXIII b	●							
XXIII c	●							
XXIII d	●							
XXIV a	●		●			●		
XXIV b	●		●	●				
XXV	●							

Fig.9.-Tabel cu tipurile ceramicii lucrate cu mîna pe aspecte culturale.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

TIP	OLTENIA	MUNTE-NIA	DOBRO-GEA	N-V BULGA-RIEI	N-E BULGA-RIEI	SUD BALCANI	MOLDOVA	TRAN-SILVANIA	TISO-SLOVACA	KUSTA-NOVICE	SCIȚI	ILLIRI
1.	●	●										
2.		●		●								
						●						
4.		●	●		●							
4a			●									
4a			●		●							
4a		●	●		●							
4b				●								
5a			●	●		●						
5b						●						
6a(550-400 î.e.n.)	●	●	●		●	●	●		●		●	
6a(sec IV-III e.n.)			●		●	●	●	●	●			
6a(sec II-I î.e.n.)		●					●	●				
6a1									●			
6a(350-200 î.e.n.)								●	●			
6b					●	●						
6c	●				●							
6d	●				●							
6e					●							
7	●			●	●	●		●	●			
8			●	●					●			●
9a			●			●						
9b	●	●		●	●	●						
9c		●		●		●						
9c		●			●							
10a			●		●	●			●			
10a(sec VI-IV î.e.n.)		●	●		●	●	●	●	●		●	●
10b(sec II-I î.e.n.)	●	●								●	●	
10b1		●	●		●	●						
10b2		●					●					
10c	●		●		●	●	●	●	●		●	●
10c1			●									
10d		●	●		●		●		●			
10d1	●	●	●		●	●						
10d2	●	●										
11		●	●			●						
12		●									●	
13		●	●		●	●					●	
14		●										
15		●										
16a		●	●	●	●	●	●		●		●	●
16b		●		●	●		●					
16c		●	●									
16d			●									
16e		●				●	●					
16f					●							
17						●	●					
18a		●	●		●	●					●	
18b						●						
18c						●						
19	●			●								
20		●										
20a		●										
20b	●		●		●							●
20c		●	●				●					
20d							●					
20e			●		●							
20e1							●					

Fig.10.-Tabel cu tipurile ceramicii lucrate cu roata în sec.VI-III î.e.n. în aria traco-getică.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

TIP	OLTENIA	MUNTE-NIA	DOBRO-GEA	N-V BULGA-RIA	N-E BULGA-RIA	SUD BALCANI	MOLDOVA	TRAN-SILVANIA	TISO-SLOVACE	KUSTA-NOVICE	SCIȚI	ILLIRI	TROIA
21 a	●		●	●		●							
21 a 1		●		●									
21 a 2			●										
21 b	●	●	●										
21 c	●			●							?		
22 a	●	●	●	●		●					●		●
22 b		●	●	●		●							
22 b sec.II-I î.e.n.	●						●						
22 b sec.II-III		●	●	●		●	●	●					
22 c			●			●			●				
22 d						●					?		
23 a	●	●	●		●								
23 b		●			●								●
23 c 1 sec.VI-III î.e.n.		●	●			●							
23 c 1 sec.IIen-III e.n.		●			●			●					
23 c 2		●	●		●								
23 d		●	●		●	●							
23 f			●		●	●					?		
23 g					●								
23 h			●										
23 i			●										
23 k						●							
23 l					●								
24 a					●	●					●		●
24 b			●										
25		●	●			●							
26 sec.VI-III î.e.n.					●	●							
26 sec.II-I î.e.n.		●											
27				●							?		
28					●	●							
29					●	●							
30			●										
31			●								●		
32						●							
33		●			●								
34						●							
35			●			●							
36			●								?		
37						●						●	●
38 a									●				
38 b									●				
38 c									●	●			

Fig.11.-Tabel cu tipurile ceramicii lucrate cu roata în sec.VI-III î.e.n. în aria traco-getică.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

ASPECTE CULTURALE							
TIP	CANLIA	CIUM-BRUD	SZENTES VEKERZUG CHOTIN	KUSTA-NOVICE	MEDIU SCITIC NORD PONTIC	MEDIU ILLIRIC	GETO-DACI sec.II-I î.e.n.
1a	●						
1b	●						
1c	●						
2a	●						
2b	●						
3	●						
4a	●						
4b	●						
5a	●						
5b	●						
6a	●		●	●	●		●
6a1			●				
6a2			●				
6b	●						
6c	●						
6d	●						
6e	●					?	
7	●	●	●				
8	●		●				
9a	●						
9b	●						
9c	●						
9d	●						
10a	●		●		●		
10b	●		●	●	●	●	●
10b1	●						
10b2	●						
10c	●		●		●	●	
10c1	●						
10d	●		●				
10d1	●						●
10d2	●						
11	●						
12	●				●		
13	●				●		
14	●						
15	●						
16a	●		●		?	●	●
16b	●						
16c	●						
16d	●						
16e	●						
16f	●						
17	●						
18a	●						
18b	●						
18c	●						
19	●						
20	●						

Fig.12.-Tabel cu tipurile ceramicii lucrate cu roata în sec.VI-III î.e.n. pe aspecte culturale.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

ASPECTE CULTURALE							
TIP	CANLIA	CIUM-BRUD	SZENTES VEKERZUG CHOTIN	KUSTA-NOVICE	SCIȚI	ILLIRI	GETO-DACI sec.II-I î.e.n.
20	●						
20a	●						
20b	●					●	
20c	●						
20d	●						
20e	●						
20e1	●						
21a	●				?		
21a1	●					?	
21a2	●						
21b	●						
21c	●						
22a	●				●		
22b	●						
22b(sec.II-I î.e.n)	●				?		●
22b(sec.II-III e.n.)	●					?	●
22c	●		●				
22d	●						
23a	●						
23b	●						
23c1(sec.V-III î.e.n)	●						
23c2	●						
23d	●				?		
23f	●					?	
23g	●						
23h	●						
23i	●						
23k	●						
23l	●						
24a	●				●		
24b	●						
25	●						
26(sec.VI-II î.e.n)	●						
26(sec.II-I î.e.n.)	●					?	
27	●						
28	●						
29	●						
30	●				●		
31	●						
32	●					?	
33	●						
34	●						
35	●						
36	●						
37	●				●	●	
38a			●				
38b			●				
38c			●	●			

Fig.13.-Tabel cu tipurile ceramicii lucrate cu roata în sec.VI-III î.e.n. pe aspecte culturale.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

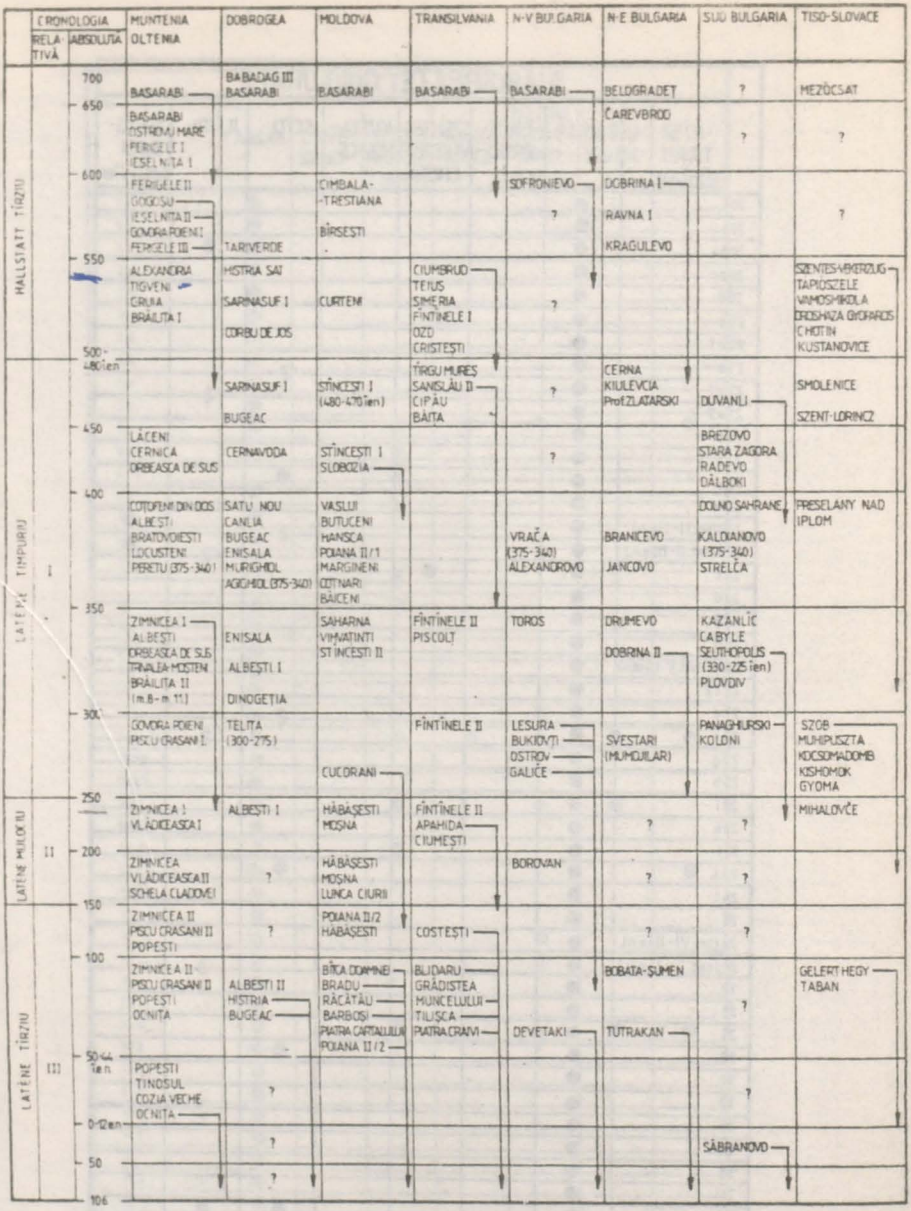

Fig.14.-Tabel cronologic cu principalele monumente traco-getice şi geto-dacice din sec.VII î.e.n.-II e.n.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Fig.15.-Tabel cu durata aspectelor culturale traco-getice şi geto-dacice din sec.VII î.e.n.-II e.n.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

NR. MOR-MINTE	TOTAL VASE	TIP	LUCRATE CU MÎNA	% DIN TOTAL	% DIN CELE LUCRATE CU MÎNA	LUCRATE CU ROATA		% DIN TOTAL
42	132		87			46		
		I a	4	3,03	4,65			
		I b	2	1,51	2,32			
		III a	11	8,33				
		III h 2	2	1,51	2,32			
		IX a	1	0,75	1,16			
		IX c	11	8,33	12,79			
		IX d 1	4	3,03	4,65			
		IX e 1	1	0,75	1,16			
		IX e 2	5	3,78	5,81			
		X	5	3,78	5,81			
		X a	6	4,54	6,97			
		X b	3	2,27	3,48			
		X c	1	0,75	1,16			
		X d	1	0,75	1,16			
		XIb	6	4,54	6,97			
		XIe	7	5,30	8,14			
		XIII b	2	1,51	2,32			
		XIV d	1	0,75	1,16			
		XVI	6	4,54	6,97			
		XVIII	1	0,75	1,16			
		XIX b	1	0,75	1,16			
		XIX c	5	3,78	5,81			
		XXI	1	0,75	1,16			
		3				1	0,75	2,17
		6 a				8	6,06	17,39
		6 b				8	6,06	17,39
		10 b				15	11,36	32,60
		20 c				1	0,75	2,17
		23 a				7	5,30	15,21
		23 b				1	0,75	2,17
		23 f				2	1,51	4,34
		24 a				1	0,75	2,17
		26				1	0,75	2,17
		28				1	0,75	2,17
TOTAL				65,12			34,84	

Fig. 16.–Tabel cu statistica tipurilor de vase din necropola de la Ravna.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

NR. MORMINTE	TOTAL VASE	TIP	LUCRATE CU MÎNA		% DIN TOTAL	%DIN CELE LUCRATE CU MÎNA	LUCRATE CU ROATA	% DIN TOTAL	%DIN CELE LUCRATE CU ROATA	AMFORE	% DIN TOTAL
78	142		80				55			7	4,93
		Ie	1		0,70	1,25					
		III	7		4,93	8,75					
		IX	41		22,87	51,25					
		IXb		1	0.70	1,25					
		IXc		26	18,31	32.50					
		IXd1		10	7,04	12,50					
		IXe		4	2,81	5,00					
		IX		9	6,33	11,25					
		X	6		4,22	7,50					
		XI	9		6,33	11,25					
		XIa		1	0,70	1,25					
		XIb		2	1,40	2,50					
		XId		3	2,11	3,75					
		XIe		3	2,11	3,75					
		XIII	4		2,81	5,00					
		XVI	1		0,70	1,25					
		XXII	1		0,70	1,25					
		3					1	0,70	1,81		
		6a					4	2,81	7,27		
		10b					21	14,78	38,18		
		11					19	13,38	34,54		
		20					1	0,70	1,81		
		21					2	1,40	3,63		
		22a					1	0,70	1,81		
		23					5	3,52	9,08		
		?					1	0,70	1,81		
TOTAL					56,33			38,73			

Fig.17.–Tabel cu statistica tipurilor de vase din necropola de la Canlia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

P L A N Ș E

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl.I.- 1-4, tip I/a. Dobrina (sec.VI î.e.n.).

Pl.II.- 1-5, tip I/a. 1-2, Ravna (sec.VI î.e.n.); 3-4, Sini Vir (sec. VI î.e.n.); 5, Balta Verde II (Ha A-B2).

Pl.III.- 1-2, tip I/a; 3-6, tip I/b. 1-2 Ravna (sec.VI î.e.n.); 3, Găiceanca (sec.VI-V î.e.n.); 4, Cernavoda (sec.V î.e.n.); 5, Bîrseşti (sec.VI-V î.e.n.); 6, Popovka (sfîrşitul sec.IV-începutul sec.V î.e.n.). 6 f.sc.

Pl.IV.- 1-9, tip I/b. 1, Kragulevo (sec.VI î.e.n.); 2-3, Szentes-Vekerzug (sec.VI-V î.e.n.); 4, Tariverde (sec.VI î.e.n.); 5, Vamosmikola (sec.VI-V î.e.n.); 6, Kalugherița (sec.V î.e.n.); 7, Chotin (sec. VI-V î.e.n.); 8, Făcău (sec.IV î.e.n.); 9, Balta Verde II (Ha A-B2). 2,3,5,7 f.sc.

Pl.V.- 1,3, tip I/c; 2,6, tip I/b; 5, tip II/b; 4, tip I/e; 7,8, tip I/b1. 1, Zimnicea (sec.III-II î.e.n.); 2, Glăvăneşti (sec.IV-III); 3, Cîrlomăneşti (sec.III-II î.e.n.); 4, Salcia (sec.V-IV î.e.n.); 5-6, Mahmudia (sec.VII-VI î.e.n.); 7, Blaj (sec.VI î.e.n.); 8, Oradea (sec.VI î.e.n.) 1, 4-8 f.sc.

Pl.VI.- 1-3,7,10, tip I/d; 4-6, 8-9, tip II/b. 1, Craiova (sec. VI î.e.n.); 2-3, Ciurelu-Bucureşti (sec.VI î.e.n.); 4, Şoldăneşti (sec.VII-VI î.e.n.); 5, Endje (Čarevbrod) (sec.VII-VI î.e.n.); 6, Pietroşani (sec.VI î.e.n.); 7, Ostrov (Vrača) (Ha B?); 8-9, Belogradeț (sec.VII î.e.n.); 10, Kiskundorozma (bronz Reinecke B2-C1). 5, 7-10 f.sc.

Pl.VII.- 1, 3-6, tip I/e; 2, tip II/a. 1, Măluşteni (sec.IV î.e.n.); 2, Poiana (sec.IV î.e.n.); 3, Enisala (al treilea sfert al sec.IV î.e.n.); 4, Calnia (sec.IV î.e.n.); 5, Cernica-Bucureşti (sfîrşitul sec.V î.e.n.); 6, Alexandria-Vii (sec.VI-V î.e.n.).

Pl.VIII.- 1-4, tip I/f. 1, Hîrşova (sec.V î.e.n.?); 2, Orbeasca de Sus (cetate) (425-300 î.e.n.); 3, Zimnicea (a doua jumătate a sec. IV î.e.n.-sec.III î.e.n.); 4, Brăiliţa (sec.IV-III î.e.n.). 3 f.sc.

Pl.IX.- 1, tip I/e; 2-3, tip I/b. 1, Orbeasca de Sus (cetate) (425-300 î.e.n.); 2, Stîncești (sec.V î.e.n.); 3, Corlăteni (sec.VI-III î.e.n. ?); 2-3 f.sc.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl.X.- 1-3, tip II/a. 1-2, Butuceni (sec.IV-III î.e.n.); 3, Ţifu.

Pl.XI.- 1-2, tip II/a. 1, Butuceni (sec.IV-III î.e.n.); 2, Răcătău (sec.IV-III î.e.n.).

Pl.XII.- 1, tip I/g; 4, tip I/f; 2-3, tip II/c. 1, Orbeasca de Sus (sec. VI-III î.e.n.); 2, Brăiliţa (sec.IV-III î.e.n.); 3, Bugeac (400-325 î.e.n.); 4, Pietroşani (Teleorman) (sec.IV-III î.e.n.).

Pl.XIII.- 1-5,8, tip II/c; 6-7, tip I/c. 1-2,5 Hansca (sec. IV î.e.n.); 3, Grădiştea-Călăraşi (350-300 î.e.n.); 4, Gorodniţî (Ha B1-C1); 6-7, Enisala (sec.IV î.e.n.); 8, Chotin (sec.VI-V î.e.n.). 5,8 f.sc.

Pl.XIV.- 1,3,5,6,8, tip III/a; 2,4,7, tip III/e. 1, Gruia (sec.VI î.e.n.) 2,7, Poiana (sec.IV î.e.n.); 3, Cernica (425-400 î.e.n.); 4, Hansca (sec.IV î.e.n.); 5, Vinița (sec.IV-III î.e.n.); 6, Ravna (sec. VI-V î.e.n.); 8, Sini Vir (sec.VI-V î.e.n.). 4 f.sc.

Pl.XV.- 1-8, tip III/b. 1,5, Slobozia (450-400 î.e.n.); 2,6, Cernavoda (sec.V î.e.n.); 3, Ravna (sec.VI-V î.e.n.); 4, Branicevo (sec. IV î.e.n.); 7, Bîrseşti (sec.VI-V î.e.n.); 8, Canlia (sec.IV î.e.n.). 7 f.sc.

Pl.XVI.- 1-7, tip III/c. 1, Cerna (sec.V-IV î.e.n.); 2, Poieneşti (sec. IV-III î.e.n.); 3, Seuthopolis (350-225 î.e.n.); 4, Slobozia (450-400 î.e.n.); 5, Cernica-Bucureşti (425-400 î.e.n.); 6, Bugeac (400-325 î.e.n.); 7, Murighiol (sec.IV î.e.n.).

Pl.XVII.- 1,3,5,6, tip III/c; 2,4, tip III/f. 1-2, Murighiol (sec. IV î.e.n.); 3-4, Orbeasca de Sus (425-300 î.e.n.); 5, Canlia (sec. IV î.e.n.); 6, Vaslui (sec.IV-III î.e.n.).

Pl.XVIII.- 1-6, tip III/d. 1, Măluşteni (sec.IV î.e.n.); 2, Zimnicea (350-200 î.e.n.); 3,5, Poiana (sec.IV î.e.n.); 4, Seuthopolis (350-225 î.e.n.); 6, Satu Nou (sec.IV î.e.n.).

Pl.XIX.- 1-2, tip III/h2; 3, tip III/d; 4, tip III/g. 1, Ravna (sec.VI-V î.e.n.); 2, Enisala (sec.IV î.e.n.); 3, Seuthopolis (350-225 î.e.n.); 4, Grădiştea-Călăraşi (350-300 î.e.n.).

Pl.XX.- 1, tip III/a; 2,4, tip III/c; 3, tip IV; 6, tip III/k; 5, fără tip. 1-2,4, Alexandria-Vii (550-450 î.e.n.); 3-5, Alexandria-Pod (650-500 î.e.n.); 6, Ogradena (sec.VI-V î.e.n.), f.sc.

Pl.XXI.- 1-3, tip III/h1; 4-8, tip III/i. 1, Orbeasca de Sus (Ha A-B); 2, Lechinţa (Ha B); 3, Novgrad (Ha A-B); 4, Ferigile (650-550 î.e.n.); 5, Şoldăneşti (sec.VII-VI î.e.n.); 6, Ciurelu-Bucureşti (sec.VI î.e.n.); 7,8, Gogoşu (sec.VI î.e.n.). 3,4,6 f.sc.

Pl.XXII.- 1-2,5,9, tip VI/a; 3-4,6-8, tip VII/a; 10,11, tip II/f1. 1, Bugeac (400-325 î.e.n.); 2, Seuthopolis (350-225 î.e.n.); 3, Tariverde (575-500 î.e.n.); 4, Dinogetia (sec.IV-III î.e.n.); 5, Canlia (sec.IV-III î.e.n.); 6, Mircea Vodă (sec.IV-III î.e.n.); 7, Cipău (sec.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

VI î.e.n.); 8, Saharna (sec.VII-VI î.e.n.); 9, Cluj-Mănăştur (sec. VII-VI î.e.n.); 10,11, Chişcani (375-325 î.e.n.). 7-11 f.sc.

Pl.XXIII.- 1-2, 5-9, tip IV; 3, tip V; 4, tip VI/b. 1, Enisala (sec.IV î.e.n.); 2, Nova-Zagora (sec.V-IV î.e.n.); 3, Kiulevcia (450-400 î.e.n.); 4, Schela Cladovei (± 175 î.e.n.); 5, Murighiol (sec. IV î.e.n.); 6, Ţărkviţa (sec.IV-III î.e.n.); 7, Orbeasca de Sus (425-300 î.e.n.); 8, Szentes-Vekerzug (sec.VI-V î.e.n.); 9, Beicuş (sfîrşitul sec.VII-sec.VI î.e.n.). 5-9 f.sc.

Pl.XXIV.- 1-5, tip II/d; 6-9, tip VI/b. 1,9, Brăiliţa (sec. IV-III î.e.n.); 2, Dinogetia (sec.IV-III î.e.n.); 3, Enisala (sec.IV î.e.n.); 4,5,7,8, Murighiol (sec.IV î.e.n.); 6, Hansca (sec.IV î.e.n.). 4-8 f.sc.

Pl.XXV.- 1,4-6, tip VII/b; 2-3, tip VII/c. 1,5,6, Dinogetia (sec.IV-III î.e.n.); 4, Tariverde (575-500 î.e.n.); 2, Bosanci (sec.IV-III î.e.n.); 3, Şorogari (sec.III-II î.e.n.). 4 f.sc.

Pl.XXVI.-1,6,8,20,22,24, tip I/h; 2,11,16,18, tip I/h1; 3,12,14, tip II/f1; 4,5,9,10,13,15,17,19,23,25, tip II/f; 26, tip I/i; 27, tip I/k, 21, tip VI/c. 1, Hurbanovo (Ha C, sec.VI-V î.e.n.); 2,3, Poiana (sec. IV î.e.n.); 4,5, din zona Tisei (Ha B,C); 6,7, Ravna (sec.VI î.e.n.); 8,18, Kustanovice (sec.VI-V î.e.n.); 9,10, Somotor; 12, Prof. Zlatarski (sec.V-IV î.e.n.), 13,14 Tămăuani (Ha A2); 15, Ivane Zolote (Ha B B1-B2); 17, Endje (sec.VII î.e.n.); 19,20, Ciolăneşti (150-100 î.e.n.); 21, Kabarga (sec.VII-VI î.e.n.); 22-27, Chotin (sec. VI-V î.e.n.); 11,16, Cipău.

Pl.XXVII.- 1-2, tip II/e. 1-2, Hansca (sec.IV î.e.n.).

Pl.XXVIII.- 1,3, tip VIII/a; 2,4-6, tip VIII/b. 1,2, Ciurel-Bucureşti (sec.VI î.e.n.); 3, Slobozia (450-400 î.e.n.); 4, Spanţov (sec.IV-III î.e.n.); 5, Brăiliţa (sec.IV-III î.e.n.); 6, Palanca-Tudorovo (sec.IV-III î.e.n.).

Pl.XXIX.- 1-2, tip VIII/e; 3, tip VIII/c; 4, tip VIII/d.1, Nova-Zagora (sec.V-IV î.e.n.); 2, Seuthopolis (350-225 î.e.n.); 3, Satu Nou (sec.IV î.e.n.); 4, Brăiliţa (sec.IV-III î.e.n.).

Pl.XXX.- 1-6, tip IX/a (Ha A-B). 1,4, Reci; 2, Mediaş; 3, Porumbenii Mici; 5, Mahala; 6, Somotor.

Pl.XXXI.- 1-2, 4-8, tip IX/a; 3, tip IX/c. 1, Ieşelniţa (650-500 î.e.n.); 2, Hărman (Ha A-B); 3, Ravna (sec.VI-V î.e.n.); 4, Hanska (sec. IV î.e.n.); 5, Duvanli (sfîrşitul sec.V î.e.n.); 6, Grădiştea-Călăraşi (350-300 î.e.n.); 7,8, Ferigile (sec.VII-VI î.e.n.). 7,8 f.sc.

Pl.XXXII.- 1-2, 7-8, tip IX/a; 5,9, tip IX/a1; 4, 10-12, tip IX/b; 3, 6, tip IX c. 1, Vamosmikola (sec.VI-V î.e.n.); 2-4, Chotin (sec. VI-V î.e.n.); 5, Bîrseşti (sec.VI-V î.e.n.); 7, Szentes-Vekerzug (sec.VI-V î.e.n.); 6, Ţărkviţa (sec.IV-III î.e.n.); 8, Tápio-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

szele (sec.VI-V î.e.n.); 9, Murighiol (sec.IV î.e.n.); 10, Canlia (sec.IV î.e.n.); 11, Bugeac (400-325 î.e.n.); 12, Hîrşova (sec. IV-III î.e.n.). 2-5, 7-9 f.sc.

Pl.XXXIII.- 1-6, tip IX/c. 1, Cernica-Bucureşti (425-400 î.e.n.); 2, Bugeac (400-325 î.e.n.); 3, Canlia (sec.IV î.e.n.); 4, Satu Nou (sec.IV î.e.n.); 5-6, Kalugheriţa (450-350 î.e.n.).

Pl.XXXIV.- 1-6, tip IX/c. 1, Cernavoda (sec.V î.e.n.); 2,4 Cerna (sec.V-IV î.e.n.); 3, Ravna (sec.VI-V î.e.n.); 5,6 Slobozia (450-400 î.e.n.).

Pl.XXXV.- 1-6, tip IX/c 1, Dervent (sec.VI î.e.n.); 2, Grădiştea-Călăraşi (350-300 î.e.n.); 3, Satu Nou (sec.IV î.e.n.); 4, Bugeac (400-325 î.e.n.); 5, Rasova (sec.IV î.e.n.); 6, Poiana (sec.IV).

Pl.XXXVI.- 1-4, tip IX/d1; 5, tip IX/k. 1, Ravna (sec.VI î.e.n.); 2, Kiulevcia (450-350 î.e.n.); 3, Viile (Beilic) (sec.IV-III î.e.n.); 4, Kragulevo (sec.VI î.e.n.); 5, Făcău (sec.IV î.e.n.).

Pl.XXXVII.- 1-3, 6-7, tip IX/d1, 4-5, tip IX/a. 1, Nagyvászony (Vesprem) (sec.VI-III î.e.n.); 2, Tariverde (575-500 î.e.n.); 3, Mărgineni (sec.VI-III î.e.n.); 4-5, Poiana (sec.IV î.e.n.); 6, Branicevo (sec.IV î.e.n.); 7, Canlia (sec.IV î.e.n.). 4,5 f.sc.

Pl.XXXVIII.- 1-4,6, tip IX/d1; 5, tip IX/d2. 1, Cotnari (sec. IV-III î.e.n.); 2, Drumevo (sfîrşitul sec.IV-începutul sec.III î.e.n.); 3-6, Poiana (sec.IV î.e.n.). 2,4 f.sc.

Pl.XXXIX.- 1-3, tip IX/d1. 1, Enisala (sec. IV î.e.n.); 2, Kiulevcia (450-350 î.e.n.); 3, Ravna (sec.VI î.e.n.).

Pl.XL.- 1-6, tip IX/d2. 1-3, Hanska-Lutăria (sec.IV î.e.n.); 4, Palanca-Tudorovo (sec.IV-III î.e.n.); 5-6, Poiana (sec.IV î.e.n.).

Pl.XLI.- 1, tip IX/d1; 2, tip IX/e1; 3, tip IX/d2; 4, tip IX/f. 1, 2, Enisala (sec.IV î.e.n.); 3, Canlia (sec.IV î.e.n.); 4, Hotărani (sec.V-III î.e.n.), f.sc.

Pl.XLII.- 1,3-4, tip IX/e2; 2, tip IX/c. 1, Viile (Beilic) (sec.IV-III î.e.n.); 2, Branicevo (sec.IV î.e.n.); 3, Slobozia (450-400 î.e.n.); 4, Oltenia (localitate necunoscută) (sec.V-III î.e.n.).

Pl.XLIII.- 1,3, tip IX/e2; 2,4,6, tip IX/e3; 5, tip IX/e1. 1, Enisala (sec.IV î.e.n.); 2, Slobozia (450-400 î.e.n.); 3,5, Ravna (sec. V î.e.n.); 4, Canlia (sec.IV î.e.n.); 6, Ravna (sec.VI-V î.e.n.).

Pl.XLIV.- 1,2, tip IX/e2; 3, tip IX/d1. 1,2,3, Grădiştea-Clinci (Coslogeni) (sec.IV-III î.e.n.).

Pl.XLV.- 1, tip IX/i; 2-3, tip IX/h; 4, tip IX/e2. 1, Valea Seacă Mîndrişca (sec.VI-III î.e.n.); 2, Banovo (sec.IV-III î.e.n.); 3, Canlia (sec.IV î.e.n.); 4, Enisala (sec.IV î.e.n.). 1 f.sc.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl.XLVI.- 1,2, 4-8, tip X/a; 3, tip XVII/a. 1,2,5,Ravna (sec.VI î.e.n.); 3, Alexandria-Vii (sec.VI-V î.e.n.); 4, Satu Nou (sec.IV î.e.n.); 6, Kalugheriţa (sec.V-IV î.e.n.); 7, Canlia (sec.IV î.e.n.); 8, Grădiştea-Călăraşi (350-300 î.e.n.). 4 f.sc.

Pl.XLVII.- 4,5,7, tip X/a; 1-3,6,8, tip X/b. 1,3,4,5,Ravna (sec. VI î.e.n.); 2, Daia (sec. IV-III î.e.n.); 6, Vlădiceasca (200-150 î.e.n.); 7, Canlia (sec.IV î.e.n.); 8, Szentes-Vekerzug (550-400 î.e.n.). 8 f.sc.

Pl.XLVIII.- 1, tip X/a; 5,8,10, tip X/c; 2,4,6,9, tip X/d; 3,7, tip XI/b. 1,3, Satu Nou (sec.IV î.e.n.); 2, 7, Grădiştea-Călăraşi (350-300 î.e.n.); 4, Kragulevo (sec.VI î.e.n.); 5, Bugeac (sec. IV î.e.n.); 6, Cerna (sec. V-IV î.e.n.); 8, Madara (sec.IV-III î.e.n.) 9, Vlădiceasca (200-150 î.e.n.); 10, Chotin (sec.VI-V î.e.n.), f.sc.

Pl.XLIX.- 1,3,5,7-13, tip X/d; 2,4,6, tip XI/c; 14, tip X/e. 1,Ravna (sec.VI î.e.n.); 2, Poiana (sec.IV î.e.n.); 3, Frumuşiţa (475-425 î.e.n.); 4,6,8-10, Slobozia (450-400 î.e.n.); 5, Cernavoda (sec.V î.e.n.); 7, Cotnari (sec.IV-III î.e.n.); 11, 12, Murighiol (sec.IV î.e.n.); 13, Brăiliţa (300-275 î.e.n.); 14, Albeşti (400 ± 340 î.e.n.). 11, 12 f.sc.

Pl.L.- 1,2, tip X/e; 3, tip XI/c; 4,tip X/f; 5-10,tip XI/a. 1,2,Brăiliţa (300-275 î.e.n.); 3, Poiana (sec.IV î.e.n.); 4, Albeşti (400 ± 340 î.e.n.); 5, Cernica (sfîrşitul sec.V î.e.n.); 6, Cerna (sec. V-IV î.e.n.); 7, Dobrina (sec.VI î.e.n.); 8, Meri (Ha A); 9, Gruia (sec.VI î.e.n.); 10, Kragulevo (sec.VI î.e.n.).

Pl.LI.- 1, tip X/a; 2-4, 7, tip X/c; 5, tip X/b; 6, tip X/d; 8,tip XI/d. 1, Alexandria-Vii (sec.VI-V î.e.n.); 2, Bugeac (sec. IV î.e.n.); 3, Canlia (sec.IV î.e.n.); 4, Satu Nou (sec.IV î.e.n.); 5, Poiana (sec.IV î.e.n.); 6,8, Curteni (sec.VI-V î.e.n.); 7,Războieni(Alifacf) (sec.V-IV î.e.n.).

Pl.LII.- 1-6, tip X/f; 7-13, tip XI/b. 1, Albeşti (400 ± 340 î.e.n.); 2, Trivalea Moşteni (sec.IV-III î.e.n.); 3, 4, 6, Hanska (sec. IV î.e.n.); 5, Grădiştea-Călăraşi (350-300 î.e.n.); 9, Peretu (383 ± 340 î.e.n.); 8, 12, Bălăneşti (sec.IV-III î.e.n.); 11, Kalugheriţa (sec.IV-III î.e.n.); 7,10, Bugeac (sec.IV î.e.n.); 13, Cernavoda (sec.V î.e.n.).

Pl.LIII.- 1-6, tip XI/b. 1-6, Alexandria-Vii (sec.VI-V î.e.n.).

Pl.LIV.- 1-6, 8-10, 12-13, tip XI/d; 7,11, tip XI/d1. 1, Vaslui(sec. IV-III î.e.n.); 2, Cotnari (sec.IV-III î.e.n.); 3,5, Slobozia (450-400 î.e.n.); 4, Stînceşti (sec.V-III î.e.n.); 6, Branicevo (sec.IV î.e.n.); 7, Canlia (sec.IV î.e.n.); 8,10, Hanska (sec.IV-III î.e.n.); 9, Răcătău (sec.IV-III î.e.n.); 12, Peretu (383-340 î.e.n.); 11,13, Cernica (sfîrşitul sec.V î.e.n.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl.LV.- 1-9, 11,12, tip XI/e; 10,tip XI/d1. 1,3,5,7,9, Ravna (sec. VI f.e.n.); 2,Dobrina (sec.VI f.e.n.); 4, Kalugheriţa (sec. V f.e.n.); 6, Canlia (sec.IV f.e.n.); 8, Cerna (sec.V-IV f.e.n.); 10, Gruia (sec.VI f.e.n.); 11,12, Hanska-Lutărie (sec.IV f.e.n.). 11,12 f.sc.

Pl.LVI.- 1,4,12, tip XII/a; 6, tip X/c; 5,7, tip XI/d1; 2, 3,8-10,13, tip XII/b; 11, tip XI/f. 1,4, Recea-Găiceanca (sec.VI-V f.e.n.); 2,3, Piatra Frecăţei (sec.VI f.e.n.); 5,6 Cernica (sfîrşitul sec. V f.e.n.); 7, Albeşti (400±340 f.e.n.); 8,9, Kalugheriţa (sec.V-IV f.e.n.); 10, Stîncești (sec.V-III f.e.n.); 11, Poiana (sec. IV f.e.n.); 12, 13, Bîrseşti (sec.VI-V f.e.n.). 2,3 f.sc.

Pl.LVII.- 1-3, tip XIII/a; 4-6, 12-13, 15, tip XIII/b; 7-11,tip X/c ; 14, 16, 17, tip XIX/c. 1,Satu Nou (sec.IV f.e.n.); 2, Murighiol (sec.IV f.e.n.); 3, Enisala (sec.IV f.e.n.); 4, Sofronievo (sec.V-IV f.e.n.; 5, Ravna (sec.V f.e.n.); 6, Branicevo (sec.IV f.e.n.); 7-9, Teliţa (300-275 f.e.n.); 10, Sini Vir (sec.VI f.e.n.); 11,Bugeac (sec.IV f.e.n.); 12, Ghenci (sec.III-II f.e.n.); 13,Alsótelec (sec.VI-V f.e.n.); 14, Albeşti (400±340 f.e.n.); 15, Kalugheriţa (sec.V-IV f.e.n.); 16, Trivalea Moşteni (sec.IV-III f.e.n.); 17, Alexandria-Vii (550-450 f.e.n.). 13 f.sc.

Pl.LVIII.- 1-2, tip XIV/a; 3,4, tip XIV/b; 10-15, tip XIV/c; 5-9,16, tip XIV/d. 1, Cerna (sec.V-IV f.e.n.); 2, Devetaşcata Peşcera (sec.IV-III f.e.n.); 3, Criva Bara (sec.V-IV f.e.n.); 4, Poiana (sec.IV f.e.n.?); 5, Chotin (sec.VI-V f.e.n.); 6,8,Koprinka(Seuthopolis) (350-300 f.e.n.); 7,Sofronievo (sec.V-IV f.e.n.); 9,11, 12, Madara (sec.V-IV f.e.n.); 10, Peretu (± 350 f.e.n.); 13-15, Poiana (sec.IV f.e.n.); 16, Sanislău (sec.III-II f.e.n.).

Pl.LIX.- 1-3, tip XV; 4,5,8,10, tip XVI; 12-16, tip XIV/d; 6,7, 9, 11, tip XIX/a; 18, 19, tip XVII/a; 20, 21, tip XVIII; 17,fără tip . 1, 3, 11, Kiulevcia (sec.V f.e.n.); 2, Prof.Zlatarski (sec.V-IV f.e.n.); 4, Gogoşu (sec.VI f.e.n.); 5,8, Bugeac (sec.IV f.e.n.) ; 6, Szentes Környeke (sec.VI-V f.e.n.); 7, Poiana(sec.IV f.e.n.); 9, Iancovo (sec.IV-III f.e.n.); 10, Canlia (sec.IV f.e.n.); 12, 21, Dobrina (sec.VI f.e.n.); 13, Ravna (sec.VI f.e.n.); 14,19, Hanska (sec.IV f.e.n.); 15, Szentes-Iaksor (sec.VI-V f.e.n.); 16,Făcău (sec.IV f.e.n.); 17, Bîrseşti (sec.VI-V f.e.n.); 18, Murighiol (sec.IV f.e.n.); 20, Ieşelniţa (650-500 f.e.n.).

Pl.LX.- 1,2, tip XIX/a; 3,4, 16-17, tip XIX/b; 5-15, tip XIX/c; 18, 19, 21, tip XVIII; 20, tip X/d. 1-3, 5,6,9,11,12,18,20, Ravna(sec. VI-V f.e.n.); 4,8,21, Dobrina (sec.VI f.e.n.); 7, Sini Vir(sec.VI f.e.n.); 10, Teliţa (300-275 f.e.n.); 13, Kragulevo (sec.VI f.e.n.); 14-16, Bîrseşti (sec.VI-V f.e.n.); 19, Cerna (sec.V-IV f.e.n.) ; 17, Băiţa (sfîrşitul sec.VI-începutul sec.V f.e.n.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl.LXI.- 1,2,7, tip XVII/b1; 3-6,8,9, tip XVII/b2. 1, Frumuşiţa (475-425 î.e.n.); 2, Potelu (sec.V î.e.n.); 3, Tulucești (350-300 î.e.n.); 4, Cernavoda (sec.V î.e.n.); 5, Teliţa (300-275 î.e.n.); 6, Prof. Zlatarski (sec.V-IV î.e.n.); 7, Bukiovţi (sec.V î.e.n.); 8, Murighiol (sec.IV î.e.n.); 9, Zimnicea (350-100 î.e.n.). 2,7,8 f.sc.

Pl.LXII.- 1,3, tip XXV/a; 9, tip XXV/b; 2,4-8, tip XXV/c; 10-15,17, tip XVII/a; 16, tip XVII/b2. 1, 6-9, Canlia (sec.IV î.e.n.); 2, Kiulevcia (sec.V î.e.n.); 3, Chişcani (375-325 î.e.n.); 4, Prof. Zlatarski (sec.V-IV î.e.n.); 5, Kragulevo (sec.VI î.e.n.); 10, Agighiol (383 ± 340 î.e.n.); 11, Bugeac (sec.IV î.e.n.); 12, Subotovsc (sec.VIII-VII î.e.n.); 13, Brăiliţa (300-275 î.e.n.); 14, Sini Vir (sec. VI î.e.n.); 15-16, Slobozia (450-400 î.e.n.); 17, Teliţa (300-275 î.e.n.). 12 f.sc.

Pl.LXIII.- 1,3,4, tip XXI; 2, tip XXII; 6, 8, tip XX; 9, tip XVII/a; 5, tip 5/a; 7, 8, tip 5/b. 1,3,5, Bugeac (sec.IV î.e.n.); 2, Canlia (sec.IV î.e.n.); 4, Ravna (sec.VI î.e.n.); 6, Ostrovul Mare (sec. V î.e.n.); 7, Seuthopolis (350-225 î.e.n.); 8, Corbul (sfîrşitul sec.VI î.e.n.); 9, Orbeasca de Sus (425-300 î.e.n.).

Pl.LXIV.- 1,2,4,5, tip XXIII/a; 3, tip XXIII/b. 1,2, Orbeasca de Sus (425-300 î.e.n.); 3, Vlădiceasca (200-150 î.e.n.); 4, Histria; 5, Socetu (sec.V-III î.e.n.).

Pl.LXV.- 1-3,5,6, tip XXIII/b; 4 fără tip. 1. Orbeasca de Sus (425-300 î.e.n.); 2, Trivalea Moşteni (sec.IV-III î.e.n.); 3, Grădiştea-Călăraşi (350-300 î.e.n.); 4, Canlia (sec.IV î.e.n.); 5, Cernica (425-400 î.e.n.); 6, Popeşti (sec.II-I î.e.n.).

Pl.LXVI.- 1-4, tip 3; 5-6, tip 4/a; 20, tip 4/b; 9,11,14,15, tip XXIV/a; 7,8,10,12, tip XXIV/b; 13,17,19, tip 2/a; 16, tip 2/b; 18, fără tip. Ravna (sec.V î.e.n.); 2, Kiulevcia (sec.V î.e.n.); 3, Adamclisi (sec.V-IV î.e.n.); 4, 13, Canlia (sec.IV î.e.n.); 5, Scărişoara (330-250 î.e.n.); 6, Ovciarovo (350-250 î.e.n.); 7, Dobrina (sec. VI î.e.n.); 8, Bugeac (sec.IV î.e.n.); 9,10,18, Gruia (sec.VI î.e.n.); 11, Insula Banului (Ha B); 12, Hanska (sec.IV î.e.n.); 14, Cucorani (sec.IV-III î.e.n.); 15, Medgyesegyháza (sec.VI-V î.e.n.); 16, Murighiol (sec.IV î.e.n.); 17, Camirus (± 650 î.e.n.); 19, Zimnicea (350-200 î.e.n.); 20, Rakiovo (sec.IV î.e.n.). 11,12,15,17 f.sc.

Pl.LXVII.- Zimnicea (sec.III î.e.n.) tip 1/a.

Pl.LXVIII.- 1,3, tip 1/a; 2,4, tip 1/b. 1,3, Fîntînele (350-275 î.e.n.); 2, Lăceni (350-250 î.e.n.); 4, Mizia (± 350 î.e.n.).

Pl.LXIX.- 1, Duvanli (Kukuva Moghila) (470-460 î.e.n.); 2, Peretu (383-340 î.e.n.); 3, Seuthopolis (350-225 î.e.n.); 4, Orbeasca (350-250 î.e.n.); 5, 13, Cetăţeni (sec.II-I î.e.n.); 6, 14, Popeşti (sec.II-I î.e.n.); 7, Poroschia (sec.II-I î.e.n.); 8, Cozia Veche (sec.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

î.e.n.); 9,10, Zimnicea (sec.II-I î.e.n.); 11, Vlădicească (sec. II î.e.n.); 12, Tei (sec.II-I î.e.n.).

Pl.LXX.- 3,10,11, tip 19; 4-5, tip 2/a; 1-2, 7,8, tip 16/a; 6,9 tip 16/b. 1,2, 4-7, Alexandria-Vii (550-450 î.e.n.); 8, 9, Curteni (550-450 î.e.n.); 3, Ieşelniţa; 10, Devetaşcata Peşcera; 11, Methymna.

Pl.LXXI.- 1-12, tip 6/a. 1, Apollonia (450-400 î.e.n.); 2,4-8, Ravna (550-400 î.e.n.); 3, 10-11, Kiulevcia (sec.V î.e.n.); 9, Drumevo (sec.IV î.e.n.); 12, Locusteni (sec.V-IV î.e.n.).

Pl.LXXII.- 1,4-15, tip 6/a; 2,3, tip 6/e. 1,4-6, Ravna (550-400 î.e.n.); 2,3,8, Branicevo (sec.IV î.e.n.); 7, Prof.Zlatarski (sec.VI-V î.e.n.); 9, Slobozia (450-400 î.e.n.); 10,11, Canlia(sec.IV î.e.n.); 12, Histria-sat (550-600 î.e.n.); 13,14,16, Kiulevcia(sec.V î.e.n.); 15, Războieni (Alifacî) (sec.IV î.e.n.).

Pl.LXXIII.- 1-3, tip 6/b; 4-6, 29, tip 7; 7-8, tip 6/c; 10-18, 23-28, tip 6/a; 19-20, tip 6/a1; 21-22, tip 6/a2; 9, tip 6/d. 1, Duvanli (Başova Moghila) (425-400 î.e.n.); 2, Ravna (sec.V î.e.n.); 3,Bailovo (sec.V-IV î.e.n.); 4,5, Ciomakoviţa (sec.IV î.e.n.); 6, Devetaşcata Peşcera (sec.VI-V î.e.n.); 7,9, Dobrina (sec.VI î.e.n.- prima jumătate ?); 8, Gogoşu (sec.VI î.e.n.); 10,13, Alexandria-Vii (550-450 î.e.n.); 11,12, Brăiliţa (sec.VI-III î.e.n.); 14,15,19, 20,22, Chotin (sec.VI-V î.e.n.); 16, Szentes-Zalota (sec. VI-V î.e.n.); 17, Szentes-Vekerzug (sec. VI-V î.e.n.); Tápiószele (sec.VI-V î.e.n.); 21, Alsótelek (sec.VI-V î.e.n.); 23,Piscu Crăsani (sec.II-I î.e.n.); 24, Galaţii Bistriţei (350-100 î.e.n.); 25, Curtuiuşeni (sec.VI-V); 26, Sighişoara (sec.I î.e.n.); 27, Sîmpetru German (sec.II-I î.e.n.); 28, Fotoş (sec.I e.n.); 29, Tg.Mureş (sec.VI î.e.n.). 21,24 f.sc.

Pl.LXXIV.- 1,3, tip 9/a; 2,5,6,7,11,12,15,16,17, tip 9/b; 4,8-10, tip 9/c; 13-14, tip 9/d; 18-22, tip 8. 1,Viile (Beilic) (sec. IV-III î.e.n.); 2,5,6, Fîntînele (350-275 î.e.n.); 3, Adamclisi (sec.V-IV î.e.n.); 4, Orbeasca de Sus, cetate (425-300 î.e.n.); 7, Drumevo (sec.IV-III î.e.n.); 8, Murighiol (sec.IV î.e.n.); 9, Ciomakoviţa (sec.IV î.e.n.); 11, Govora (sec.V-IV î.e.n.); 10, Vlaşco-Selo (sec.IV-III î.e.n.); 12, Seuthopolis (350-275 î.e.n.); 13,Brăiliţa (300-275 î.e.n.); 14, Kiulevcia (sec.V î.e.n.) 15,16, Viniţa (sec. V-IV î.e.n.); 17, Cernica (425-400 î.e.n.); 18, Murighiol (sec.IV î.e.n.); 19, Pişcolţ (350-250 î.e.n.); 20, Zgalevo (sec.V-IV î.e.n.); 21,22, Devetaşcata Peşcera (440-300 î.e.n.). 9,15,16,18 f.sc.

Pl.LXXV.- 1-6, 14, tip 10/a; 7,9,10,13, tip 10/b; 8, tip 16/f; 11,tip 10/b1; 12, tip 13; 15, tip 11. 1, Apollonia (425-400 î.e.n.); 2, Cerna (sec.V î.e.n.); 3, Enisala (sec.IV î.e.n.); 4,6, Kiulevcia (sec.V î.e.n.); 5, Seuthopolis (350-300 î.e.n.); 7, Radevo (sec.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

V-IV î.e.n.); 8, Branicevo (375-325 î.e.n.); 9, Canlia (sec. IV î.e.n.); 10 Grădiştea-Călăraşi (350-300 î.e.n.); 11, Dobrina (sec. VI î.e.n.); 12, 13, Plovdiv (sec.IV î.e.n.); 14, Chotin (sec.VI-V î.e.n.); 15, Orbeasca de Sus (425-300 î.e.n.). 12-14 f.sc.

Pl.LXXVI.- 1-14, tip 10/b. 1, Branicevo (375-325 î.e.n.); 2, Tariverde (sec.VI î.e.n.); 3,4,6,10, Ravna (sec.VI-V î.e.n.); 5, Murighiol (sec.IV î.e.n.); 7,9, Koprinka (Seuthopolis) (350-300 î.e.n.); 8, Enisala (sec.IV î.e.n.); 10, Canlia (sec.IV î.e.n.); 11, Chotin (sec.VI-V î.e.n.); 12, Szentes-Vekerzug (sec.VI-V î.e.n.); 13, Pişcolţ (350-250 î.e.n.); 14, Tápiószele (sec.VI-V î.e.n.). 8, 13 f.sc.

Pl.LXXVII.- 1,3,4, 6-8, 10,11, tip 10/b; 2,5, tip 11; 9, tip 10/d1; 12, tip 14. 1, Kiulevcia (sec.V î.e.n.); 2, Albeşti (400± 340 î.e.n.); 3, Războieni (Alifacî) (sec.IV î.e.n.); 4,5, Seuthopolis (350-275 î.e.n.); 6, Satu Nou (sec.IV î.e.n.); 7, Duvanli (tumul nr. 16) (sec.IV î.e.n.); 8, Histria (sec.VI î.e.n.); 9, Zimnicea (350-250 î.e.n.); 10,11, Alexandria (550-450 î.e.n.); 12, Orbeasca de Sus (452-300 î.e.n.).

Pl.LXXVIII.- 1-5, tip 10/b1; 6-8, tip 10/b.1-8 Alexandria-Vii (550-450 î.e.n.).

Pl.LXXIX.- 4,6,8, tip XI/d1; 1-2,3,5,7,9,15, tip 10/c. 1, Ieşelniţa (650-500 î.e.n.); 2, Koprinka (Seuthopolis) (350-300 î.e.n.); 3, Apollonia (350-300 î.e.n.); 4, Teliţa (300-275 î.e.n.); 5, Cerna (sec.VI-V î.e.n.); 6, Orbeasca de Sus (sec.I î.e.n.); 7, Drumevo (sec.IV î.e.n.); 8, 10, Orbeasca de Sus (425-300 î.e.n.); 9, Comana (sec.II î.e.n.); 11, Fîntînele (375-300 î.e.n.); 12, Madara (sec.V-IV î.e.n.); 13, Chotin (sec.VI-V î.e.n.); 14, Szentes-Vekerzug (sec.VI-V î.e.n.); 15, Curteni (sec.VI-V î.e.n.). 9,14 f.sc.

Pl.LXXX.- 1-12, tip 10/d. 1, Apollonia (350-300 î.e.n.); 2, Cernavoda (sec.V î.e.n.); 3, Madara (sec.V-IV î.e.n.); 4, Bugeac (sec. IV î.e.n.); 5, Canlia (sec.IV î.e.n.); 6, Rasova (sec.IV î.e.n.); 7, Cerna (sec.VI-V î.e.n.); 8, Branicevo (375-325) î.e.n.); 9, Kalugheriţa (sec.V-IV î.e.n.); 10, Tărkviţa (sec.IV-III î.e.n.); 11, Chotin (sec.VI-V î.e.n.); 12, Tápiószele (sec. VI-V î.e.n.).

Pl.LXXXI.- 1-6, 8,10, tip 10/d1; 7,9,11,12, tip 10/b2; 13, tip 10/b1. 1,3,5, Alexandria-Vii (550-450 î.e.n.); 2,4, Koprinka (Seuthopolis) (350-300 î.e.n.); 6,7, Orbească de Sus (425-300 î.e.n.), 8, 10, Cernica (425-400 î.e.n.); 9,11, Albeşti (400±340 î.e.n.); 13, Lăceni (sec.V î.e.n.); 12, Bîrseşti (sec.IV î.e.n.).

Pl.LXXXII.- 1,5,6, tip 10/d2; 3, tip 10/d1; 4, tip 10/d; 7, tip 10/b1; 2, tip 10/e. 1, Coţofenii din Dos (375-350 î.e.n.); 2, Albeşti (400± 340 î.e.n.); 3-6, Brăiliţa (525-275 î.e.n.); 7, Alexandria-Vii (550-450 î.e.n.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl.LXXXIII.- 1, tip 15; 2, tip 14; 3-5, tip 13; 6,9, tip 10/d1; 7, tip 10/e; 8,tip 12. 1-3, Orbeasca de Sus (425-300 î.e.n.); 4,Brăiliţa (325-275 î.e.n.); 5,Dobrina (325-275 î.e.n.); 6,Brăiliţa(525-275 î.e.n.); 7,9,Albeşti (400±340 î.e.n.);8, Fîntînele (350-275 î.e.n.).

Pl.LXXXIV.- 1,tip 16/b; 3,5,6;7,9,tip 16/a; 2,4,8,tip 16/c; 11, tip 16/e; 10, tip 16/d. 1, Apollonia (350-300 î.e.n.); 2,4,Canlia(sec. IV î.e.n.); 3, Branicevo (sec.IV î.e.n.); 5, Kiulevcia (sec. V î.e.n.); 6,Cernica (425-400 î.e.n.);7, Tărkviţa (sec.IV-III î.e.n.); 8, Grădiştea-Călăraşi (350-300 î.e.n.); 9, Malamir (sec. IV-III î.e.n.); 11, Seuthopolis (350-300 î.e.n.); 10, Murighiol (sec. IV î.e.n.).

Pl.LXXXV.- 1,4,9, tip 16/b; 2,3,5-8, 10-12,tip 16/a. 1, Kragulevo (sec.VI î.e.n.); 4,6, Canlia (sec.IV î.e.n.); 2, Bugeac (sec. IV î.e.n.); 3, Prof.Zlatarski (sec.V î.e.n.); 5, Enisala (sec. IV î.e.n.); 7, Drumevo (sec.IV î.e.n.); 8,Nalbant (sec.V-IV î.e.n.); 9, Războieni (Alifacf) (sec.IV î.e.n.); 10, Tápiószele (sec. VI-V î.e.n.); 11, Szentes-Vekerzug (sec.VI-V î.e.n.); 12, Nikolaevka (sec.IV î.e.n.). 3 f.sc.

Pl.LXXXVI.- 1-7, Alexandria-Vii. 1, tip 16/b; 3, tip 16/e; 2, 4, tip 23/a; 5-7, tip 16/a.

Pl.LXXXVII.- 1-2, tip 17/a; 3, tip 18/a; 6, tip 18/b; 4-5, tip 18/c. 1, Gabarevo (sec.IV-III î.e.n.); 3,Branicevo (sec.IV î.e.n.); 2-5 , Seuthopolis (350-275 î.e.n.); 6, Plovdiv (325-275 î.e.n.).

Pl.LXXXVIII.- 1,2,4, tip 20/a; 3,5, tip 20/b. 1-3, Enisala (sec. IV î.e.n.); 4, Fedeşti (sec.V-III î.e.n.); 5,Brăiliţa (350-275 î.e.n.).

Pl.LXXXIX.- 1,5, tip 20/c; 2,3, tip XI/c; 4,tip 20/b; 6, tip 20/d. 1, Brăiliţa (sec.V-III î.e.n.); 2,Albeşti (400±340 î.e.n.); 3, Scărişoara (330-250 î.e.n.); 4,5, Hanska-Toloacă (sec.IV-III î.e.n.) ; 6, Butuceni (sec.IV-III î.e.n.).

Pl.XC.- 1,2,tip 20/c; 3, tip 20/b; 4, tip 20/a; 5-7, tip 20/e ; 8, tip 20/e1. 1,3,4, Murighiol (sec.IV î.e.n.); 2, Satu Nou(sec.IV î.e.n.); 5, Kalugheriţa (sec.V-IV î.e.n.); 6, Ravna (sec.IV î.e.n.); 7, Dinogetia (sec.IV-III î.e.n.); 8,Butuceni (sec.IV-III î.e.n.).

Pl.XCI.- 1, tip 21/b; 2-4, tip 21/a. 1, Grojdibodu (sec.V-III î.e.n.) ; 2, Toros (sec.IV î.e.n.); 3, Duvanli (430-400 î.e.n.); 4, Nova-Zagora (sec.V-IV î.e.n.).

Pl.XCII.- 1, tip 21/a2; 2, tip 21/a; 3,6, tip 21/a1; 4,5, tip 21/b. 1, Canlia (sec.IV î.e.n.); 2, Romanaţi (sec.V-III î.e.n.); 3, Bukiovţi (sec.IV-III î.e.n.); 4, Histria (± 450 î.e.n.), f.sc.; 5, Histria (sec.I-II e.n.); 6, Zimnicea (350-250 î.e.n.), f.sc.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl.XCIII.- 1-3,5, tip 22/a; 4, tip 22/b. 1, Bălăneşti (sec. IV-III î.e.n.); 2,4,5, Alexandria-Vii (sec.VI-V î.e.n.); 3, Cernica(sfîrşitul sec.V î.e.n.).

Pl.XCIV.- 1-2, tip 22/a; 3-4, tip 22/b. 1, Piscul Sadovei (sec. V-III î.e.n.); 2, Canlia (sec.IV î.e.n.); 3, Brezovo (440-430 î.e.n.);4 , Plevna (sec.IV-III î.e.n.).

Pl.XCV.- 1-4, 6, tip 22/c; 5, tip 22/d; 7, tip 22/b; 8, tip 22/a. 1 , Satu Nou (sec.IV î.e.n.); 2, Szentes-Vekerzug (sec.VI-V î.e.n.) ; 3, Histria (sec.V î.e.n.); 5, Mezek (sfîrşitul sec.IV î.e.n.); 6 , Adamclisi (sec.IV-III î.e.n.); 7, Mihailovo-Apostolovo (sec. VI-V î.e.n.); 8, Ivane Pusta (sec.VI-V î.e.n.); 4, Dolno Sahrane (începutul sec.IV î.e.n.). 2,3,6-8 f.sc.

Pl.XCVI.- 1-8, tip 23/a; 9, tip 23/e. 1,2,4, Ravna (sec.VI-V î.e.n.); 3,5, Branicevo (sec.IV î.e.n.); 6, Iancovo (sec.IV î.e.n.); 7, Apollonia (sfîrşitul sec.IV-începutul sec.III), f.sc.; 8,Histria (începutul sec.V î.e.n.) f.sc.; 9, Apulum (sec.V-III î.e.n.), f.sc.

Pl.XCVII.- 1-2,5, tip 23/b; 3, tip 23/l; 4, tip 23/a. 1, Alexandria-Pod (sec.VI î.e.n.); 2, Ravna (sec.V î.e.n.); 3, Branicevo (375-325 î.e.n.); 4, Ieşelniţa (sec.VI î.e.n.); 5, Lăceni (450-400 î.e.n.).

Pl.XCVIII.- 1,2,5, tip 23/f; 3, tip 23/a; 4,6, tip 23/g. 1, Bugeac (sec.IV î.e.n.); 2, Branicevo (sec.IV î.e.n.); 3,Kiolmen (sfîrşitul sec.IV şi începutul sec.III î.e.n.); 4,6, Ravna (a doua jumătate a sec.VI î.e.n.); 5, Viniţa (sec.IV-III î.e.n.).

Pl.XCIX.- 1-3, tip 23/c1; 4, tip 23/c2. 1, Rasova (sec.IV-III î.e.n.); 2, Duvanli (sfîrşitul sec.V - începutul sec.IV î.e.n.) 3, Seuthopolis (350-225 î.e.n.); 4, Bugeac (sec.IV î.e.n.).

Pl.C.- 1, tip 23/c2; 2,tip 23/c1; 3,tip 23/h; 4,tip 23/i. 1,Orbeasca de Sus (425-300 î.e.n.); 2, Bugeac (sec.IV î.e.n.) 3,4, Enisala (sec.IV î.e.n.), f.sc.

Pl.CI.- 1-2, tip 23/d; 3, tip 23/k; 4, tip 23/c1. 1, Canlia (sec.IV-a doua jumătate); 2, Enisala (sec.IV î.e.n.); 3,Kazanlîk (sec.IV-III î.e.n.), f.sc.; 4, Kaloianovo (375-350 î.e.n.).

Pl.CII.- 1-6, tip 23/b; 7,8, tip 23/a. 1-3, 5-7,Alexandria-Vii (550-450 î.e.n.); 4. Alexandria-Pod (a doua jumătate a sec.VII- sec. VI î.e.n.); 8, Urlui (sec.VI-III î.e.n.).

Pl.CIII.- 1, tip 24/b; 2-4, tip 24/a; 5,6, tip 9/c; 8,9, tip 25; 7,10-12, tip 26. 1,Dervent (sec.VI-III î.e.n.); 2, Drumevo (350-250 î.e.n.), f.sc.; 3, Ravna (sec.VI-V î.e.n.); 4, Stoil Voivoda (sec. V-IV î.e.n.); 5, Tăja (sec.IV-III î.e.n.); 6, Kaloianovo(375-350 î.e.n.); 7, Kalofer (Levskigrad) (sec.IV-III î.e.n.); 8, Albeşti (sec.IV-III î.e.n.); 9, Duvanli (sfîrşitul sec.V î.e.n.); 10, Cetăţeni (sec.II-I

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

î.e.n.); 11, Ravna (550-500 î.e.n.); 12, Poiana (sec.II-I î.e.n.).

Pl.CIV.- 1, tip 27; 2, tip 28; 3,4, tip 29; 5, tip 30; 6, tip 9/a. 1, Vrača (375-340 î.e.n.), f.sc.; 2, Ravna (sec.V î.e.n.);3,Seuthopolis (350-275 î.e.n.); 4, Vărbiţa (375-300 î.e.n.) 5,6, Enisala (sec.IV î.e.n.).

Pl.CV.- 1, tip 36; 2, tip 32; 3, tip 33; 4, tip 23/c1; 5,6, tip 34; 7, tip 23/d; 8,11, tip 31; 9,10, tip 35; 12,13, tip 37; 14,tip 21/c; 15,16, tip 38/a; 18, tip 38/b; 17,tip 38/c. 1, Zorile (sec. V-III î.e.n.); 2, Kaloianovo (375-350 î.e.n.); 3, Ovciarovo (sfîrşitul sec.IV î.e.n.); 4, Horia (sec.IV-III î.e.n.); 5,6, Kazanlîk (sec. IV-III î.e.n.), f.sc.; 7, Cernica (sfîrşitul sec.V î.e.n.); 8, Nicolaevka (sec.IV î.e.n.); 9, Nova Zagora (sec.V-IV î.e.n.); 10, Histria (a doua jumătate a sec.V î.e.n.); 11, Hagieni (sec. IV î.e.n.), f.sc.; 12,13, Kazanlîk (sec.IV î.e.n.), f.sc.; 14, Nadejda (400-375 î.e.n.), f.sc.; 15,16, Tápiószele (sec.VI-V î.e.e.), f.sc.; 17, Szentes-Vekerzug (sec.VI-V î.e.n.), f.sc.; 18, Mihalovče (sec.III î.e.n.), f.sc.

Pl.CVI.- Aria de răspîndire a tipului I.

Pl.CVII.- Aria de răspîndire a tipului II.

Pl.CVIII.- Aria de răspîndire a tipului III.

Pl.CIX.- Aria de răspîndire a tipului IV-VIII.

Pl.CX.- Aria de răspîndire a tipului IX.

Pl.CXI.- Aria de răspîndire a tipului X-XII.

Pl.CXII.- Aria de răspîndire a tipului XIII-XVIII.

Pl.CXIII.- Aria de răspîndire a tipului XIX-XXIII.

Pl.CXIV.- Aria de răspîndire a tipului 1 şi a rozetei în mediul traco-geto-dacic.

Pl.CXV.- Aria de răspîndire a tipurilor 2-5 şi 7-9.

Pl.CXVI.- Aria de răspîndire a tipului 6.

Pl.CXVII.- Aria de răspîndire a tipului 10.

Pl.CXVIII.- Aria de răspîndire a tipurilor 11-19.

Pl.CXIX.- Aria de răspîndire a tipurilor 20-38.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

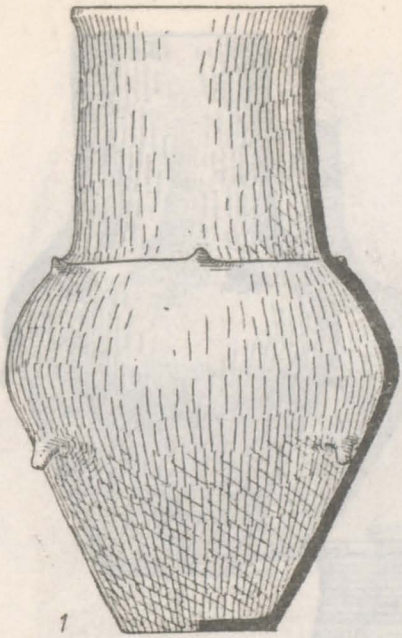

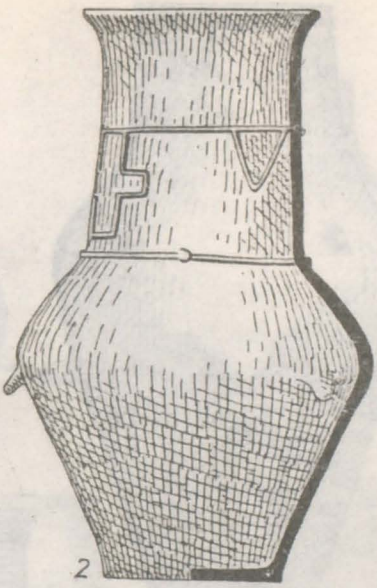

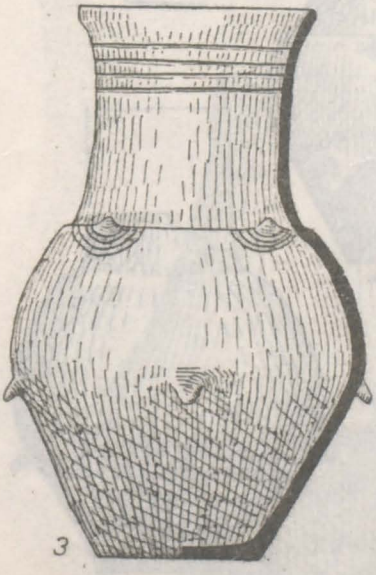

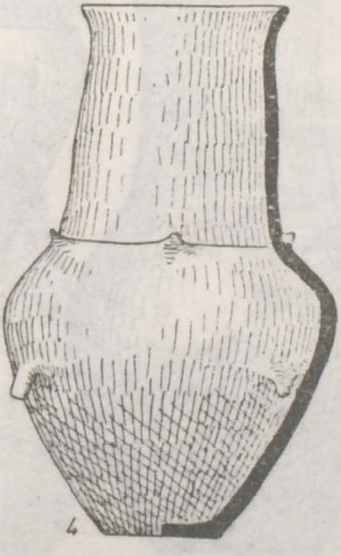

Pl. I.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

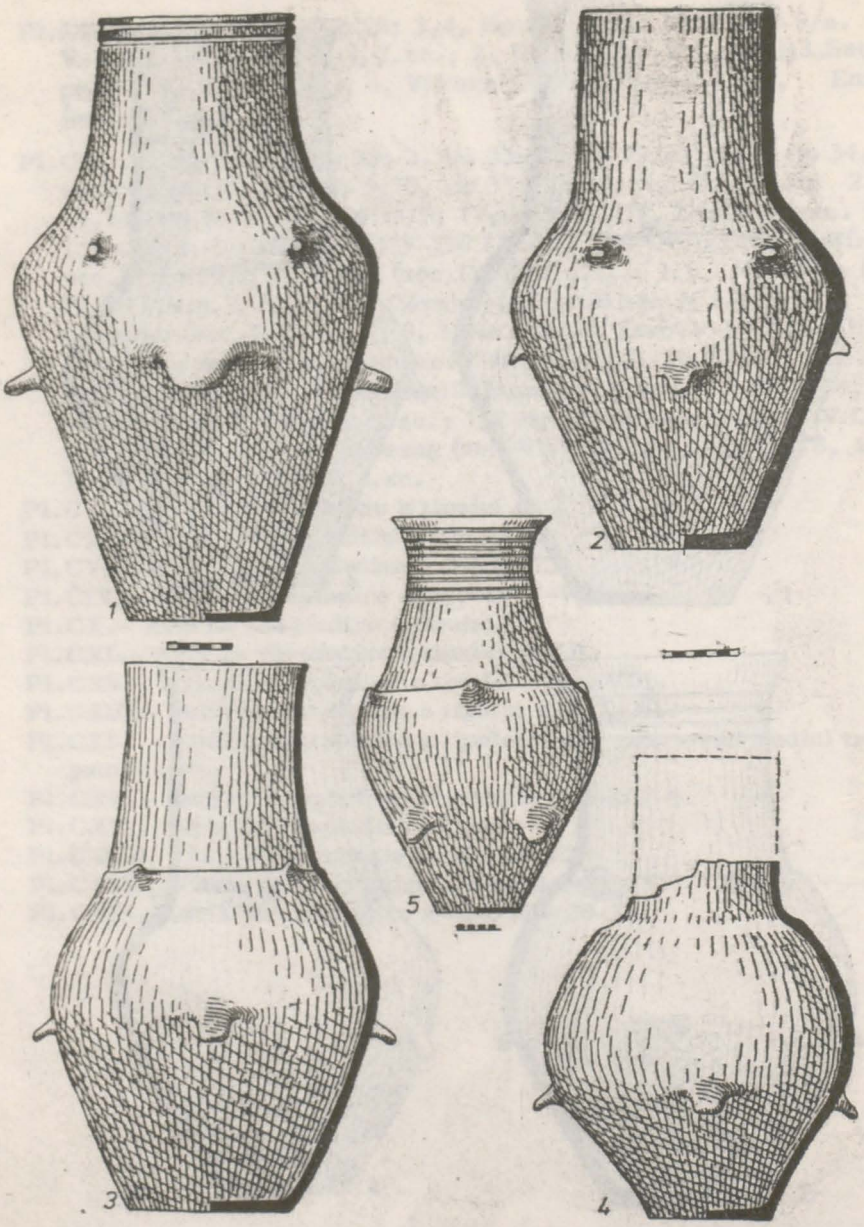

Pl. II.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

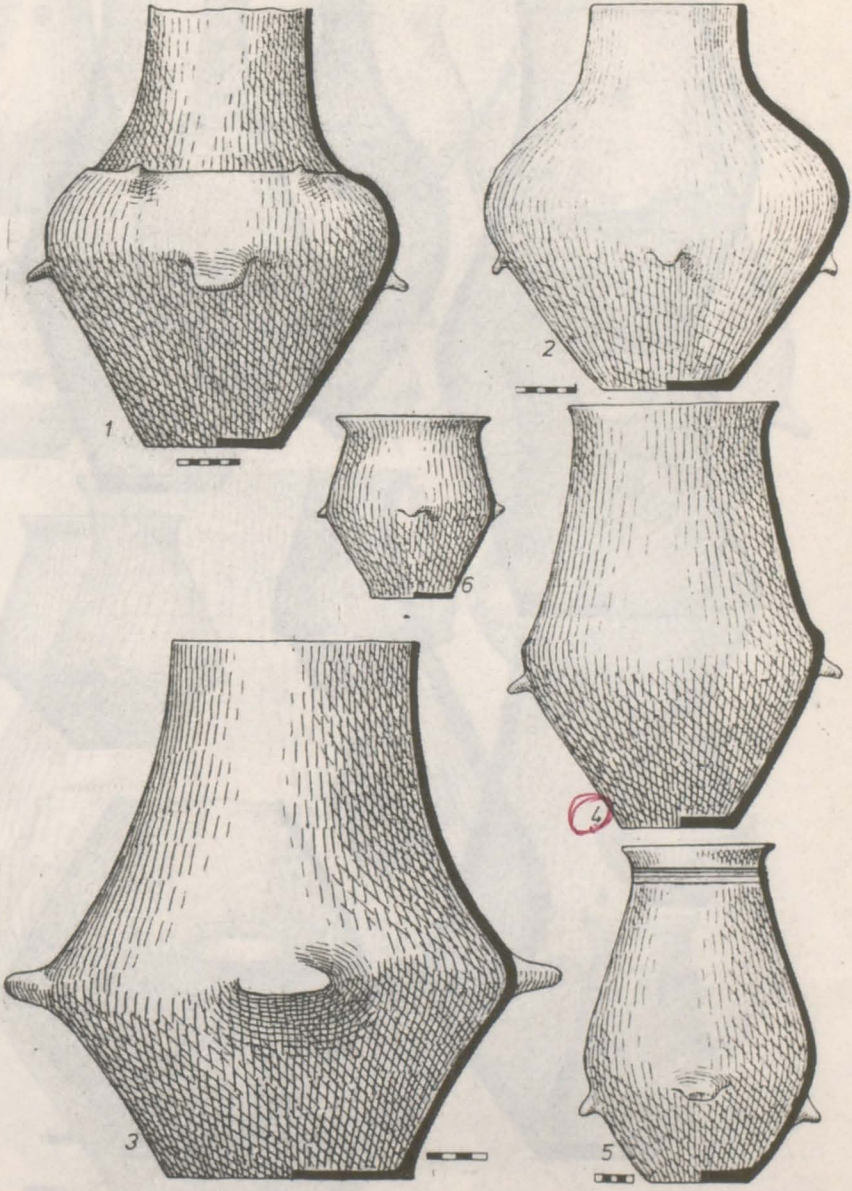

Pl. III.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

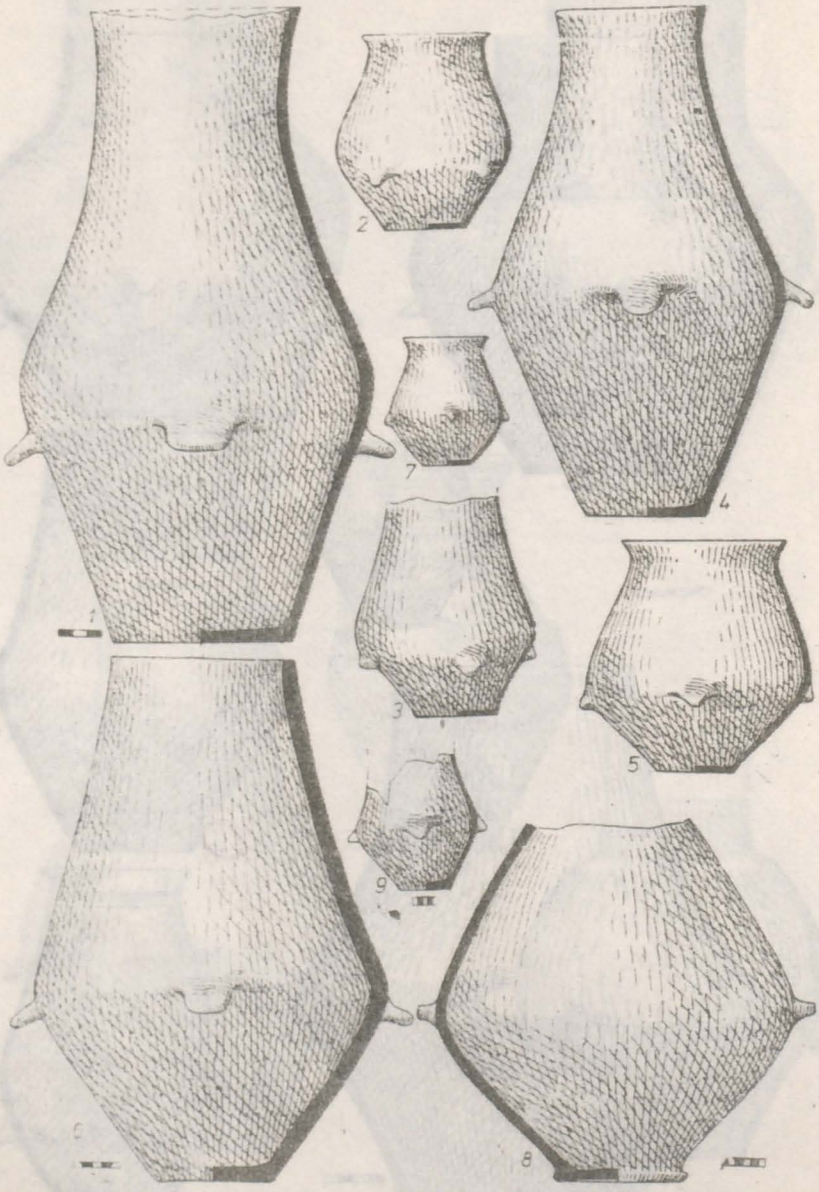

Pl. IV.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

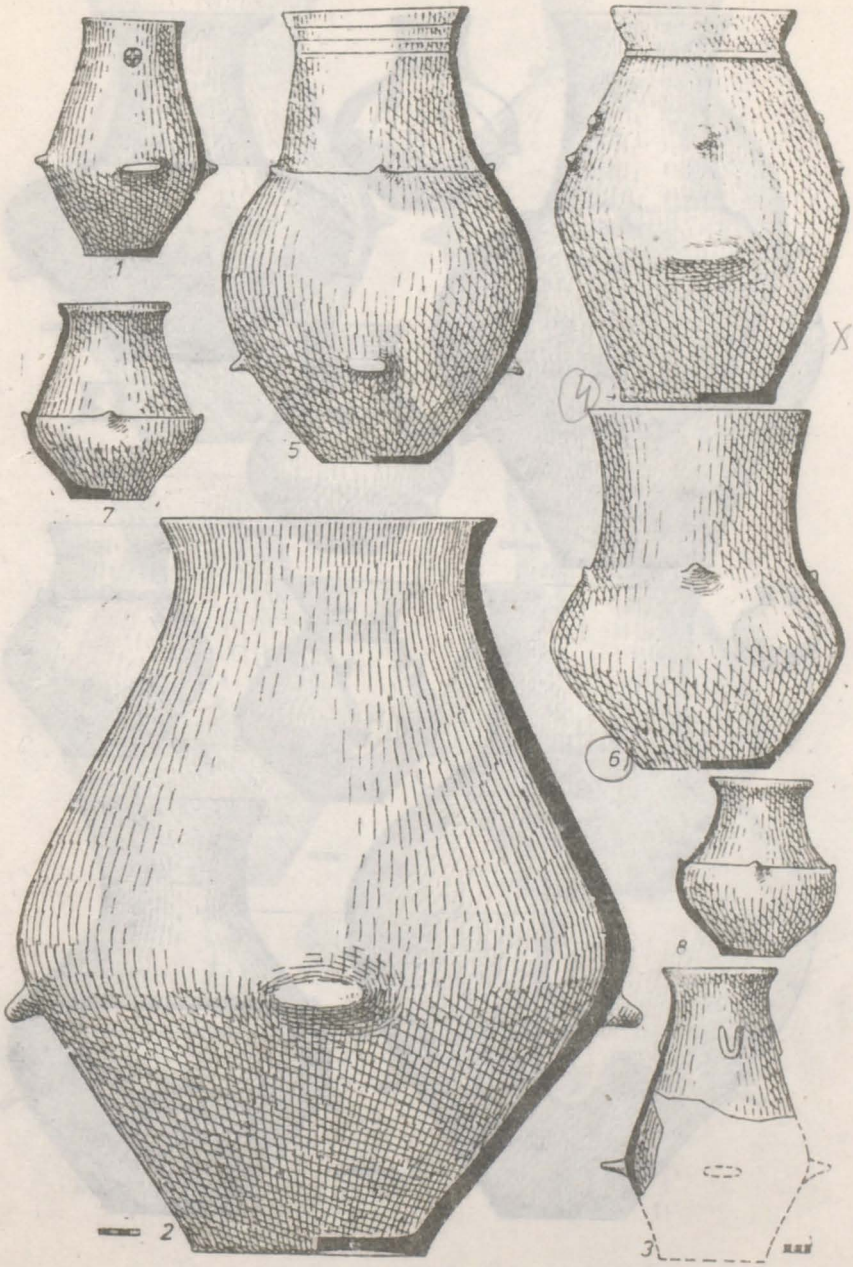

Pl. V

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

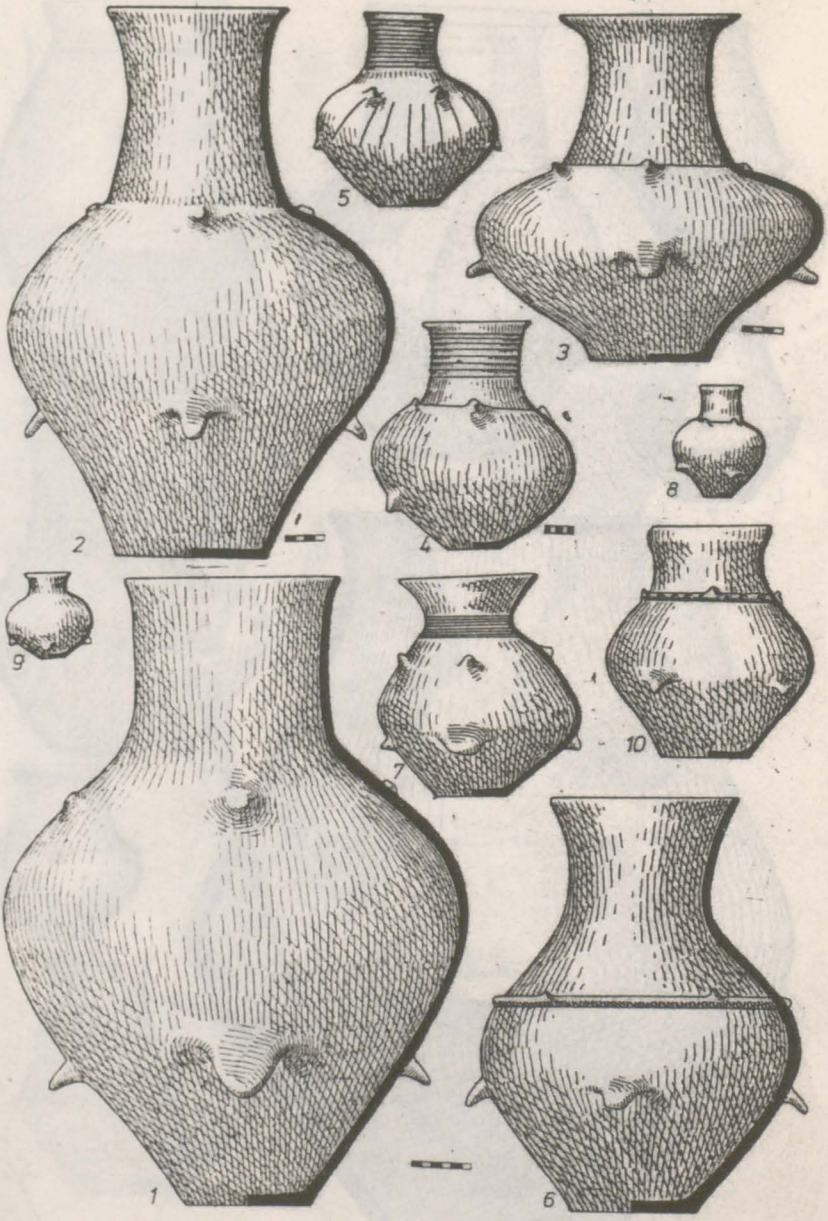

Pl. VI.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

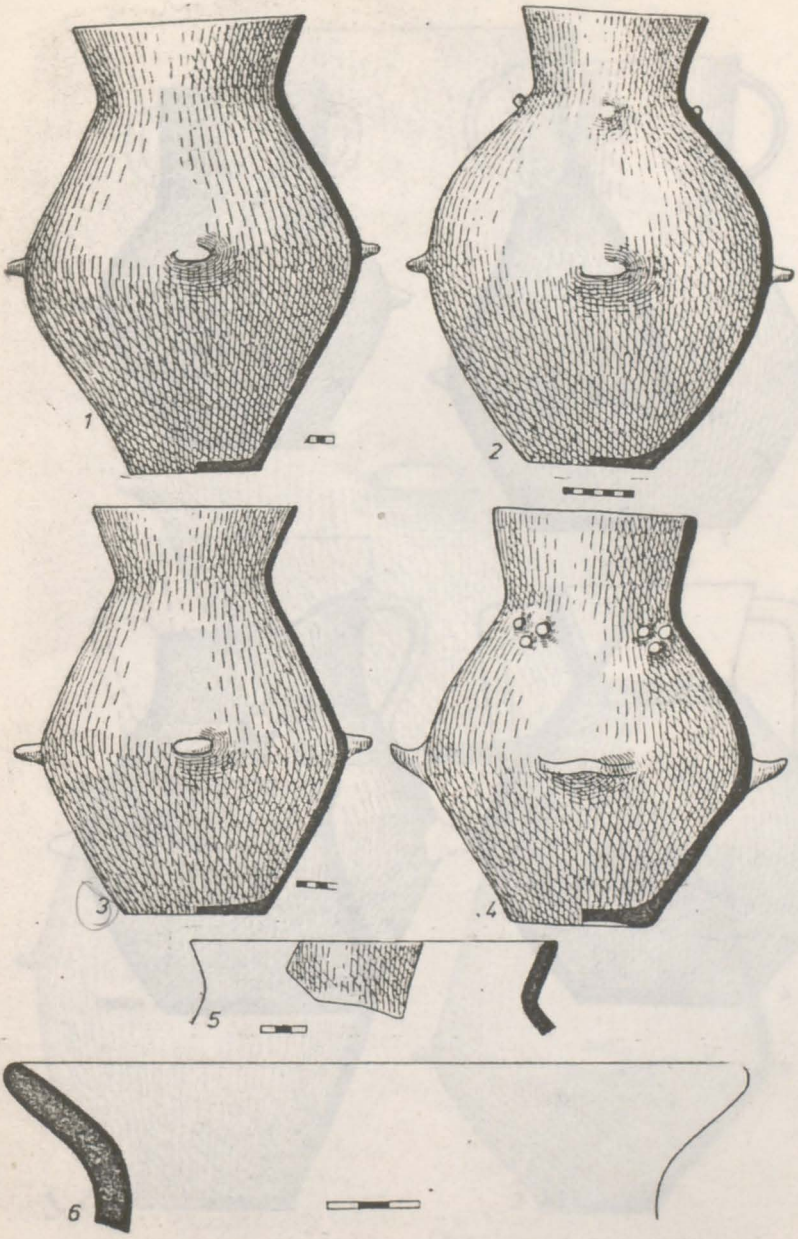

Pl. VII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

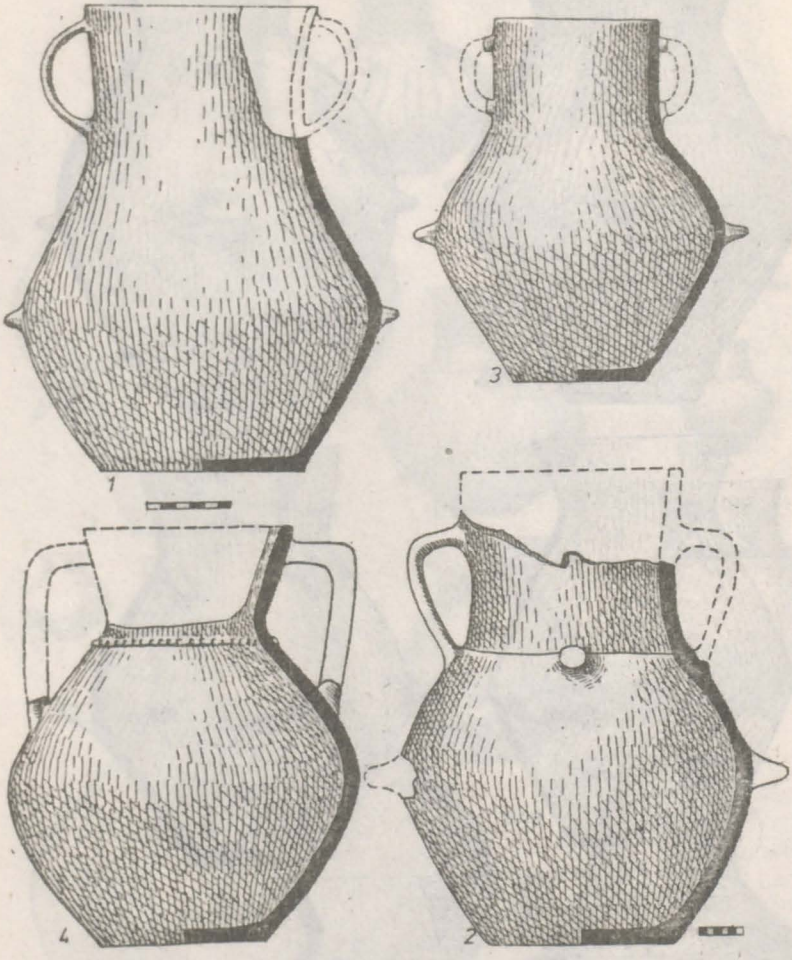

Pl. VIII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

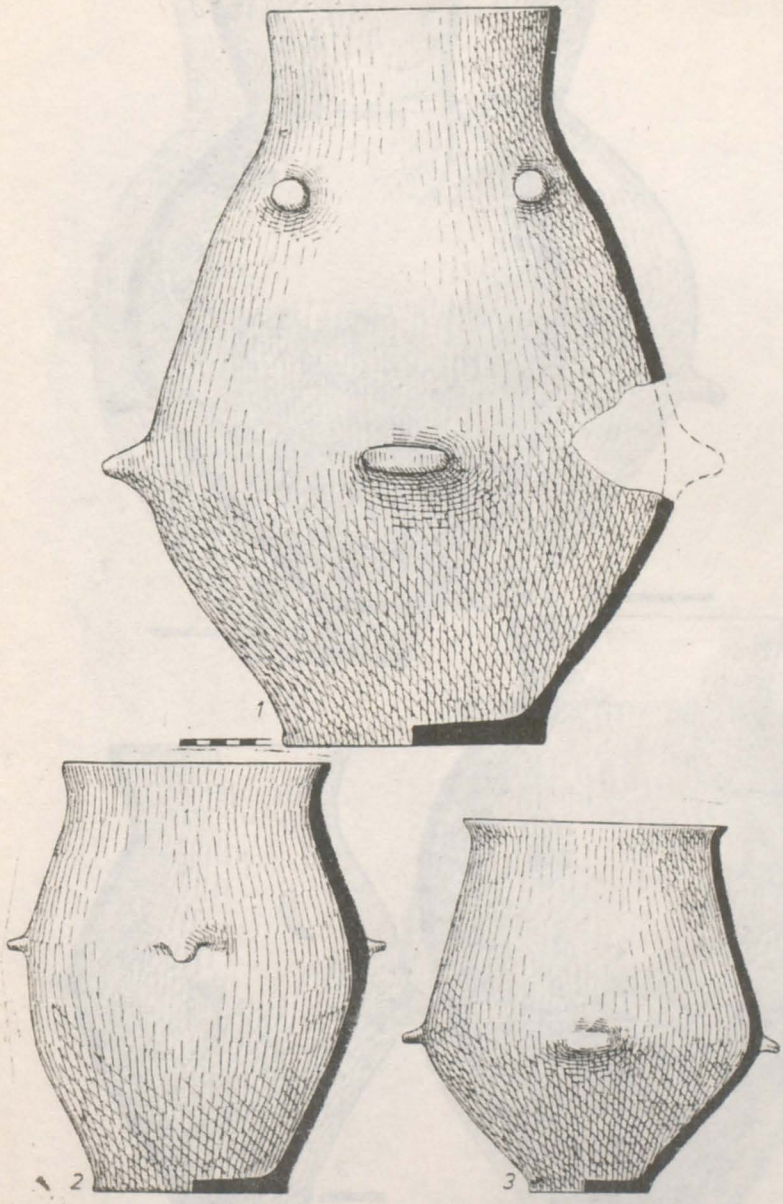

IX

Pl. IX.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

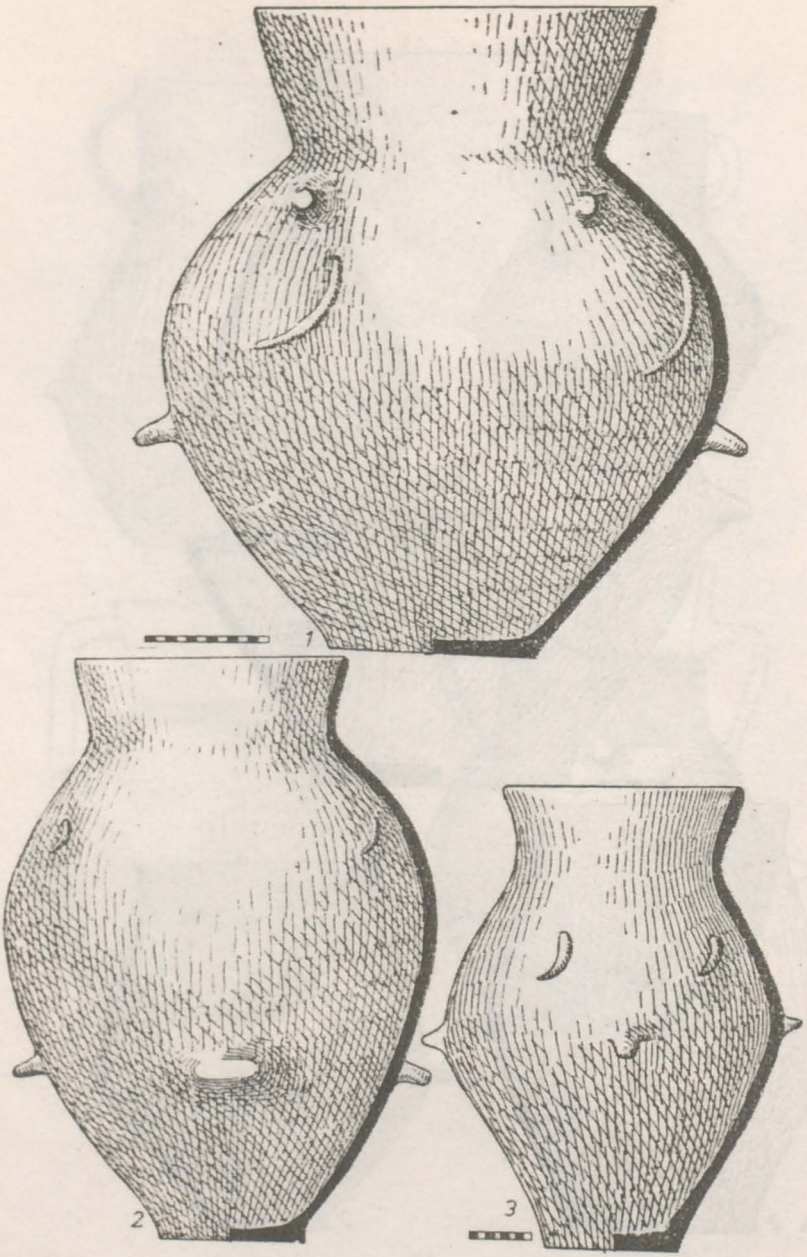

Pl. X.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

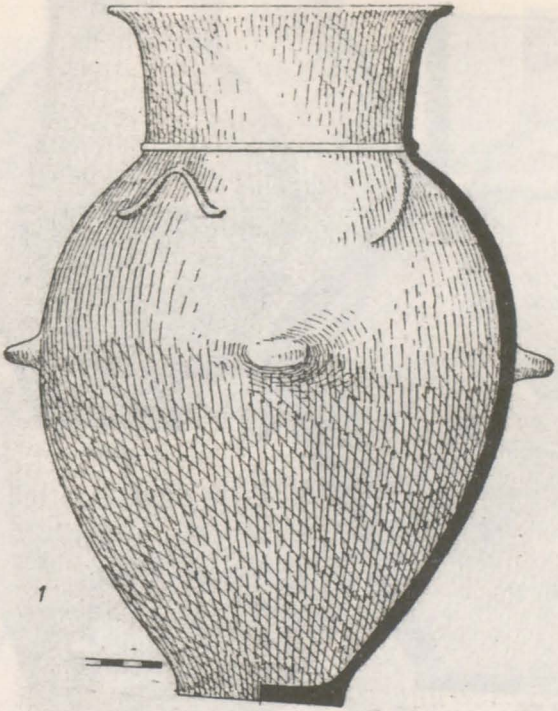

1

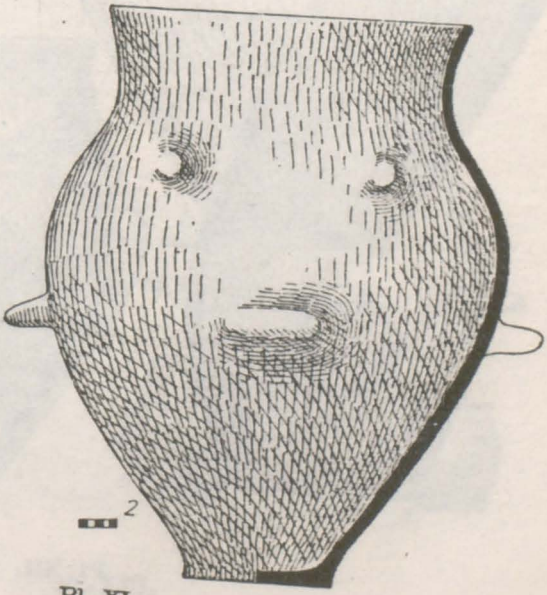

2

Pl. XI.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

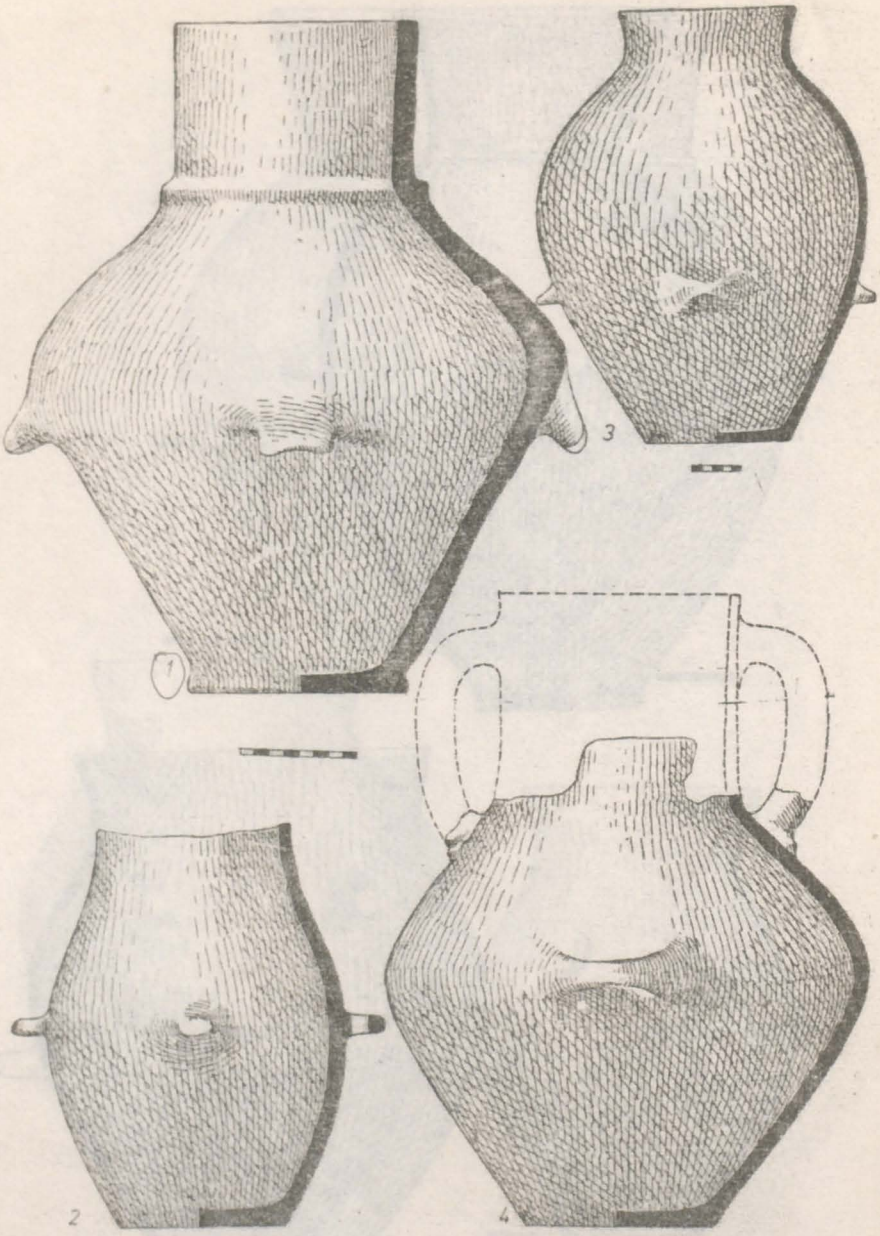

Pl. XII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

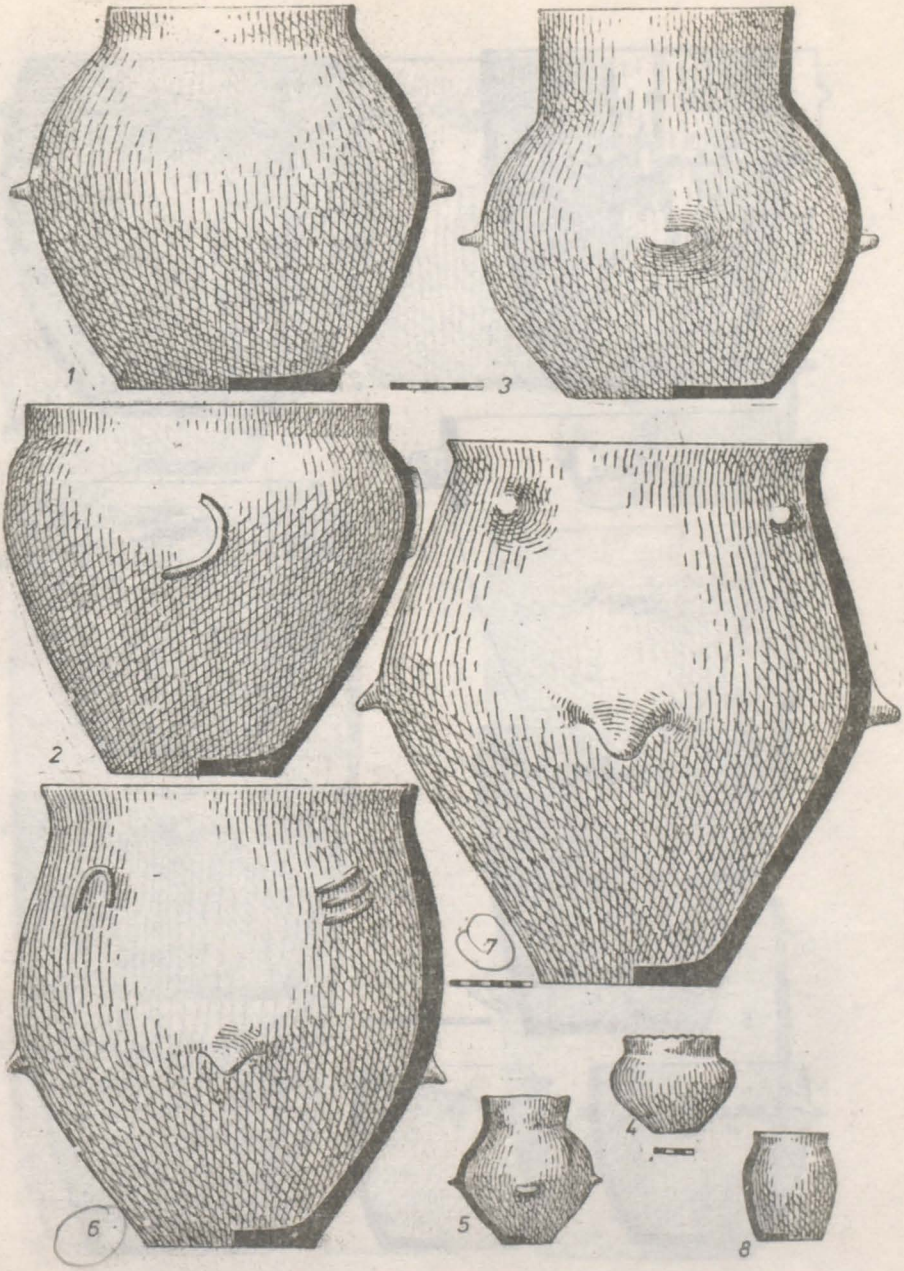

Pl. XIII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

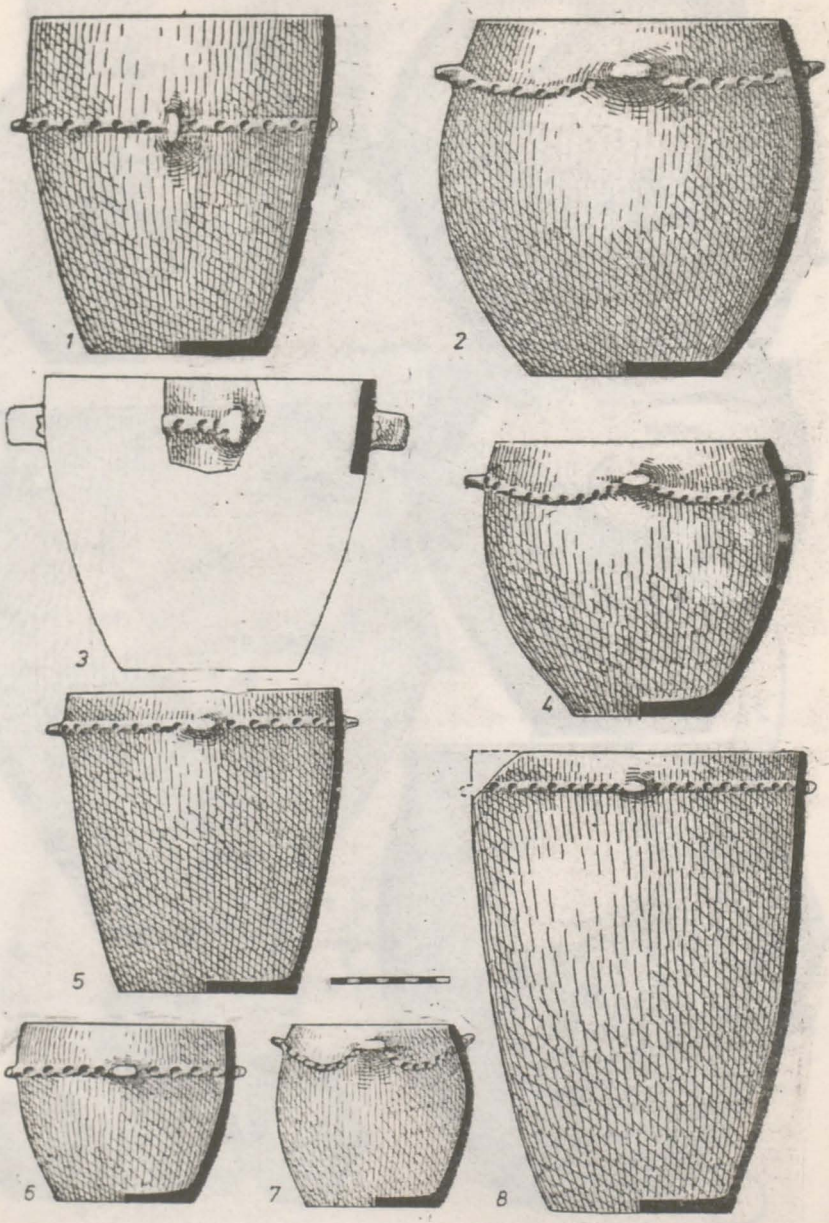

Pl. XIV.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

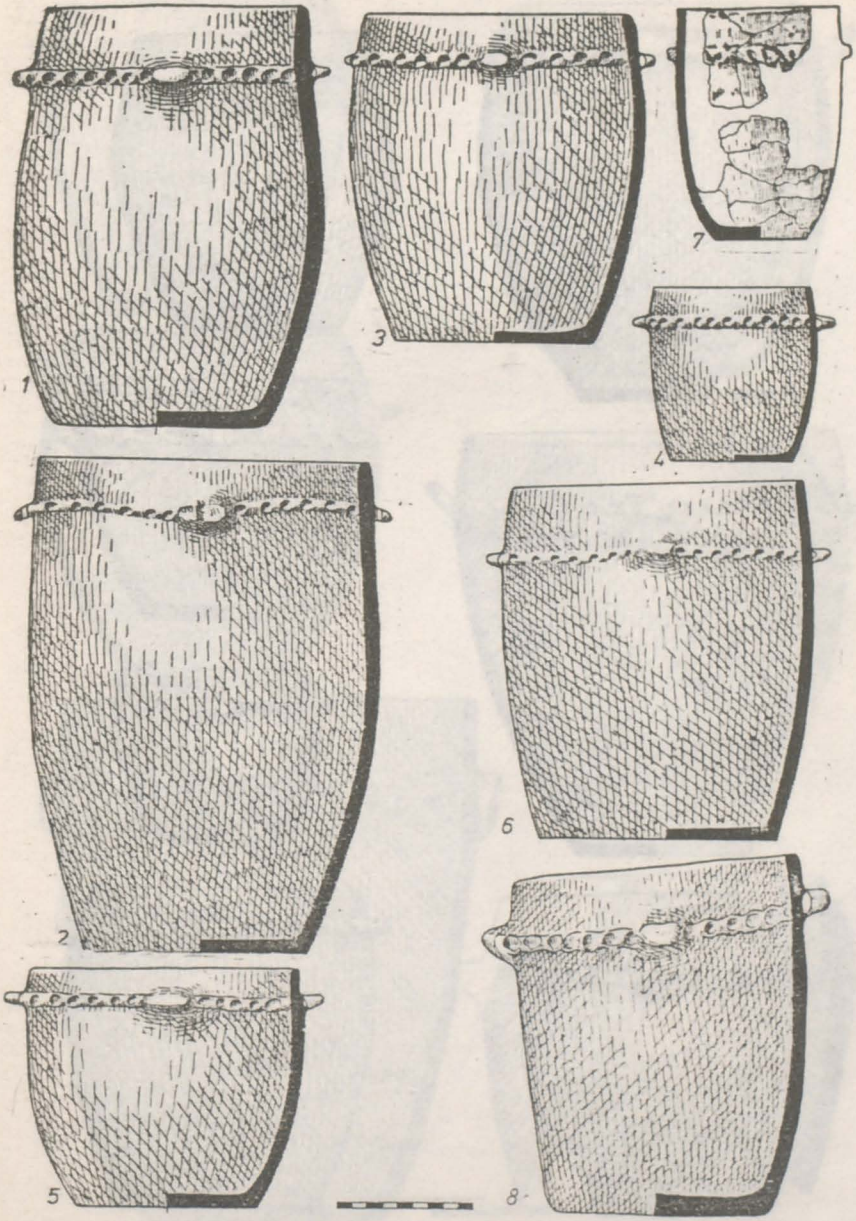

Pl. XV.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

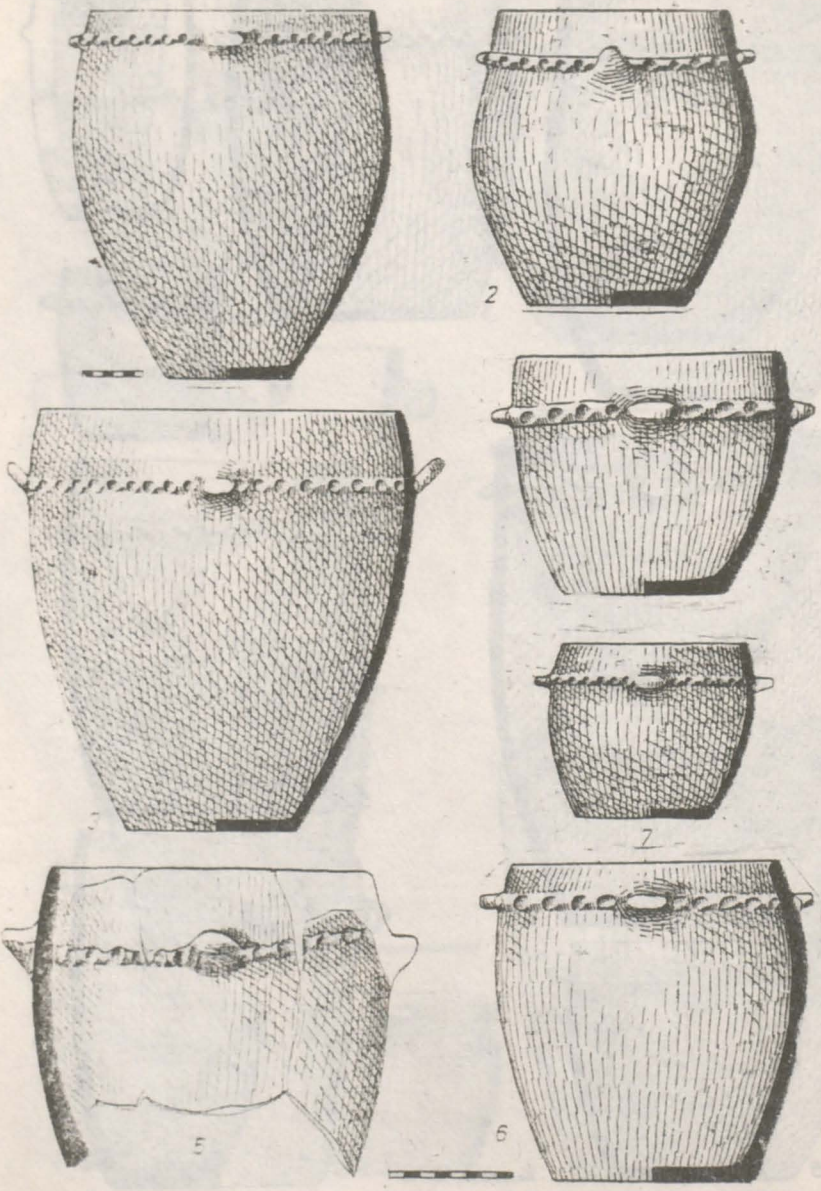

Pl. XVI.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

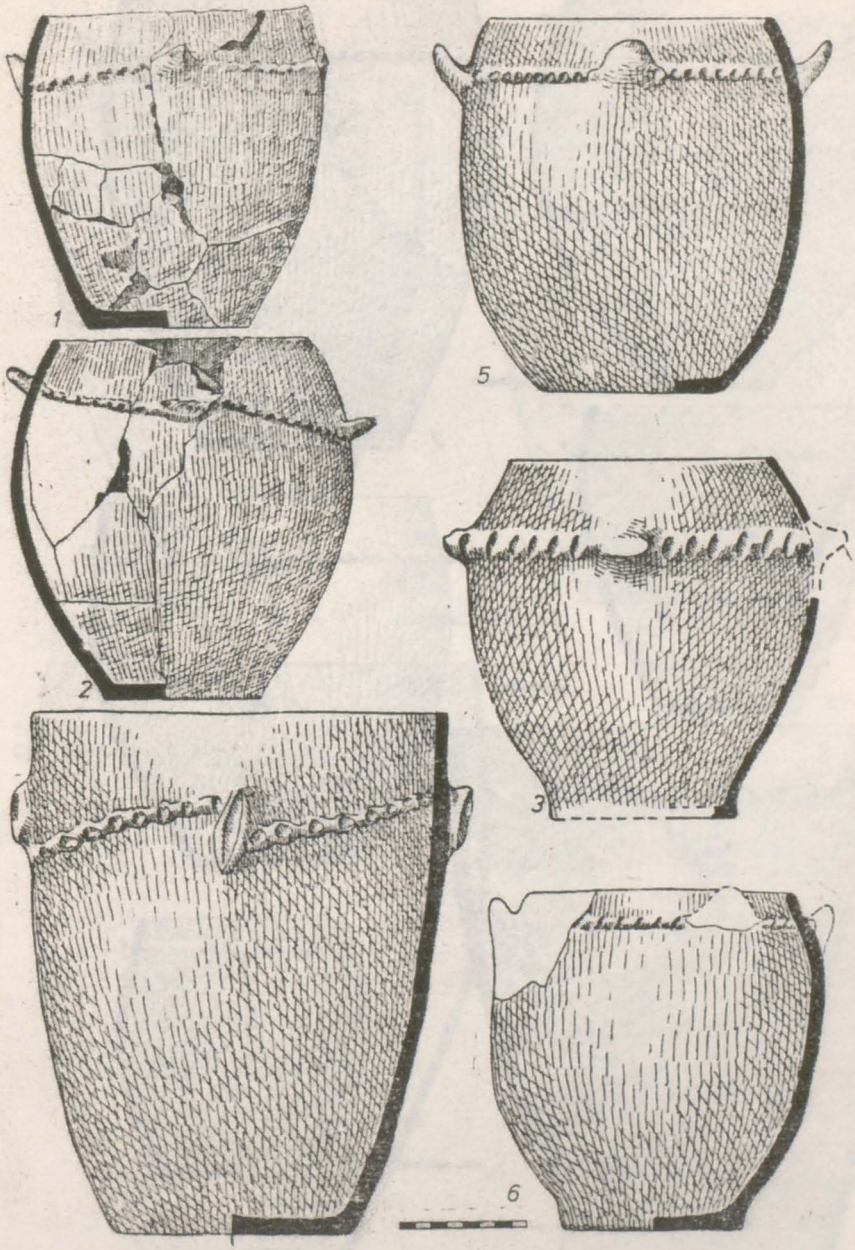

Pl. XVII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

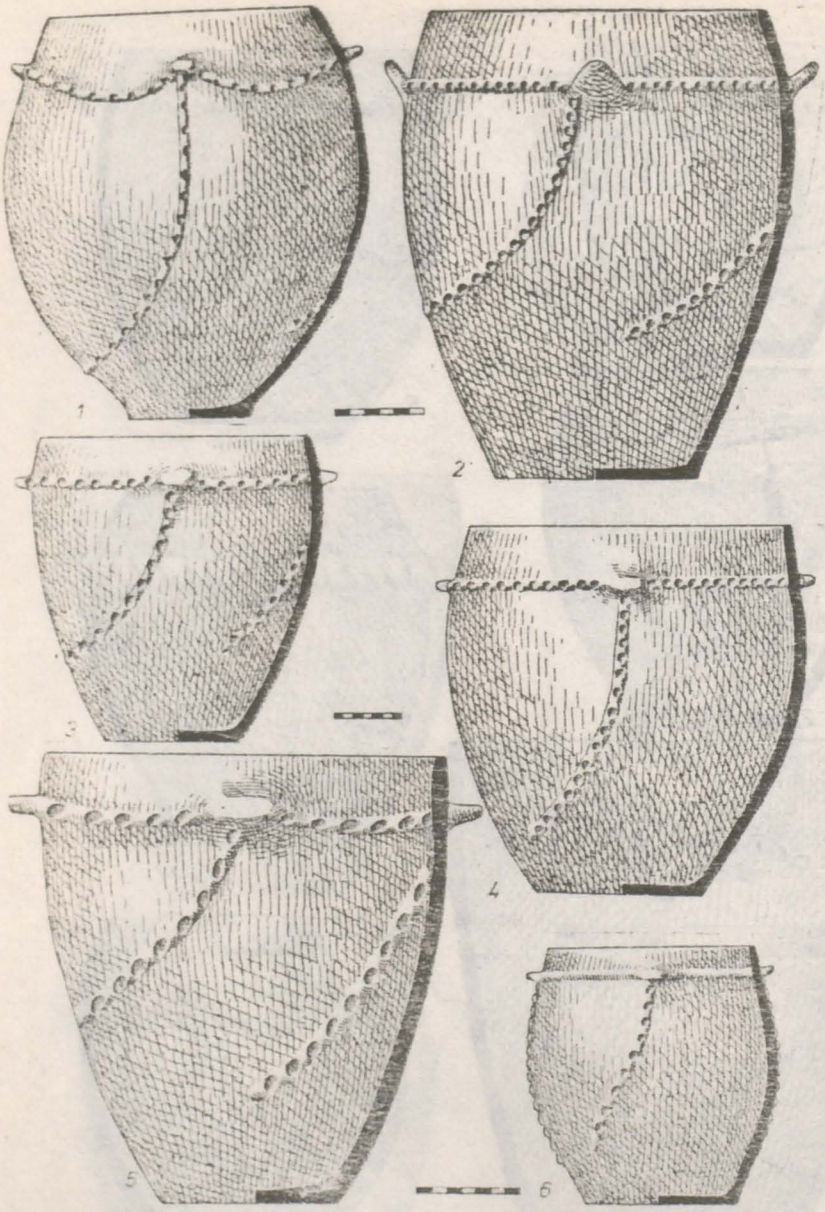

Pl. XVIII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

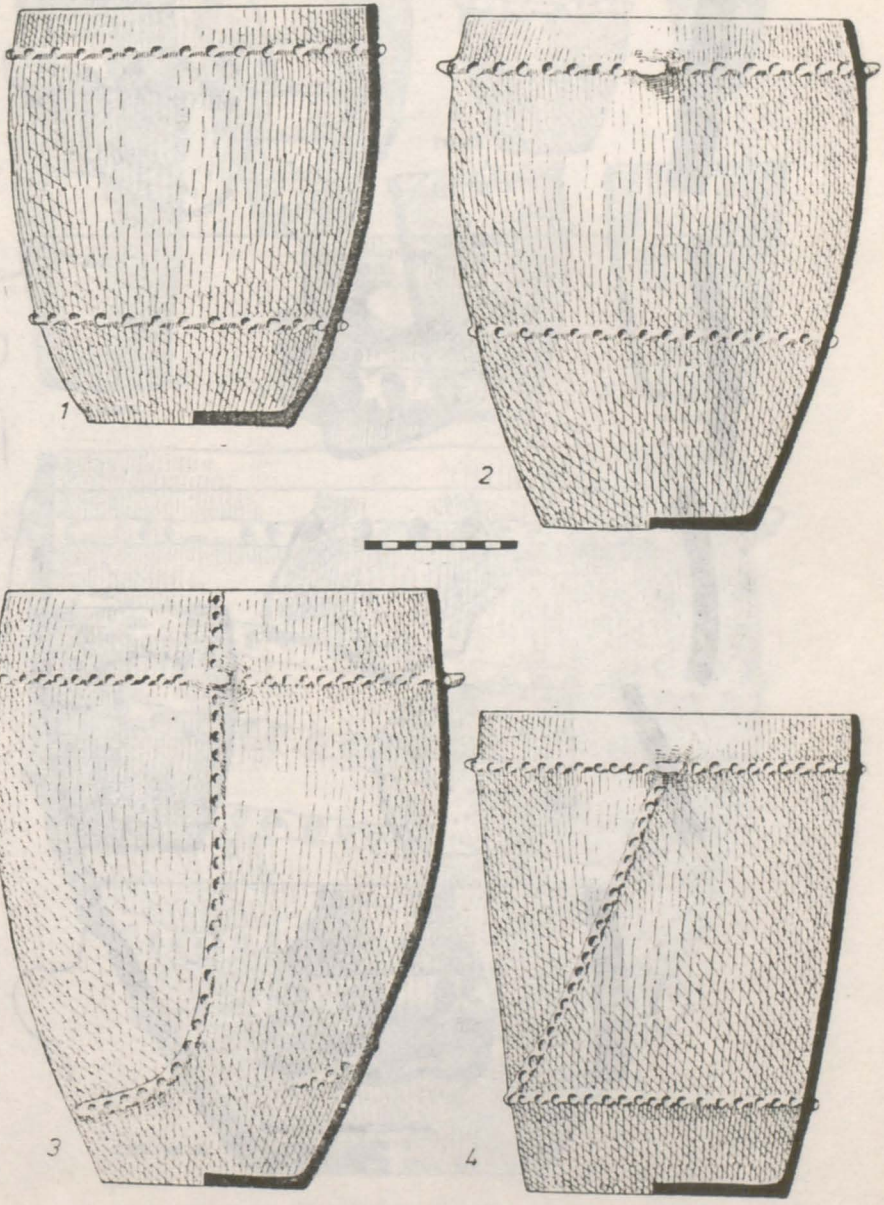

Pl. XIX.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

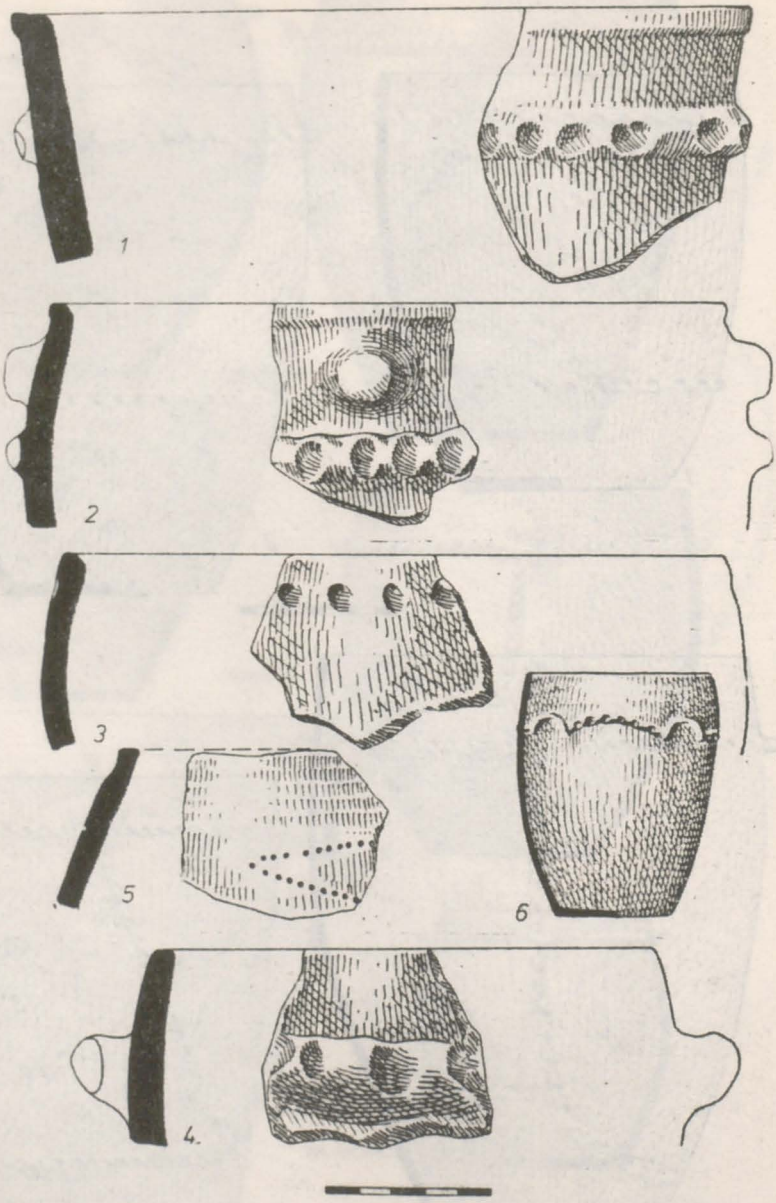

Pl. XX.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

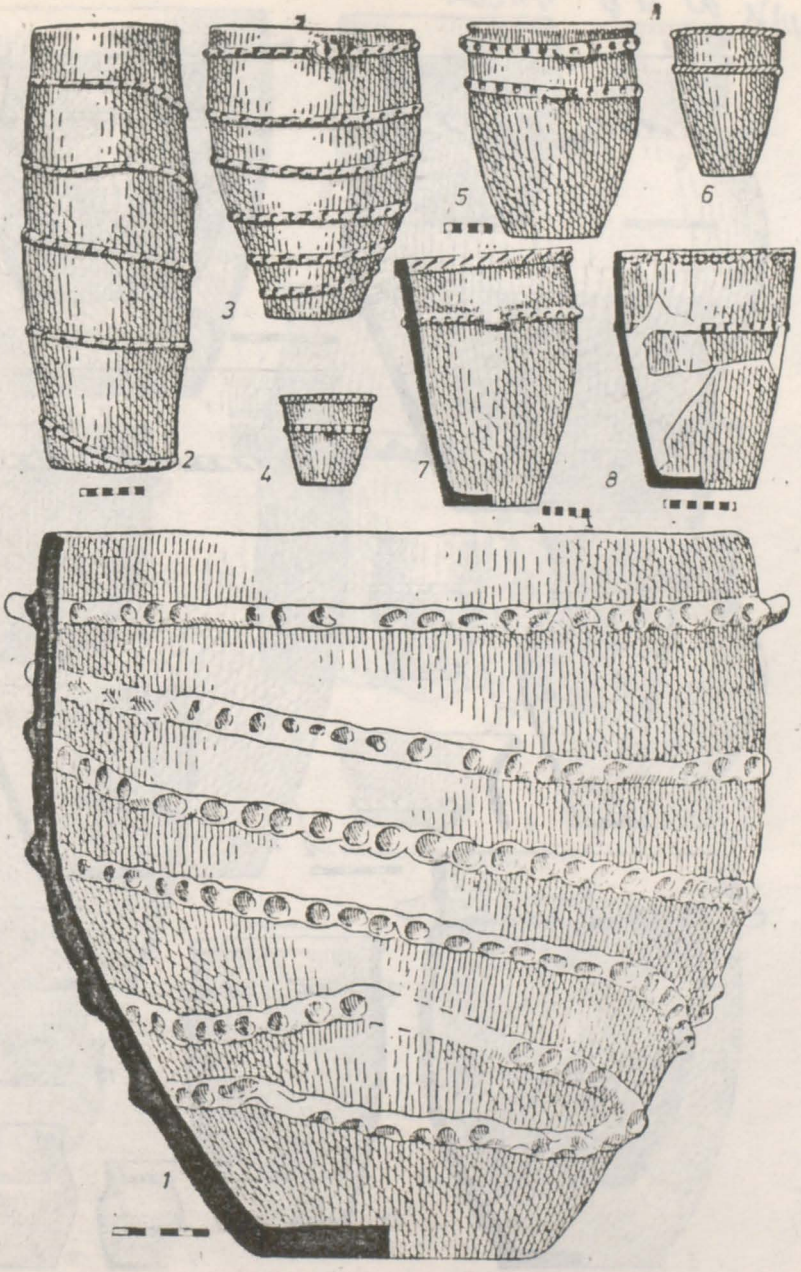

Pl. XXI.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl. XXII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

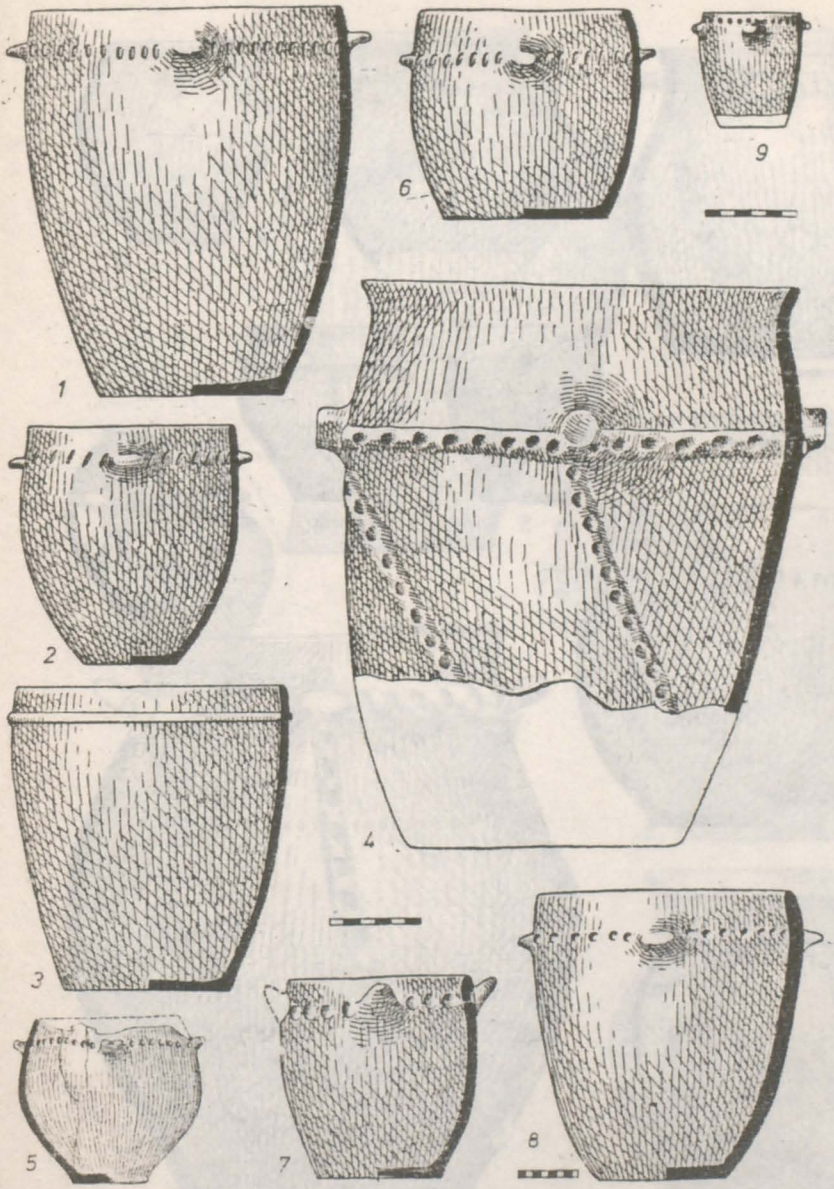

Pl. XXIII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

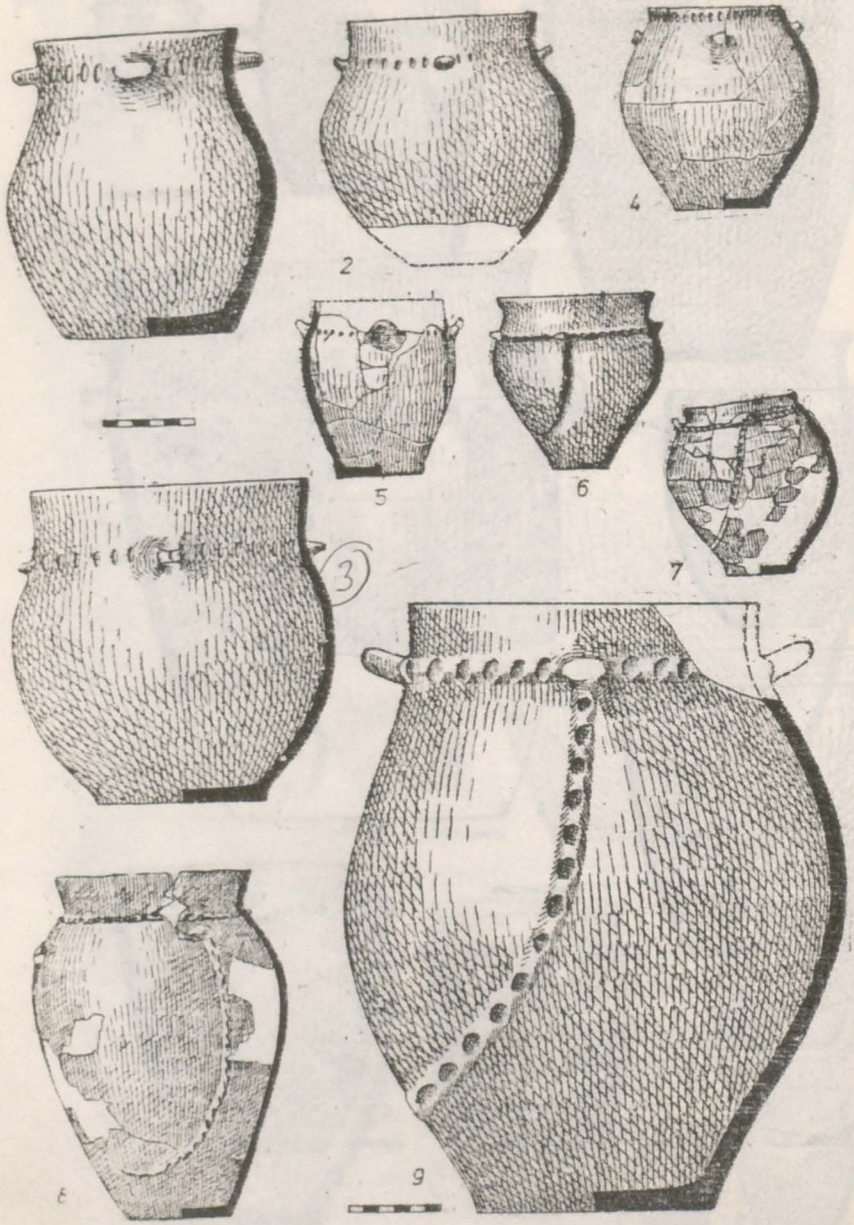

Pl. XXIV.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

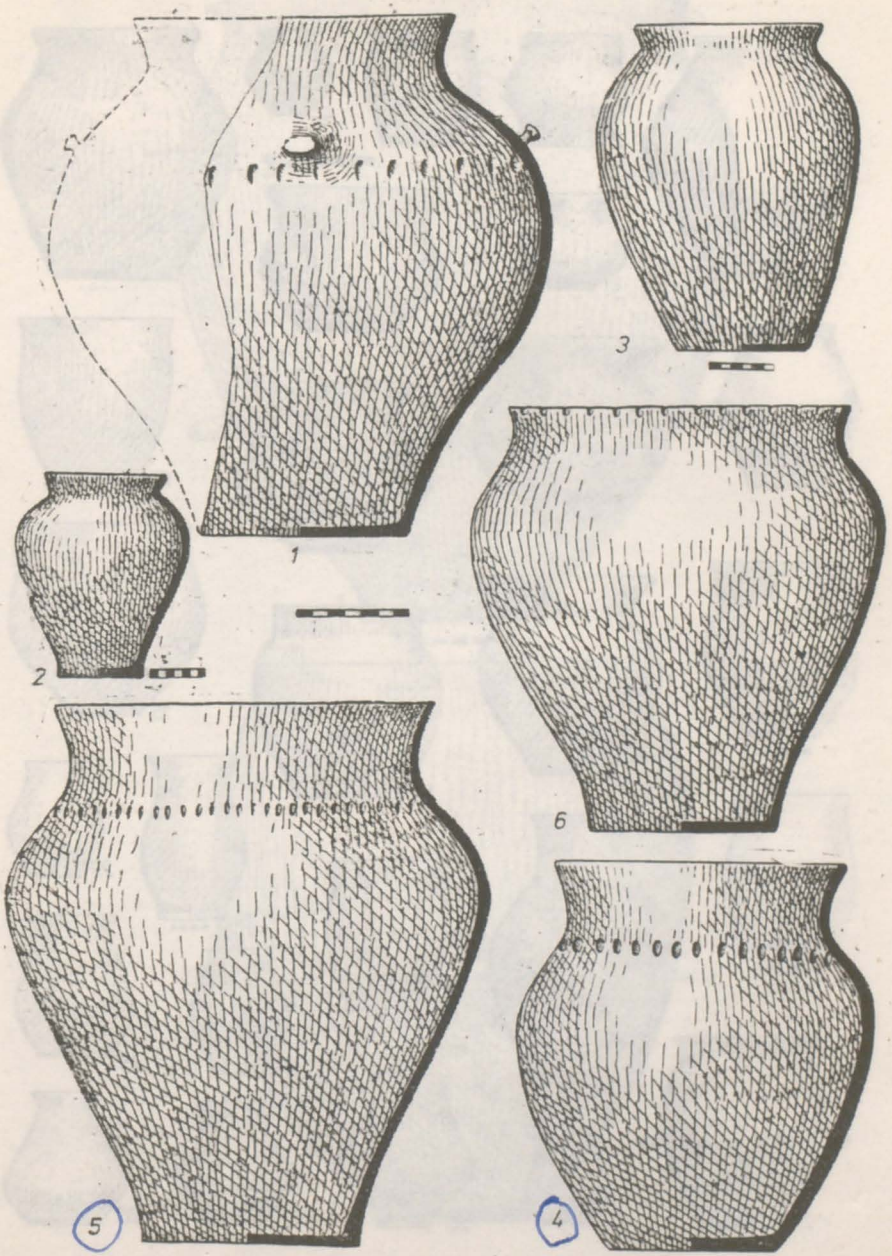

Pl. XXV.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

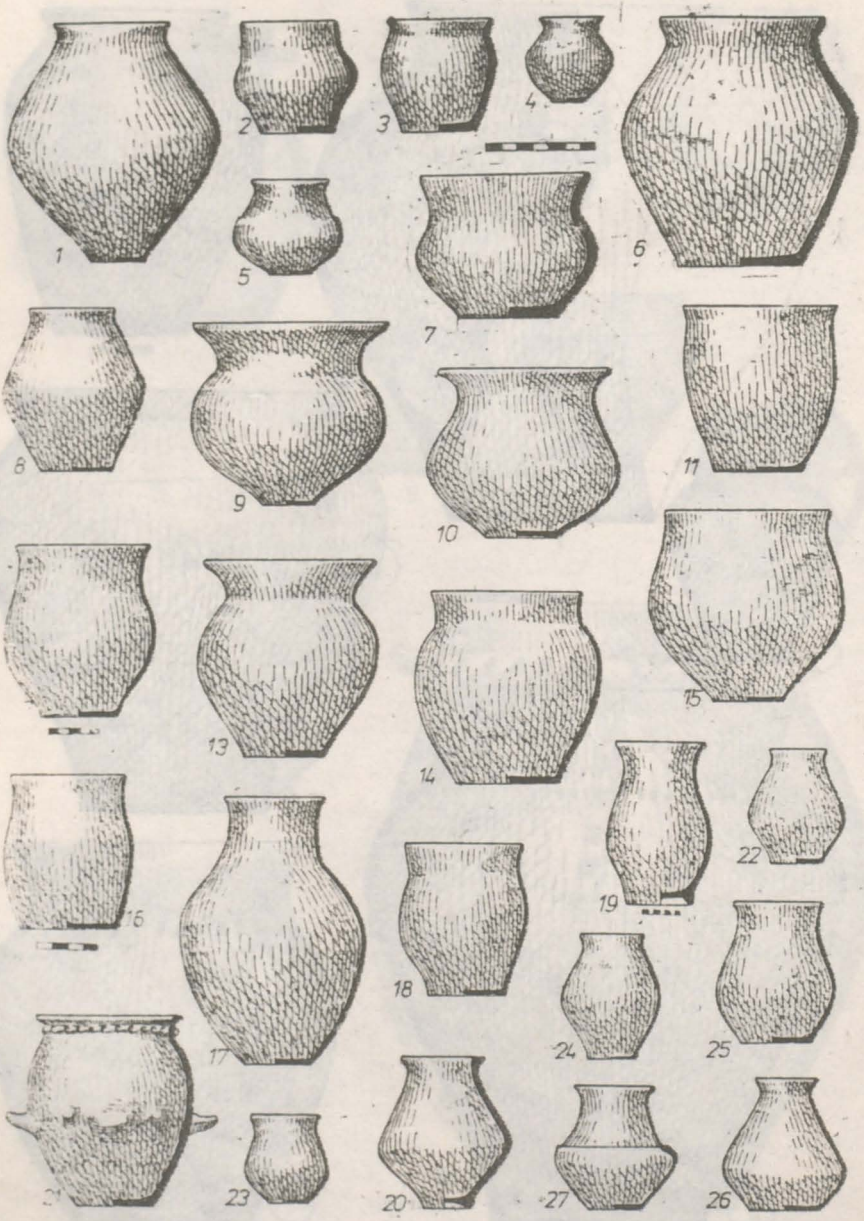

Pl. XXVI.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

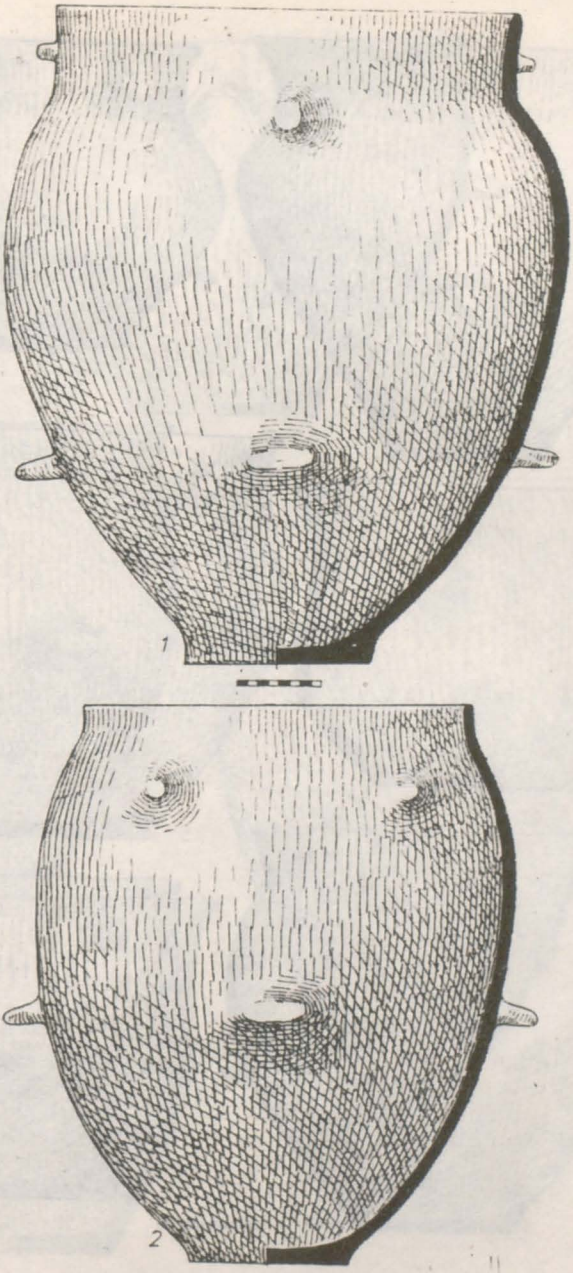

Pl. XXVII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

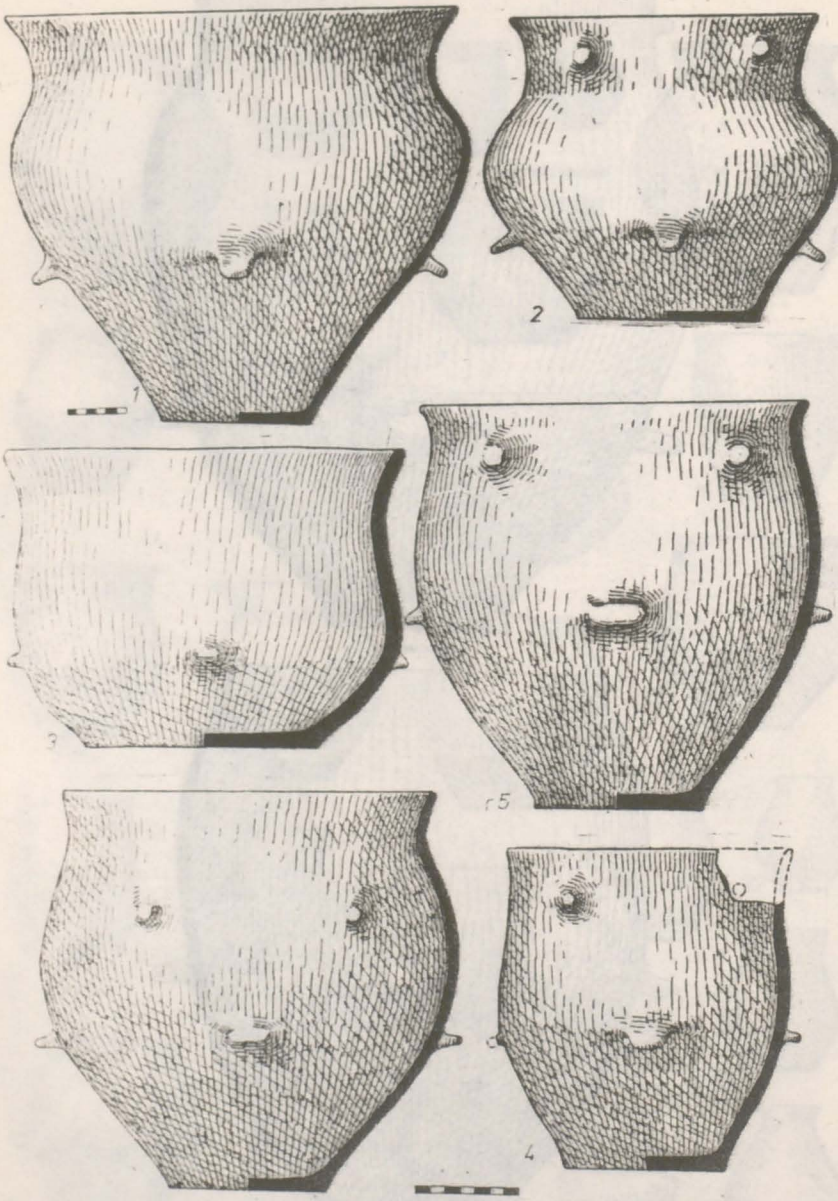

Pl. XXVIII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

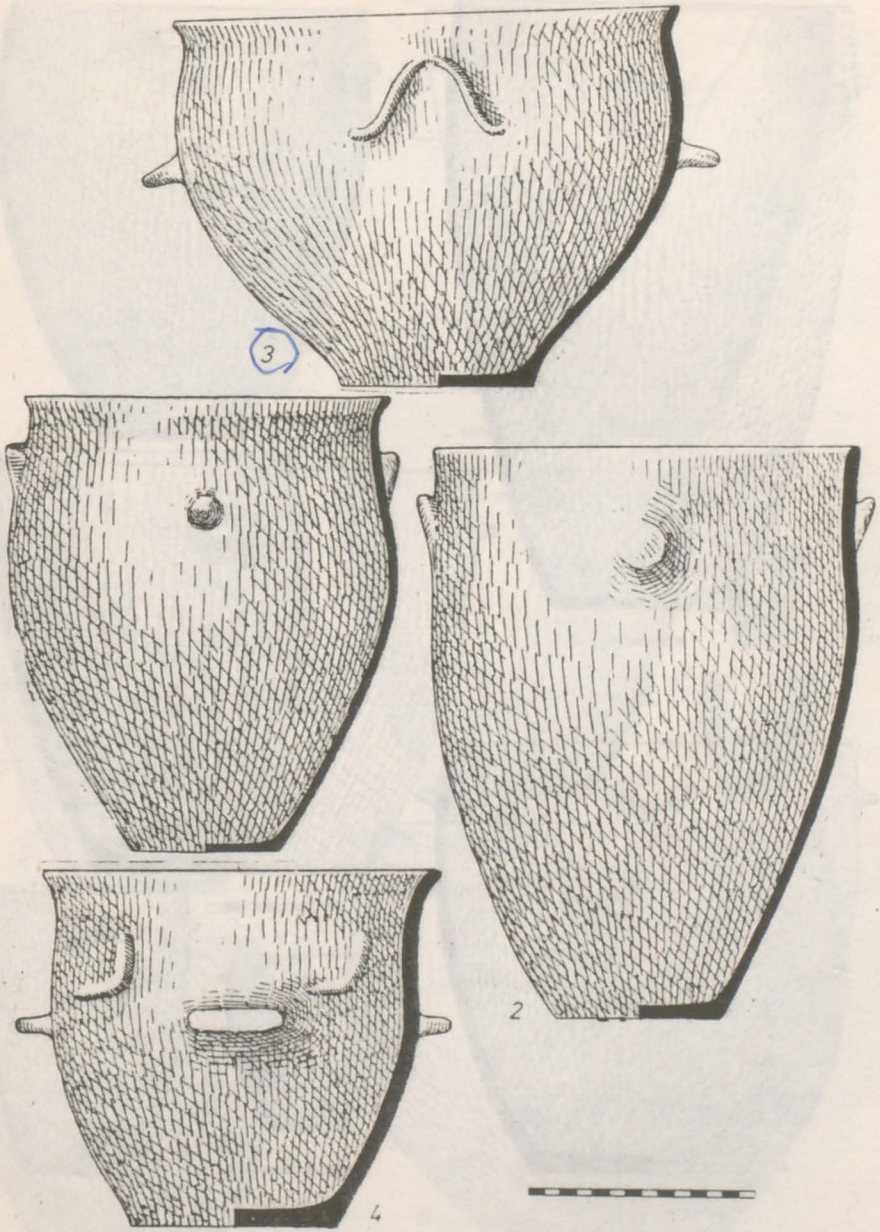

Pl. XXIX.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

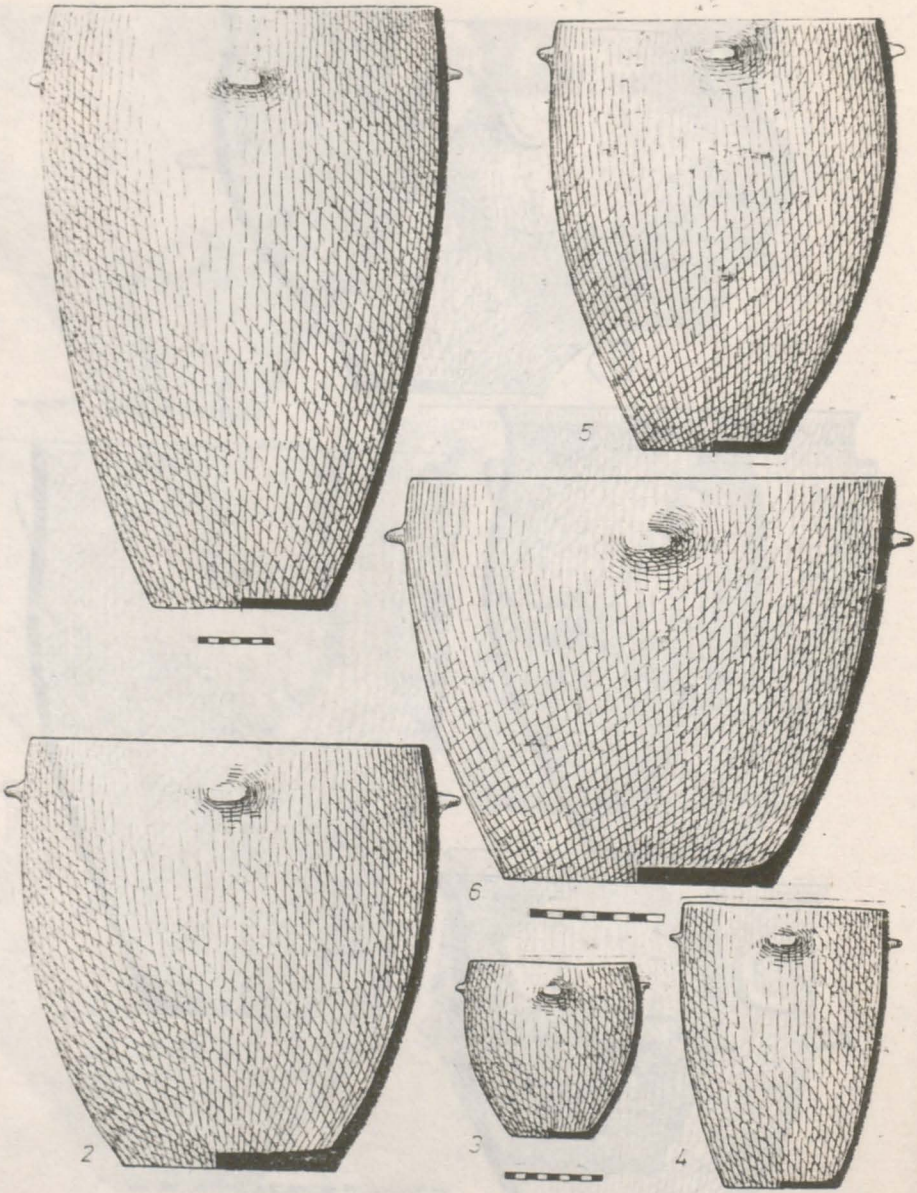

Pl. XXX.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

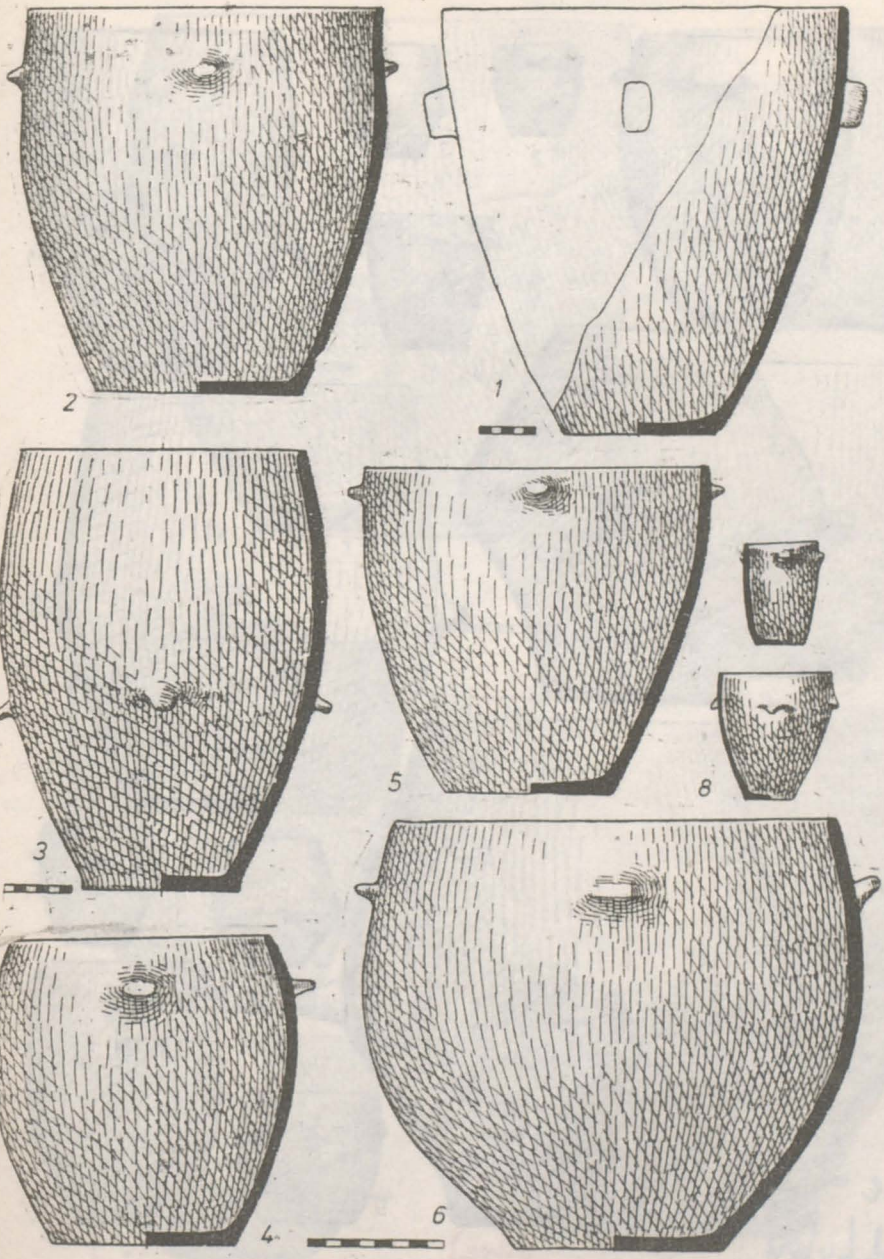

Pl. XXXI.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

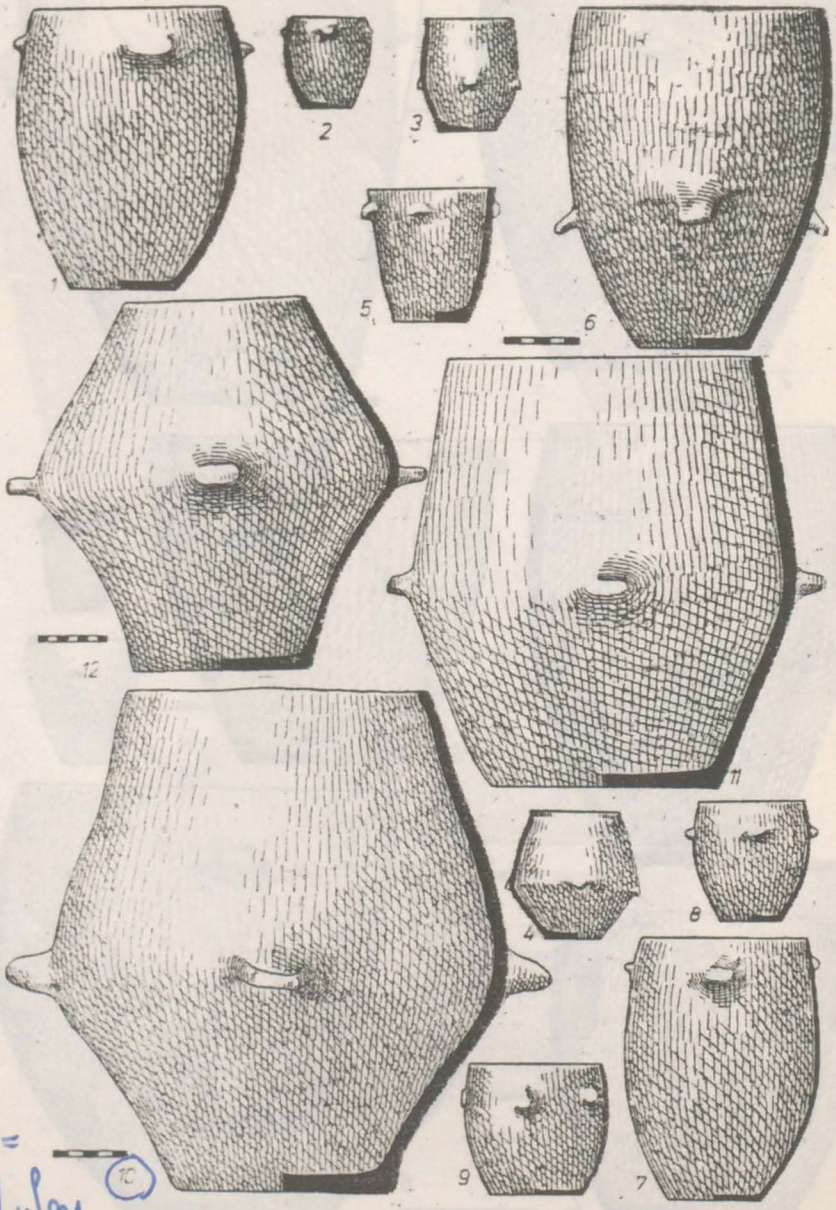

Pl. XXXII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

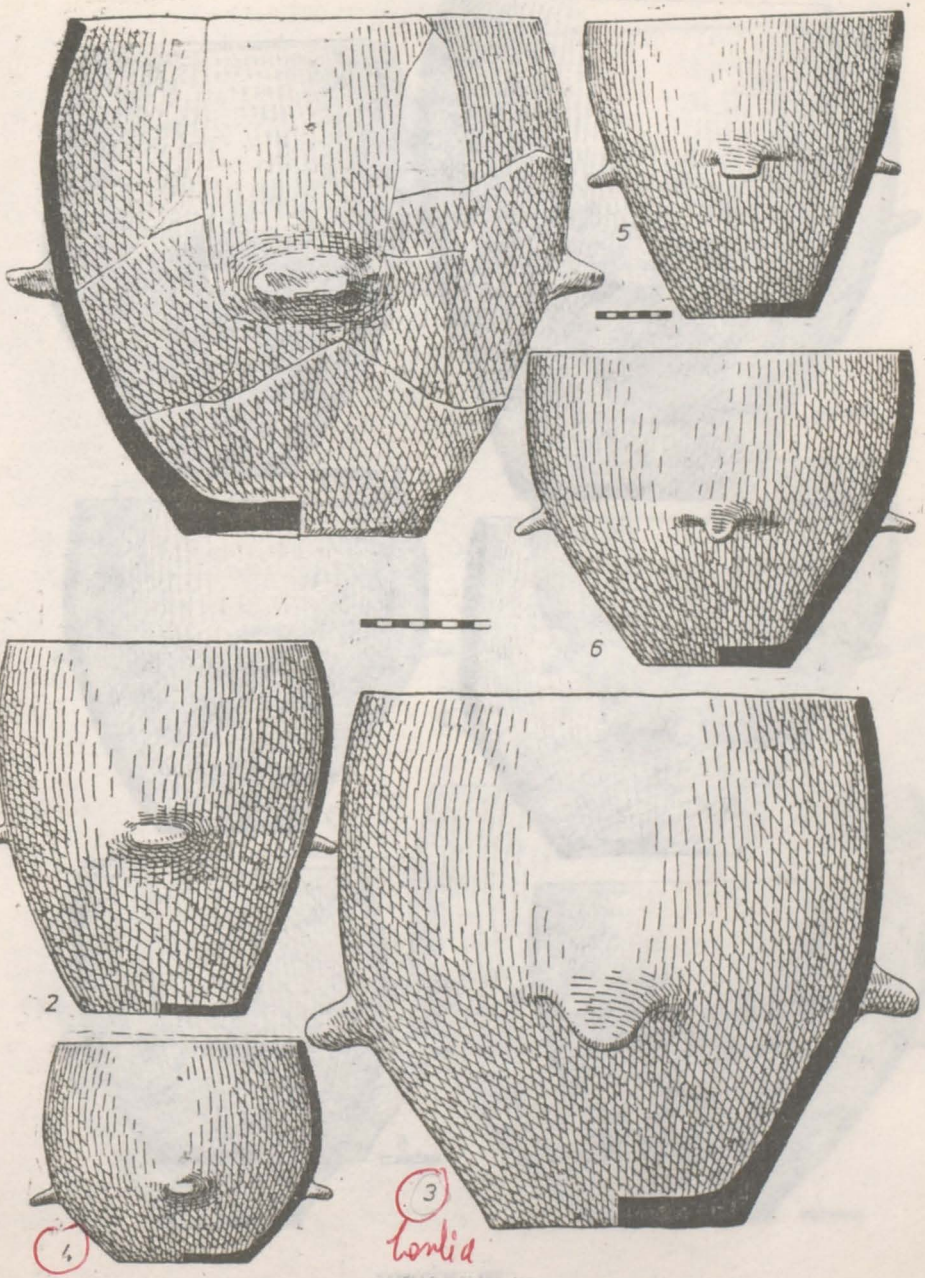

Pl. XXXIII

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

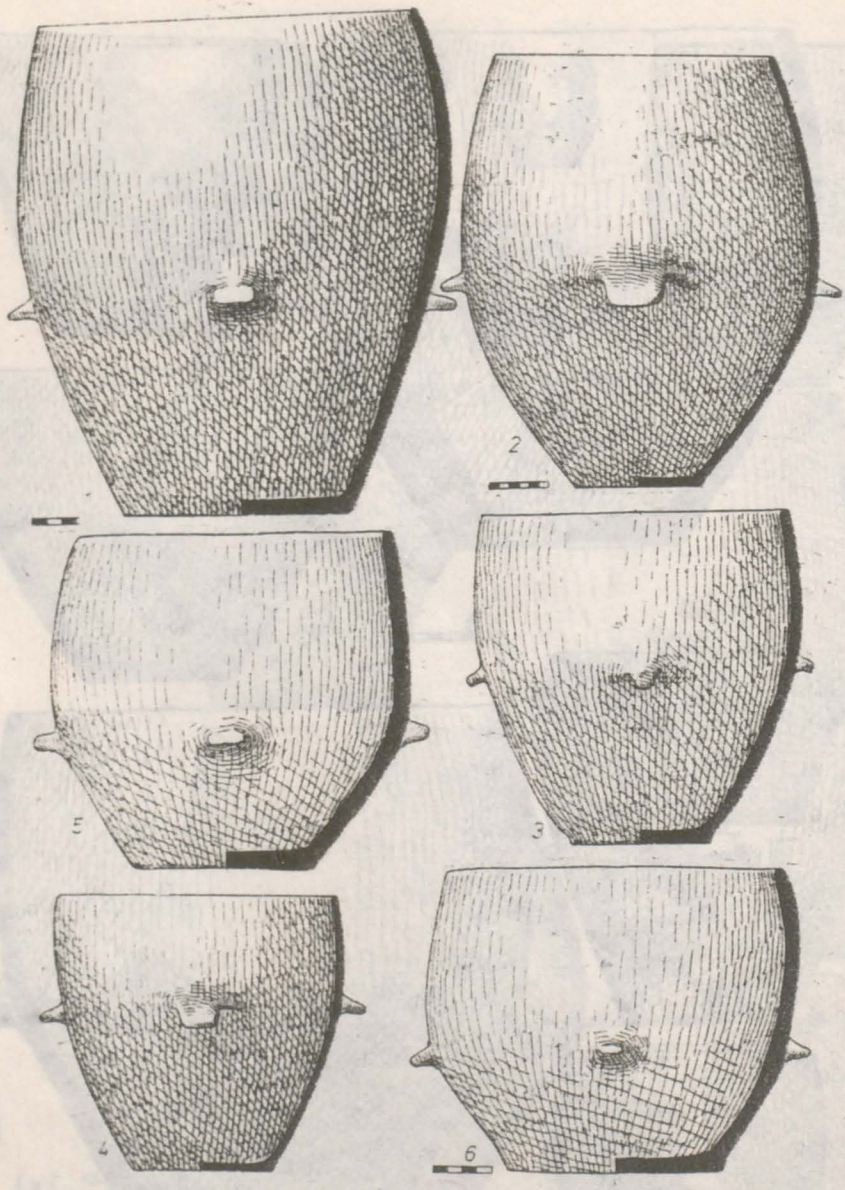

Pl. XXXIV.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

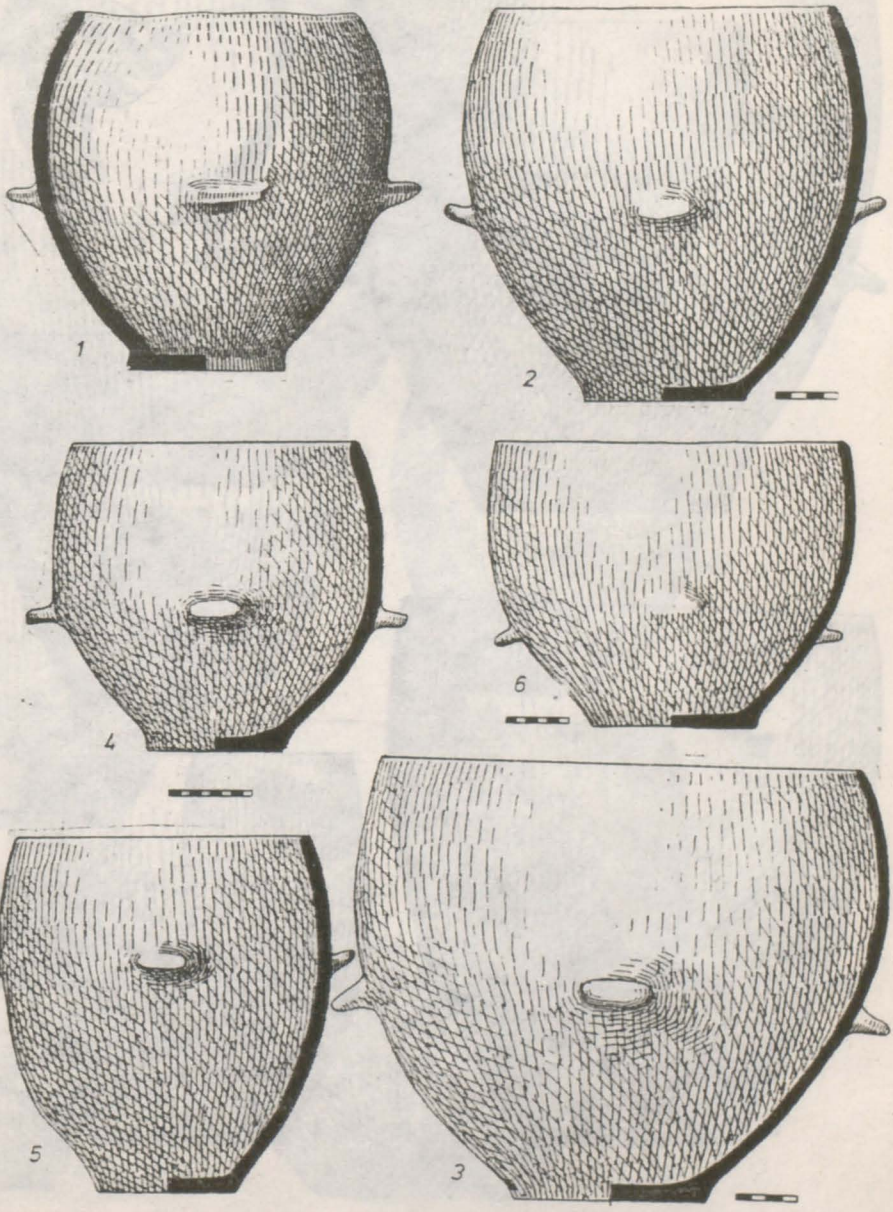

Pl. XXXV.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

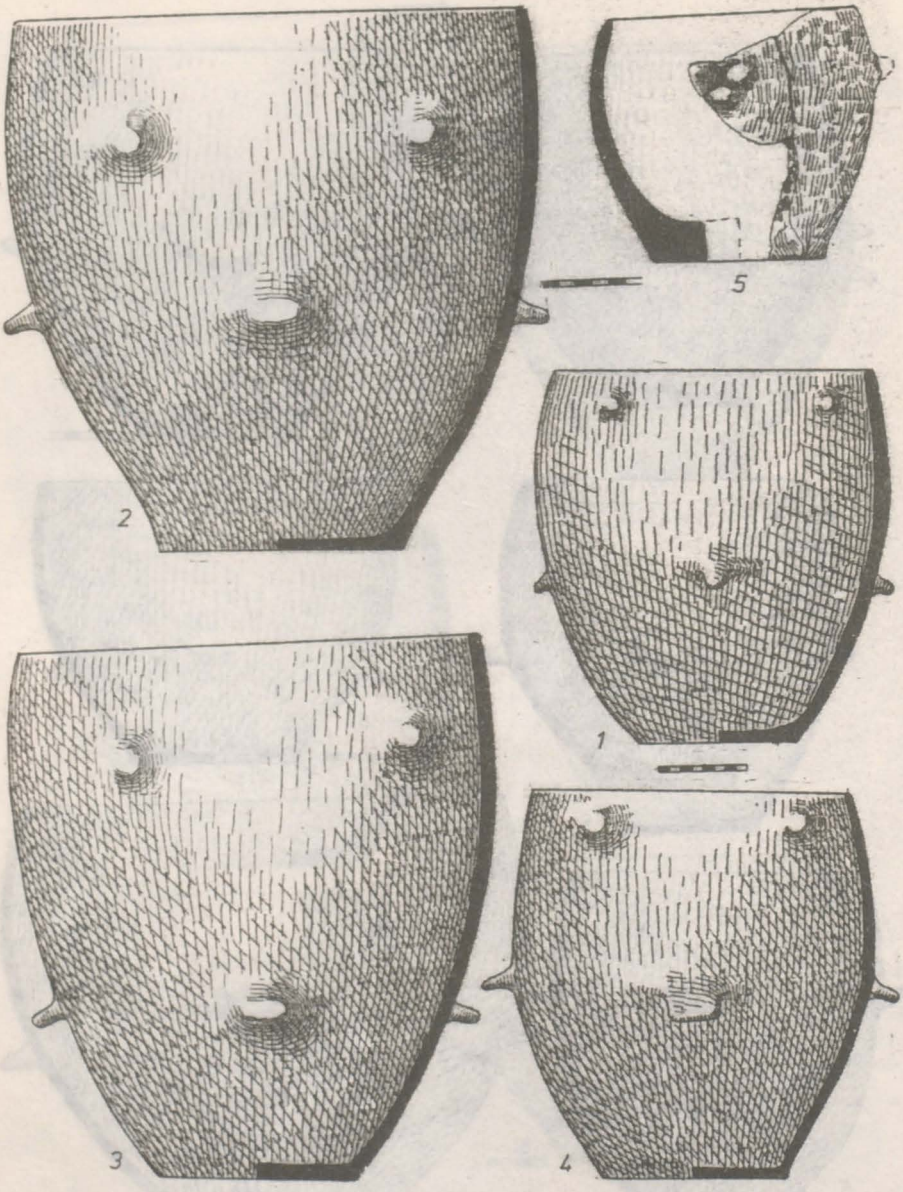

Pl. XXXVI.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

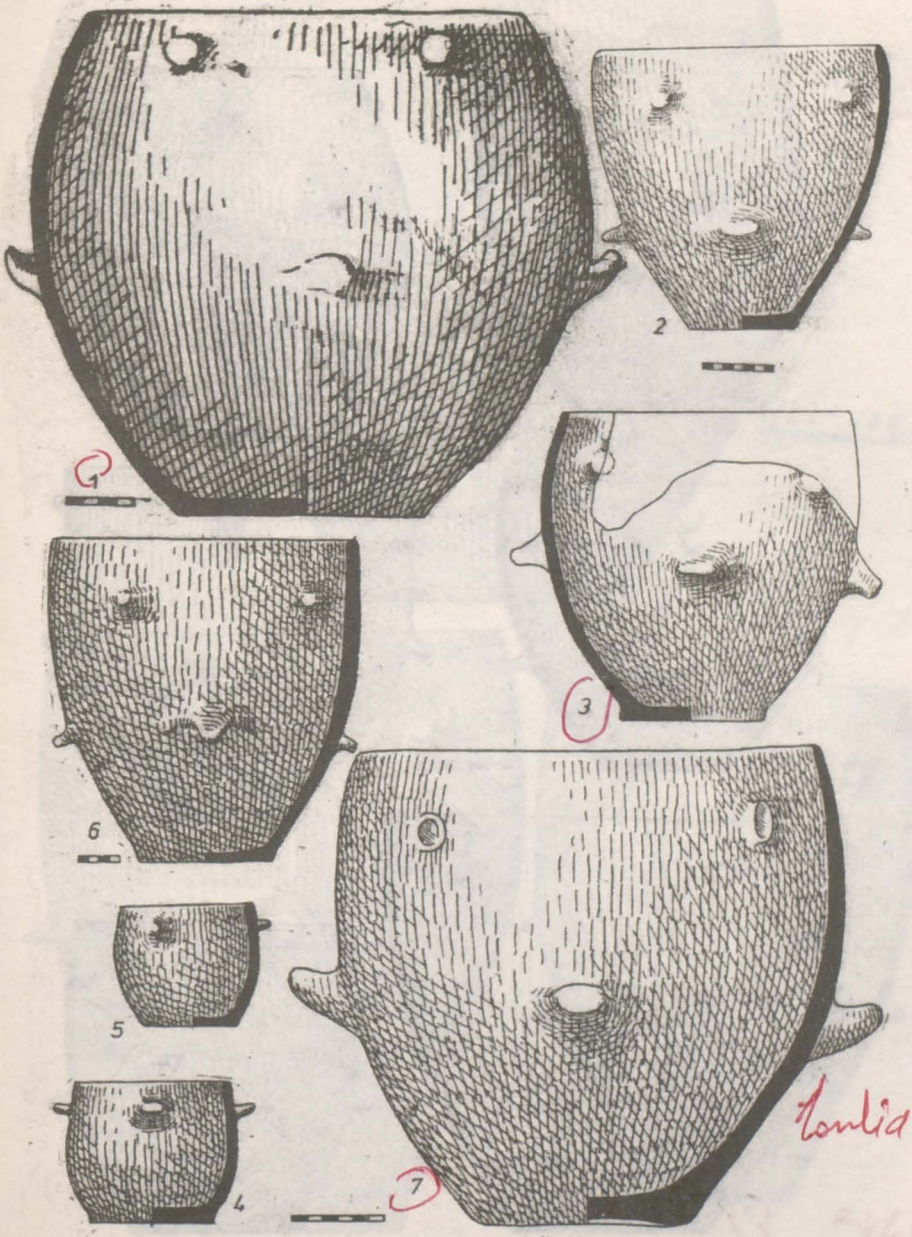

Pl. XXXVII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

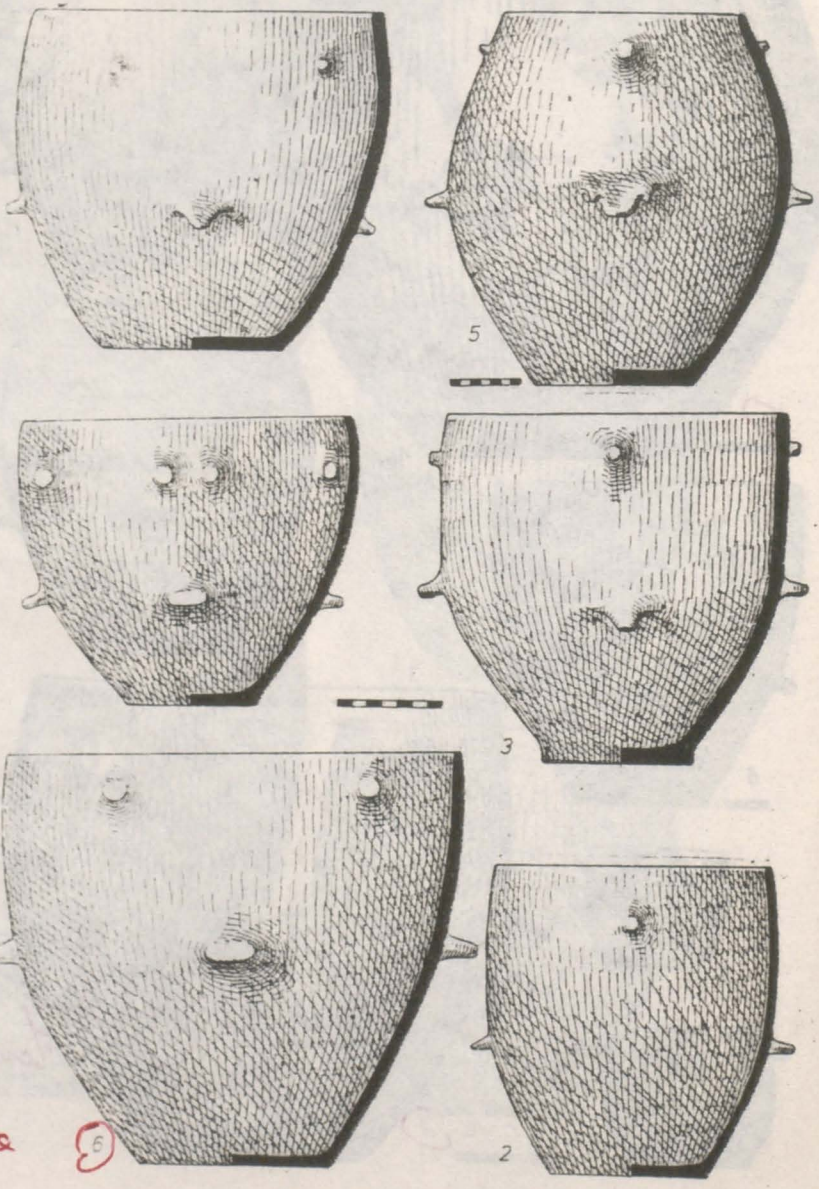

Pl. XXXVIII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

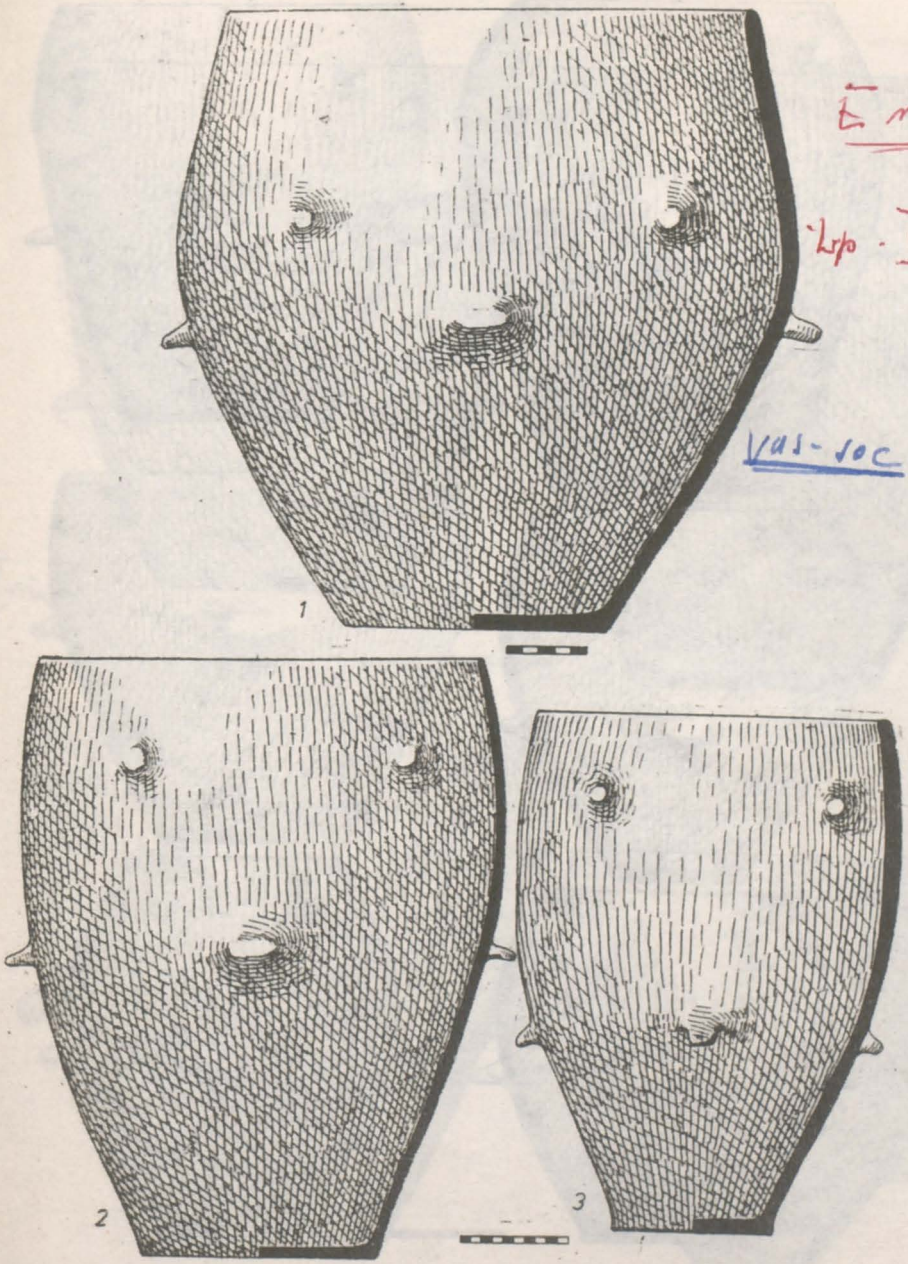

Pl. XXXIX.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

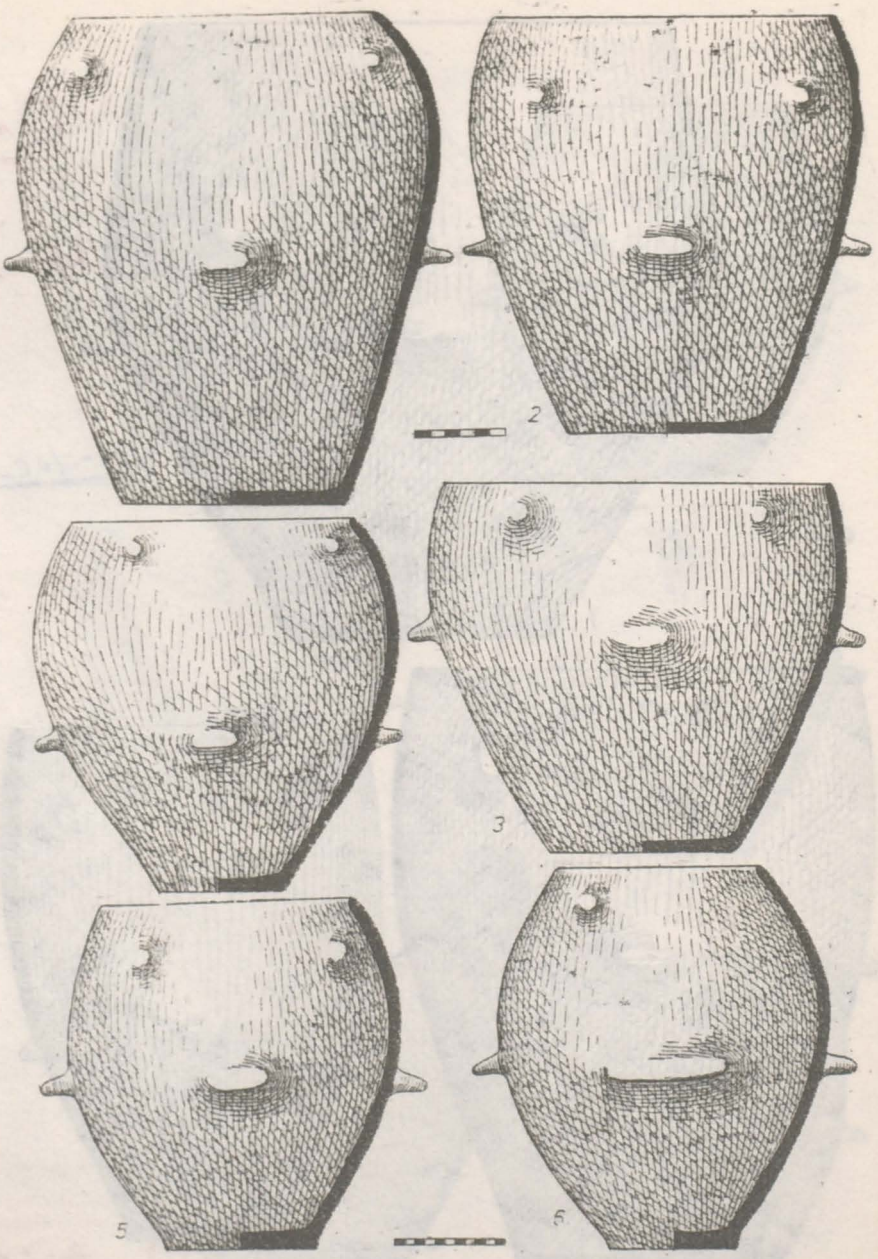

Pl. XL.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

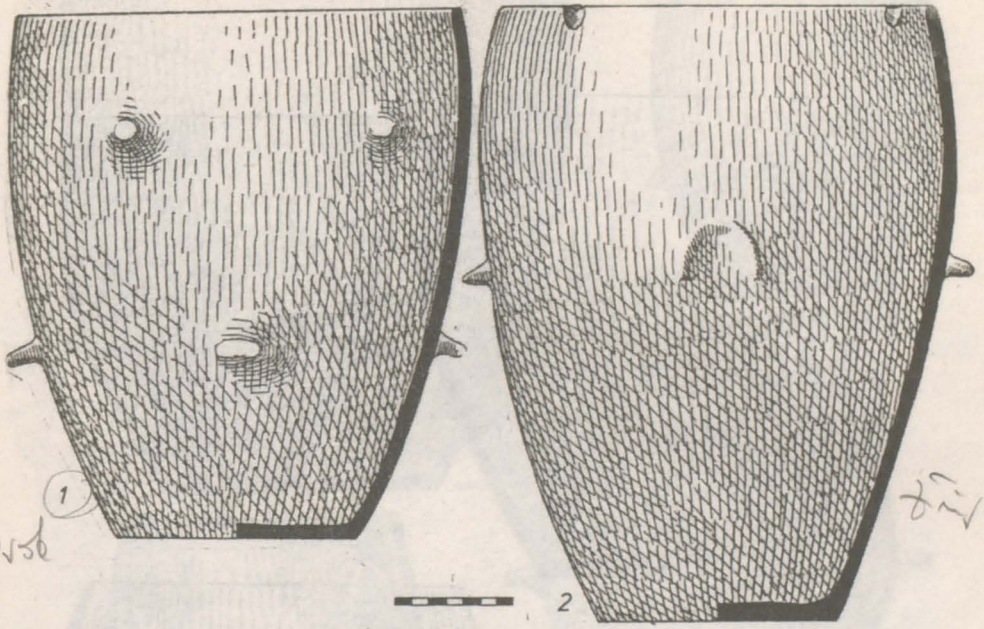

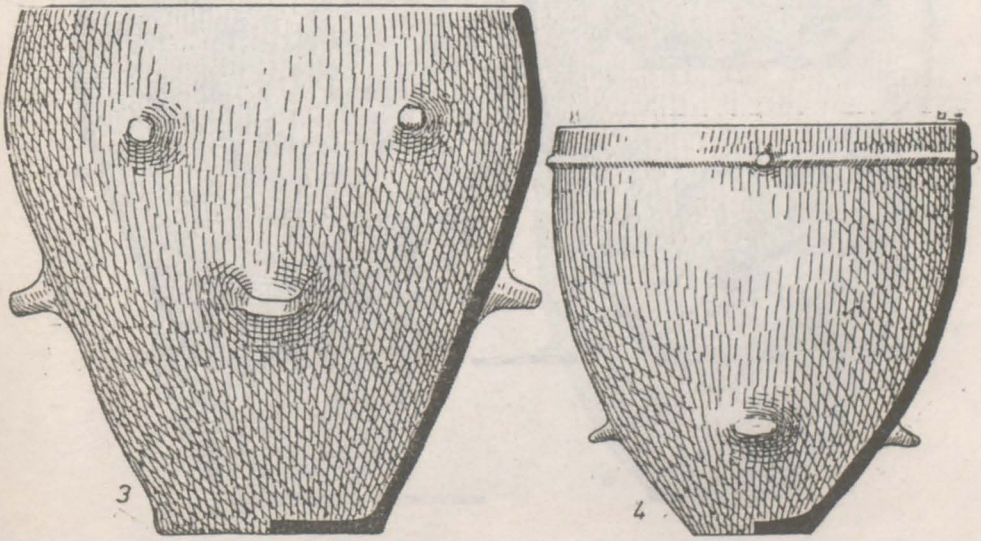

Pl. XLI.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

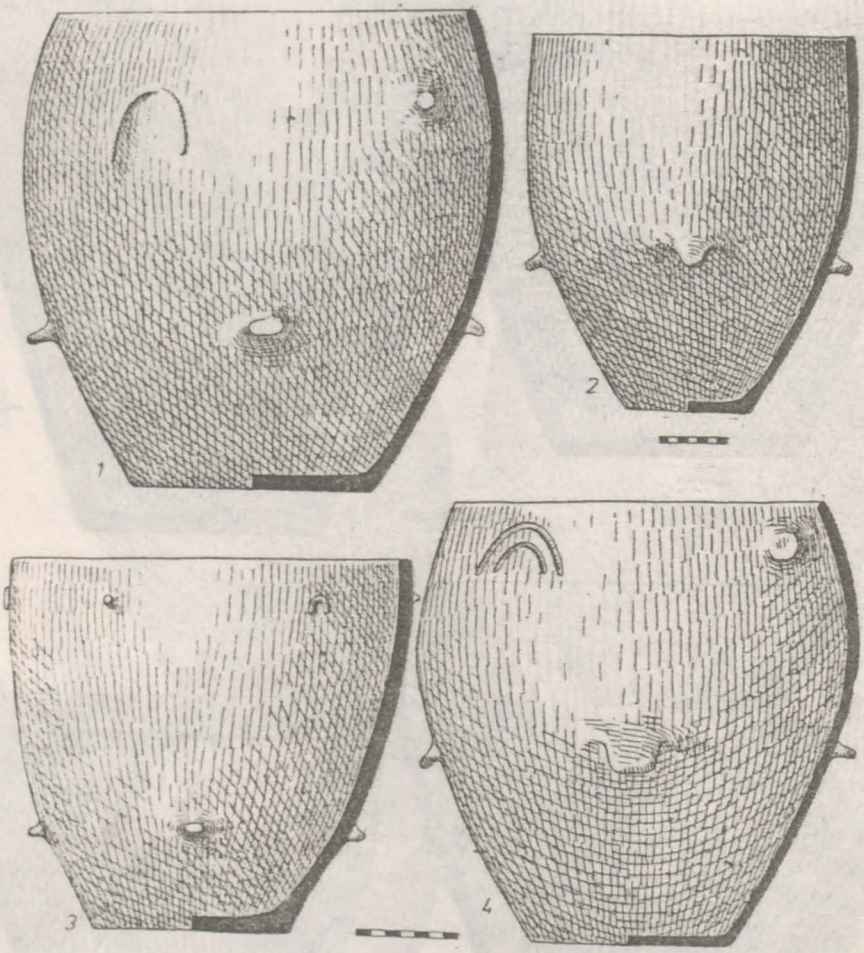

Pl. XLII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

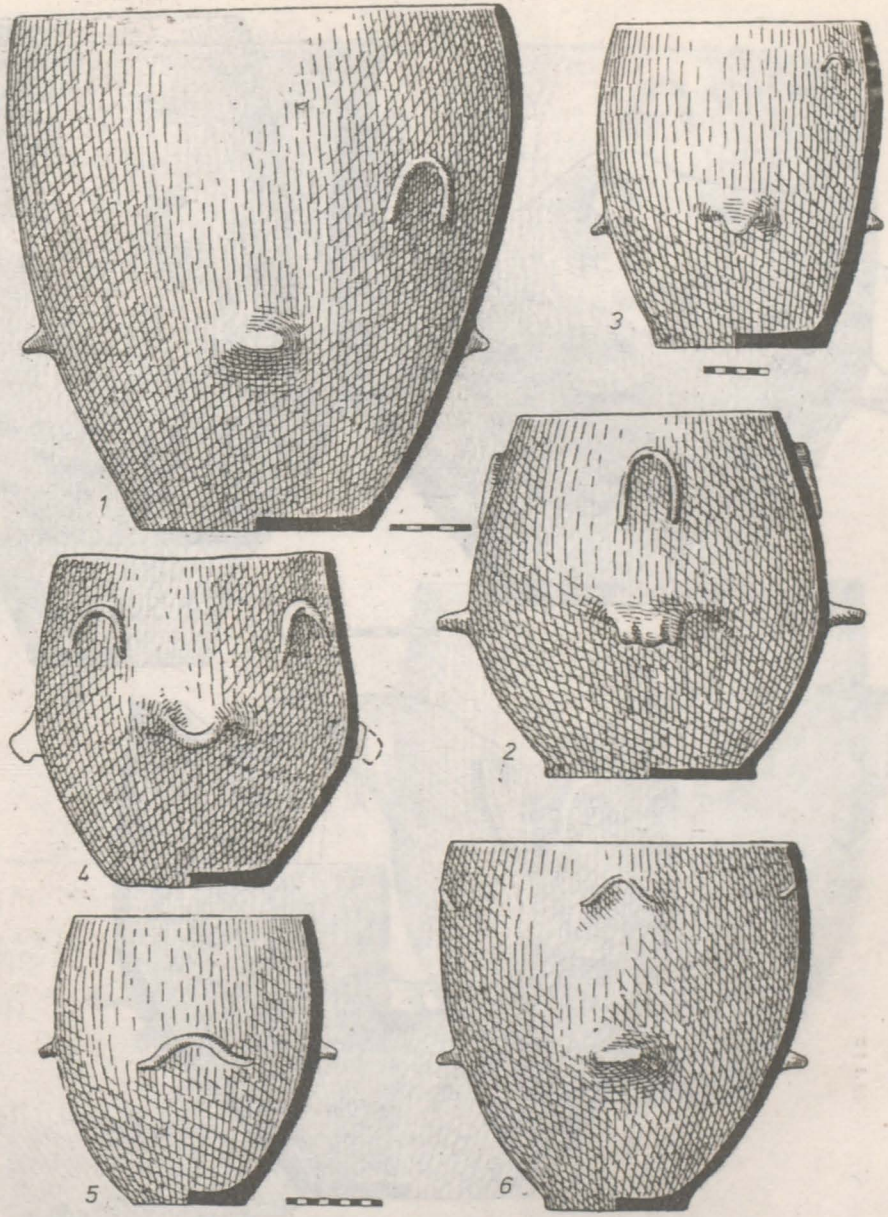

Pl. XLIII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

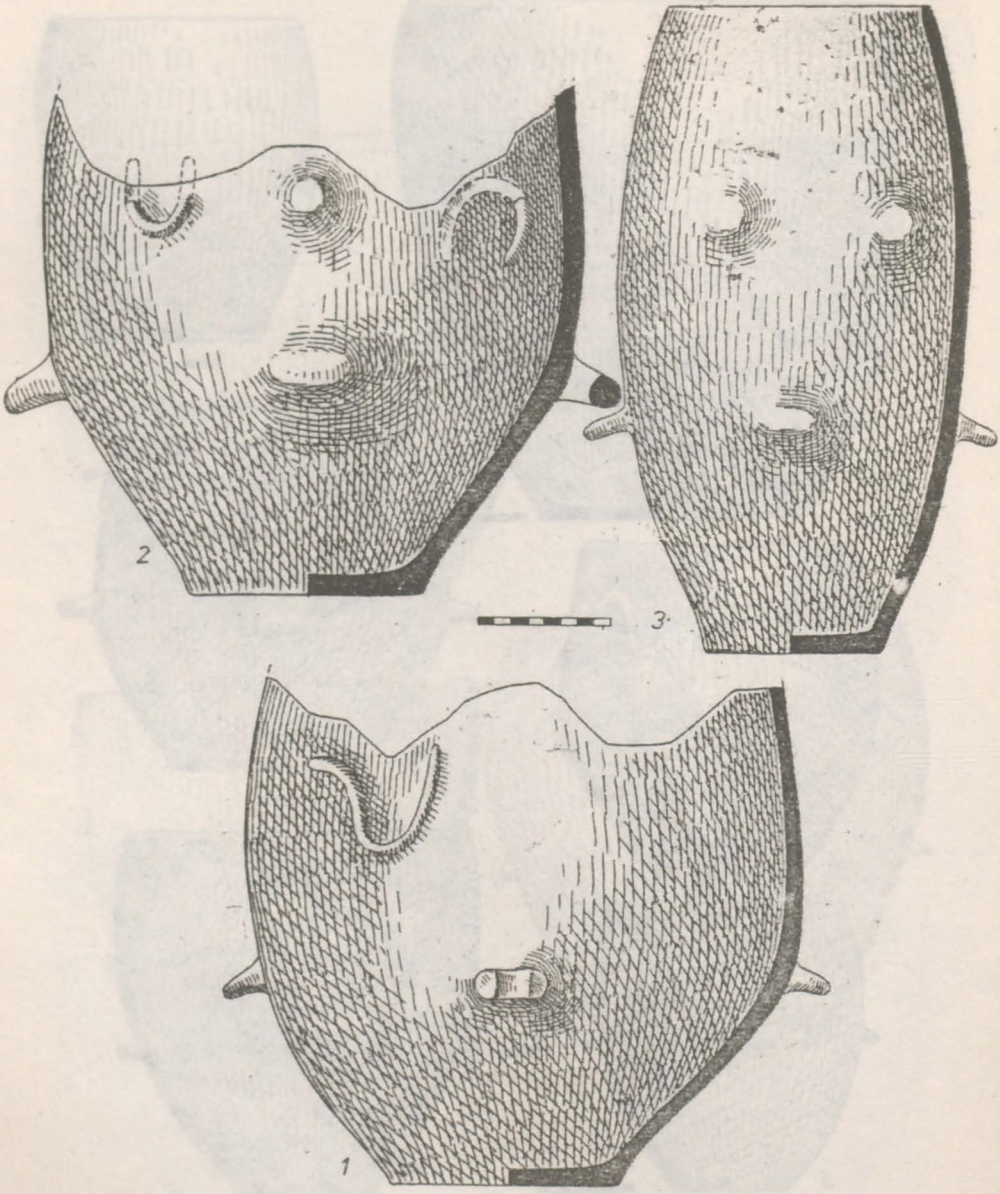

Pl. XLIV.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

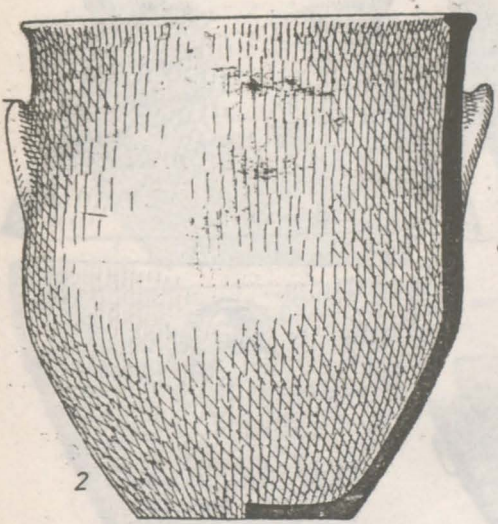

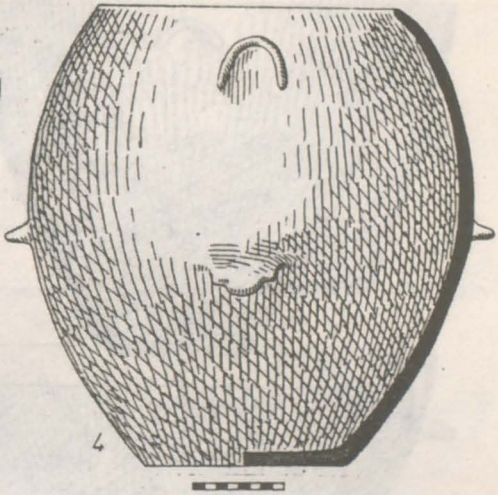

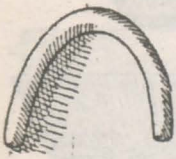

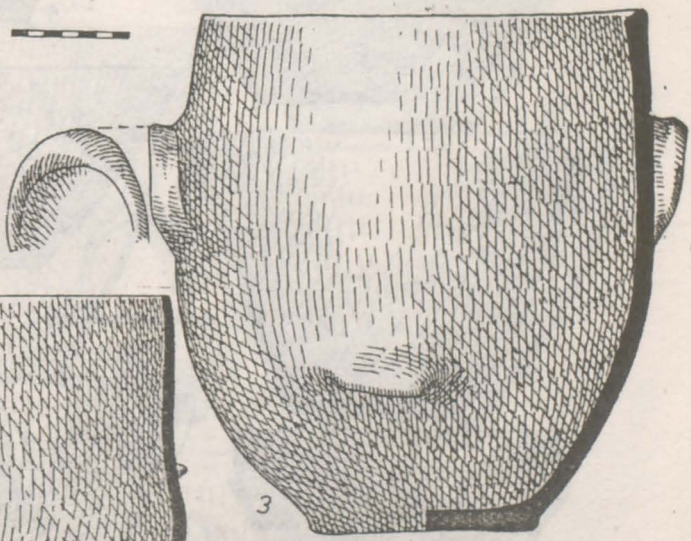

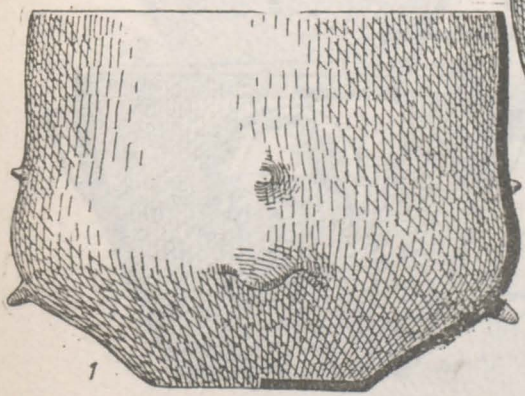

Pl. XLV.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

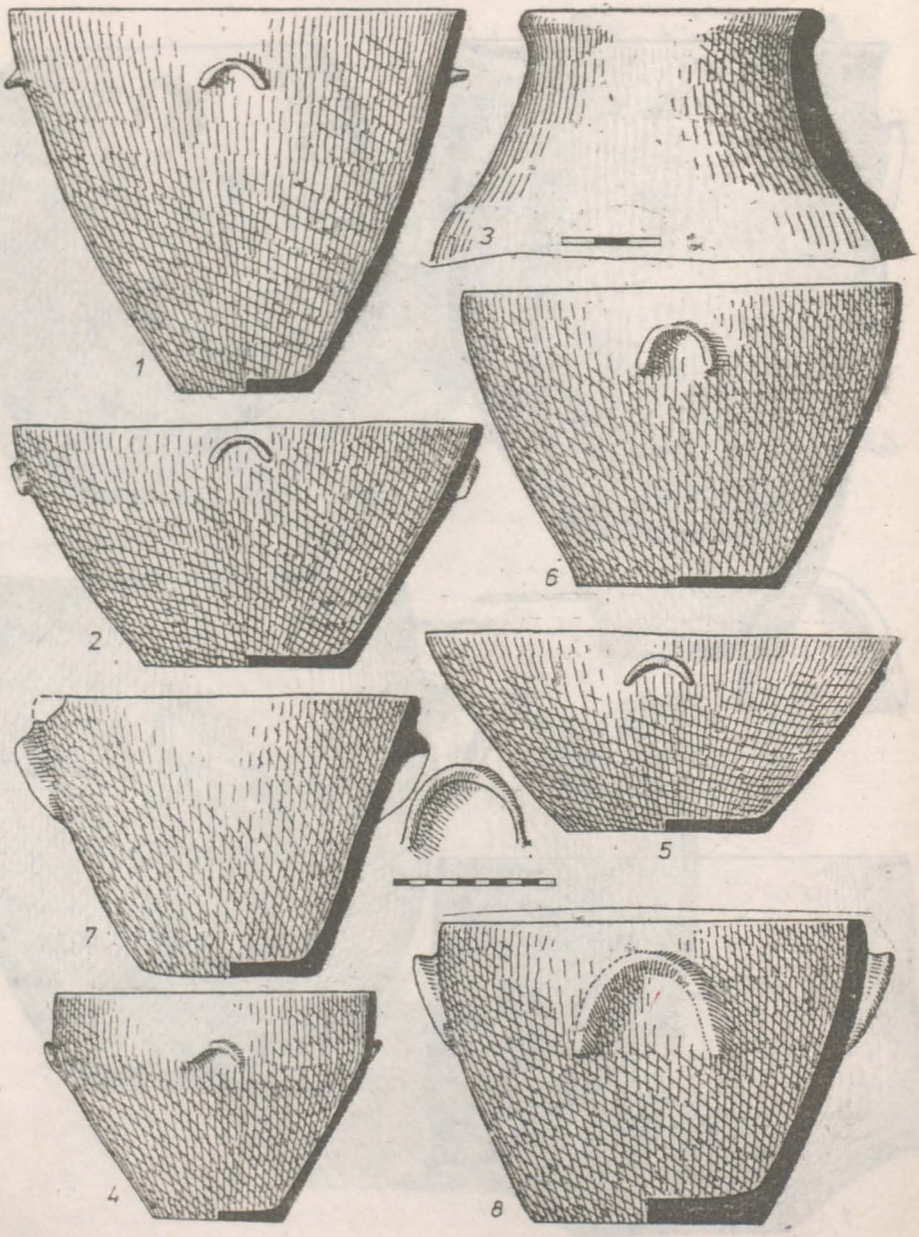

Pl. XLVI.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

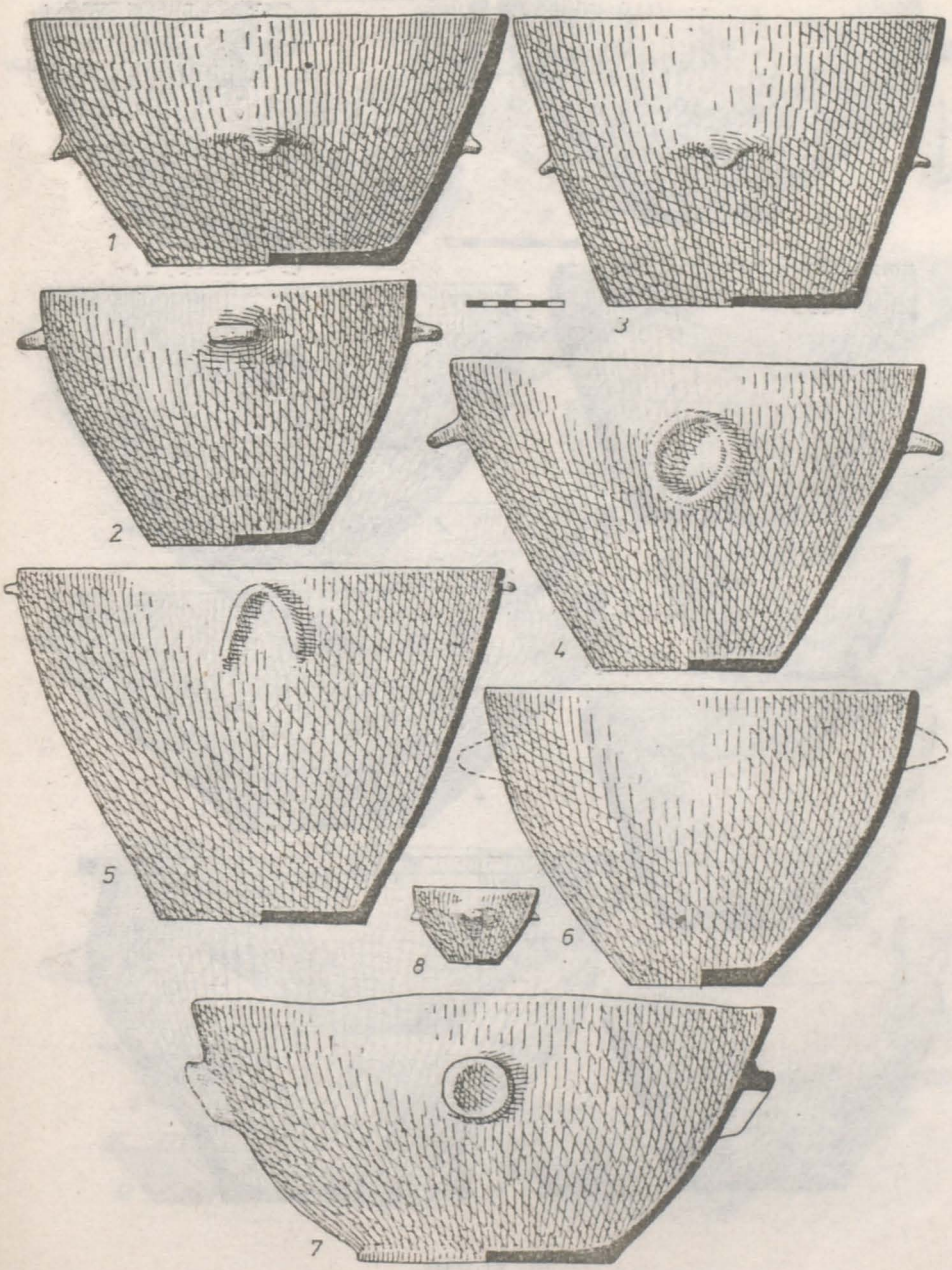

Pl. XLVII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

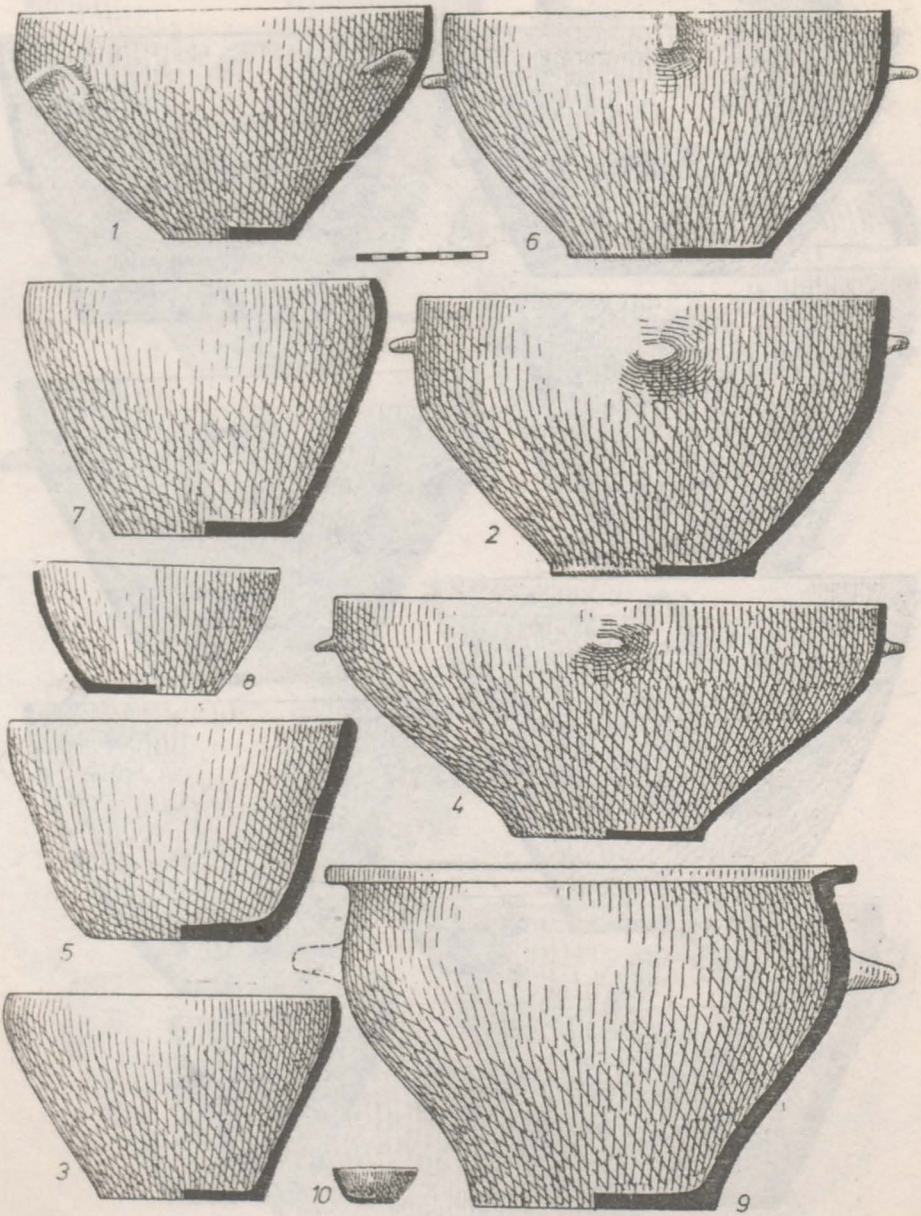

Pl. XLVIII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

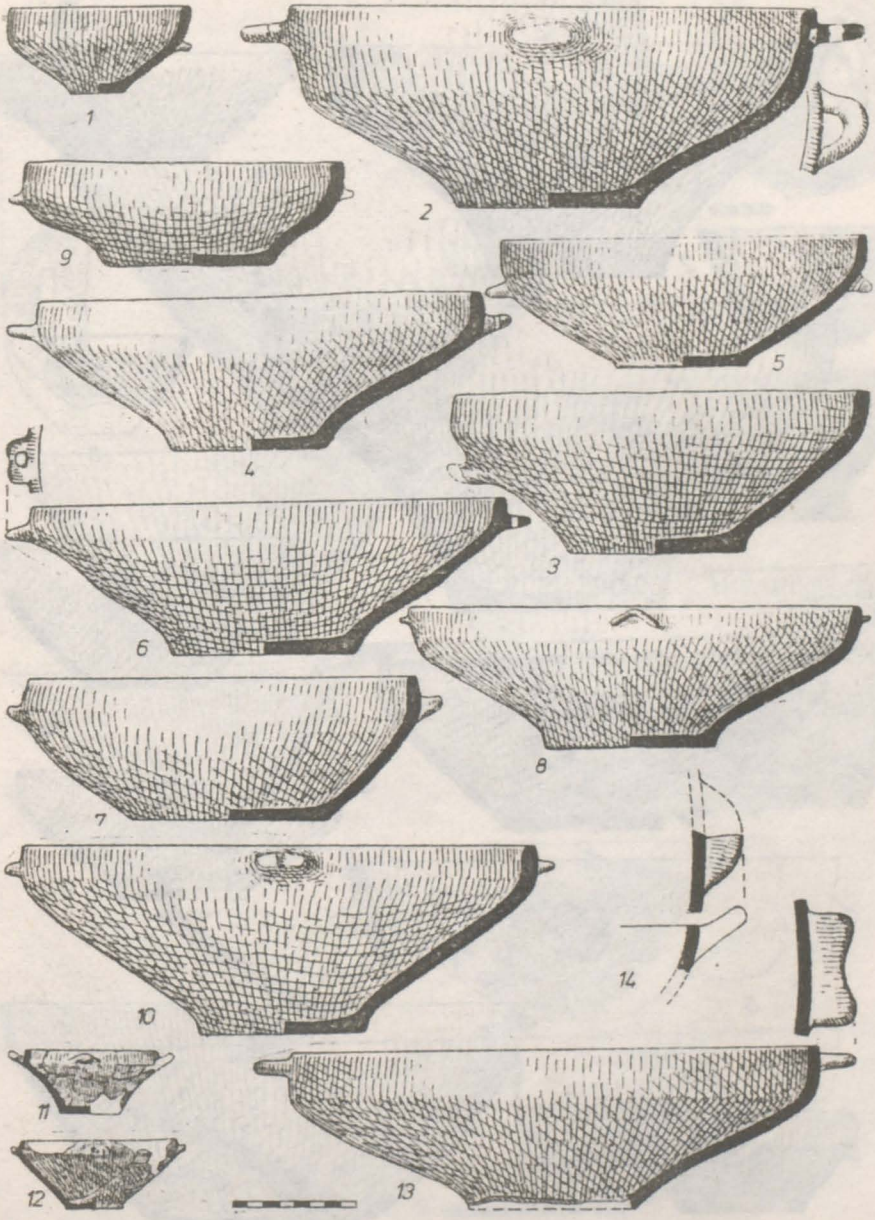

Pl. XLIX.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

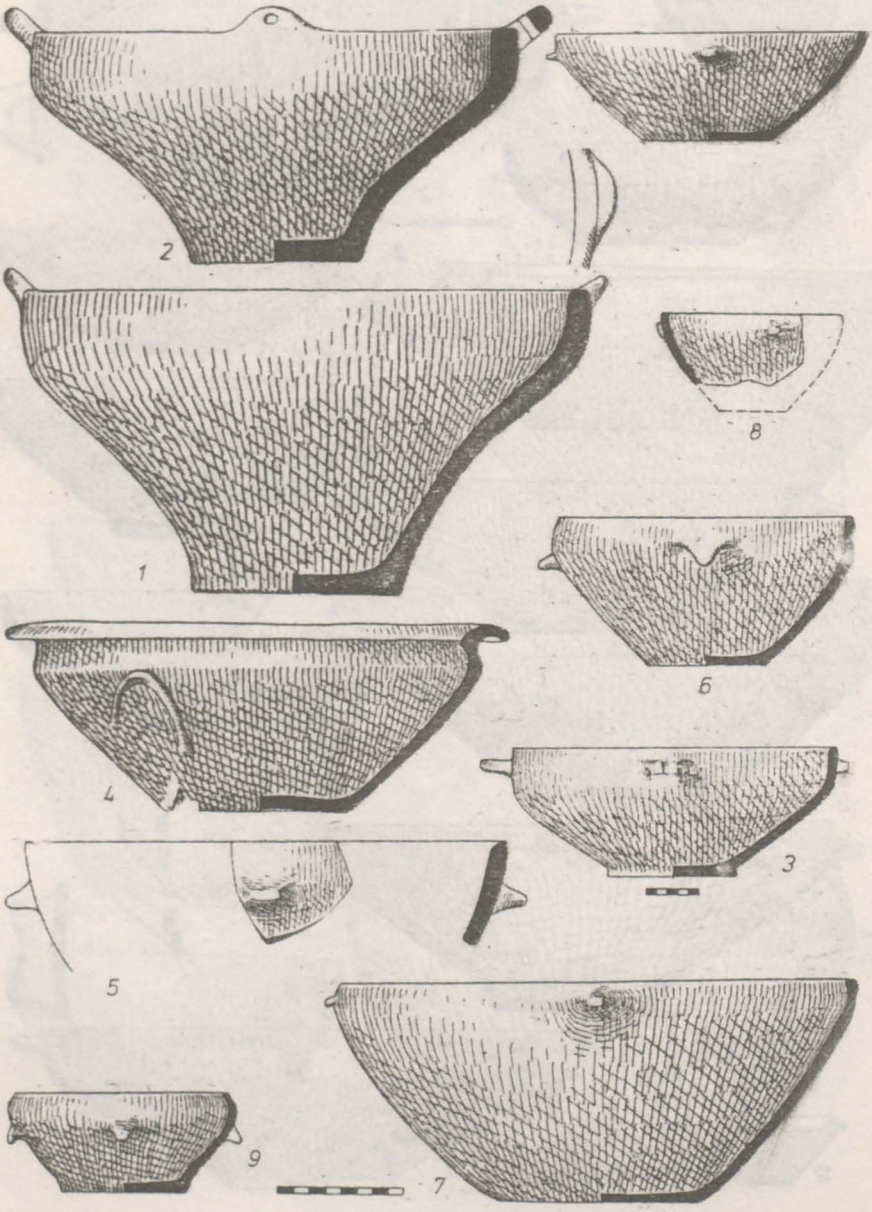

Pl. L.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

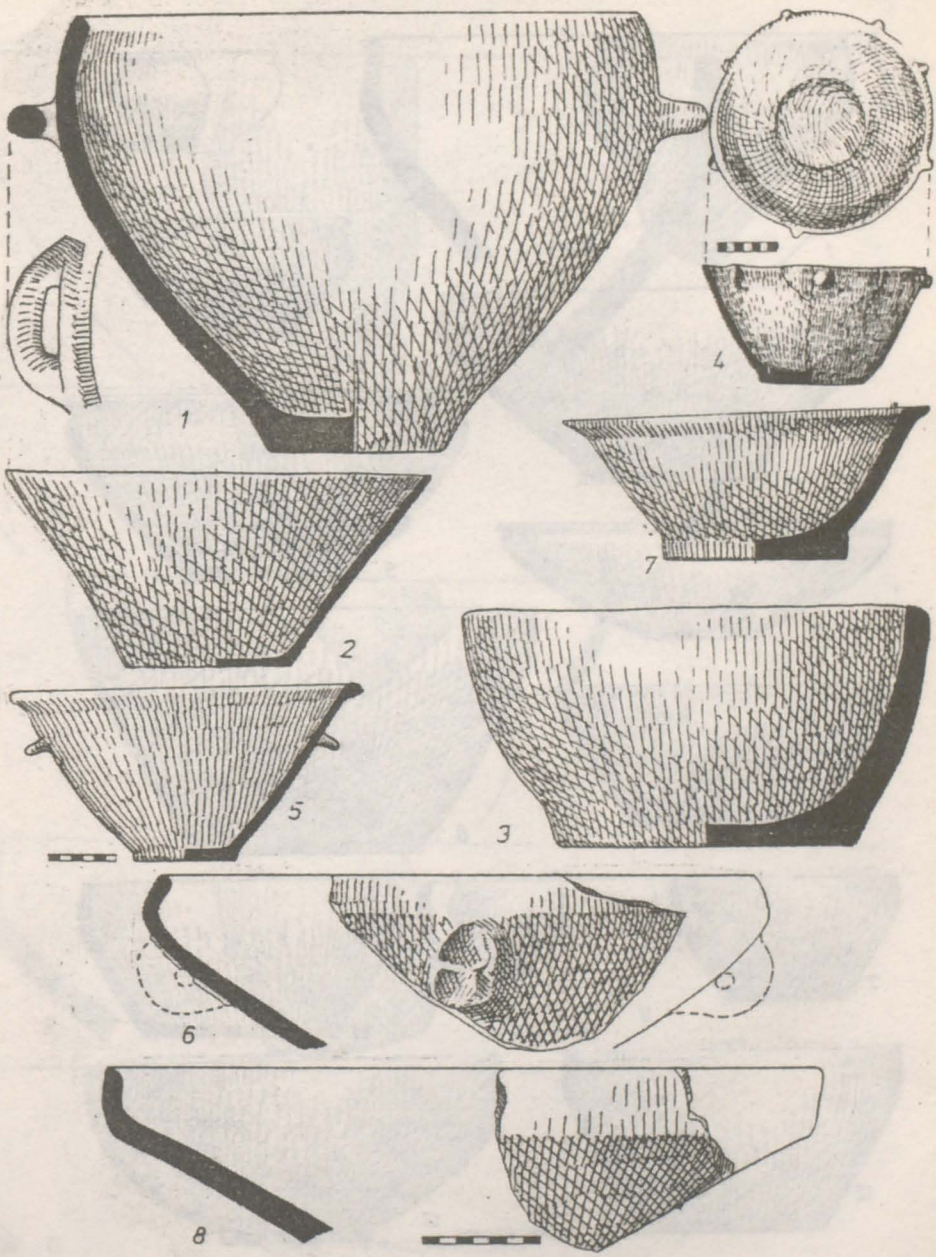

Pl. LI.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

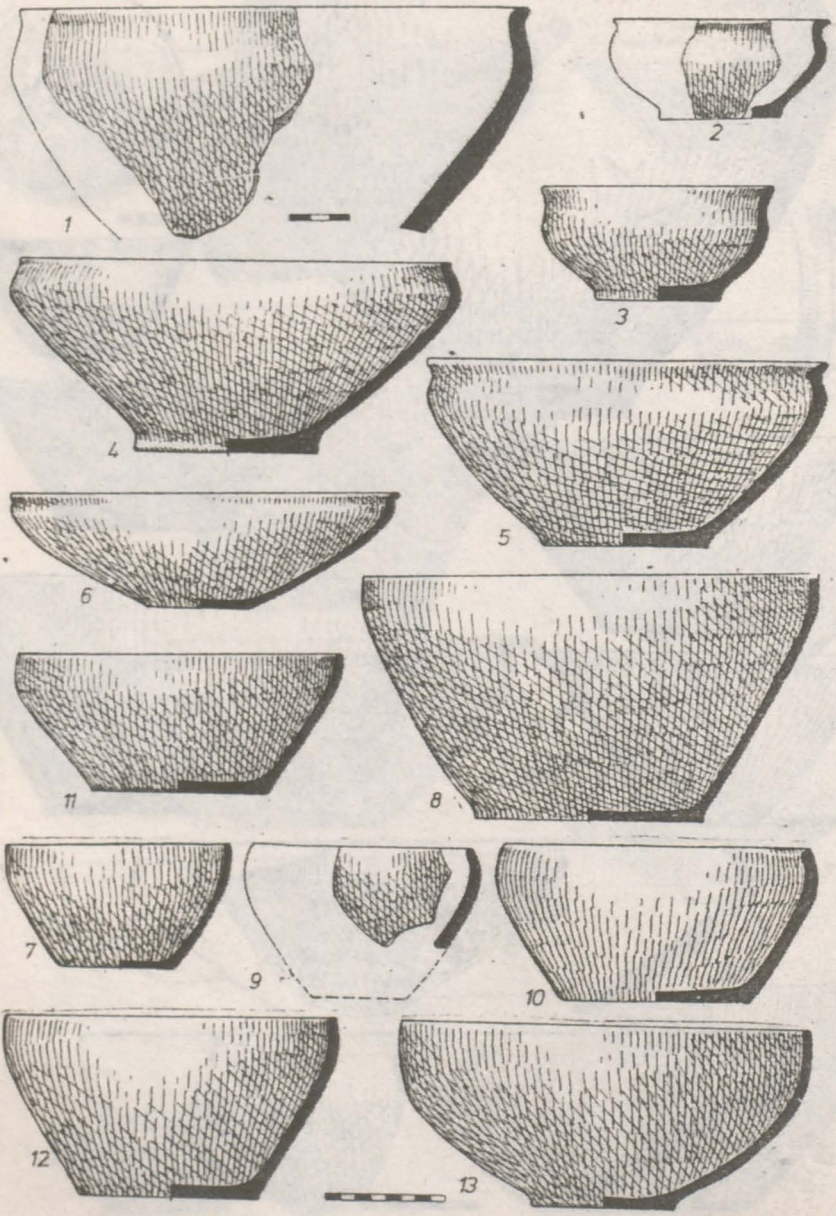

Pl. LII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

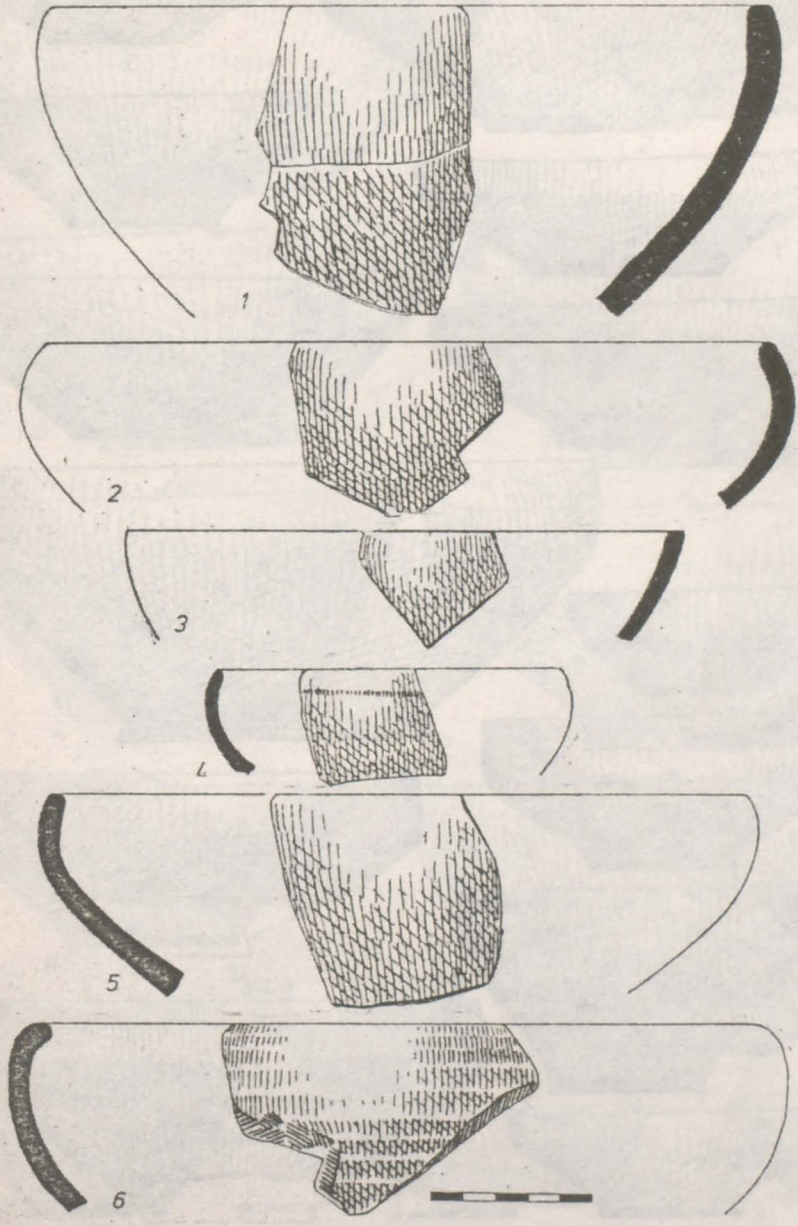

Pl. LIII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

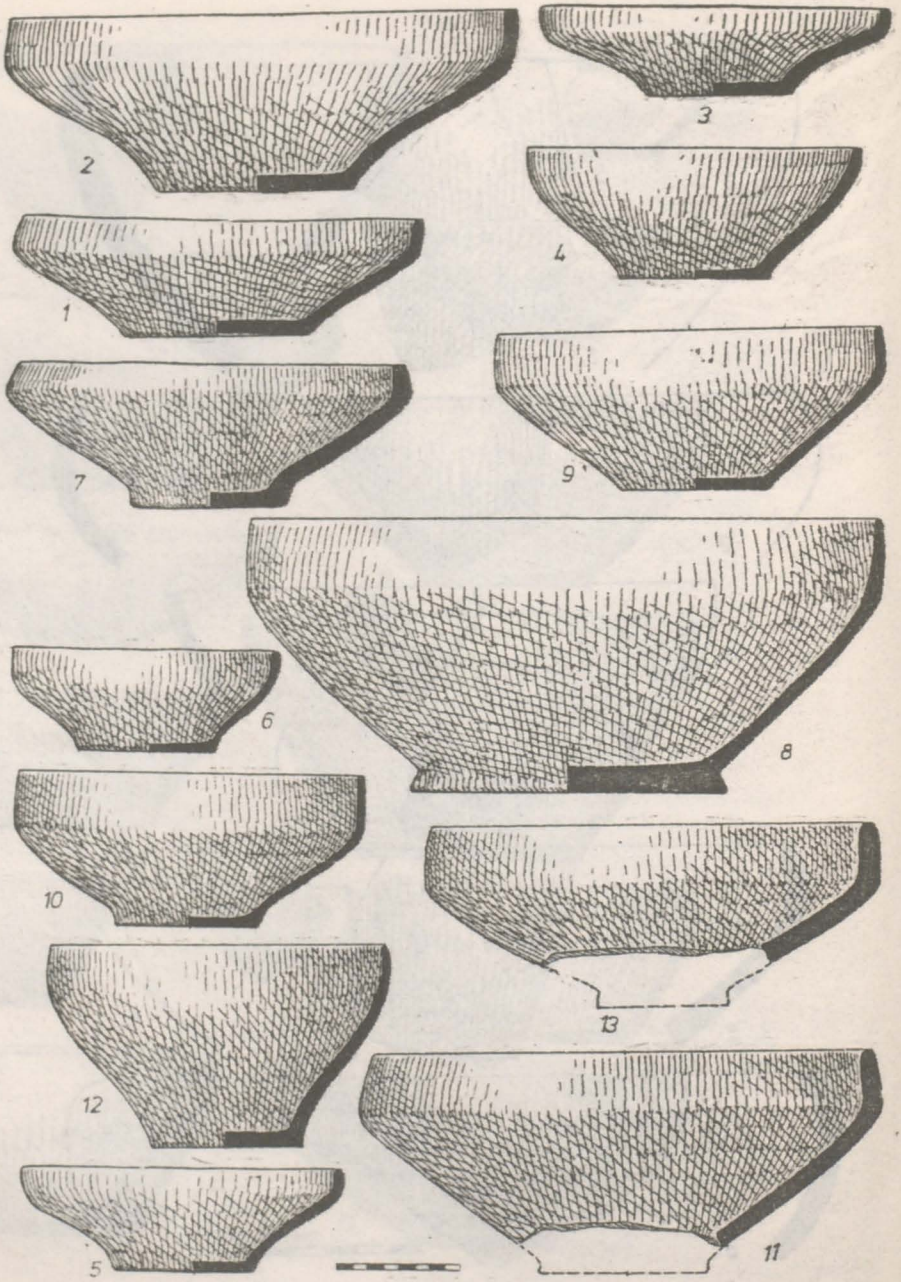

Pl. LIV

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

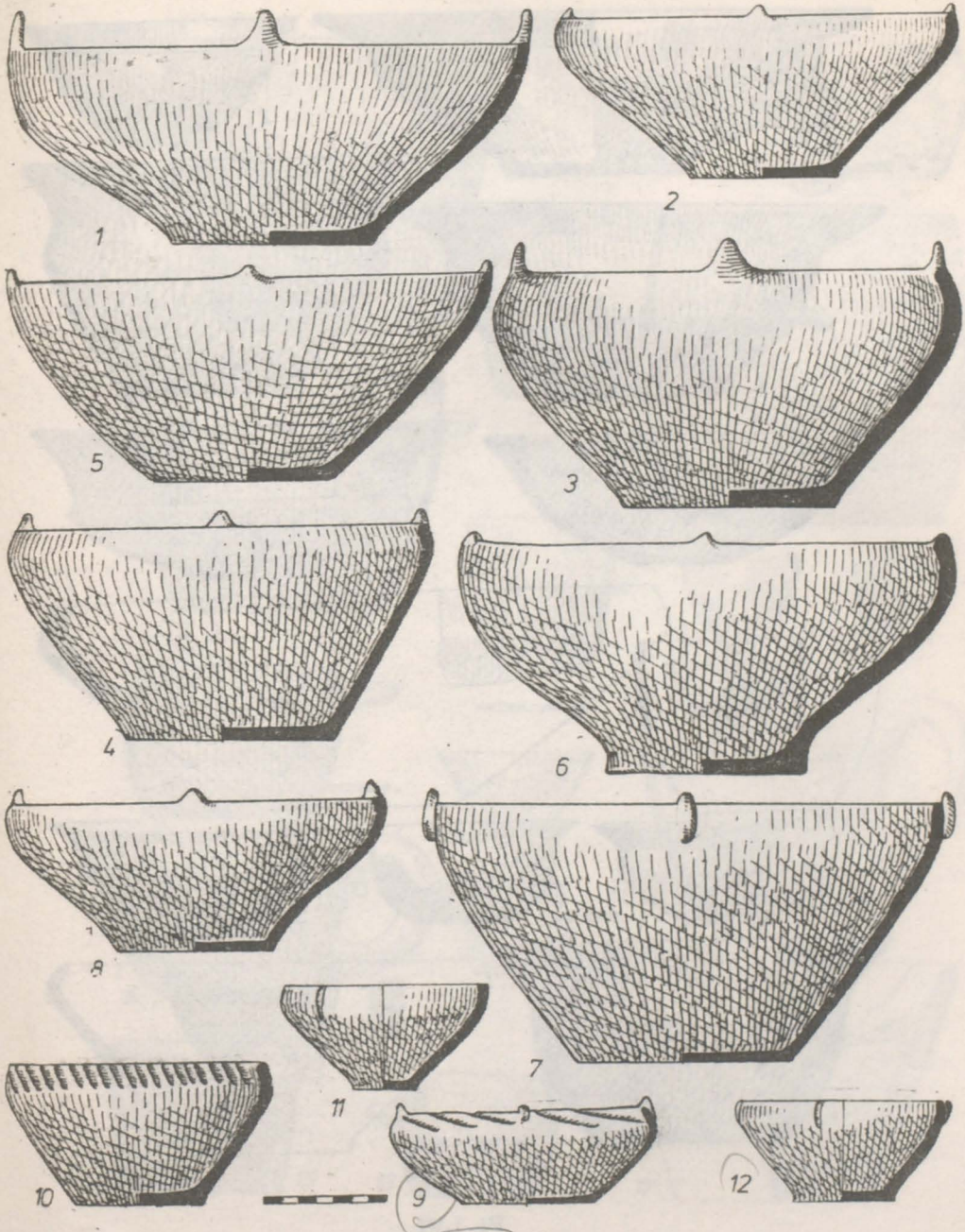

Pl. LV.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

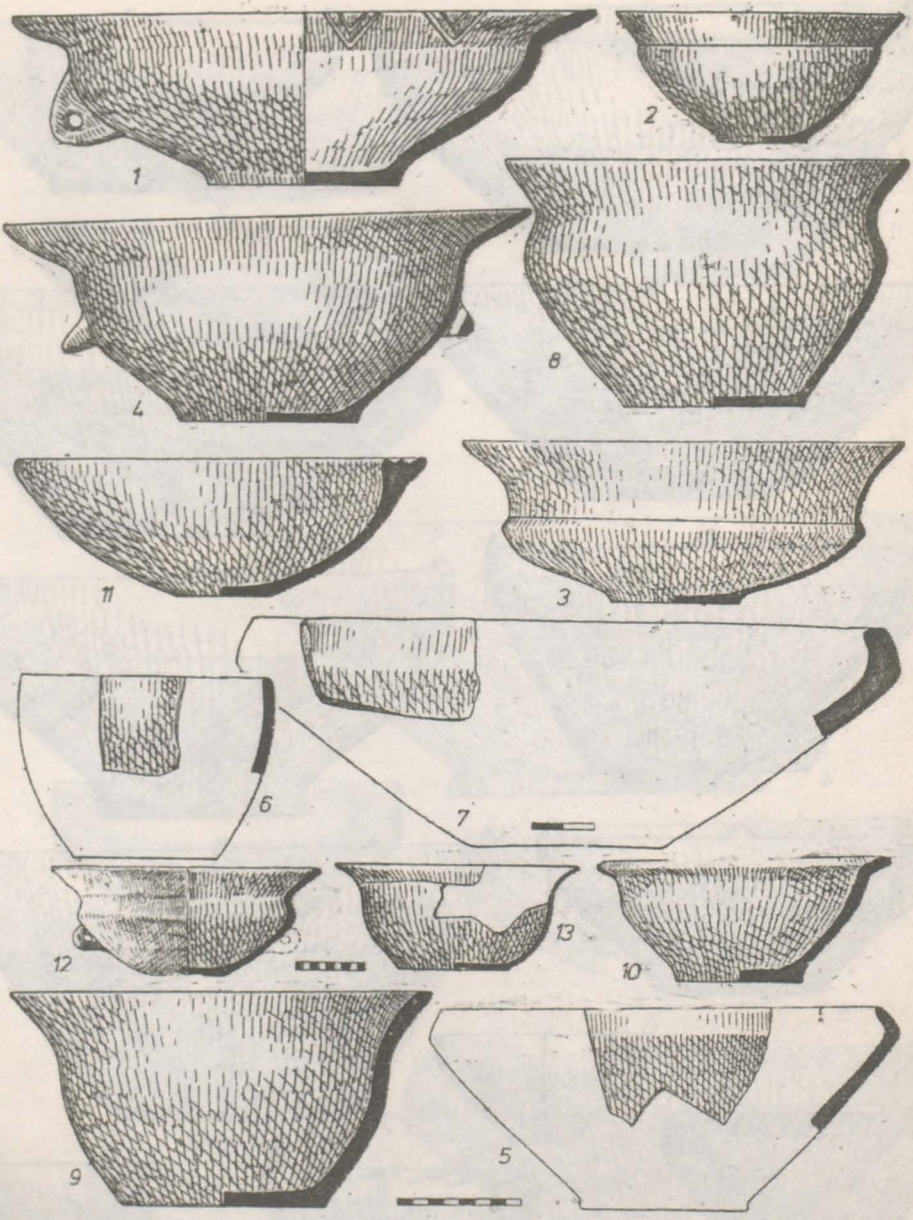

Pl. LVI

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl. LVII

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

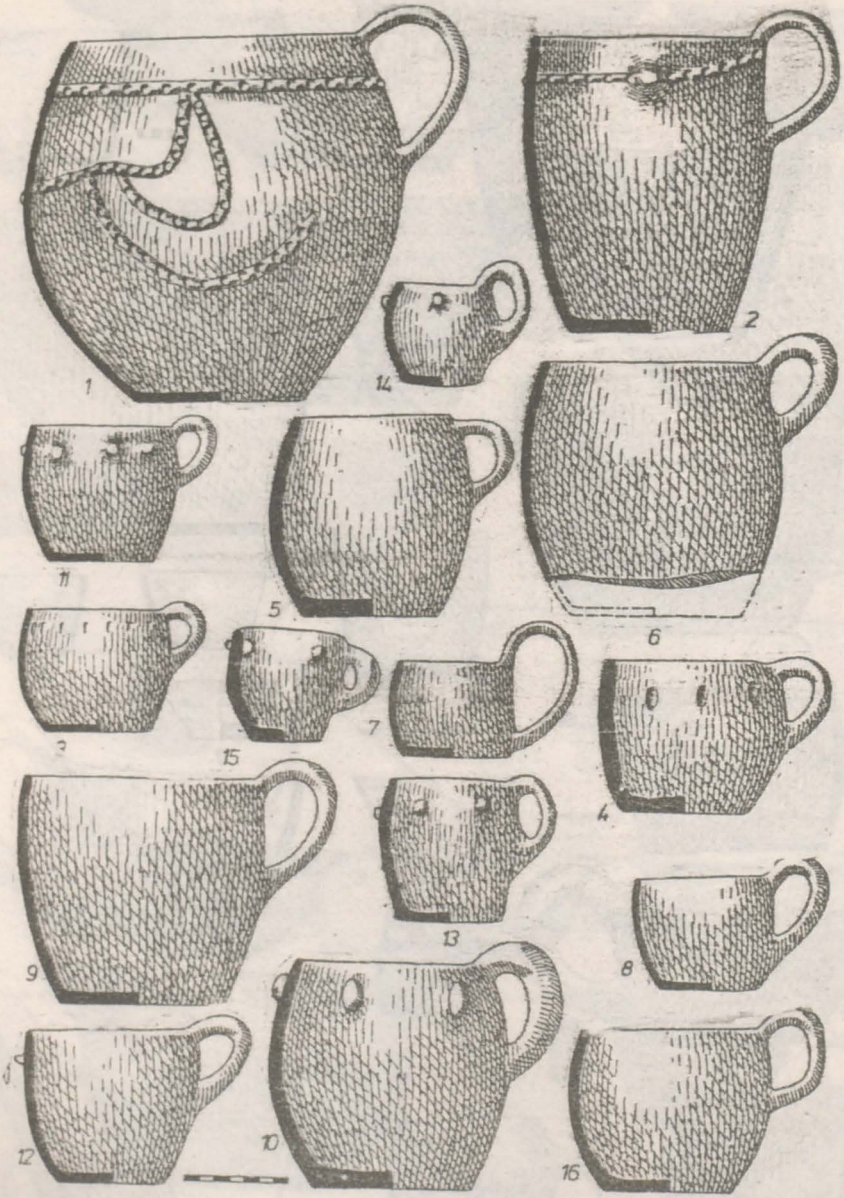

Pl. LVIII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

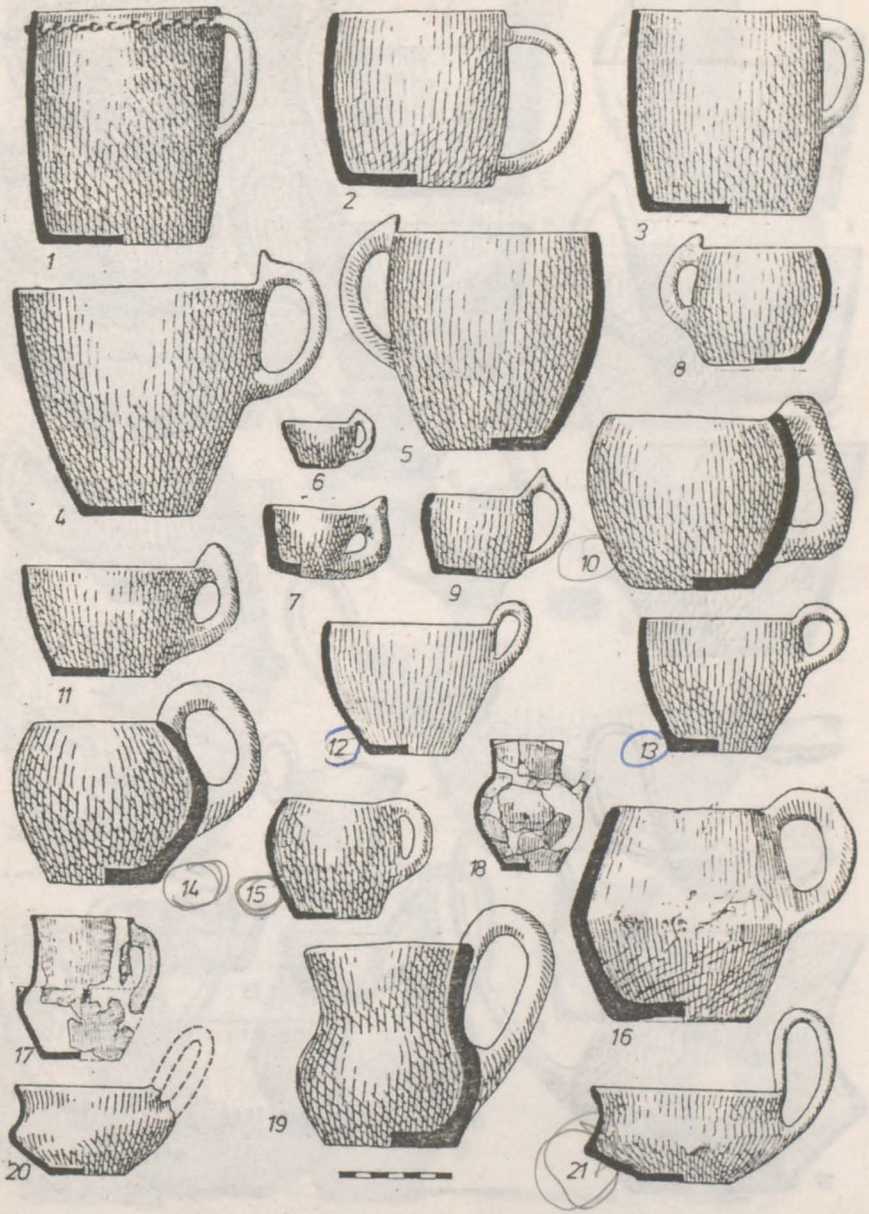

Pl. LIX.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl. LX.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl. LXI.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

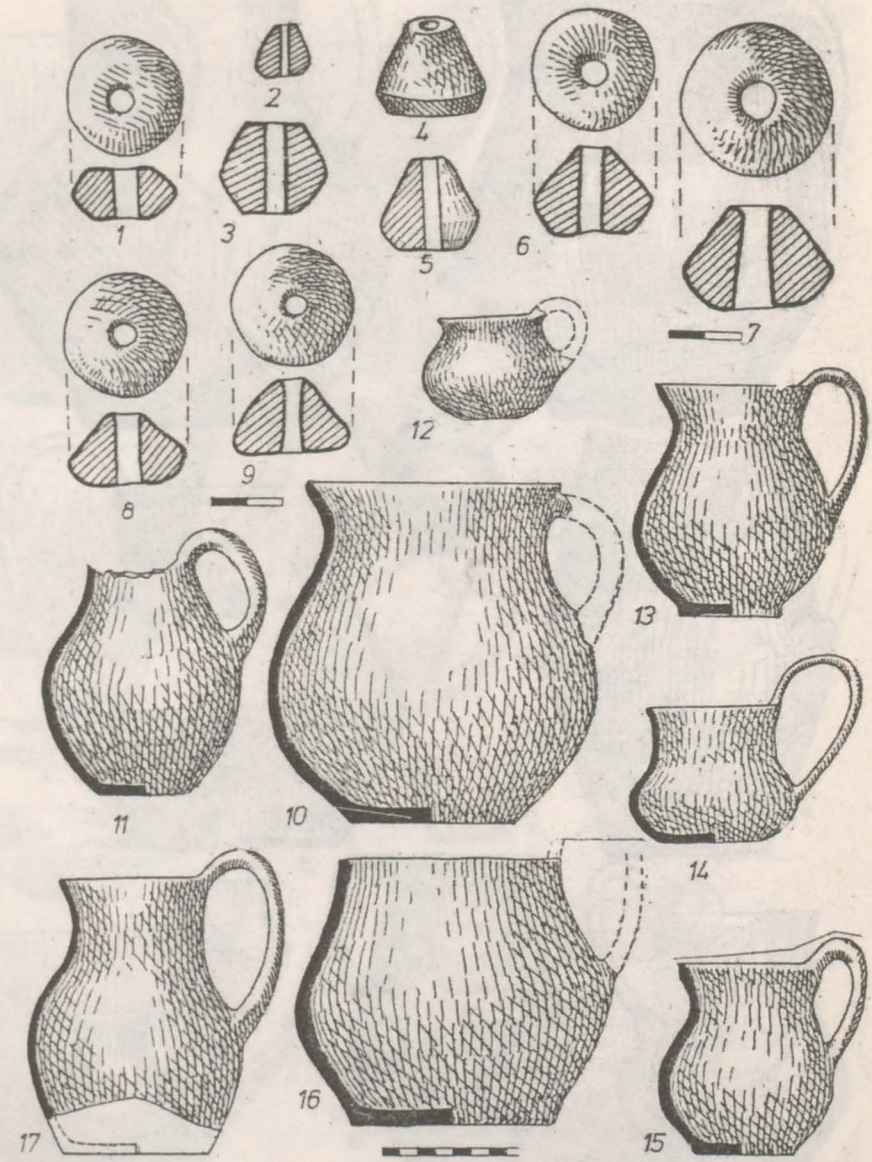

Pl. LXII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

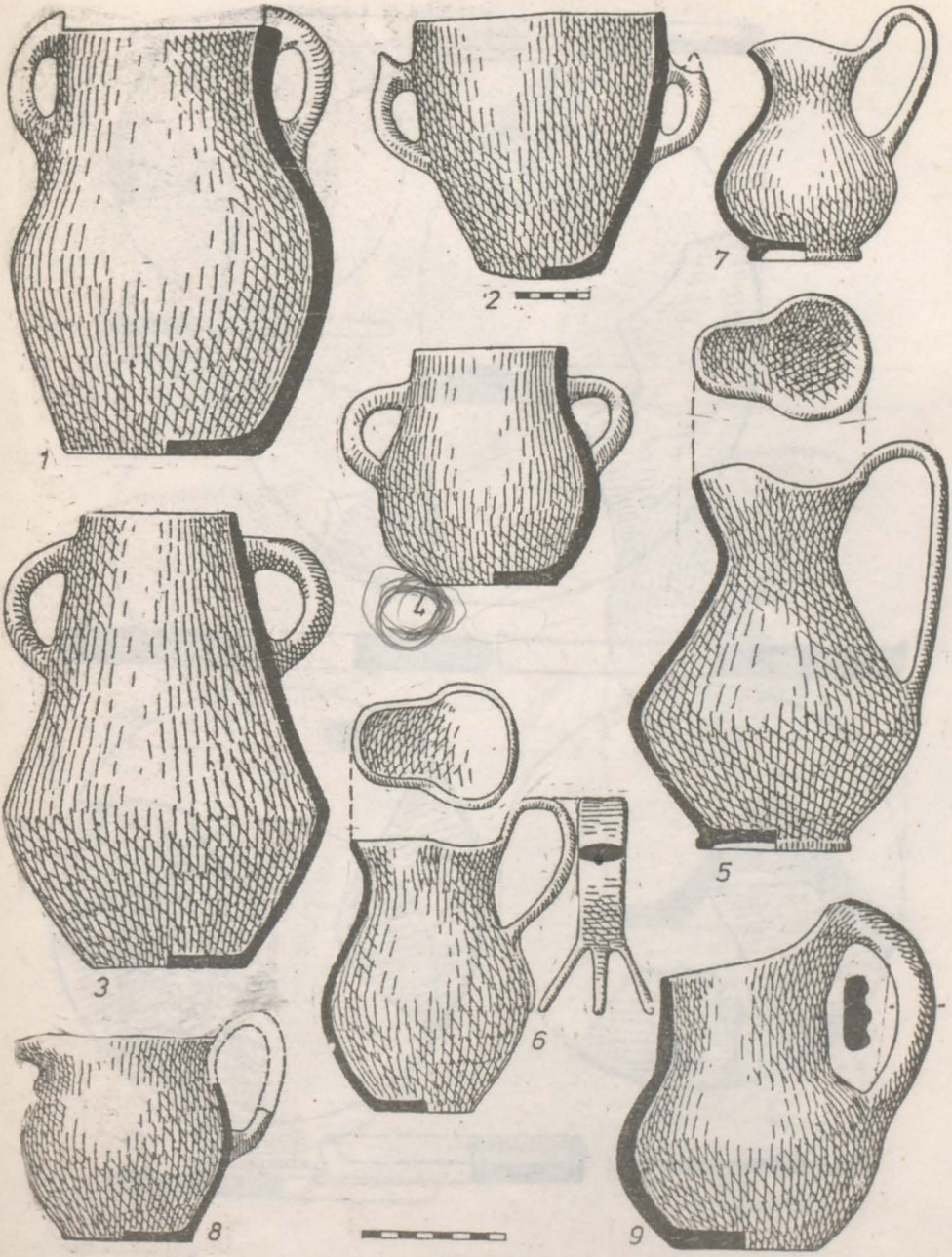

Pl. LXIII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

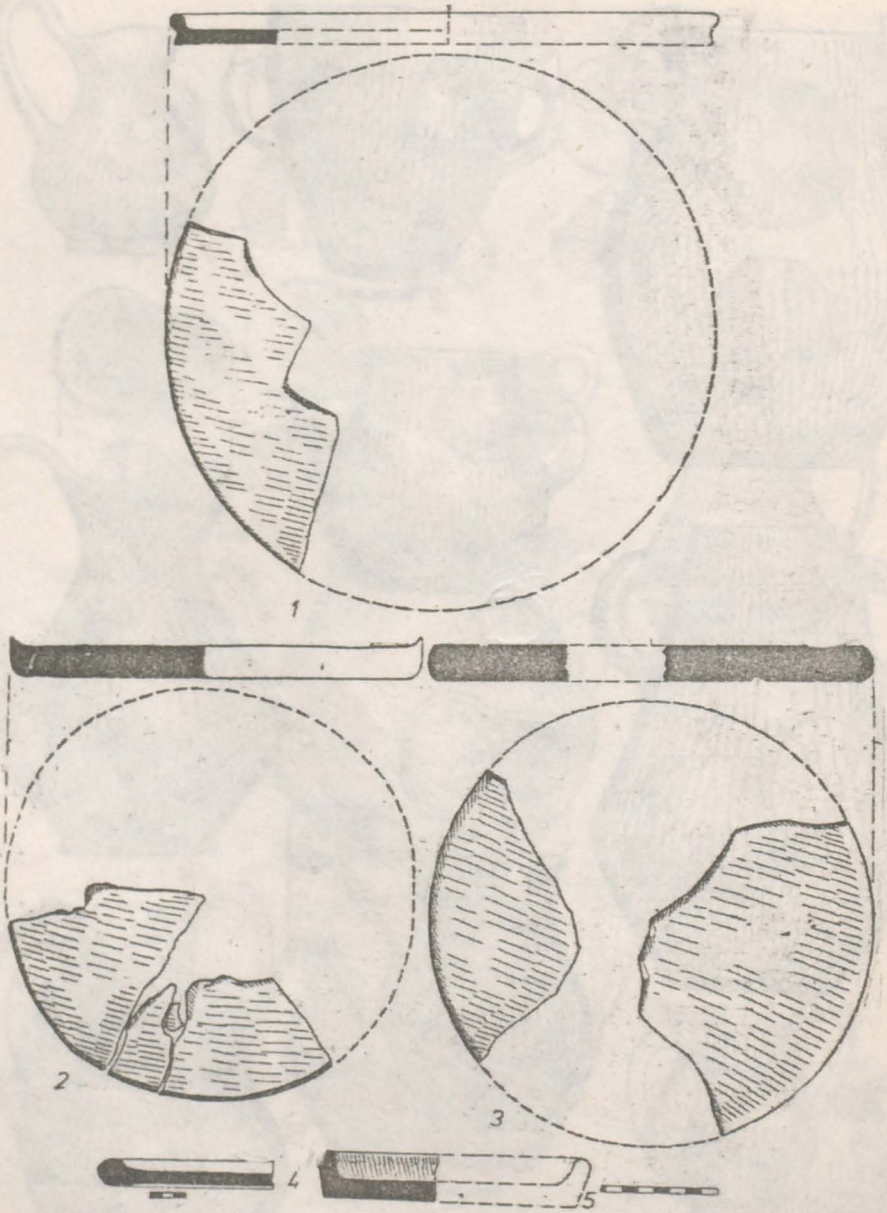

PL. LXIV.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

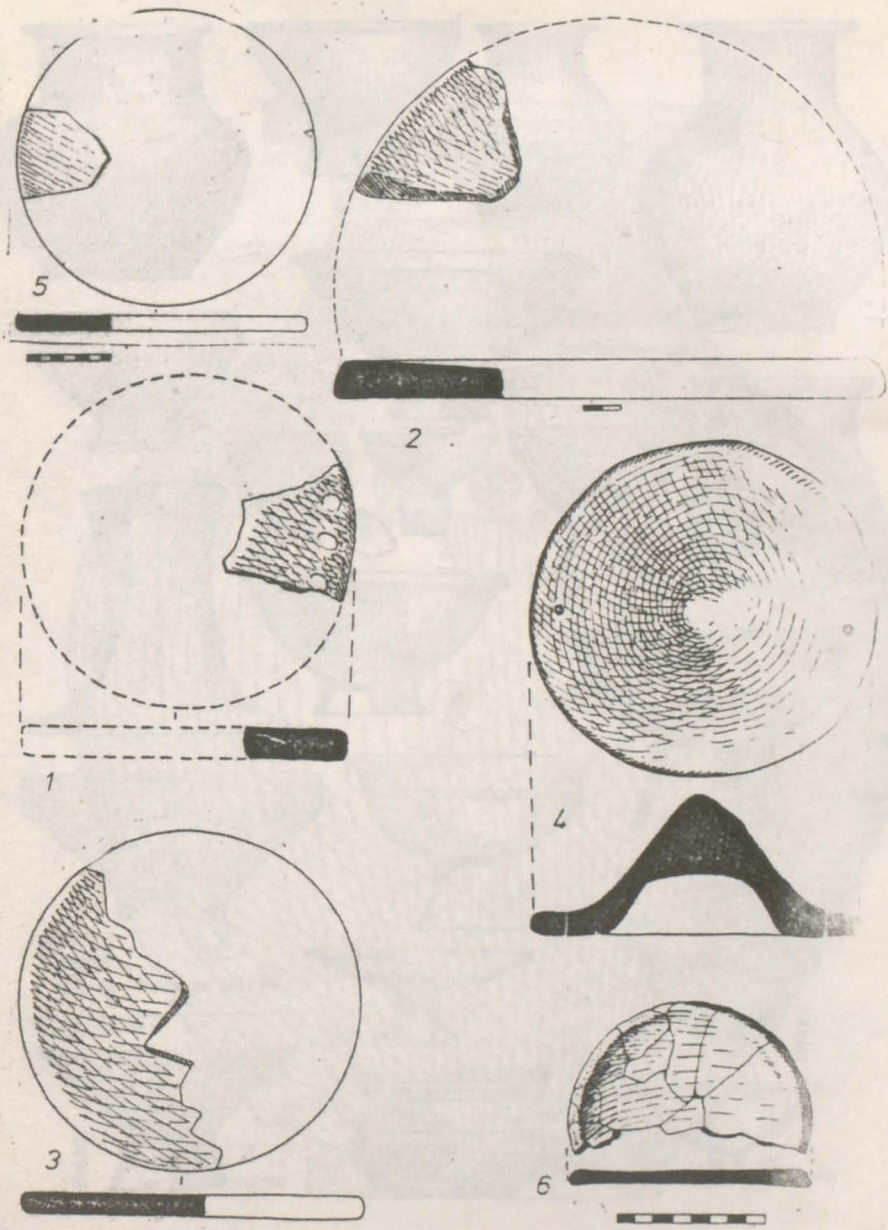

Pl.LXV.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

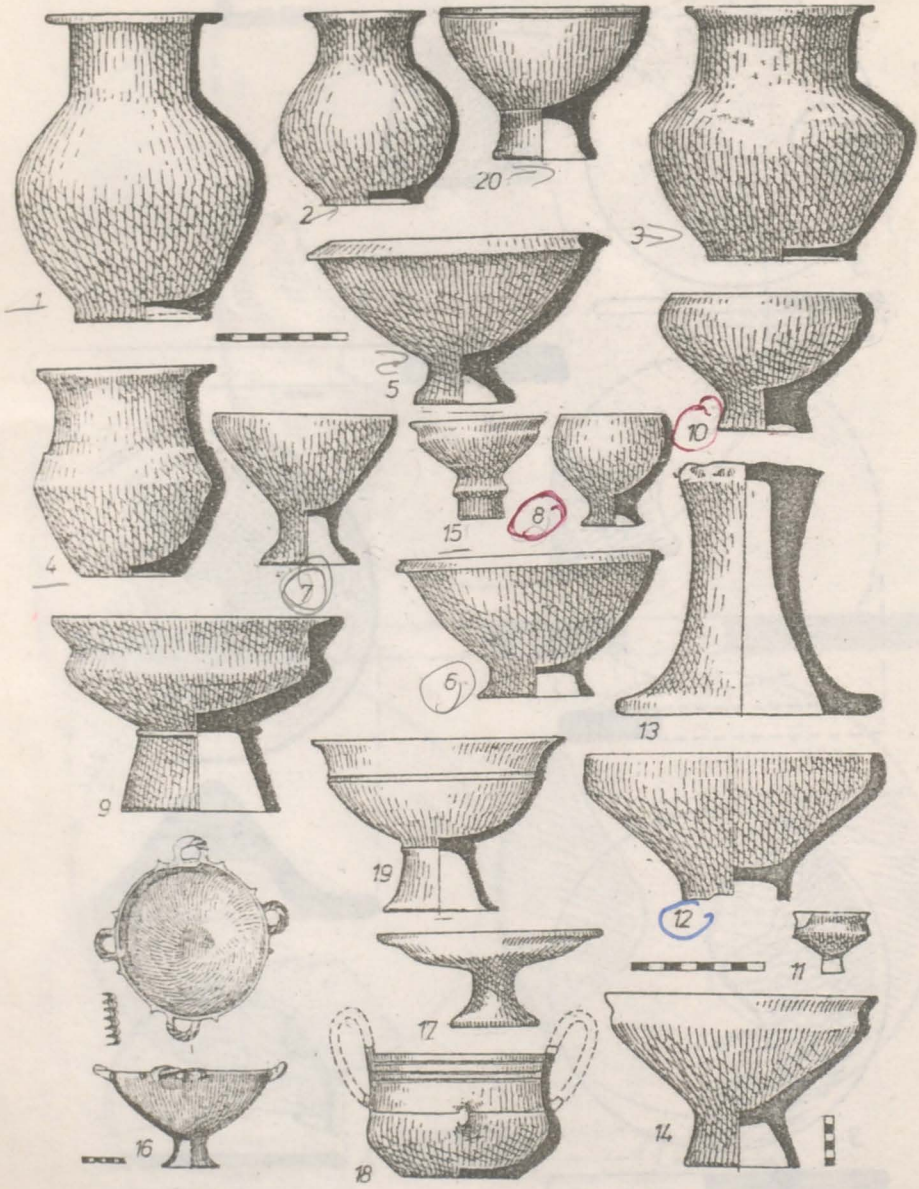

Pl. LXVI.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

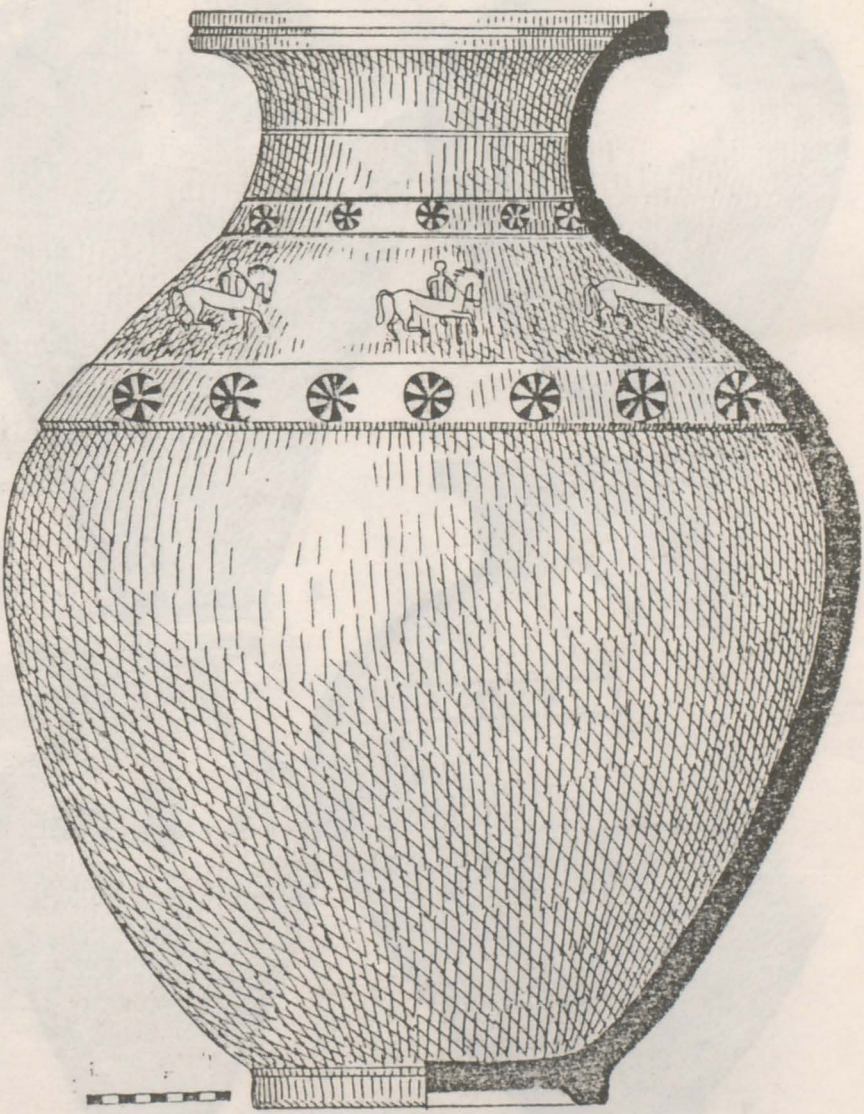

Pl. LXVII. -Zimnicea

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

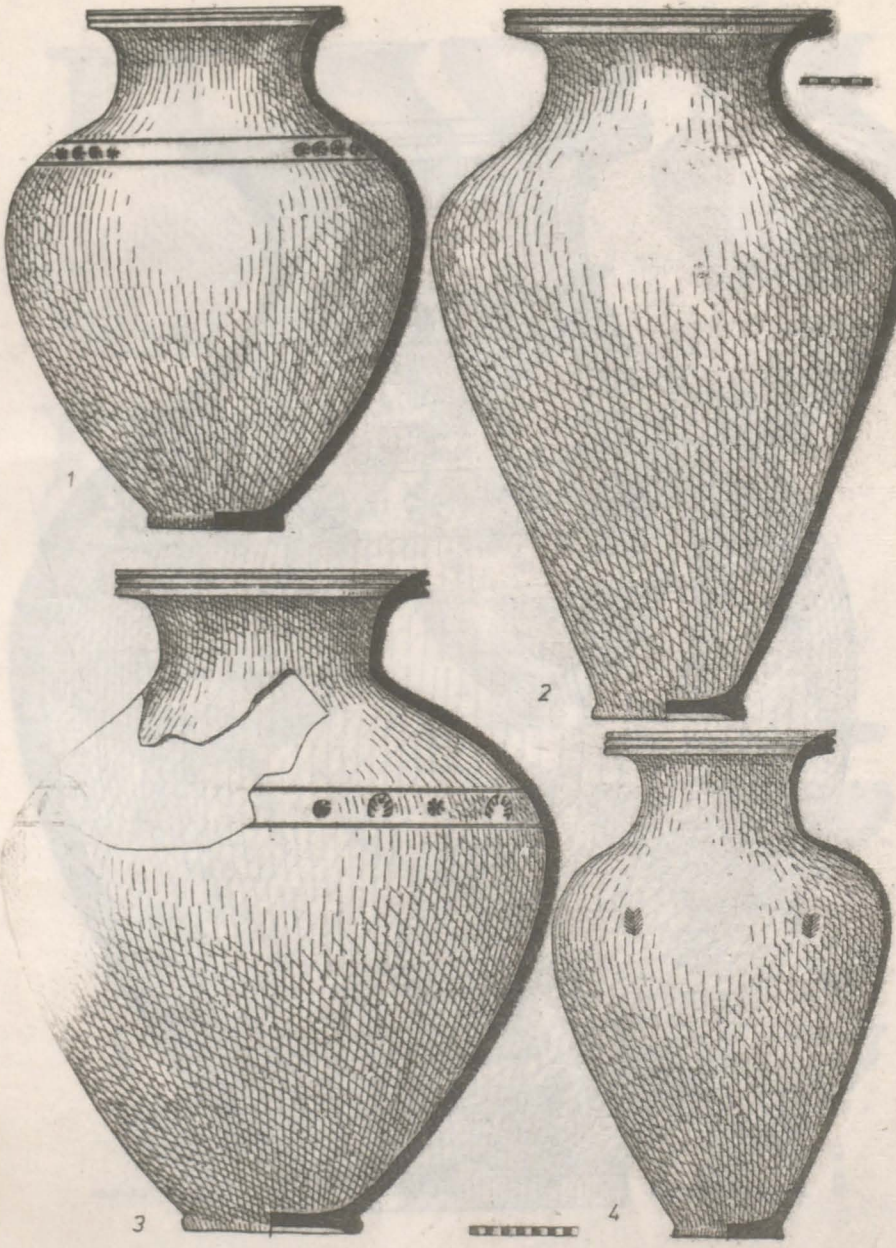

Pl. LXVIII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl. LXIX.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

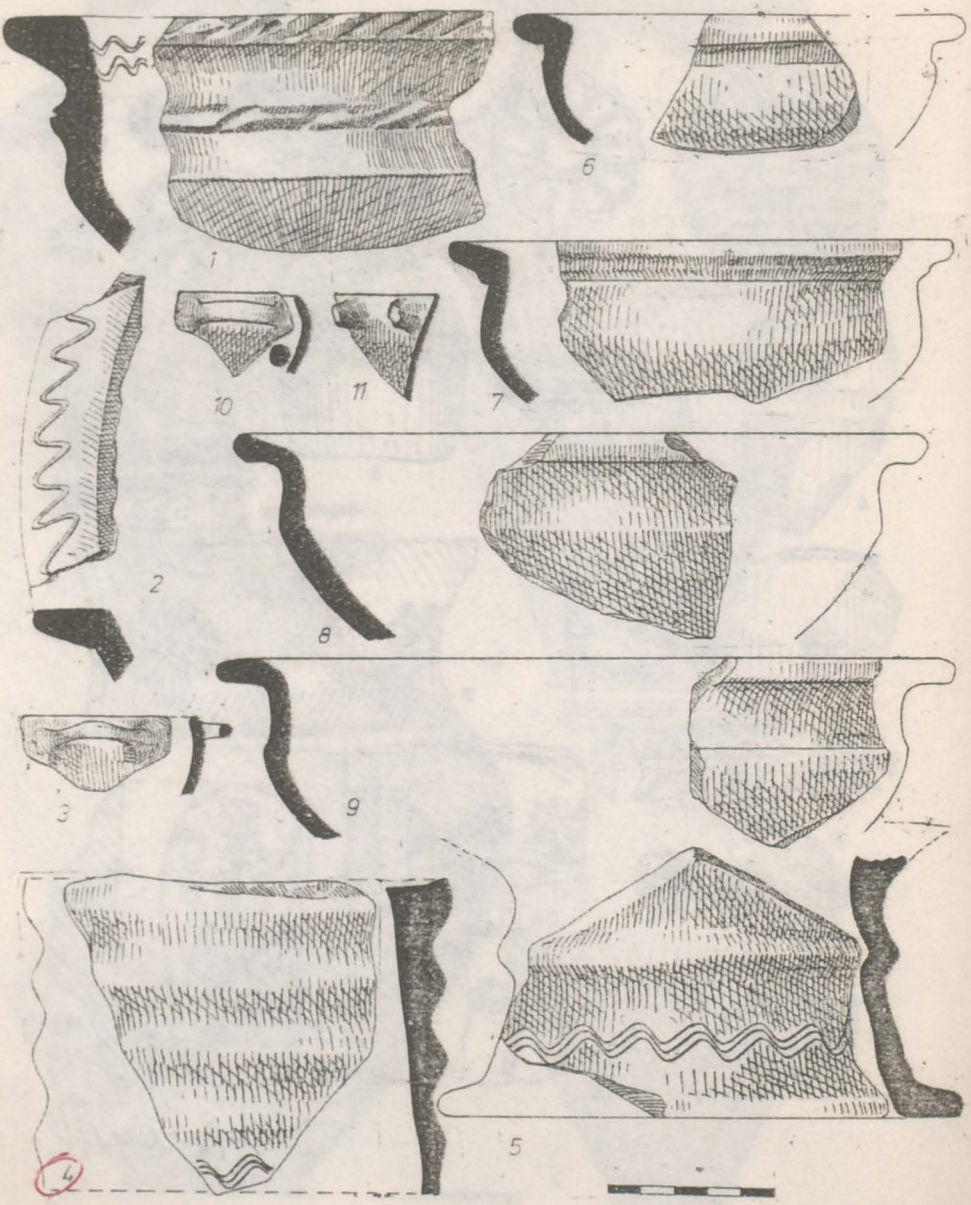

Pl. LXX.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

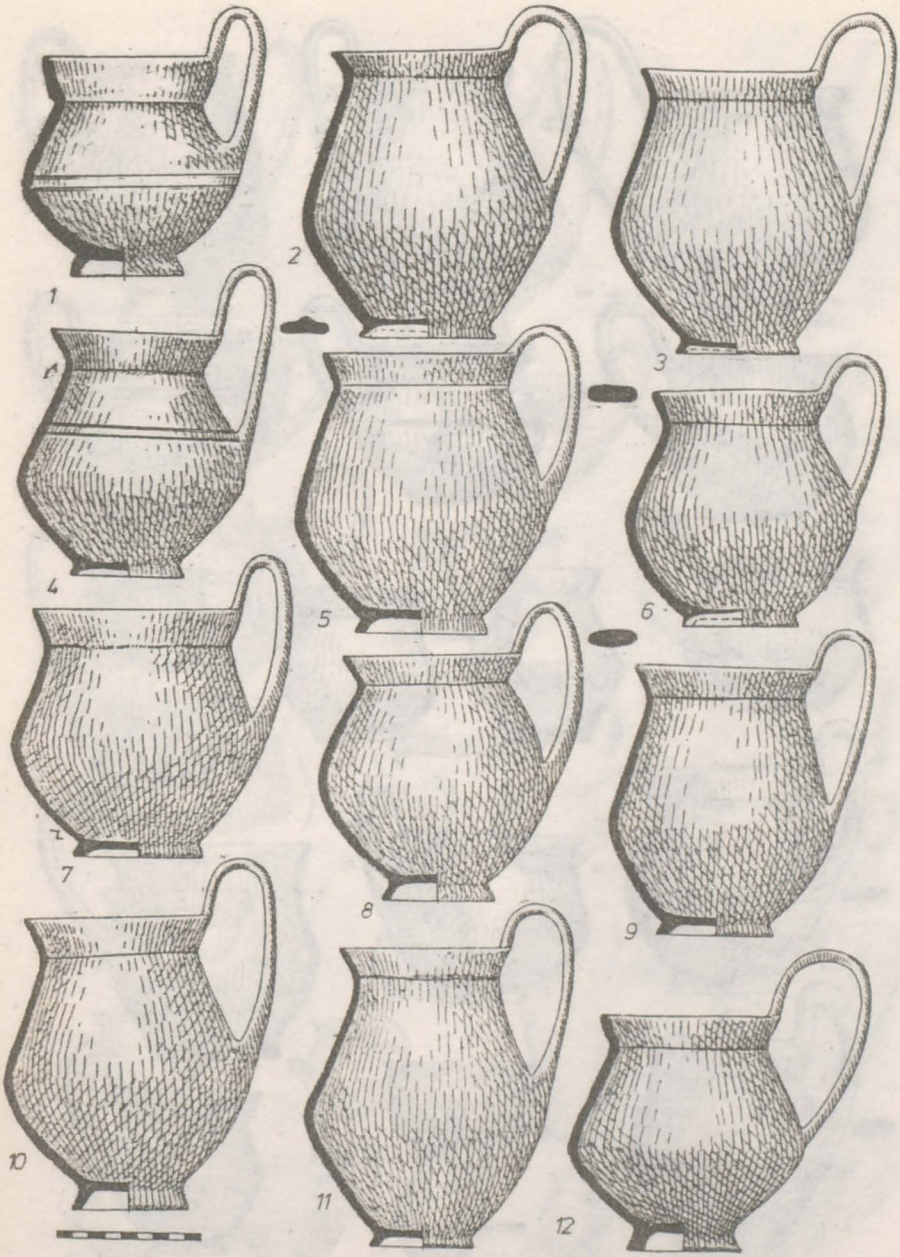

Pl. LXXI.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

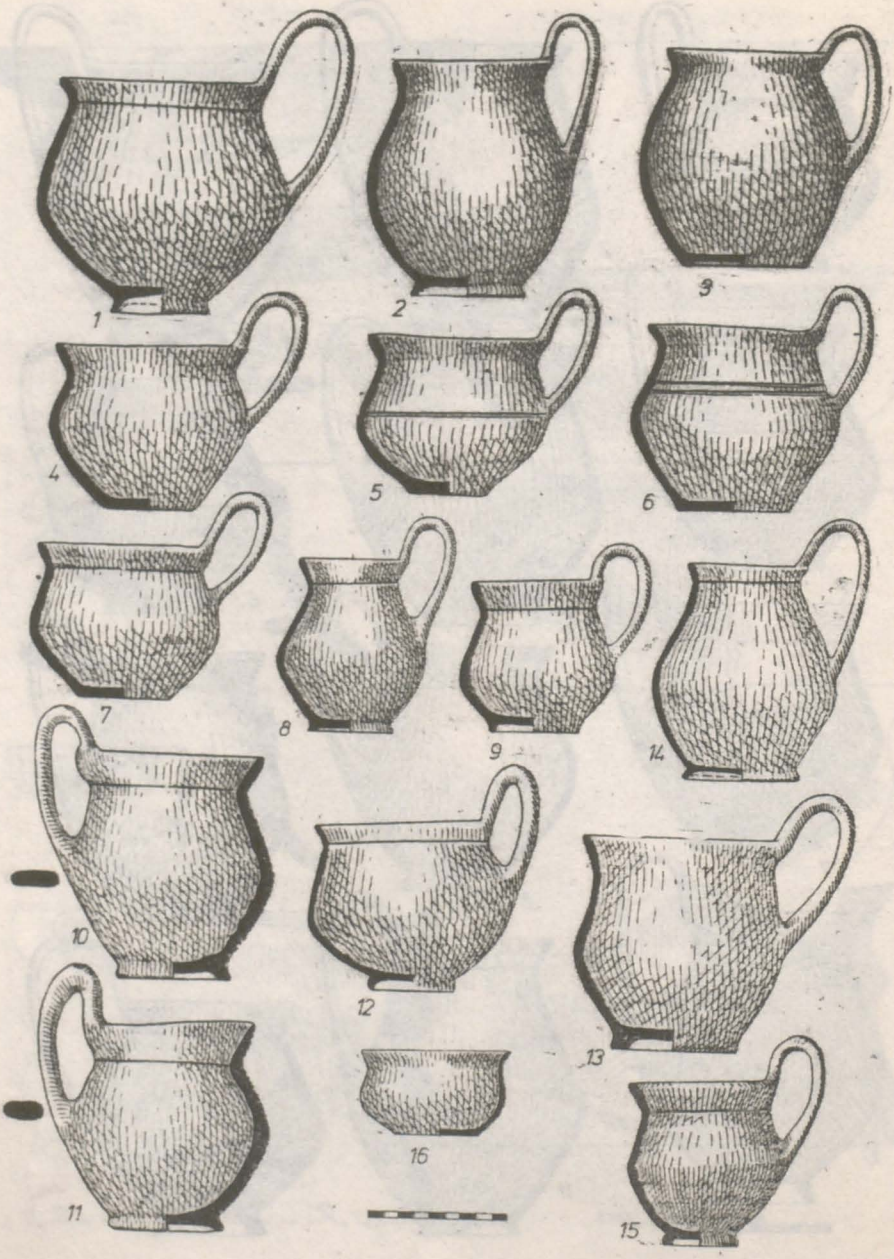

Pl. LXXII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

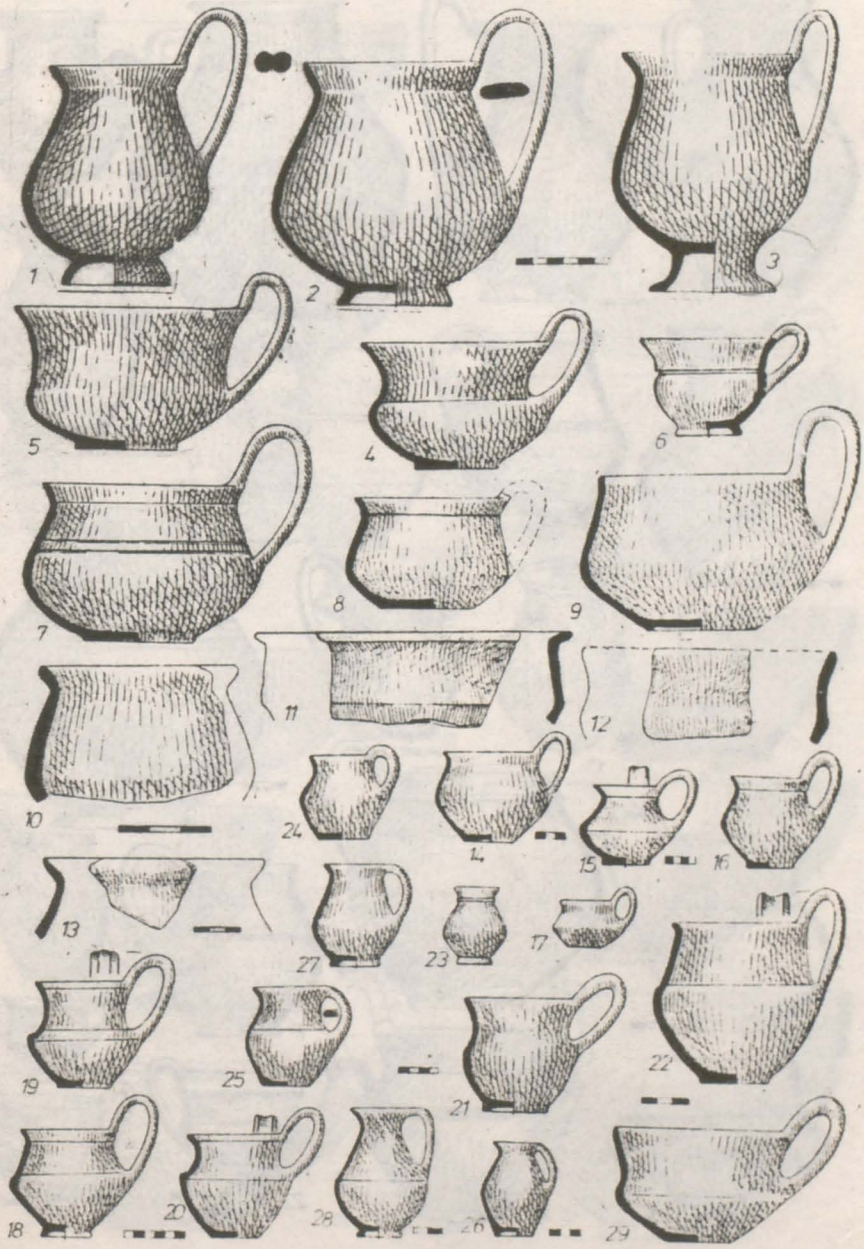

Pl. LXXIII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

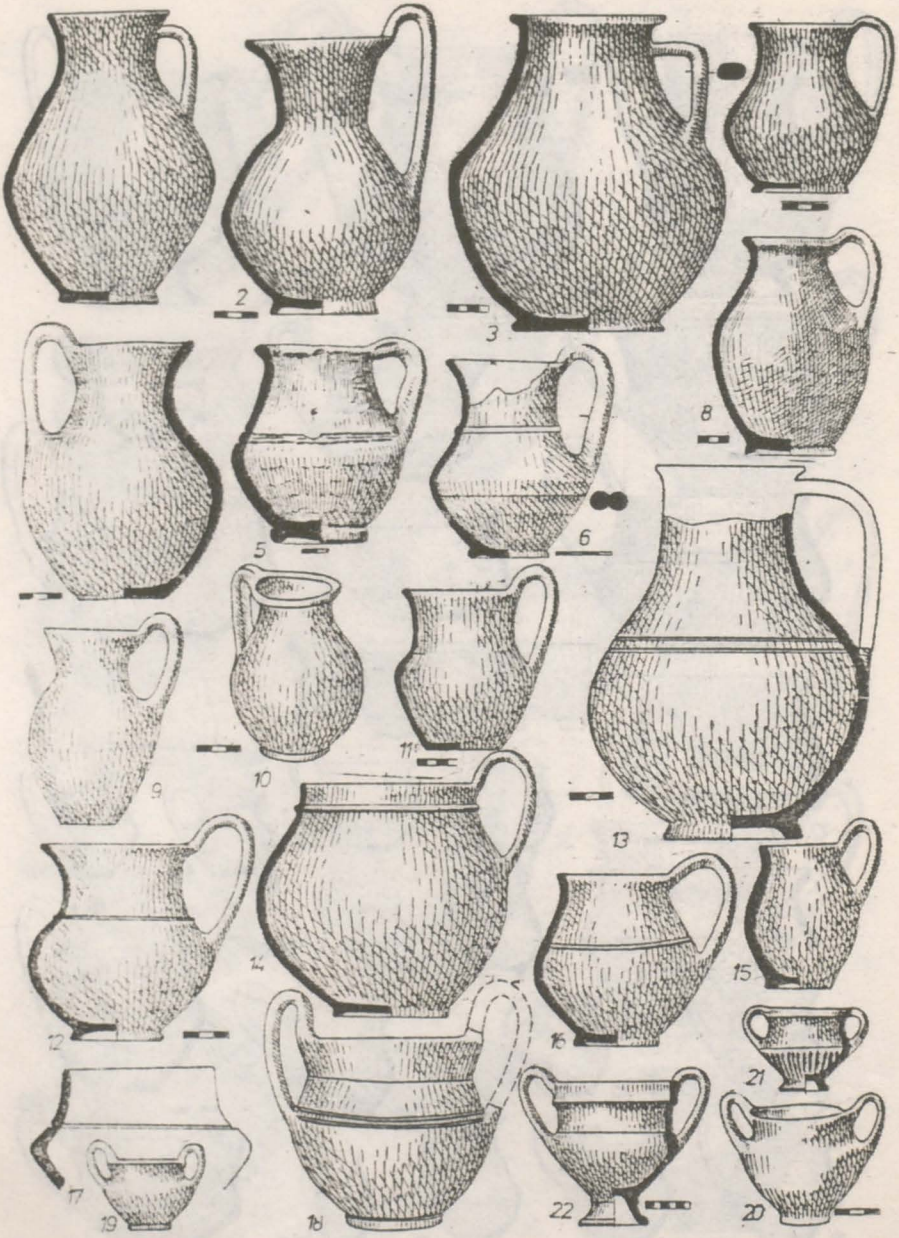

Pl. LXXIV.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

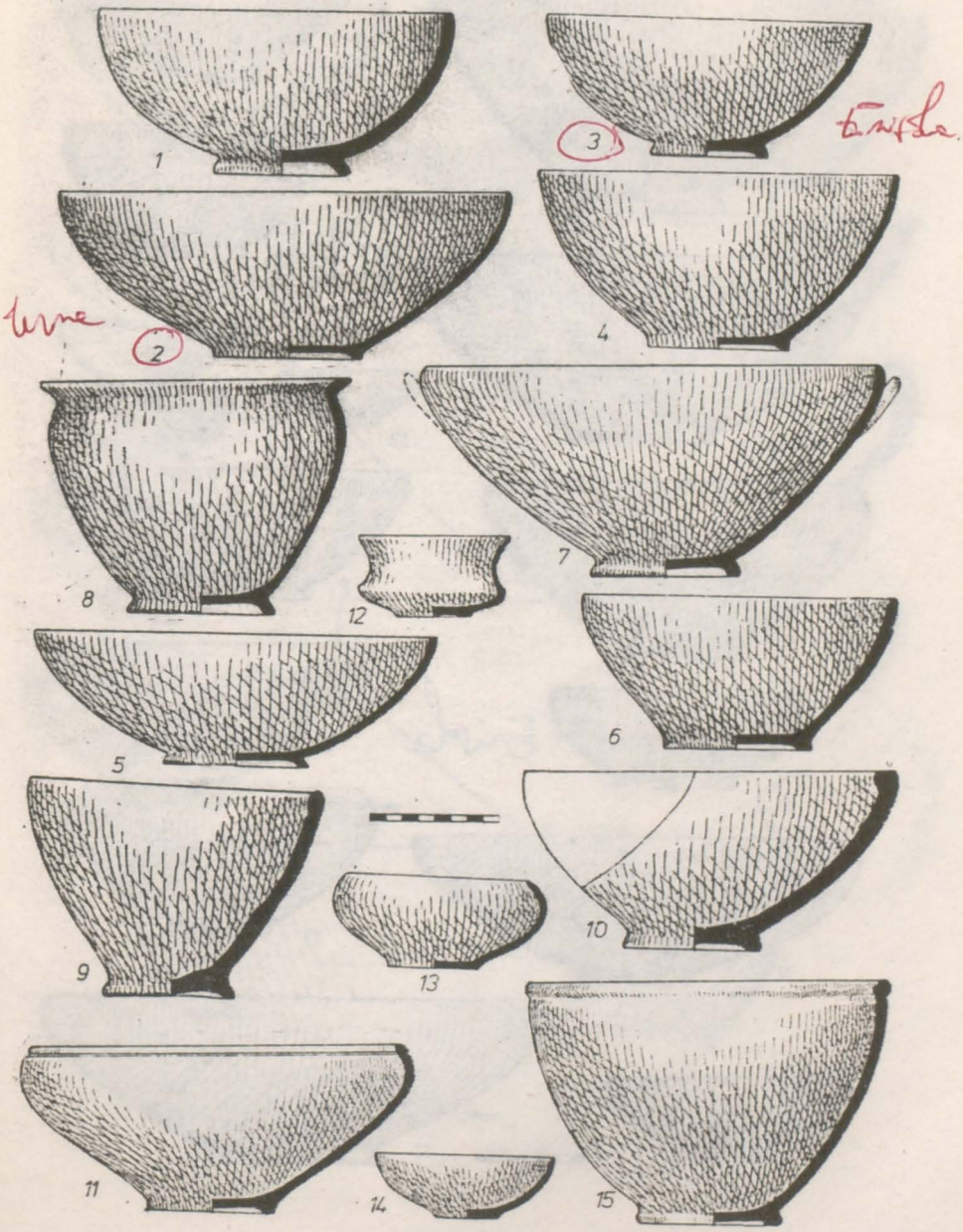

Pl. LXXV.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

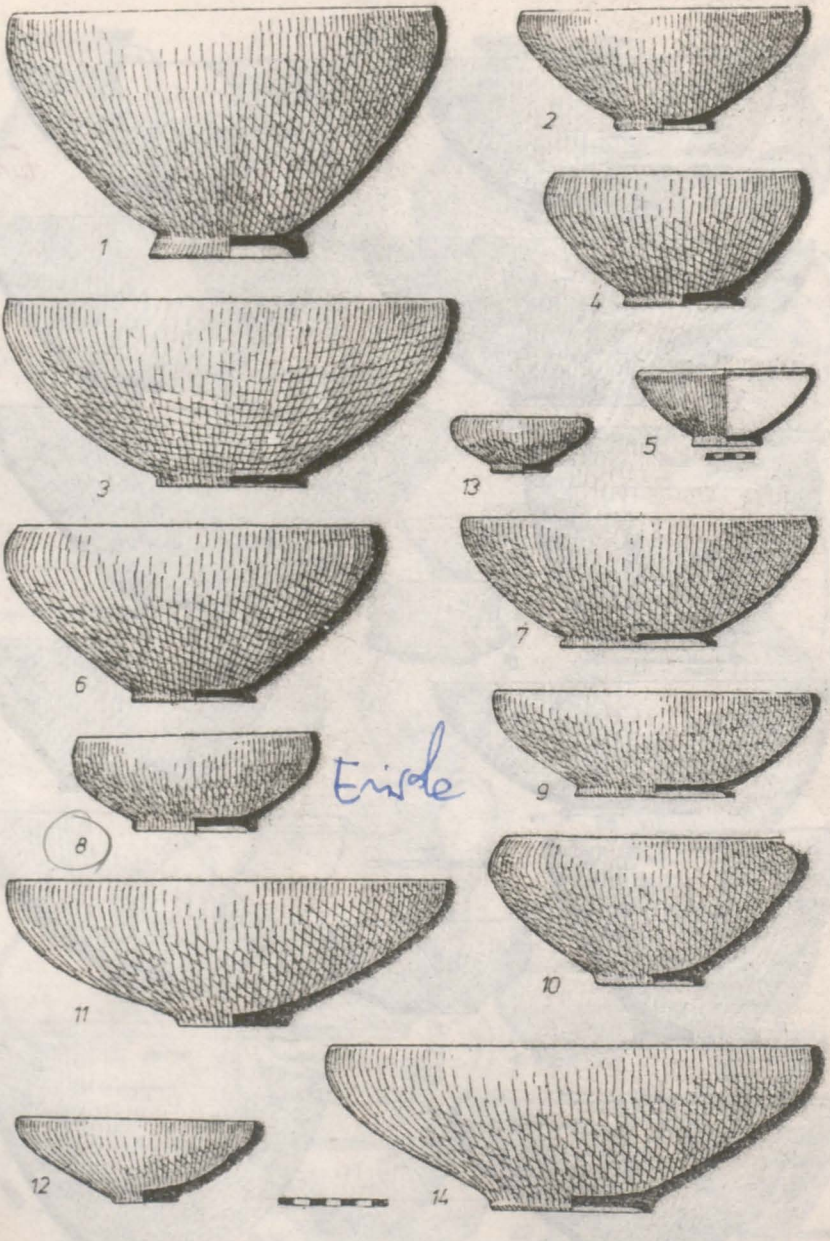

Pl. LXXVI.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl. LXXVII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

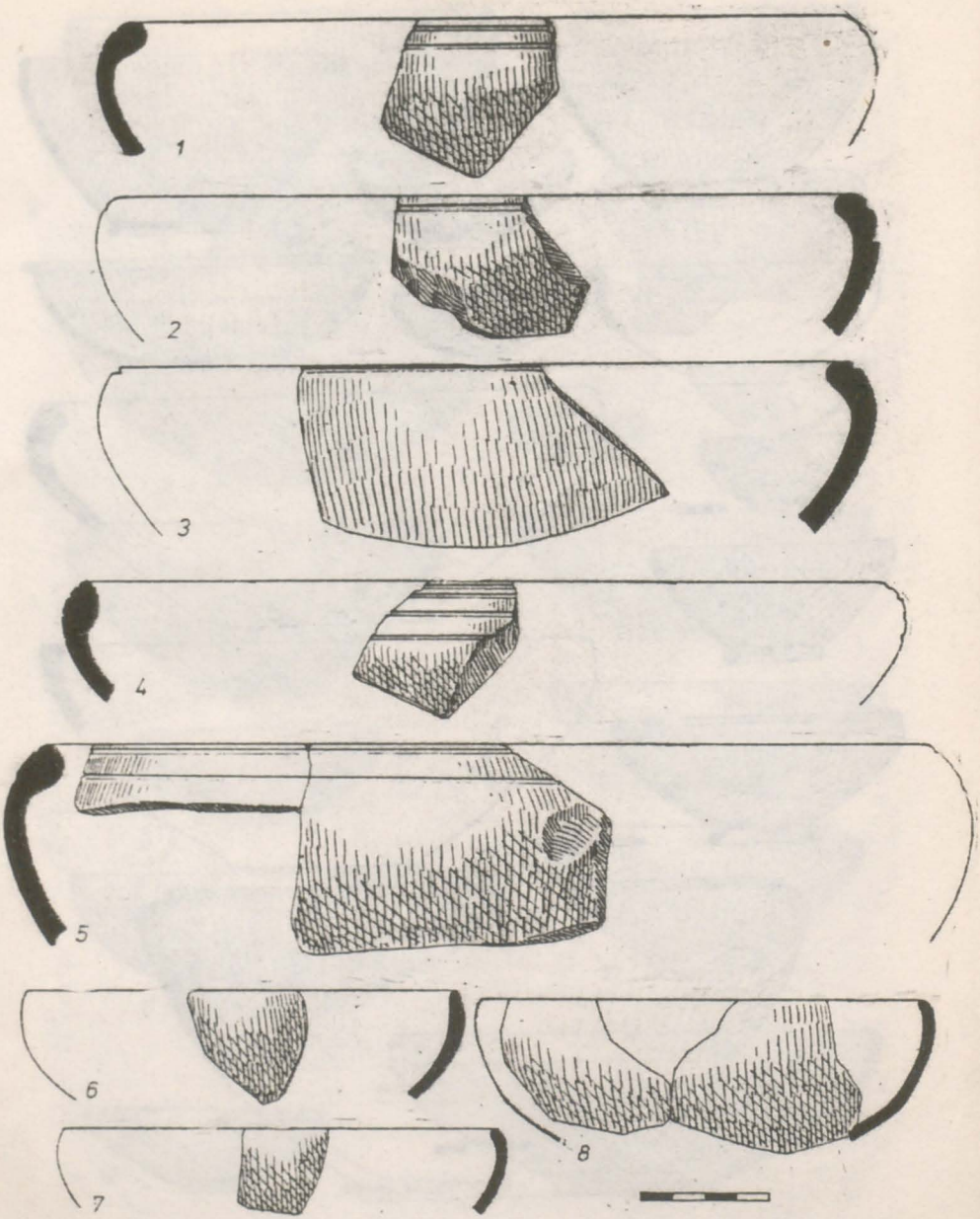

Pl. LXXVIII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

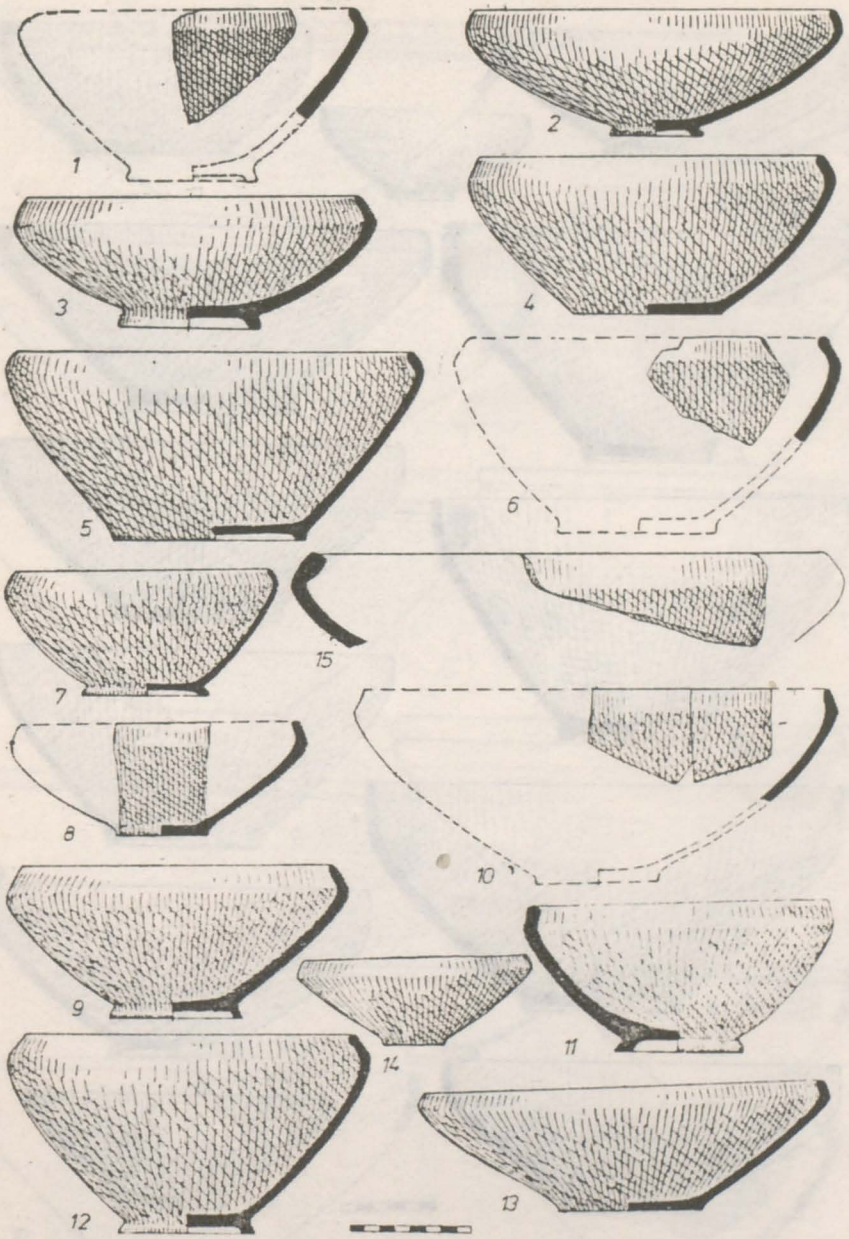

Pl. LXXIX.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

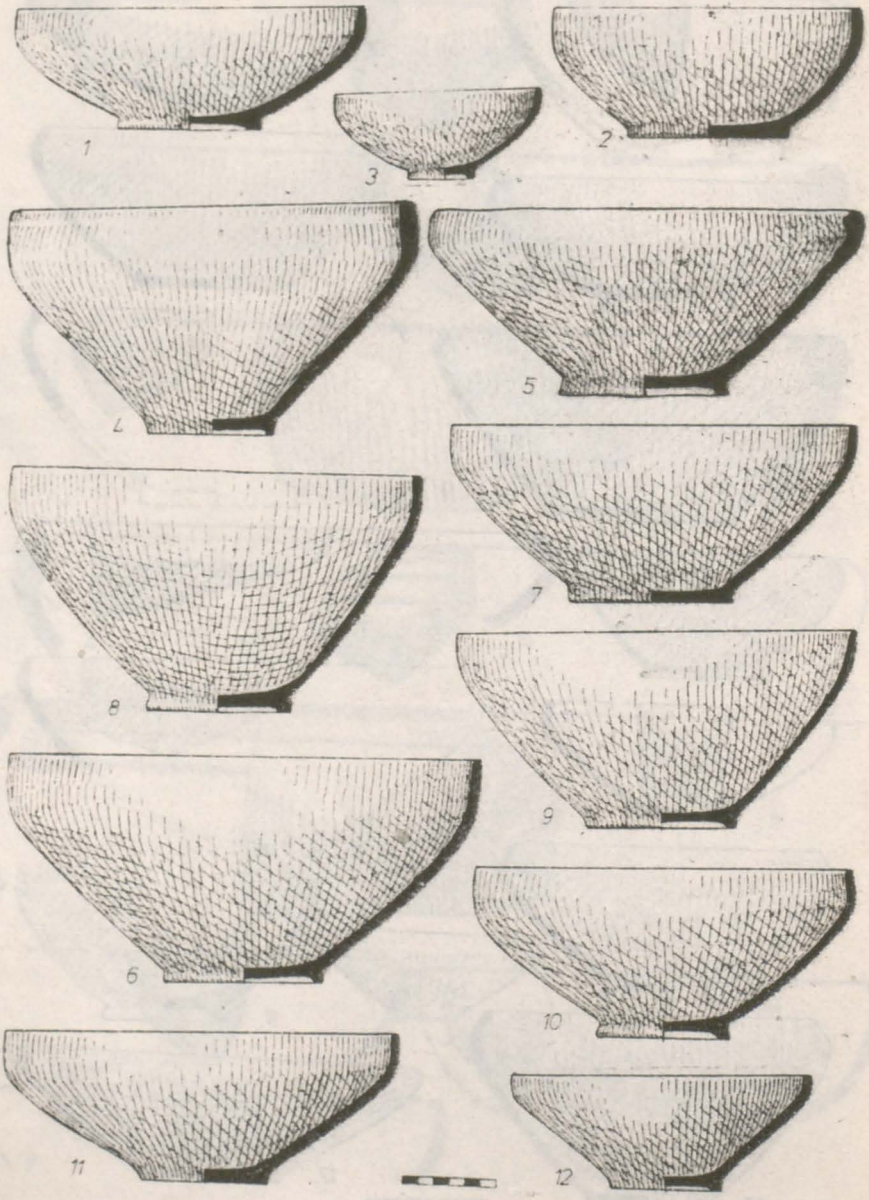

Pl.LXXX.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

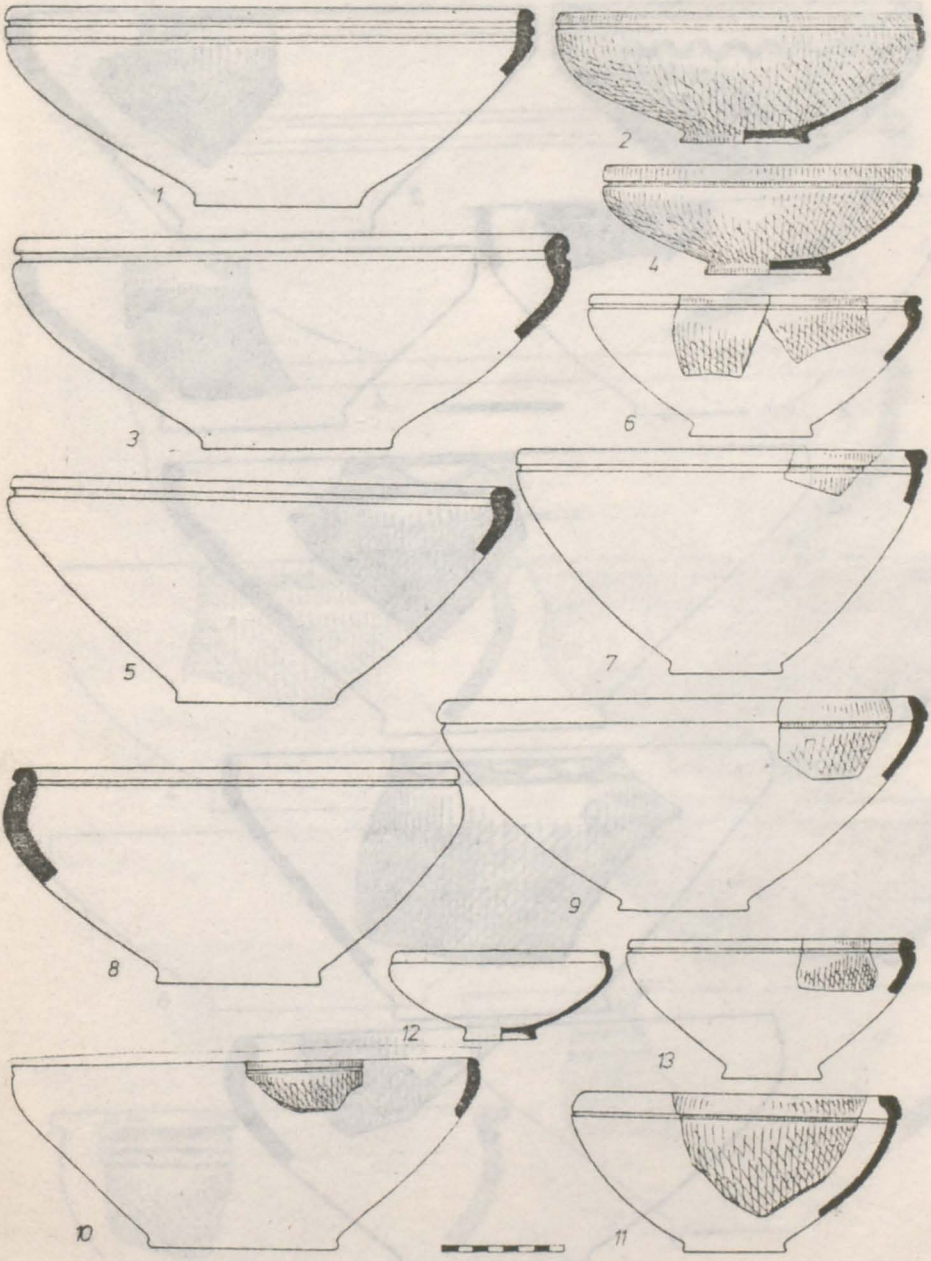

Pl. LXXXI.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

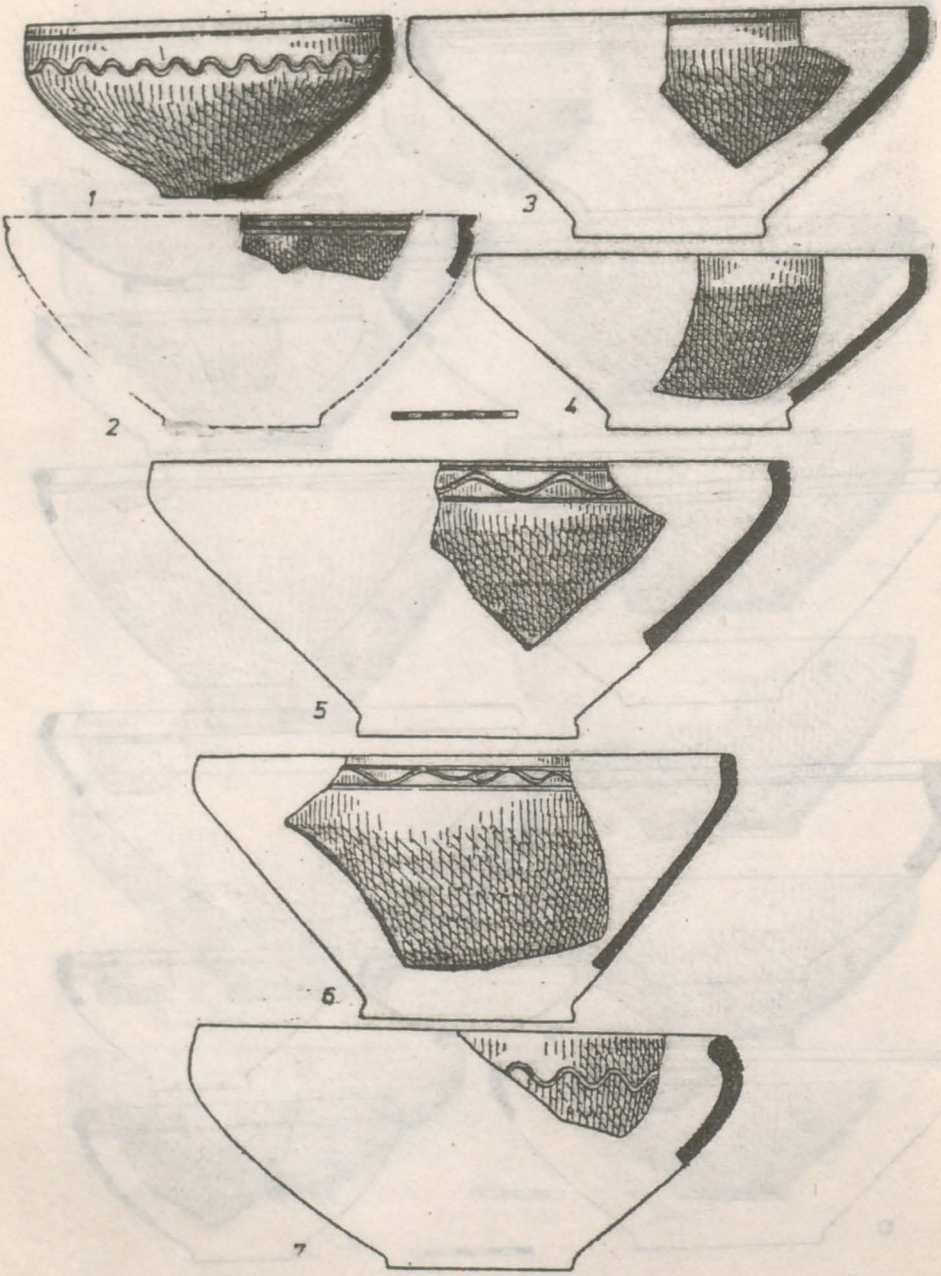

Pl. LXXXII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

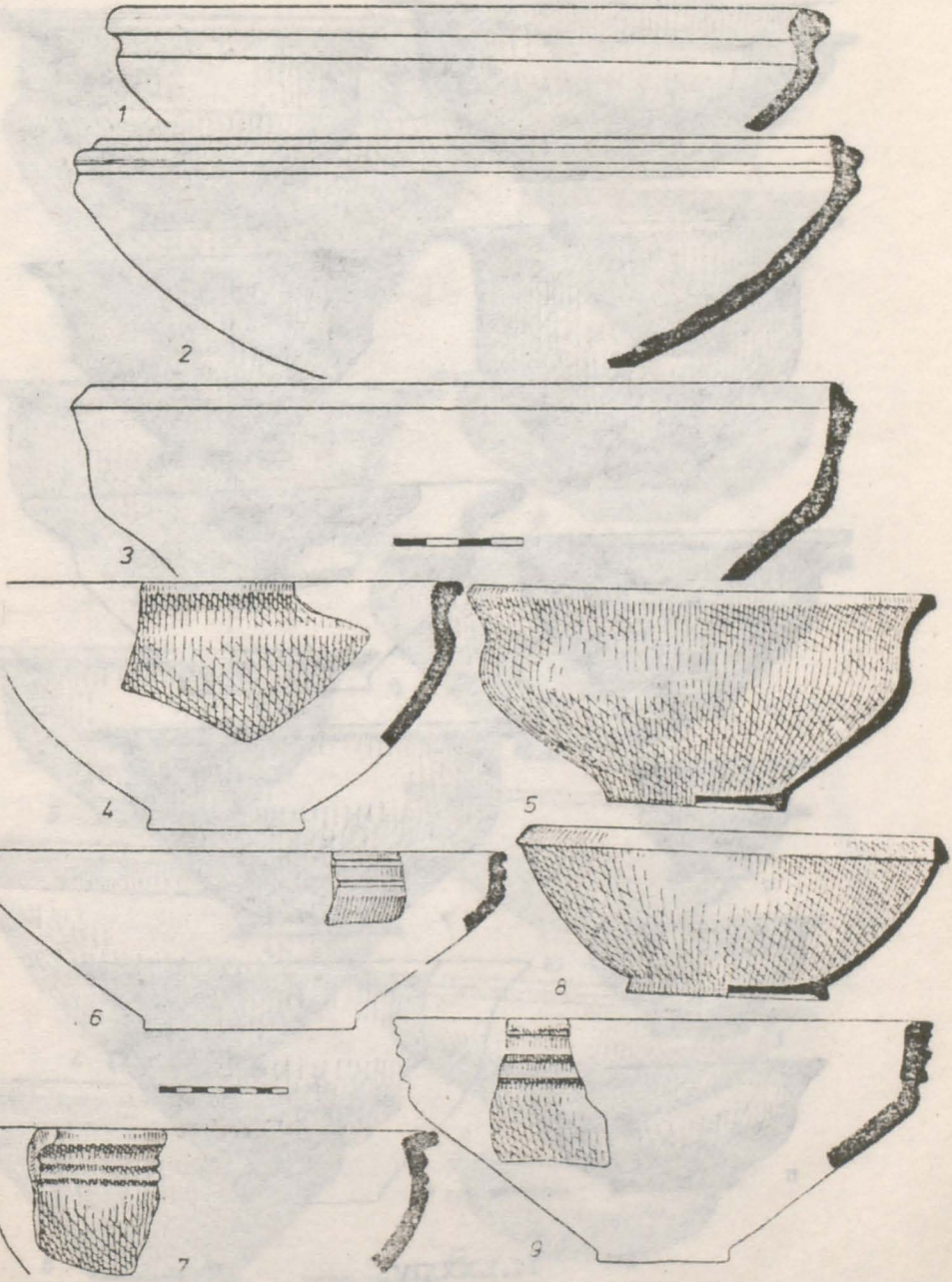

Pl. LXXXIII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl. LXXXIV.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl. LXXXV.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

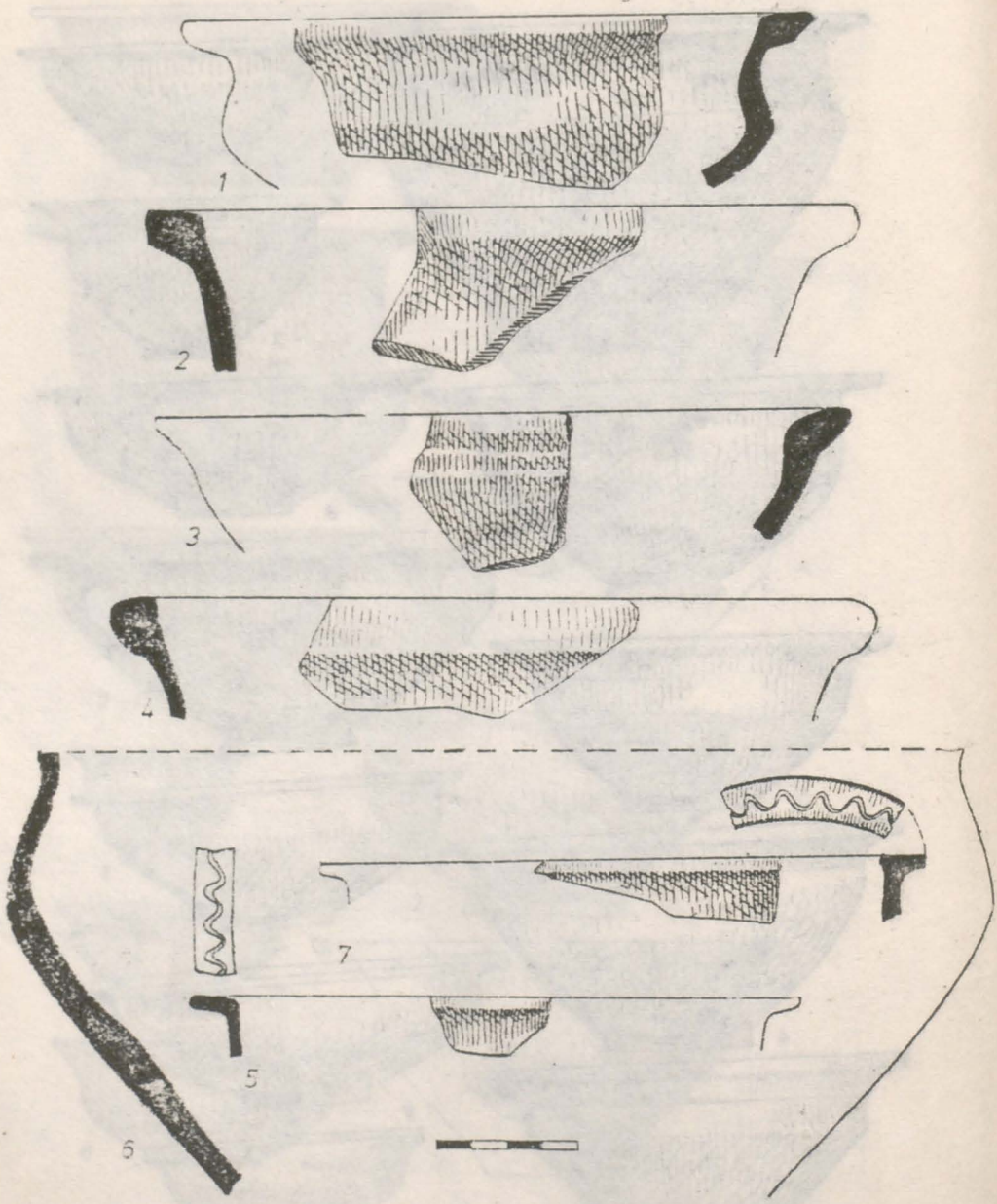

Pl. LXXXVI.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl. LXXXVII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

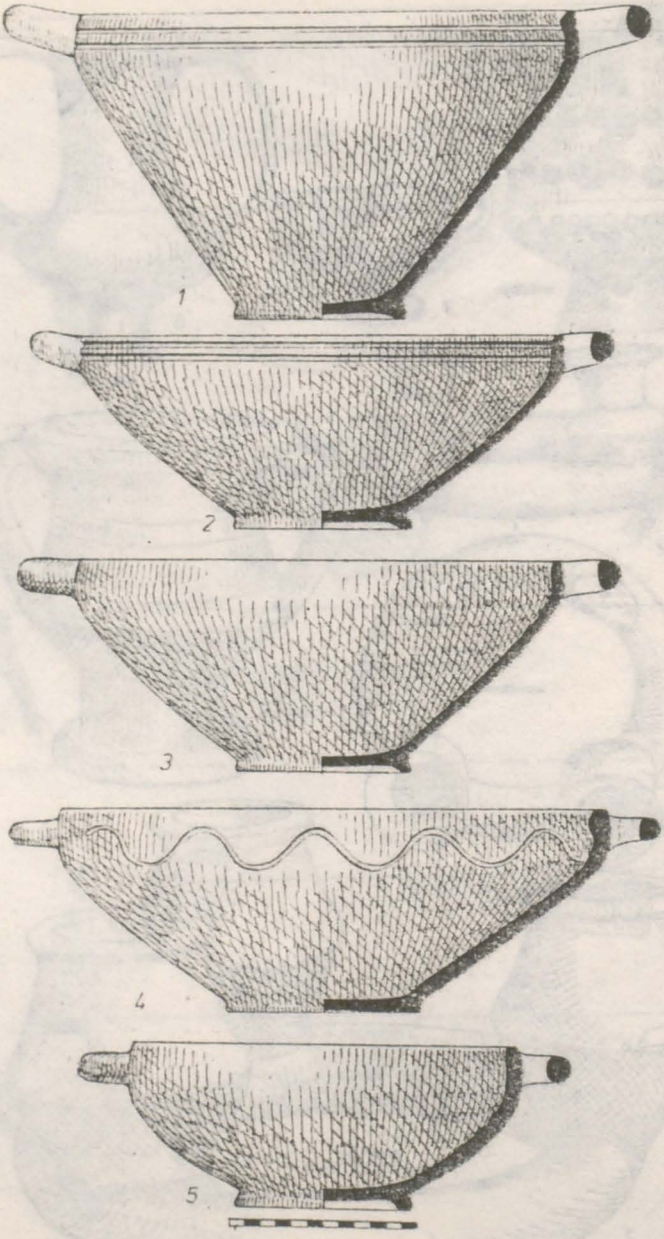

Pl. LXXXVIII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

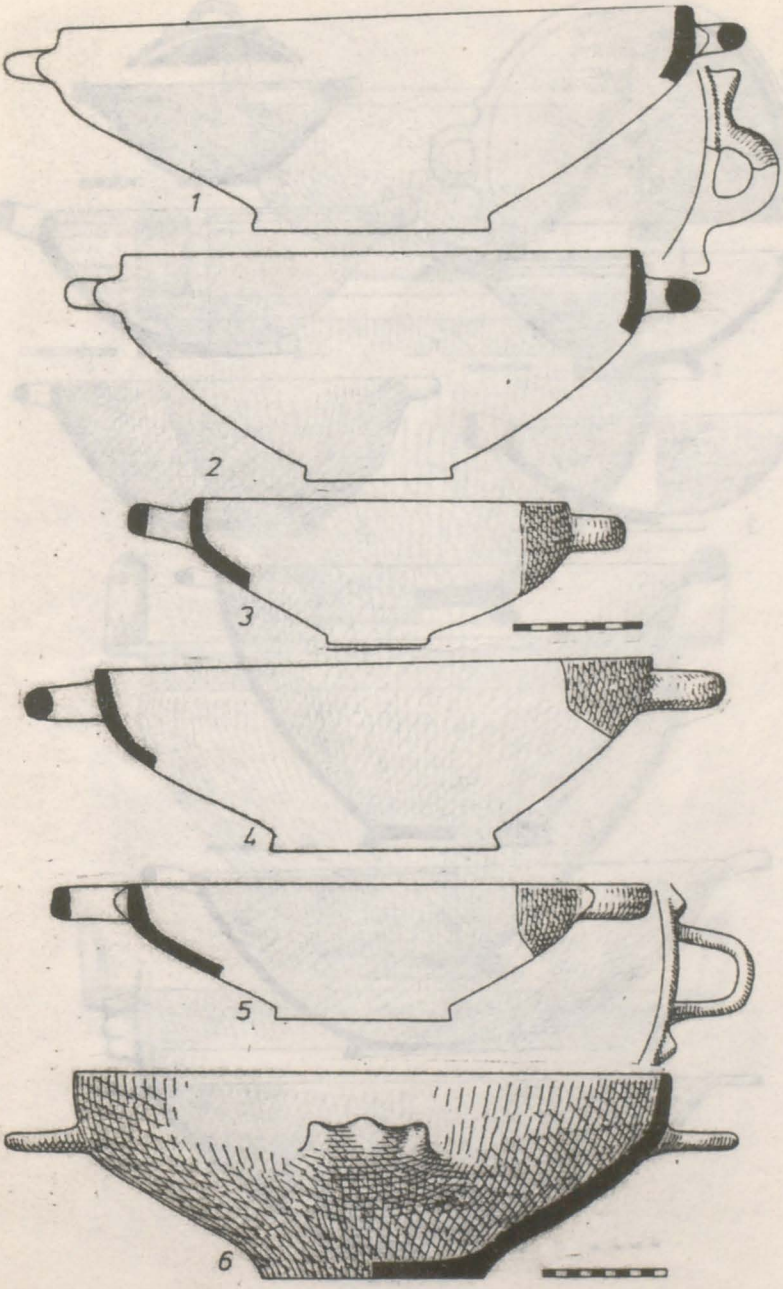

Pl.LXXXIX

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

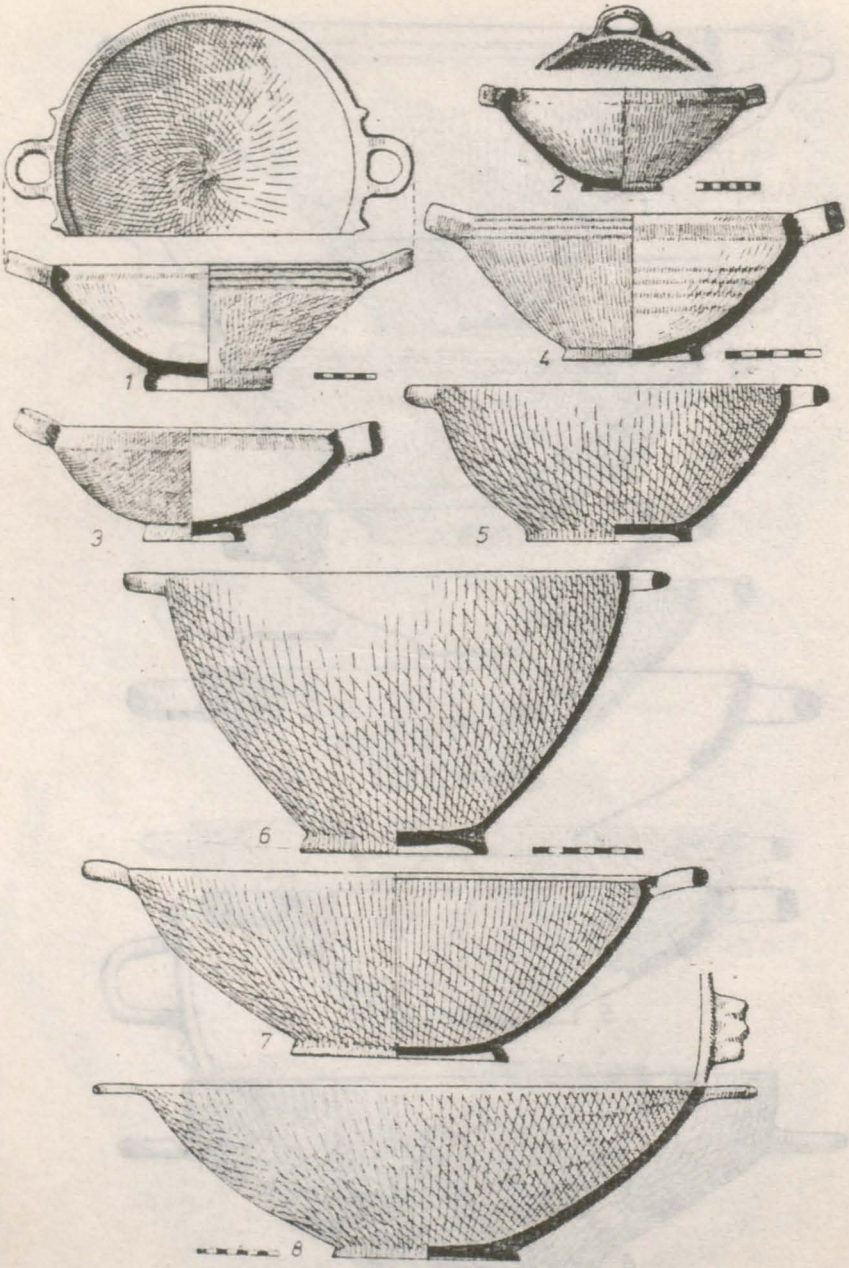

Pl. XC.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

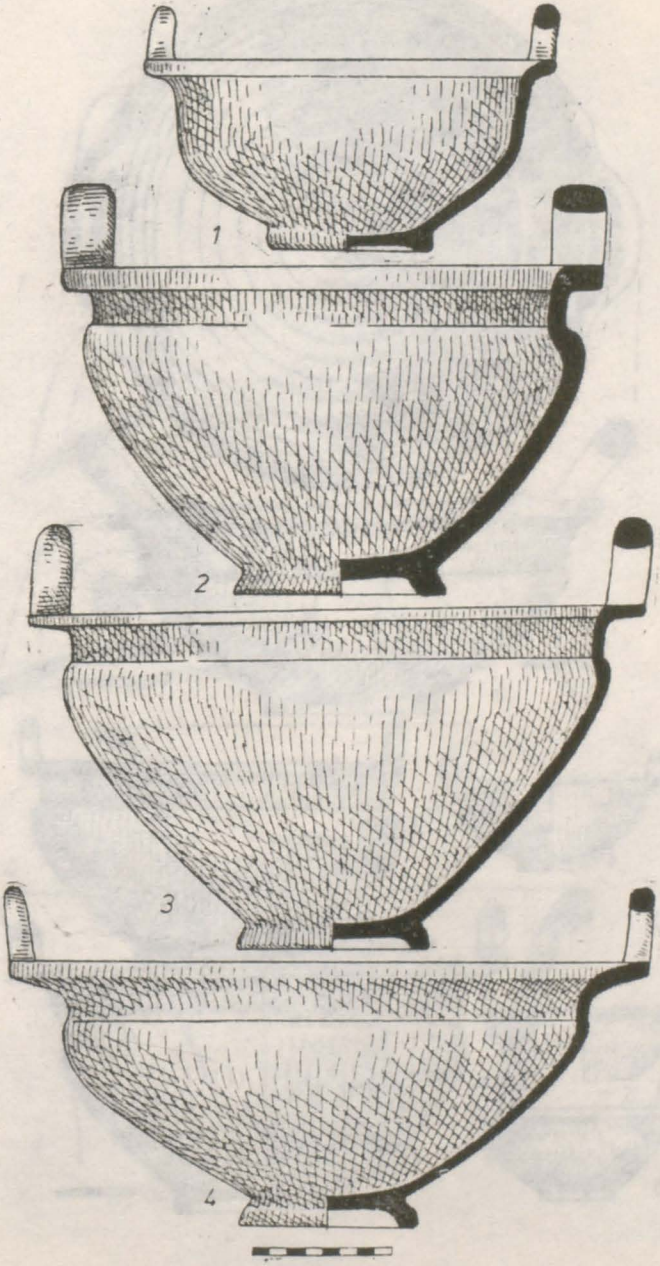

Pl. XCI.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

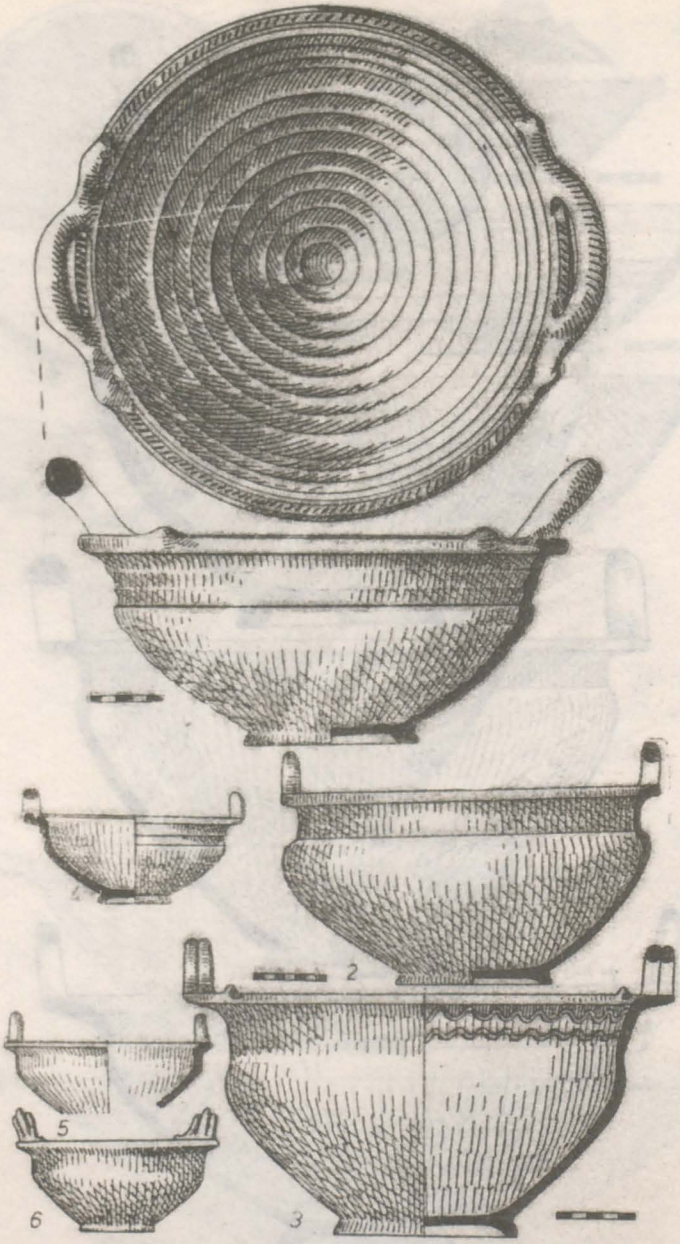

Pl. XCII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

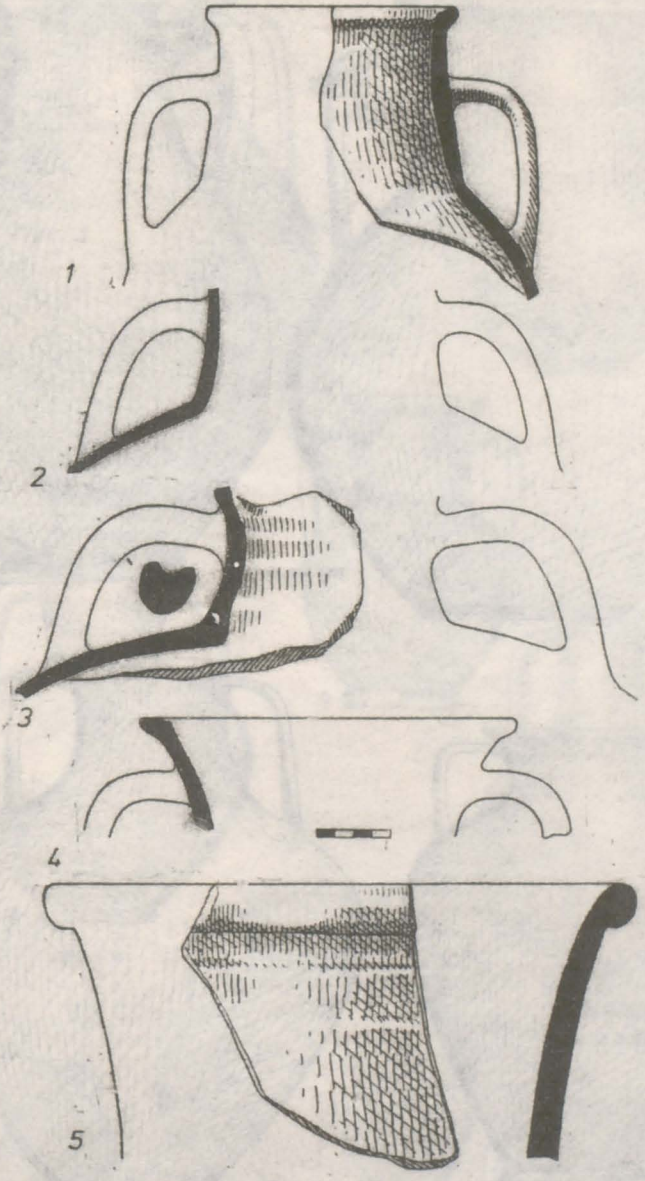

Pl. XCIII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

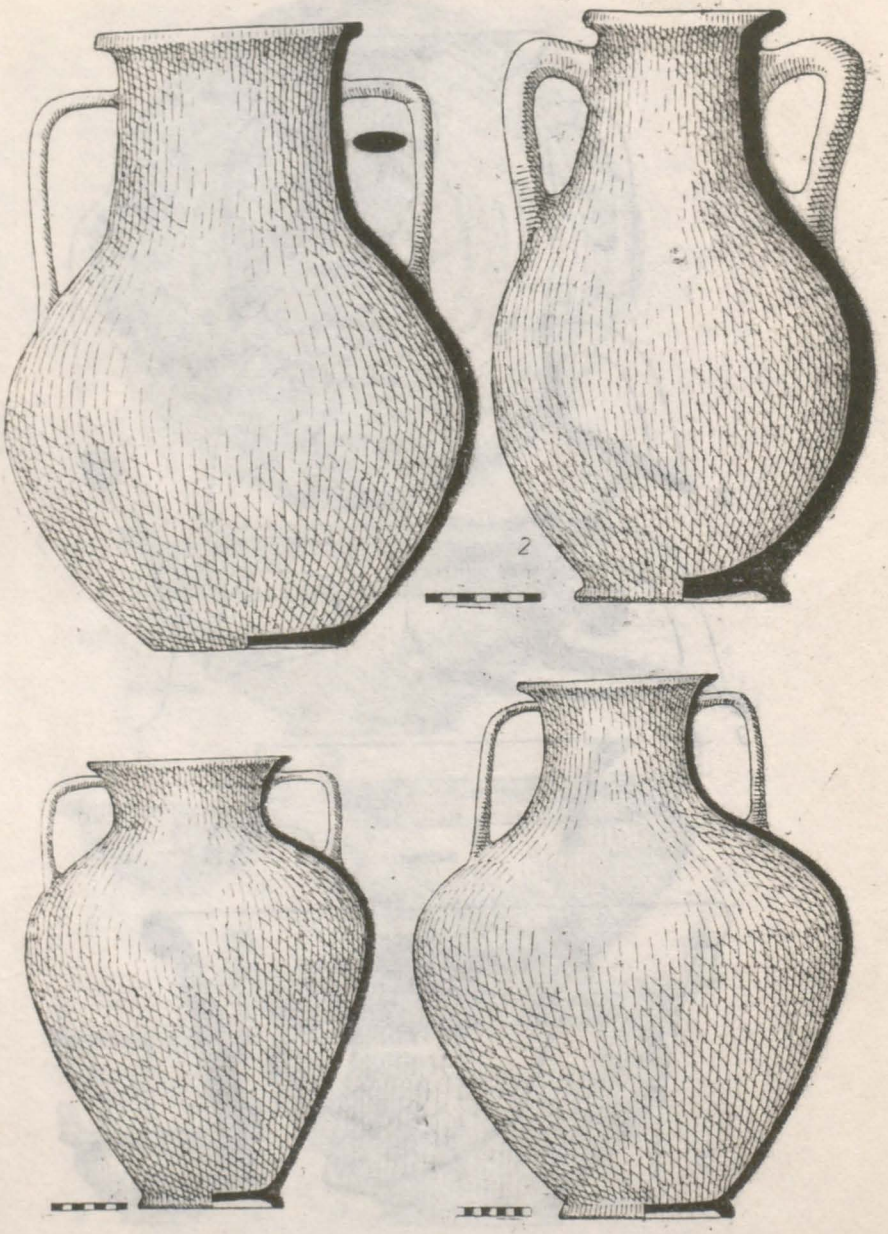

Pl. XCIV.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

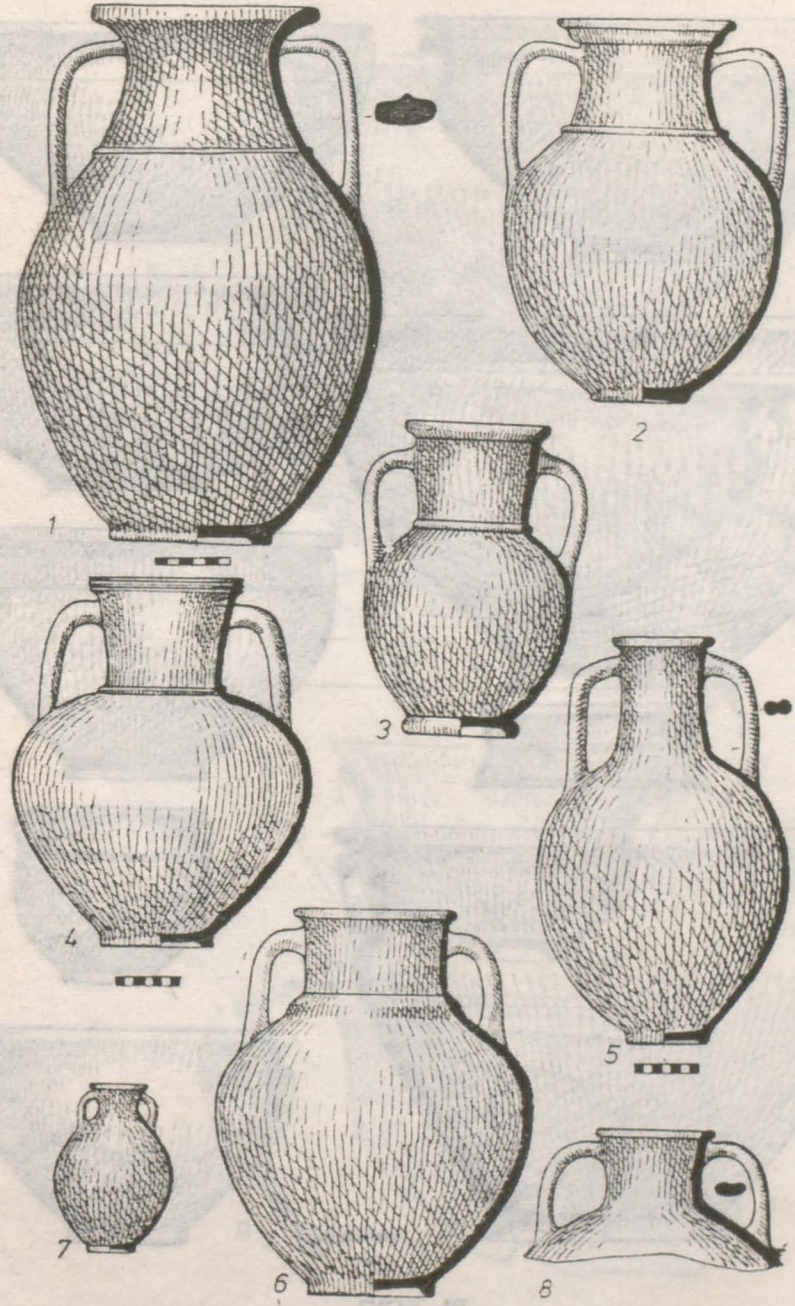

Pl. XCV.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl. XCVI.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

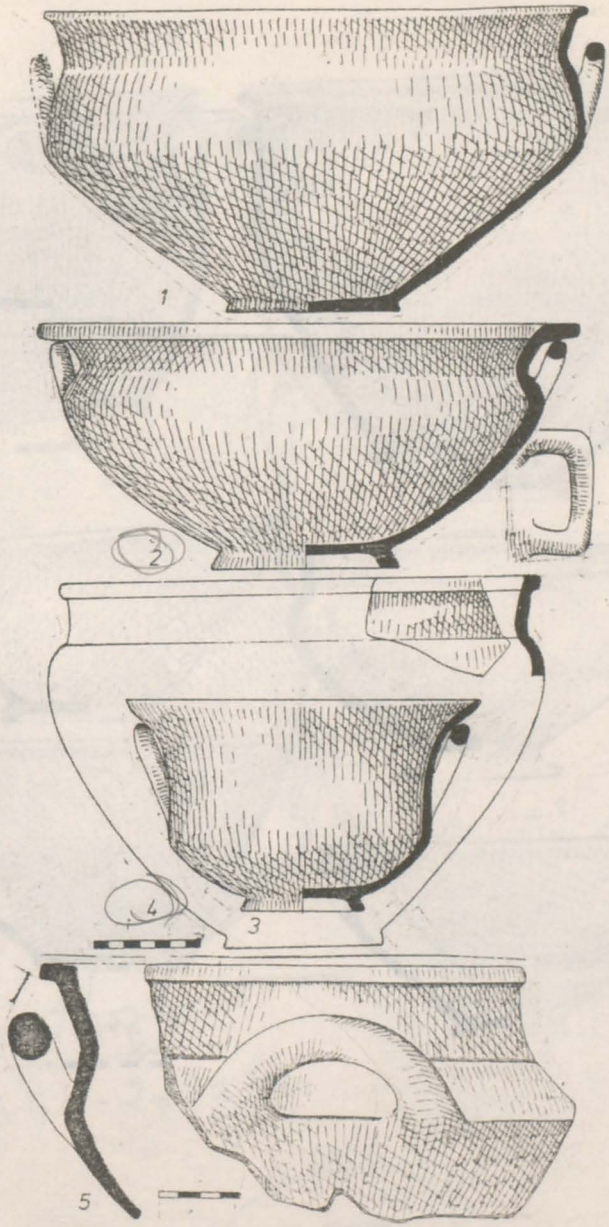

Pl. XCVII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

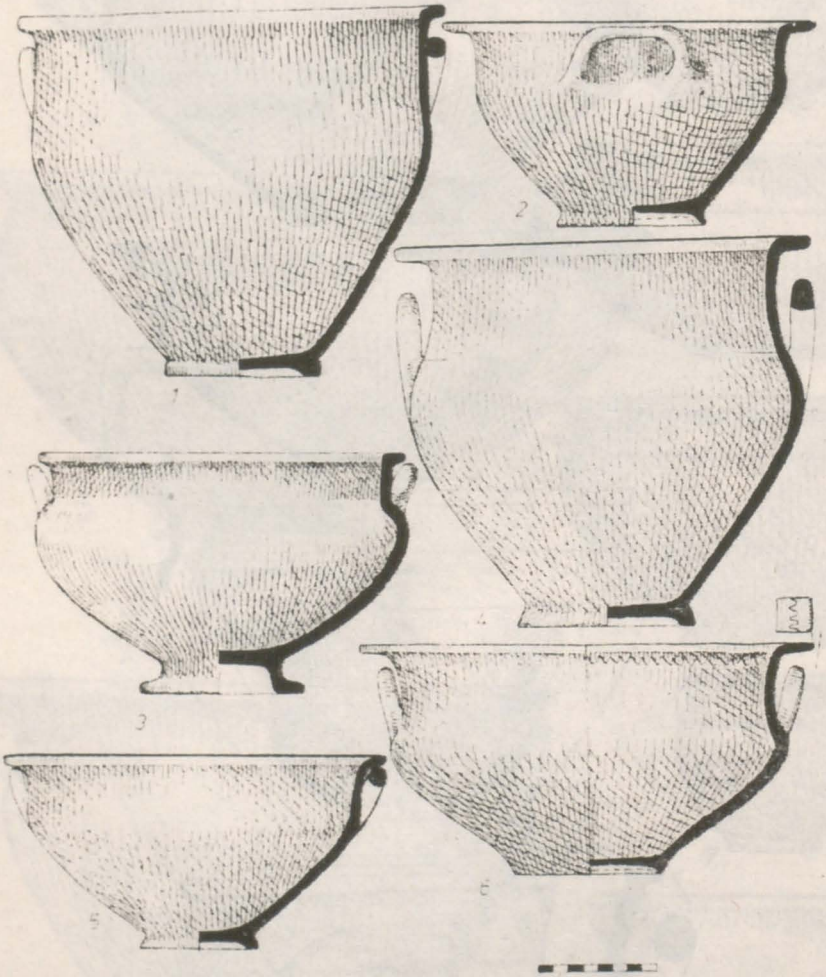

Pl. XCVIII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

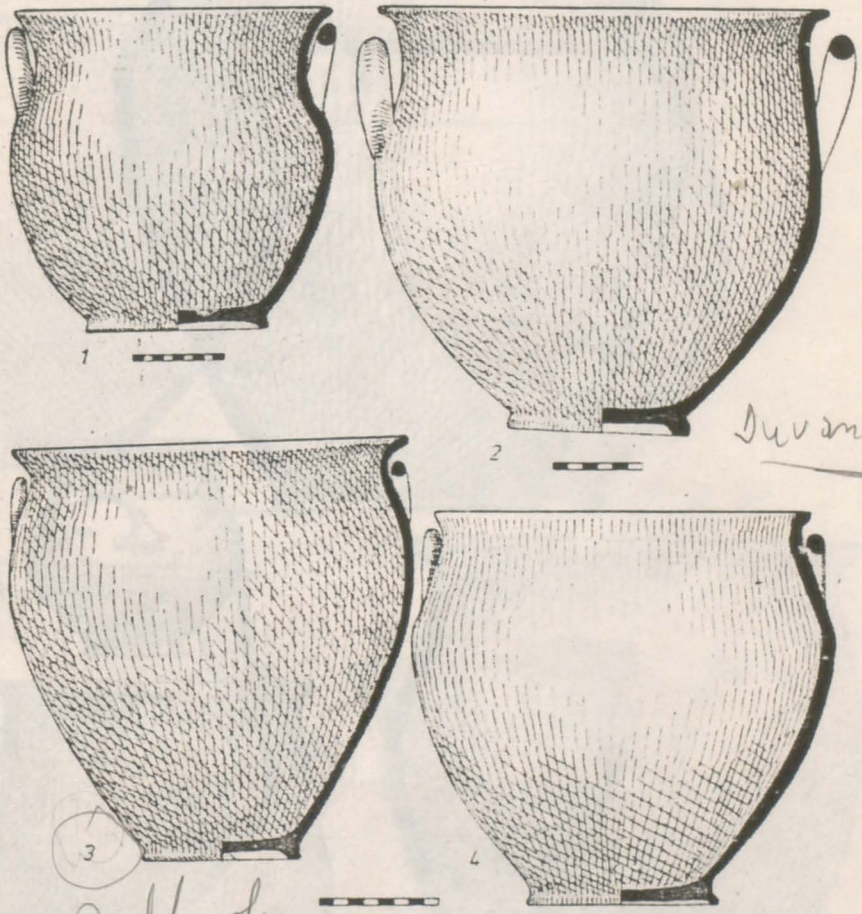

Duvanli

Seuthopolis

350-225 a. Chr.

Pl. XCIX.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

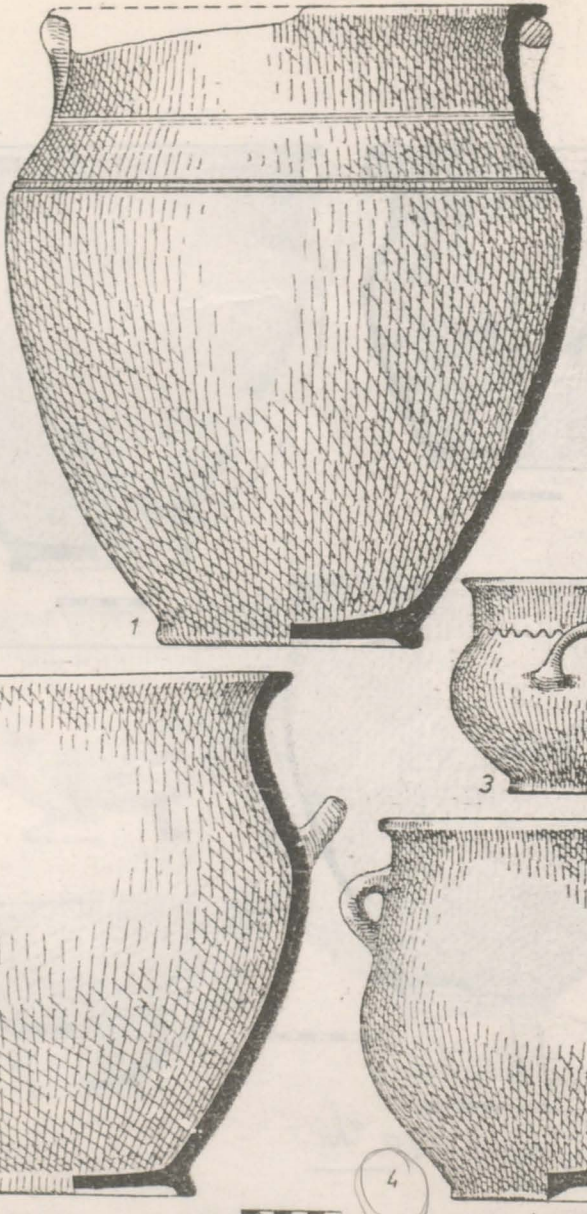

Pl. C.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

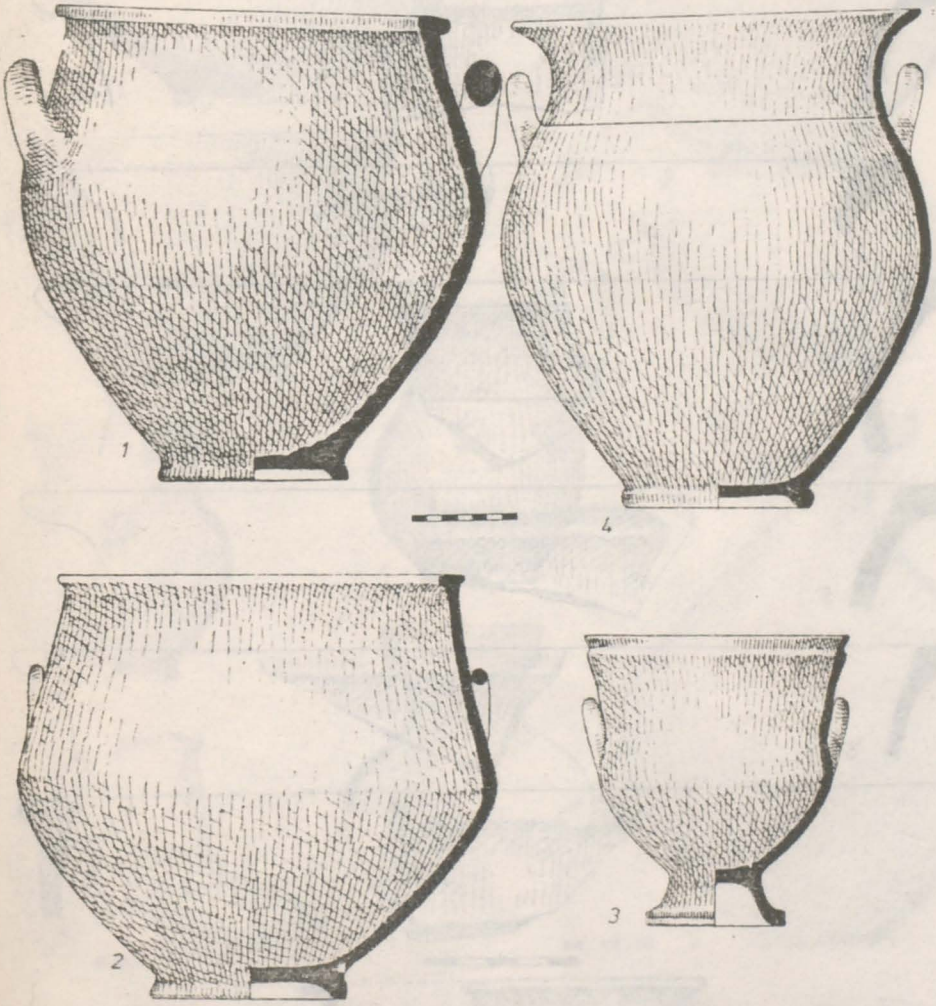

Pl. CI.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

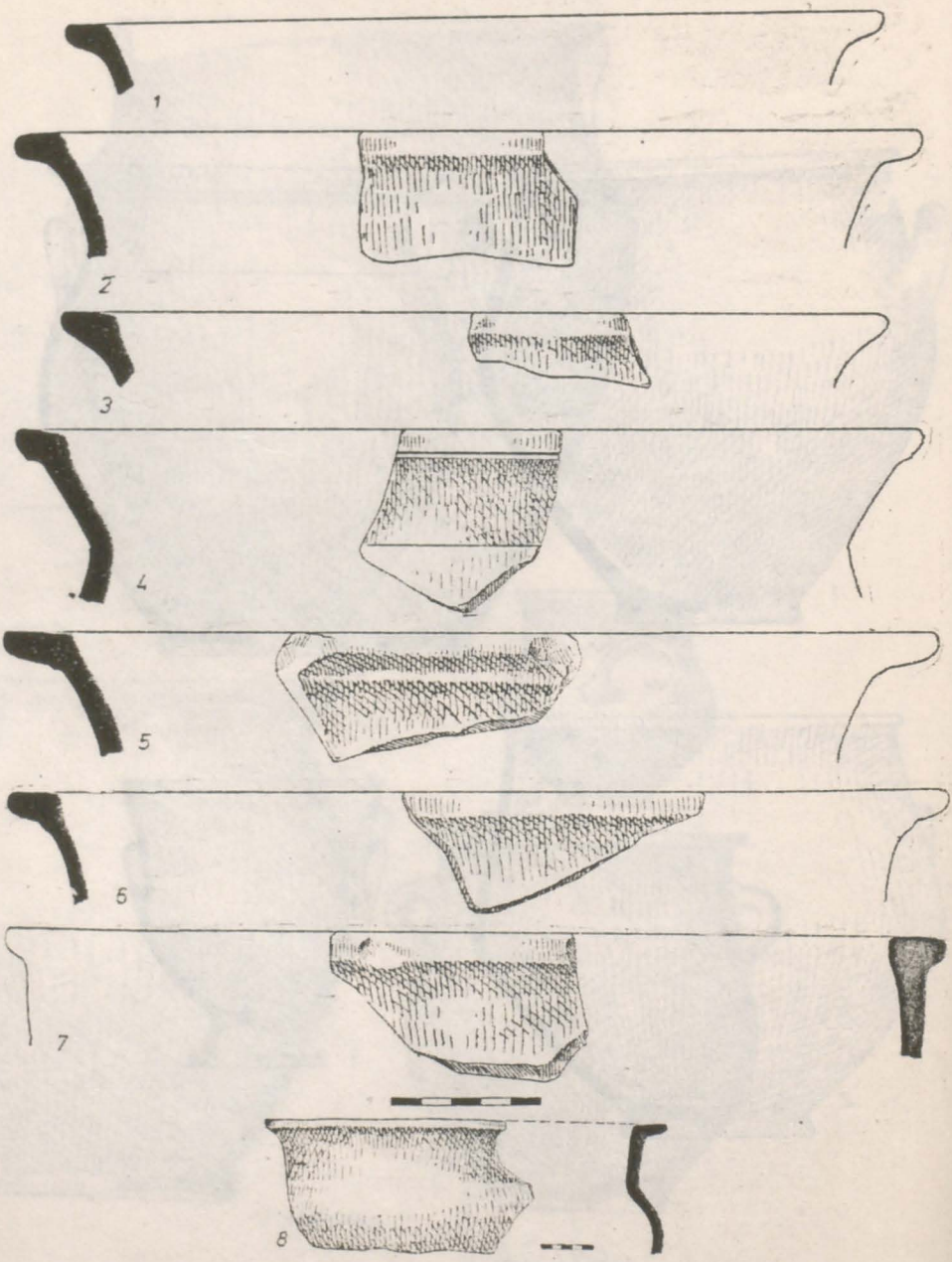

Pl. CII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl. CIII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl. CIV.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl. CV.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

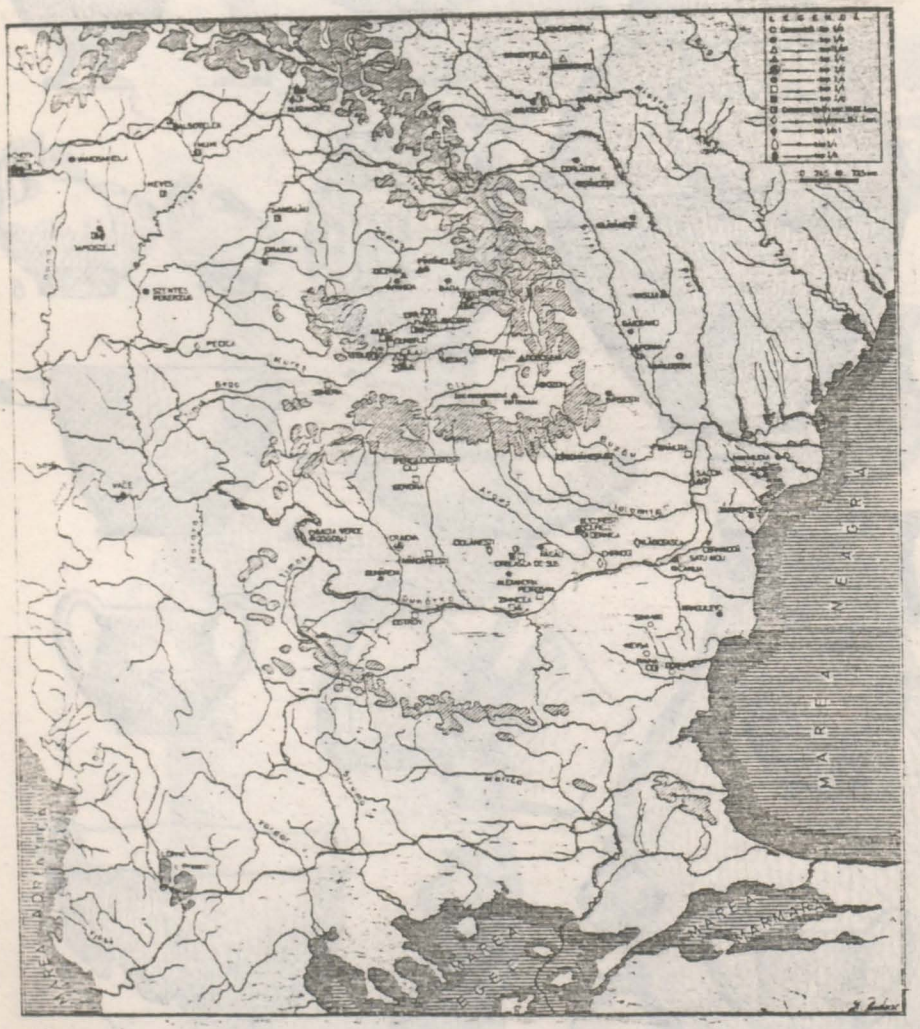

Pl. CVI

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl. CVII

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl. CVIII

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl. CIX

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

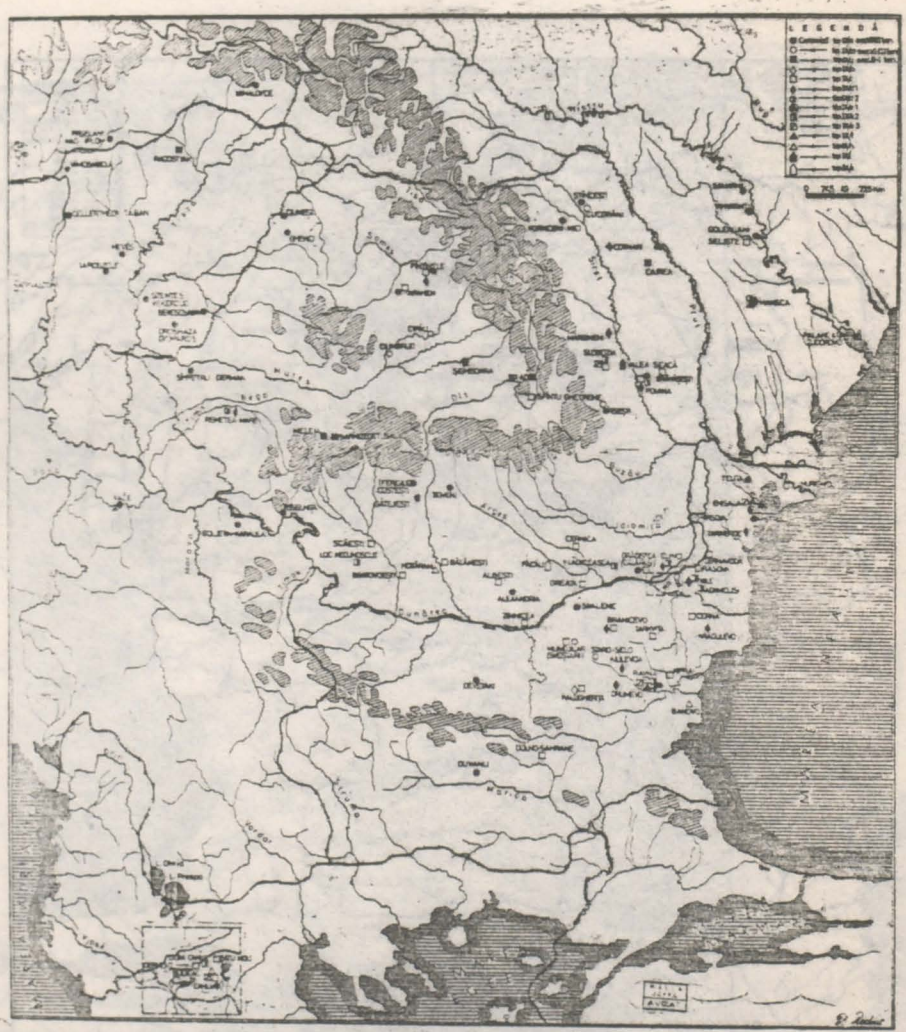

Pl.CX

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl.CXI

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

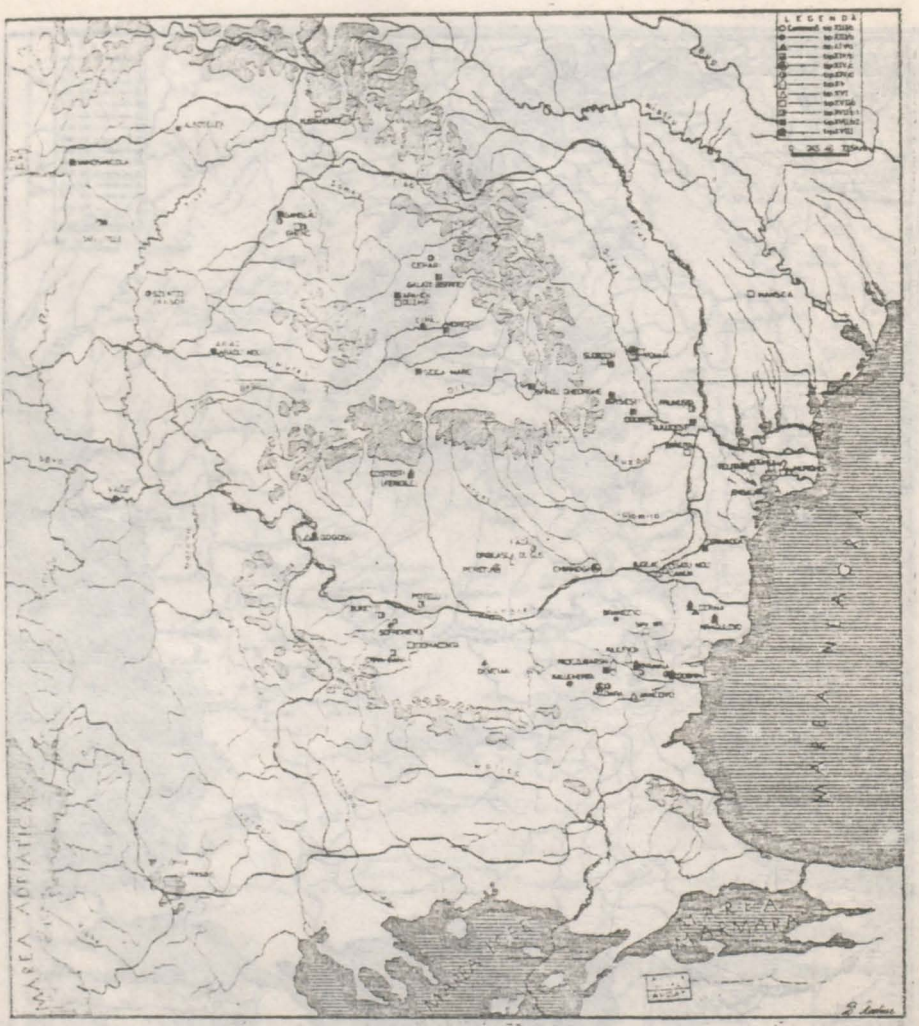

Pl. CXII

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl. CXIII

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl. CXIV

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

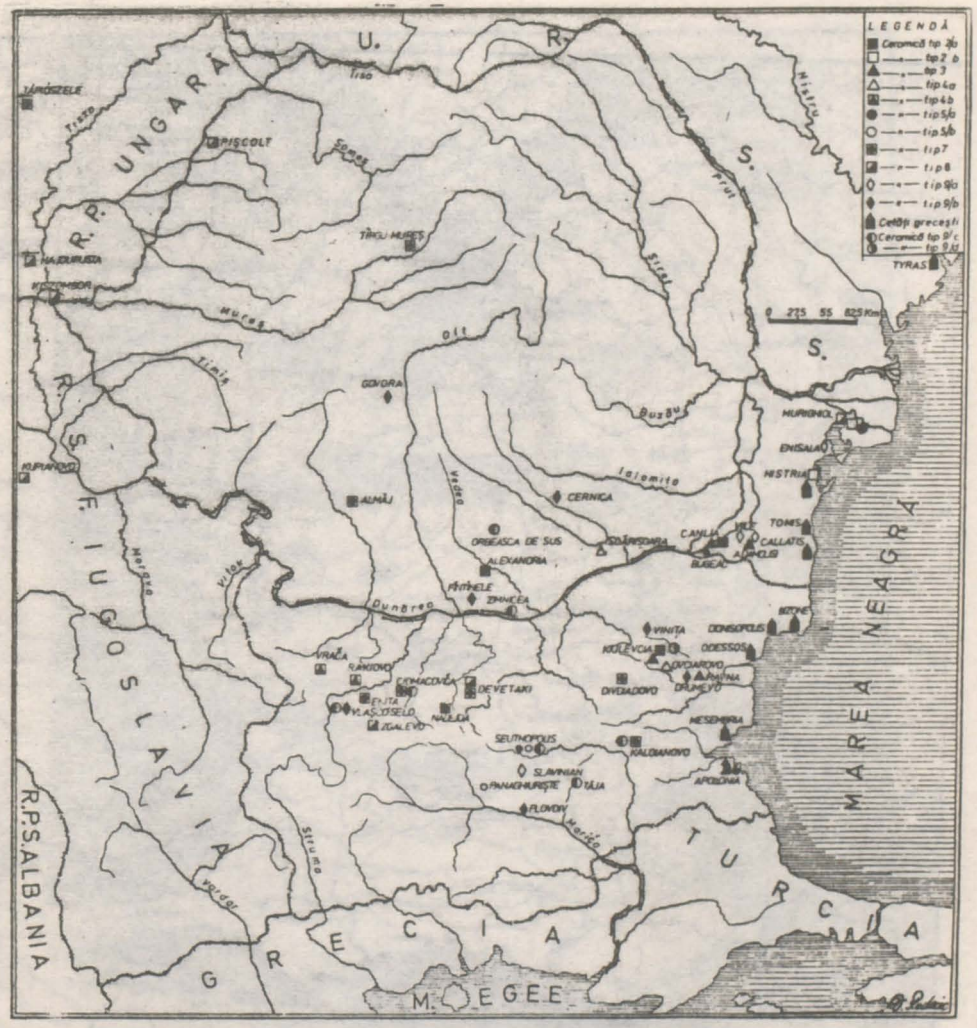

Pl. CXV

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

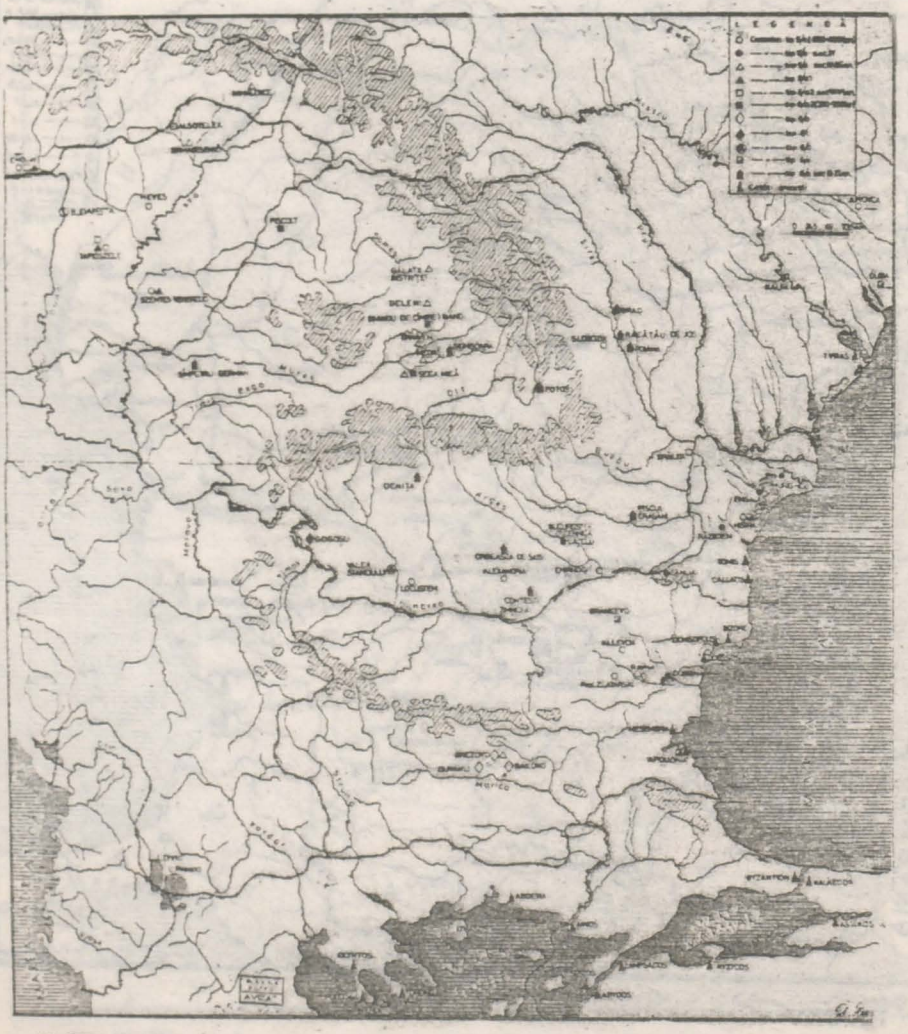

Pl. CXVI

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl. CXVII

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl. CXVIII

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Pl. CXIX

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

CUPRINS

		Pag.
I.	Introducere	5
II.	Istoricul cercetărilor	8
III.	De cînd putem vorbi de traci şi ce sînt geto-dacii	12
IV.	Ceramica lucrată cu mîna	15
V.	Ceramica lucrată la roată	92
VI.	Relaţiile dintre traco-geţi şi illiri reflectate în ceramică	154
VII.	Aspectul cultural Ciumbrud şi relaţiile dintre traco-geţi şi sciţi	159
VIII.	Aspectul cultural Kustanovice	174
IX.	Aspectul cultural Szentes-Vekerzug-Chotin	177
X.	Aspectul cultural Bîrseşti-Ferigile	183
XI.	Aspectul cultural traco-getic de tip Canlia. Cultura geto-dacă Sarmizegetusa	187
XII.	Ceramica cenuşie lucrată la roată. Relaţiile dintre traco-geţi şi greci	209
XIII.	Cronologia şi problema începutului Latènului geto-dacic	216
XIV.	Reprezentări de ceramică cenuşie lucrată la roată în cadrul planşelor	223
	La céramique grise travaillée au tour représentée dans les planches	228
XV.	Încheiere	234
	- Abrevieri	236
	- Note	240
	- La céramique thraco-gète. Contributions à l'étude de la formation de la culture au VIe-IIIe siècles av.n.è. (resumé)	344
	- Figuri	359
	- Planşe	379

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

SOMMAIRE

		Page
I.	Introduction	5
II.	L'historique des recherches	8
III.	Depuis quand peut-on parler de Thraces et qu'est que les Géto-daces sont ils	12
IV.	La céramique travaillée à la main	15
V.	La céramique travaillée au tour	92
VI.	Les relations entre les Thraco-gétes et les Illyriens reflétées par la céramique	154
VII.	L'aspect culturel de Ciumbrud et les relations entre les Thraco-gétes et les Scythes	159
VIII.	L'aspect culturel de type Kustanovice	174
IX.	L'aspect culturel Szentes-Vekerzug-Chotin	177
X.	L'aspect culturel Bîrseşti-Ferigile	183
XI.	L'aspect culturel thraco-géte de type Canlia. La culture géto-dace de Sarmizegetusa	187
XII.	La céramique grise modélée au tour. Les relations entre les Thraco-gétes et les Grecs	209
XIII.	La chronologie et la question du début du Latène géto-dace	216
XIV	Figurations en céramique grise travaillée au tour dans les planches	223
	La céramique grise travaillée au tour représentée dans les planches	228
XV.	Conclusion	234
	- Abréviations	236
	- Notes	240
	- La céramique thraco-géte. Contributions à l'étude de la formation de la culture aux VIe-IIIe siècles av.n.è. (resume)	344
	- Figures	359
	- Planches	379

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Lucrare executată sub comanda nr.1931/7.IV.1983, în atelierul de reprografie al Muzeului Naţional al Republicii Socialiste România, Bucureşti, Calea Victoriei nr.12.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

Lei 40

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.mnir.ro